

TIESAS UN MEDIJU KOMUNIKĀCIJA

Sabiedriskā viedokļa un mediju
ietekme uz taisnīgu tiesu

"Latvijas Vēstnesis"
grāmata

UDK 347.9
TI 210

Tiesas un mediju komunikācija. Sabiedriskā viedokļa un mediju ietekme uz taisnīgu tiesu.

Autoru kolektīvs prof. Ringolda Baloža zinātniskā vadībā un redakcijā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019. – 416 lpp.

Pētījums balstīts uz Tiesību zinātņu pētniecības institūta rīkotas zinātniskās konferences “Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesnešiem un tiesu sistēmu kopumā” (2018) iegūtu materiālu padziļinātu un izvērstu pētniecību.

Zinātniskais vadītājs un idejas autors Ringolds Balodis

Zinātniskā redaklēģija: profesors, Dr.iur. Ringolds Balodis, docents, Dr.iur. Edvīns Danovskis, asociētā profesore, Dr.iur. Annija Kārklīņa, asociētais profesors, Dr.iur. Jānis Kārklīņš

© Tiesību zinātņu pētniecības institūts, VSIA “Latvijas Vēstnesis”, Ringolds Balodis

© Ievads: Egils Levits, Ringolds Balodis, Madara Fridrihsone

© I daļa: Madara Fridrihsone, Anita Kovaļevska, Jurgis Liepnieks, Dace Mita, Aivita Putniņa, Ritums Rozenbergs, Rita Ruduša, Irēna Kucina, Rasma Zvejniece

© II daļa: Jānis Kārklīņš, Aleksandrs Kuzņecovs, Lauris Leja, Veronika Leja, Sanita Osipova, Kristīne Strada-Rozenberga

© III daļa: Gaidis Bērziņš, Laila Jurcēna, Jānis Kārklīņš, Veronika Krūmiņa, Artūrs Kučs, Māris Kirsons, Egils Levits, Lauris Liepa, Filips Rajevskis, Jānis Rozenbergs, Anda Rožukalne, Kristīne Strada-Rozenberga, Aigars Strupiņš, Juris Stukāns, Artūrs Utināns, Daiga Vilsone

Grāmatas informatīvie atbalstītāji: “Jurista Vārds”, “Neatkarīgā Rīta Avīze”, “Dienas Bizness”

Projekta atbalstītāji:

VSIA “Latvijas Vēstnesis”

ZAB “Jāņa Kārklīņa advokātu birojs”

Tiesību zinātņu pētniecības institūts

**EVERSHEDS
SUTHERLAND
BITĀNS**

Zvērinātu advokātu birojs “Eversheds Sutherland Bitāns”

© Latvijas Vēstnesis, 2019

**LATVIJAS
VESTNESIS**

Izdevējs: VSIA “Latvijas Vēstnesis”

Bruniņieku iela 41, Rīga, LV-1011

Tālr. 80006000

Grāmatas izdošanas projekta vadītāja Daina Ābele

Projekta vadītāja Gita Kronberga

Māksliniece Dita Pence

Maketētājs Uģis Kesners

Darbs ir autortiesību objekts un aizsargāts ar Autortiesību likumu. Autora tiesību pārkāpšana, jo īpaši darba pavairošana, tulkošana, izplatīšana u. tml. bez autora piekrišanas, ir krimināli sodāma rīcība.

ISBN 978-9984-840-64-2

TIESAS UN MEDIJU KOMUNIKĀCIJA

Sabiedriskā viedokļa un mediju
ietekme uz taisnīgu tiesu

Saturs

Priekšvārds. <i>Egils Levits</i>	7
Ievadvārdi. <i>Ringolds Balodis</i>	8
Latvijas dižprāvas un mediji. <i>Madara Fridrihsone</i>	16

1. daļa. Tiesas un mediju komunikācija..... 39

1.1. Tiesu komunikācijas attīstība Latvijā. <i>Dace Mita, Anita Kovaļevska</i>	39
1.2. Tiesu sistēmas komunikācijas dokumenti, to izstrāde un ieviešana. <i>Rasma Zvejniece</i>	49
A. Tiesu sistēmas komunikācijas vadlīnijas.....	52
B. Tiesu komunikācijas stratēģija.....	55
1.3. Mediju loma sabiedrības informētībā par svarīgām tiesvedībām. <i>Rita Ruduša</i>	65
1.4. Žurnālistu, antropologu un sabiedrisko attiecību ekspertu pārdomas par tiesnešu komunikāciju ar medijiem.....	71
A. Tiesnešu ētika un attiecības ar medijiem. <i>Aivita Putniņa</i>	71
B. Profesionāla žurnālista ieteikumi tiesnešu komunikācijai ar medijiem. <i>Madara Fridrihsone</i>	72
C. Ilgstoši tiesu procesus atspoguļojuša žurnālista pārdomas par komunikāciju ar tiesu. <i>Ritums Rozenbergs</i>	75
D. Skats no apsūdzēto sola. <i>Jurģis Liepnieks</i>	80

2. daļa. Sabiedriskā viedokļa un mediju ietekme

uz taisnīgu tiesu	87
2.1. Taisnīga tiesa un sabiedrības viedoklis. <i>Sanita Osipova</i>	87
2.2. Sabiedriskā viedokļa loma tiesu sistēmas politikas attīstībā. <i>Irēna Kucina</i>	102
2.3. Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesas procesu Latvijā un ārvalstīs. <i>Aleksandrs Kužņecovs</i>	108
2.4. Sabiedriskais viedoklis un tiesas spriešana – savstarpējās ietekmes tiesiski aktuālie aspekti. Nevainīguma prezumpcijas un tiesas atklātuma principu nozīme, evolūcija un problemātika. <i>Kristīne Strada-Rozenberga</i>	134

2.5. Advokātu neatkarība kā taisnīgas tiesas būtisks elements. <i>Jānis Kārklīšs</i>	146
2.6. Pirmstiesas publicitātes ietekme uz tiesas nolēmumiem, eksperimentālā pētījuma apskats. <i>Lauris Leja, Veronika Leja</i>	163

3. daļa. Tiesību zinātņu pētniecības institūta organizētā zinātniskā konference “Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesnešiem un tiesu sistēmu kopumā”:

nozīmīgākie referāti un diskusiju materiāli	188
3.1. Dažas izpēzīmes par patiesību. <i>Egils Levits</i>	188
3.2. Tiesnešu un tiesas kritikas robežas Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē. <i>Artūrs Kučs</i>	194
3.3. Tiesnesis kā cilvēks, kuram ir emocijas: zemapziņas ietekme uz tiesneša lēmumiem. <i>Artūrs Utināns</i>	208
3.4. Tiesnesis juridiskās kultūras telpā. <i>Veronika Krūmiņa</i>	218
3.5. Tiesneša finansiālā drošība un sabiedrības viedoklis. <i>Laila Jircēna</i>	230
3.6. Nozīmīgāko TZPI konferences referātu tēzes.....	249
A. Sabiedrības informētība un taisnīgs spriedums. <i>Juris Stukāns</i>	249
B. Tiesu komunikācija kā iespēja sabiedrības viedokļa veidošanā. <i>Daiga Vilsone</i>	251
C. Kopīgais tiesvedības un politiskajos procesos. <i>Filips Rajeviskis</i>	254
D. Sabiedriskā viedokļa ietekme uz likumdošanas procesu. <i>Edgars Pastars</i>	256
E. Ieraugot kopainu: vairākas mediju darbības un žurnālistikas pieejas Latvijas mediju sistēmā. <i>Anda Rožukalne</i>	258
F. Tiesneša un tiesas tēls mediju telpā: <i>status quo</i> un tiesu sistēmas atbilde. <i>Lauris Liepa</i>	261
3.7. Pētījumu centra SKDS sabiedriskās domas pētījums par sabiedriskā viedokļa ietekmi uz tiesnešiem un tiesu sistēmu kopumā.....	265

A. Par socioloģisko pētījumu.....	265
B. Komentāri par SKDS pētījuma rezultātiem. <i>Gaidis Bērziņš, Aigars Strupiņš, Jānis Rozenbergs, Juris Stukāns un Veronika Krūmiņa</i>	313
3.8. Pirms konferences publicitātes diskusijas (“domnīcas”) laikrakstos “Neatkarīgā Rīta Avīze” un “Dienas Bizness”.....	347
A. Tiesas ar sabiedrību komunicēs vēl vairāk. <i>Māris Ķirsons, Andris Gulāns, Anīta Kovaļevska, Silva Reinholde, Daiga Vilsone un Ringolds Balodis</i>	347
B. Zvērinātu advokātu viedokļi par sabiedriskā viedokļa ietekmi uz advokāta darbu: Advokāts – traucēklis taisnīgumam? <i>Viktors Avotiņš, Viktors Tihonovs, Jānis Jonāss, Jānis Rozenbergs, Jānis Kārklīņš un Ringolds Balodis</i>	353
C. Publiskums – likumīga taisnīguma triumfa pamats. <i>Māris Ķirsons, Ģirts Greižkalns, Mārtiņš Bičevskis, Lauris Liepa, Ringolds Balodis un Ilma Čepāne</i>	360
D. Tiesības zināt nedod tiesības ietekmēt. <i>Māris Ķirsons, Kristīne Strada-Rozenberga, Juris Stukāns, Arvīds Kalniņš, Andrejs Grišins un Guna Kaminska</i>	367
E. Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesu, politiku un Saeimu. <i>Viktors Avotiņš, Solvita Āboltiņa, Edgars Pastars, Ringolds Balodis un Ziedonis Čevers</i>	373
Rakstu autoru un komentētāju biogrāfijas.....	381
Annotations in English.....	394

Priekšvārds

Latvijas tautas kā suverēnās valsts varas nesējas Satversmē noteiktās valsts pamatvērtības un valsts iekārtas uzbūve ir iedzīvināti varas dalīšanas principā. Latvijas tauta ir izvēlējusies demokrātiju kā instrumentu savas suverēnās varas realizēšanā un lēmusi, ka vislabāk tās intereses varēs nodrošināt varas dalīšana.

Neatkarīga tiesu vara ir demokrātiskas valsts pamatelements. Tiesu varai dotais Latvijas tautas pilnvarojums suverēnās varas realizēšanā ir saistīts arī ar atbildību un pienākumu sabiedrībā veidot demokrātiskām vērtībām atbilstošu izpratni par taisnīgumu un tiesiskumu.

Sabiedrībai ir jābūt pārliecinātai, ka tiesu spriež taisnīgi un likumīgi. Tāpēc tiesu varas komunikācijai ar sabiedrību ir būtiska nozīme valsts varas stabilitātes un ilgtermiņa attīstībā, radot sabiedrībā izpratni, ka tiesu spriež saskaņā ar tautas gribu un Satversmē noteiktajām pamatvērtībām.

Tāču ir pienācis laiks mainīt pieeju, ka tiesnesis ar sabiedrību runā tikai un vienīgi caur saviem nolēmumiem. Tiesu varas komunikācijai ar sabiedrību nebūtu jāaprobežojas tikai ar juridisku argumentāciju un motīvu atspoguļošanu nolēmumā. Tiesneša iekšējo pārliecību un dzīvē gūto pieredzi, skaidrojot sabiedrībai konkrēto lēmumu pieņemšanas pamatus, visefektīvāk var nodot mediji. Mediji ir tilts, pa kuru sabiedrība ienāk tiesas sēžu zālē un var līdzdarboties varas realizēšanas procesos.

Tāpēc mediju lomai komunikācijā ar tiesu ir milzīga nozīme, atspoguļojot notikumus objektīvā un patiesā veidā.

Sabiedrības piekļuve korektai un patiesai informācijai par tiesu varas darbību nodrošina konstitucionālo vērtību iedzīvināšanu sabiedrības ikdienas dzīvē.

Ir notikušas plašas un būtiskas diskusijas par pieejas maiņu tiesu varas un mediju komunikācijā. Šī grāmata būs vērtīgs devums un atbalsts šīs maiņas nostiprināšanā un attīstīšanā.

Valsts prezidents, ilggadējs Eiropas Savienības Tiesas tiesnesis,
Eiropas Cilvēktiesību tiesas tiesnesis *Egils Levits*

Ievadvārdi

Ringolds Balodis¹

Šī grāmata ir kolektīvs daudzu savas jomas profesionāļu kopdarbs. Šo kopdarbu nu var izlasīt šai grāmatā, taču iluzori būtu uzskatīt, ka juristu komunikācijas māksla, kas lielā mērā ir atkarīga no konkrēta jurista, jautājuma sabiedriskā nozīmīguma un arī konteksta, būtu tā vienkārši uzrakstāma. Justīcijas komunikācija, manuprāt, ir nebeidzams pilnveidošanās ceļš, kas cieši saistīts ar tiesiskas un taisnīgas valsts konceptu. Domāju, ka neliekuļošu sakot, ka virsmērķis šai grāmatai ir pilnveidot tiesas komunikāciju ar ārpasauli, vienlaikus cenšoties izprast mediju iespējamu ietekmi uz tiesas procesu. Darbs veikts nolūkā stiprināt tiesas neatkarību un pilnīgot tiesas komunikācijas darbu. Par grāmatas moto var uzskatīt savulaik Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētājas senatores Veronikas Krūmiņas rakstīto Satversmes VI nodaļas “Tiesa” zinātnisko komentāru ievadā² par to, ka visiem tiesu varai piederīgajiem būtu bez apstājas jāstrādā pie komunikācijas uzlabošanas ar sabiedrību, atrodot veidu un resursus, lai sabiedrībai skaidrotu gan tiesu pieņemtos nolēmumus, gan arī tiesu darbu kopumā. Precīzi citējot cienijamo senatori – “jāturpina iesāktais darbs”. Manuprāt, tur ir problēmas sāls, jo komunikācija un cīņa pret jebkādu (arī mediju) ārēju ietekmi, justīciju spriežot, ir darbs, kas ir pastāvīgs. Tas nav jauns darbs, gluži vienkārši tas jāturpina nepārtraukti. Vienmēr. Patiešām, šī grāmata faktiski turpina tos pasākumus, ko jau iesākusi Tieslietu padome, Tieslietu ministrija un Latvijas Zvērinātu advokātu padome. Grāmata iecerēta kā palīgmateriāls komunikāciju prasmēs visiem tiesu procesa dalībniekiem, tomēr, protams, var noderēt arī juristiem un ne tikai juridisko profesiju pārstāvjiem, bet arī žurnālistiem un tiem, kas interesējas par profesionālo ētiku.

¹ Profesors, Dr.iur., LZA korespondētājloceklis, Tiesību zinātņu pētniecības institūta valdes priekšsēdētājs un zvērināts advokāts.

² Krūmiņa V. Ievads Latvijas Republikas Satversmes VI nodaļas komentāram: tiesu varas evolūcija Latvijā. Grām.: *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VI nodaļa. Tiesa. VII nodaļa. Valsts kontrole*. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013, 30. lpp.

Par konferenci, kas neļāva iesākt pētniecību atstāt novārtā

Visupirms pilnīgai skaidrībai nepieciešams atzīmēt – lai gan grāmatas pamatā ir Tiesību zinātņu pētniecības institūta 2018. gadā rīkotās konferences “Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesnešiem un tiesu sistēmu kopumā” (turpmāk – TZPI konference)³ materiāli, šī grāmata ir kas vairāk nekā referātu apkopojums. Lai gan grāmata apkopo lielu daļu no TZPI konferencē nolasītajiem referātiem, klāt nākuši jauni raksti, kas sākotnējo TZPI konferences tematu izvērs padziļinātāk, paplašinot sākotnējo “spiedienu uz tiesu” līdz tiesnešu komunikācijas prasmēm. Pēdējais turklāt ir no dažādiem skatupunktiem analizēts. Ieteikumus komunikāciju prasmēs un stratēģijās sniedz kā paši tiesneši, tā arī žurnālisti, mediju un sabiedrisko attiecību eksperti.

Tā kā TZPI konference bija dzinulis grāmatas tapšanā, svarīgi ir grāmatas lasītājiem atklāt, ka minēto konferenci nebūtu pareizi uztvert tikai kā vienas dienas (konkrēti, 2018. gada 26. janvāris) statistisku pasākumu. Respektīvi, TZPI konference nebija tāds kā vienreizējs korporatīvs iestudējums, kurā referenti pēc publiskas savu iepriekš sagatavoto referātu nolasīšanas dodas prom no konferenču telpas, lai pievērstos saviem ikdienas darbiem. Organizatoriski konference bija vairākus mēnešus ilgs pasākumu komplekss, kurš iesākās pusgadu pirms nozīmētās konferences dienas. Vislabāk to, manuprāt, raksturo trīs burti “PPP”:

- 1) **provokācija**, kas balstījās uz situācijas izpratni un faktiem;
- 2) **publiskums** izpaudās atklātu problēmu aktualizācijā, publiskās diskusijās un referātos, kas galarezultātā apkopoti grāmatā;
- 3) **pētniecībā, kas bija orientēta uz praktisku padomu reprodukciju**, lai uzlabotu tiesiskumu.

1) **Provokācija** (*provocation* – franču val.; *provocatio* – latīņu val.) nozīmē izaicināt jeb musināt uz rīcību, kas konkrētajā gadījumā bija atklāta saruna par jutīgu jautājumu, kas parasti tiek noklusēts. Šoreiz par provokāciju kalpoja speciāli konferencei TZPI

³ Par konferenci skat.: <https://tzpi.lu.lv/2018/01/26/konferenci-sabiedriskā-viedokļa-ietekme-uz-tiesnešiem-un-tiesu-sistēmu-kopuma-var-skatīt-ari-tiesraide/>

radītā animācijas filmiņa, kas konferences tematu vizualizēja domāt liekošā krāsainā stāstījumā,⁴ un apjomīgs SKDS pētījums, kas neatstāja vienaldzīgu tiesu varai piederīgos. Animācija noskaņoja konferences dalībniekus diskusijām, liekot aizdomāties par mediju varas iedarbības norobežošanu un tiesu varas korektu komunikāciju ar medijiem. TZPI pasūtītais un SKDS veiktais sabiedriskās domas pētījums savukārt bija socioloģijas zinātnes performance, kas pretendē uz “anketēšanas patiesību” (A. Kaktiņš), un spilgti iezīmēja aptaujāto attieksmi pret realitāti. Pētījumā tiesnešiem un zvērinātiem advokātiem nācās anonīmi atbildēt, vai tie jūt spiedienu no masu medijiem/iedzīvotājiem, vai jebkad izjutuši politiku, amatpersonu spiedienu, kā arī vai, pieņemot lēmumus, tie vispār respektē sabiedrības nostāju utt.⁵ Jāatzīst, ka SKDS pētījums⁶ bija labs mēģinājums “izmērīt” tiesas un sabiedrības “temperatūru” mediju un sabiedriskā viedokļa ietekmes jautājumā. Provokācija izdevās, par ko liecināja karstā polemika konferencē. Animācijas provokācija radīja zināmu emocionālu fonu, savukārt SKDS pētījums veidoja uz fiksētiem skaitļiem balstītu lietišķu fonu. Jāpiebilst, ka grāmatā pētījumu vēl papildina rūpīgi pārdomāti nozares ekspertu komentāri.

2) Publiskums ir konferenču, diskusiju un grāmatu dabisks elements. Labākie TZPI konferences referāti ir lasāmi zinātnisku rakstu formātā šajā grāmatā, bet tie, kuri netika pārveidoti rakstos, – publicēto tēžu formātā.⁷ Patiesībā publiska diskusija par mediju un sabiedriskā viedokļa ietekmi uz tiesu varu tika uzsākta labu laiku pirms konferences. Tas tika darīts, lai noskaņotu konferences dalībniekus atklātai domu apmaiņai un veicinātu konferences publicitāti. Sevišķi intensīva ideju apmaiņa notika “Dienas Biznesa” slejās žurnālista Māra Ķirsona vadībā (“Diskusija – tiesības zināt nedod tiesības ietekmēt” 09.01.2018., “Publiskums – likumīga taisnīguma triumfa

⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=YbblgYdH8u4>

⁵ Ar pētījumu plašāk var iepazīties TZPI mājaslapā http://tzpi.lv/files/2018/01/TZPI_aptaujas-dati_konferencei_122017-1.pdf

⁶ Skat. 265. lpp.

⁷ Piemēram, profesores Sanitas Osipovas, profesores Kristīnes Stradas-Rozenbergas, asociētā profesora Jāņa Kārklīņa un senatores Veronikas Krūmiņas referāti ir lasāmi rakstu veidā, savukārt, piemēram, Laura Liepas, Daigas Vilsones, Jura Stukāna un Edgara Pastara referātus var skatīt konferences ierakstā, bet grāmatā ir šo referātu tēzes.

pamats” 16.01.2018., “Tiesas ar sabiedrību komunicēs vēl vairāk” 26.01.2018.), kur diskusijās iesaistījās ne tikai advokāti, tiesneši, bet arī biznesa pārstāvji, policisti un prokurori. “Neatkarīgajā Rīta Avīzē” publicista Viktora Avotiņa vadībā savukārt diskusijās (“Diskusija – vai advokāts ir traucēklis taisnīgumam?” 13.12.2017., “Diskusija – ja Saeimā būs cilvēki, kurus ietekmē pūlis, Latvijā būs bail dzīvot” 09.01.2018.) tika apspriests zvērināta advokāta darbs mediju ietekmē, kā arī Saeimas deputātu apzinātā ietekmēšana ar mediju palīdzību. Šīs piecas diskusijas laikrakstos noslēdzās TZPI konferencē 2018. gada 26. janvārī pulksten 14.00 Mazajā aulā ar paneldiskusiju “Plašsaziņas līdzekļu un sabiedrības radītā spiediena efekts taisnīgu tiesu spriežot”. Diskusiju moderēja laikraksta “Ir” pētnieciskais žurnālists Pauls Raudseps, kurš centās izvilināt uz atklātu diskusiju prokuroru Juri Jurisu, senatoru Aigaru Strupišu, bijušo Satversmes tiesas priekšsēdētāju Aivaru Endziņu, tiesnesi Juri Stukānu, kā arī mediju eksperti Andu Rožukalni. Jāsaka, TZPI konferences rīkotajās diskusijās piedalījās daudzi sabiedrībā atzīti tiesībzinātnieki, zvērināti advokāti, policijas virsnieki, virsprokurori, uzņēmēji, tiesneši, politiķi u.c.

3) Pētniecība un analīze caurvij visu grāmatu. TZPI konferences sākotnējais mērķis bija pētīt tiesu varas noturību pret sabiedrības ietekmi, taču konferences laikā diskusijas ievirzījās par tiesu procesā iesaistīto amatpersonu spēju un prasmi komunicēt ar sabiedrību (tieši šis aspekts tālāk ir izvērsts grāmatā). Visbeidzot, šīs grāmatas kontekstā ir arī starpnozaru pētniecība, jo tikai ar jurisprudences iemaņām konkrētā temata analīzē būtu krietni par maz.

Par grāmatu un tās saturu

Grāmatas “Tiesas un mediju komunikācija. Sabiedriskā viedokļa un mediju ietekme uz taisnīgu tiesu” ievadraksts un trīs daļas ir veidotas tā, lai no tiesas un mediju komunikācijas ievirzītos diskusijā par tiesas reakciju uz mediju/sabiedrības viedokli par tiesu procesiem un mediju/sabiedriskā viedokļa ietekmi uz tiesas spriešanu. Grāmatu pēc priekšvārda atklāj ievadraksts, kuram dots spilgts nosaukums – “Latvijas dižprāvas un mediji”. Raksta autore pieredzējušī žurnāliste Madara Fridrihsone raksta par skaļāk izskanējušajiem

Latvijas tiesu procesiem, vienlaikus skarot tādu Latvijai aktuālu jautājumu kā iedzīvotāju uzticēšanos tiesu varai. SKDS pētījums, kas publicēts grāmatas 3. daļā, liecina par sabiedrības neticību tiesu varai. Žurnāliste cenšas rast izskaidrojumu, cik ļoti mediji var un arī spēj ietekmēt sabiedrības priekšstatus par to, kā jādarbojas tiesu varai.

Grāmatas 1. daļā “Tiesas un mediju komunikācija” ir apkopotas daudzu lietpratēju un ekspertu atziņas: tiesnešu (D. Mita, A. Kovaļevska), komunikāciju ekspertes (R. Zvejniece) un žurnālistu (R. Ruduša, M. Fridrihsone, R. Rozenbergs); viņi dalās pārdomās par pareizu un jēgpilnu tiesas komunikāciju ar sabiedrību. Savas domas par tiesas lomu un nozīmi šai daļā pauž arī antropoloģe A. Putniņa. Jāteic – lai arī uzmanīgs lasītājs visā grāmatā spēs atrast noderīgas pamācības labākai komunikācijai, manuprāt, tieši R. Rozenbergs, M. Fridrihsone un J. Liepnieks ir veltījuši īpašu uzmanību tiesu procesa dalībnieku prasmju uzlabošanai, un ar to ir vērts iepazīties. Pieredzējušie žurnālisti Ritums Rozenbergs un Madara Fridrihsone, kas paši plašsaziņas līdzekļos daudz atspoguļojuši tiesu procesu aktualitātes, savus ieteikumus formulējuši ar lielu izpratni par tiesnešu darbu. Viņu secinājumi par darbu ar medijiem šķiet īpaši vērtīgi. Tiesnešiem tiek ieteikts vienoties ar žurnālistiem “par intervijas noteikumiem, pārliecināties, ka esat ar žurnālistu vienisprātis par to, kas no jūsu stāstītā ir paredzēts publicēšanai, bet kas paliek “ārpus ieraksta” vai ir fona informācija” (M. Fridrihsone).⁸ Pieredzes bagātā (Ministru kabinets, Rīgas pašvaldība, privātais bizness u.c.) Jurgā Liepnieka rakstu ir vērts izlasīt ne tikai tāpēc, ka viņš ir viens no pazīstamākajiem Latvijas sabiedrisko attiecību konsultantiem ar divdesmit piecu gadu pieredzi sabiedriskajās attiecībās un politiskajā mārketingā, bet galvenokārt tāpēc, ka viņš, būdams viens no apsūdzētajiem “Digitālgeitas lietā”, par tiesu un tiesnešu darbu spriež caur personīgās pieredzes prizmu savā rakstā “Skats no apsūdzēto sola”, kur velta ne tikai kritiskas piezīmes par tiesnešu paklau-

⁸ Skat. šīs grām. 1.4. nodaļu “Žurnālistu, antropologu un sabiedrisko attiecību ekspertu pārdomas par tiesnešu komunikāciju ar medijiem”, 71. lpp.

šanos sabiedriskajam spiedienam “[..] pirmstiesas publicitātes spiediens uz tiesām un tiesu bezmugurkaulība vai populisms, nespējot pretoties augstāku sabiedrības uzticību baudošu atsevišķu mediju vai institūciju, kā KNAB, spiedienam. [..]”, bet arī atzīst, ka “[..] būtu ļoti aplami sagaidīt, ka tiesnesis varētu preses konferencē labāk un skaidrāk izskaidrot savu lēmumu, nekā viņš to, rūpīgi katru vārdu apdomājot, jau ir uzrakstījis spriedumā. [..]” Domāju, šos secinājumus, kas nāk no ne–juristiem, ir vērts pārdomāt.

Grāmatas 2. daļā “Sabiedriskā viedokļa un mediju ietekme uz taisnīgu tiesu” ir iekļauti raksti, kuros autori – profesionāli juristi (Dr.iur. I. Kucina, prof. Dr.iur. S. Osipova, A. Kuzņecovs, prof. Dr.iur. K. Strada-Rozenberga, asoc. prof. Dr.iur. J. Kārklīšs, V. Leja un Dr.iur. L. Leja) – cenšas rast atbildes uz jautājumiem, cik ļoti komunikācijas instrumenti vai līdzekļi spēj radīt spiedienu uz tiesu un cik ļoti mediji ar savu varu var ietekmēt tiesneša taisnīgo lēmumu. K. Strada-Rozenberga un J. Kārklīšs analizē nevainīguma prezumpcijas principu un procesa dalībnieku neitralitāti kā principus, kas stāv pāri pūļa varai, savukārt Lauris Leja un Veronika Leja tieši aplūko pirmstiesas publicitātes ietekmi uz tiesas lēmumiem. Visai zīmīgs ir Irēnas Kucinas secinājums, ka **lielā mērā esot jāatzīst, ka sabiedrības viedoklis ir mediju veidots viedoklis un atsevišķas izpētes vērts būtu jautājums, vai mediji atspoguļo vai tomēr veido sabiedrības viedokli.**⁹

Grāmatas 3. daļā ir sagūluši tie svarīgākie zinātniskās konferences “Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesnešiem un tiesu sistēmu kopumā” materiāli, kas, manuprāt, ir pelnījuši, lai to analizētu, apgūtu un, iespējams, arī kritizētu. Šai nodaļā ievietotas gan to TZPI konferences referentu runas, kas uzlabotas līdz pētījumu līmenim (A. Kučs, V. Krūmiņa, L. Jurcēna), gan arī to referātu tēzes, kurus autori nav pārveidojuši par rakstiem (piemēram, D. Vilsone, L. Liepa, A. Rožukalne, E. Levits). 3. daļā ir ievietots pētījumu centra SKDS pētījums, kas aptver plašu jautājumu loku, tostarp par medijos pieejamās informācijas ietekmi, dažādu institūciju un personu tiešu

⁹ Skat. šajā grām.: Kucina I. “Sabiedriskā viedokļa loma tiesu sistēmas politikas attīstībā”, 102. lpp.

vai netiešu spiedienu uz tiesas spriešanu, likuma burta un gara nozīmību, taisnīguma izpratni, advokātu darbu. Sausi statistiskā pētījuma skaitļus (piemēram, tiesneši atzīst, ka sajūt spiedienu no masu medijiem – 42% respondentu un iedzīvotājiem – 35% respondentu) lieliski papildina augsta ranga tiesnešu (A. Strupiņš, J. Stukāns, V. Krūmiņa) un pazīstamu zvērinātu advokātu (G. Bērziņš, J. Rozenbergs) komentāri par SKDS pētījuma rezultātiem. Šo ekspertu komentāri izskaidro un atdzīvina citviet dažādi traktējamās aptaujas rezultātus.

Visbeidzot

No personīgās pieredzes zinu, cik ļoti mediji var ietekmēt un arī dāz ietekmē notiekošos procesus valsts pārvaldē. Protams, vairāk gan ar savu visaptverošo, iznīcinošo un, jāatzīst, bieži vien pamatoto kritiku. Nevienš saprātīgs cilvēks, kurš ieņem kādu daudzmaž nozīmīgu amatu, nevēlas nokļūt plašsaziņas līdzekļu nežēlastībā, un lielākoties bailes, nevis cilvēku taisnības apziņa, ir mediju spēka avots. Īpaši par mediju varu raizējas amatpersonas, kuras tiek tieši vēlētas vai atkarīgas no šīm vēlētajām amatpersonām. Tie ir Saeimas un pašvaldību deputāti. Arī valdības locekļi un Saeimas vai valdības ieceltas amatpersonas. Politiskā institūcijā (parlamentā, ministrijā vai pašvaldībā) plašsaziņas līdzekļos pausti viedokļi tiek uzņemti ļoti saasināti, kamēr privātā komercsabiedrībā to visu uzlūko no “reputācijas” vai “labās slavas” aspekta, tamdēļ daudz rezervētāk. Ir svarīgi piezīmēt, ka tiesneši,¹⁰ kas tiek ievēlēti uz mūžu, atrodas daudz privileģētākā (aizsargātākā) stāvoklī nekā politiskas personas, kurām pēc ievēlēšanas ir jāsāk rūpēties, lai atkal varētu tikt pārvēlētas un turpināt darbu, ko dara. Tiesnešiem mežonīgs var šķist politiķiem tik aktuālais ironiskais teiciens: “Mēs zinām, ko vajadzētu izdarīt, taču nezīnām, kā pēc tam, kad to izdarīsim, tikt pārvēlētiem atkal.” Tiesnešu darbības pamatā nav vēlme izpatikt tiesas procesā iesaistītām pusēm, kā tas ir tautas priekšstāvjiem. Tiesas virsuzdevums, pamatjēga ir tie-

¹⁰ Izņēmums, protams, ir Satversmes tiesneši, kuri tiek ievēlēti uz 10 gadiem un nebauda nekādas sociālas garantijas pēc termiņa beigām. Skat.: <http://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/27826-inese-libina-egner-japaredz-iespeja-satversmes-tiesas-tiesnesiem-turpinat-darbu-tiesu-sistema-pec-pilnvaru-termina-beigam> (aplūkots 03.04.2019.).

siskās kārtības un tiesiskuma nodrošināšana.¹¹ Savā darbībā tiesnešiem jāvadās no likuma burta, nevis no sabiedrības (pūļa) mainīgā noskaņojuma. Profesionālam juristam nevar būt ne mazāko šaubu, ka ar medijiem varbūt var ietekmēt tautas vēlētu parlamentu, iebiedēt pašvaldības deputātus vai sekmīgi manipulēt ar ministru, taču tiesai ir jāstāv pāri visiem iespējamiem (legāliem, nelegāliem, apšaubāmiem, saprotamiem un visādiem citiem) spiedieniem. Tai pašā laikā tiesnesis ir sabiedrības loceklis, kurš ir tikpat uzņēmīgs pret jebkāda veida informāciju, kas atrodas sabiedriskajā telpā. Tiesas neatkarīga un neietekmējama spriešana ir garants mūsu brīvībai, un skaidrs, ka, tikai atrodoties ārpus jebkādas ietekmes, tiesu vara var būt patiesi neatkarīga. Taču vai tā vienmēr ir reālajā dzīvē? Digitāli tehnoloģiskās revolūcijas dēļ mūsdienu cilvēks vairāk nekā jebkad agrāk ir atkarīgs no mediju radītās informatīvās telpas. Sabiedriskais viedoklis brīžiem var tikt veidots arī ar manipulatīvu mērķi,¹² un sabiedriskie mediji šai procesā mēdz būt katalizators vai instruments. Visai precīzi par tiesas ietekmēšanu raksta Eiropas Tiesas tiesnesis Egils Levits, kurš atzīst, ka Latvijā pastāv arī mērķtiecīga sabiedrības ietekmēšana – lobisms, kas var būt arī speciāli orientēta uz sabiedrības uzskata maiņu, kas ir patiesība.¹³ Pieredzējušais jurists, lobismu iedalot leģitīmajā un nelegitīmajā, secina, ka normatīvi jautājums nav noregulēts, un piebilst, ka visbīstamākais ir slēptais lobisms.¹⁴ Nākas atzīt – lai gan parlamentārajam un valdības lobismam tiesiskus risinājumus parlamenta līmenī centušies meklēt (?) jau krietnu laiku,¹⁵ tas joprojām nav regulamentēts normatīvajos aktos par spīti ekspertu aicinājumiem nu jau vairāku gadu desmitu garumā.

Saulkrastos 31.08.2019.

¹¹ Satversmes tiesas 2010. gada 18. janvāra spriedums lietā Nr. 2009-11-01, 7.2. punkts.

¹² „[...] reizē ar informācijas un komunikāciju tehnoloģiju attīstību daudz vieglāk nekā agrāk ir kļuvis iespējams apzināti pakļaut manipulācijai cilvēka pasaules uzskatu un tātad visu sabiedrisko domu – piemēram, nododot cilvēku rīcībā mērķtiecīgi atlasītu informāciju.” Levits secina, ka mērķis ir piespiest cilvēkus pieņemt informāciju, kas “manipulatoram vēlama”. (Levits E. *Valstsgrība. Idejas un domas Latvijai 1985–2018*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 779. lpp.).

¹³ Skat. šajā grām.: Levits E. “Dažas īspiezīmes par patiesību”, 188. lpp.

¹⁴ Turpat.

¹⁵ <https://www.delfi.lv/news/national/politics/kaimina-prioritates-ir-likums-par-lobesanu-un-valsts-decentralizacija.d?id=45081642>

Latvijas dižprāvas un mediji

Madara Fridrihsone¹⁶

Saturs

1. "Skaļās lietas"	19
2. Tiesneši "nemīl" skaļās lietas	25
3. "Bankas Baltija" lietas mācība.....	29
4. "Digitālgeitas lietas" mācība.....	32
5. Intervija ar Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas priekšsēdētāju Juri Stukānu "Ja tiesu sistēma klusē, tas rada aizdomas"	34
6. Intervija ar nacionālās ziņu aģentūras LETA redaktoru Jāni Skruzi "Mēs negaidām, ka tiesnesis procesa laikā paudīs subjektīvo viedokli"	36

Aktuālākie šobrīd, 2019. gada sākumā, pieejamie "Eiropabarometra" aptaujas dati liecina, ka Latvijas iedzīvotāju uzticība tiesām un tiesu sistēmai kopumā ir viena no zemākajām Eiropas Savienībā. Tiesu sistēmai drīzāk uzticas vien 34% aptaujāto, drīzāk neuzticas – 52%. Vēl 14% nav bijis atbildes uz šo jautājumu.

No datiem, kas iegūti, aptaujājot 1018 iedzīvotājus, gan varam secināt, ka uzticība pirmajai varai jeb likumdevējiem ir rekordzema – Saime uzticas tikai 20% aptaujāto. Arī otrā varā jeb izpildvara nebaida iedzīvotāju uzticību – valdībai drīzāk uzticas vien 27% respondentu, bet valsts pārvaldei – 30%. Tātad – pat mazāk nekā tiesu varai.

Kā tad ir ar medijiem? Mediju vidē minētās "Eiropabarometra" aptaujas rezultātus uztvēra ar satraukumu, jo tie rāda, ka arī sabiedrības uzticība medijiem samazinās. Tomēr, ja salīdzina ar uzticēšanos pirmajām trim varām, ceturtā arvien bauda relatīvi augstu sabiedrības uzticības līmeni – radio drīzāk uzticas 60% respondentu, televīzijai – 59%, bet drukātajai preseī – 41%. Vienīgie mediji, kam drīzāk neuzticas (43%) nekā drīzāk uzticas (35%) "Eiropabarometra" aptaujas

¹⁶ Žurnāliste.

ietvaros aptaujātie respondenti, ir interneta portāli. Hipotētiski tas varētu būt saistīts ar straujo “viltus ziņu” portālu uzplaukumu.

Varētu šķist, ka šādiem sabiedrības noskaņojuma mērījumiem ir visai attāls sakars ar plašsaziņas līdzekļu un tiesu varas savstarpējām attiecībām. Taču tā ir tikai šķietamība. Ielūkojoties publiski pieejamā statistikā par tiesu darbu, redzams, ka 2016. gadā pirmajā instancē pabeigta 10 204 krimināllietu izskatīšana, apgabaltiesās apelācijas instancē izskatītas 1968 krimināllietas.¹⁷ Kopējais krimināllietās notiesāto skaits 2016. gadā sasniedz gandrīz 9000 personu, 2015. gadā nedaudz pārsniedz 9500 personu.

2016. gadā pirmajā instancē izskatīto civillietu skaits sasniedz gandrīz 40 tūkstošus, apelācijas instancē – nedaudz pārsniedz 5000.¹⁸

Tātad vairumam iedzīvotāju, kas 2017. gadā pauduši, ka drīzāk neuzticas tiesu sistēmai, vienkārši nevarēja būt aktuālas un personiskas pieredzes saskarsmē ar tiesām. Viņu subjektīvā uzticēšanās vai neuzticēšanās ir balstīta medializētā pieredzē, viņu vērtējums sakņojas ar masu mediju starpniecību iegūtā informācijā vai to veidotos priekšstatos par tiesu darbu. Var tikai minēt, kādu vērtējumu par tiesu taisnīgumu iedzīvotāji gūst, izlasot ziņas virsrakstu “Par cilvēka nosīšanu zem Zemītanu tilta piespriež nosacītu sodu”. Protams, vietā būs iebildumi, ka, spriežot sodu, tiesnesis ņēmis vērā visus lietas apstākļus, pierādījumus, apsūdzētā vainu pastiprinošos un mīkstinājošos apstākļus. Tajā pašā laikā žurnālists, izvēloties šādu virsrakstu, korekti paziņo faktu par tiesas spriedumu... Uz kādiem secinājumiem par tiesu efektivitāti vedina 2018. gada pirmajā pusē atstādītā Latvijas Bankas prezidenta Ilmāra Rimšēviča publiski teiktais: “Es baidos, ka tiesvedība ilgs gadiem un man nebūs iespējas saņemt pilnvērtīgu un taisnīgu tiesu?”¹⁹ Te vēl jāņem vērā, ka neuzticību tiesu sistēmai pauž augsta un ietekmīga amatpersona, bet šo vēstījumu lasošajiem vairumā gadījumu nav personiskas pieredzes saskarsmē ar tiesu varu.

¹⁷ https://www.ta.gov.lv/LV/publikacijas_un_statistika_1509/statistikas_dati_58/kriminallietas_245 (aplūkots 16.02.2019.).

¹⁸ https://www.ta.gov.lv/LV/publikacijas_un_statistika_1509/statistikas_dati_58/civillietas_246 (aplūkots 16.02.2019.).

¹⁹ Rimšēvičs: “Man ir izteikti nošaušanas draudi”, LETA, 20.02.2018.

Svarīgi uzsvērt, ka medializētā pieredze nav gūta tikai no ziņu medijiem vien. Priekšstatus par to, kā jādarbojas tiesu varai, ietekmē arī masu mediju produkcija, kura radīta tikai un vienīgi publikas izklaidēšanai. Izklaides tirgū nepārprotami dominē Holivudas produkcija, kur seriālos redzamais skatītājam rada priekšstatu par to, kā “patiesībā” ir jānotiek noziegumu izmeklēšanai, aizturēšanai, pratināšanai un tiesvedībai. Salīdzinot šos priekšstatus ar ziņu medijos lasāmo, dzirdamo un redzamo Latvijā notiekošo tiesu procesu atspoguļojumu, “ierindas pilsonis” viegli nonāks pie secinājuma, ka Latvijas tiesu sistēma ir neefektīva un neuzticama – seriālā vienam tiesvedības procesam bieži vien pietiek ar 60 minūtēm, kamēr reālajā dzīvē tas ilgst gadiem. Par tā dēvēto *CSI (Crime scene investigation)* efektu jeb “Noziegumu izmeklēšanas scēnu” fenomenu pēdējos gados bieži diskutē anglosakšu tiesību sistēmai piederīgie tiesībzinātnieki. Pirmie par šāda fenomena esamību ziņoja ASV prokurori, kam tiesvedību laikā nācās saskarties ar situācijām, kad zvērinātie, balstoties uz priekšstatiem, kas gūti Holivudas ietekmīgākā producenta Džerija Brukheimera (*Jerry Bruckheimer*) radītajos seriālos *CSI*, sāk pieprasīt krimināltechniķu iegūtus un nostiprinātus pierādījumus – DNS analīzes no nozieguma vietas un tamlīdzīgi. Tas notiekot pat gadījumos, kad šādi dati pat nav pieejami vai vispār nepieciešami, un zvērinātie atsakās notiesāt kriminālnoziegumos apsūdzētos, kuru vainu prokurors spēj pierādīt bez šādiem pierādījumiem. *CSI* efektam veltītas publikācijas lasāmas, piemēram, Amerikas Tiesnešu asociācijas izdotajā žurnālā *Court Review*, kur diskutē par fenomena apmēriem. Romāņu-ģermāņu tiesību sistēmā šāda fenomena izpausmes, visticamāk, neietekmēs pašu lietu iztiesāšanu, bet, ļoti iespējams, atstās būtisku ietekmi uz sabiedrības priekšstatiem par izmeklēšanas kvalitāti, apsūdzētā vainas pierādīšanu un pierādījumu pārbaudīšanas kvalitāti tiesvedības gaitā.

Tiesu vara pēdējos gados sākusi novērtēt kvalitatīvas komunikācijas lomu medializētā sabiedrībā. Latvijas Tieslietu padome jau pirms vairākiem gadiem apstiprināja Tiesu sistēmas komunikācijas vadlīnijas un Tiesu komunikācijas stratēģiju. Ir ieviesti komunikatori, kas atbildīgi tieši par komunikāciju ar

medijiem. 2017. gadā Augstākā tiesa Tieslietu padomes vārdā veica mediju aptauju par tiesu komunikāciju. Atbildes sniegušo mediju vidū bija pārstāvēts viss plašsaziņas līdzekļu spektrs – reģionālie, specializētie un nacionālie mediji, televīzijas, radio, interneta ziņu portāli. Šajā aptaujā žurnālisti norādījuši uz vairākām problēmām, piemēram, tiesu spriedumu anonimizācijas rezultātā spriedumi kļūst nesaprotami. Tomēr 68% norādījuši, ka pēdējos divos gados (tas ir, laika posmā no 2015. līdz 2017. gadam) tiesu komunikācija ir uzlabojusies. Svarīgs novērojums, ar kuru dalījušies aptaujātie žurnālisti, ir, ka tā dēvētajās lielajās jeb skaļajās lietās tiesnešu skaidrojumu iegūt ir vieglāk nekā nebūtiskās lietās.²⁰

1. “Skaļās lietas”

Likumsakarīgi, ka lietas, kas nonāk plašsaziņas līdzekļu uzmanības lokā, veido sabiedrības priekšstatus par tiesu varu, ietekmē tās reputāciju. Skaļās, lielās lietas, gadsimta prāvas. Vai pastāv kāds noteikts apstākļu kopums, kas noteiktu, ka iztiesāšanā esoša lieta reiz tiks dēvēta par gadsimta prāvu (dižprāvu) un paliks sabiedrības atmiņā vēl ilgi pēc tās iztiesāšanas? Jā un nē. 2000. gadu pirmajā pusē sabiedrībai par skaļākajām 20. gadsimta krimināllietām atgādināja telekompānijas LNT veidotais raidījumu cikls “Latvijas kriminālhronikas: “Atklātās lietas””. Desmit raidījumu ciklā rekonstruēta tā dēvētās “Nadziņa bandas” lieta, 1974. gada 9. janvārī notikušais uzbrukums inkasatoram pie kafejnīcas “Turaida”, 1970. gadu pirmajā pusē notikusi slepkavību sērija, kur slepkava par saviem upuriem izvēlējās ar padomju varas specdienestiem saistītus cilvēkus un mēģināja izspiest 17 tūkstošus rubļu no komponista Raimonda Paula, dzejnieka Klāva Elsberga pašnāvības lieta, 1994. gadā notikuši ieslodzīto bēgšana no Pārlielupes cietuma Jelgavā, lieta par mazgadīgu meiteņu sērijveida izvarošanām 1966. gadā, Valmieras cietuma priekšnieka Roberta Pabērza sievas slepkavība 1982. gadā (tās organizatorei un līdzdalībniecei Valdai Žentiņai tiesa piesprieda tolaik augstāko soda mēru – nāves sodu), Latvijas PSR Mākslas fonda direktora Jāzepa

²⁰ Zvejniece R. *Kāda ir tiesu komunikācija mediju vērtējumā*. Jurista Vārds, 2017. 27. jūnijs.

Pasternaka slepkavība, piecus gadus – no 1979. līdz 1984. gadam – ilgusi aplaupīšanu sērija un sērijveida slepkavas Staņislava Rogoļeva lieta. Tātad lielākoties krimināllietas, kas saistītas ar vardarbību. Drīzāk gadsimta būtiskākie noziegumi, nevis gadsimta prāvas. Visticamāk, arī domājot par tā dēvētās pirmās neatkarības laikiem, pirmā krimināllietā, kas nāks prātā, būs laupītāja un sērijveida slepkavas Anša Kaupēna lieta. To atceras populāra šlāgera un rokoperas dēļ, tādēļ vismaz 19 cilvēku slepkava Kaupēns daļā sabiedrības arvien ir pat samērā romantisks tēls. Tāds tas ir arī Ingrīdas Karstās grāmatā “Kaupēna ligava”. Šo romantisko oreolu grāmatā “Tiesāšanās kā māksla” centies kļiedēt Andris Grūtups. Rekonstruējot Kaupēna prāvas gaitu, viņš pievērsies arī tiesu kļūdas jautājumam, sabiedrībai atgādinot, ka Kaupēna vietā notiesāti arī nevainīgi cilvēki, tostarp nevainīgajam Jānim Staņķim piespriests un izpildīts nāves sods par karot.

Ja pastāvētu kādi objektīvi kritēriji, kuri ļautu noteikt, kura prāva uzskatāma par gadsimta prāvu, un šie kritēriji būtu tieši upuru skaits un nozieguma vardarbīgais raksturs, neviena no pēdējo gadu skaļākajām lietām un sarežģītākajām tiesvedībām nevarētu mēroties ar Kaspara Petrova prāvu. 1978. gadā dzimušais Petrovs notiesāts ar mūža ieslodzījumu par 13 pierādītām sirmgalvju slepkavībām. Apsūdzēts par 38 slepkavībām, galvenokārt – balstoties uz paša sniegtajām liecībām. Upuru skaita ziņā apsteidz pagājušā gadsimta nežēlīgākos sērijslepkavas – Kaupēnu un Rogoļevu kopā ņemtus. Starp citu, 2005. gada februārī, kad sākās Petrova tiesāšana, medijos izskanēja pieņēmums, ka šī varētu kļūt par gadsimta prāvu: “Šodien tepat Rīgā sākas tiesas prāva, kurai precedenta, iespējams, nav visā Eiropā.”²¹ Laikā, kad lieta tika skatīta pirmajā instancē, tobrīd tikai 28 gadus vecais Petrovs medijos saukts gan par 21. gadsimta Kaupēnu, gan par Čikatilo latviešu versiju, izteikti minējumi, ka viņš uzskatāms par vienu no nežēlīgākajiem sērijslepkavām Eiropā. Tomēr Petrova krimināllietā visās tiesu instancēs izskatīta visai raiti – pir-

²¹ Elksne I. 38 slepkavības, astoņi slepkavības mēģinājumi. Un to visu – viens cilvēks! TVnet, 09.02.2005.

majā instancē tās izskatīšana ilga no 2005. gada februāra līdz 2005. gada 12. maijam. Atzīts par vainīgu vairāku noziegumu izdarīšanā, kas paredzēti Krimināllikuma 118. panta 3. punktā par atkārtotu slepkavību pastiprinošos apstākļos, pēc 176. panta trešās un ceturtās daļas par atkārtotu laupīšanu un, ja tā saistīta ar smagu miesas bojājumu nodarīšanu cietušajam, un pēc 175. panta trešās daļas par zādzību. Rīgas apgabaltiesas pieņemto spriedumu par mūža ieslodzījumu Petrovs apelācijas kārtībā pārsūdzēja Augstākās tiesas Krimināllietu palātā, lūdzot mīkstināt pirmās instances pieņemto sodu un mūža ieslodzījumu aizstāt ar brīvības atņemšanu uz 20 gadiem. Apelācijas sūdzība noraidīta 2006. gada 22. martā.²² Caurlūkojot mediju ziņas par Petrova prāvu, tajās atrodamas nopratināto liecinieku un paša apsūdzētā liecības, apsūdzību uzturošās prokurores apsvērumi, laikrakstā “Kurzemes Vārds” – arī Petrova kādreizējo skolotāju un kaimiņu atmiņas un novērojumi. Nav nevienas kritiskas publikācijas, kurās tiktu apšaubīts spriedums vai kādi tiesas procesa aspekti. Kopš apelācijas instances sprieduma nav apritējuši pat piecpadsmit gadi, bet Petrova lieta vismaz šobrīd ir norimusi aizmirstībā un teju neviens par to vairs neatceras.

To gan nevar teikt par dažām citām gadsimta prāvām, lietām, kas plašsaziņas līdzekļu un sabiedrības pastiprinātas uzmanības lokā nonākušas nevis nozieguma nežēlības, bet gan apsūdzēto, liecinieku, lielā cietušo skaita vai tajās figurējošo summu dēļ. Pagaidām nosaukšu tikai dažas – Zolitūdes traģēdijas krimināllietā Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesā pirmajā instancē tiek izskatīta kopš 2015. gada 8. decembra. Ventpils amatpersonu lietu, kurā uz apsūdzēto sola sēž Ventpils mērs un vairākkārtējs Zaļo un zemnieku savienības premjerministra amata kandidāts Aivars Lembergs, viņa dēls Anrijs Lembergs un uzņēmējs Ansis Sormulis, Rīgas apgabaltiesa pirmajā instancē skata jau kopš 2009. gada 16. februāra. Krimināllietu, kurā bijušais “Latvijas Dzelzceļa” valdes priekšsēdētājs Uģis Magonis apsūdzēts par kukuļa pieņemšanu no Igaunijā plaši pazīsta-

²² Eida I. Augstākā tiesa atstāj spēkā mūža ieslodzījumu apsūdzētajam Petrovam. <http://www.at.gov.lv/lv/jaunumi/par-tiesu-lietam/arhivs/augstaka-tiesa-atstaj-speka-muza-ieslodzijumu-apsudzetajam-petrovam2> (aplūkots 22.01.2019.).

mā un ietekmīgā uzņēmēja Oļega Osinovska, Limbažu rajona tiesa pirmajā instancē izskata kopš 2017. gada 8. septembra.

“Pēdējā laika tendences liek izdarīt secinājumus, ka arī Latvijā izplatās tāda mediju darbības joma, ko var nosaukt par “tiesāšanās sabiedriskajām attiecībām”, proti, lietā iesaistītās personas procesa laikā vēlas atspoguļot savu viedokli par procesa gaitu un tiesu darbību. Šo iespēju izmanto lietas dalībnieki gan kriminālprocesos, gan civilprocesos, gan administratīvajos procesos, un šādu iespēju izmanto arī tiesu sistēmai piederīgās personas (advokāti, prokurori),”²³ daloties savos secinājumos, pirms nepilniem diviem gadiem rakstīja Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētāja Daiga Vilsone. Te vietā būtu jautājums, vai tiesu varas atbilde uz šo tendenci ir bijusi adekvāta?

No vairāku augstu tiesu varas amatpersonu puses ne reizi vien izskanējuši plašsaziņas līdzekļiem un medijiem adresēti pārmetumi sensāciju meklēšanā, tiesu darba specifikas nepietiekamā izpratnē un tamlīdzīgi. Vilsone savā publikācijā atzīst, ka mediju izteiktā kritika tiesai būtu atbalstāma un pat vēlama, taču tikai ar nosacījumu, lai tā nebūtu pašmērķīga un tās mērķis nebūtu konkrētā medija reitingu celšana.²⁴

Te nu vietā būtu jautājums, vai vispār ir iespējams nošķirt pašmērķīgu kritiku no pamatotas kritikas. Ir saprotami, ka izmeklēšanas iestādes un tiesu sistēmai piederīgos kaitina un brīžiem pat aizskar mediju kritiskā attieksme. Tomēr kad tā ir nepamatota, pašmērķīgi kritiska? Ir vairāki piemēri, kas vedina domāt, ka reizēm tiesu varai tomēr vajadzētu rūpīgāk ieklausīties mediju paustajā. 2000. gadu pirmajā pusē plašsaziņas līdzekļu redzeslokā vairākkārt nonāca tiesnesis Aivars Kaparšmits. Tiesnesis ir iztiesājis vairākas plašu rezonansi ieguvušas krimināllietas, tostarp bijušā “Misis Latvija” vadītāja Ainara Eisaka lietu, kas bija viena no tā dēvētā pedofilijas skandāla krimināllietām. Mediju arhīvos atrodamās ziņas liecina, ka Kaparšmits Eisakam piesprieda brīvības atņemšanu uz pieciem gadiem, taču, piemērojot amnestiju, soda termiņš uzreiz samazināts uz veseliem divarpus

²³ Vilsone D. *Tiesu nolēmumu kritikas robežas un kritika, kuras pietrūkst*. Jurista Vārds, 2017. 27. jūnijs.

²⁴ Turpat.

gadiem. Žurnālistu uzmanību izpelnījās arī fakts, ka Kaparšmits šī gadsimta sākumā sācis celt lepmu savrupmāju. Tiesu vara uz mediju ziņām nereaģēja. Kaparšmitam tika uzticēta gadsimta prāva – “Latvenergo” trīs miljonu lieta. Tās iztiesāšana tiesnesim Kaparšmitam beidzās visai bēdīgi. Viņam tika ierosināta disciplinārlieta par pieļautu rupju nolaidību un viņu atcēla no tiesneša amata. Raksturojot iemeslus, tā brīža Augstākās tiesas priekšsēdētājs Andris Guļāns atzina, ka Kaparšmita rakstītais spriedums pētīts abās – apelācijas un kasācijas instancēs – Augstākajā tiesā. *“Citas iespējas nebija kā vienīgi disciplinārlietas ierosināšana pret Kaparšmitu. Tādas kļūdas, kā pieļāva Kaparšmits, apgabaltiesas tiesnesis ar lielu pieredzi nedrīkst pieļaut. Uzmanība viņa darbam bieži pievērsta arī masu medijos. Kaparšmits ar savu darbu veidojis auru, kas lika viņam pievērst lielāku uzmanību.”*²⁵

No Guļāna teiktā izriet, ka Disciplinārkolēģiju nav pārliecinājuši tiesneša Kaparšmita apgalvojumi, ka “trīs miljonu lietā” esošie pierādījumi pavirši pārbaudīti tikai laika trūkuma dēļ. *“Tiesas pienākums atbilstoši Kriminālprocesa likumam ir visus šos pierādījumus, ko licis priekšā prokurors, analizēt. Kaparšmits to nav darījis, ja ir darījis, tad ļoti minimāli un vienpusēji. Viņš ir pieņēmis tikai tos pierādījumus, kuri atbilda tiesājamo versijai, ka viņi nav vainīgi. Tā kā pārējos pierādījumus tiesnesis ir ignorējis, tas nozīmē, ka viņam ir vienpusēja attieksme pret pierādījumiem, un secinājums, ka tiesājamie nav vainīgi, ir ļoti apšaubāms.”*²⁶ Apelācijas instance tiesneša Kaparšmita pieņemto pirmās instances spriedumu atcēla, savukārt Saeima pēc Disciplinārkolēģijas lēmuma atcēla no amata Kaparšmitu.

Zīmīgi, ka ar 2006. gada 4. aprīli datētajā intervijā ar Augstākās tiesas tā brīža priekšsēdētāju Guļānu izskan vēl viena mediju uzmanības lokā tobrīd nonākuša tiesneša vārds. Runa ir par Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesnesi Beatrisi Tāleri, pret kuru nepilnu trīs gadu laikā izskatītas trīs disciplinārlietas par tišu likuma pārkāpšanu vai rupju nolaidību lietas izskatīšanā. 2006. gada oktobrī

²⁵Vārna vārnai acī var ieknābt. <http://providus.lv/article/varna-varnai-aci-var-ieknabt> (aplūkots 16.02.2019.).

²⁶Turpat.

Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs Tāleri un Vidzemes priekšpilsētas tiesas priekšsēdētāju Irēnu Poļikarpovu aizturēja par kukuļņemšanu. Jau nepilnu pusgadu pēc tam, kad intervijā ar Guļānu tiesnese Tālere raksturota kā “interesanta”, Saeimai nācās lemt par piekrišanu tiesneses apcietināšanai, bet desmit mēnešus vēlāk – par piekrišanu saukšanai pie kriminālbildības saistībā ar apsūdzībām kukuļņemšanā. Abi minētie tiesneši bija pieredzējuši, ne reizi vien iztiesājuši sabiedriski nozīmīgas lietas.

Pēdējos gados mediju uzmanības lokā nonāk ne tikai tiesneši, kas specializējušies krimināllietu izskatīšanā. Uzskatāms apliecinājums tam, ka parasti mediju fokusā nonāk tieši tie tiesneši, kuru darbībā negodprātību saskata arī nozares profesionāļi, ir aizvadītā gada augustā publiskotās ziņas, ka Tieslietu padomes izveidotā ekspertu komisija, pārbaudot 44 maksātnespējas procesus, divpadsmit gadījumos konstatējusi būtiskus pārkāpumus. Rezultāts – rekomendācija vairs neuzticēt maksātnespējas lietu izskatīšanu trim konkrētiem tiesnešiem: Rīgas rajona tiesas tiesnesim Raimondam Bulam un tiesnesei Valijai Grebežniecei, kā arī Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas tiesnesei Jolantai Zaškinai.²⁷ Teju gadu pirms Tieslietu padomes ekspertu ziņojuma visi trīs tiesneši minēti žurnāla “Ir” publikācijā, kurā analizēts, pie kuriem tiesnešiem aizdomīgas maksātnespējas lietas nonāk visbiežāk.

Kādēļ tā? Šķiet, tiesu sistēmai piederīgie jebkuru kritiku no masu mediju puses mēdz uztvert kā uzbrukumu tiesu sistēmai kopumā, kā mēģinājumu aizskart cunftes godu. Iespējams, pietrūkst arī zināšanu par to, kā strādā mediji, tādēļ to secinājumi tiek uztverti kā spekulatīvi. Nevar noliegt, ka dažos gadījumos žurnālisti izdara pārsteidzīgus secinājumus, tomēr parasti tas tā nav. Secinājumi, jo īpaši saistībā ar sabiedrībai nozīmīgiem procesiem un tendencēm, lielākoties tiek izdarīti, analizējot faktus, tiesu praksi, savācot papildu informāciju (piemēram, žurnāla “Ir” publikācijā par maksātnespējas lietas skatošajiem tiesnešiem izmantoti Augstākajā tiesā ie-

²⁷ Leijējs A. Tieslietu padome rekomendējusi ziņojumā minētajiem tiesnešiem vairs neuzticēt maksātnespējas lietu izskatīšanu. LETA, 29.08.2018.

sniegtie protesti par pirmās instances tiesu lēmumiem maksātnespējas un tiesiskās aizsardzības procesa lietām), runājot ar avotiem tiesu sistēmai piederīgo rindās. Tam, ka šo avotu vārdi publikācijās nepārādās, ir vienkāršs izskaidrojums – bieži vien tiesu sistēmai piederīgie izvēlas runāt “ārpus ieraksta”, jo nevēlas atklāti vērsties pret kolēģiem. Tad nu masu medijiem tiek atvēlēta slikto ziņu ziņneša loma.

2. Tiesneši “nemīl” skaļās lietas

Caurskatot vairākām “gadsimta prāvām” veltītas ziņas mediju arhīvos, samanāma tendence, kuru nav iespējams pamanīt, izskatot tikai vienai konkrētai prāvai veltītās publikācijas. Un, proti, kaut kādu apsvērumu dēļ daļa tiesnešu vairās no šādu prāvu iztiesāšanas. Kādēļ šāds secinājums? “Bankas Baltija” krimināllietas izskatīšanas laikā sevi no lietas atstatīja tiesnese Aina Saulīte. Viņas pašas minētais iemesls – tā brīža premjerministra Guntara Krasta un tieslietu ministra Dzintara Rasnača reakcija uz tiesneses lēmumu mainīt apsūdzētajam Aleksandram Laventam noteikto drošības līdzekli no apcietinājuma uz mājas arestu. Paziņojumā, kas publicēts laikrakstā “Diena”, valdības vadītājs un tieslietu ministrs norāda, ka, pamatojoties uz notikušo drošības līdzekļa maiņu, abi politiķi uzskata “par nepieciešamu ierosināt pārskatīt tiesnešu atbildības principus”. Tiesneses Saulītes vērtējumā, politiskais un sabiedriskais spiediens viņai traucētu objektīvi iztiesāt vienu no vērienīgākajām krimināllietām Latvijas vēsturē. Lieta tiek nodota tiesnesim Voldemāram Zariņam, viņu noraida piesēdētāji. Iemesls – Zariņa sieva ir zaudējusi “Bankā Baltija” noguldīto naudu, vairāk nekā 500 latus.

Cits piemērs, tā dēvētā Jūrmalgeitas lieta. Ģenerālprokuratūra nosūta lietu izskatīšanai Rīgas apgabaltiesā, taču visi apgabaltiesas tiesneši no tās izskatīšanas atsakās. Iemesls – lietā apsūdzētais bijušais Jūrmalas domes priekšsēdētājs Juris Hlevickis ir Rīgas apgabaltiesas tiesneša Riharda Hlevicka brālis. Lietu pirmajā instancē izskata Zemgales apgabaltiesas tiesnese Velta Silamiķele. Ventspils amatpersonu lieta sākotnēji nosūtīta izskatīšanai Rīgas apgabaltiesā, tiesnesis Rihards Hlevickis to nosūta Kurzemes apgabaltiesai, kā iemeslu minot to, ka saskaņā ar izvirzīto apsūdzību noziedzīgās darbī-

bas pārsvarā ir realizētas Kurzemes apgabaltiesas darbības teritorijā. Tomēr arī Kurzemes apgabaltiesas tiesnesis Helmutas Brasovs atstata sevi no Ventspils amatpersonu lietas izskatīšanas un lūdz Augstākās tiesas priekšsēdētājam atkārtoti lemt par lietas piekritību. Atbilstoši Augstākās tiesas priekšsēdētāja Ivara Bičkoviča atzinumam krimināllieta atzita par piekritīgu Rīgas apgabaltiesai. Tā tiek nodota tiesneses Ivetas Vīgantes lietvedībā, taču tiesnese atteicās no lietas izskatīšanas. Publiski minētais iemesls – tiesneses Ivetas Vīgantes vīrs Rīgas Centra rajona tiesas tiesnesis Māris Vīgants iepriekš lēmis par lietā apsūdzētā Aivara Lemberga drošības līdzekli. Digitālās televīzijas lieta – 2008. gada 19. maijā tiesnese Žanete Vēvere pieņem apsūdzēto Jāņa Svārpstona un Māra Paudera advokātu izteikto noraidījumu saistībā ar iespējamu interešu konfliktu, jo viņa 2005. gada 18. februārī bijusi apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģijas sastāvā, kas izskatīja sūdzību par digitālās televīzijas kriminālprocesā veikto *Kempmayer* kratīšanas likumību.

Tā brīža Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta priekšsēdētājs Pāvels Gruziņš dažas dienas vēlāk pauž pārliecību, ka pieņemot noraidījumu nebija pamata, jo atbilstoši Augstākās tiesas Senāta skaidrojumam tulkojot Kriminālprocesa likuma 52. panta ceturto daļu, kurā noteikts, ka lietas izskatīšanā tiesā nedrīkst piedalīties tiesnesis, kurš ir piedalījies šajā kriminālprocesā jebkādā statusā, ar vārdu “šajā” jāsaprot kriminālprocesi, kuri tiek skatīti pēc Kriminālprocesa likuma, nevis Kriminālprocesa kodeksa normām.²⁸

Kā redzams, iemesli pašatstatīšanai mēdz būt dažādi. Visos gadījumos lietu izskatīšana ir uzticēta pieredzējušiem tiesnešiem. Mazpieredzējušu tiesnešu apgabaltiesās nemaz nav. Saskaņā ar Centrālās statistikas pārvaldes datiem 1997. gadā pirmās instances tiesās strādāja 203 tiesneši, apgabaltiesās – 71 tiesnesis. Augstākajā tiesā apelācijas un kasācijas instancēs lietas skatīja 38 tiesneši. 2007. gadā tiesnešu skaits pirmās instances tiesās jau sasniedza 254, apgabaltiesās – 108, bet Augstākajā tiesā – 48. Turpmāko desmit gadu laikā, tas

²⁸ Skruzis J. *AT Krimināllietu departamenta vadītājs: Vēverei nebija pamata pieņemt pieteikto noraidījumu.* LETA, 22.05.2008.

ir, līdz 2017. gada beigām, tiesnešu skaits ir pieaudzis pirmās instances tiesās un apgabaltiesās, kur attiecīgi bija jau 275 un 119 tiesneši. Turpretim Augstākās tiesas tiesnešu skaits ir samazinājies līdz 35.

Centrālās statistikas pārvaldes dati liecina, ka 1997. gadā 42,4% no tiesnešiem pirmās instances tiesās bija ar darba stāžu līdz trim gadiem. Apgabaltiesās šādu tiesnešu īpatsvars pārsniedza pat 98%, taču tas skaidrojams ar faktu, ka apgabaltiesas instance tika izveidota 1995. gadā. 2007. gadā šis rādītājs pirmās instances tiesās bija samazinājies jau līdz 16%, bet apgabaltiesās šādu tiesnešu vairs nebija vispār. Pēdējo desmit gadu laikā mazpieredzējušu tiesnešu skaits pirmās instances tiesās ir sarucis līdz 8,7%.

Vai varētu būt, ka daļu tiesnešu varētu atbaidīt skaļām lietām pa pēdām nākošā publicitāte, kas saistīta ar lietas esamību konkrēta tiesneša lietvedībā? Šī publicitāte bieži vien skar ne tikai konkrēto procesu. Tā, piemēram, tiklīdz kļuva zināms, ka bijušā "Latvijas Dzelzceļa" prezidenta Uģa Magoņa kukuļņemšanas lietas iztiesāšana nodota Limbažu rajona tiesas tiesnesim Kārlim Jansonam, plašsaziņas līdzekļu uzmanības lokā nonāca vairāki tiesneša iepriekš pieņemtie spriedumi, kā arī fakts, ka Disciplinārkolēģija tiesnesim 2015. gadā piemērojusi rājienu par patiesības nenoskaidrošanu kādā krimināllietā par braukšanu dzērumā. Vēl aizvadītā gada nogalē medijiem nepamanīts nepaslīdēja arī fakts, ka 2018. gada oktobrī Tiesnešu disciplinārkolēģija atkārtoti lēmusi par disciplinārsoda piemērošanu Jansonam – šoreiz viņš sodīts par rupju nolaidību lietas izskatīšanā.²⁹ Visai ticams, ka viens no iemesliem, kādēļ šis Disciplinārkolēģijas lēmums nonāca mediju uzmanības lokā, ir tas, ka Jansona lietvedībā patlaban ir Magoņa lieta. Taču šādos gadījumos žurnālista nolūks diez vai ir diskreditēt tiesu, apšaubīt tiesneša objektivitāti un neitralitāti. Tas notiek ārkārtīgi reti, tomēr, caurlūkojot skaļām tiesas prāvām veltītās publikācijas, var atrast arī spilgtus piemērus, kad žurnālisti vēl pirms sprieduma nolasišanas ir apšaubījuši tiesneša objektivitāti konkrētas lietas izskatīšanā. Te gan ir jāņem

²⁹ <https://apollo.tvnet.lv/6461264/limbazu-tiesnesis-sodits-par-rupju-nolaidibu-lietas-izskatisana> (aplūkots 16.02.2019.).

vērā, ka tas, kas pieļaujams komentārā, nav pieļaujams ziņu materiālos, taču labā prakse prasa, lai tie būtu skaidri un nepārprotami nodalīti.

Visizteiktāk mediju pozicionēšanās un brīžiem pat apmuls³⁰ vērojams, vēstot par tā dēvēto Ventspils amatpersonu lietu. Minējumi par tiesu varas īpašo labvēlību vai, gluži pretēji, nepamatoti stingru attieksmi pret vienu no lietā apsūdzētajiem – Ventspils mēru Aivaru Lembergu – ir regulāri un ilgstoši.

“Neatkarīgajā Rīta Avīzē” aktīvākie Ventspils amatpersonu lietas tiesvedības procesa atspoguļotāji ir Ritums Rozenbergs³¹ un Uldis Dreiblatš. Svarīgi atzīmēt, ka viņu sagatavotie materiāli tiek publicēti ziņu lapās, taču saturiski drīzāk atbilst citam žurnālistikas žanram, proti, komentāriem. Vairumā gadījumu publikācijas tapušas tandēmā, retumis kā autors norādīts viens no viņiem. Svarīgi uzsvērt, ka Ventspils amatpersonu lieta, kuru izskata tiesas sastāvs tiesneša Borisa Geimana vadībā, jau ilgstoši tiek izskatīta pirmajā instancē.

Daži konkrēti piemēri. “Tiesa piekrita aicināt 13 no A. Lemberga pieteiktajiem 113 lieciniekiem, bet reāli tika nopratināti tikai trīs no tiem, jo pārējie bija ārzemnieki un to pratināšanai bija jāizsūta tiesiskās palīdzības lūgums un jāizpilda citas formalitātes. Prokurori no sākuma piekrita šo ārzemnieku nopratināšanai, bet pēc tam pauda viedokli, ka “procesuālās ekonomikas dēļ” nav jēgas pratināt šos aizstāvības lieciniekus. Tiesa tūlīt piekrita prokuroriem. Un tā, varam rezumēt: “pušu līdztiesības principa ievērošanai t.s. Lemberga prāvā ir savas īpatnības, ko varam izteikt ar proporciju 103 pret 3 par sliktu aizstāvībai. Kur vēl ir dzirdēta šāda “taisnīguma” proporcija?”³²

³⁰ Piemēram, laikraksta “Diena” komentētājs Aivars Ozoliņš, 2006. gadā komentējot Rīgas Centra rajona tiesas tiesneses Anitas Čerņavskas lēmumu septiņus mēnešus pirms sākotnēji noteiktā termiņa izskatīt Lemberga sūdzību pret Ģenerālprokuratūru par tiesiskās palīdzības lūgumu Šveicei, raksta: “Lembergs nav pensionāre no Pārdaugavas un var izkārtot tiesas sēdes kā pašam ērtāk.” Tomēr jau pēc dažām dienām, kad tiesa ir noraidījusi Lemberga prasību Ģenerālprokuratūrai atsaukt tiesiskās palīdzības lūgumā ietvertās ziņas, Ozoliņš “atmaigst” un secina: “Izskatās, ka tiesas Latvijā tomēr nav tikpat “sakoptas” kā Ventspils.” Skat.: Ozoliņš A. *Izņēmums*. Diena, 2006. 1. februāris; Ozoliņš, A. *Turpinās*. Diena, 2006. 10. februāris.

³¹ Skat. šajā grām.: Rozenbergs R. *Ilgstoši tiesu procesus atspoguļojušā žurnālista pārdomas par komunikāciju ar tiesu*, 75. lpp.

³² Dreiblatš U., Rozenbergs R. *Tā sauktajai Lemberga prāvā – astoņu gadu jubileja*. Neatkarīgā Rīta Avīze, 2017. 16. februāris.

“Tā dēvētās Lemberga prāvas 13. septembra tiesas sēdes atšifrējums rāda, ka tiesa Aivaru Lembergu pārtraukusi 60, bet prokurors Juris Juriss – 5 reizes. Prokurors, droši vien mēģinot pierādīt sava viedokļa pareizumu, pat apšaubīja liecinošās personas garīgās veselības stāvokli, bet beigās tiesa par šo jandāliņu lika A. Lembergam samaksāt 380 eiro.”³³

Šķiet, Ventspils amatpersonu prāva ir viens no teatrālākajiem tiesas procesiem jaunāko laiku vēsturē. Turklāt šajā gadījumā dažu lietas dalībnieku izaicinošā uzvedība, domājams, ir apzināti izvēlēta taktika. Īpašas uzmanības vērts ir arī tās biežais atspoguļojums “Neatkarīgās Rīta Avīzes” slejās, kurās par to tiek vēstīts pat gadījumos, kad lietas izskatīšanas gaitā nekādi būtiski pavērsieni nav notikuši.

Pat ļoti virspusēja rāmējuma (*framing*) analīze ļauj secināt, ka Dreibla un Rozenberga publikācijās fakti atlasīti un interpretēti tā, lai lasītājos vairotu pārliecību, ka tiesa ir nelabvēlīgi noskaņota pret apsūdzēto Lembergu, apsūdzības liecinieki ir neuzticami un tamlīdzīgi. Tā kā Ventspils amatpersonu lietā apsūdzētais Lembergs jau vairākkārt bez īpašiem panākumiem vērsies Eiropas Cilvēktiesību tiesā, var prognozēt, ka tas atkārtoti notiks, tiklīdz pirmās instances tiesa būs pasludinājusi spriedumu. Spriežot pēc “Neatkarīgās Rīta Avīzes” autoru publikācijās minētā, jau pirms laba laika – 2017. gada rudenī – Lembergs un viņa aizstāvji tiesas procesa laikā esot saskatījuši vairāk nekā 1500 (!) cilvēktiesību pārkāpumu.³⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu ietekmi uz tiesu procesu norisi Latvijā uzskatāmi apliecina “Bankas Baltija” mācība.

3. “Bankas Baltija” lietas mācība

Jā pieņemam, ka apstākļos, kad nepastāv Noguldījumu garantiju fonds, par cietušajiem uzskatāmi noguldītāji, kam neizdodas atgūt maksātnespējīgā bankā noguldīto naudu, “Bankas Baltija” krimināl-

³³ Dreibla U., Rozenbergs R. *Liecinašanu aprauj 60 reizes un liek par to samaksāt. Neatkarīgā Rīta Avīze*, 2017.13. novembris.

³⁴ Rozenbergs R., Dreibla U. *Neļauj nolasīt lūgumu par cilvēktiesību aizskārumu. Neatkarīgā Rīta Avīze*, 2017. 16. oktobris.

lieta noteikti ir lieta ar vislielāko cietušo skaitu. Tiek lēsts, ka bankas slēgšanas brīdī savu naudu tajā glabāja nepilni 122 tūkstoši noguldītāju. Bankas likvidators "Auditorfirma Invest-Rīga" kompensācijas izmaksājusi aptuveni 86 tūkstošiem fizisko personu, taču kompensācijas maksimālais apmērs nepārsniedza 199 eiro.

Krimināllietu pret "Bankas Baltija" padomes priekšsēdētāju Aleksandru Laventu un prezidentu Tāli Freimani par kaitniecību ierosina 1995. gada maija beigās. 1997. gada 13. oktobrī lietu sāk izskatīt Rīgas apgabaltiesa, dažas dienas vēlāk no lietas izskatīšanas atkāpjas tiesneses Ainas Saulītes vadītais tiesas sastāvs. Tiesneses Ināras Šteinertes lietvedībā lieta nodota 1997. gada novembrī, pirmā tiesas sēde notiek 1998. gada 14. novembrī.

Pirmo nozīmīgo pavērsienu tiesvedība piedzīvoja 1999. gada 29. oktobrī, kad Šteinerti noraidīja tiesas piesēdētāji. "Tiesnese Šteinerte plaši pazīstama ar savu smago roku, un dabiski, ka zem tās negrib pakļūt arī vienīgais krāpniekbaņķieris. Kas zina, Šteinerte būtu piespriedusi Laventam sodu ne vien par reāliem nodarījumiem, bet arī par kaitniecību,"³⁵ secina "Neatkarīgās Rīta Avīzes" komentētājs Māris Krautmanis. Īstas skaidrības par motīviem, kas pamudinājuši piesēdētāju Zinaīdu Lāci atbalstīt Šteinertes noraidīšanu, nav. Tās dienas laikā viņa žurnālistiem vispirms apgalvo, ka tiesnese piesēdētājiem uzspiedusi savu viedokli, bet pēc dažām stundām jau skaidro, ka pati nogurusi no šīs lietas un nevēlas piedalīties tās izskatīšanā veselības stāvokļa dēļ. Prokuratūra tiesas piesēdētāju lēmumu pārsūdz un Augstākās tiesas Senāts to atceļ. 2000. gada februārī Laventa aizstāve vēlreiz mēģina panākt Šteinertes noraidīšanu, dažas dienas vēlāk piesaka noraidījumu visam tiesas sastāvam, taču – bez panākumiem. Kopumā dažu gadu laikā notiek pieci mēģinājumi noraidīt Šteinerti.

Vairāk nekā 1000 lappuses garo spriedumu astoņdesmit dažādās apsūdzībās Šteinerte pasludina 2001. gada nogalē. Lietas izskatīšana pirmajā instancē šķietami ir beigusies. Un tomēr – tikai šķietami. Daļa iemeslu, kādēļ pirmās instances tiesai apjomīgo krimināllietu

³⁵ Krautmanis M. *Mūsējie labāki par viņējiem*. Neatkarīgā Rīta Avīze, 1999. 30. oktobris.

nācās skatīt atkārtoti, ir ciešā cēloņsakarībā ar tiesas un mediju attiecībām. Un, proti, 2002. gada 28. novembrī Eiropas Cilvēktiesību tiesa pasludina savu spriedumu lietā “Lavents pret Latviju”. Starp vairākiem tiesas apsvērumiem, kādēļ “Bankas Baltija” tiesvedības procesā ir pārkāptas Laventa cilvēktiesības, īpaši izceļams viens. Un, proti, Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzīst, ka, runājot ar presi 1999. gada 4. un 5. novembrī, kad Šteinerte, atbildot uz žurnālistu jautājumiem, paudusi, ka nevar pateikt, vai “tiesas spriedums būs apsūdzošs vai daļēji attaisnojošs”, tiesnese ir pārkāpusi nevainīguma prezumpcijas principu. Mediju reakcija uz notikušo atšķiras. “Ar šo spriedumu ticis iesplāuts sejā daudziem tūkstošiem Latvijas cilvēku,” vērtē “Lauku Avīze”.³⁶

Tikmēr laikraksta “Diena” komentētājs Askolds Rodins norāda: lai cik nepatīkams, Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums ir pamatots un respektējams: “Cilvēktiesību tiesas spriedums vienlaikus ir gan balzams uz Laventa rētām, taču pelnīta plauka Latvijas Temīdai. Jā, Latvijas tiesai bija pa spēkam tikt līdz notiesājošam spriedumam valsts lielākās finanšu piramīdas tēvam, kas atņēmis ietaupījumus tūkstošiem cilvēku, taču nebija pa spēkam to izdarīt bez cilvēktiesību pārkāpumiem.

Diemžēl krietnu laiku pirms sprieduma pasludināšanas tiesnese, publiski pasakot, ka spriedums būs apsūdzošs vai daļēji attaisnojošs, faktiski darīja zināmu, ka uzskata Laventu par noziedznieku.”³⁷

Faktiski, tiesneses Šteinertes vaļsirdīgā izturēšanās pret žurnālistiem kļūst par vienu no iemesliem, kādēļ “Bankas Baltija” krimināllieta ir atkārtoti jāskata pirmajā instancē. 2003. gada februārī tā ar Augstākās tiesas Senāta lēmumu tiek nodota atkārtotai izskatīšanai Rīgas Apgabaltiesā. Lietas izskatīšanu uztic tiesnesim Guntram Kveskam. Ar spriedumu, kuru Kveska nolasa 2005. gada maijā, Laventam piespriesta brīvības atņemšana uz septiņiem gadiem un septiņiem mēnešiem, Freimanim – uz sešiem gadiem, uzņēmējam Alvim Līdumam – uz trim gadiem un trīs mēnešiem. Sprieduma

³⁶ Līcītis E. *Splāviens*. Lauku Avīze, 2002. 30. novembris.

³⁷ Rodins A. *Strasbūras dzīvas*. Diena, 2002. 29. novembris.

nolasīšanas brīdī visi trīs sev piespriesto sodu jau ir izcietuši. Apelācijas sūdzības lietā iesniedza prokurors Juris Pēda, visi trīs pirmajā instancē notiesātie, kā arī “Latvijas Kuģniecība”, kuras civilprasību pirmās instances tiesa bija noraidījusi.³⁸

Apelācijas instancē tiesa apmierināja divas civilprasības un no Laventa “Latvenergo” labā piedzina 8 miljonus latu, “Latvijas Kuģniecības” labā 12,336 miljonus latu. Tā kā gan Freimanis, gan Lavents iesniedza kasācijas sūdzības par Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas spriedumu, galīgais spriedums šajā lietā, kuras izskatīšana ilga teju 12 gadus, spēkā stājās tikai 2009. gada maijā. Kā jau minēts iepriekš, diemžēl sava loma tajā, ka lietas izskatīšana ieilga, bija medijiem, kas, visticamāk, neapzinoties šādas rīcības sekas, publiskoja ziņas, kuru dēļ lietu nācās atkārtoti izskatīt pirmajā instancē. Ir pamats domāt, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā “Lavents pret Latviju” ir būtiski ietekmējis Latvijas tiesu sistēmas komunikāciju ar medijiem un ievērojami mazinājis tiesnešu atvērtību komunikācijā ar plašsaziņas līdzekļiem. Tomēr vienlaikus tas iezīmēja arī jautājumu loku, no kuru uzdošanas tiesvedības procesa laikā žurnālistiem būtu vēlams atturēties.

4. “Digitālgeitas lietas” mācība

Veselas 243 tiesas sēdes, trīspadsmit notiesātie un pieci attaisnotie pirmās instances tiesā. Notiesāto vidū – bijušais Ministru prezidenta Andra Šķēles padomnieks, vēlāk Ministru prezidenta Aigara Kalvīša biroja vadītājs Jurgis Liepnieks,³⁹ bijušais televīzijas kompā-

³⁸ Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palāta, kas lietu skatīja apelācijas kārtībā, spriedumu pasludināja 2007. gada novembrī. Apelācijas spriedumā Lavents atzīts par vainīgu pēc Kriminālkodeksa 144. p. 4. daļas un sodīts ar brīvības atņemšanu uz 7 gadiem un 6 mēnešiem; pēc 161⁷ 2. daļas ar brīvības atņemšanu uz 7 gadiem un 6 mēnešiem, atņemot tiesības veikt uzņēmējdarbību uz 5 gadiem, kā arī pēc Kriminālkodeksa 17. panta 4. daļas un 161⁴ daļas 2. daļas ar brīvības atņemšanu uz 3 gadiem, atņemot tiesības veikt uzņēmējdarbību uz 5 gadiem, un pēc Kriminālkodeksa 17. panta 4. daļas un 147³ panta ar brīvības atņemšanu uz vienu gadu. Galīgais sods A. Laventam noteikts brīvības atņemšana uz 7 gadiem un 7 mēnešiem, atņemot tiesības veikt uzņēmējdarbību uz 5 gadiem. Freimani atzina par vainīgu un notiesāja pēc Kriminālkodeksa 17. panta 6. daļas un 144. panta 4. daļas ar brīvības atņemšanu uz 5 gadiem, un pēc Kriminālkodeksa 151⁷ 1. daļas ar brīvības atņemšanu uz 3 gadiem, atņemot tiesības veikt uzņēmējdarbību uz 3 gadiem. Apsūdzībā pēc Kriminālkodeksa 161⁴ 2. daļas un 147³ panta tiesa apsūdzēto attaisnoja. Alvi Līdumu pēc celtās apsūdzības pēc Kriminālkodeksa 144. panta 4. daļas tiesa attaisnoja.

³⁹ Skat. šajā grām.: Liepnieks J. “Skats no apsūdzēto sola”, 80. lpp.

nijas “Latvijas Neatkarīgā televīzija” direktors Andrejs Ēķis, bijušais Nacionālās radio un televīzijas padomes priekšsēdētājs, vēlākais Latvijas Nacionālā teātra direktors Ojārs Rubenis, advokāts Jānis Loze, vairākas bijušās amatpersonas un vairākas privātpersonas.

Apelācijas instancē notiek 71 tiesas sēde. Saīsinātais apelācijas spriedums šajā lietā tiek pieņemts 2018. gada jūnijā. Raksta tapšanas brīdī (2019. gada janvārī), vairāk nekā pusgadu pēc saīsinātā sprieduma pasludināšanas, pilnais spriedums vēl nav sagatavots, līdz ar to ir pārāgri izteikt prognozes, vai par to tiks iesniegtas kasācijas sūdzības. Kopš pirmās tiesas sēdes, kas notika 2007. gada novembrī, ir mirušas divas no kopumā divdesmit sākotnēji apsūdzētajām personām. Apsūdzības lietā ir par dienesta pilnvaru pārsniegšanu, krāpšanu, noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju, kā arī par valsts amatpersonas bezdarbību.

No brīža, kad Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs sāka izmeklēt apstākļus, kādos īpaši digitālās televīzijas ieviešanai izveidotais “Digitālais Latvijas Radio un televīzijas centrs”, kam piederēja 23% “Latvijas Mobilais telefons” kapitāla daļu, ir noslēdzis līgumu ar Lielbritānijā reģistrēto *Kempmayer Media Limited* un tās meitas kompāniju, līdz brīdim, kad šajā lietā notika pirmā tiesas sēde, pagāja vairāk nekā 40 gadi. Lieta jau kopš tās pirmsākumiem nonāca mediju un sabiedrības uzmanības lokā, galvenokārt – tajā iesaistīto personu dēļ. Pirmkārt – apsūdzēto. Otrkārt, reti kad Latvijas tiesās nonāk lietas, kurās uz liecinieku sola sēž divi bijušie Ministru prezidenti – Andris Šķēle un Vilis Krištopans, un vēl bijušais Saeimas priekšsēdētājs Anatolijs Gorbunovs. Svarīgi gan piebilst, ka daļā mediju un sabiedrības lieta jau no tās pirmsākumiem tika uztverta kā politiska prāva.

*“Protams, tas ir politiskās izrēķināšanās akts. Jaunā vara pirms astoņiem gadiem nolika pie vietas veco – iepriekš pie varas bijušo Tautas partiju. Izrēķināties ar pašu galveno bosu – Andri Šķēli – gan nav sanācis, jo viņš tikai stāvējis aiz muguras un grābis ogles ar citu rokām, bet par stāvēšanu aiz muguras krimināllietu ierosināt nevar,”*⁴⁰

⁴⁰Krautmanis M. *Skarbais spriedums*. Neatkarīgā Rīta Avīze, 2015. 18. maijs.

uzreiz pēc pirmās instances saīsinātā sprieduma pasludināšanas spriež "Neatkarīgā Rīta Avīze". Tās komentētājs Māris Krautmanis arī apšaubā, vai pirmās instances tiesas spriedums patiesi liecina par soda neizbēgamību: *"Vai tas, ka pēc ilgas tiesāšanās kādam pie-spriests naudas sods, atturēs kādu no noziedzīgu nodarījumu izdarī-šanas? Droši vien – ne. Tiesas spriedums drīzāk mudina, ka valdoša-jai varai par vari jācenšas palikt pie varas."*⁴¹

Daļēju atbildi uz mediju galveno jautājumu par bijušā valdības vadītāja Andra Šķēles lomu šajā lietā zināmā mērā sniedzis viņa kādreizējais advokāts, pirmajā un arī apelācijas instancē notiesātais Jānis Loze, kurš apelācijas tiesai iesniegtā rakstiskā lūgumā apgalvoja, ka digitālās televīzijas ieviešanas procesā iesaistījies Andra Šķēles uzdevumā, gatavojis dažādus līgumus un kontaktējies ar citām per-sonām, par to regulāri sagatavojot rēķinus un saņemot samaksu gan no Andra Šķēles, gan no viņam piederoša uzņēmuma.⁴² Tomēr apsūdzības uzturētāja – prokurora Monvīda Zelča – ieskatā, Lozes minētie fakti gan nebija pietiekami apsūdzības celšanai pret Andri Šķēli.

5. Intervija ar Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas priekšsēdētāju Juri Stukānu "Ja tiesu sistēma klusē, tas rada aizdomas"

Tiesvedību atspoguļošanā specializējušies žurnālisti tieši digi-tālās televīzijas krimināllietas pirmās instances tiesu min kā pozitīvu piemēru komunikācijas ziņā, kad, ievērojot lielo mediju interesi, tiesnesis izsvērti komunicē ar presi. Par šo pieredzi vaicāju arī pir-mās instances tiesas tiesnesim, Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas priekšsēdētājam Jurim Stukānam.

– Manuprāt, digitālās televīzijas lieta ir viena no tām, kas varētu būt pelnījusi gadsimta prāvas titulu. Jūs tam piekristu?

– Viennozīmīgi, jo tajā laikā, kad tas notika, tās bija milzīgas summas un ļoti bezkaunīgi uz sabiedrības rēķina cilvēki gribēja ie-dzīvoties.

⁴¹ Turpat.

⁴² Lapsa L. Loze atmasko Šķēli digitālās TV lietā. Latvijas Avīze, 2016. 6. novembris.

– Šajā lietā sabiedrībā ļoti plaši pazīstamas personas bija gan uz apsūdzēto sola, gan liecinieku vidū. Vai kādā brīdī jums neradās sajūta, ka tas rada sava veida spiedienu uz tiesu?

– Redziet, nē, jo tajā brīdī, kad notika tiesa, gandrīz visas šīs amatpersonas jau bija bijušie. Līdz ar to bija pagājis pietiekoši ilgs laiks kopš tiem notikumiem, personas bija mainījušas savu nodarbošanos, dzīves stilu un veidu. Manuprāt, pratināšanas laikā jau gandrīz neviens no viņiem vairs nebija amatpersona. Līdz ar to, tas bija nedaudz vienkāršāk. Varbūt subjektīvi problēmas nedaudz radīja, ka tās tomēr bija publiskas personas. Tāpēc bija liela interese. Un kā jebkuram normālam cilvēkam, ja tas tik skaļi izskan, rodas uztraukums, neomulība, sajūta, ka lieta skar ļoti plašu cilvēku kopumu.

– *No publicitātes viedokļa šī ir skaļākā krimināllieta, ko esat izskatījis?*

– Principā jā.

– *Vai lielā mediju uzmanība, kas tika pievērsta šīs lietas skatīšanai, īpaši brīžos, kad tika pratināts, piemēram, ekspremjers Andris Šķēle vai vēl kāda prominenta persona, tiesnesim rada papildu spriedzi?*

– Nē. Redziet, tajā laikā, kad notika lietas izskatīšana un šo personu uzklaušīšana, mediji mani vispār neaiztika un neinteresējās par manu viedokli. Visu to, ko viņi tajā laikā rakstīja un uzzināja, viņi uzzināja no prokurora vai no aizstāvības puses. Līdz ar to tiesa bija atstāta pilnīgi neitrāla. Nekādas ietekmes un iespaids nebija.

– *Tiesnesei Inārai Šteinertei, komentējot “Bankas Baltija” lietu, gadījās izpaust savus apsvērumus par Aleksandra Laventa vainu. Tas viss beidzās ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu, kura dēļ Augstākās tiesas senāts atcēla Šteinertes spriedumu. Vai šis notikums ir atstājis iespaidu uz to, kā Latvijas tiesneši runā ar medijiem?*

– Viņš ir atstājis, jo tieši Eiropas Cilvēktiesību tiesas sprieduma dēļ tiesa tiešām dabūja skatīt atkārtoti šo lietu no jauna. Nav jau norādīts, ka tiesnesis nevar runāt, bet jāpievērš uzmanība tam, par ko runā, ko pasniedz, kādu informāciju atklāj un kurā brīdī. Tas ir ļoti būtiski tiesnesim.

– *ASV, protams, ir atšķirīga tieslietu sistēma, tiesnešus ievēlē arī vispārīgās vēlēšanās, tādēļ publicitāte viņiem ir svarīga. Tomēr, lasot*

dažādus amerikāņu materiālus, rodas iespaids, ka tur lielāka uzmanība pievērsta tiesnešu sagatavošanai darbam ar medijiem, tostarp – arī procesa laikā. Vai tas būtu jādara arī Latvijā?

– Jā, tas būtu jādara, lai panāktu ātrāku lietu izskatīšanu. Tiešām, ja nekomunicē, sabiedrībai rodas aizdomas, ka tiesnesis tur kaut ko slēpj, nezina vai nesaprot. Lai novērstu šos aspektus, būtu jākomunicē. Arī izskatīšanas laikā, atkarībā no tā, par ko tiek jautāts, tiesnesis var pietiekami neitrāli izstāstīt to situāciju, kāda ir tajā brīdī. Mums nevajadzētu kā Amerikā iet uz to, ka tiesnesis vairo savu atpazīstamību vai popularitāti tādā aspektā. Nevajadzētu salīdzināt mazo Latviju ar milzīgo Ameriku. Bet, ja tiesu sistēma tajā brīdī, kad sabiedrībai ir ļoti liela interese, klusē, tas rada aizdomas, ka kaut kas nav līdz galam tīrs, kaut kas nav līdz galam izdarīts. Informācija ir jāsniedz, bet varbūt tiesas procesa laikā ir jāatrod kāds cits mehānisms vai līdzeklis, kā to informāciju sniegt. Tas var būt caur preses sekretāru, caur tiesneša palīgu. Bet nesniegt informāciju nevar.

6. Intervija ar nacionālās ziņu aģentūras LETA redaktoru Jāni Skruzi “Mēs negaidām, ka tiesnesis procesa laikā paudīs subjektīvo viedokli”

Runāt par žurnālistu pieredzi saskarsmē ar tiesām aicināju LETA redaktoru Jāni Skruzi, kas savulaik, strādājot par korespondentu, ir gatavojis simtiem ziņu par tiesās izskatāmām lietām.

– Cik ilga ir tava pieredze, strādājot ar tiesām?

– Man ir piecus gadus ilga ciešāka pieredze darbam ar tiesām. Pēdējos piecus gadus tā lielākoties ir pastarpināta. Respektīvi, piecus gadus es biju tiesu reportieris, cilvēks, kurš skrien pa tiesām. Pēdējos piecus gadus es esmu redaktors un strādāju ar dažādām tēmām, bet tiesu lietas arvien man ir tuvākās un mīļākās.

– Kā tu kļuvi par tiesu reportieri?

– Vienkārši tā sagadījās. Tajā brīdī man vēl nebija pat žurnālista izglītības. Man bija vidējā izglītība, kad es sāku strādāt ziņu aģentūrā LETA. Tā kā tajā brīdī bija brīva tieši tiesu un krimināllietu reportiera vakance, sāku strādāt, un man šī joma iepatikās.

– Šī joma tomēr prasa specifiskas zināšanas. Kā tu tās ieguvi?

– Jā, prasa gan. Ļoti daudz zināšanu ieguvu pašmācības ceļā laikā gaitā. Protams, sākumā bija grūti. Es pieļāvu kļūdas. Bija gadījumi, kad nesapratu, ko tiesa ir spriedusi. Bet es daudz ko iemācījos no šīm kļūdām. Tā kā specializējos šajā jomā, ņemu un lasiju grāmatas – par procesuālo kārtību, par to, kā strādā izmeklēšana. Lasiju mācību literatūru.

– *Kādus tiesu procesus esi atspoguļojis?*

– Digitālās televīzijas lietu, Lemberga krimināllietu, kas joprojām ir iztiesāšanā. Bija arī tāda “Ovi” naftas kontrabandas lieta, kas vilkās ļoti ilgi. Vēl bija drošībaslieta Edgara Gulbja lieta, Roberta Štālberga krimināllieta par izspiešanu, Bērnu slimnīcas kukuļošanas lieta, kura arī vēl nav beigusies, Rīgas domes amatpersonu kukuļošanas lieta, kurā notiesāja Vilni Štramu un Pēteri Stranci. Abas divas Vaškeviča lietas – spridzināšanas krimināllietu, kurā bija apsūdzēts Putniņš. Paša Vaškeviča lieta, kura tā arī nav izskatīta, jo viņš Austrijā slimo.

– *Pēc kādiem principiem reportieris vai redaktors izvēlas, kuru tiesu procesu ir vērts atspoguļot plašāk? Kā saprotat, uz kuru tiesas sēdi ir vērts doties un kad pietiek ar telefona zvani?*

– Par tiem telefona zvaniem. Var neiet uz tiesas sēdi, ja zinām, ka šajā sēdē turpināsies lietas materiālu pārbaude vai uzaicinātie liecinieki, kuri liecina par kaut kādām ļoti smalkām tehniskām detaļām. Tad mēs varam neiet uz to tiesas sēdi, bet pirms tam ir jānoskaidro, kas tieši šajā sēdē varētu notikt. Kā vispār lietas tiek atlasītas? Pārsvārā tās ir lietas, kurās ir iesaistīti pazīstami cilvēki vai uzņēmumi. Tas ir viens kritērijs. Ja runājam par krimināllietām, tad svarīgi arī, kāds ir noziedzīgais nodarījums. Vai tas piesaista uzmanību? Protams, tās ir slepkavības, kaut kas, kas noticis publiskā vietā, neraksturīgi noziegumi. Reizēm tie var būt arī īpaši banāli noziegumi. Vai īpaši cietsirdīgi. Ja runājam par civillietām, tad pirmais kritērijs ir lielas prasību summas, lielu parādu piedziņas. Tad vēl ir tāda lieta kā aktualitāte. Piemēram, tagad nupat ir aizturēta liela kokaīna krava. Tas ir labs iemesls, lai kādā brīdī paskatītos, kādi ir pēdējos gados piesprieštie sodi par narkotiku kontrabandu, kādas lietas ir nonākušas tiesās.

– *Cik nozīmīgs ziņu avots tiesas procesa laikā ir apsūdzības uzturētājs vai apsūdzētā advokāts?*

– Kā kurā tiesā. Galvenais, ko reportieris izmanto, uz ko viss balstās krimināllietās, ir apsūdzības raksts jeb lēmums par saukšanu pie kriminālatbildības. Gadījumos, kad nav bijis laika aiziet uz tiesas sēdi un noklausīties, kā prokurors to nolasa, šos dokumentus mēs varam dabūt no prokuratūras. Civillietās galvenais ir prasības pieteikums no prasītāja. Pēc tam, protams, lai informācija būtu pilnvērtīgāka, ļoti vajadzīgs uzklaut arī otru pusi. Krimināllietās tas ir apsūdzētā advokāts vai pats apsūdzētais, civillietās – atbildētājs vai viņu pārstāvošie advokāti. Tie ir ļoti nozīmīgi informācijas resursi. No tiesām mēs pārsvarā gadījumu varam saņemt tikai tādus diezgan sausus faktus, dažu rindkopu ziņas, bet detaļas, kas piesaista sabiedrības uzmanību, mēs varam dabūt tikai no iesaistītajām pusēm.

– *Vai ļoti garās tiesvedībās, tādās, kas ilgst gadiem, tiesām vajadzētu arī lietas izskatīšanas procesā periodiski informēt sabiedrību par procesa virzību?*

– Protams, ka vajadzētu. Patlaban ļoti daudz kas ir atkarīgs no konkrētas tiesas un tiesneša. Piemēram, tajā pašā digitālās televīzijas lietā tiesnesis Juris Stukāns, kurš lietu skatīja pirmajā instancē, bija diezgan atvērts komunikācijai. Bet viņš pats kā cilvēks ir ļoti aktīvs, strādā visādās darba grupās! Viņš ir no pozitīvajiem piemēriem. Bet ir tiesneši, kas nevēlas komunicēt. Mēs, protams, negaidām, ka tiesnesis procesa laikā paudīs savu subjektīvo viedokli. Protams, ja žurnālists uzdod jautājumu: “Kā jums liekas, vai apsūdzētais ir vainīgs?”, tiesnesim procesa starplaikā nav uz tādiem jautājumiem jāatbild. Bet kaut ko izskaidrot, cik tālu process ir ticis, kas ir nozīmīgākais līdzšinējā procesa gaitā – to tiesneši, manuprāt, varētu darīt. Varbūt pat vajadzētu to darīt vairāk.

1. daļa

Tiesas un mediju komunikācija

Dace Mita
Anita Kovaļevska⁴³

1.1. Tiesu komunikācijas attīstība Latvijā⁴⁴

Saturs

1. Komunikācijas regulējuma izstrāde.....	40
2. Komunikācijas principi	41
3. Komunikācijas veidi.....	43
4. Stratēģijas īstenošana praksē.....	45
5. Ko darīt, lai vēl vairāk uzlabotu tiesu komunikāciju?.....	46
Nobeigums	48

Tiesu varas spēja komunicēt ar sabiedrību ilgstoši ir bijusi sabiedrības uzmanības lokā. Veids, kādā tiesa atsaucās vai neatsaucās mediju aicinājumiem sniegt komentārus par tiesu lietu, bieži izpelnījās tikpat daudz uzmanības kā pats medijus interesējošais jautājums. Diemžēl bieži tas nozīmēja mediju sižetu vai rakstu par to, ka pret mediju pārstāvju lūgumiem sniegt komentāru par tiesas darbu tiesu varas pārstāvji izturējās diezgan atturīgi, faktiski to atsakot. Šādai attieksmei pamatā ir gan sistēmiski, gan individuāli iemesli. Par pirmo runājot, Latvijā un arī citās valstīs, tiesu vara tradicionāli, nedarbojoties ar tiesas spriešanu, ir pieradusi savu vērtējumu par tiesu lietu izteikt savā nolēmumā. Uzrakstītais ir apsvērts, tajā ir, tiesas ieskatā, viss nepieciešamais, lai atspoguļotu, kā tiesa nonākusi pie attiecīgā rezultāta. Tiesa šādā veidā ir runājusi. Ar to, tiesas ieskatā, būtu jāpietiek. Savukārt subjektīvi, papildus jau minētajam par tiesas spriešanu, tiesnesim, pieradušam savu viedokli izteikt rakstveidā,

⁴³ Augstākās tiesas senatores.

⁴⁴ Rakstā izmantots referāts *Communication strategy in Latvia*, kuru Dace Mita 2018. gada 26. janvārī nolasīja Eiropas Cilvēktiesību tiesā Tiesas gada atklāšanas seminārā. Pieejams: https://www.echr.coe.int/Documents/Speech_20180126_Mita_JY_ENG.pdf (aplūkots 16.02.2019.).

mediju vide un tās noteikumi ir sveši. Tas izraisa vēlmi atturēties no tiesas saskarsmes ar medijiem.

1. Komunikācijas regulējuma izstrāde

Tiesnešu ētikas komisijas kompetencē ir individuālu sūdzību izskatīšana un atzinumu sniegšana saistībā ar tiesnešu profesionālo ētiku. Tā kā tiesnešu ētika skar uzvedību faktiski jebkurā tiesnešu profesionālajā darbībā, Tiesnešu ētikas komisija pievērsās jautājumam par to, kā tiesnešus redz sabiedrība. Tika secināts, ka uz žurnālistu jautājumiem pēc tiesas sēdēm vai pēc sprieduma rezolutīvās daļas paziņošanas tiesneši atbildēja tikai retos gadījumos. Dažkārt tiesnešu atteikšanās runāt ar medijiem tika pārraidīta televīzijā, kas radīja negatīvu attieksmi sabiedrībā, it īpaši ja atteikumi tika sniegti nelaipni. Radās iespaids, ka tiesneši slēpjas no sabiedrības. Lai gan šādas situācijas televīzijā netika rādītas katru nedēļu un pat ne reizi mēnesī, plašsaziņas līdzekļi līdzsvaram neziņoja pozitīvas tiesu ziņas. Līdz ar to sabiedrību sasniegusi informācija sniedza skaidru signālu – tiesas nevēlas runāt ar sabiedrību.

Uzskatot šādu situāciju par nepieņemamu un tiesu varas autoritāti graujošu, Tiesnešu ētikas komisija uzsāka diskusiju ciklu par šo tēmu. Uz komisijas sēdēm tika aicināti mediju pārstāvji, kā arī šis jautājums tika apspriests tiesnešu vidē komisijas izbraukuma sēdēs, kas notika dažādos Latvijas reģionos. Darbs rezultējās komisijas izstrādātajās tiesu komunikācijas vadlīnijās, kuru projekts tika iesniegts Tieslietu padomei. Tieslietu padome atbalstīja ideju konceptuāli un paplašināja darbības jomu, pieņemot lēmumu par trīs dokumentu nepieciešamību. Pirmkārt, tika paredzēts izstrādāt Tiesu sistēmas komunikācijas vadlīnijas, otrkārt – Tiesu komunikācijas stratēģiju, treškārt – Komunikācijas rokasgrāmatu. Pirmos divus dokumentus Tieslietu padome apstiprināja 2015. gada 18. maijā,⁴⁵ trešais joprojām nav izstrādāts. Trīs atsevišķu dokumentu nepieciešamība tika pamatota ar apsvērumu, ka komunikācijas regulējums vajadzīgs ne tikai attiecībā uz tiesām, bet arī uz visām institūcijām, kuras ir pārstāvētas Tieslietu padomē.

⁴⁵ Skat. šīs grām. 1.2. nodaļu, 49. lpp.

Šobrīd Tiesu sistēmas komunikācijas vadlīnijas ietver vispārīgus principus. Tās atklāj komunikācijas mērķus, uzdevumus un principus, nenorādot konkrētas personas, kuras ir atbildīgas par saziņu konkrētās situācijās. Mērķi ir šādi:

1) veicināt tiesu sistēmas institūciju izpratni, ka to darbībā ir jāievēro taisnīgums;

2) nostiprināt tiesu sistēmas reputāciju un autoritāti;

3) veicināt sabiedrības izpratni par tiesas darbu.

Uzdevumi cita starpā ietver proaktīvas darbības un krīzes komunikācijas vadību.

Savukārt rokasgrāmata tika (un joprojām ir) iecerēta kā palīgmateriāls, kurā būtu ietverti praktiski padomi, kurus tiesneši vai citi tiesu varu pārstāvošie varētu izmantot, lai komunikācija ar medijiem būtu pēc iespējas veiksmīgāka. Tā kā šā raksta mērķis ir fokusēties uz tiesu komunikāciju, turpmāk tiks aplūkota Tiesu komunikācijas stratēģija.

2. Komunikācijas principi

Tieslietu padome stingri atbalstīja Tiesu komunikācijas stratēģijas nepieciešamību. Turklāt tādas stratēģijas, kura maina līdzšinējās tradīcijas, proti, kuras pamatā ir ideja par aktīvu saziņu ar sabiedrību. Labam regulējumam parasti ir divas nosacītas daļas. Vienā tiek atspoguļota ideja, attiecīgā dokumenta nepieciešamības pamatojums un ar to sasniedzamie mērķi. Otra vairāk vai mazāk detalizēti atspoguļo veicamo rīcību. Arī Tiesu komunikācijas stratēģija ietver divas dimensijas – vispārējus principus, mērķus un praktiskas vadlīnijas attiecībā uz to, kam un kādās situācijās ir jāreaģē.

Stratēģijas ievadā postulēts, ka tiesu sistēmai savā darbībā ir jāievēro taisnīgums un šim taisnīgumam ir jābūt redzamam. Šī ir visbūtiskākā stratēģijas norma, no kuras izriet pārējais regulējums. Taisnīga tiesa gan attiecībā uz tiesvedības rezultātu, gan procesu ir viena no cilvēktiesībām, kas ikvienam tiek garantēta saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmes 92. pantu. Vēloties panākt, ka lietā tiesas sasniegtais taisnīgums ir redzams, komunikācijas stratēģijas ieva-

dā tieši efektīva sadarbība ar sabiedrību ir atzīta kā nozīmīgs tiesu darbības un attīstības priekšnosacījums. Apzinoties komunikācijas pieprasījuma esību no sabiedrības puses, stratēģija koncentrējas uz tiesas pienākumu, turpat tālāk kā principu paredzot, ka tiesai jānodrošina informācijas sniegšana sabiedrībai, tādējādi palielinot tiesu pieejamību, nodrošinot tiesu darba atklātumu, sekmējot tiesas procesa caurskatāmību, vairojot sabiedrības uzticēšanos tiesu sistēmai un izpratni par tiesu darbu un pieņemtajiem nolēmumiem, vienlaikus mazinot korupcijas risku. Kā efektīvas komunikācijas rezultāts tiek prezumēta sabiedrības uzticēšanās tiesu varai un tās institūcijām, palāvība uz taisnīgu tiesas procesu, kas savukārt veicina uzticēšanos valstij kopumā.

Tādējādi tiesu vara ir izvirzījusi mērķi ar aktīvāku komunikāciju paaugstināt tiesu varas autoritāti. Tas darīts, apzinoties arī tiesu varas būtisko lomu tiesiskas valsts funkcionēšanā. Augsta tiesu varas autoritāte veicina sabiedrības uzticēšanos valstij, palāvību, ka valsts rīcība ir balstīta tiesībās.

Stratēģijas 2. nodaļā ir uzskaitīti principi, kas komunikācijas procesā tiesai ir jāpatur prātā. Piemēram, ka ir sniedzama tāda informācija, kas ir patiesa, objektīva un saprotama. Tas nozīmē: lai sasniegtu cilvēku prātus, tiesai jārunā nevis juridiskā valodā, bet gan *jāiekāpj tāda cilvēka korpēs*, kas nav jurists. Pretējā gadījumā veidojas monologs, kuram nav īpašas jēgas. Tiesai arī jāsniedz nozīmīga un aktuāla informācija. Par to, kāda informācija uzskatāma par nozīmīgu un aktuālu, var pārliecināties, ņemot vērā publiskajā telpā esošās debates, izrādīto interesi par konkrētām lietām, lietu kategorijām. Tādi jēdzieni kā nozīmīgums, aktualitāte komunikācijas kontekstā nozīmē to, ka tiek darīta zināma tāda informācija, kas sabiedrībai ir būtiska šodien, nevis tai ir tikai vēsturiska vērtība.

Tomēr īpaši jāizceļ divi principi, kuri būtiski maina līdzšinējās komunikācijas tradīcijas.

Pirmkārt, proaktivitāte. Paredzot saziņu ar sabiedrību kā procesu, kas ir vērsts uz sadarbību un ar mērķi veicināt sabiedrības uzticēšanos tiesu varai, tiesai pēc savas iniciatīvas jāsniedz informācija, nevis tikai jāreaģē uz plašsaziņas līdzekļu jautājumiem. Tātad tiesai

nav iedalīta pasīva loma, tai ir jābūt savai mērķtiecīgi īstenotai stratēģijai.

Otrkārt, tiesu amatpersonām ir jāiziet no komforta zonas un jāapzinās, ka reaģēšana uz reputācijas krīzēm arī ir viens no tiesu varas komunikācijas principiem. Stratēģijā šī ideja ir formulēta tādejādi, ka neētiska, neprofesionāla vai cita normatīvajiem aktiem neatbilstoša tiesneša vai tiesas darbinieka rīcība, kas nokļuvusi sabiedrības uzmanības lokā un rada reputācijas apdraudējumu, ir izskatāma normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā (piemēram, tiesnešu pašpārvaldes institūcijās), par lēmumiem informējot sabiedrību. Kā redzams no debatēm publiskajā telpā, nereti sabiedrības negatīvu viedokli rada informācijas trūkums par attiecīgo situāciju vai saņemtā komentāra formālais raksturs, kas netiek uzskatīts par pienācīgu atbildi. Komunikācijas stratēģijā ir ietverta ideja, ka jārūnā ir arī sarežģītās situācijās. Reputācijas apdraudējumi ir jāuztver nopietni, attiecīgie gadījumi ir jāizvērtē sistēmas iekšienē un rezultāti jādara zināmi plašākai sabiedrībai tai saprotamā valodā. Tas izriet no iepriekš minētā par nepieciešamību veicināt uzticību tiesu varai.

Tiesu komunikācijas stratēģija nereglamentē sabiedrības vai mediju rīcību, jo tāds nav tās mērķis. Vienlaikus jāpiemin, ka kvalitatīvai sarunai ir nepieciešama visu tās dalībnieku godprātīga iesaiste. Jeb, kā tiek formulēts tiesību telpā, iepretim vienas personas tiesībām parasti ir otras personas pienākumi. Tiesu varas un sabiedrības komunikācijas kontekstā tas būtu saprotams tādejādi, ka, lai tiesu vara varētu pilnvērtīgi darboties atbilstoši minētajiem principiem, tai ir jābūt pārliecībai, ka arī, piemēram, mediji darbojas labā ticībā un saņemto informāciju atspoguļos vispusīgi, objektīvi, pārzinot attiecīgo tēmu un ievērojot augstus žurnālista ētikas standartus.

3. Komunikācijas veidi

Tiesu komunikācijas stratēģija ir visaptverošs dokuments un reglamentē gan saziņu ar sabiedrību kopumā (piemēram, lasot lekcijas, organizējot ēnu dienas, komunicējot sociālajos tīklos), gan ar procesa dalībniekiem (nodrošinot iespēju iegūt vispārīgu informā-

ciju par tiesu darbu vai ziņas par konkrētu tiesvedības procesu), gan ar plašsaziņas līdzekļiem. Tā kā plašsaziņas līdzekļi joprojām ir būtiskākais komunikācijas kanāls ar sabiedrību, tālāk tiks pievērsta uzmanība regulējumam šajā jomā.

Jāatzīmē, ka īpašas komunikācijas nodaļas ir izveidotas tikai divās Latvijas tiesās – Augstākajā tiesā un Rīgas apgabaltiesā. Pārējām tiesām jāizmanto esošie cilvēkresursi, kas pamatā pilda citus uzdevumus.

Ir trīs galvenie komunikācijas veidi.

Pirmkārt, tiek sniegta informācija par konkrēto lietu, kad tiek atbildēts uz tādiem jautājumiem kā – kad lieta tiks izskatīta, kurš tiesnesis to izskatīs, kad tiks paziņots spriedums. Šo uzdevumu pilda tiesas administratīvais personāls.

Otrs veids ir preses reližu publicēšana. Tiesa identificē lietas, kas ir vai varētu būt interesantas sabiedrībai, un attiecīgi par tām ziņo. Tas tiek darīts, sadarbojoties administratīvajm personālam un tiesnesim.

Trešais komunikācijas veids ir tiesnešu tiešā komunikācija. Šis ir viens no svarīgākajiem sasniegumiem Tiesu komunikācijas stratēģijā un neapšaubāmi viens no visvairāk apspriestajiem jautājumiem stratēģijas izstrādes procesā. Apstiprinātā stratēģija paredz, ka katrā tiesā ir jābūt runas personai. Atkarībā no konkrētās tiesas izvēles tā var būt viena vai vairākas. Piemēram, var būt viena runas persona civilīetās un otra krimināllietās. Runas personas funkciju var pildīt tiesas priekšsēdētājs.

Ideja par runas personas institūtu balstās apstākļi, ka ne visi tiesneši vēlas publiski sniegt komentārus. Vienlaikus stratēģijas izstrādes laikā žurnālisti un citas personas, kas nav tieši saistītas ar tiesu sistēmu, Tiesnešu ētikas komisijas locekļiem norādīja, ka labākā saziņa ar sabiedrību ir tā, kuru veic tiesnesis. Sabiedrībai ir svarīgi, kurš runā tiesu varas vārdā – tiesas darbinieks vai tiesnesis. Tiesnesim ir visaugstākā autoritāte sabiedrības acīs.

Stratēģijā ir noteikts, ka referējošais tiesnesis var sniegt komentārus par lietu, tomēr tas nav viņa pienākums. Vienlaikus tiesnesim jāņem vērā, ka komunikācija ir vēlama lietās, kurās ir pasludināts

saīsinātais spriedums un tiesas motīvi nav sabiedrībai zināmi, bet ir būtiski, kā arī sabiedrībai īpaši aktuālās lietās. Ja referējošais tiesnesis nesniedz nekādus komentārus, bet sabiedrībai skaidrojums ir aktuāls, tiesa nedrīkst klusēt. Šādā situācijā atbildība par komunikāciju gulstas uz runas personu.

Tādējādi stratēģija konceptuāli paredz veidus, kā ir sasniedzami izvirzītie mērķi. Veidi ir iezīmēti detalizēti, tajā pašā laikā to īstenošanai atstājot konkrētās tiesas ziņā pietiekami lielu rīcības brīvību. No stratēģijas viedokļa nav būtiski, kurš vai cik tiesnešu pilda runas personas pienākumus. Tāpat nav nozīmes, vai tieši tiesnesis referents ir sniedzis komentārus. Būtiski ir nodrošināt, ka tiesu vara, reaģējot uz leģitīmu sabiedrības interesi, ir sniegusi vispusīgas atbildes sabiedrībai saprotamā veidā.

4. Stratēģijas īstenošana praksē

Protams, ne visi tiesneši vēlas runāt publiski. Kā jau šā raksta ievadā teikts, tam ir dažādi iemesli. Sākot ar klasisko argumentu, ka tiesneša pamatpienākums ir izskatīt tiesu lietas un viņa argumentus var atrast tiesu nolēmumos, un beidzot ar psiholoģisko pretestību. Tāpat ir jāņem vērā, ka tiesnesim, runājot publiski, ir arī vairāki ierobežojumi, piemēram, nedrīkst pārkāpt nevainīguma prezumpciju, personas tiesības uz privāto dzīvi, jāievēro datu aizsardzības prasības un dažādas prasības, kas izriet no bērna tiesībām.⁴⁶ Līdz ar to, runājot publiski, uz tiesnesi gulstas liela atbildība.

Tomēr daži veiksmīgi piemēri kalpoja kā pamudinājums arvien biežākai saziņai. 2017. gadā tiesas veica reģionālo un nacionālo plašsaziņas līdzekļu aptauju. Tās rezultāti atspoguļoja, ka komunikācija starp tiesām un medijiem ir uzlabojusies. Plašsaziņas līdzekļiem ir vieglāk saņemt informāciju un tiesas un tiesnešu komentārus, nekā tas bija pirms stratēģijas apstiprināšanas.⁴⁷

Ilustrējot minēto ar piemēru no prakses, var minēt Augstākās tiesas 2014. gadā izskatīto lietu par Saeimas vēlēšanu rezultātu at-

⁴⁶ Par ierobežojumiem, kas tiesnesim jāievēro, skat.: Kovaļevska A. *Tiesneša darbs mediju un sabiedrības uzmanības centrā*. Augstākās Tiesas Biļetens, Nr. 9/2014, 28.–31. lpp.

⁴⁷ Skat.: Zvejniece R. Kāda ir tiesu komunikācija mediju vērtējumā. Pieejams: <https://www.tiesas.lv/aktualitates/kada-ir-tiesu-komunikacija-mediju-vertējuma-7442> (aplūkots 16.02.2019).

celšanu. Pēc lietas izskatīšanas tiesa paziņoja sprieduma rezolutīvo daļu. Īsi pēc tam tika organizēta preses konference, kurā tiesnesis darīja zināmus galvenos sprieduma argumentus pēc būtības. Kad pēc vairākām nedēļām tika publicēts pilnais sprieduma teksts, sabiedrības interese bija ievērojami mazāka. Galvenie sprieduma motīvi sabiedrībai jau bija zināmi.

Var teikt, ka šobrīd Latvijas tiesas komunicē biežāk nekā iepriekš, tomēr parasti tas tiek darīts *post factum*. Vienlaikus žurnālisti, uzrunājot tiesnešus, bieži pauž viedokli, ka ir nepieciešama proaktīva komunikācija. Šim viedoklim var piekrist. Pašas tiesu varas interesēs ir, lai tiesas uzņemtos iniciatīvu un negaidītu, kamēr sabiedrība noformulēs savus jautājumus. Ja tiesām tiek uzdoti jautājumi par kādu situāciju, bieži jau iepriekš veidojas uzstādījums, ka kaut kas tiesas rīcībā nav bijis pareizi.

Vienlaikus ir arī ļoti labi aktīvās komunikācijas paraugi. Piemēram, ir tiesneši, kuri guvuši sabiedrības atzinību, pateicoties savam atklājumam un vēlmei komunicēt. Šāda rīcība pozitīvi ietekmē visas tiesu varas tēlu. Augstākā tiesa regulāri gatavo preses relīzes, informējot sabiedrību par aktuālajām lietām.

5. Ko darīt, lai vēl vairāk uzlabotu tiesu komunikāciju?

Pirmkārt, būtu nepieciešams pabeigt Tieslietu padomes iesākto darbu – izstrādāt Komunikācijas rokasgrāmatu un īstenot visus Tiesu sistēmas komunikācijas vadlīnijās un Tiesu komunikācijas stratēģijā paredzētos pasākumus (piemēram, nodrošināt vadlīnijās un stratēģijā paredzēto, ka pie Tieslietu padomes darbojas tiesu sistēmas komunikācijas vadītājs, kurš vada un koordinē tiesu sistēmas komunikāciju un sniedz atbalstu citām par tiesu komunikāciju atbildīgajām personām). Tieši praktiski padomi un atbalsts konkrētās situācijās ir tas, kas visvairāk varētu iedrošināt tiesnesi aktīvi komunicēt. Praktiski padomi un speciālista atbalsts ir nozīmīgi tāpēc, ka ir tādi praksē svarīgi jautājumi, kurus nav iespējams teorētiski reglamentēt. Piemēram, jautājums par to, kurās situācijās tiesu varai ieteicams komunicēt. No vienas puses, tiesai nav nepieciešams reaģēt

uz katru kritiku vai darboties kā šovmenim. No otras puses, tiesa nevar gaidīt, līdz tās autoritāti iedragās smaga kritika. Tas ietekmē sabiedrības uzticēšanos tiesu sistēmai. Rezultātā nenovēršami tiek samazināts uzticības līmenis valsts varai kopumā. Tieši speciālista padoms rokasgrāmatas formā vai kā ieteikums konkrētā situācijā var palīdzēt tiesām un tiesnešiem izvēlēties pareizāko rīcības modeli konkrētā situācijā un līdz ar to arī būt aktīvākiem komunikācijā.

Otrkārt, ir svarīgi, lai tiesnešiem būtu pozitīvi aktīvas komunikācijas piemēri. Kā jau tika minēts, šobrīd ir vairāki tiesneši un tiesas, kas aktīvi informē sabiedrību par tiesu darbu, gan izmantojot preses relizes, gan interviju un komentāru veidā, gan arī citos veidos. Šādi tiesneši un tiesas ļauj skaidrāk saskatīt ieguvumus no aktīvas komunikācijas, un tas iedrošina arī citus sekot šādam piemēram. Lieliski, ja aktīvu tiesu un tiesnešu komunikāciju pozitīvi novērtē arī ar tiesām nesaistītas personas. Arī tas iedvesmo sekot kolēģu piemēram.

Treškārt, ir nepieciešams turpināt diskusiju tiesnešu starpā par to, kāpēc aktīva tiesu komunikācija ir nepieciešama un kāda ir katra tiesneša atbildība par to. Lai arī Tiesu sistēmas komunikācijas vadlīniju un Tiesu komunikācijas stratēģijas izstrādes un pieņemšanas procesā notikušās diskusijas ir sekmējušas to, ka tiesu varai vispārīgi ir mainījusies attieksme pret komunikāciju, tomēr nevar vēl teikt, ka visiem tiesnešiem ir vienota izpratne par šiem jautājumiem. Līdz ar to ir nepieciešams turpināt diskusiju, lai tādu veidotu. Turklāt sarunas un diskusija par komunikāciju ir nepieciešamas arī tāpēc, ka tiesu komunikācija notiek nepārtraukti mainīgā vidē. Mainās gan tiesu darbības procesuālais regulējums, gan tiesu sistēma, gan arī komunikācijas metodes un tendences. Līdz ar to visu laiku ir nepieciešams domāt, kā tiesām komunikācijas jomā iet laikam līdzī un būt gatavām darboties arī jaunos apstākļos. Šobrīd, tā kā pie Tieslietu padomes nedarbojas komunikācijas vadītājs, diemžēl nav skaidrs, kurai tiesu sistēmas amatpersonai vai kurai tiesu pašpārvaldes institūcijai vajadzētu uzņemties atbildību par šādu diskusiju.

Nobeigums

Mūsdienu sabiedrība ir informācijas sabiedrība. Šo faktu nedrīkst ignorēt. Tas nozīmē, ka arī tiesām ir jābūt pietiekami atsaucīgām un to darbam pārskatāmam. Latvijas piemērs parāda, ka pamatprincips, saskaņā ar kuru tiesnesis runā tikai caur saviem spriedumiem, ir pārmaiņu un attīstības procesā.

1.2. Tiesu sistēmas komunikācijas dokumenti, to izstrāde un ieviešana

Rasma Zvejniece⁴⁸

Pirms četriem gadiem – 2015. gadā – Tieslietu padome apstiprināja būtiski svarīgus dokumentus – Tiesu sistēmas komunikācijas vadlinijas un Tiesu komunikācijas stratēģiju. Pirms tam bija veiktas divas aptaujas – Latvijas tiesu klientu aptauja un pētījums “Tiesu uzticamība un korupcijas uztvere tiesu darbībā Latvijā”. Tiesas klienti – tie ir tiesu procesu dalībnieki, viņu pārstāvji, advokāti, prokurori. Tiesas klientu aptaujā bija jautājumi gan par gluži praktiskām lietām, piemēram, dzirdamību tiesas zālēs un drošības pārbaudēm tiesā, gan arī globālām lietām, piemēram, par uzticēšanos tiesām. Rezultāti parādīja, ka tiem sabiedrības locekļiem, kas ir nonākuši saskarsmē ar tiesu, ir daudz pozitīvāks vērtējums un daudz augstāka uzticēšanās pakāpe tiesām, nekā uzrāda socioloģiskās aptaujas. Piemēram, Augstākās tiesas darbam uzticējās aptuveni 80% tiesas klientu. Dažādu aģentūru un mediju veiktās sabiedrības aptaujas par uzticēšanos tiesām parasti rāda divreiz mazākus procentus.

Savukārt Tieslietu padomes iniciētais pētījums par tiesu uzticamību un korupcijas uztveri tiesu darbībā nebija kvantitatīvs, bet kvalitatīvs, lai noskaidrotu, nevis cik daudzi uzticas vai neuzticas tiesām, bet gan lai meklētu atbildi uz jautājumu, kāpēc sabiedrība neuzticas tiesām un uzskata, ka tiesās ir korupcija. Pētījums parādīja, ka cilvēki ar tiesu sistēmu saista ne tikai tiesas, bet visas tiesu sistēmai piederīgās institūcijas – advokātus, prokurorus, notārus un tiesu izpildītājus – un arī tos, kas Latvijā nemaz nepieder pie tiesu sistēmas, piemēram, policiju un maksātspējas administratorus, kuru darbam arī ir visnegatīvākais vērtējums.

No šiem pētījumiem svarīgākie atzinumi bija divi:

1) sabiedrības vairākuma viedokli par tiesām veido nevis personīgā pieredze, bet lielākoties mediju radītais stereotips;

⁴⁸ Augstākās tiesas Komunikācijas nodaļas vadītāja.

2) tiesu uzticamība nav tikai tiesas un tiesnešu problēma, bet visu tiesas procesā iesaistīto amatpersonu atbildība.

Analizējot pētījumus, Tieslietu padomes secinājums bija it kā vienkāršs, bet tajā pašā laikā sarežģīts – jāuzlabo tiesu sistēmas komunikācija. Arī Tiesnešu ētikas komisija bija sākusi izstrādāt tiesu komunikācijas stratēģiju, lai vienādotu tiesu izpratni un rīcību. Apvienojot spēkus, radās labākais rezultāts.

Tieslietu padome izveidoja darba grupu, kurā bija pārstāvji no Tiesnešu ētikas komisijas, Augstākās tiesas un Tieslietu ministrijas. Kā konsultanti tika pieaicināti arī komunikācijas nozares profesionāļi.

Darba grupa saprata, ka visu nepieciešamo apvienot vienā dokumentā nebūs iespējams, tādēļ vienojās par trīs dokumentu izstrādi, proti: Tiesu sistēmas komunikācijas vadlīnijas, Tiesu komunikācijas stratēģija un Komunikācijas rokasgrāmata. Pirmā dokumenta izstrādi koordinēja Augstākā tiesa, otrais dokuments – Tiesu komunikācijas stratēģija – bija Tiesnešu ētikas komisijas darba lauks, bet Komunikācijas rokasgrāmatas sagatavošanas koordinēšanu deleģēja Tieslietu ministrijai. Pirmie divi dokumenti tika izstrādāti visai raiti, un Tieslietu padome tos apstiprināja 2015. gada maijā. Komunikācijas rokasgrāmatas izstrāde turpinās, un šobrīd to koordinē Tiesu administrācija.

Pirmais dokuments – **Tiesu sistēmas komunikācijas vadlīnijas** – aptver visas tās institūcijas, kas pārstāvētas Tieslietu padomē – Augstākā tiesa, Satversmes tiesa, Tieslietu ministrija, Ģenerālprokuratūra, zvērinātu advokātu, notāru un tiesu izpildītāju padomes. Protams, tas nenozīmē, ka visu šo institūciju komunikāciju vada Tieslietu padome. Katra institūcija veido savu komunikāciju, taču ar šīm vadlīnijām ir vienošanās par stratēģiskām lietām – komunikācijas mērķiem un principiem, starp kuriem ir arī koleģialitātes un profesionālās ētikas ievērošana komunikācijā saistībā ar tiesu procesiem. Katra institūcija ir neatkarīga savā komunikācijas darbībā, bet sadarbojas ar Tieslietu padomi, pirmkārt, tiesu sistēmas kopējos komunikācijas pasākumos, otrkārt, krīzes komunikācijā.

Jāatzīmē, ka Komunikācijas vadlīnijas veicinājušas ciešāku praktisko sadarbību starp Tieslietu padomē pārstāvēto institūciju komunikatoriem. Regulāri notiek tikšanās, kurās komunikatori apspriež

sava darba aktualitātes, dalās pieredzē un vienojas par kopīgiem pasākumiem. Tieslietu padomes komunikatoru sadarbībā iesaistījušies arī tiesu komunikācijas darbinieki – gan Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētājas palīgs sabiedrisko attiecību jautājumos, gan Tiesu administrācijas tiesu iestāžu sabiedrisko attiecību speciālists.

Otrs Tieslietu padomes apstiprinātais dokuments ir **Tiesu komunikācijas stratēģija**, kas ir rīcības normatīvs tiesām. Stratēģija nosaka – komunikācija ir tiesas darba sastāvdaļa un tās nodrošināšana ir tiesas priekšsēdētāja pienākums.⁴⁹

Trešais dokuments – **Komunikācijas rokasgrāmata** –, kā jau minēts, vēl top. Šo darbu koordinē Tiesu administrācija, darbā iesaistot komunikācijas darbiniekus no Augstākās tiesas, Satversmes tiesas, Rīgas apgabaltiesas, Administratīvās rajona tiesas. Plānots, ka rokasgrāmata būs noderīga gan tiesu priekšsēdētājiem, tiesnešiem un komunikatoriem, gan arī medijiem.

Pārvarot nedrošību, zināmā mērā arī iekšējo pretestību un vēsturisko noslēgtību, tiesas šobrīd komunikāciju ar medijiem nodrošina. Vai mediji to izjūt un novērtē – to noskaidrot bija mērķis mediju aptaujai, ko divus gadus pēc komunikācijas dokumentu apstiprināšanas Tieslietu padomes vārdā veica Augstākā tiesa.

Aptaujā vidējais mediju dots novērtējums tiesu komunikācijai bija 6,1 desmit ballu skalā. Tātad – sekmīgs. 68% uzskatīja, ka tiesu komunikācija ir uzlabojusies. Medijiem noderīgākais jauninājums ir komunikatori – par komunikāciju atbildīgi darbinieki katrā tiesā. Otrs mediju novērtētais fakts ir piekļuve tiesu informācijai portālā *manas.tiesas.lv*, kur publicēti tiesu nolēmumi un iespējams sekot lītas gaitai. Viens no Tiesu komunikācijas stratēģijas radikālākajiem jauninājumiem ir tiesneši – runas personas. Aptauja liecināja, ka žurnālisti šo tiesu jauno iniciatīvu augstu novērtē.

Nobeigumā atkārtošu domu, ko esmu izteikusi, rakstot par minētās mediju aptaujas secinājumiem⁵⁰. Tiesas aizvien izprotošāk pie-

⁴⁹ Detalizētāk par Tiesu komunikācijas stratēģijas izstrādi, ieviešanu un darbību lasiet Augstākās tiesas senatoru Daces Mitas un Anitas Kovaļevskas rakstā "Tiesu komunikācijas attīstība Latvijā", 39. lpp. Abas senatores darbojās Tiesnešu ētikas komisijā un bija šī dokumenta līdzautoras.

⁵⁰ Zvejniece R. Kāda ir tiesu komunikācija mediju vērtējumā. Jurista Vārds, 2017. 27. jūnijs, Nr. 27 (981), 7.–9. lpp.

ņem patiesību, ka mediji ir galvenie starpnieki starp tiesas nodrošinātu taisnīgumu spriedumu veidā un taisnīguma izpratni un uztveri sabiedrībā. Taču medijiem un tiesām nevajadzētu būt pretiniekiem sabiedrības izpratnes veidošanas laukā. Tiesas ir spērušas krietnu soli sadarbības virzienā, un to sagaida arī no mediju puses. Mediju īpašā misija nav būt tikai cīnītājiem, bet arī miera un drošības nesējiem sabiedrībā, un tiesas var būt to sabiedrotie šajā ziņā.

A. Tiesu sistēmas komunikācijas vadlīnijas⁵¹

Ņemot vērā, ka tiesu sistēmas darba un rīcības caurskatāmība stiprina tās uzticamību sabiedrībā, Tieslietu padome, kas ir koleģiāla institūcija un izveidota ar mērķi piedalīties tiesu sistēmas politikas un stratēģijas izstrādē, kā arī tiesu sistēmas darba organizācijas pilnveidošanā, par stratēģiski nozīmīgu instrumentu savu uzdevumu izpildei un mērķu sasniegšanai uzskata tiesu sistēmai piederīgo institūciju savstarpējo komunikāciju un uz vienotiem principiem balstītu komunikāciju ar sabiedrību.

Ar mērķi noteikt tiesu sistēmas komunikācijas mērķus, uzdevumus, principus un izveidot vienotu sistēmu komunikācijas nodrošināšanai Tieslietu padome apstiprina Tiesu sistēmas komunikācijas vadlīnijas. Ar jēdzienu “tiesu sistēma” vadlīnijās tiek saprastas tiesas un institūcijas, kas pārstāvētas Tieslietu padomē.

1. Tiesu sistēmas komunikācijas mērķi

Tiesu sistēmai ir šādi komunikācijas mērķi:

- 1.1. veicināt tiesu sistēmas institūciju izpratni, ka to darbībā ir jāievēro taisnīgums un šim taisnīgumam jābūt sabiedrībai redzamam;
- 1.2. nostiprināt tiesu sistēmas reputāciju un autoritāti, veidot tiesu sistēmas pozitīvu un atvērtu tēlu;
- 1.3. veicināt sabiedrības izpratni par tiesu sistēmu, tās darbības principiem, tiesu sistēmas institūciju kompetenču sadalījumu un personas tiesībām un iespējām aizsargāt savas tiesiskās intereses.

⁵¹ Apstiprinātas ar Tieslietu padomes 2015. gada 18. maija lēmumu Nr. 50.

2. Tiesu sistēmas komunikācijas uzdevumi

Īstenojot komunikāciju, tiesu sistēma veic šādus uzdevumus:

- 2.1. informē par tiesu sistēmai vai sabiedrībai nozīmīgām tiesu sistēmas aktualitātēm;
- 2.2. skaidro tiesu sistēmas darba specifiku;
- 2.3. īsteno vienotu krīzes komunikāciju.

3. Tiesu sistēmas komunikācijas principi

Tiesu sistēmas komunikācija balstās uz šādiem principiem:

3.1. komunikācija ir stratēģiski plānota un īstenota. Komunikācija ir tiesu sistēmas darba sastāvdaļa. Komunikācijā tiek nodrošināta pēctecība un nepārtrauktība. Komunikācijas nodrošināšanā tiek iesaistīti tiesu sistēmas darbinieki ar dažādu kompetenci;

3.2. tiesu sistēmas sniegtā informācija ir patiesa, pilnīga, precīza un operatīva, ievērojot normatīvajos aktos noteiktos ierobežojumus;

3.3. tiesu sistēma ne tikai reaģē uz plašsaziņas līdzekļu jautājumiem, bet sabiedrībai aktuālu informāciju sniedz pēc savas iniciatīvas, katrai tiesu sistēmas institūcijai plānveidīgi veidojot un īstenojot savu komunikācijas stratēģiju;

3.4. komunikācija ir vienkārša un sabiedrībai saprotama. Informācija nesatur sarežģītu juridisko terminoloģiju, tā veidota atbilstoši plašsaziņas līdzekļu specifikai un mērķauditorijas vajadzībām;

3.5. komunikācijā ir ievērots atgriezeniskās saites princips – tiek ņemtas vērā sabiedrības intereses, kas tiek izzinātas, veicot plašsaziņas līdzekļu satura un jautājumu, iesniegto sūdzību un sabiedriskās domas pētījumu analīzi;

3.6. tiesu sistēma neizvairās no neērtiem plašsaziņas līdzekļu un sabiedrības jautājumiem, bet sniedz uz tiem profesionālas un patiešas atbildes. Informācija par neētisku un neprofesionālu tiesu sistēmas pārstāvju rīcību, kas rada reputācijas apdraudējumu, pēc tās izvērtēšanas normatīvos noteiktajā kārtībā ir publiskojama atbilstoši normatīvajam regulējumam;

3.7. tiesu sistēma izprot, ka objektīva kritika ir plašsaziņas līdzekļu tiesības, bet uz faktu kļūdām un nepatiesu informāciju tiek reaģēts, darot zināmus pareizus faktus vai paužot tiesu sistēmas viedokli;

3.8. komunikācija tiek nodrošināta atbilstoši koleģialitātes un profesionālās ētikas principiem, ņemot vērā arī Latvijas Zvērinātu advokātu padomes Ētikas komisijas, Tiesnešu ētikas komisijas un Prokuroru atestācijas komisijas sniegto vienoto skaidrojumu par profesionālās ētikas normām, kādas ievērojamas saziņā ar plašsaziņas līdzekļiem;

3.9. komunikācijā tiek ievērots objektivitātes un vienlīdzības princips.

4. Tiesu sistēmas komunikācijas koordinācija

4.1. Tiesu sistēmas komunikāciju vada un koordinē Tieslietu padomes darbinieks – komunikācijas vadītājs –, kas organizē tiesu sistēmas komunikācijas vienoto uzdevumu izpildi un pārrauga vienoto komunikācijas principu ievērošanu tiesu sistēmas institūcijās. Tiesu sistēmas komunikācijas vadītājs konsultē tiesu sistēmas institūcijas par komunikācijas stratēģiskajiem jautājumiem, bet neiejaucas institūciju darbībā, tostarp katras institūcijas atsevišķās komunikācijas stratēģijas izstrādē un īstenošanā.

4.2. Tieslietu padomes viedokli publiski pauž runas persona, kas ir Tieslietu padomes priekšsēdētājs vai priekšsēdētāja deleģēts Tieslietu padomes loceklis.

4.3. Katrā tiesu sistēmas institūcijā ir noteikts atbildīgais darbinieks komunikācijai ar sabiedrību un institūcijas viedokli pārstāvošās runas personas.

4.4. Tiesu sistēmas institūciju par komunikāciju atbildīgo darbinieku un runas personu pienākums ir sadarboties ar Tiesu sistēmas komunikācijas vadītāju tiesu sistēmas kopējo komunikācijas uzdevumu izpildē un krīzes komunikācijā.

4.5. Tiesu sistēmai būtiskos jautājumos un krīzes situācijās Tieslietu padome var formulēt kopīgu tiesu sistēmas viedokli, ko pauž Tieslietu padomes runas persona.

B. Tiesu komunikācijas stratēģija⁵²

Saturs

Ievads	55
1. Tiesu komunikācijas mērķi un uzdevumi.....	56
2. Tiesu komunikācijas principi.....	57
3. Komunikācija ar sabiedrību kopumā.....	59
4. Komunikācija ar procesa dalībniekiem.....	59
5. Komunikācija ar plašsaziņas līdzekļiem.....	60
6. Komunikācijas organizatoriskā struktūra	61

Ievads

1. Tiesu sistēmai savā darbībā ir jāievēro taisnīgums, un šim taisnīgumam ir jābūt redzamam. Tāpēc nozīmīgs tiesu darbības un attīstības priekšnosacījums ir tās efektīva sadarbība ar sabiedrību. Tiesai jānodrošina informācijas sniegšana sabiedrībai, tādējādi palielinot tiesu pieejamību, nodrošinot tiesu darba atklātumu, sekmējot tiesas procesa caurskatāmību, vairojot sabiedrības uzticēšanos tiesu sistēmai un izpratni par tiesu darbu un pieņemtajiem nolēmumiem, vienlaikus mazinot korupcijas risku. Efektīvas komunikācijas rezultāts ir sabiedrības uzticēšanās tiesu varai un tās institūcijām, paļāvība uz taisnīgu tiesas procesu, kas savukārt veicina uzticēšanos valstij kopumā.

2. Aizvien lielāku nozīmi tiesu darba publiskuma nodrošināšanā iegūst tieši plašsaziņas līdzekļi. Sabiedrība aizvien biežāk informāciju par tiesu darbu gan kopumā, gan konkrētā lietā iegūst tieši no tiem. Tādēļ ir svarīgi, lai plašsaziņas līdzekļiem būtu nodrošināta operatīva iespēja iegūt pietiekamu un saprotamu informāciju par tiesu darbu.

3. Līdz ar to ir svarīgi, lai tiesu varai būtu pārdomāta komunikācijas stratēģija. Šai stratēģijai jābūt tādai, lai nodrošinātu, ka sabiedrībai par tiesu darbu tiek sniegta patiesa un objektīva informācija saprotamā veidā, nepārkāpjot arī tiesu pienākumus, tostarp nodrošināt objektīvu tiesu, nevainīguma prezumpcijas ievērošanu un tiesības uz privāto dzīvi.

⁵² Apstiprinātas ar Tieslietu padomes 2015. gada 18. maija lēmumu Nr. 50.

1. nodaļa

Tiesu komunikācijas mērķi un uzdevumi

1. Tiesu komunikācijas mērķis

Tiesu komunikācijas mērķis ir veicināt tiesu varas efektīvu darbību un sabiedrības uzticību tiesu varai, veidojot pozitīvu tiesas tēlu un vairojot tās autoritāti sabiedrībā.

2. Tiesu komunikācijas apakšmērķi

Tiesu komunikācijai ir šādi apakšmērķi:

- 2.1. veicināt sabiedrības uzticēšanos tiesai;
- 2.2. panākt sabiedrības paļāvību uz taisnīgu, neatkarīgu un kompetentu tiesu;
- 2.3. panākt drošības sajūtu, ka tiesā var saņemt profesionālu un cieņas pilnu attieksmi;
- 2.4. veicināt tiesiskumu, paaugstinot sabiedrības izpratni, ka prettiesiskas darbības tiek izvērtētas tiesas procesā;
- 2.5. veicināt sabiedrībā izpratni par tiesas procesiem;
- 2.6. paaugstināt sabiedrības izpratni par to, ka strīdu risinājums meklējams arī ārpus tiesas;
- 2.7. veicināt savstarpējo sadarbību starp tiesu sistēmas institūcijām un vienas institūcijas ietvaros;
- 2.8. veicināt tiesu sistēmā strādājošo izpratni par savu lomu tiesu sistēmas veidošanā un panākt viņu atsaucību komunikācijā ar sabiedrību;
- 2.9. veicināt tiesu sistēmā strādājošo profesijas prestižu un cieņu.

3. Tiesu komunikācijas uzdevumi

Īstenojot komunikācijas mērķi un apakšmērķus, tiesām ir šādi komunikācijas uzdevumi:

- 3.1. informēt par tiesu procesiem un nolēmumiem, kas skar sabiedrībai nozīmīgus jautājumus vai kas ir tiesiski nozīmīgi;
- 3.2. veikt krīzes komunikāciju (tiek apšaubīta tiesas kompetence, ētikas normu ievērošana vai profesionālisms) – atspēkot nepatiesu informāciju, informēt par tiesu sistēmas reakciju uz atklātajiem pārkāpumiem vai tiesnešu, tiesas darbinieku neētisku rīcību, proaktīvi komunicēt, reaģējot uz reputācijas risku;

3.3. skaidrot tiesu darba specifiku un normatīvajos aktos ietvertoto regulējumu par komunikāciju.

4. Tiesu komunikācijas mērķauditorijas

Tiesu komunikācijas mērķauditorijas ir tiesās strādājošie un procesa dalībnieki, žurnālisti, ar tieslietām saistītas organizācijas, mācību spēki, potenciālie tiesu sistēmas darbinieki un dalībnieki, sabiedrība kopumā.

2. nodaļa

Tiesu komunikācijas principi

5. Komunikācija ir stratēģiska un mērķtiecīga

5.1. Tiesa pēc savas iniciatīvas sniedz informāciju plašsaziņas līdzekļiem, nevis tikai reaģē uz plašsaziņas līdzekļu jautājumiem.

5.2. Komunikācija nav tikai par to atbildīgās personas un runas personas atbildība, tā ir tiesas darba sastāvdaļa.

5.3. Tiek veicināta un atbalstīta tiesnešu un tiesas darbinieku publicitāte, līdzdalība sabiedrību izglītojošos pasākumos, uzstāšanās konferencēs, līdzdalība diskusijās u.tml.

5.4. Tiek analizētas sabiedrības zināšanas par tiesu darbu un attieksme pret tiesu, lai apzinātu jautājumu loku, kas plašāk jāskaidro mērķauditorijām.

6. Informācija ir nozīmīga un aktuāla

Temati, par ko tiesa informē, tiek izvēlēti atbilstoši jautājuma aktualitātei sabiedrībā vai atbilstoši tam, kāda informācija ir nepieciešama mērķauditorijām. Lai noteiktu, kas ir sabiedrībai nozīmīgi notikumi, ņem vērā gan žurnālistu interesi, gan sabiedrībā notiekošās diskusijas, gan novērojumus.

7. Atgriezeniskā saite

Komunicējot tiek ņemtas vērā sabiedrības intereses, kas tiek izzinātas, regulāri veicot plašsaziņas līdzekļu satura un jautājumu analīzi, iesniegtās sūdzības, sabiedriskās domas pētījumus.

8. Informācija ir patiesa, pilnīga, precīza, operatīva

8.1. Tiesa sniedz patiesu, vispusīgu, precīzu un operatīvu informāciju sabiedrībai saprotamā veidā, ievērojot normatīvajos aktos noteiktos ierobežojumus.

8.2. Atbildes uz žurnālistu jautājumiem tiek sniegtas iespējami īsākā laikā un atvieglotā kārtībā. Ziņām paredzētā informācija jāsniedz tajā dienā, kad informācija tiek pieprasīta, pārējā informācija nododama, savstarpēji vienojoties par tās nodošanas laiku.

9. Vienlīdzīgas iespējas

Informācijas sniegšanā tiek nodrošinātas vienlīdzīgas iespējas iegūt informāciju, ņemot vērā katras mērķauditorijas vajadzības un lomu.

10. Komunikācija ir vienkārša un saprotama

Sabiedrībai sniegtā informācija ir viegli uztverama un saprotama. Informācija nesatur sarežģītu juridisko terminoloģiju.

11. Reaģēšana uz reputācijas krīzēm

11.1. Neētiska, neprofesionāla vai cita normatīvajiem aktiem neatbilstoša tiesneša vai tiesas darbinieka rīcība, kas nokļuvusi sabiedrības uzmanības lokā un rada reputācijas apdraudējumu, ir izskatāma normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā (piemēram, tiesnešu pašpārvaldes institūcijās), par lēmumiem informējot sabiedrību.

11.2. Ja plašsaziņas līdzekļos izskanējusi informācija nesakrīt ar konkrētās situācijas izvērtējumu, ko veicis tiesas priekšsēdētājs, pašpārvaldes institūcijas vai kompetentas amatpersonas var izskatīt tiesneša vai tiesas darbinieka rīcību.

11.3. Tiesa var aicināt citas personas vai institūcijas (piemēram, ministriju, citu juridisko profesiju pašpārvaldes institūcijas, tiesnešu biedrības) izteikt savu viedokli par konkrētu situāciju, kas izpelnījusies plašsaziņas līdzekļu kritiku.

11.4. Tiesa norāda uz faktu kļūdām vai nepilnīgumu plašsaziņas līdzekļu sniegtajā informācijā.

3. nodaļa

Komunikācija ar sabiedrību kopumā

12. Komunikācijas ar sabiedrību uzdevums

Tiesas veicina informētību par tiesu lomu, darba principiem, kā arī par alternatīvajām strīdu risināšanas metodēm.

13. Komunikācijas ar sabiedrību instrumenti

13.1. Tiesā tiek izvietots informācijas stends.

13.2. Tiesā ir pieejami informatīvie materiāli.

13.3. Tiesai ir sava interneta mājaslapa vai apakšsadaļa interneta portālā *tiesas.lv*.

13.4. Tiesas vismaz reizi gadā rīko atvērto durvju dienu.

13.5. Tiesas reizi gadā rīko skolēniem ēnu dienu.

13.6. Tiesneši vai tiesu darbinieki vismaz reizi gadā sniedz vieslekcijas vietējās skolās un juridiskajās augstskolās.

13.7. Tiesneši vai tiesu darbinieki piedalās konferencēs, raksta publikācijas vai iesaistās citos publiskos pasākumos.

13.8. Tiesa var sniegt informāciju sociālajos tīklos par tiesas darbu, aktualitātēm.

4. nodaļa

Komunikācija ar procesa dalībniekiem

14. Komunikācijas ar procesa dalībniekiem uzdevums

Tiesas sniedz informāciju par tiesu procesa dalībnieku procesuālajām tiesībām un pienākumiem, kā arī procesa gaitu un tiesas iespējām procesa virzīšanā.

15. Komunikācijas ar procesa dalībniekiem instrumenti

15.1. Procesu dalībnieki portālā *tiesas.lv* var iegūt informāciju par konkrētas lietas izskatīšanas gaitu, noklausīties audioprotokolu, iepazīties ar nolēmuma tekstu.

15.2. Tiesā pieejamos informatīvos materiālos ietverta informācija par procesa dalībnieku procesuālajām tiesībām un pienākumiem, kā arī procesa norisi.

15.3. Tiesas informācijas stendā izvieto informāciju par to, kā iesniedzama prasība (pieteikums), kā var saņemt juridisko palīdzību un kādos gadījumos strīdu var izskatīt ārpus tiesas.

15.4. Tiesā ir pieejama tiesu apgabalā strādājošo zvērinātu advokātu, tiesu izpildītāju un notāru kontaktinformācija.

15.5. Nosūtot tiesas dokumentus, var pievienot informāciju par tiesas procesu (piemēram, par procesuālajām tiesībām un pienākumiem, mediācijas iespējām).

15.6. Tiesā darbojas kontakttālrunis informācijas iegūšanai par tiesas darbu.

5. nodaļa

Komunikācija ar plašsaziņas līdzekļiem

16. Komunikācijas ar plašsaziņas līdzekļiem pamatprincipi

16.1. Tiesa aktīvi sadarbojas ar žurnālistiem, piemēram, sniedzot plašsaziņas līdzekļus interesējošu informāciju, ierosinot žurnālistiem rakstīt par aktuāliem un sabiedrībai nozīmīgiem tematiem, kā arī nodrošinot žurnālistu izglītošanu par tiesu darbu, procesuālo kārtību.

16.2. Tiesa ir atsaucīga sadarbībā ar žurnālistiem, tā ir informatīvi proaktīva, apzinoties, ka plašsaziņas līdzekļi ir būtiskākais komunikācijas kanāls ar sabiedrību.

16.3. Tiesa nodrošina plašsaziņas līdzekļiem labvēlīgus apstākļus, tostarp WI-FI izmantošanu, video, audio ieraksta iespējas atbilstoši normatīvajam regulējumam.

17. Komunikācijas ar plašsaziņas līdzekļiem uzdevumi

17.1. Tiesa informē plašsaziņas līdzekļus par tiem tiesas nolēmumiem, par ko plašsaziņas līdzekļi izrāda interesi, kā arī par citiem sabiedrībai nozīmīgiem nolēmumiem.

17.2. Tiesa skaidro tiesas un tiesnešu darba specifiku.

17.3. Tiesa nepieciešamības gadījumā reaģē uz izteikto kritiku un ieteikumiem.

18. Komunikācijas ar plašsaziņas līdzekļiem instrumenti

18.1. Tiesa sniedz atbildes uz plašsaziņas līdzekļu pieprasījumiem.

18.2. Tiesa sagatavo preses relizes par izskatīšanai noliktajām vai jau izskatītajām lietām, kā arī par notikumiem tiesā.

18.3. Tiesa rīko preses konferences.

18.4. Tiesneši un tiesu darbinieki sniedz intervijas un mutvārdu vai rakstveida komentārus, tai skaitā komentārus pēc saīsinātā tiesas nolēmuma.

18.5. Tiesa rīko izglītojošus seminārus un diskusijas.

18.6. Tiesa, tiesneši un tiesu darbinieki sagatavo rakstus publicēšanai plašsaziņas līdzekļos vai iesaka aktuālu tematu žurnālistiem.

18.7. Tiesa nodrošina piekļuvi tiesas nolēmumiem, lietu materiāliem un tiesu prakses pētījumiem normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā.

6. nodaļa

Komunikācijas organizatoriskā struktūra

19. Par komunikāciju atbildīgās personas

Komunikāciju nodrošina:

- a) Tieslietu padomes priekšsēdētājs par Tieslietu padomes darbu un tiesu sistēmu kopumā;
- b) tiesnešu pašpārvaldes institūcijas vadītājs par attiecīgās institūcijas kompetencē esošiem jautājumiem;
- c) Disciplinārtiesas priekšsēdētājs par Disciplinārtiesas kompetencē esošiem jautājumiem;
- d) tiesas priekšsēdētājs par tiesas darbu;
- e) runas persona par tiesas lietu vai tiesību jautājumu;
- f) par komunikāciju atbildīgais tiesas darbinieks.

20. Par komunikāciju atbildīgo personu pienākumi

20.1. Par komunikāciju atbildīgās personas:

- a) sniedz atbildes uz jautājumiem. Ja atbildi nav iespējams sniegt, paskaidro atteikuma iemeslu un vienojas ar informācijas pieprasītāju par laiku, kad informāciju būs iespējams saņemt;

b) sagatavo informāciju pēc savas vai plašsaziņas līdzekļu iniciatīvas un nosūta visiem ieinteresētajiem plašsaziņas līdzekļiem (tādiem, kuri uzdevuši līdzīgu jautājumu vai kurus varētu interesēt attiecīgā informācija);

c) komunikāciju veic atbilstoši plašsaziņas līdzekļu specifikai (ziņu vai analitiskie plašsaziņas līdzekļi, prese vai elektroniskie plašsaziņas līdzekļi utt.);

d) noskaidro faktus un apkopo informāciju;

e) sagatavojot vai sniedzot informāciju, nepieciešamības gadījumā sadarbojas savstarpēji vai ar citām institūcijām;

f) iesaistās krīzes komunikācijas nodrošināšanā.

20.2. Savus pienākumus par komunikāciju atbildīgās personas veic pašas vai nodrošina to īstenošanu.

21. Tiesas priekšsēdētāja pienākumi

Tiesas priekšsēdētājs:

a) pauž tiesas viedokli;

b) vada un nodrošina tiesas komunikācijas darbu;

c) nepieciešamības gadījumā veic runas personas vai par komunikāciju atbildīgā darbinieka pienākumus;

c) atbild uz plašsaziņas līdzekļu jautājumiem vai pēc savas iniciatīvas sniedz informāciju par tiesas darbu;

d) uzstājas dažādās auditorijās (vieslekcijas, tikšanās, preses konferences);

e) sagatavo rakstus, sniedz intervijas;

f) vada krīzes komunikāciju;

g) apstiprina komunikācijas gada plānu un veic komunikācijas darba novērtējumu.

22. Runas persona

Tiesas priekšsēdētājs ar tiesneša piekrišanu nosaka vienu vai vairākus tiesnešus, kas veic komunikāciju par tiesas lietu vai tiesību jautājumu. Runas personas pienākumus var veikt tiesas priekšsēdētājs.

23. Par komunikāciju atbildīgā tiesas darbinieka pienākumi

23.1. Tiesas priekšsēdētājs nosaka par komunikāciju atbildīgo tiesas darbinieku, kurš:

- a) sagatavo un sniedz informāciju plašsaziņas līdzekļiem;
- b) vāc un apkopo informāciju runas personai, ja tas nepieciešams;
- c) uztur plašsaziņas līdzekļu un žurnālistu sarakstus;
- d) aktualizē informāciju tiesas interneta mājaslapā vai interneta portāla *tiesas.lv* konkrētās tiesas apakšsadaļā un sociālajos tīklos;
- e) koordinē informatīvo materiālu izplatīšanu dažādām mērķa grupām;
- f) aktualizē tiesas informatīvo stendu.

23.2. Tiesas priekšsēdētājs var noteikt, ka par komunikāciju atbildīgais tiesas darbinieks veic šādus papildu pienākumus:

- a) sagatavo preses relīzes;
- b) veic plašsaziņas līdzekļu satura analīzi un reaģē uz tiesas reputāciju negatīvi ietekmējošu informāciju, sniedzot papildu informāciju vai skaidrojošu komentāru;
- c) rosina žurnālistus rakstīt par aktuālām tēmām, problēmām, ar ko ikdienas darbā saskaras tiesas un kas var interesēt plašāku sabiedrību;
- d) koordinē runas personu, nepieciešamības gadījumā arī citu tiesnešu un tiesas darbinieku, un žurnālistu sadarbību;
- e) regulāri pārrunā aktuālos jautājumus ar runas personām un tiesu komunikācijas vadītāju, lai precizētu komunikācijas aktivitātes;
- f) iesaistās krīzes komunikācijas nodrošināšanā;
- g) plāno un nodrošina publiskus izglītojošus pasākumus, ko paredz šī stratēģija un konkrētās tiesas komunikācijas plāns;
- h) iesaista komunikācijas plāna izstrādē un īstenošanā tiesas darbiniekus;
- i) sadarbojas ar tiesu komunikācijas vadītāju, īstenojot aktivitātes, ko paredz Tiesu sistēmas institūciju kopējā komunikācijas stratēģija.

23.3. Tiesas priekšsēdētājs var uzdot pienākumu pildīšanu vairākiem par komunikāciju atbildīgiem tiesas darbiniekiem.

24. Citu tiesnešu un tiesas darbinieku pienākumi

Ja jautājumi tiek uzdoti tiem tiesnešiem vai tiesas darbiniekiem, kas nav par komunikāciju atbildīgās personas, tiem ir jāpaskaidro tiesas komunikācijas organizatoriskā struktūra un jālūdz vērsties pie darbinieka, kas ir atbildīgs par tiesas komunikāciju.

25. Referējošais tiesnesis

Komunikāciju par konkrētu lietu var veikt arī referējošais tiesnesis, kurš nav par komunikāciju atbildīgā persona. Tiesnesis var izvēlēties, vai komunicēt ar plašsaziņas līdzekļiem. Tajā pašā laikā tiesnesis ņem vērā, ka komunikācija ir vēlama lietās, kur ir pasludināts saīsinātais spriedums un tiesas motīvi nav sabiedrībai zināmi, bet ir būtiski, kā arī sabiedrībai īpaši aktuālās lietās.

26. Atbalsts

26.1. Ikvienam tiesnesim un darbiniekam ir pienākums sniegt atbalstu par komunikāciju atbildīgām personām, piemēram, sagatavojot nepieciešamo informāciju, informējot par situācijām, kurās nepieciešama krīzes komunikācija.

26.2. Pie Tieslietu padomes darbojas tiesu sistēmas komunikācijas vadītājs, kurš sniedz atbalstu (piemēram, konsultācijas) par komunikāciju atbildīgajām personām pienākumu īstenošanā.

26.3. Praktisko atbalstu tiesu komunikācijas organizēšanai sniedz Tieslietu ministrija un Tiesu administrācija, tostarp, nodrošinot, ka par komunikāciju atbildīgām personām ir iespēja vismaz reizi divos gados piedalīties komunikācijas prasmju apmācībās.

1.3. Mediju loma sabiedrības informētībā par svarīgām tiesvedībām

Rita Ruduša⁵³

Tiesām ir jāspriež taisna tiesa. Un sabiedrībai ir jāredz, kā taisna tiesa tiek spriesta. Un tieši darbības vārdā “redzēt” ir meklējama mediju loma. Taču redzes asums un precizitāte ir ļoti lielā mērā saistīta ar abu pušu – tiesu un mediju – attiecību kvalitāti. Savstarpējo attiecību kvalitāti veidojošos aspektus aplūkošu sīkāk šajā rakstā.

Neatkarīga un atbildīga žurnālistika spēlē vitāli svarīgu lomu demokrātijā, veicot sargsuņa funkciju, veidojot kopīgu diskusijas telpu un nācijas naratīvu un palīdzot pilsoņiem pieņemt informētus lēmumus – šie uzdevumi ir pamatu pamats, kas katram žurnālistam jāpatur prātā, pirms ķerties pie darba. Savu darbu mēs darām dažādos formātos – caur tekstiem vai mikrofoniem, pielietojot dažādas stāstniecības metodes un informācijas pasniegšanas trikus. Gribētu uzsvērt, ka runa būs tikai par atbildīgu un neatkarīgu žurnālistiku, jo diemžēl mediju telpā eksistē arī žurnālistikas izstrādājumi jeb žurnālistika pēdiņās, kura kalpo nevis sabiedrības interesēm, bet šaurākas grupas savtīgai vajadzībai vai varai, un šādai žurnālistikai ir koroziwa ietekme uz demokrātiskiem procesiem. Digitālais laikmets, kuru raksturo informācijas pārbagātība, nekvalitatīvu vai apzināti maldinošu ziņu klātbūtne informatīvajā telpā un tieši komunikācijas kanāli, nav žurnālistu pamata uzdevumu atcēlis, gluži otrādi – žurnālistika ir kļuvusi vēl svarīgāka. “Demokrātija mirst tumsā” – vēstī pasaules kvalitatīvās žurnālistikas līdera *The Washington Post* sauklis, citiem vārdiem – žurnālistika ļauj kļiedēt neinformētības tumsu un propagandas miglu, tā ļauj *redzēt* lietu būtību un plašāko kontekstu.

Latvijas Žurnālistu asociācijas ētikas kodekss žurnālista pienākumus formulē šādi: “Žurnālistu pienākums ir gādāt, lai sabiedrība saņem pilnu informāciju par procesiem un notikumiem. Žurnālisti

⁵³ Žurnāliste.

ir par daudzpusīgu viedokļu apmaiņu, analītisku un kritisku žurnālista nostāju pret politisko, ekonomisko un tiesu varu, aizstāvēt sabiedrības un indivīda tiesības.” “Tiesnesim ir jābūt gatavam vienmēr atrasties sabiedrības uzmanības centrā” – tā savukārt rakstīts Tiesnešu ētikas kodeksā. Tātad darbības laukums tiesām un medijiem ir vienots. Tikai jāatrod veids, kā tajā satikties. Taču izejas punkts ceļā uz satikšanos nav labvēlīgs – uzticība tiesām Latvijā ir ar mīnusa zīmi⁵⁴ – tikai 39% iedzīvotāju apliecina, ka pilnībā uzticas vai drīzāk uzticas tiesām, kamēr 42% pauž neuzticību. Neuzticībai ir daudz dažādu iemeslu. Daļa tās veidojas no personiskas saskarsmes ar tiesu sistēmu vai no tuvinieku pieredzes. Taču tiesvedību atspoguļošanas medijos arī ir būtiska loma. Ja par tiesu darbu raksta kvalitatīvi, tas palīdz nostiprināt sabiedrībā uzticību demokrātiskajām institūcijām – sabiedrība saņem apliecinājumu, ka tiesu vara strādā un likuma pārkāpēji saņem taisnīgu sodu. Publikācija ļauj stiprināt arī tiesu varas atbildīgumu, jo mediju publikācijas reizēm atklāj neefektivitāti vai citus trūkumus sistēmā vai arī atsevišķu tiesu sistēmas daļinieku darbībā. Ja sadarbība starp tiesām un presi ir konstruktīva, tad preses atklāto trūkumu analīze ļauj uzlabot praksi un tiesnešu un citu tiesu darbinieku profesionālos standartus. No otras puses, ja atspoguļojums presē ir nekvalitatīvs, tad iedzīvotāju uzticību tiesām var iedragāt vēl vairāk.

Piemēram minēšu gadījumu no Lielbritānijas – analizējot ikgadējo Sodu piespriešanas vadlīniju padomes ziņojumu (*Sentencing Guidelines Council Report*), laikraksts *Daily Express* asi kritizēja ziņojuma priekšvārda autoru Augstākās tiesas priekšsēdētāju lordu Filipšu par “pārāk maigo” attieksmi pret laupīšanā apsūdzētajiem. Rakstā ar virsrakstu “Nožēlojami” laikraksts apgalvoja, ka lords Filipss teicis: “Laupītājiem nav jāpiespriež cietumsods.” Patiesībā lords Filipss bija skaidrojis, ka vadlīnijas nepārprotami paredz ieslodzījumu, ja noticis laupīšanas uzbrukums, dažos gadījumos termiņš var būt pat ļoti ilgs. “Taču ir viens izņēmums – ja uzbrucējs ir jauns

⁵⁴Pētījums: sabiedrība no tiesu sistēmas sagaida likumos balstītus lēmumus, taču vēlas arī tikt uzklausa. Tiesību zinātņu pētniecības institūts. <http://www.juristavards.lv/zinas/272103-petijums-sabiedriba-no-tiesu-sistemas-sagaida-likumos-balstitus-lemumus-tacu-velas-ari-tikt-uzklausa/> (aplūkots 24.01.2019).

cilvēks, kurš pielieto minimālu spēku vai draud ar spēka pielietošanu un kuram tas ir pirmais likuma pārkāpums,” vēlāk laikrakstam *The Guardian* skaidroja tiesnesis.⁵⁵ Šāds tendenciozs, uz sensāciju vērsts apraksts presē mazina iedzīvotāju uzticību taisnīgam sodam un tiesu sistēmai, jo rada priekšstatu, ka tiesa ļauj noziedzniekiem palikt nesodītiem un tādēļ iedzīvotāju drošība ir apdraudēta.

Tātad uzticība tiesām lielā mērā ir balstīta tiesvedību atspoguļojuma kvalitātē, un viens no būtiskākajiem kvalitātes priekšnosacījumiem ir komunikācijas kanāli starp tiesām un žurnālistiem – tiem ir jābūt atvērtiem, saprotamiem un caurspīdīgiem, abām pusēm jāievēro profesionālie standarti, kuri, kā jau konstatējam raksta sākumā, ir ļoti līdzīgi pamata punktā – sabiedrības intereses.

Vēsturiski izveidojušos fonu tiesu un žurnālistu sadarbībai Latvijā veido vairāki faktori un priekšstati, kas joprojām rada kļupšanas akmeņus komunikācijā. Proti:

- uzskats, ka tiesnešu galvenais komunikācijas kanāls ir nolēmumi;
- tiesu tradīcijās neietilpst proaktīva komunikācija;
- žurnālisti reportāžās no tiesas kļūdās;
- žurnālistus interesē tikai “skaļās” tiesvedības.

Iepriekšminētie faktori apzināti ir pasniegti sabiezinātās krāsās un, protams, nav attiecināmi nedz uz pilnīgi visiem tiesnešiem, nedz arī uz pilnīgi visiem žurnālistiem, taču tie ir klātesoši un ietekmē mediju lomu sabiedrības informēšanā par tiesu darbu un procesiem. Jāatzīmē, ka šo faktoru esamību abas puses apzinās un pēdējos piecos gados, tieši lielā mērā pateicoties profesionālajai pašrefleksijai, ir vērojama sadarbības uzlabošanās. Tiesu pusē uzlabojums skaidrojams ar vairākiem soļiem – Tiesu sistēmas komunikācijas vadlīniju un Tiesu komunikācijas stratēģijas apstiprināšana 2015. gadā un tiesu komunikatoru institūta attīstība. Savukārt preses pusē attīstībai palīdzējusi tiesvedības kā konkrētu žurnālistu specializācijas nostiprināšana redakcijās un konsekventāka pašrefleksija žurnālistu

⁵⁵ Media eroding public trust in judges – lord chief justice. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/uk/2006/jun/27/pressandpublishing.ukcrime> (aplūkots 24.01.2019.).

profesionālajā kopienā. Būtiska uzlabojumu pazīme ir tas, ka es kā tobrīd Latvijas Žurnālistu asociācijas vadītāja 2017. gadā tiku uzaicināta uzstāties Latvijas Tiesnešu konferencē, un, lai gan nācās uzklaut daudz kritikas par žurnālistikas kvalitāti, bija arī daudz atzīnības vārdu par dialoga uzlabošanu no žurnālistu kopienas puses. Arī dalība Tiesību zinātņu pētniecības institūta rīkotajā konferencē “Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesnešiem un tiesu sistēmu kopumā”, kas notika 2018. gada 26. janvārī Latvijas Universitātē un kam veltīts šis izdevums, deva būtisku artavu komunikācijas uzlabošanā.

Tas, ko medijiem joprojām bieži pārmet, ir kļūdas un paviršība, konteksta trūkums un vājas zināšanas par tiesu sistēmas darbību, terminoloģiju un dažādu struktūru funkcijām. Mediji saņem arī kritiku par pārlieku lielo fokusu uz “skaļajām” lietām un tendenci procesus sensacionalizēt. Arī no mediju puses joprojām atskan kritika tiesām. Kā parādīja 2017. gada aprīlī veiktā mediju aptauja, kuru Tieslietu padomes vārdā veica Augstākā tiesa, mediji tiesām pārmet noslēgtību, operativitātes trūkumu, neskaidrus komunikācijas principus.⁵⁶

68% aptaujas dalībnieku atzinuši, ka pozitīvas pārmaiņas ir jūtamas, no kurām kā veiksmīgākās mediji vērtē tiesu komunikatoru esību visās tiesās un tiesu informācijas plašo pieejamību elektroniskajā vidē. Vienlaikus par joprojām problemātisku mediji sauc tiesnešu nevēlēšanos skaidrot sabiedrībai savus nolēmumus, tiesu proaktīvas komunikācijas trūkumu un pārlieku tiesu nolēmumu anonimizāciju, kas mazina tiesas spriestā saprotamību.

Aicināti minēt veiksmīgus tiesnešu vai tiesu komunikācijas piemērus, mediji visbiežāk nosaukuši Augstākās tiesas aktīvās un atvērtās komunikāciju aktivitātes – lietotājam draudzīgo mājaslapu, tiesiski izglītojošos pasākumus, kā arī veiksmīgu komunikāciju par atsevišķām tiesu lietām. Tāpat mediji atzinīgi vērtējuši Rīgas apgabaltiesas mērķtiecīgo komunikācijas stratēģijas ieviešanu, sociālo tīklu izmantošanu un tiesneša Jura Stukāna veiksmīgo komu-

⁵⁶ Mediju aptauja: tiesu komunikācijā jūtamas pozitīvas pārmaiņas. Latvijas Republikas Augstākā tiesa, <http://www.at.gov.lv/lv/jaunumi/par-tieslietu-padomi/mediju-aptauja-tiesu-komunikacija-jutamas-pozitivas-parmainas-8179?> (aplūkots 24.01.2019.).

nikāciju televīzijā un drosmi atbildēt uz neērtiem jautājumiem. Kā saprotoši sadarbībā ar medijiem minēti vairāki rajonu (pilsētu) tiesu tiesneši: Gunta Gulbinska, Gunta Širaka, Pēteris Novičenoks, Juris Andersons, Gunārs Strucinskis, Dace Blūma un citi.

Aptauja parāda tiesu un tiesnešu atšķirīgu attieksmi pret komunikāciju un sadarbību ar medijiem, vienlaikus uzrādot arī biežākos problēmjautājumus. Piemēram, filmēšanas iespējas tiesas ēkā, tiesas sēdes audioieraksts, neskaidri un nevienādi nosacījumi ierobežotas pieejamības informācijai, tiesu portālā publicēto nolēmumu sarežģītā meklēšana un neērtais formāts un tamlīdzīgi ierobežojumi.

Eiropas kvalitatīvajā žurnālistikā ir tiesvedību atspoguļojuma labās prakses piemēri, kas var kalpot par zelta standartu kompetences, daudzveidības un sabiedriskās rezonances ziņā. Piemēram, katrai Nīderlandes tiesai ir preses telpa ar telefona un interneta pieslēgumu, kur žurnālisti var strādāt tiesas procesa laikā. Ja sabiedrība un plašsaziņas līdzekļi ir ļoti ieinteresēti konkrētajā tiesas procesā, presei var rezervēt otru tiesas zāli, kur žurnālisti var sekot notiekošajām reālā laikā video ekrānā. Žurnālisti katru nedēļu tiesā var iepazīties ar sēžu grafiku.⁵⁷

Sabiedrībai īpaši svarīgās tiesvedībās mediju interese ir ļoti liela. Medijiem būtu liela interese par filmēšanu, bet tiesa var liegt filmēt un veikt audioierakstus. Bieži dzirdēts arguments, ka "filmējošo un fotografējošo mediju darbs traucē procesam". Taču precīzs atspoguļojums ir atkarīgs no precīziem ierakstiem, un tieši precīzs atspoguļojums būs tas, kas veicinās uzticību tiesai, un tieši veicot ierakstus precizitāte tiek nodrošināta. Lai atļautu sabiedrībai svarīgās tiesvedībās veikt ierakstus, protams, ir nepieciešamas likuma izmaiņas.

Piemēram, Nīderlandē šis jautājums tiek atrisināts vienkārši – lai nepārpludinātu tiesas zāli ar kamerām, tiesa izvēlas vienu vai divas komandas (parasti vienu no nacionālā un vienu no reģionālā kanāla), kuras saņem atļauju filmēt tiesas zālē, un citas raidorganizācijas var iegādāties videomateriālu no kolēģiem.

⁵⁷ The judiciary and the press in the Netherlands, *de Rechtspraak (Judiciary)* website. <https://www.rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/The-Judiciary-and-the-Media-in-the-Netherlands.pdf> (aplūkots 24.01.2019.).

Būtiska ir arī operatīva komunikācija – Nīderlandes tiesu iestāžu oficiālajā tīmekļa vietnē ir apkopota spriedumu datubāze, kas izrādījusies ļoti populāra. Spriedumi lielās publicitātes lietās tiek publicēti iespējami drīz pēc sprieduma pasludināšanas. Dažreiz – īpaši sarežģītos vai pretrunīgos gadījumos – tiesas publicē arī sprieduma kopsavilkumu un paskaidrojumu.

Pārlietā anonimizācija, kuru aptaujā kā traucēkli minēja Latvijas žurnālisti, piemēram, Dānijā ir atrisināta tādējādi, ka atsevišķiem žurnālistiem piešķirta pieeja neanonimizētai procesa informācijai. Tas, protams, paģēr uzticību, kas jāveido ilgstošā laika posmā.

Viens no galvenajiem problēmjautājumiem preses pusē ir tas, ka ne visiem žurnālistiem ir pietiekama juridiskā pieredze, lai ziņotu par tiesu lietām. Dažas tiesvedības var būt ļoti sarežģītas, un ir jāpārzina daudz juridisku nianšu, lai tās spētu kvalitatīvi atspoguļot, turklāt procesa sējumi un biezie spriedumi un argumentācija jāspēj reducēt līdz tekstam, kas, piemēram, televīzijas formātā skanēs 20 sekundes – un šajās sekundēs iespējams viegli kļūdīties, ja trūkst fona zināšanu. Taču to var atrisināt, piedāvājot iespējas žurnālistiem iepazīties ar tiesību sistēmu, organizējot preses sanāksmes, lai izskaidrotu gan krimināltiesas, gan citas tiesas procedūras – dažās tiesās tādi jau notiek, un rezultāts ir ar plusa zīmi. Papildu artavu dotu arī tiesu terminoloģijas vārdnīca – šāds ieguldījums žurnālistu izglītošanā būtu jūtams viņu tālākajā darbā, atspoguļojot tiesu procesus.

Apzinoties mediju lomas nozīmību tiesvedību atspoguļošanā, gan tiesām, gan medijiem būtu jāveltī vēl vairāk pūliņu jēgpilnas sadarbības uzlabošanā. Tas paģēr uzdevumus medijiem – ieguldīt darbinieku juridiskajās zināšanās; uzlabot ar tiesvedībām saistīta satura plānošanu, lai novērstu fragmentētu vai nepilnīgu atspoguļošanu; stiprināt konstruktīvās žurnālistikas elementu. Taču arī tiesām jāinvestē komunikācijā – operativitātē, valodā, skaidros komunikācijas procesos. Un tad mēs kopīgi panāksim to, ka sabiedrības redzēs pilnu ainu – skaidri, krāsaini un precīzi.

1.4. Žurnālistu, antropologu un sabiedrisko attiecību ekspertu pārdomas un ieteikumi par tiesnešu komunikāciju ar medijiem

A. Tiesnešu ētika un attiecības ar medijiem⁵⁸

Aivita Putniņa⁵⁹

Saskaņā ar Eiropas Tieslietu padomju asociācijas ziņojumu (2017) 11% Latvijas tiesnešu uzskata, ka pēdējo divu gadu laikā izjutuši nepieņemamu spiedienu pieņemt lietā vai daļā lietu lēmumu īpašā veidā. No tiesnešu neatkarību negatīvi ietekmējošiem faktoriem Latvijā kā nozīmīgākais minēts mediji.

Latvijā 39% tiesnešu uzskata, ka pēdējo divu gadu periodā mediji nepieņemamā veidā, ar reālām vai iespējamām darbībām ir ietekmējuši individuālu tiesnešu lēmumus vai darbības. Tikai 19% tiesnešu mediju nepieņemamai ietekmei nepiekrīt.

Komunikācija ar sabiedrību un medijiem ir stratēģisks virziens tiesu sistēmas politikā, izstrādājot Tiesu sistēmas komunikācijas vadlīnijas un Tiesu komunikācijas stratēģiju, kas ir rīcības normatīvs tiesām, nosakot, ka komunikācija ir tiesas darba sastāvdaļa. 2017. gada aptaujā vidējais Latvijas mediju sniegtais novērtējums tiesu komunikācijai ir 6,1 desmit ballu skalā.

Komunikācija ar medijiem pētījumos tiek skatīta kā tiesu sistēmas problēma, kuras novēršana ir saistīta ar demokratizācijas procesu valstī – tiesu procesa caurskatāmību, tiesu tēlu un uzticēšanos tiesām. Mazāk šī problemātika skatīta no tiesnešu profesionālā interešu viedokļa, pētot cēloņus tiesnešu viedoklim par sadarbību ar medijiem.

Komunikācijas prasmes nereti tiek uztvertas kā tehniska prasme, kas saistīta ar tiesnešu treniņu, piedāvājot izteikt viedokli citā kontekstā, kameru priekšā un vēlāk analizējot komunikācijas procesu. Tomēr komunikāciju ar medijiem nosaka plašāku faktoru kopa –

⁵⁸ Referāta "Tiesnešu ētika un attiecības ar medijiem" tēzes. Referāts prezentēts 2018. gada 26. janvārī Tiesību zinātņu pētniecības institūta rīkotajā konferencē "Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesnešiem un tiesu sistēmu kopumā" Latvijas Universitātes Juridiskajā fakultātē.

⁵⁹ Asociētā profesore, PhD. Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Antropoloģijas studiju katedras vadītāja.

tiesnešu priekšstati par medijiem, tiesnešu individuāla un kolektīva tiesu sistēmas uztvere un mediju prasmes.

Tiesnešu profesionālā identitāte Latvijā ir veidošanās procesā. Piemēram, profesionālo ētiku daudzi tiesneši tieši saista ar personisko ētiku, neveidojot nošķirumu starp abām. Stingra profesionālā identitāte tiesnesim ļauj sevi redzēt kā profesionālās grupas pārstāvi, veidot un iedzīvināt rīcības normas un standartus jeb profesionālās ētikas principus, šādi nodrošinot tiesu sistēmas neatkarību.

Tiesu sistēmas neatkarība ir panākama ne tikai ar institucionālām pārmaiņām un komunikācijas prasmju veicināšanu, bet gan ar pašu tiesnešu profesionālās identitātes nostiprināšanu un skatpunkta maiņu, ļaujot pozicionēt tiesnešus un tiesu sistēmas darbības principus plašākā sabiedriskā kontekstā. Līdz ar to ētikas principu kopēja izstrāde, refleksija par tiesnešu profesionālajām interesēm, diskusijas par profesionālās darbības izaicinājumiem un profesionālās pozīcijas nostiprināšana ir priekšnoteikums veiksmīgas komunikācijas nodrošināšanai ar medijiem.

B. Profesionāla žurnālista ieteikumi tiesneša komunikācijai ar medijiem

Madara Fridrihsone⁶⁰

Ar to pašu brīdi, kad tiesnesim tiek uzticēta sabiedrisku rezonansi jau izraisījušas lietas iztiesāšana, viņam ir jārēķinās ar nonākšanu mediju uzmanības lokā. Tas nozīmē, ka jābūt gatavam atbildēt arī uz ar lietu nesaistītiem, pat personiska rakstura jautājumiem. Pastāv liela iespēja, ka žurnālisti kādā brīdī pievērsīsies tiesneša kontaktu pētišanai, tostarp sociālajos tīklos, valsts amatpersonas deklarācijā esošajām ziņām par tiesnesim piederošajiem īpašumiem, skaidras un bezskaidras naudas uzkrājumiem, parādsaistībām. Tāpat, visticamāk, būtu jārēķinās, ka tiks pētīta tiesneša līdzšinējā darbība, spriedumi, pieredze. Svarīgi saprast, ka šādu faktu izpēti un publikošana ir kvalificēta žurnālista rutīnas darbs. Šādas izpētes

⁶⁰ Žurnāliste.

rezultātu publicēšanu masu medijos tiesnesim nekādā ziņā nevajadzētu uzskatīt par personiskas nepatikas izrādīšanu pret viņu kā pret cilvēku.

Meklējot informāciju par mediju un tiesu varas attiecībām, uzdūros vairākiem Amerikas Savienotajās Valstīs tapušiem ieteikumiem, kas adresēti tieši tiesu varas pārstāvjiem. Vērtējot caur žurnālista prizmu, daži no šiem ieteikumiem šķiet itin piemēroti arī Latvijas apstākļiem. Pirmkārt tiesnešiem un tiesu personālam būtu jāsaprot, kādas lietas nonāk mediju uzmanības lokā. *The Reynolds Center for Courts and Media* sagatavotajā materiālā, kuru ASV Nacionālais tiesu centrs izmanto, apmācot tiesnešus un tiesu personālu darbam ar medijiem, Gerijs A. Hingstlers uzsver: lai izprastu “šo neparedzamo zvēru – medijus”, ir būtiski saprast reportieru domāšanas veidu. Starp citu, žurnālistu vidū šo procesu, kurā tiek izlemts, kas ir un kas nav uzskatāms par ziņu, mēdz dēvēt par *news judgement*.

Tā laikā reportieris pats sev uzdod jautājumu: “Vai mana auditorija notikušo uzskatīs par interesantu?” Tā kā demokrātiskā sabiedrībā mediji spēlē sabiedrības sargsuņa lomu, gluži dabiski, ka mediju uzmanību piesaista lietas, kurās iesaistītas valsts un pašvaldību amatpersonas. Iztiesājot lietu, kurā par braukšanu dzērumā apsūdzēts, piemēram, celtnieks, tiesnesis diez vai saskarsies ar pēkšņu mediju interesi par šo procesu. Taču, ja uz apsūdzēto sola par tādu pašu nodarījumu sēdies, piemēram, vietējās pašvaldības deputāts, pastāv samērā liela varbūtība, ka šī lieta nonāks reģionālo un, iespējams, arī nacionālo mediju dienaskārtībā.

Medijos strādājošie labi zina, ka gadījumiem, kad “cilvēks sakož suni”, ir ziņu materiāla potenciāls. Šis teiciens, protams, nav jāuztver burtiski. Tas nozīmē, ka ziņu atlases procesā priekšroka tiks dota notikumiem, kas uzjunda emocijas, skar daudzu cilvēku intereses, šķiet neordināri vai dīvaini, ir aktuāli laika ziņā vai ir pamats domāt, ka plašāku sabiedrību šis temats varētu uztraukt.⁶¹

Šis desmitgades sākumā desmit tiesnešiem adresētus noderīgus

⁶¹ Hengstler G.A. *That Unpredictable Beast Called the Media, Tools for Judges and Court Personnel to Deal with Media*, *The Reynolds Center for Courts and media*.

ieteikumus par darbu ar medijiem ASV Tiesnešu asociācijas žurnālā *Court Review* publicēja Kanzasas Apelācijas tiesas tiesnesis Stīvs Lībēns. Viņa pieredze ir vērtīga, jo Lībēns pabijis barikāžu abās pusēs. Savulaik, studējot Kanzasas Universitātē žurnālistiku, viņš strādājis par radio reportieri, vēlāk par preses sekretāru pie kāda Kanzasas kongresmeņa. Pēc tam Lībēns pievērsies jurispudencei, gandrīz četrpadsmit gadus pildījis rajona tiesneša pienākumus Džonsona apgabalā, bet 2007. gadā iecelts par Kanzasas apelācijas tiesas tiesnesi. Šajā statusā viņš iztiesājis divas skaļas slepkavību lietas, kas nonākušas ne tikai Kanzasas vietējo mediju, bet arī nacionālā mēroga ASV mediju lappusēs un ziņu programmās.

Īsumā tiesneša Lībēna ieteikumi,⁶² kas papildināti ar Gerija A. Hingstlera padomiem būtu šādi.

1. Neuztveriet medijus kā savu ienaidnieku. Atcerieties, ka mediji nespēj efektīvi atspoguļot tiesvedības, ja nesaņem nepieciešamo palīdzību un atbalstu no tiesneša. Centieties izmantot medijus savā labā.

2. Tiesnesis ir tas, kurš nosaka toni savā komandā. Proti, tiesnešiem bieži nākas komunicēt ar medijiem, tādēļ, izmantojot arī savu palīgu vai īpaši apmācītu preses sekretāru komunikācijā ar medijiem, ir jāatceras, ka tieši tiesnesis ir tas, no kura rādītā piemēra mācās šie palīgi.

3. Ir jānodrošina jūsu pieejamība arī pēc tiesas darba laika. Tas nepieciešams, lai vajadzības gadījumā mediji varētu pārlicināties/pārbaudīt faktu patiesumu un tamlīdzīgi.

4. Iespēju robežās centieties atvieglot mediju darbu. Piemēram, iepriekš sagatavots un pieejams sēdē nopratināto liecinieku saraksts novērsīs iespēju, ka, fiksējot liecinieka vārdu un uzvārdu, žurnālists var pārklaustīties un ziņu materiālos varētu parādīties nepareizs liecinieka vārds.

5. Nodrošini medijus (atrodiet labāko veidu!) ar tiem nepieciešamo fona informāciju par izskatāmo lietu. Tas ļauj samazināt risku, ka reportāža būs neprecīza un tajā varētu parādīties faktu kļūdas.

⁶² No 1 līdz 9 ir Lībēna ieteikumi (skat. Leben S. *Ten Tips for Judges Dealing with media, Court review*, Vol. 47, 2011), bet no 10 līdz 16 ir Gerija A. Hingstlera ieteikumi (autora piezīme).

6. Centieties izprast mediju darba ritmu un termiņus. Žurnālistam ziņu materiālus ir jāpaspēj sagatavot līdz brīdim, kad laikrakstu nosūtīs drukāšanai, bet radio un televīzijas žurnālistiem ēterā pārraidāmo sižetu jāpaspēj sagatavot līdz ziņu programmas sākumam.

7. Paši centieties nodrošināt precīzas un patiesībai atbilstošas informācijas apriti. Pēc iespējas ātrāk informējiet medijus par svarīgiem notikumiem/pavērsieniem. Informāciju par notikumiem medijiem var nosūtīt arī rakstiski. Izmantojiet šo iespēju! Rakstiskajam izklāstam jābūt rakstītam vienkāršā valodā, taču tajā pašā laikā izklāstam nevajadzētu būt primitīvam, lai par to neironizētu eksperti.

8. Ja jūs kaut ko nezināt, necentieties atbildēt uz šo jautājumu.

9. Rūpīgi sagatavojieties.

10. Nekad nemelojiet un nemaldiniet reportierus.

11. Ja vēlaties tikt citēts, izmantojiet spilgtus salīdzinājumus.

12. Nenogurstoši skaidrojot sarežģītus gadījumus, centieties izvairīties no juridiskiem termiņiem.

13. Vienojieties par intervijas noteikumiem, pārliecinieties, ka esat ar žurnālistu vienisprātis par to, kas no jūsu stāstītā ir paredzēts publicēšanai, bet kas paliek “ārpus ieraksta” vai ir fona informācija.

14. Nekautrējieties ierakstīt interviju, sevišķi tad, ja esat nobažījies par to, vai jūsu teiktais tiks atspoguļots korekti.

15. Iespēju robežās piedāvāji rakstiskus materiālus. Tie var būt, piemēram, fakti izklāsti.

16. Neļaujiet reportierim “ielikt vārdus jums mutē”.

C. Ilgstoši tiesu procesus atspoguļojoša žurnālista pārdomas par komunikāciju ar tiesu

Ritums Rozenbergs⁶³

Izdzirdot paužam vēlmi pilnveidot žurnālistu komunikāciju ar tiesu, pirmajā mirklī vienmēr mulstu, cenšoties saprast, vai jēdziens “komunikācija ar tiesu” tiek lietots izpratnē – žurnālists, būdams

⁶³ Ritums Rozenbergs ir laikraksta “Neatkarīgā Rīta Avīze” žurnālists. Žurnālistikā kopš 1993. gada. Pret pašu vairākkārt celtas prasības par godu un cieņu. Tiesa šīs prasības līdz šim ir noraidījusi. Ir pieredze kā iesniedzējam tiesāties Administratīvajā tiesā, panākot pozitīvu rezultātu.

procesa dalībnieks, komunicē ar tiesu, vai žurnālists, klausītājs un procesa vērotājs, komunicē ar tiesu? Procesā dalībniekam, neapšaubāmi, ar tiesu nākas komunicēt, jo to paredz likums – procesā dalībniekam jāpilda tiesas norādes, jāatbild uz tiesas jautājumiem. Taču žurnālista, procesā vērotāja, komunikācija ar tiesu, kura vada procesu, kuru žurnālists vēro, man nav īsti saprotama, lai arī kolēģu vidū esmu manījis vēlmi tiekties to īstenot dzīvē. Mana pārlicība: žurnālistam, klausītājam un procesā vērotājam, ar tiesu par tiesājamo lietu nav jākomunicē, tāpat kā tiesai par šo tēmu nav jākomunicē ar žurnālistu. Ja nu gadījumā tas notiek, tad kas tas ir – lietas iztiesāšana, pušu pozīciju vērtēšana ārpus tiesas? Žurnālists to var veiksmīgi darīt savā publikācijā vai reportāžā. Bet, ja viņš to dara kopā ar tiesnesi, tad kas tas būs? Priekšspriedums, topošā sprieduma, lēmuma vai nolēmuma vadlīnijas?

Cita lieta – žurnālista komunikācija ar tiesu pēc galīgā sprieduma konkrētā lietā vai komunikācija ar tiesas vadību par tiesas darba organizācijas vai judikatūras jautājumiem. Tāda veida komunikācija notiek. Augstākās tiesas Komunikācijas nodaļa ir veiksmīgi aizsākusī kādu tradīciju. Tā reizi gadā aicina žurnālistus uz Augstāko tiesu sarunai ar Augstākās tiesas priekšsēdētāju un dažādu departamentu tiesnešiem. Jautājums – cik prasmīgi to savas informatīvās bāzes un izpratnes papildināšanai spēj izmantot Latvijas žurnālisti? Mana pieredze ar apgabaltiesu un Augstākās tiesas vadībai uzdotajiem jautājumiem par tiesu darba organizāciju arī ir pozitīva. Atbildes tiek sniegtas, un tās parasti netiek vilcinātas.

Diemžēl žurnālistu komunikācija ar tiesu par izskatīto lietu pēc sprieduma stāšanās spēkā Latvijā nav īpaši izplatīta. Tam varētu būt vismaz divi iemesli. Pirmais – ilgs laika periods no lietas izskatīšanas sākuma līdz galīgajam spriedumam. Žurnālista pārstāvētā plašsaziņas līdzekļa auditorija jau sen kā piemirsusi strīdu. Tas kļuvis neaktuāls. Otrais iemesls – Latvijā ļoti maz žurnālistu, kuri specializējas tikai uz tiesas procesu atspoguļošanu. Vēl mazāk ir to, kuri veic procesa un spriedumu, lēmumu, nolēmumu analīzi.

Tomēr žurnālista vēlme komunicēt ar tiesu jebkurā formā ir dabiska un saprotama un ir tikai apsveicami, ja šāda vēlme pastāv. Šī vēl-

me jau rodas ne no zila gaisa. Žurnālistam jāspēj maksimāli precīzi un viņa auditorijai maksimāli uztverami paskaidrot, par ko ir runa konkrētajā tiesvedībā, kas ir tās stūrakmeņi, kāda ir lietas virzība, kādēļ tiesa pieņēmusi tādus un ne citādus lēmumus, kādēļ šos lēmumus tā motivējusi ar tiem, bet ne citiem argumentiem, kādēļ savus lēmumus tiesa ir atturējusies motivēt. Lai detalizēti atspoguļotu notiekošo procesu, žurnālistam nākas sēdēt un vērot ne tikai garās stundas tiesas zālē, bet arī studēt savus pierakstus, aptaujāt procesā iesaistītās puses, uztvert un iedziļināties tiesas zālē prezentēto dokumentu būtībā.

Tiesas teiktais, motivācija lēmumiem, norādes procesa dalībniekiem, attieksme pret procesa dalībniekiem, likumā noteikto pušu līdztiesības principu ievērošana, tiesas ķermeņa valoda, mīmika, intonācija, emociju izpausmes vai to neesamība, tiesas vēlmes un spēja organizēt un vadīt procesu, kā arī tiesas kompetence izskatāmajā lietā veido žurnālistam tik svarīgo netiešo komunikāciju ar tiesu. Minētais, kā arī ievāktā informācija ārpus tiesas zāles veido informatīvo kopumu, uz kura bāzes top publikācija vai reportāža. Ja tiesnesis nebūs iepazinies ar lietas materiāliem, neprasmīgi, saraustīti, nepārlicinoši, haotiski vadīs tiesas sēdi, liegs vai ierobežos kādai no pusēm iespējas realizēt likumā noteiktās tiesības, nespēs noslēpt simpātijas vai antipātijas pret kādu no procesa dalībniekiem – tas viss tādā vai citādā formā radīs vietu žurnālista gala produktā. Tiesnesis vai kāds no procesa dalībniekiem varēs justies sarūgtināts. Tāda ir realitāte.

No malas raugoties, laikam jau viss izskatās visai vienkārši: tiesas zālē atrodas tiesnesis vai tiesas kolēģija, pārējie procesa dalībnieki un klausītāji, starp kuriem daži žurnālisti. Visi ar savām vēlmēm, cerībām, gaidām. Tostarp tiesnesis vēlas raiti iztiesāt lietu, žurnālists ar pēc iespējas mazāku piepūli un laika patēriņu notiekošo atspoguļot. Ideāli, ja viņi viens otram netraucē – žurnālists, kā ikviens klausītājs, ievēro likumā noteikto kārtību – netraucē tiesas procesu, bet tiesnesis neliedz žurnālistam darboties, neierobežo viņa rīcību, piemēram, aizliedzot veikt audioierakstu vai lietot tiesas zālē klēpj datoru. Ja tiesnesis atļauj procesu filmēt vai fotografēt, tas uzskatāms par īpašu labvēlību, kura, protams, var īstenoties tikai ar procesa dalībnieku piekrišanu.

Tiesnesim jārēķinās ar to, ka pieredzējis žurnālists, vērojot tiesas procesu, vienmēr pamanīs daudz vairāk nekā citi klausītāji, un pats galvenais, pamanīto var padarīt publisku. Jau pirmajās procesa stundās žurnālists centīsies apjaust ir vai nav tiesnesis iepazinies ar lietu, to pārvalda vai nepārvalda. Ja tiesnesis lietu pārvalda, process notiek raiti, tiesa tiek prasmīgi vadīta, procesa dalībnieki ieslīgst azartā, tas kļūst aizraujošs kā dalībniekiem, tā vērotājiem. Sāk īstenoties pušu gaidas – tiesai novadīt raiti procesu, dalībniekiem nostiprinās cerības uz iespējami taisnīgu tiesisko attiecību noregulējumu saprātīgos termiņos, žurnālistam mostas cerības gūt ātrāku skaidrību par procesa būtību.

Vairums tiesnešu ar lietām patiešām ir iepazinušies un tās pārvalda, taču praksē ir ne mazums gadījumu, kad acimredzami – tiesa lietu nepārvalda. Pieņem, ka vienā gadījumā tas notiek visparastākās nolaidības vai arī laika trūkuma dēļ. Citā gadījumā tādēļ, ka lietu nemaz nav iespējams iepazīt, jo tā pēc savas būtības ir nesaprotama, un tieši tāda tā nodota izskatīšanai tiesā.

Pieredzējis žurnālists lieliski zina, ja viņš ir pamanījis, ka tiesa lietu nepārvalda, to pamanījis arī kāds procesa dalībnieks, kurš nekavēsies šo apstākli izmantot savā labā. Beigu beigās var iznākt tā, ka reāli procesu pa daļai vada nevis tiesa pati, bet gan tā puse, kura spēj prasmīgi manipulēt ar tiesas nezināšanu par lietas materiālos esošajiem faktiem. Pie šādiem apstākļiem žurnālists apjautīs, ka nekāda saldā dzīve ar konkrētās tiesvedības gaitas atspoguļošanu nesolās būt. Nāksies sekot divkārt uzmanīgi, lai neiekristu pušu izliktajās lamatās. Žurnālists zina, ka pie šādiem apstākļiem, turpinoties procesam, tiesa kļūs aizvien apātiskāka, tā paviršāk klausīsies liecinieku liecības, pavirši pieies rakstisko un citu pierādījumu pārbaudei. Žurnālistā iezagsies bažas par tiesas spēju objektīvi uztvert to, kas notiek zālē, bažas par tiesas spēju objektīvi spriest tiesu.

Līdzīgi bažas par tiesvedības objektivitāti rodas, tiesai piemērojot pusēm dažādus ierobežojumus, piemēram, laika ierobežojumus pratināt lieciniekus, kā arī ierobežojumus pārbaudīt rakstveida pierādījumus. Šādi ierobežojumi nerada labu iespaidu par tiesas centieniem noskaidrot patiesību. Tie rada iespaidu par tiesas nevarību

un tās iespējamiem iepriekšējiem nodomiem iztiesāt lietu par labu kādai no pusēm.

Svarīga ir tiesas lēmumu motivācija un šīs motivācijas skrupulozitāte. Visļauņāk, ja tiesa procesa gaitā pasludina kādu lēmumu, to pilnībā nemotivējot vai formāli motivējot vienā teikumā, no kura tāpat nav saprotams, kas tieši tiesu pamudinājis pieņemt šādu lēmumu. Ja nav lēmuma motivācijas – žurnālistam paliek brīvs laukums interpretācijai, kādēļ tas pieņemts un kurai pusei par labu tas ir pieņemts.

Pieredzējis žurnālists zina, ka procesa noslēgumā tiesa dosies uz tiesnešu telpu taisīt spriedumu. Pieredzējis žurnālists zina arī to, ka parasti spriedums, lēmums vai nolēmums top tiesneša galvā un sirdī vēl ilgi pirms došanās uz tiesnešu istabu taisīt spriedumu. Ja tiesnesis ir prasmīgs sava aroda meistars un spēj neizrādīt savu attieksmi jebkurā pat emocionāli sakarsētā situācijā pret kādu no pusēm, tiesas attieksme paliks noslēpumā. Ja tiesnesis savu attieksmi izrāda – vienalga kādā veidā – ar intonāciju, mīmiku, ķermeņa valodu – atkal žurnālistam rodas brīva telpa interpretācijai, kādēļ tiesa tā rīkojas un vai pušu liktenis jau ir izlemts pirms sprieduma.

Tiesa – tā, manuprāt, ir valsts. Žurnālists vēro, kā valsts tiek galā ar tiesisko attiecību noregulēšanu. Žurnālists vēro, kādā veidā tiesa to dara. Veidi, kā tiesa panāk noregulējumu, ir dažādi, un to ir būtiski salīdzināt un analizēt. Vieni tiesneši līdz pat procesa beigām spēj saglabāt vēsu prātu un neietekmēties no pušu izliktajiem slazdiem, un nepakļaujas pušu manipulācijām. Parasti tas izdodas tiem, kuri pārvalda lietas materiālus un konsekventi vada procesu. Nekonsekvence un haoss tiesas procesa vadīšanā procesu padara nesaprotamu, necaurskatāmu, aizdomīgu. Ja valsts ir uzņēmusies tiesisko attiecību noregulēšanu un šajā procesā pretēji likuma burtam un garam pārkāpj vai ierobežo kādas puses tiesības, rodas jautājums, kas tā par valsti, kura izrāda necieņu pret saviem iedzīvotājiem, un vai šādai valstij var uzticēties. Šādās reizēs, žurnālista skatījumā, tiek apdraudēts nevis konkrētās tiesas, bet gan valsts prestižs un tās pamati – notiek iedzīvotāju lojalitātes torpedēšana.

Visbeidzot par dažiem pēdējos gados publiskā telpā ievazātiem terminiem – “sabiedrībai nozīmīgas tiesvedības”, “sevišķi svarīgi proce-

si” utt. Pētot likumus, līdz šim neesmu saskāries ar īpaši nodalītu tiesvedību kategoriju. Man ir pamats domāt, ka noteikta sabiedrības grupa, ievazājot šādus terminus, vēlas piesaistīt īpašu sabiedrības uzmanību konkrētiem tiesas procesiem. Kopā ar šiem terminiem zemtekstā izskan arī vēlme, lai šie procesi tiktu iztiesāti īpaši ātri un īpaši bargi.

Manā darbā nav īpaši svarīgu vai nesvarīgu tiesas procesu. Manā darbā ir tikai divu veidu tiesas procesi – vieni ir tie, kuriem plānoju pievērst uzmanību, un pārējie, kuriem pievērsties vienkārši nepietiek laika. Es izvēlos apmeklēt un atspoguļot tās tiesvedības, kuras varētu interesēt manam lasītājam. Ikvienas tiesvedības centrā atrodas cilvēki, kuri ar valsts starpniecību cer panākt taisnīgu tiesisko attiecību noregulējumu. Man visi cietušie, apsūdzētie, prasītāji, atbildētāji ir līdzīgi. Vērojot viņus tiesā, viņu pozīciju, viņu saskarsmi ar tiesu, klausoties viņu argumentos, es nonāku pie saviem secinājumiem. Līdz šim neesmu pamanījis, ka tiesa izrādītu kādu īpašu attieksmi pret kādiem īpašiem, noteiktai sabiedrības daļai vien saprotams, kādēļ svarīgiem, procesiem. Es, dodoties uz tiesu, vienmēr ceru, ka tiesa tiesās lietu, izejot no likuma burtu un gara, savas pārlicības par cilvēciskajām vērtībām, godu, cieņu un taisnību, vadoties no tiesas procesā pieejamiem faktiem, pierādījumiem.

D. Skats no apsūdzēto sola

Jurģis Liepnieks⁶⁴

Nereti tiesneši un tiesu sistēmai piederīgas amatpersonas, lai izskaidrotu tiesu zemo prestižu un Latvijas sabiedrības neuzticēšanos tiesām, kā argumentu mēdz lietot apgalvojumu, ka katrā tiesas procesā ir uzvarētājs un zaudētājs. No minētā it kā izriet, ka 50% no tiem, kam ir bijusi kāda tieša vai netieša saskarsme ar tiesu, jau *a priori* būs neapmierināti ar tiesas iznākumu un *gluži loģiski* neuzticēsies tiesu sistēmai. Šāds arguments, manuprāt, neiztur kritiku un tiesnešiem, manuprāt, nevajadzētu censties tik viegli atgāināties no problēmas.

⁶⁴Viens no pazīstamākajiem Latvijas sabiedrisko attiecību konsultantiem ar divdesmit piecu gadu pieredzi sabiedriskajās attiecībās un politiskajā mārketingā.

Ja pareizs būtu pieņēmums, ka ikviens, kurš zaudē tiesas prāvā vai tiek notiesāts, neuzticas tiesu sistēmai, un savukārt katrs, kurš tiesas prāvā gūst uzvaru vai tiek attaisnots, uzticas, tad pētījumiem vajadzētu rādīt, ka starp tiem, kas tieši vai netieši paši saskārušies ar tiesu sistēmu, balsis dalās apmēram uz pusēm, tikmēr šajā grāmatā publicētajā SKDS pētījumā mēs varam redzēt, ka tas tā nav un tiesām uzticas vien tikai 37% no tiem, kas paši saskārušies ar tiesu, un 32% no tiem, kuriem tuvinieki ir saskārušies ar tiesu.

Grāmatā publicētais pētījums liecina, ka liela daļa no tiem, kuri paši vai viņu radinieki, saskaroties ar tiesu, ir tiesā guvuši gandarījumu vai tikuši attaisnoti, pat viņi, neskatoties uz šo savu pozitīvo pieredzi, tomēr neuzticas Latvijas tiesu sistēmai kopumā, saprotot, ka viņiem izdevīgais rezultāts ir drīzāk nejaušība, laimīgs gadījums, korupcijas vai spiediena rezultāts, nevis tiesu sistēmas labā funkcionēšana.

Pētījums rāda, ka kopējo uzticēšanās rādītāju tiesai būtiski uz augšu pavelk tā iedzīvotāju grupa, kurai pašai nekādas saskares ar tiesām nav bijis vispār. Šie cilvēki vairāk uzticas tiesu sistēmai nekā tie, kas ir ar to saskārušies, kas liecina, ka komunikācija un tēls tiesām ir pietiekami labā līmenī un kamēr cilvēkiem nav paša produkta (lietojot mārketinga terminu) lietošanas pieredzes, tikmēr viņi vērtē sistēmu salīdzinoši labāk nekā tad, kad saskaras un uzzina, kāda ir situācija patiesībā.

Tāpat nez vai ir vērts tiesām īpaši mierināt sevi ar to, ka arī citiem varas atzariem Latvijā, proti, likumdevējam un izpildvarai, arī ir zemi uzticēšanās reitingi.

Lai arī Latvijas parlamentam saskaņā ar eirobarometra datiem brīžiem, piemēram, 2009. un 2010. gadā, uzticējās tikai 6% iedzīvotāju, tomēr kopš tiem pēckrīzes un skarbu taupības pasākumu ieviešanas gadiem uzticēšanās parlamentam un valdībai ir cēlusies. Piemēram, 2014. gada decembrī valdībai uzticējās jau 27% iedzīvotāju, bet 2017. gada nogalē – 25%. Šajā grāmatā publicētajā pētījumā tiesām uz šī fona ir labāks rezultāts, taču citos pētījumos rezultāts atšķiras, un, piemēram, 2017. gada janvārī SKDS pētījumā, kurā tika uzdots jautājums, cik lielā mērā jūs piekrītat apgalvojumam, ka tie-

sas procesi Latvijā ir godprātīgi un taisnīgi, tikai 2,3% atbildēja, ka pilnībā piekrīt, un 18,8%, ka drīzāk piekrīt, kas kopā būtu 21,1%, un tas ir zemāk nekā uzticēšanās valdībai tajā pašā laika periodā.⁶⁵

Tomēr kopumā nevar noliegt, ka Latvijā sabiedrības uzticēšanās valsts institūcijām ir viena no zemākajām Eiropā un tiesas nav izņēmums starp citām institūcijām nedz pozitīvā, nedz negatīvā nozīmē. No sabiedrisko attiecību viedokļa es apšaubu, ka ir iespējams panākt, lai kāda atsevišķa tik nozīmīga valsts varas daļa tiktu uztverta radikāli atšķirīgi no pārējiem valsts varas atzariem. Domāju, var visai pamatoti pieņemt, ka sabiedrība uzskata, ka tiesās, gluži tāpat kā parlamentā, valdībā vai citās valsts institūcijās, strādā gan lieliski, gudri un godīgi cilvēki, gan nejēgas, neprofesionāli un korumpanti, un to dēļ kopumā tās strādā slikti un tām nevar uzticēties.

Latvijā ir bijuši piemēri, kad atsevišķām salīdzinoši nelielām valsts institūcijām atsevišķos laika nogriežņos ir izdevies iegūt salīdzinoši stipri atšķirīgu pozitīvu vērtējumu, piemēram, CSDD, KNAB vai atsevišķām pašvaldībām, taču tiklīdz ir runa par kaut ko tik plašu kā “tiesas” vai tiesu vara, domāju ir sarežģīti cerēt, ka to prestižs un uzticēšanās tām varētu mainīties ar pavisam citu dinamiku un virzienu kā citām lielajām varām, proti, izpildvarai un likumdevējvarai. (Ceturto varu es apzināti šeit nepieminu, ņemot vērā nesalīdzināmās, pilnīgi atšķirīgās iespējas un noteikumus tam, kā uzticību sev (un neuzticību citām varām) veido mediji).

Neskatoties uz to, ka tiesas un uzticēšanās tām attīstās kopā un ir saistītas ar citām varām, tomēr ir, manuprāt, acīmredzamas lietas, kuras varētu palīdzēt celt tiesu prestižu un uzticēšanos tām.

Pirmais – spriedumi.

Personiskas un profesionālas intereses dēļ es esmu lasījis vairākus desmitus Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu. Nebūdamas jurists, lasot svešvalodā, es tomēr teju katru reizi esmu pamanījis, cik viegli ir saprast lietas būtību, apstākļus, tiesas loģiku un argumentus, to, kāpēc tiesa ir nolēmusi tā vai citādi. Turklāt pat ļoti sarežģītās

⁶⁵ Skat.: <https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/15-40%20Arnis%20Kaktins.pdf> (aplūkots 18.02.2019.).

lietās spriedumu garums, valoda, izklāsta veids ir bijis tāds, lai, pat neesot juristam, es viegli varētu saprast lietas būtību, iemeslus un argumentus, kāpēc tiesa ir lēmusi tā vai citādi.

Latvijā tā nav. Pat tuvu ne tā, pat salīdzinoši vienkāršās lietās. Sarežģītās lietās es esmu personīgi redzējis, kā valsts labākie krimināltiesību advokāti stundām sēž pie vairāk nekā simts lapaspuses gara sprieduma un karstās debatēs mēģina saprast, kas tieši šajā spriedumā ir rakstīts. Kā tiesa ir sapratusi, kādas darbības vispār ir noziegums un kas to pierāda? Beigās, pēc vairāku mēnešu intensīva darba, viņi secina, ka sprieduma dažādās vietās tiesa seko atšķirīgai loģikai, dažādās vietās atšķirīgi apraksta noziegumu, vienus un tos pašus apstākļus min gan kā attaisnojošus vieniem apsūdzētajiem, gan kā inkriminējošus citiem un tamlīdzīgi. Uz manu izmisīgo izbrīnu, ka es nevaru saprast, kas spriedumā rakstīts, man tiek paskaidrots, ka man arī nav jāsaprot, jo es, lūk, neesot jurists.

Piedevām spriedums ir pilns ar kļūdām pat tādās jomās kā aritmētika. Katru reizi, kad tiesnesis ir spriedumā minējis aprēķinus, viņš katru reizi ir kļūdījies matemātikā!

Nu, lūk, kad ir darīšana ar šādiem spriedumiem, tad sākas nepieciešamība pēc skaidrošanas, preses konferencēm, runas personām un tamlīdzīgi, kamēr tur, kur spriedumi ir uzrakstīti skaidri, loģiski, labi argumentēti, esmu pārliecināts – pilnīgi pietiek ar principu, ka tiesa ar sabiedrību runā caur spriedumiem. Ja šī komunikācija caur spriedumiem būtu kvalitatīva, ja paši šie spriedumi būtu kvalitatīvi, absolūti lielākā daļa citu komunikācijas problēmu automātiski atkristu, kā to arī var vērot daudzās valstīs, kurās tiesas prestižs un uzticēšanās tām ir augsta. Mana dziļākā pārliecība ir tā, ka tās nav runas personas vai komunikāciju stratēģijas, kas ceļ uzticēšanos tiesām – tie ir tiesas spriedumi. Nepieciešamība tiesnešiem apgūt jaunas sev neraksturīgas iemaņas, izskaidrot spriedumus starpešu gaismā vai tiešajā ēterā tā, lai no tā varētu uztaisīt 30 sekundes garu fragmentu, līdzās advokātu un citu lietā iesaistīto komentāriem, domāju pakļauj tiesu tēlu lielumam riskam. No tiesnešiem pēkšņi tiek it kā prasīts, lai tie nezaudētu sacensībā par to, kurš ir lielāks un labāks šovu meistars, un tiesnešiem ir jāsāk it kā sacensties ar visraibāko

publiku no lietās iesaistītajiem un viņu pārstāvjiem. Pati atrašanās vienā sižetā ar notiesāto, cietušo, prokuru, advokātiem atņem tiesnesim viņa īpašo statusu, padara viņu par vienu no pusēm, vienu no tiem, kuriem ir viedoklis, kas normālā tiesiskām tradīcijām bagātā sabiedrībā būtu pilnīgi neiedomājami. Latvijā, diemžēl, tiesas ne tikai pakļaujas mediju vēlmei veidot šādus sižetus, bet tā netieši tiek norādīta kā labā prakse.

Rezultāti ir dažādi. Protams, ir tiesneši, kuri to gan spēj, gan kuriem tas patīk, taču kopumā nedomāju, ka šādi šovi būs tie, kas cels tiesu prestižu. Sekojot šādām prasībām, viegli nonākt pie tā, ka tiesnesim būs jāspēj pateikt sevis lemtā būtība sociālo tīklu ierakstā un jāspēj to ilustrēt ar attiecīgu bildīti. (Starp citu, Latvijā mēs vērojam tieši šādu virzību, piemēram, KNAB ir sācis skaļās lietās pavadīt savus procesuālos lēmumus ar mīklainām infografikām, kas atgādina kaut ko vidēju starp komiksu un pārpratumu.)

Rezumējot, es domāju, būtu ļoti aplami sagaidīt, ka tiesnesis varētu preses konferencē labāk un skaidrāk izskaidrot savu lēmumu, nekā viņš to, rūpīgi apdomājot katru vārdu, jau ir uzrakstījis spriedumā. Arī spiediens no medijiem, lai tiesneši skaidrotu savus spriedumus, esmu pārliecināts, parasti rodas tikai tāpēc, ka spriedumi bieži vien nav saprotami. Nav saprotami pat iesaistītajiem, kur nu vēl medijiem. Nav saprotams, kāpēc tiesa ir lēmusi tā vai citādi, kādi ir bijuši argumenti un kāpēc ir noraidīti zaudējušās puses argumenti, un diemžēl, kamēr tas tā ir, nekādi sabiedrisko attiecību pasākumi, runas vīri un sievas un spiediens uz tiesnešiem runāt ar medijiem nemainīs situāciju.

Prasīt no tiesnešiem, lai viņi televīzijas kameru priekšā komentē un vēl papildus izskaidro sevis lemtu žurnālistiem, kas bieži vien ir veltījuši vien dažas minūtes, lai iedziļinātos konkrētajā lietā, tikai palielinās psiholoģisko spiedienu no mediju puses uz tiesas lemlēmšanu un vājinās tiesnešu institūcijas neatkarību, kamēr skaidrāki, saprotamāki spriedumi noņemtu jebkurus jautājumus. Neskaidri nekvalitatīvi, samudžināti, neloģiski, nesaprotami spriedumi turpretī arī turpmāk vairo neuzticību, neskatoties uz to, kuram tie konkrētajā brīdī ir vai nav izdevīgi.

Otrs apstāklis, kas iznīcina jebkuras cerības uz to, lai uzticēšanās tiesām celtos, ir pirmstiesas publicitātes spiediens uz tiesām un tiesu bezmugurkaulību vai populisms, nespējot pretoties augstāku sabiedrības uzticību baudošu atsevišķu mediju vai institūciju kā KNAB spiedienam. Zemā uzticēšanās valdības institūcijām un parlamentam cita starpā rada situāciju, kurā kādas augstas amatpersonas arests vai apsūdzēšana lielā sabiedrības daļā uzreiz nekritiski tiek uztverta kā pozitīva ziņa. Šo arestu veicēji gan apzināti, gan neapzināti automātiski kļūst par “varoņiem” visas tās lielās sabiedrības daļas acīs, kas neuzticas un zemu vērtē valdību, tās institūcijas un parlamentu. Varoņi attiecīgi bauda šāda statusa priekšrocības, kas viņus iedrošina turpmāk vēl vairāk pazemināt latīņu, kas nepieciešama skaļiem arestiem, kratīšanām un tamlīdzīgām šovu veidā organizētām sabiedrisko attiecību akcijām. Savukārt tiesām, redzot lielo sabiedrības un mediju atbalstu šādām akcijām, pietrūkst mugurkaula un morāla spēka norādīt, ka, piemēram, tādas institūcijas kā KNAB arī var kļūdīties un tālu ne vienmēr to padarītais ir nevainojams vai to savāktie pierādījumi pietiekami. Kad lietas pēc publiskiem arestiem, kratīšanām un plašiem atspoguļojumiem presē beidzot nonāk tiesās, apsūdzētie jau sen ir notiesāti mediju tiesā un sabiedrības acīs, kas viennozīmīgi izdara spiedienu uz tiesu, kura labi apzinās, ka iešana pret šādu straumi izraisīs visdažādāko apvainojumu gūzmu. Kā mēs zinām no pavisam neseniem notikumiem, pat tieslietu ministrs un Saeimas deputāti nekavējās ne mirkli apvainot ģenerālprokuru Kalnmeijeru par ielikteni, kurš kalpo kādu noziedznieku interesēm, tiklīdz tas uzdrošinājās lemt, šo politiķuprāt, nepareizi attiecībā uz šo politiķu kolēģi. Ja tieslietu ministrs un valdošās koalīcijas deputāti šādi vērsas pret ģenerālprokuru, nav nekādu šaubu, kādu reakciju var sagaidīt tiesa, ja arī tā lems šiem politiķiem nelabvēlīgi. Līdz šim absolūtajā vairumā gadījumu tiesas nav spējušas demonstrēt mugurkaulu un stāties preti šādam spiedienam, kas ir tikai iedrošinājis tos, kas šo spiedienu izdara. Tā vietā, lai pārliecināti iestātos par tiesas neatkarību un likuma varu, daudzi tiesneši glēvi cenšas visādos veidos atbrīvoties no skaļajām lietām, atkratīties no tām, kā tas arī norādīts šajā grāmatā, labi saprotot, ka viņiem ir

tikai divas iespējas – ar savu parakstu vienkārši apstiprināt mediju un sabiedrības jau izdarīto spriedumu vai riskēt tikt apvainotam korupcijā, nepareizās politiskās simpātijās, tikt sauktam par oligarhu ielikteni, tādu, no kura tiesu sistēmai ir jāattīrās un tamlīdzīgi. Ja neizdodas atbrīvoties, daudzi tiesneši iet vienkāršāko ceļu, proti, izdabāšanu ietekmīgākajiem medijiem.

Tiesā, kurā es biju iesaistīts, tiesa noraidīja manu lūgumu pārbaudīt manas liecības ar melu detektora palīdzību. Es pats lūdzu, lai mani pārbauda ar melu detektoru, taču tiesa noraidīja šo manu lūgumu, pamatojot savu lēmumu ar argumentu, ka lietā jau pietiek ziņu un liecību par notikušo. Es pat nopriecājos, jo domāju tieši tāpat, lietā acīmredzami pietiek faktu un liecību, kas pierāda, ka apsūdzības versija par notikušo ir nepatiesa, iedomājieties manu pārsteigumu, kad šī pati tiesa tomēr taīsa notiesājošu spriedumu.

Monētai ir arī otra puse – būšana bez mugurkaula un izdabāšana pūļa asinskārei dažam tiesnesim ir kļuvusi par karjeras virzošo spēku. Neskatoties ne uz ko, lemt stingri, tieši tā, kā sagaida mediji un lielākā sabiedrības daļa dažam tiesnesim šķiet droša stratēģija ceļībā uz paaugstinājumiem un karjeru.

Glēvums, mugurkaula trūkums, nespēja pārliecināši iestāties par tiesiskumu un pret spiedienu no medijiem un politiķiem. Šāda tiesa, protams, ne tikai neraisa nekādu cieņu, bet tieši pretēji. Pievienojiet tam neskaidrus, nekvalitatīvus, kļūdainus spriedumus, aizdomas par korupciju, sarunāšanu, savstarpēju interešu respektēšanu un mēs iegūstam skaudro patiesību par Latvijas tiesu sistēmas tēlu. Ar komunikāciju stratēģijas palīdzību vai runas vīru un sievu pieņemšanu darbā šajā lietā nekas nav maināms. Jāmainās ir pašām tiesām, tām beidzot jāizriež krūtīs un jāklūst par patiesi neatkarīgu tiesiskuma garantu Latvijā.

Kāds, protams, var sevi mierināt, ka šis mans viedoklis nav objektīvs, toties tiesnešiem un tiesu sistēmas amatpersonām pašiem par sevi gan vienmēr ir objektīvs viedoklis. Var izgudrot dažādus attaisnojumus pastāvošajām problēmām, tajā skaitā noliegt, ka vispār jebkādas problēmas pastāv, taču tāda pieeja ved mūs visus pa lejupejošo spirāli, kam pēdējā laika notikumi, manuprāt, ir tikai apliecinājums.

2. daļa Sabiedriskā viedokļa un mediju ietekme uz taisnīgu tiesu

Sanita Osipova⁶⁶

2.1. Taisnīga tiesa un sabiedrības viedoklis

Saturs

1. Taisnīga tiesa: koncepts vēsturiskā diskursā	87
2. “Informācijas sabiedrība”	91
3. Sabiedriskais viedoklis – komunikācija vai tiesas ietekmēšana	95
Kopsavilkums.....	99

Taisnīga tiesa ir būtisks taisnīguma un tiesiskas valsts pastāvēšanas priekšnoteikums. Taču gan tiesiska valsts, gan taisnīga tiesa ir ne tikai sociāli institūti, bet arī kolektīvi koncepti, kas veidojas un pastāv sabiedrības apziņā katras kultūras ietvaros. Šī raksta mērķis ir skatīt izpratni par taisnīgu tiesu un to, kas sekmē sabiedrības uzticību tiesai, izmantojot vēsturisko analīzi, proti, pētot uzskatus par tiesu tradicionālā sabiedrībā un industriālā sabiedrībā. Tas ļaus veikt pilnīgāku sociālo procesu analīzi, kas noris mūsdienu sabiedrībā – postindustriālajā jeb informācijas sabiedrībā, un sekmēs izpratni par to, kā notiek sabiedriskā viedokļa par taisnīgu tiesu formēšanās pastāvošajā informācijas telpā.

1. Taisnīga tiesa: koncepts vēsturiskā diskursā

Taisnīgums ir augstākais tikums, uzskatīja jau Aristotelis.⁶⁷ Kopš cilvēki ir kļuvuši par saprātīgām būtnēm un dzīvo organizētā sabiedrībā, šai sabiedrībai ir tiesības un tiesa. To nosaka ikvienas sabiedrības nepieciešamība pēc paredzamas, mierīgas cilvēku kopdzīves un stabilas savstarpējo attiecību regulācijas, proti, sociālās organizācijas.⁶⁸ Tiesa tiek veidota ikvienā sabiedrībā, jo cilvēkiem ir nepieciešami taisnīgi strī-

⁶⁶ Professore, Driur., Satversmes tiesas tiesnese, Satversmes tiesas priekšsēdētājas vietniece.

⁶⁷ *Aristoteles Nikomachische Ethik*. Übersetzt von Adolf Lasson. Berlin: BoD—Books on Demand, 2016, S. 104.

⁶⁸ Луман Н. Общество как социальная система. Москва: Логос, 2004, с. 83.

du risinājumi un samērīgi sodi pārkāpējiem, jo tieši normatīvs savstarpējo attiecību regulējums liek pamatus sociālai kultūrai, nošķirot cilvēku sabiedrību no dzīvnieku pasaules.⁶⁹ Uz vērtībām orientēta taisnīguma īstenošana ir tas, ko savas organizācijas pamatā tradicionāli liek sabiedrība. Neieklājot rakstā plašu vēsturisko ekskursu, ir jāmin daži principi, kas tradicionāli raksturo praktiski ikvienu taisnīgu tiesas procesu neatkarīgi no tā, kādā kultūrā un laikmetā tas notiek. Proti, kopš senās pasaules (autore padziļināti pētījusi seno Ēģipti, Divupi un Grieķiju) pamatā nav mainījies priekšstats par iztiesāšanas principiem, kas nodrošina taisnīgu tiesu.⁷⁰ Senajā, antīkajā un arī viduslaiku sabiedrībā tiesas procesa mērķis – atjaunot taisnīgumu – bija ne tikai sociāls, bet arī sakrāls.⁷¹ Lai to sasniegtu, tika izvēlēti cienījami, dzīvē pieredzējuši un viedi tiesneši, kuru labā slava kolektīvā bija visiem zināma. Viņu objektivitāte netika apšaubīta, jo viņi citastarp atbildēja ne tikai cilvēku, bet arī dievu priekšā. Lieta tika spriesta koleģiāli un publiskā tiesas sēdē, bieži tautas sapulces priekšā. Process notika mutvārdos un tika protokolēts. Tiesas spriedums tika fiksēts rakstveidā, tiesnešiem parakstoties, taču pasludināts noteikti tika publiski, jo to noteica taisnīgas tiesas pamatprincipi.⁷²

Tātad varam secināt, ka vēsturiski tiesa nemainīgi ir bijusi sabiedrības pašregulācijas instruments taisnīguma nodrošināšanai, un taisnīgas tiesas koncepta viens no principiem ir tiesas spriešanas publiskums. Tradicionālā sabiedrībā viss norisa nepastarpināti, tieši ieinteresētās sabiedrības acu priekšā. Pat ja atsevišķi sabiedrības locekļi neizprata, kā tiesa piemēro tiesību normas un taisa spriedumu, ikvienas personas uzticību tiesas kā institūcijas taisnīgumam nodrošināja tiesnešu cieņa, likumīgs tiesas process un pušu līdztiesība. Sabiedrība par to pārliecinājās, jo visi varēja piedalīties, vērojot “taisnīguma mistēriju”.

Taču ar laiku viss mainījās. Rietumu kultūrā valsti nošķīra no baznīcas,⁷³ tā atņemot tiesas procesam sakrālo aspektu, kas iepriekš

⁶⁹ Zippelius R. *Einführung in das Recht*. 5. Aufl. Heidelberg: C.F. Müller, 2008, S. 2,3.

⁷⁰ Osipova S. Taisnas tiesas modeļi senajā pasaulē. Grām.: *Aktuālas tiesību realizācijas problēmas*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011, 163.–175. lpp.

⁷¹ Piemēram, Vecā Testamenta kontekstā var secināt, ka Dievs netika skatīts kā “varas turētājs”, bet gan kā ētiska taisnīguma garants. Berger U. *Göttliches Gesetz und göttliche Gewalt*. In: *Gewohnheit. Gebot. Gesetz*. Hg. N. Jansen, P. Oestmann. Tübingen: Mohr Siebeck, 2011, S. 25.

⁷² Osipova S. Taisnas tiesas modeļi senajā pasaulē. Grām.: *Aktuālas tiesību realizācijas problēmas*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011, 163.–175. lpp.

⁷³ Taču citastarp tiek pausts arī uzskats, ka sekularizētā valsts turpina izmantot teologu kanoniskajās tiesībās izstrādātos tiesību jēdzienus, principus, piemērošanas metodes, jo līdz 18.–19. gs. jurisprudences attīstību virzīja teoloģija un kanoniskās tiesības. Skat., piemēram: Guttmann T. *Säkularisierung und Normenbegründung*. In: *Gewohnheit. Gebot. Gesetz*. Hg. N. Jansen, P. Oestmann. Tübingen: Mohr Siebeck, 2011, S. 222.

ticības līmenī nodrošināja sabiedrības pārliecību, ka tiesa darbojas tikai taisnīgi. Sabiedrībai un valstij attīstoties, mainījās gan valsts, gan sabiedrības organizācijas modeļi. 19. gs. pētnieki nāca pie atziņas, ka tradicionālo sabiedrību, kas pastāvējusi tūkstošgādēm, ir nomainījusi jauna tipa sabiedrība, kurā veidojas būtiski atšķirīgas attiecību saites. Viens no pirmajiem, kas šos jautājumus analizēja, bija Ferdinands Tenniss (*Ferdinand Tönnies*, 1855–1936). Viņš, pētot sava laika industriālo, daļēji urbanizēto sabiedrību, kurā norisa nacionālās vienotības procesi,⁷⁴ analizēja visu dažādo cilvēku kopdzīves formu organizācijas likumsakarības un izdalīja divas sociālo organizāciju formu grupas. Proti, tradicionālo kopdzīves formu jeb kopienu (*Gemeinschaft* – vācu val.), kuras pastāvēšanas pamatā ir regulāras sociālās saites starp tuvākiem un tālākiem radniekiem. Kopienā visi sociālie procesi ir “caurspīdīgi”, jo notiek cilvēku reālās saskares ietvaros pēc visiem labi zināmiem noteikumiem – paražu tiesībām. Pavisam citādi attiecības veidojas sabiedrībā (*Gesellschaft* – vācu val.), kuras locekļus vieno nevis stabila radniecības saite, bet gan kopēja griba. Sabiedrību, pēc F. Tennīsa ieskatiem, veido vienas kultūras cilvēki, kuru starpā, lai gan nav ciešu ikdienas attiecību saišu, tomēr pastāv stabili vienojoši faktori, kas citastarp iekļauj arī tiesības.⁷⁵

Savukārt uz jautājumu, kas ir sekmējis tik būtiskas un straujas sabiedrības transformācijas, atbilde atrodama sociologa Emīla Dirkema (*Emile Durkheim*, 1858–1917⁷⁶) darbos.⁷⁷ Par sabiedrības attīstības jeb “modernizācijas” pamatu, kas vienlaikus sociāli un funkcionāli šķēļ sabiedrības locekļus, E. Dirkems uzskatīja darba dalīšanu jeb specializāciju sabiedrības locekļu vidū.⁷⁸ Turpretim kā sabiedrību apvienojošu faktoru viņš raksturoja sociālo solidaritāti, kas pilnveidojas un mainās darba dalīšanas procesu evolūcijā.⁷⁹

⁷⁴ Hoffmann-Novotny H. J. Lebensstile und sozialer Wandel. Pieejams: <http://archiv.soziologie.ch/texts/docs/Toennies.pdf> (aplūkots 16.02.2019.).

⁷⁵ Plašāk skat.: Tönnies F. *Gemeinschaft und Gesellschaft*. Cambridge Texts in the History of Political Thought. Ed. J. Harris. Cambridge, Cambridge University Press, 2001, pp. 58–60.

⁷⁶ Raiser T. *Das lebende Recht. Rechtssoziologie in Deutschland*. Baden-Baden. Nomos Verlagsgesellschaft, 1999, S. 83.

⁷⁷ Дюркгейм Э. Социология. Москва: Канон, 1995, с. 246–253.

⁷⁸ Дюркгейм Э. Социология. Москва: Канон, 1995, с. 246–253.

⁷⁹ Ibid.

“Kopējā griba”, arī nāciju “valstsgriba” 19.–20. gs. ļāva apvienoties sabiedrībā aizvien lielākam skaitam cilvēku. Industriālā sabiedrība, kas ir ievērojami mazāk vienota nekā tradicionālā sabiedrība, vairs nav pašpietiekama. Tāpēc tai nepieciešama ievērojami lielāka valsts līdzdalība sociālās dzīves harmonizācijā un regulācijā, tostarp arī garantējot taisnīgumu. Šajā posmā paražu tiesības nomainīja valsts izdoti normatīvie akti.⁸⁰ Tas būtiski ietekmēja sabiedrības juridisko kultūru. Tiesību masai strauji pieaugot un nomainot tradicionālo tiesisko regulējumu, nesagatavoti cilvēki, kuri nebija apguvuši jurisprudenci, aizvien mazāk spēja izprast “normatīvo taisnīgumu”, kas tiek īstenots, tiesai piemērojot tiesību normas. Proti, viņi vairs nesaprata, ko nosaka likums un kāds varētu būt strīda taisnīgs risinājums, ja lietu izskatītu tiesa. Pamattiesību attīstība citastarp veicināja arī aizvien plašāku personas tiesību uz pieeju tiesai nodrošināšanu. Proti, aizvien vairāk cilvēku vērsās tiesās savu tiesību aizsardzībai. Tā sabiedrībā veidojās tendence vienveidīgi ar institūciju palīdzību risināt strīdus, tostarp bieži arī pilnīgi nevajadzīgus un nenozīmīgus.⁸¹ Šai tendencei attīstoties, 21. gs. sākumā arvien biežāk tiek runāts par to, ka valsts un sabiedrība sagaida, lai tiesa sniedz pakalpojumu – ātru, efektīvu, lētu un kvalitatīvu⁸² – kā kurpnieks. Taču tiesa nav pakalpojumu sniegšana. Tiesa ir taisnīguma atjaunošana.⁸³

Protams, līdz ar sabiedrību mainījās arī tiesa.⁸⁴ Taisnīgas tiesas koncepts, kam bija atņemts sakrāluma balsts, prasīja jaunu risinājumu, kas nodrošinātu sabiedrības pārliecību, ka tiesneši neklūdās un tiešām spriež likumīgu un taisnīgu tiesu. Par šādu jaunu konceptu kļuva laicīga kontroles mehānisma pār tiesas spriedumiem izveidošana, kas iekļāva

⁸⁰ Дюги Л. Конституционное право. Общая теория государства. Москва: Инфра М, 2013, с. 306.

⁸¹ Luhmann N. *Legitimation durch Verfahren*. Neuwied und Berlin: Luchterhand, 1969, S. 101.

⁸² To norāda, piemēram, kritēriji, pēc kādiem Valsts kontrole ir veikusi tiesu darbības efektivitātes analīzi. Skat.: Valsts kontrole, revīzijas numurs Nr. 2.4.1-11/2016 “Vai tiesu iekārtas attīstības pasākumi ir veicinājuši tiesu darbības efektivitāti?” Pieejams: <http://www.lrvk.gov.lv/revizija/vai-tiesu-iekartas-attistibas-pasakumi-ir-veicinajusi-tiesu-darbibas-efektivitati/> (aplūkots 16.02.2019.).

⁸³ Osipova S. Runa Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas, Tiesu administrācijas un Tieslietu ministrijas rīkotajā diskusijā par vienlīdzīgu pieeju tiesiskumam Rīgā 2018. gada 6. jūlijā. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv/ (aplūkots 16.02.2019.).

⁸⁴ Tā kā raksts ir veltīts taisnīgas tiesas konceptam, tajā netiek skarti “kabineta justīcijas” jautājumi, kad absolūtisma laikā notika atkāpes no taisnīga tiesas procesa. Skat., piemēram: Wittreck F. *Die Verwaltung der Dritten Gewalt*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2006, S. 42.

sprieduma pārsūdzības prasību.⁸⁵ Tā 19. gs. sākumā tika radīta “franču tipa” tiesu organizācija, kas ietver pirmās instances tiesas, apelācijas instances tiesas un kasācijas instances tiesu.⁸⁶ Procesuālās ekonomijas princips līdz ar prasību pēc ikviena nolēmuma pārsūdzības tiesībām vismaz vienā tiesu instancē pieļāva atkāpi no tradicionālās prasības pēc koleģiālās tiesas. Pirmās instances tiesas lielākoties mūsdienu pasaulē strādā, lietu izskatot vienam tiesnesim. Pavisam īsi kopsavēkot iepriekš aprakstītos procesus, varam secināt, ka no tradicionālās sabiedrības taisnīgās dievišķās tiesas, ko tautas priekšā sprieda visu pazīti un cieņīti tiesneši, industriālā sabiedrībā tika izveidota laicīga taisnīga tiesa, ko sprieda profesionāli tiesneši,⁸⁷ kurus, iespējams, plašāka sabiedrība vispār nepazīna. Taču, skatot taisnīgu tiesu modernā tautvaldības koncepta diskursā, līdz ar procesa likumību un publiskumu svarīga kļūst arī tiesas kā valsts orgāna leģitīmācija, kas ir pamatā sabiedrības uzticībai tiesai. Viena daļa no tiesas darbības leģitīmācijas ir sabiedrības līdzdalība tiesas spriešanā, kas tradicionāli tiek nodrošināta ar zvērināto līdzdalību krimināllietās, publiskām tiesas sēdēm, kuras var apmeklēt ikviens interesents un publicētiem tiesas nolēmumiem. Taču, kā jau tika minēts, profesionāļu tiesiskos nolēmumus kļuva aizvien grūtāk izprast “novērotājam no malas”, tāpēc pēdējās desmitgadēs postkristīgajā kultūrā (var teikt arī – postmodernajā kultūrā) aizvien aktuālāks kļūst jaunatājums par sabiedrības ticību tiesas spriešanas taisnīgumam.⁸⁸

2. “Informācijas sabiedrība”

Tiesa, tāpat kā visa valsts kopumā, ir sabiedrības instruments pašpārvaldei. Tiesiskā demokrātiskā valstī šo patiesību neviens neapšaubā. Taču uzticība valstij, tāpat kā tiesai, kopš sekularizācijas vairs nebalstās cilvēku ticībā nemainīgā dievišķā taisnīgumā, ko īsteno tiesa. Reliģiju ir nomainījusi zinātne. Ticību ir nomainījis ra-

⁸⁵ Arī tiesas nolēmuma pārsūdzības tiesības ir evolucionējušas no lūgumraksta augstākstāvošai ar jurisdikciju apveltītai amatpersonai vai valdniekam līdz laicīgam tiesas konceptam, kurā pārsūdzības iespēja nav veiksmē, bet gan tiesība.

⁸⁶ Oestmann P. *Wege zur Rechtsgeschichte: Gerichtbarkeit und Verfahren*. Köln, Weimar, Wien: Verlag UTB, 2015, S. 220, 221.

⁸⁷ Wittreck F. *Die Verwaltung der Dritten Gewalt*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2006, S. 46–52.

⁸⁸ Postmodernajā kultūrā cilvēks ir brīvs savos uzskatos un spriedumos, jo ir pārliecināts par savu sociālo nozīmi un spriestspēju. Skat., piemēram: Kollmann S., Schödel K. *PostModerne De/Konstruktionen: Ethik, Politik und Kultur am Ende einer Epoche*. Münster: LIT Verlag, 2004, S. 202, 203.

cionālisms.⁸⁹ Tas nozīmē, ka ikviena persona ir pārliecināta par savu spriestspēju, ko visupirms sekmē obligātā, valsts garantētā izglītība. Izglītota persona vēlas iegūt un pati analizēt informāciju, tai skaitā arī ar tiesas procesiem un nolēmumiem saistītu informāciju.

Pēdējās desmitgadēs Latvijā ir strauji mainījusies sabiedrības viedokļa formēšanās un paušanas kultūra. No vienas puses to sekmēja demokrātiskas tiesiskas valsts atjaunošana. Taču ir arī citi, lielā mērā no mums neatkarīgi faktori, kas noris pasaulē, sekmējot izmaiņas sabiedrības juridiskajā kultūrā un personu viedokļa paušanas stilā. Ātrums, agresivitāte, jauda jeb enerģija, autoresprāt, vislabāk apzīmē jauno kultūru sava viedokļa paušanā/publicēšanā.⁹⁰ Tiesai ir jādarbojas šajā kultūrtelpā un jābauda jaunās sabiedrības – informācijas sabiedrības – uzticība.

Mazliet vairāk nekā simts gadu laikā zinātnieki ir radījuši aizvien jaunas informācijas aprites ierīces (telegrāfu, radio, telefonu, televīziju, internetu, utt). Šo izgudrojumu ieviešanas rezultātā ir krasi pieaudzis informācijas aprites ātrums un apjoms, būtiski ietekmējot cilvēku kopdzīvi. Tāpēc zinātnē, pētot attiecības sabiedrībā un tās sociālo organizāciju, tiek ieviesti aizvien jauni jēdzieni, lai apzīmētu pastāvošo sabiedrības attīstības pakāpi. 20. gs. sākumā zinātnieki vēl aprakstīja industriālo sabiedrību, bet jau 20. gs. otrā pusē pētnieki rakstīja par nākamo sabiedrības attīstības pakāpi – postindustriālo. Alans Turēns (*Alain Touraine*, 1925),⁹¹ kā viens no pirmajiem definēja postindustriālās sabiedrības konceptu.⁹² Viņš padziļināti pētīja to, kā, pieaugot informācijas nozīmei un aprites brīvībai, pilsoniskās sabiedrības uzbūve kļūst aizvien daudzslāņaināka un sarežģītāka.⁹³ Kopš 20. gs. otrās puses Rietumu kultūrā indivīdi pamatā nodarbojas nevis ar ražošanu, bet gan ar izgudrojumiem un pakal-

⁸⁹ Skat., piemēram: Rückert J. Normenstrenge und Abwägung im Funktionswandel. In: *Gewohnheit. Gebot. Gesetz*. Hg. N. Jansen, P. Oestmann. Tübingen: Mohr Siebeck, 2011, S. 184–198.

⁹⁰ Viedokli formulēju, pārdomājot Normana Deivisa pausto. Eiropas vēsturē izdalot posmu no 1815. līdz 1914. gadam, viņš atzīmēja, ka šajā posmā Eiropa ir enerģiska tehniski, ekonomiski un kultūras ziņā spēcīga, pat agresīva. Deiviss N. Eiropas vēsture. Rīga: Jumava, 2009, 1023. lpp.

⁹¹ Ideja vispirms tika publicēta darbā: Touraine A. *La société post-industrielle*. Paris: Denoël, 1969.

⁹² Wieviorka M., Dubet Fr. Alain Touraine and the Method of Intervention. In: *Alain Touraine A. Of Consensus and controversy: Falmer sociology series*. Ed. J. Clark, M. Diani. Routledge, 2013, p. 55.

⁹³ Maheu L. The Sociologie of Alain Touraine. In: *Alain Touraine A. Of Consensus and controversy: Falmer sociology series*. Ed. J. Clark, M. Diani. Routledge, 2013, p. 93, 94.

pojumu sniegšanu. Sabiedrībai kļūstot sarežģītākai, vienlaikus pieaug arī konfliktu iespējas tajā un sabiedrības locekļu nespēja pašiem bez valsts institūciju palīdzības šos konfliktus risināt.

Citi autori postmoderno sabiedrību apzīmē kā zināšanu sabiedrību (*the knowledgeable society* – angļu val.).⁹⁴ Viens no autoritativākajiem pētniekiem šajā jomā ir Daniels Bells (*Daniel Bell*, 1919–2011), kurš, pētot postindustriālās sabiedrības iezīmes, jau 1973. gadā rakstīja, ka postindustriālā sabiedrība ir zināšanu sabiedrība jeb informācijas sabiedrība.⁹⁵ D. Bells secināja, ka jau 20. gs. sešdesmitajos gados bija novērojamas pirmās būtiskās sabiedrības izmaiņas, kas saistītas ar jaunajām tehnoloģijām un to izraisītajām sabiedrības reakcijām, visupirms minot informācijas apjoma un tās sociālās nozīmes pieaugšanu. “Informācijas sabiedrībā” ikviens tās loceklis ikdienā plaši izmanto jaunās tehnoloģiju sniegtās iespējas. D. Bells uzsver, ka sociālās izmaiņas izraisa nevis jaunās informācijas tehnoloģiju sniegtās izmaiņas pašas par sevi, bet gan tas, kā sabiedrība pielāgojas jauno iespēju izmantošanai, pati transformējoties un kļūstot par “tehnokrātisku sabiedrību”.⁹⁶ “Tehnokrātiskā sabiedrībā” aizvien lielāku nozīmi un vērtību iegūst informācija/zināšanas, kā arī ar to apkopošanu, uzkrāšanu, glabāšanu, apstrādi un izplatīšanu saistītie pienākumi un amati.⁹⁷

Pētot jēdzienu “informācija”, var secināt, ka “informācijas sabiedrībā” tam ir trīs nozīmes, proti, informācija kā ziņas jeb zināšanas, informācija kā process, kurā tiek iegūtas ziņas, informācija kā lieta, dokuments vai īpašums, kurš tiek vērtēts ne tikai pēc satura, bet arī pēc apjoma. Jēdzienam “informācija” ir materiālā puse un arī procesuālā puse, kas raksturo informācijas apriti.⁹⁸ Pēdējos gadu desmitos būtiska nozīme sabiedrības dzīvē, tostarp ekonomikā un tiesībās, ir veidiem, kā sabiedrībā tiek “ražotas zināšanas”. Tas ietekmē gan visas sabiedrības dzīvi, gan arī ikviena indivīda lomu jaunajā sociālajā

⁹⁴ Piemēram, Sakaiya. T. *The Knowledge-Value Revolution or a History of the Future*. Tokyo, New York, 1991. pp. 57–58, 267–287.

⁹⁵ Bell. D. *The Coming of Post-industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. Basic Books, 1976, p. 37.

⁹⁶ Ibid.

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Buckland M. *Information and society*. Cambridge, London: The MIT Press, 2017, p. 22, 23.

kārtībā, kuras pamatā ir telekomunikāciju sniegtās iespējas.⁹⁹ D. Bells uzsver trīs aspektus, kas, viņaprāt, ir īpaši svarīgi, lai izprastu postindustriālo sabiedrību pēc “telekomunikāciju revolūcijas”:

- 1) liela nozīme ir sabiedrībā apkopotajām teorētiskajām zināšanām, kuras ļauj sasniegt aizvien jaunas tehnoloģiskas inovācijas;
- 2) tiek veidotas intelektuālas tehnoloģijas, kas ne tikai ļauj analizēt informāciju un prognozēt, citastarp, sociālos procesus, bet arī tiek izmantotas lēmumu pieņemšanā;
- 3) tā ir “servisa sabiedrība”, kas sniedz aizvien plašāku pakalpojumu klāstu sabiedrības locekļiem, tostarp informācijas tehnoloģiju jomā.¹⁰⁰

Te autore var papildināt, ka šādā sabiedrībā arī valsts visupirms tiek uztverta kā pakalpojuma sniedzēja iedzīvotājiem. Tas savukārt noved pie plašu sabiedrības slāņu neapmierinātības ar valsti, jo tos neapmierina ne valsts sniegto pakalpojumu kvalitāte, ne klāsts, ne izmaksas, jo sabiedrības locekļi vēlas iegūt aizvien plašāku valsts atbalstu. Lielā mērā šos procesus ir sekmējusi ne tikai informācijas tehnoloģiju attīstība, bet arī valstu augstākās un konstitucionālās tiesas, kuras kopš 20. gs. 30. gadu Lielās ekonomiskās krīzes sāka uzsvert valsts pienākumus rūpēties par pilsoņu labklājību,¹⁰¹ un sociāli atbildīgas valsts koncepta iedzīvināšana.¹⁰²

Arī tiesa aizvien biežāk tiek uztverta kā “sociāla servisa institūcija” jeb “pakalpojumu sniedzēja”. Šāds koncepts, kurš citastarp parādās gan likumdevēja argumentos par jaunievedumiem tiesas organizācijā un tiesvedības procesā, gan tiesas darba novērtējumā no citu valsts orgānu skatupunkta¹⁰³ var atsevišķos punktos nonākt pretrunā ar tiesas kā taisnīguma garanta lomu sabiedrībā, jo “servisa pakal-

⁹⁹ Белл Д. Социальные рамки информационного общества. Grām.: *Новая технократическая волна на Западе*. Москва: Прогресс, 1986, с. 126.

¹⁰⁰ Bell D. The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting (1973) Pieejams: https://www.os3.nl/_media/2011-2012/daniel_bell_-_the_coming_of_post-industrial_society.pdf (aplūkots 16.02.2019.).

¹⁰¹ Piemēram, par Amerikas Savienotajām Valstīm, skat. Cox A. *The court and the constitution*. Boston: Houghton Mifflin Company, 1987, pp. 145–155.

¹⁰² Kingreen T. *Das Sozialstaatsprinzip im Europäischen Verfassungsverbund: gemeinschaftsrechtliche Einflüsse auf das deutsche Recht der gesetzlichen Krankenversicherung*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2003, S. 156, 157.

¹⁰³ Valsts kontrole, revīzijas numurs Nr. 2.4.1-11/2016 “Vai tiesu iekārtas attīstības pasākumi ir veicinājuši tiesu darbības efektivitāti?” Iegūts no: <http://www.lrvk.gov.lv/revizija/vai-tiesu-iekartas-attistibas-pasakumi-ir-veicinajusi-tiesu-darbibas-efektivitati/> (aplūkots 16.02.2019.).

pojumu sniegšana” nosaka citus organizācijas un darbības kritērijus nekā taisnīga tiesas spriešana.¹⁰⁴ Turklāt, vērtējot tiesas “servisu” un sabiedrības viedokli par tiesu, jāatceras, ka ikvienā tiesas procesā viena puse zaudē un nesaņem kāroto, tātad noteikti varētu būt neapmierināta ar nolēmumu.

Vienlaikus neapšaubāmi tiesa arī informācijas sabiedrībā tiek spriesta sabiedrības vārdā un ikvienam sabiedrības loceklim ir tiesības gan iegūt informāciju par tiesas darbu, gan paust savu viedokli par to. Publiska viedokļu paušana, protams, ir viens no komunikācijas veidiem sabiedrībā. Lai aplūkotu šo jautājumu detalizētāk, jāskata komunikācija par tiesu darbu sabiedrībā un tās ietekme uz tiesas paštēlu.

3. Sabiedriskais viedoklis – komunikācija vai tiesas ietekmēšana

Komunicējot veidojas sabiedrības informatīvais tīkls jeb informācijas lauks, kurā noformējas sabiedrības locekļu kopīgie priekšstati un kolektīvais viedoklis. “Komunikācija ir ietekmju tīkla aušana un vienlaikus izziņas līdzeklis, lai šo tīklu apzinātu un saprastu,” raksta Skaidrīte Lasmane.¹⁰⁵ Tātad jau pašos pamatos komunikācija ir cieši saistīta ar diviem aspektiem: izziņāšanu un ietekmēšanu. Viennozīmīgi sabiedrībai ir “jāizzina” tiesas darbs un jāzina, kas tiek spriests tiesas zālēs, lai gūtu pārliecību, ka tiesa darbojas likumīgi, un veidotos pamatota sabiedrības uzticība tiesai. Tiesai ir jābūt sabiedrībā atpazīstamai institūcijai, jāsniedz sabiedrībai informācija par nolēmumiem. Tiesas procesi, ja likums neparedz citādi, ir atvērti sabiedrības līdzdalībai. Tomēr komunikācija kā ietekme ir visai bīstama taisnīgas tiesas kontekstā. Tiesas ietekmēšana jeb sabiedriskā viedokļa spiediens uz tiesu, lai tā pieņem pēc sabiedrības ieskatiem taisnīgu spriedumu, pat ja tas ir pretlikumīgs, nav pieļaujams. Tādējādi iezīmējas sabiedrības un tiesas komunikācijas duālā daba. No vienas puses tā ir loģiska, nepieciešama un lēģitima, bet zināmos apstākļos var kļūt pretlikumīga, sodāma un taisnīgu tiesas spriešanu apdraudoša.

¹⁰⁴ Lai gan labas pārvaldības prasības nav svešas arī tiesai, tiesas objektivitāte un neitralitāte, kas ir taisnīga tiesas sprieduma pamatā, daļēji prasa ievērot citus kritērijus, nekā nosaka laba servisa prasības.

¹⁰⁵ Lasmane S. *Komunikācijas ētika*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2011, 62. lpp.

Modernās tehnoloģijas un cilvēku jaunie paradumi dalīties ar uzziņāto, pārdomām, ieraudzīto utt. sekmē nemitīgu jaunas informācijas iepilnšanos kolektīvajā informācijas telpā. Tāpēc persona informācijas sabiedrībā dzīvo nemitīgā informācijas palu režīmā, jo ikviens saņem tik daudz ziņu, faktu, viedokļu, padomu, vērtējumu, ka nespēj to visu uztvert. Tāpēc cilvēki ķeras pie pazīstamā un vienkāršā, pie virsrakstiem un izceltiem, bieži no konteksta “izrautiem” citātiem. Mūsdienu specializētajā sabiedrībā ir izveidojusies virkne jaunu profesiju,¹⁰⁶ citastarp arī tādas, kuru pārstāvji nodarbojas ar informācijas vākšanu, apstrādi un tālāk novirzīšanu plašākai sabiedrībai. Turklāt šobrīd sabiedrības informēšanu veic ne vien īpaši sagatavoti, atbildīgi profesionāļi, bet arī ikviens sabiedrības loceklis, kurš jūt aicinājumu kļūt par sabiedriskā viedokļa veidotāju, bagātinot informatīvo lauku kā reportieris, bloggers, komentētājs utt. Tas noved pie situācijas, ka informatīvajā laukā publicētā informācija bieži ir tikpat ticama kā senos laikos sarunas tirgus laukumā, kurās ikviens pauda savu skatījumu par dzīvi un apkārt notiekošo. 20. gs. sākumā zinātnieki ticēja, ka ir sākusies racionālu cilvēku ēra, kurā zinātnieki būs sabiedriskā viedokļa veidotāji,¹⁰⁷ savukārt jaunās tehnoloģijas, ar kuru palīdzību viedokli var publicēt pat aušīgs bērns, padara iespējamu situāciju, ka publiskajā telpā kritiska, faktos pamatota informācija nebūt nav dominējoša. Daļa maz uzticamas informācijas publiskajā informatīvajā telpā parādās tās radītāja nepietiekamo zināšanu dēļ, taču vienlaikus daļa aplamību tiek radīta apzināti, ar nolūku maldināt sabiedrību, lai gūtu no tā labumu.¹⁰⁸ Mediju speciāliste Anda Rožukalne pauž viedokli: “Viltus ziņu izplatītāji ir tiešaistes parazīti, kas iedzīvojas un citu rēķina, arī izmantojot muļķību.”¹⁰⁹

Tiesiskā demokrātiskā valstī cenzūra ir aizliegta.¹¹⁰ Vienlaikus sabiedrības krāpšana un viltus ziņu izplatīšana iedzīvošanās nolūkā

¹⁰⁶ Raiser T. *Grundlagen der Rechtssoziologie*. 4. Auflage. Tübingen: Mohr Siebeck, 2007, S. 145.

¹⁰⁷ Weber M. *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*. Tübingen: J.C.B. Mohr, 1947, S. 202–205.

¹⁰⁸ Kristapsons K. “Klikšķu mednieki” turpina muļķot tautu! Latvijā liela daļa neprot atšķirt viltus ziņas. Pieejams: <https://skaties.lv/zinas/latvija/kliksku-mednieki-turpina-mulkot-tautu-latvija-liela-dala-neprot-atiskirt-viltus-zinas/> (aplūkots 16.02.2019.).

¹⁰⁹ Rožukalne A. Dzīve pēc... atmaskojuma. Vai ir žurnālistika pēc viltus ziņām? Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/arpus-etera/arpus-etera/anda-rozukalne-dzive-pec...-atmaskojuma.-vai-ir-zurnalistika-pec-viltus-zinam.a214223/> (aplūkots 16.02.2019.).

¹¹⁰ Latvijā to nosaka Satversmes 100. pants.

vai naida kurināšanai, vai sabiedrības destabilizēšanai nav iekļaujama Satversmes aizsargātajā viedokļa paušanas brīvībā. Sabiedriskais viedoklis, citastarp par tiesu, veidojas sabiedrībai komunicējot, tāpēc ļoti svarīgs kļūst jautājums, kurš ir tas “viedais prāts”, kas izceļ un uzsver visai sabiedrībai nozīmīgas lietas, vērtības, sniedz ticamu un pārbaudītu, profesionālu viedokli, citastarp par valsti un konkrēti arī tiesu. Tiem noteikti vajadzētu būt valsts publiskajiem medijiem, jo tikai godaprāts, darbības caurspīdīgums, publiskā nauda līdz ar citām prasībām, kas tiek izvirzītas publiskajiem medijiem, var garantēt viedokļa objektivitāti un profesionalitāti, kā arī lojalitāti valstij.

Jāņem vērā, ka nemitīga informācijas plūsma, kombinēta ar tiesisku demokrātisku valsti, nozīmē, ka ikviens ir pie varas, ikvienam ir vārda brīvība un ikviens ir vienlīdz vērtīgs. Šīs visādi nozīmīgās un pareizās konstrukcijas ēnas puse ir tā, ka cilvēki iluzori jūtas pašpietiekami un erudīti. Viņi bieži neieklaušas profesionāļos, pārvērtē profesionāļu viedokli, jo paši jūtas gana gudri. Tas notiek tāpēc, ka caur nemitīgo informācijas plūsmu personai var rasties ilūzija par savu visaptverošu kompetenci pat ļoti specifiskos jautājumos. “Māte *google*” sniedz atbildi uz jebkuru jautājumu, bet *youtube* parāda, ka cilvēks pats var izdarīt jebko. Mediķi sūdzas, ka pacienti nelīdzdarbojas ārstniecības procesā, jo paši izvērtē ārstu padomus un ievēro tos tikai tiktāl, ciktāl tiem piekrist... Savukārt bez pacientu līdzestības, kuras pamatā ir komunikācija starp ārstu un pacientu, nav iespējama efektīva ārstniecība.¹¹¹

Sabiedrības locekļu ilūzija par savām plašajām kompetencēm, kuras sakņojas informatīvajā laukā un daļēji ir veidotas no viltus ziņām, ir sociāli bīstama parādība, jo visupirms apdraud tos sabiedrības locekļus, kas paļaujas uz “kolektīvo saprātu”, nevis profesionāļiem.¹¹²

¹¹¹ Šulce-Rēvele L. Diskusija par pacientu līdzestību veselības aprūpē. No: Pacientu ombuds. 2013. gada 19. jūnijs. Pieejams: <https://www.doctus.lv/2013/6/diskusija-par-pacientu-lidzestibu-veselibas-aprupe> (aplūkots 16.02.2019.).

¹¹² Skumjš ir aktuālais piemērs ar nepotētajiem zidaiņiem, kas Latvijā ir miruši, jo vecāki ir noticejuši kolektīvajā informatīvajā telpā paustajam viedoklim par to, ka potes apdraud bērnu veselību, nevis to sargā. Turklāt tie ir intelektuāli, kritiski domājoši vecāki, jo šī informācija par “pošu bistamību” mūsu informatīvajā telpā ienāca no Rietumiem. Informācija par nāves gadījumiem pieejama. Kinca A. Mēneša laikā Bērnu slimnīcā miruši divi obligātās potes nesaņēmuši bērni. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/menesa-laika-bernu-slimnica-mirusi-divi-obligatas-potes-nesanemusi-berni.a301164/> (aplūkots 16.02.2019.).

Visā šajā ļoti interesantajā pasaulē joprojām ir nepieciešama arī tāda stabila un konservatīva iestāde kā tiesa. Tiesa joprojām pilda savas sociālās funkcijas, kuras tai tika uzticētas vēl senajos un antīkajos laikos, garantējot taisnīgumu. Taču viedoklis par tiesu brīvi veidojas tajā pašā informatīvajā laukā, kur visi citi sabiedrības viedokļi. Sabiedrības ticību tiesai vairs nestiprina reliģija. Tieši pretēji – no valsts nošķirtā baznīca arī izsaka pārmetumus valstij un tās orgāniem.¹¹³ Savukārt valsts autoritāte pilsoņu acīs visās attīstītajās valstīs, proti, tiesiskajās demokrātiskajās valstīs, kurās cilvēki bauda vārda brīvību, ir sasniegusi kritisko minimumu. Tātad piederība valsts varai drīzāk atņem, nevis stiprina tiesas autoritāti sabiedrības acīs.

Lai sabiedrība savā kolektīvajā viedoklī objektīvi un kritiski vērtētu tiesu, tai būtu jāzina fakti gan par Latvijas tiesu sistēmu, gan tās darbu, vienlaikus jāizprot tiesas darbības principi un tiesneša rīcības brīvības robežas, piemērojot likumu. Vērtējot to vēsturiski, šobrīd Latvijas Republikā ir izveidota neatkarīgākā un kvalificētākā tiesu sistēma, kāda jebkad mūsu teritorijā ir darbojusies.¹¹⁴ Tas nenozīmē, ka esam sasnieguši neatkarīgas tiesas ideālu vai visi tiesneši ir godīgi juristi,¹¹⁵ taču vajag pienācīgi novērtēt paveikto un iet tālāk. Tiesību sistēmā ir spēkā regulējums, kas nodrošina personas tiesības uz taisnīgu tiesu.¹¹⁶ Lai garantētu personas tiesības uz taisnīgu tiesu, tiek aizsargāta tiesnešu neatkarība, vienlaikus iekļaujot augstas prasības tiesneša amata kandidātam un tiesnesim, pildot amata pienākumus.

Te veidojas duāla situācija. No vienas puses, nav pieļaujami, ka sabiedriskais viedoklis ietekmē tiesnesi, spriežot tiesu, jo citādi tiktu apdraudēta tiesas objektivitāte un likumība. Satversmes 83. pants

¹¹³ Piemēram, Arhibiskapa Zbignevas Stankeviča uzruna Aglonas svētku vigīlijas dievkalpojumā 2017. gada 14. augustā. Cilvēku izbraukšana ir grēku sekas. Pieejams: <http://katolis.lv/rigas-arhibiskaps/sprediki-un-uzrunas/2017.html> (aplūkots 16.02.2019.).

¹¹⁴ Plašāku pētījumu par tiesas neatkarību 20. gs. starpkaru posmā skat., piemēram: Osipova S. *Die Entstehung der Gerichtsverfassung nach der Gründung der Republik Lettland. Latvijas tiesību sistēmas ģenēze pēc Latvijas Republikas dibināšanas*. No: Latvijas Universitātes žurnāls Juridiskā zinātne, 7. sējums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2014, 32.–44. lpp.

¹¹⁵ [b.a.] Zemgales rajona tiesas (Aizkrauklē) tiesnese Iveta Silicka piekerta, vadot auto ievērojamā alkohola reibumā. Jauns. LV. Pieejams: <http://jauns.lv/raksts/zinas/306106-tiesnesi-ivetu-silicku-kura-pie-stures-sedusies-3-promilu-reibuma-no-amata-pienakumiem-neatstadina> (aplūkots 16.02.2019.).

¹¹⁶ Briede J. 83. Tiesneši ir neatkarīgi un vienīgi likumam padoti. Grām.: *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VI nodaļa. Tiesa. VII nodaļa. Valsts kontrole*. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013, 52. lpp.

skaidri nosaka: “Tiesneši ir neatkarīgi un vienīgi likumam padoti.”¹¹⁷ Vienlaikus tiesnesim ir jāzina sabiedrības viedoklis un ar to jārēķinās, lai pēc tam, kad lieta izspriesta, sabiedrībai skaidrotu savu nolēmumu likumā. Turklāt, lai cik profesionāls ir tiesnesis, viņš ir cilvēks, daļa no sabiedrības un dzīvo vienā kultūras un informācijas telpā ar pārējo sabiedrību. Arī tiesnesis ir socializējies šajā sabiedrībā un ir tās loceklis, tātad viens no līdzīgiem. Tiesnešu ētikas komisija to 2010. gada 8. oktobra skaidrojumā par ētikas normu pielietojumu attiecībā uz tiesnesi kā sociālā tīkla *draugiem.lv* un citu līdzīgu sociālo tīklu lietotāju formulēja: “Tiesnesis nedzīvo, un viņam arī nav jādzīvo izolēti no sabiedrības, viņam kā jebkuram sabiedrības loceklim ir tiesības sociāli komunicēt.”¹¹⁸ Tiesnesim, esot vienā komunikācijas telpā ar pārējo sabiedrību, ir neiespējami neizjust “gaišā virmojošo” sabiedrības noskaņojumu par labu vienam vai citam risinājumam, izspriežot kādu skaļu, sabiedrības uzmanību piesaistījušu lietu. Tiesnesim nostāties tiesiskuma pusē, izspriežot lietu, var izrādīties – nostāties arī pret savas ģimenes locekli un draugu viedokli. Vērtējot to, kā sabiedrības viedoklis ietekmē tiesnešu darbu, ir jāvērtē tiesnešu institucionālā un personiskā neatkarība. Vislielākie riski varētu būt tieši tiesnešu personiskās jeb cilvēciskās neatkarības jomā. Tāpēc par tiesnešiem nepieciešams atlasīt ne tikai labus profesionāļus ar nevainojamu reputāciju, bet arī pilsoniski drosmīgas personas.

Kopsavilkums

- Tradicionālajā sabiedrībā tiesas procesa mērķis – atjaunot taisnīgumu – bija ne tikai sociāls, bet arī sakrāls. Tiesu pamatā pēc paražu tiesībām sprieda cienījami, dzīvē pieredzējuši un viedi tiesneši, kuri par savu darbu atbildēja ne tikai cilvēku, bet arī dievu priekšā. Personas uzticību tiesas kā institūcijas taisnīgumam no-

¹¹⁷ Latvijas Satversmes Sapulces 1922. gada 15. februāra kopsēdē pieņemtā Latvijas Republikas Satversme. Ar grozījumiem līdz 2018. gada 4. oktobrim. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=57980> (aplūkots 16.02.2019.).

¹¹⁸ Tiesnešu ētikas komisijas 2010. gada 8. oktobrī skaidrojums “Par ētikas normu pielietojumu attiecībā uz tiesnesi kā sociālā tīkla *draugiem.lv* un citu līdzīgu sociālo tīklu lietotāju”. Pieejams: <https://tiesas.lv/tiesnesu-etikas-komisijas-sedes> (aplūkots 16.02.2019.).

drošināja tiesnešu cieņa un likumīgs, publisks tiesas process, kuru caurda arī reliģiski rituāli. Visi sabiedrības locekļi varēja vērot “taisnīguma mistēriju”. Proti, personas ticība taisnīgai tiesai tradicionālajā sabiedrībā bija daļa no ticībā (mitoloģijā vai reliģijā) balstīta pasaules uzskata.

- Industriālā sabiedrībā valsts un baznīca tiek nodalīta. Industriālā sabiedrībā valda racionālisms un sabiedrības locekļu ticība izglītotiem profesionāļiem. Ievērojami sarežģītākā un sociāli sašķēlītākā sabiedrība vairs nav pašpietiekama. Tāpēc tai nepieciešama lielāka valsts līdzdalība sociālās dzīves harmonizācijā un regulācijā, kas sekmē atteikšanos no paražu tiesībām par labu valsts izdotiem normatīviem aktiem. Taisnīgas tiesas koncepts, kuram bija atņemts sakrāluma balsts, prasīja jaunu risinājumu, kas nodrošinātu sabiedrības ticību, ka tiesneši spriež likumīgu un taisnīgu tiesu. Par šādu jaunu konceptu kļuva laicīga kontroles mehānisma pār tiesas spriedumiem izveidošana, kas iekļāva sprieduma pārsūdzības prasību un trīs instancu tiesu sistēmas izveidi, kurā strādā profesionāli tiesneši.

- “Informācijas sabiedrība” ikviens tās loceklis ikdienā plaši izmanto jaunās tehnoloģiju sniegtās iespējas, dzīvojot nemitīgā informācijas plūsmā. Šādā sabiedrībā valsts visupirms tiek uztverta kā pakalpojumu sniedzēja, kas savukārt noved pie plašu sabiedrības slāņu neapmierinātības ar valsti, vērtējot saņemto pakalpojumu klāstu un kvalitāti. 21. gs. sākumā arvien biežāk tiek runāts arī par to, ka valsts un sabiedrība sagaida, lai tiesa sniedz pakalpojumu – ātru, efektīvu, lētu un kvalitatīvu. Taču taisnīgas tiesas spriešanai, proti, tiesas darba organizācijai un darbībai ir citi priekšnoteikumi nekā labam servisam. To bieži neizprot ne tikai sabiedrība, bet arī citi valsts orgāni.

- Sabiedrība viedokli par tiesu veido komunicējot. Komunikācijai ir divi aspekti: izzināšana un ietekmēšana. Sabiedrībai ir “jāizzina” tiesas, lai gūtu pārliecību, ka tiesa darbojas likumīgi, un veidotos pamatota sabiedrības uzticība tiesai. Tomēr komunikācija kā ietekme uz tiesu ir visai bīstama taisnīgas tiesas kontekstā. Tiesas ietekmēšana jeb sabiedriskā viedokļa spiediens uz tiesu, lai tā pieņem pēc sabiedrības ieskatiem taisnīgu spriedumu, pat ja tas ir pretlikumīgs, nav pieļaujams.

- Latvijas Republikā ir izveidota sistēma, kas nodrošina taisnīgu tiesu, citastarp sekmējot tiesnešu neatkarību. Taču tiesnesis ir daļa no sabiedrības un dzīvo vienā kultūras un informācijas telpā ar pārējo sabiedrību, kurai ir viedoklis gan par viņa darbu, gan bieži par vēlamajiem rezultātiem izskatāmajā lietā. Tiesnesim nostājoties tiesiskuma pusē, izspriežot lietu, var sanākt nostāties pret sabiedrības viedokli. Tāpēc, ja mēs vēlamies taisnīgu tiesu, par tiesnešiem nepieciešams atlasīt pilsoniski drosmīgas personas.

2.2. Sabiedriskā viedokļa loma tiesu sistēmas politikas attīstībā

Irēna Kucina¹¹⁹

Tiesiskas valsts stūrakmens ir kompetenta un neatkarīga tiesu vara. Satversmē nostiprinātās ikvienas personas tiesības uz taisnīgu tiesu ir nodrošināmas vienīgi tad, ja lietu izskata neatkarīga tiesa. Tiesas un tiesnešu neatkarība ir līdzeklis demokrātijas un tiesiskuma nodrošināšanai un stiprināšanai, kā arī obligāts priekšnosacījums tiesību uz taisnīgu tiesu īstenošanai. Cilvēka tiesību efektīvas īstenošanas priekšnosacījums ir tiesnešu neatkarība.

Satversmes tiesa ir atzinusi, ka tiesnešu neatkarība ir saistīta ar vairākām būtiskām garantijām – tiesneša amatā atrašanās garantijas, tiesneša neaizskaramība, finansiālā drošība, tiesneša institucionālā (administratīvā) neatkarība un tiesu varas faktiskā neatkarība no izpildvaras vai likumdevēja politiskās ietekmes.

Būtisks tiesu varas neatkarības elements ir pašnoteikšanās. Par nozīmīgu soli šajā virzienā būtu uzskatāmi Saeimā 2017. gada 18. janvārī pēc otrreizējās caurlūkošanas pieņemtie grozījumi likumā "Par tiesu varu", kas paredz izpildvaras un likumdevēja lomas samazināšanu, paplašinot Tieslietu padomes kompetenci, piemēram, tādā būtiskā jautājumā kā tiesnešu karjeras virzība. Tieslietu padomes kompetencē tiek nodota rajona (pilsētas) tiesas priekšsēdētāja un apgabaltiesas priekšsēdētāja iecelšana un atbrīvošana no amata, kā arī tiesneša pārcelšana uz vakanto tiesneša amatu augstāka vai zemāka līmeņa tiesā.

Eiropā vidēji 22% tiesnešu uzskata, ka parlaments un izpildvara tiesu varu nerespektē. Attiecībā uz tiesnešu neatkarību piecās Austrumeiropas valstīs tiesnešu pašnovērtējums bijis skalā no 6,5 līdz 7 (Albānija, Bulgārija, Horvātija, Latvija, Serbija)¹²⁰. Vidēji Eiropas valstīs tas ir 8,3 punkti.

¹¹⁹ Dr.iur., Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes asociētā profesore.

Valsts prezidenta padomnieku biroja vadītāja, Valsts prezidenta padomniece tiesiskuma un ES tiesību politikas jautājumos.

¹²⁰ Vērtēšanas skala no 0 – 10, kur 0 – viszemākais neatkarības rādītājs, 10 – visaugstākais neatkarības rādītājs.

Norādot uz ietekmes (spiediena) **avotiem, Latvijā visbiežāk atzīmēti šādi:**

1) **mediji** (pirmajā vietā mediju neadekvātā ietekme ir tikai divās valstīs: Latvijā un Īrijā);

2) puses un to pārstāvji (daudzās valstīs šis ietekmes avots ir pirmajā vietā);

3) tiesu administrācija (iekļaujot tiesu priekšsēdētājus) un izpildvara (Latvijā 34% tiesnešu norādījuši uz to, ka izpildvara nerespektē tiesu varu¹²¹).

Lielā mērā jāatzīst, ka sabiedrības viedoklis ir **mediju veidots viedoklis**. Atsevišķas izpētes vērts būtu jautājums, vai mediji atspoguļo vai tomēr veido sabiedrības viedokli. Tomēr jebkurā gadījumā nevar noliegt, ka arī medijiem ir sava loma politikas veidošanā, piemēram, aktualizējot uzmanību uz noteiktu tiesisku problēmu un veidojot zināmu sabiedrības (mediju) viedokli un dažreiz pat spiedienu no sabiedrības puses.

Jānorāda, ka mediju atbildība prasa, lai mediji sabiedrībai sniegtu patiesu un pārbaudītu informāciju, ievērotu viedokļu daudzveidības principu. Tādēļ zināmā mērā no mediju atbildības, atspoguļot patiesu informāciju, ir atkarīgs pašas sabiedrības viedoklis. Savukārt, ja sabiedrības viedoklis veidojas tendenciozs, tad mediju atbildība prasa drosmi neiet sabiedrības vairākuma noskaņojuma pavadā.

Vienlaikus, runājot par politikas attīstību, būtu jāatzīmē, ka konstruktīvu pienesumu politikas iniciatīvu izstrādē un izvērtēšanā visbiežāk dod tieši **sabiedriskās jeb nevalstiskās organizācijas**, piemēram, pārstāvēt noteiktu sabiedrības grupu intereses. Tās ir gan dažādas uzņēmēju organizācijas, gan arī organizācijas, kas izveidotas aizstāvēt, piemēram, sieviešu, bērnu un citu sabiedrības grupu tiesības. Nevar nepieminēt organizācijas, kuru darbības mērķi nav saistīti ar noteiktu sabiedrības grupu interešu aizsardzību, bet līdzdalību politikas procesos, uzraugot to atklātību un nodrošinot sabiedrības vispārējo interešu pārstāvību.

¹²¹ Salīdzinoši, piemēram, Polijā 74% tiesnešu uzskata, ka valdība tos nerespektē (augsti rādītāji ir arī Bulgārijā 54%, Anglijā – 43%).

Tomēr arvien nozīmīgāku lomu politikas iniciatīvu radīšanā un virzībā ir iespēja uzņemties arī **individuālam sabiedrības loceklim**. Ikvienam no mums. To noteic aizvien pieaugošā sociālo tīklu intensitāte sabiedrībā, kas attiecīgi ir veicinājusi gan valsts iestāžu, gan politiķu pieejamību sociālajos tīklos. Sociālajos tīklos iespēja būt sadzirdētam ir tikai pāris virtuālu klikšķu attālumā, nav nekādu birokrātisku vai iedomātu šķēršļu.

Sociālie tīkli gan joprojām nav mazinājuši formālo iesniegumu skaitu valsts pārvaldes iestādēs, šobrīd ir pieejami vairāki kanāli to iesniegšanai. Nevar novērtēt par zemu arī šādus individuālus iesniegumus, jo katrs no tiem tiek rūpīgi izvērtēts un nereti tie ir bijuši par pamatu Tieslietu ministrijas priekšlikumiem grozījumu veikšanai kādā noteiktā normatīvajā aktā vai disciplinārlietas ierosināšanai.

Tajā pašā laikā **sabiedrības attīstība kā tāda**, tostarp mainīgā ekonomiskā situācija u.c. faktori, **ir ciešā veidā saistīti ar tiesu sistēmas attīstību**. Tiesu sistēmai ir jāmainās līdz ar sabiedrību, lai nodrošinātu sabiedrības prasības pēc efektīvas un kvalitatīvas tiesu iekārtas darbības.

Sabiedrības prasība pēc efektīvas un kvalitatīvas tiesu iekārtas darbības ir bijis priekšnosacījums t.s. tiesu teritoriālās reformas ieviešanai. 2015. gadā Tieslietu padome un Ministru kabinets atbalstīja pakāpenisku apgabaltiesu darbības teritorijā esošo rajonu (pilsētu) tiesu darbības teritoriju apvienošanu. Visu tiesu apgabalos esošo tiesu reorganizācija tika pabeigta 2018. gada 1. martā – pusgadu ātrāk nekā Valdības deklarācijā un no tā izrietošajā rīcības plānā dotā uzdevuma izpildes termiņa.

Tiesnešu un tiesu specializācijas nodrošināšana, vienlaikus ievērojot nejausību lietu sadalē, ir bijis viens no reformas ieguvumiem. Tiesā ar nelielu tiesnešu skaitu nevar nodrošināt vienlaicīgi tiesnešu specializāciju un nejausības principa ievērošanu lietu sadalē. Lai nodrošinātu minēto principu vienlaicīgu ievērošanu, ir nepieciešams, lai attiecīgā tiesību nozarē vai tiesību jautājumā specializētos vismaz trīs tiesneši. Īstenojot reformu, mazās tiesas, kurās tiesnešu skaits ir no 2 līdz 4, apvienotas, kopā veidojot lielāku tiesnešu korpusu. Tādējādi reformas rezultātā nodrošināta gan nejausības principa un

specializācijas principu ievērošana lietu sadalē, augstāka tiesas spriešanas kvalitāte, gan novērsta nevēlamu korporatīvu saišu veidošanās.

Lai novērtētu tiesu darbības teritorijas reformas ietekmi uz tiesu darba rādītājiem, optimāli nepieciešami vismaz trīs gadi, tomēr jau pirmie rezultāti liecina, ka reformas rezultātā novērstas būtiskās atšķirības starp lietu izskatīšanas termiņiem, garantējot pēc iespējas visu personu vienlīdzību attiecībā uz lietas izskatīšanu, kā arī samazināts neizskatīto lietu īpatsvars.

Moderno tehnoloģiju izmantošana, kas ir kļuvusi par sabiedrības vairākuma ikdienu, radījusi nepieciešamību mainīties arī tiesām un tiesu sistēmai kopumā, savas darbības nodrošināšanā izmantot modernās tehnoloģijas. Latvijas–Šveices sadarbības programmas projekta “Tiesu modernizācija Latvijā” ietvaros tika veikts būtisks ieguldījums moderno tehnoloģiju ieviešanā, radot vēlmi patstāvīgi meklēt inovatīvus risinājumus tiesas pieejamības nodrošināšanai, attīstot e-pakalpojumus, kā arī ieviešot e-saziņas risinājumus. Visas Latvijas tiesas un ieslodzījuma vietas tika apriktas ar video-konferenču un skaņas ieraksta iekārtām. Ieviestie e-pakalpojumi, cita starpā, nodrošina tiesvedības datu monitoringu, nosūtot informāciju par izmaiņām lietas dalībniekam. Izstrādāta jauna *manas.tiesas.lv* tīmekļa vietne, kas ir ērtāka tiesas sniegto e-pakalpojumu platforma. Minētajā tīmekļa vietnē izstrādāta elektroniska iesniegumu/pieteikumu iesniegšanas forma tiesai, saistību piespiedu izpildes brīdinājuma kārtībā e-veidlapu elektroniska iesniegšana. Ieviesti arī vairāki zemesgrāmatu e-pakalpojumi.

Norādāms, ka tiesu e-saziņa ir nostiprināta arī normatīvajā regulējumā, proti, 2017. gada sākumā stājās spēkā grozījumi procesuālajos tiesību aktos, paplašinot tiesas e-saziņas iespējas ar lietas dalībniekiem, kā arī nosakot, ka zvērinātiem advokātiem ir jābūt sasniedzamiem e-vidē saziņā ar tiesu, proti, tiesas dokumentu paziņošana zvērinātiem advokātiem notiek Tiesu informatīvās sistēmas Datu izplatīšanas sistēmā. Minētais apliecina, ka tiesu pieejamība e-vidē aizvien paplašinās.

Būtiski atzīmēt, ka pēc vairāku sabiedrisko organizāciju priekšlikuma ieviests e-pakalpojums, kas nodrošina, ka nekustamā

īpašuma īpašnieks uz elektroniskā pasta adresi saņem paziņojumu par to – kas un kādu nostiprinājuma lūgumu ir iesniedzis. Minētais e-pakalpojums kalpo arī kā preventīvs līdzeklis, lai mazinātu nekustamā īpašuma izkrāpšanas riskus. Pēc iespējas savlaicīgāka nekustamā īpašuma īpašnieka informēšana par iesniegtu nostiprinājuma lūgumu gadījumā, ja pastāv risks, ka zemesgrāmatu sistēma tiek izmantota negodprātīgiem vai pretdiesiskiem mērķiem, ļaus nekustamā īpašuma īpašniekam iespējami ātri vērsties kompetentajās izmeklēšanas iestādēs, lai novērstu turpmāku pretdiesisku darījumu ķēdi. E-pakalpojums ir pieejams nekustamā īpašuma īpašniekiem bez maksas. Apstāklis, ka šo e-pakalpojumu pieteikuši ļoti daudz īpašnieku, apstiprina sabiedrības prasības pēc tā.

Jāatzīmē, ka taisnīgas tiesas jēdziens ietver arī tiesības prasīt, lai valsts nodrošina efektīvu tiesas sprieduma izpildi, jo pretējā gadījumā visas pārējās taisnīgas tiesas garantijas ir bezjēdzīgas, ja persona, kas tiesā panākusi savu interešu aizsardzību, to nevar īstenot praksē.

Izveidotā elektroniskā izsoļu vietne (E-izsoļu vietne) no 2015. gada 1. janvāra *nodrošina iespēju zvērinātiem tiesu izpildītājiem, bet no 2016. gada 1. janvāra – maksātnespējas procesa administratoriem publicēt nekustamo īpašumu izsoļu sludinājumus*. E-izsoļu vietnes galvenās funkcijas ir nodrošināt izsoli elektroniskā veidā, maksimāli saglabājot Civilprocesa likumā un Maksātnespējas likumā noteikto nekustamā īpašuma izsoles procesu, nodrošināt vieno- tu elektronisku izsoļu vidi un iespēju organizēt un piedalīties izsolēs neatkarīgi no personas faktiskās atrašanās vietas, kā arī nodrošināt sasaisti ar Izpildu lietu reģistru un autentifikāciju, izmantojot *www.latvija.lv*.

Šobrīd E-izsoļu vietne nodrošina ne tikai izsoļu sludinājumu publicēšanu, bet arī vairākus e-pakalpojumus, piemēram, pakalpojuma “Manas izpildu lietas” un “Informācijas monitorēšana Izpildu lietu reģistrā par fizisko un juridisko personu izpildu lietām un to parāda apmēru, nosūtot pieprasīto informāciju elektroniski”. Ieviešot elektroniskās izsoles, 2015. gadā izsoļu summas pieaugums no sākumcenas veidoja 26%, 2016. gadā – 33%, bet 2017. gada deviņos mēnešos – 17%. 2018. gadā turpināta E-izsoles vietnes attīstība, ie-

viešot, piemēram, kustamās mantas elektroniskas izsoles.

Sabiedrības prasības pēc tiesu darbības atklātuma un caurskatāmības radīja nepieciešamību aktualizēt jautājumu par tiesu varas pārstāvju komunikāciju ar sabiedrību. Jānorāda, ka komunikācijas procesa būtība ir būtiski mainījusies, medijiem uzņemoties jaunas – ne tikai atspoguļošanas, bet arī zināmas tiesu sistēmas kontroles funkcijas. Tādējādi informācijas pieejamība un tiesneša gatavība likuma ietvaros sniegt skaidrojumu par saviem lēmumiem ir priekšnosacījums, lai sabiedrība uzticētos tiesu varai.

Jāņem vērā, ka tiesu sistēma un mediji dažkārt atšķirīgi vērtē savstarpējās sadarbības aspektus atšķirīgi formulētu interešu dēļ. Ja tiesu sistēma savas darbības nozīmi saskata precīzā procedūrā, terminoloģijā un sava viedokļa formulējumu precīzā normatīvā regulējuma atreferējumā, savukārt mediji – tiesu sistēmas darbības atspoguļošanu sabiedrībai saprotamā kontekstā. Šie trūkumi ir novēršami, atvieglojot plašsaziņas līdzekļu piekļuvi patiesai un uz objektīviem faktiem balstītai informācijai un veicinot tiesu varai piederīgo profesiju pārstāvju – tiesnešu – un plašsaziņas līdzekļu pienācīgu savstarpēju komunikāciju, lai veicinātu sabiedrības izpratni par tiesnešu un tiesu sistēmas lomu kopumā.

Vienlaikus jāatzīmē, ka tiesneši un tiesas ir kļuvušas komunikācijai ar sabiedrību pieejamākas un atvērtākas, piemēram, ir izveidots “Latvijas Vēstneša” portālā kanāls “Tiesas” kā jauna platforma tiesnešu proaktīvai komunikācijai ar sabiedrību.

2.3. Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesas procesu Latvijā un ārvalstīs

Aleksandrs Kuzņecovs¹²²

Saturs

1. Sabiedriskā viedokļa veidošana	109
2. Mūsdienu izaicinājumi taisnīgas tiesas norisei	117
3. Sabiedriskā viedokļa ietekmes uz tiesvedībām tendences Latvijas un ārvalstu praksē	126
Kopsavilkums	131

Tiesnešu un tiesas neatkarība ir demokrātiskas tiesiskas valsts neatņemama sastāvdaļa.¹²³ Tiesu vara realizē kontroli pār likumdevējas un izpildvaras darbību,¹²⁴ kā arī spriež tiesu, nodrošinot konstitūcijas, likumu un citu tiesību aktu īstenošanu, tiesiskuma principa ievērošanu un cilvēku tiesību un brīvību aizsardzību.¹²⁵ Tikai neatkarīgs tiesnesis var realizēt viņam uzticētas pilnvaras un pieņemt objektīvu spriedumu. Tiesu varas neatkarība nav pašmērķis, bet līdzeklis, ar kuru tiek nodrošināta demokrātijas un tiesiskuma ievērošana un taisnīgas tiesas garantēšana.¹²⁶

Taisnīgas tiesas princips, kas ir viens no tiesu varas darbības stūrakmeņiem, paredz lietas izskatīšanas atklātumu, proti, lai informācija par lietas izskatīšanu un vietu būtu zināma sabiedrībai un lai tiesas pieņemtais spriedums būtu pasludināts publiski.¹²⁷ Ar to tiek nodrošināta ne tikai sabiedrības informētība par tiesu varas darbību, bet arī sabiedrības uzraudzība pār tiesu varas darbību.

Atklātība kā varas pienākums attiecas uz visiem valsts varas orgāniem neatkarīgi no piederības kādam valsts varas atzaram. Atklātība, kas paredz arī mediju tiesības iegūt un izplatīt informāciju par tiesu un tiesnešu darbību, var ietekmēt tiesu neatkarību, jo sabied-

¹²² Zvērinātu advokātu biroja "Šķinķis Pētersons" jurists.

¹²³ Endziņš A. *Tiesu sistēmas un politikas saskarsme un dinamika*. Jurista Vārds, 2002. 7. maijs, Nr. 9.

¹²⁴ Satversmes tiesas 1999. gada 9. jūlija spriedums lietā Nr. 04-03 (99), secinājumu daļas 1. punkts.

¹²⁵ Satversmes tiesas 2007. gada 18. oktobra spriedums lietā Nr. 2007-03-01, 26. punkts.

¹²⁶ Satversmes tiesas 2010. gada 10. janvāra spriedums lietā Nr. 2009-11-01, 7. punkts.

¹²⁷ Briede J., Višķere I., Litvins G., Bitāns A., Danovskis E. Satversmes 92. panta komentārs. Grām.: *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 138.–139. lpp.

riskais viedoklis var radīt spiedienu uz tiesnešiem un eventuāli veicināt neobjektīva sprieduma pieņemšanu. Mediju ietekmi uz sabiedrības viedokļa veidošanās procesu mūsdienās grūti pārvērtēt, jo tā ne tikai ietekmē, bet arī mēdz pati to veidot. Šī iemesla dēļ medijus sauc par ceturto varu. Arī privāti praktizējošie juristi, atsevišķas interešu grupas, politiķi u.c. piedalās informācijas apmaiņā un līdz ar to ietekmē sabiedrības viedokļa veidošanās procesu, ar kuru var tikt ietekmēta tiesu vara.

Šajā rakstā tiks aplūkota tiesu varas neatkarības principa savienojamība ar vārda un mediju brīvību mūsdienu demokrātiski tiesiskajā valstī, kā arī ielūkosimies Latvijas un ārvalstu tiesu praksē tiesas procesos, kuros sabiedriskais viedoklis ietekmējis vai iespējami ietekmējis tiesu varas darbības objektivitāti.

1. Sabiedriskā viedokļa veidošana

Pagājušā gadsimta otrajā pusē strauji attīstījās komunikācijas tehnoloģijas. Pirmo reizi vēsturē ziņas par notikumiem neticamā ātrumā sāka izplatīt visā pasaulē. Vjetnamas karš, revolūcijas un valsts apvērsumi Centrālajā un Austrumeiropā, Dienvidslāvijas un PSRS sabrukums, karš Persijas līcī un citi satricinājumi bija pirmie notikumi, kurus vēroja visā pasaulē. Mediju loma pieauga un kļuva visvarena. Publiskajā telpā paustās ziņas sabiedrībā tika uztvertas kā absolūtā patiesība¹²⁸ jeb, pareizāk, notikumu interpretācija pasaulē netika apšaubīta.

Informācijas izplatīšana pirms vairākiem desmitiem gadu notika ar avižu, televīzijas un radio starpniecību, taču globalizācija un tehnoloģiju attīstība minētos informācijas līdzekļus padarīja par “veciem medijiem”, kuri ir respektabli, lielā auditorijas daļā joprojām aktuāli, taču informācijas aprites ātrumā ievērojami atpaliek no jaunajiem medijiem mūsdienu digitālo tehnoloģiju pasaulē. Tā nav vienkārši dabiska evolūcija, bet revolūcija, kas būtiski maina pašu komunikāciju un informācijas iegūšanu. Mediju loma līdz ar inter-

¹²⁸ William M. *The Genesis of Political Correctness: The Basis of False Morality*. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2016, p. 107.

neta un digitālo tehnoloģiju attīstību ir ļoti mainījusies. Agrāk rīta avīzē varēja lasīt iepriekšējās dienas notikumu aprakstu vai vakara ziņās dzirdētos dienas notikumus. Protams, sabiedrības reakcija uz notikumiem bija kvalitatīvi cita, jo tā nevarēja pietiekami operatīvi reaģēt uz aktuāliem notikumiem. Šobrīd informācija ir pieejama gan specializētos ziņu portālos, tādos kā *Delfi*, gan arī sociālajos tīklos, kuru sākotnējā funkcija bija cilvēku savstarpējā komunikācija, bet tagad kalpo arī informācijas apmaiņai. Minētie informācijas apmaiņas līdzekļi ir “jaunie mediji”.¹²⁹ Strauji attīstoties jauniem medijiem, informācijas apmaiņa kļuvusi zibenīga. Piemēram, ja ziņu resurss *Delfi* publicēs ziņas par kādu aktuālu notikumu savā portālā internetā un sociālajos tīklos, tādos kā *Facebook* un *Twitter*, dažu stundu laikā tās izlasīs vairāki tūkstoši cilvēku. Televīzijā un laikrakstos šī ziņa vairs nebūs “aktuāla”, bet ar plašāku vai detalizētāku skaidrojumu. Šo efektu pastiprina ne tikai interneta lietotāju skaits, bet arī lietotāju aktivitāte, jo, uzspiežot pogu “Dalīties”, cilvēki paši izplata informāciju, vairākos gadījumos ar saviem komentāriem.

Ir jāapzinās, ka pēdējos gados mediji ir zaudējuši savu uzticamību sabiedrībā, jo līdz ar interneta attīstību, cilvēks ieguvīs reālas iespējas publiski paust savas idejas, kas var arī nesakrist ar tradicionāliem uzskatiem, ko atbalsta “oficiālie” jeb “respektablie” mediji. It īpaši tas attiecas uz publisku personu paustiem viedokļiem, kuriem ir plaša atpazīstamība un autoritāte sabiedrībā, tādiem kā politiķi, sabiedriski aktīvi cilvēki, uzņēmēji, bijušās valsts amatpersonas, atsevišķu jomu speciālisti u.tml. Tieši šīs personas līdz ar medijiem piedalās informācijas izplatīšanas procesā un var būtiski ietekmēt sabiedrisko viedokli. Atšķirībā no agrākiem laikiem viņu loma ir stipri pieaugusi līdz ar jauno mediju ziņu izplatīšanas ātrumu.

Internets plaši palielinājis to organizāciju un cilvēku iesaisti, kas piedalās publiskā komunikācijā. Socioloģiskajā literatūrā ir lasāms, ka mūsdienās cilvēkiem ir iespēja publiski diskutēt par tematiem, no kuriem izvairās mediji. Savulaik Latvijas Universitātes Sociālo zināt-

¹²⁹ Henderson L.M. Tortured Reality: How Media Framing of Waterboarding Affects Judicial Independence. (September 9, 2011). Pieejams: <https://ssrn.com/abstract=1932109> vai <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1932109> (aplūkots 18.02.2019.).

ņu fakultātes dekāne *Inta Brikše* pamatoti norādīja uz to, ka, lai piedalītos publiskajā diskusijā, vairs nav nepieciešama mediju starpniecība, jo informācijas tehnoloģijas padarījušas publisku diskusiju par absolūti atklātu un vienkāršu procesu.¹³⁰ Kā izteicies Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk – ECT) tiesnesis *Pinto Albuquerque* (*Pinto de Albuquerque*) – ja pilsētu ielas un parki vēsturiski bija nozīmīgākās sabiedriskā viedokļa paušanas vietas, tad internets mūsdienās ir kļuvis par globālo ideju tirgu. Internets ir ieņēmis sabiedriskā foruma vietu *par excellence*, un valstij patiesībā ir visai maza rīcības brīvība regulēt informācijas apmaiņu internetā.¹³¹ Citiem vārdiem, internets mūsdienās ir vieta, kur veidojas sabiedriskais viedoklis, ar būtisku piebildi, ka sabiedriskā viedokļa veidošanā piedalīties var gandrīz ikviens no mums.¹³²

Pat viena vienīga neliela publikācija sociālajos tīklos, pat viens vienīgs komentārs ziņu portālā zem kāda sabiedrību interesējoša notikuma vai kāda intervija tiešraidē (piemēram, *Facebook*) var izprovocēt plašu diskusiju par konkrētu notikumu, kas var mainīt plašas sabiedrības ieskatu par to vai citu notikumu. Zināmos apstākļos tas var mainīt pašu notikumu vai izraisīt notikumu ķēdi. Pieaug iespējas manipulēt ar sabiedrības viedokli sev vēlamā virzienā. Ziņu autora statuss sabiedrībā var būtiski ietekmēt to, cik lielā mērā attiecīgais viedoklis var tikt uztverts kā informācija, kas ir patiesa (pat ja tā nav patiesa).

Ir vēl kāds cits aspekts. Vienā acumirkli kāds notikums var kļūt par visas sabiedrības ievēribas cienīgu, lai to plaši apspriestu un komentētu. Sabiedriskais viedoklis tādējādi veidojas atkarībā no informācijas pasniegšanas veida. Agrāk “vecu mediju” autoritāti veidoja pats ziņu avots un uzticība tam tika veidota, pateicoties medija un tad paša ziņu autora atpazīstamībai un reputācijai. Savukārt mūsdienās informācijas aprītē piedalās milzīgs skaits cilvēku, vairāki no kuriem pat nepieder mediju pārstāvjiem, tādēļ sabiedriskais viedok-

¹³⁰ Brikše I. *Komunikācija. Mediji. Universitāte*. Rīga: Mansards, 2016, 108.–109. lpp.

¹³¹ ECT tiesneša Pinto de Albuquerque atsevišķās domas lietā *Mouvement Raëlienne Suisse v. Switzerland*. 16354/06, 13.07.2012.

¹³² Brikše I. *Komunikācija. Mediji. Universitāte*. Rīga: Mansards, 2016, 108. lpp.

lis var veidoties stihiski. Šo parādību labi ilustrē 2018. gadā Francijā uzsāktie “dzelteno vestu” (*Gilets jaunes*) nemieri. Izmantojot tādus sociālos tīklus kā *Facebook* un *Twitter*, nemieru dalībnieki ne tikai manifestēja savu kustību un protestu mērķus, bet izplatīja arī informāciju un savu interpretāciju par attiecīgajiem notikumiem. Respektīvi, ziņas un informācija nāca no paša pūļa, nevis no ārpuses, kāda autoritāte tās izplatīja. Varas iestādes ilgu laiku bija bezspēcīgas pret šādu parādību, un tas ir piemērs tam, ka sabiedrības daļa organizējoties var ne tikai piedalīties informācijas izplatīšanas procesā, bet arī konkurēt ar autoritatīvajiem medijiem.

Tajā pašā laikā jāatzīst, ka respektablie mediji vēl aizvien ir ietekmīgākie ziņu un informācijas izplatītāji. Neskatoties uz alternatīvām informācijas iegūšanas iespējām internetā un resursu pieejamību, ziņas medijos prevalē pār citiem ziņu materiāliem. Jāpiebilst, ka šeit domāti tieši privātie mediji, kuriem ir augsta atpazīstamība sabiedrībā un ilglaicīgas komunikācijas un darbības nopelnīta uzticība un reputācija. Medijiem, kuriem ir neviennozīmīga reputācija, piemēram, ziņu portālam *Pietiek*, var būt arī sava ietekme uz ziņu izplatīšanas procesu. Pirmkārt, tiek ietekmēta sava auditorija, proti, cilvēki, kuru uzticību bauda attiecīgi portāli, un, otrkārt, tie var kalpot arī par ziņu pirmavotu respektabliem medijiem. Tas nozīmē, ka šajā mediju saspēlē ar mediju ticamības elements vai ziņu avots būs grūti identificējams.

Ziņas no oficiāliem avotiem, kas būtībā pārraida neskaidras izcelsmes tenkas, tiek uztvertas kā objektīvs reālās pasaules attēlojums, līdz ar to ziņās sniegtā informācija var kļūt par objektīvo sociālo patiesību.¹³³ Politiskos un tiesvedības procesos šādai jaunai sociālai patiesībai var būt liela loma sabiedriskā viedokļa veidošanas procesā. Visbeidzot, mediju ziņās pasniegta informācija mēdz tikt uztverta nevis ārpus sociālajām attiecībām, bet kā daļa no šīm attiecībām.¹³⁴ Papildus tam socioloģiskie pētījumi liecina, ka cilvēki lielākoties paļaujas uz ziņās iegūtas informācijas patiesumu, ja vien nav īpašu

¹³³ Henderson L.M. Tortured Reality: How Media Framing of Waterboarding Affects Judicial Independence. (September 9, 2011). Pieejams: <https://ssrn.com/abstract=1932109> vai <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1932109>. (aplūkots 18.02.2019.).

¹³⁴ Briķe I. *Komunikācija. Mediji. Universitāte*. Rīga: Mansards, 2016, 115. lpp.

ienesu neticēt pasniegtajai informācijai.¹³⁵ Piemēram, ja kāds populārs ziņu izplatītājs publicēs ziņas par kādu nozīmīgu tematu, tajā sniegto informāciju ievērojama daļa sabiedrības uztvers kā patiesībai atbilstošu. Tas paver iespējas būtiski manipulēt ar cilvēku prātiem, radot vēlamu (manipulētājam jeb ziņu radītājam) priekšstatu par konkrētu tematu. Piemēram, 20. gadsimtā mediji, tabakas ražotāju finansēti, plaši reklamēja tabakas izstrādājumus, radot priekšstatu, ka smēķēšana nekaitē cilvēka veselībai. Smēķēšana tika asociēta ar veselīgu dzīvesveidu, kas rezultātā radīja vēlamu priekšstatu par smēķēšanu tabakas izstrādājumu izplatītājiem un ražotājiem.¹³⁶ Tā rezultātā tika radīta vesela “kultūra” par tabakas izstrādājumu lietošanu, ar kuras sekām vairākas veselības organizācijas cīnās vēl joprojām,¹³⁷ un to ir aizstājis “modernais trends”, kas pat īpaši nav jāreklamē – elektroniskās cigaretes, kuru lietotāji ar milzīgiem dūmu muļķiem paši ir staigājoša produkta reklāma.

Līdz ar to sabiedriskā viedokļa veidošana mūsdienās ir atkarīga no informācijas pieejamības un pasniegšanas. Tieši informācijas pasniegšanas veids ir būtisks, veidojot sabiedrisko viedokli. Vairākos socioloģiskos pētījumos ir pierādīta mediju ietekme uz cilvēku domāšanas veidu. Sniedzot informāciju, izvēloties informācijas izplatīšanas veidu, tiek radīta sociālā realitāte, proti, informācija, kura tiek pasniegta, un attiecīgas informācijas interpretācija tiek uztverta kā objektīva patiesība.¹³⁸ Sociālā realitāte ir cilvēku savstarpējās komunikācijas rezultāts, kurā ietilpst tādi jēdzieni, priekšstati, principi utt., par kuru eksistēšanu un saturu sabiedrībā ir radīts noteikts pieņēmums.¹³⁹ Citiem vārdiem, sociālā realitāte ir sabiedrības informācijas uztveres rezultāts.

¹³⁵ Hamelink C.J. Media Theory and Media Policy: Worlds Apart. In: *The Handbook of Media and Mass Communication Theory*. Vol. I. Edited by Fortner R.S. and Fackler P.M. Chichester: John Wiley & Sons, Inc., 2014, p. 487.

¹³⁶ Tēls “kovbojs Marlboro zemē” ir spilgts piemērs šādai reklāmai.

¹³⁷ Davis R.M. *The Role of the Media in Promoting and Reducing Tobacco Use*. Edited by Davis R.M., M.D., Gilpin E.A., M.S., Loken B., Ph.D., Viswanath K., Ph.D., Wakefield M.A., Ph.D. National Cancer Institute, 2008, p. 174.

¹³⁸ Henderson L.M. Tortured Reality: How Media Framing of Waterboarding Affects Judicial Independence. (September 9, 2011). Pieejams: <https://ssrn.com/abstract=1932109> vai <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1932109>.

¹³⁹ Searle J.R. *The Construction of Social Reality*. New York: The Free Press, 1995, p. 1.

Lai panāktu vēlamo rezultātu informācijas pasniegšanas procesā, tiek izceltas likumsakarības starp atsevišķiem informācijas elementiem – tiek pasniegta ne tikai informācija kā tāda, bet arī tās konkrēti izvēlēta interpretācija. Šo procesu sauc par “realitātes rāmējumu” vai “realitātes freimingu”.¹⁴⁰ Rāmējumu dažkārt izmanto žurnālisti, lai atvieglotu ziņu uztveri. Taču rāmējumu var izmantot arī ar nolūku ietekmēt un/vai mainīt to, kā cilvēks raugās uz faktiem, radot jau minēto sociālo realitāti. Jāievēro, – ja vairākās ziņās rāmējums ir saskanīgs un ziņu autoru darbība ir konsekventa, tas ne tikai veicina informācijas labāku iegaumēšanu, bet arī efektīvāk ietekmē individu lēmuma pieņemšanas procesu. Visbeidzot, rāmējums var parādīt vienu un to pašu tēmu dažādos atšķirīgos veidos, uzsverot kādu novērtējumu vai arī kādus tēmas aspektus uz kādu citu rēķina.¹⁴¹

Rāmējuma efektivitāte atkarīga no vairākiem faktoriem. Piemēram, rāmējums daudz efektīvāk ietekmē cilvēku, ja tas ir par notikumiem un ziņām, kas iziet ārpus indivīda personiskās pieredzes, proti, kad indivīds nav spējīgs pats izvērtēt to vai citu notikumu specifisko zināšanu trūkuma dēļ. Par to liecina 2017. gadā Latvijā rīkotā aptauja, pēc kuras rezultātiem var konstatēt, ka cilvēki lielākoties neuzticas tiesu varai, lai arī viņi nekad nav saskārušies ar tiesvedībām. Savukārt savu viedokli cilvēki pilda, balstoties uz medijos iegūtām ziņām.¹⁴² Arī mediju un valsts amatpersonu sadarbības pakāpe ietekmē rāmējuma mērķa sasniegšanu, jo vienota nostāja par noteikumu interpretāciju paaugstina rāmējuma efektivitāti. Citi kritēriji attiecas arī uz indivīda uzticēšanos pirmavotam un medijiem, indivīda izglītības līmeni, rāmējuma lietošanas izmantošanas intensitāti utt.¹⁴³

Rāmējuma rezultātā tiek radīts konkrēts priekšstats par valsti un sabiedrībā esošiem notikumiem. Izmantojot rāmējumu, mediji

¹⁴⁰ Henderson L.M. Tortured Reality: How Media Framing of Waterboarding Affects Judicial Independence. (September 9, 2011). Pieejams: <https://ssrn.com/abstract=1932109> vai <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1932109> (aplūkots 18.02.2019.).

¹⁴¹ Brikše I. *Komunikācija. Mediji. Universitāte*. Rīga: Mansards, 2016, 131. lpp.

¹⁴² Skat. šajā grām.: Fridrihsone M. “Latvijas dižprāvas un mediji”, 16. lpp.

¹⁴³ Henderson L.M. Tortured Reality: How Media Framing of Waterboarding Affects Judicial Independence. (September 9, 2011). Pieejams: <https://ssrn.com/abstract=1932109> vai <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1932109> (aplūkots 18.02.2019.).

var konstruēt cilvēku viedokli par dažādiem tematiem, kas var ne tikai ietekmēt sabiedriskā viedokļa veidošanas procesu, bet arī radīt sabiedrisko viedokli. Tas var tikt izmantots, lai izceltu konkrētu notikumu vēlamā veidā. Padomju laikos plaši tika izmantots ideoloģiskais rāmējums, kuru izmantoja Komunistiskā partija, lai veicinātu savas elites prestižu un ideoloģijas nostiprināšanos publiskajā telpā.¹⁴⁴ Mūsdienās rāmējums var būt radīts daudz intensīvāk nekā pagājušajā gadsimtā, jo jaunie mediji ir spējīgi izplatīt informāciju zibenīgi. Ievērojot to, ka indivīds pats var ietekmēt sabiedriskā viedokļa veidošanu, rāmējumu var radīt ne tikai mediji, bet arī paši indivīdi, lai arī tāda iespēja lielākoties piemīt sabiedrībā atpazīstamām personām.

Ievērojot rāmējuma efektu, ar kuru tiek ietekmēts un atsevišķos gadījumos pat radīts sabiedriskais viedoklis, šādi ietekmei var tikt pakļauti arī valsts varas orgāni. Radot konkrētu priekšstatu par sabiedriski nozīmīgiem notikumiem, var radīt spiedienu uz valsts amatpersonu darbību. Atbilstoši demokrātiskas valsts principam, tautai ir jāpakļaujas tikai tādai varai, kuru tā ievēlējusi un kuru tā var ietekmēt. Valsts orgānu rīcībai jābūt pakļautai mediju un sabiedrības stingrai uzraudzībai. Šāda uzraudzība izriet ne tikai no mediju sarguņa lomas demokrātiskā sabiedrībā, bet arī no sabiedrības tiesībām tikt informētai par valsts pārvaldes darbību.¹⁴⁵ Tikai saņemot informāciju par valsts orgānu darbību, pilsoņi var pilnvērtīgi iesaistīties sabiedriskās diskusijās. Līdz ar to mediji ir būtisks starpnieks informācijas apmaiņā starp valsti un sabiedrību.

Piedaloties sabiedriskās diskusijās, valsts institūcijas var, pirmkārt, apzināt sabiedrības vēlmes, un tad, pamatojoties uz iegūto informāciju, koriģēt savu darbību sabiedrībai vēlamā virzienā. Šāda pieeja izriet no koncepcijas, ka valsts nav kaut kāds mākslīgs no tautas atdalīts veidojums, bet sistēma, ar kuru tauta pati sevi pārvalda. Respektīvi, valsts darbībai jāatbilst tautas interesēm.¹⁴⁶

¹⁴⁴ Briķe I. *Komunikācija. Mediji. Universitāte*. Rīga: Mansards, 2016, 48. lpp.

¹⁴⁵ ECT spriedums *Prager and Oberschlick v. Austria*. 15947/90, 26.04.1995. 34. punkts.

¹⁴⁶ Briede J., Danovskis E., Kovalevska A. *Administratīvās tiesības*. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 63. lpp.

Ir jāpatur prātā, ka valsts orgānu rīcības robežas nosaka valsts konstitūcija. Mūsdienās konstitucionālisma koncepcija paredz valsts un sabiedrības organizāciju ar konstitūciju. Tikai ar konstitūcijas palīdzību mūsdienās demokrātiskajā sabiedrībā valsts varas orgānu rīcība var tikt organizēta un pakļauta likuma un tiesību virsvadībai. Modernais konstitucionālisms nodrošina, ka valsts orgānu darbība var tikt ierobežota un tikt vērsta uz valsts un sabiedrības labklājības nodrošināšanu un indivīdu tiesību un brīvību ievērošanu.¹⁴⁷ Ja sabiedrībā valda viedoklis, ka kāda aktuāla jautājuma izskatīšana valsts orgānu institūcijās ir nepietiekama vai neatbilstoša sabiedrības interesēm, tad mūsdienu demokrātisko valstu konstitūcijas paredz vairākus ietekmēšanas mehānismus, piemēram, tautas iniciatīva vai referendums. Neatkarīgi no tautas vēlmēm, rīcībai ir jāatbilst konstitūcijas garam. Piemēram, ja tiks rīkota tautas nobalsošana par kādu jautājumu, kas atbilstoši konstitūcijas noteikumiem nevar būt par tautas nobalsošanas priekšmetu, tad lēmuma pieņemšana konkrētajā jautājumā, lai arī var tikt atzīta (pie noteiktiem apstākļiem) par leģitīmu, to neatzīs par konstitucionāli legālu. Līdz ar to nav pamata uzskatīt, ka valsts varas orgānu nepakļaušanās sabiedriskajam viedoklim ir demokrātiskā principa pārkāpšana, jo valsts varas orgāni ir pakļauti konstitūcijai, ar kuru noteikts demokrātijas īstenošanas modelis.

Tādējādi nav šaubu, ka valsts varas orgāniem savā darbībā ir jāuzklausa sabiedrības vēlmes un jāievēro sabiedrības intereses, taču tiktāl, ciktāl tas ir pieļaujams no tiesiskuma principa viedokļa. Tauta savās vēlmēs var būt arī nesaprātīga, un tās rīcība var arī nebūt tiesiska jeb tautas vēlmes var būt veidojušās no emocionālā stāvokļa. Satversmes 73. pantā ir norādīti jautājumi, kuri nevar tikt nodoti tautas nobalsošanai.¹⁴⁸ Ja Pilsoņu kopums, rīkojoties Latvijas tautas vārdā, mēģinās kādu jautājumu noregulēt tautas nobalsošanas ceļā, pārkāpjot Satversmes 73. pantu, tā būs Satversmei neatbilstoša rīcība un tam nebūs nekādu tiesisko seku.

¹⁴⁷ Plašāk skat. Sajā A. *Limiting Government. An Introduction to Constitutionalism*. Budapest: Central European University Press, 1999, p. 9.

¹⁴⁸ Tie ir jautājumi par budžetu un likumiem, par aizņēmumiem, nodokļiem, muitām, dzelzceļa tarifiem, karaklausību, kara pasludināšanu un uzsākšanu, miera noslēgšanu, izņēmuma stāvokļa izsludināšanu un tā izbeigšanu, mobilizāciju un demobilizāciju, kā arī ligumiem ar ārvalstīm.

2. Mūsdienu izaicinājumi taisnīgas tiesas norisei

Atklātība ir viena no demokrātiskas valsts vērtībām, kas nodrošina sabiedrības iespējas būt informētai par valsts orgānu darbību. Informētība savukārt veicina sabiedrības līdzdalību valsts varas īstenošanā, sabiedrības kontroli pār valsts varas orgānu darbību un sekme uzticību valstij.¹⁴⁹

Informācijas pieejamība ne tikai paaugstina pilsoņu izglītošanu un informētību par notikumiem valstī, bet arī veicina publiskajā telpā cirkulējošas informācijas efektīvu izmantošanu.¹⁵⁰ Ar mediju palīdzību pilsoņi ne tikai tiek informēti par sabiedriski svarīgiem notikumiem, bet arī, izmantojot sniegto informāciju, var veidot savus uzskatus un viedokli par esošo politisko, ekonomisko un sociālo stāvokli valstī un lemt par tās vai citas politiskās grupas atbalstīšanu.

ECT¹⁵¹ un arī nacionālās tiesas¹⁵² savā judikatūrā atzinušas mediju sargsuņa lomu demokrātiskā sabiedrībā, kas nodrošina sabiedrību ar informāciju par sabiedrībai nozīmīgiem un aktuāliem notikumiem.¹⁵³ Mediju tiesības brīvi izplatīt informāciju un paust savu viedokli par aktuāliem notikumiem ietilpst Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – ECK) 10. panta pirmajā daļā, kas paredz ikviena subjekta tiesības brīvi paust savus uzskatus, kā arī tiesības saņemt un izplatīt informāciju un idejas bez valsts institūciju iejaukšanās. Latvijas nacionālajā tiesiskajā telpā šādas tiesības ir konstitucionāli nostiprinātas Satversmes 100. pantā. Tādējādi mediju efektīva darbība ir vitāli svarīga demokrātiskas sabiedrības pastāvēšanai.

Varas dalīšanas princips, kas ir viens no tiesiskas valsts virsprincipa elementiem, paredz valsts varas īstenojošo orgānu kompetenču sadalījumu un līdzsvara un atsvara principu. Līdzsvara un atsvara

¹⁴⁹ Briede J., Danovskis E., Kovaļevska A. *Administratīvās tiesības*. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 69. lpp.

¹⁵⁰ McNair B. *An introduction to Political Communication*. Fifth edition. London and New-York: Routledge, 2011, p. 20.

¹⁵¹ ECT spriedums *Jersild v. Denmark*, 15890/89, 23.09.1994., 31. punkts.

¹⁵² Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2010. gada 1. jūlija spriedums lietā SKA-347/2010, 17. punkts.

¹⁵³ ECT spriedums *Jersild v. Denmark*, 15890/89, 23.09.1994., 31. punkts.

principa mērķis ir novērst varas koncentrēšanos viena valsts varas orgāna rokās ar savstarpējas kontroles un ierobežošanas sistēmas palīdzību. Tiesu spriešana ir uzticēta tiesu varai, kura atšķirībā no citiem orgāniem bauda lielu autonomiju savu funkciju izpildē. Tiesas funkcija ir izšķirt strīdus un/vai uzlikt sodus, pamatojoties uz tiesību normām. Ja tiesa nebūs objektīva, tā nebūs spējīga objektīvi piemērot tiesību normas, un taisnīgas lietas iznākums tiks apdraudēts.

Vēsturiski tiesu varas neatkarība bija nepieciešamība, lai garantētu tiesnešu objektivitāti un aizsardzību no citu valsts varas atzaru ietekmes. Nepieciešamība garantēt tiesnešu aizsardzību no sabiedriskā viedokļa ietekmes nepastāvēja.¹⁵⁴ Sākotnējais nolūks bija pasargāt tiesu varu no citu valsts varas orgānu iejaukšanās ar nolūku nodrošināt objektīvu un bezpartejisku tiesvedību, kas ir viens no cilvēktiesību ievērošanas garantiem. Ja tiesnesis nolēmuma pieņemšanas procesā tiek ietekmēts no ārpusē vai pats ir ieinteresēts konkrētās lietas iznākumā, tad nolēmuma pieņemšana neaprobežosies tikai ar likumu un tiesību piemērošanu. Tiks ņemti vērā arī citi faktori, kuri neizriet no faktu juridiskās analīzes un tiesību normu piemērošanas.

ECK 6. pants paredz ikvienas personas tiesības uz taisnīgu un atklātu lietas izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā ar likumu izveidotā tiesā. ECT un citas Eiropas Padomes institūcijas ievērojami attīstījušas tiesu un tiesnešu neatkarības konceptu.

Vairākos Eiropas Padomes institūciju dokumentos, atklājot ECK 6. pantā ietvertu neatkarīgas tiesas principa saturu, norādīts uz tiesnešu ārējo un iekšējo neatkarības aspektu. Ārējā neatkarība ir tiesneša neatkarība no izpildvaras, likumdevējvaras, politiskajām partijām, tirgus dalībniekiem u.c., savukārt iekšējā neatkarība – tiesneša neatkarība tiesu sistēmā no citiem tiesnešiem un tiesu varas institūcijām.¹⁵⁵ Arī Eiropas Padomes Ministru komitejas rekomendācijās ir uzsvērts, ka tiesnešiem nolēmumu pieņemšanas procesā jābūt neat-

¹⁵⁴ Shugerman J.H. *The People's Court. Pursuing Judicial Independence in America*. Harvard: Harvard University Press, 2012, p. 19.

¹⁵⁵ European Commission for Democracy through law. The Division for independence and Efficiency of Justice of the Council of Europe. The Various aspects of external and internal independence of judiciary by Mr Guido NEPPI-Modona. Pieejams: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL\(2012\)035-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL(2012)035-e) (aplūkots 18.02.2019.).

karīgiem un spējīgiem rīkoties un pieņemt lēmumus bez ierobežojumiem, ietekmes, spiediena, draudiem vai citiem faktoriem.¹⁵⁶

ECT, interpretējot ECK 6. pantu, uzsvērusi, ka tiesu sistēmas un tiesu procesa atklātums un publiskums ir tiesības uz taisnīgu tiesu vitāla sastāvdaļa. Tas nozīmē, ka ikvienam sabiedrības loceklim, tajā skaitā medijiem, ir jābūt iespējai apmeklēt tiesas sēdes, kā arī tiesām ir pienākums informēt sabiedrību par tiesvedības gaitu. Ar tiesas procesa publiskumu tiek nodrošināta sabiedrības uzticēšanās tiesām un sabiedrības uzraudzība pār tiesu darbību. Turklāt tas pasargā tiesvedībā iesaistītās puses, jo atklātums un sabiedrības uzraudzība veicina tiesas, ekspertu, liecinieku un citu iesaistīto personu tiesību normu ievērošanu. Tas nodrošina sabiedrības iespējas iegūt informāciju par tiesu varas darbību.¹⁵⁷ Tādējādi tiesu varas atklātums ir demokrātiskas valsts neatņemama sastāvdaļa. Vienlaikus ECK 10. pants garantē tiesu varas un visas valsts varas orgānu sistēmas uzraudzību no mediju un sabiedrības puses. Vērtējot tieši šo aspektu, ECT norādījusi, ka mūsdienās mediji jāuzskata par sabiedrības sargsuņiem.¹⁵⁸

Eiropas Savienības pamattiesību hartas 47. panta otrā daļa paredz ikvienas personas tiesības uz laikus veiktu lietas izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā tiesā. Eiropas Savienības tiesa (turpmāk – ECT), līdzīgi kā ECT savā judikatūrā, izdala divus tiesnešu neatkarības aspektus – iekšējo un ārējo. Atbilstoši EST interpretācijai, ārējais aspekts nozīmē, ka tiesnesis, realizējot savas pilnvaras, ir pasargāts no jebkādas ārējas iejaukšanās vai spiediena, kas varētu apdraudēt viņa pieņemtā nolēmuma neatkarību. Tas ir nepieciešams, lai garantētu aizsardzību tai personai, kas ir pilnvarota izšķirt tiesiskus strīdus. Savukārt iekšējais aspekts nozīmē, ka tiesnesim jābūt bezpartejiskam jeb objektīvam lietas izskatīšanā, lai saglabātu vienādu distanci attiecībā pret strīda dalībniekiem un nodrošinātu, ka tiesnesis nav ieinteresēts lietas konkrētā iznākumā, bet rīkojas vienīgi atbilstoši tiesiskuma principam.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Recommendation No. R (94) 12 of the Committee of Ministers to Member States in the Independence, Efficiency and Role of Judges, 13 October 1994, Principle 1 d.

¹⁵⁷ Kovaļevska A. *Tiesneša darbs mediju un sabiedrības uzmanības centrā*. Jurista Vārds, 2014. 7. oktobris, Nr. 39 (841).

¹⁵⁸ ECT spriedums *Jersild v. Denmark*, 15890/89, 23.09.1994., 31. punkts.

¹⁵⁹ Eiropas Savienības Tiesas 2006. gada 6. septembra spriedums lietā C-506/04, 49.–52. punkts.

Visbeidzot Latvijas Republikas Satversmes 83. pants paredz, ka tiesneši ir neatkarīgi un vienīgi likumam padoti, no kura, kopā ar Satversmes 92. pantu izriet neatkarīgas tiesas princips. Kā atzina Satversmes tiesas priekšsēdētājas vietniece *prof., Dr.iur. Sanita Osipova* – “taisnīga tiesa ir iespējama tikai tad, ja tiesneši spriež tiesu, nepakļaujoties ārējam spiedienam, tai skaitā sabiedrības spiedienam”.¹⁶⁰ Līdz ar to ārējais spiediens uz tiesnešiem, neatkarīgi no tā, vai tas izriet no citiem valsts varas atzariem, tiesvedībā iesaistītām pusēm vai citiem subjektiem, ne tikai traucē tiesas procesa norisei, bet arī ir pretrunā ar tiesnešu neatkarības principu.

Gan Eiropas Padomes, gan arī Eiropas Savienības un Latvijas nacionālajā līmenī ir atzīts, ka jebkāds ārējais spiediens uz tiesu varu no vienas puses ierobežo taisnīgas tiesas principu un var apdraudēt tiesvedības tiesisko iznākumu. Vienlaikus demokrātiska sabiedrība nav iedomājama bez vārda brīvības. Vārda brīvība ir viena no fundamentālākajām pamatvērtībām mūsdienu demokrātiskajā sabiedrībā. Tā garantē iespēju piedalīties kultūras, politiskās un sociālās informācijas un ideju apmaiņā.¹⁶¹ Šīs brīvības bauda paaugstinātu aizsardzību no jebkāda veida ierobežojumiem.¹⁶² Jāņem vērā, ka vārda brīvības koncepts ietver arī mediju brīvību, kas tiek aizsargāta no jebkāda veida iejaukšanās.

ECT judikatūrā ir atzīts, ka, neskatoties uz vārda brīvības aizsardzību, agresīva mediju kampaņa, kas ietekmē sabiedrisko viedokli, var nopietni apdraudēt tiesības uz taisnīgu tiesu.¹⁶³ Tajā pašā laikā mediju tiesības aplūkot sabiedriski svarīgus jautājumus ir vitāla demokrātiskas sabiedrības pazīme, kuras ierobežošana ir pieļaujama tikai izņēmumu gadījumos.¹⁶⁴ Šī ierobežošana ir saistīta ar vārda brīvības ierobežošanu, un līdz ar to tai jāatbilst cilvēktiesību ierobežošanas no-

¹⁶⁰ Taisnīga tiesa “informācijas sabiedrībā” jeb “mediju ēnā”. Zinātniskā konference “Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesnešiem un tiesu sistēmu kopumā”. Tēzes. Rīga: Latvijas Universitāte, 2018. Pieejams: http://blogi.lu.lv/tzpi/files/2018/01/Tezes_-_S.Osipova.pdf. (aplūkots 18.02.2019.).

¹⁶¹ ECT spriedums *Karatas v. Turkey*, 23168/94, 08.07.1999., 49. punkts.

¹⁶² ECT spriedums *Otchakovsky-Laurens and July v. France*, 21279/02 and 36448/02, 22.10.2007., 48. punkts.

¹⁶³ ECT spriedums *Craxi v. Italy*, 34896/97, 05.12.2002., 98. punkts.

¹⁶⁴ Henderson L.M. Tortured Reality: How Media Framing of Waterboarding Affects Judicial Independence. (September 9, 2011). Pieejams: <https://ssrn.com/abstract=1932109> vai <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1932109> (aplūkots 18.02.2019.).

sacijumiem. Pēc būtības mediju un sabiedriskā viedokļa ietekmēšana tiesu varas nolēmumu pieņemšanas procesā ir jāuzskata tiesībām uz vārda brīvību un tiesībām uz taisnīgu tiesu samērošanas griezumā.

ECK 10. panta otrajā daļā ir noteikts, ka vārda brīvības īstenošana ir saistīta ar pienākumiem un atbildību, tā var tikt pakļauta tādām prasībām, nosacījumiem, ierobežojumiem vai sodiem, kas paredzēti likumā un nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā, lai aizsargātu valsts drošības, teritoriālās vienotības vai sabiedriskās drošības intereses, nepieļautu nekārtības vai noziedzīgus nodarījumus, aizsargātu veselību vai tikumību, aizsargātu citu cilvēku cieņu vai tiesības, nepieļautu konfidencialas informācijas izpaušanu vai lai saglabātu tiesu varas autoritāti un objektivitāti. No tā izriet, ka tiesu varas autoritāte un objektivitāte ir viens no leģitīmiem mērķiem, kuru aizsardzības dēļ tiesības uz vārda brīvību var būt ierobežotas. Tiesību uz vārda brīvību ierobežošana, lai aizsargātu tiesu varas autoritāti un objektivitāti, jāsaista ar centrālo ECK principu – tiesiskās valsts principu.¹⁶⁵ ECT savā judikatūrā norādījusi, ka tiesu varas autoritātes un objektivitātes aizsardzība ir nepieciešama, lai nodrošinātu demokrātiskās sabiedrības uzticēšanos tiesu varai.¹⁶⁶

Ir jānošķir tie gadījumi, kad tiesnešu neatkarība tiek apdraudēta no mediju vai sabiedrības puses un kad citi valsts atzari izprovocē medijus un/vai sabiedrību uz tiesneša darbības kritiku. Ja izpildvaras vai likumdevējas provokācijas rezultātā tikusi iniciēta agresīva kampaņa pret tiesu, kas rezultātā novedusi līdz tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpumu, konstatējama valsts (vai precīzāk – konkrētas valsts varas orgāna) atbildība.¹⁶⁷

Rezumējot minēto, jāatzīst, ka tiesības brīvi paust savus uzskatus par tiesu varas darbību un konkrētām tiesvedībām ietilpst gan ECK 10. panta, gan Satversmes 100. panta tvērumā, kas jālidzvaro ar ECK 6. pantā un Satversmes 83. un 92. pantā paredzētajām tiesībām uz taisnīgu tiesu un tiesu varas neatkarības principu.

¹⁶⁵ ECT spriedums *Sunday Times v. United Kingdom*, 6538/74, 26.04.1979., 55. punkts.

¹⁶⁶ ECT spriedums *Kyprianou v. Cyprus*, 73797/01, 15.12.2005., 118. punkts.

¹⁶⁷ Henderson L.M. Tortured Reality: How Media Framing of Waterboarding Affects Judicial Independence. (September 9, 2011). Pieejams: <https://ssrn.com/abstract=1932109> vai <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1932109> (aplūkots 18.02.2019.).

Taču, ievērojot ECT judikatūru, žurnālistiem un medijiem ir milzīga rīcības brīvība, kas var nonākt līdz pārspīlējumiem un pat provokācijām savā darbībā, ko aizsargā tiesības uz vārda brīvību.¹⁶⁸ Tiesības uz vārda brīvību paredz plašu aizsardzību mediju pārstāvjiem, ar nosacījumu, ka tie rīkojas labā ticībā, lai sniegtu precīzu informāciju atbilstoši žurnālistu ētikas standartiem.¹⁶⁹ Savukārt medijiem nav jāpierāda, ka sniegtā informācija ir patiesa, bet tikai tas, ka tie rīkojušies ar pienācīgu rūpību, lai attiecīgo patiesību noskaidrotu.¹⁷⁰ Tādējādi vārda brīvības robežas nav pārkāptas, ja ir konstatēts, ka mediju pārstāvji ir rīkojušies labā ticībā un ar pienācīgu rūpību realizējuši savas brīvības, noskaidrojot patieso informāciju un ievērojot ētikas standartus. Attiecīgi rīcības brīvības robeža tiek noteikta katrā konkrētā lietā, samērojot tiesības uz vārda brīvību un tiesības uz taisnīgu tiesu.

Jāsaka, ka manipulācijas ar sabiedrisko viedokli var uzskatīt par vienu no mūsdienu demokrātijas apdraudējumiem. Nododot cilvēku rīcībā mērķtiecīgi atlasītu informāciju, pielietojot rāmējuma metodi, manipulatori panāk vēlamo – konkrēta viedokļa popularizēšanu.¹⁷¹ Medijiem un žurnālistiem kopumā jābūt bezpartejiskiem. Apzīmējums “sabiedriskie sargsuņi” nozīmē ne tikai to, ka mediju ietekme uz sabiedrisko dzīvi un valsti mūsdienās tiek atzīta un respektēta, bet arī to, ka medijiem jābūt objektīviem savā darbībā, nenostājoties neviena pusē, un jāgādā par patiesas informācijas sniegšanu publiskajā telpā. Arī Latvijas Žurnālistu asociācijas Ētikas kodeksa 1.3. apakšpunktā ir uzsvērts, ka žurnālistu pienākums ir gādāt, lai sabiedrība saņem pilnīgu informāciju par procesiem un notikumiem. Savukārt kodeksa 2. punktā ir uzskaitīti žurnālistu uzdevumi – patiesas un pārbaudītas informācijas sniegšana sabiedrībai, skaidra un objektīva faktu izklāsta veidošana bez falsifikācijas vai maldināšanas un gādāšana par viedokļu daudzveidību, pat ja šie

¹⁶⁸ ECT spriedums *Pedersen and Baadsgaard*, 49017/99, 17.12.2004., 71. punkts.

¹⁶⁹ ECT spriedums *Radio France and Others v. France*, 53984/00, 30.04.2004., 37. punkts.

¹⁷⁰ ECT spriedums *Braun v. Poland*, 30162/10, 04.11.2014., 30162/10, 50.–51. punkts.

¹⁷¹ Levits E. *Demokrātijas aizstāvība Latvijā nozīmē iestāšanos par savu valsti*. Jurista Vārds, 2017. 2. maijs, Nr. 19 (973).

viedokļi šķiet pašam nepieņemami.¹⁷² Minētie principi saskaņojas ar mediju un žurnālistu lomu sabiedrībā un lieliski raksturo “sabiedriskā sargsuņu” uzdevumus.

Kvalitatīva tiesu varas darbības aplūkošana un ziņošana veicina sabiedrības uzticēšanos tiesu varai, jo sabiedrība gūst apliecinājumu tam, ka tiesu vara realizē savus pienākumus tiesiski un taisnīgi.¹⁷³ Savukārt, ja mediji sāk aizstāvēt kādu konkrētu pusi, viedokli vai ideju ar nolūku aizstāvēt kādas konkrētas politiskas, sociālas vai citas grupas intereses, tad attiecīgie mediji vairs nav uzskatāmi par uzticamu informācijas avotu. Arī mediju darbības komerciālā puse jau sen padarījusi ziņu izklāstu par savdabīgu šovu. Žurnālisti ne vienmēr aplūko aktuālus notikumus, bet gan skaļus notikumus. Savukārt, izmantojot rāmējumu, mediji mēdz padarīt ziņas krāšņākas, lai piesaistītu pēc iespējas vairāk lasītāju un skatītāju. Šāds mediju cīnisms kontekstā ar tiesvedību aplūkošanu publiskajā telpā var graut sabiedrības uzticību tiesu varai.

Nevar noliegt arī politkorektuma kultūru, kas plaši attīstījusies publiskajā telpā. Proti, politkorektums ir kļuvis par vienu no ētikas un morāles kritērijiem, kas jāievēro publiskā vidē. Taču politkorektums atsevišķos gadījumos var tikt pārspīlēts un kalpot par konkrētas politiskas, sociālas vai ekonomiskas indivīdu grupas līdzekli, ar kuru var ietekmēt sabiedrisko viedokli. Piemēram, bēgļu krīzes laikā varēja vērot, kā atsevišķi mediji, valsts amatpersonas un nevalstiskās organizācijas, kuras bija atbalstījušas migrantu uzņemšanu Eiropas Savienības teritorijā, ne tikai popularizēja atklātību migrantiem, bet vienlaikus arī asi kritizēja visus oponentus šajā jautājumā. Mediju loma bija būtiska, jo tā atspoguļoja visus migrantus kā kara bēgļus, neatkarīgi no tā, vai tie tiešām bija bēgļi no Sīrijas un citām karadarbības zonām, vai no citām valstīm, kuru ieceļošanas iemesls pat nebija saistīts ar bēgļa statusu. Tādējādi tika radīts priekšstats, ka pret migrantiem būtu jāizturas pēc iespējas labvēlīgāk un ka viņiem jābūt tiesībām ieceļot Eiropā, pat neizvērtējot ieceļošanas iemeslus.

¹⁷² Latvijas Žurnālistu asociācijas Ētikas kodekss. Pieejams: <http://www.latvijaszurnalisti.lv/etikas-kodekss/>

¹⁷³ Skat. šajā grām.: Ruduša R. “Mediju loma sabiedrības informētībā par svarīgām tiesvedībām”, 65. lpp.

Bijušais Apvienotās Karalistes premjerministrs *Deivids Kamerons*, komentējot migrantu skaitu, izmantoja vārdu “spiets”, kas izraisīja viņa asu kritiku, norādot, ka tādi izteicieni nav pieļaujami. Savukārt antimigrantu piekritēju viedoklis medijos vai nu nebija atspoguļots vispār, vai tika kritizēts. Visbeidzot, pēc statistikas ziņojumiem, no 213 000 bēgļu tikai 44 000 tiešām bija no Sīrijas.¹⁷⁴ Šis gadījums lieliski parāda, ka mediji var būt ne tikai ziņu objektīvi izplatītāji, bet arī atsevišķo indivīdu grupas interešu aizstāvji, kuri atspoguļo un atbalsta tikai vienas puses viedokļus. Savukārt politkorektums kļūst par savdabīgu attaisnojumu šādai rīcībai.

Pēdējo gadu laikā ir attīstījusies sabiedrisko attiecību kultūra juristu un advokātu vidū. Tiek izdotas vairākas grāmatas, kurās sniegtas vadlīnijas, kā juristiem būtu jāuzvedas ar mediju pārstāvjiem, lai pārstāvamā klienta intereses un tiesības tiktu parādītas pēc iespējas labvēlīgākā veidā.¹⁷⁵ Ja agrāk advokāti un juristi mēģināja izvairīties no lietas publiskās apspriešanas un uz mediju pārstāvju jautājumiem atbildēja – “bez komentāriem” un ka par klienta interesēm ir jācīnās tiesas zālē, tagad vairāki pieredzējuši juristi uzskata, ka šāda uzvedība nav efektīva un ir novecojusi. Tā vietā digitālajā laikmetā jāapziņās, ka komunikācija ar medijiem un sabiedrību kļuvusi par katras skaļas tiesvedības būtiskāko sastāvdaļu, un tiesvedības sabiedrisko attiecību institūts kļuvis ļoti nozīmīgs juristu vidū.¹⁷⁶ Amerikāņu advokāts *Džeims Hagerti* (*James Haggerty*) pat sniedzis sabiedrisko attiecību tiesāšanās (*Litigation Public Relations*) definīciju – “mediju procesa pārvaldīšana jebkura tiesiskā strīda gaitā, lai ietekmētu lietas iznākumu vai klienta kopējo reputāciju”.¹⁷⁷ Šo procesu dēvē par “sabiedriskā viedokļa tiesu” (*The Court of public opinion*), kas ir juristu un advokātu veicamo pasākumu kopums, kas vērsts uz sabiedriskā viedokļa ietekmēšanu un, eventuāli, uz tiesnešiem, izmantojot

¹⁷⁴ Plašāk skat. William M. *The Genesis of Political Correctness: The Basis of False Morality*. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2016, pp. 162–163.

¹⁷⁵ Mackenzie M.A. *Courting the Media: Public Relations for the Accused and the Accuser*. Westport: Praeger, 2007, p. 143.

¹⁷⁶ Haggerty J.F. *In the Court of Public Opinion. Winning Strategies for Litigation Communications*. Second Edition. ABA Publishing, 2009, p. 15.

¹⁷⁷ *Ibid.*, p. 21.

medijus.¹⁷⁸ Atsevišķos avotos sabiedriskā viedokļa tiesas jēdziens tiek izmantots sabiedriskā viedokļa apzīmēšanai, ar kuru tiek ietekmēta tiesu vara.¹⁷⁹

Mediju un juristu mērķauditorija atšķiras. Ja juristiem tie ir tiesneši un tiesas kopumā, tad mediju mērķauditorija ir sabiedrība.¹⁸⁰ Līdz ar to tiesāšanās sabiedriskās attiecības vērstas uz medijiem, kuri savukārt vērsti uz sabiedrību, un sabiedrības viedoklis var būt vērsts pret tiesnešiem. Var atgriezties pie pirmajā sadaļā minētā rāmējuma jēdziena, proti, tiesvedībā iesaistītu pušu advokāti vai juristi mēdz izmantot medijus, lai konstruētu savam klientam labvēlīgu tēlu publiskajā telpā, proti, sniegtu lietas faktisko apstākļu interpretāciju, kura ar mediju starpniecību tiks pasniegta sabiedrībai. Advokāti un juristi medijus izmanto kā līdzekli, ar ko var ietekmēt sabiedrisko viedokli. Savukārt sabiedriskais viedoklis, kas izveidojies, ietekmējoties no tiesvedībā iesaistīto advokātu vai juristu radītā rāmējuma, var ietekmēt tiesnešus un attiecīgi apdraudēt tiesneša objektivitāti un taisnīgu tiesu kopumā.

ASV tiesību literatūrā ir norādīts, ka advokāti, lielākoties kopā ar juridiskajiem pakalpojumiem, pārstāv klientus arī mediju priekšā. Tiesvedības gaitā advokātiem svaru kausā ir ne tikai lietas tiesiskais iznākums, bet arī reputācija. Bez šaubām, ka skaļās lietās advokāti, kas kārto tiesvedību, ir ieinteresēti gūt uzvaru, jo tas paaugstina viņu personīgo reitingu un gluži saprotami – palielina arī klientu skaitu. Ir gadījumi, kad kādā tiesvedībā iesaistītas kompānijas reputācija var tikt pilnībā iznīcināta negatīva sabiedrības viedokļa dēļ, pat ja attiecīgais tiesas process bijis kompānijai pozitīvs. Tādēļ saprotams, ka daudzos gadījumos sabiedrības simpātijas – sabiedriskais viedoklis tiesas procesa laikā – ir pat būtiskāks nekā pati uzvara tiesvedībā.¹⁸¹ Reputācijas zaudējums nav samērojams ar finansēm un otrādi. Jāsa-

¹⁷⁸ The New Court of Public Opinion. Pieejams: <http://www.niemanlab.org/2017/12/the-new-court-of-public-opinion/> (aplūkots 18.02.2019).

¹⁷⁹ Beke T. *Litigation communication. Crisis and Reputation Management in the Legal Process*. Scotland: Springer, 2014, p. XI.

¹⁸⁰ *Ibid.*, p. 7.

¹⁸¹ Beardslee M.D. *Advocacy in the Court of Public Opinion, Installment One: Broadening the Role of Corporate Attorneys*. Georgetown Journal of Legal Ethics, Vol. 22, 2009, p. 1262.

ka, ka privāti praktizējošie juristi, lai piesaistītu lielāku sabiedrības uzmanību noteiktā tiesvedībā un idealizētu konkrētā lietā iesaistīto pusi, sniedz savus pakalpojumus *pro bono* jeb bez atlīdzības.

Nākas atzīt, ka sabiedrisko attiecību pakalpojumi tiesu procesos ir kļuvuši par atsevišķu pakalpojumu veidu, kuru sniedz pat vairāki juridiskie biroji. Rietumvalstīs ir pat sabiedrisko attiecību speciālisti, kas specializējušies sniegt pakalpojumus tikai tiesas procesos, tātad tiesā tiek apzināti izmantotas sabiedrisko attiecību tehnoloģijas, lai ietekmētu pozitīvu tiesas lēmumu.¹⁸²

Visām tiesu varai piederīgām personām, kā arī citām amatpersonām, kuras ietekmē tiesvedības procesu, piemēram, izmeklētājiem, realizējot komunikāciju ar medijiem un, respektīvi, sabiedrību, jāievēro ne tikai no tiesību normām izrietošās prasības, bet arī ētikas normas. Tās īpaši jāpiemēro advokātiem, kuri sniedz juridisku palīdzību saviem klientiem. Ētikas normas, kas attiecināmas uz advokātiem, strikti nosaka viņu rīcības brīvības robežas, un to ievērošana nodrošina ne tikai tiesisku juridiskās palīdzības sniegšanas procesu, bet arī tiesību normām atbilstošu tiesvedības norisi. Ja tiesvedības ietvaros advokāts apņemas cīnīties par klienta interesēm ne tikai tiesas zālē, bet arī žurnālistu kameru un mikrofonu priekšā, klienta reputācija un konfidencialitāte tiek apdraudēta vēl lielākā mērā. Tas ir pašregulēšanās un tiesāšanās kultūras jautājums, kas jāievēro katram juristam. To var attiecināt arī uz tiem privāti praktizējošiem juristiem, kuri nav pakļauti Advokātu kolēģijas vai citas profesionālas organizācijas uzraudzībai.

3. Sabiedriskā viedokļa ietekmes uz tiesvedībām tendences Latvijas un ārvalstu praksē

Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesvedībām ir atkarīga no daudziem faktoriem, tādiem kā lietas raksturs, iesaistītās puses, mediju aktivitāte, lietā iesaistīto juristu rīcība u.tml. Ņemot vērā minētos kritērijus, var izdalīt vairākas tiesvedības grupas.

¹⁸² Litigation and Public Relations: Four Questions every practitioner should ask. Pieejams: <https://instituteofrpr.org/litigation-and-public-relations-four-questions-every-practitioner-should-ask/> (aplūkots 18.02.2019.).

Mūsdienās sabiedriskais viedoklis, it īpaši ar informācijas tehnoloģiju palīdzību, nemitīgi tiek ietekmēts. Taču tas var veidoties pilnīgi stihiski un dabiski, bez jebkādas mediju ietekmes. Parasti šādos gadījumos sabiedriskais viedoklis kādā tiesvedībā tiek veidots kā reakcija uz sabiedrībā esošajiem notikumiem. Tomēr tas ir rets gadījums un bija iespējams laikā, kad jaunie mediji vēl nebija pietiekami labi attīstījušies, lai lielā mērogā ietekmētu cilvēku domāšanas un ziņu uztveres procesus. Vecie mediji, kā tas jau tika minēts, nav spējīgi ātri un operatīvi realizēt ziņu izplatīšanu, kas eventuāli noved pie tā, ka mērķauditorija saņem ziņas par vēlu un ar dažādu laika intervālu. Savukārt jaunie mediji izplata ziņas ar tādu ātrumu, ka dienas notikumi lielākajai daļai sabiedrības kļūst zināmi dažu stundu laikā.

Viens no tādiem gadījumiem ir Talsu traģēdijas lieta. Traģēdija notika 1997. gadā. Iekšlietu ministrijas rīkoto svētku laikā dzīvību zaudēja 9 bērni, bet 21 cilvēks guva smagas traumas. Šajā lietā sabiedriskais viedoklis tika veidots dabiski, bez jebkādas iejaukšanās no ārpusē, kas izskaidrojams ar to, ka vecie mediji tajā laikā Latvijā vēl nebiji tik attīstīti, kā arī šajā lietā konstatējama valsts amatpersonu nolaidība, kas noveda pie vairāku cilvēku nāves. Sabiedrības sašutums bija tiks liels, ka (veci) mediju iesaiste pat nevarēja ietekmēt tāda viedokļa izveidi.

Lai arī sabiedriskā viedokļa veidošana var noritēt bez mediju vai kādu citu personu, vai personu grupu ietekmes, mūsdienās grūti iedomāties šādu situāciju. Mediji tādā vai citādā veidā ietekmē sabiedriskā viedokļa veidošanās procesu. Jāatzīmē, ka mediju ietekmi uz sabiedrisko viedokli tiesvedībās var realizēt bez nolūka ietekmēt konkrētas tiesvedības iznākumu. Mediji, neskatoties uz to lomu sabiedrībā, veic komercdarbību, kuras mērķis ir peļņas gūšana. Jo vairāk medijiem ir lasītāju un skatītāju, jo lielāka ir peļņa. Līdz ar to ziņas tiek pasniegtas tādā veidā, lai piesaistītu pēc iespējas vairāk uzmanības. Citiem vārdiem, ziņas ir mediju prece. Tā rezultātā var rasties rāmējums, kas, lai arī netiek izmantots, lai ietekmētu tiesvedības iznākumu, tomēr tā rezultātā tiesas objektivitāte var būt apdraudēta. Piemēram, *Innas Timofejevas* lietā mediji visādi aplūkoja šo tiesvedību. *McDonald's* darbiniece *Inna Timofejeva* guva smagas traumas

darbavietā un iesniedza prasību pret bijušo darba devēju par kompensācijas piedziņu 1 000 000 latu apmērā. Šī lieta bija mediju uzmanības lokā ne tikai pieprasītās kompensācijas milzīgās summas, bet arī atbildētāja atpazīstamības dēļ, jo *McDonald's* ir starptautisks uzņēmums, kas darbojas pasaules mērogā. Publikāciju virsraksti, kuros figurēja šī uzņēmuma nosaukums un ziņas par celto prasību pret šo uzņēmumu, it īpaši tādā ievērojamā apmērā, neapšaubāmi izraisīja interesi sabiedrībā. Tā tika piesaistīts pietiekami daudz lasītāju un skatītāju, kuri vēroja šo tiesvedību, un, neskatoties uz to, ka mediji nerīkoja informācijas kampaņu pret tiesām, sabiedriskais viedoklis tika ietekmēts, kas radīja spiedienu uz tiesnešiem, kuri izskatīja šo lietu.

Innas Timofejevas lietā var konstatēt, ka mediji bijuši iesaistīti sabiedriskā viedokļa veidošanā, taču nevar nepārprotami apgalvot, ka mērķis bija ietekmēt tiesas procesa rezultātu. Taču ir konstatēti gadījumi, kad mediji un viņu pārstāvji publicē ziņas ar nolūku ietekmēt tiesvedības iznākumu. Autors jau minēja, ka medijiem ir ļoti plaša rīcības brīvība un valstij visai maz iespēju tādā vai citādā veidā ietekmēt viņu darbību. Savukārt, ja ir konstatēts tiešs nolūks ietekmēt tiesu, tad mediji vairs nevar baudīt no tiesībām uz vārda brīvību izrietošo aizsardzību. Piemēram, lietā *Vorms pret Austriju* bijušais Austrijas valdības galva tika apsūdzēts vairāku noziedzīgu nodarījumu izdarīšanā. Bija izveidota arī parlamentārā izmeklēšanas komisija. Līdzīgi kā Talsu traģēdijas lietā arī šeit bija iesaistīta valsts amatpersona, kas sabiedrībā dabiski izraisīja plašu diskusiju par viņa rīcību. Krimināllieta pret minēto valsts amatpersonu ir tikusi plaši komentēta. Kāds austriešu žurnālists *Alfreds Vorms (Alfred Worm)*, kurš publicējis vairākus simtus rakstu par minēto krimināllietu, vismaz vienā rakstā tika norādījis, ka tiesai būtu jāpiespriež sods apsūdzētajam. Ievērojot izteicienus, kuri tika izmantoti publicētajās ziņās, ticis atzīts gan Austrijas, gan arī ECT līmenī, ka žurnālistiem, komentējot tiesvedībā esošo krimināllietu, jābūt piesardzīgiem izteicienu izvēlē. Neatkarīgi no nolūka, nav pieļaujama tādu apgalvojumu izmantošana, kura izslēdz indivīda tiesības uz taisnīgu tiesu, pazemina sabiedrības uzticēšanos tiesu varai un kriminālajai justīcijai.

Konkrētajā gadījumā bija acīmredzams, ka publikāciju mērķis bijis radīt tādu spiedienu uz tiesu varu, lai tiktu pieņemts konkrēta satūra nolēmums, kas nav savienojams ar tiesībām uz taisnīgu tiesu.

Iepriekšējā nodaļā autors jau pieminēja politikorektuma kultūras ietekmi uz mūsdienu sabiedrību. Neapšaubāmi tai ir plaša ietekme arī uz tiesu varai piederīgiem cilvēkiem, un politikorektuma fenomens var ne tikai netieši, bet pat tieši ietekmēt galīgo spriedumu lietā. Jāatzīmē, ka politikorektums vai, pareizāk šajā kontekstā sakot, nosacītais politikorektums, var tikt apzināti izmantots kā ierocis, ar kuru var ietekmēt tiesu. Piemēram, viena no slavenākajām un neviennozīmīgākajām tiesvedībām Amerikas Savienotajās Valstīs ir *Orentāla Džeimsa Simpsona* (*Orenthal James Simpson*) lieta, kurā afroamerikānis bija apsūdzēts par savas bijušās sievas un viņas dzīvesbiedra noslepkavošanu. Lai arī tiesvedības gaitā tika pierādīta apsūdzētā klātbūtne nozieguma izdarīšanas vietā un laikā un vairāki DNS testi norādīja uz viņa iesaisti noziegumā, sociālais spiediens, mediju iesaiste, kā arī tā laika neuzticēšanās DNS analizēm bija jauninājumi izmeklēšanas praksē. Tas noveda pie tā, ka zvērinātie, nevēlēdamies izskatīties pēc rasistiem, attaisnoja *Simpsonu*. Šī tiesvedība norisinājās laikā, kad attiecības starp baltajiem un afroamerikāņu iedzīvotājiem bija ļoti saspringtas, un neilgi pirms šīs lietas Kalifornijas štatā, kurā arī notika *Simpsona* tiesāšana, bija notikuši nemieri, kuru novēršanai bijusi iesaistīta pat ASV nacionālā gvarde. Savukārt nemieru cēlonis bija tieši sociālais konflikts starp dažādu rasu piederīgajiem. Tieši politikorektums *Simpsona* lietā bija galvenais iekšējais motivators (iekšējais cenzors), kas arī noveda pie attaisnojoša satūra nolēmuma. Konkrētajā gadījumā, protams, arī mediji nospēlēja savu lomu, plašsaziņas līdzekļu uzmanība bija saasināta un bieži skanēja atsauces uz iespējamu rasu diskrimināciju.

Pavisam cita ir situācija, kad advokāti vai puses tiesas procesā paši mēģina ietekmēt sabiedriskā viedokļa veidošanu, izmantojot jau minēto tiesāšanas sabiedrisko attiecību metodi. Tā tiek pārstāvētas klienta intereses ne tikai tiesas zālē, bet arī žurnālistu kameru priekšā. Tas ne tikai palīdz izskaidrot pārstāvamās puses pozīciju sabiedrībai, bet arī radīt labvēlīgu tēlu publiskajā telpā. Šādas politikas

rezultātā pat zaudēta prāva var nozīmēt sabiedrības neapmierinātību ar tiesu darbību un oponenta iznīcinātu reputāciju. Reputācija ir viena no svarīgākajām uzņēmēju vērtībām, un, ja tā tika saglabāta un pat uzlabota tiesvedības gaitā, nelabvēlīgs spriedums vien nenozīmē, ka lieta ir zaudēta. Savukārt veiksmīgi radītais tēls var ietekmēt tiesnešus, kuri apzināsies, ka sabiedrība var ļoti negatīvi reaģēt uz noteiktai pusei pieņemto nolēmumu.

Viens no tādiem piemēriem nešaubīgi ir Zolitūdes traģēdijas lieta. Līdzīgi kā Talsu traģēdijas lietā, arī šajā tiesas procesā bija konstatēta valsts amatpersonu nolaidība. Apzināti vai neapzināti, bet atsevišķos gadījumos varēja vērot, ka advokātus ietekmē caur medijiem paustais sabiedrības viedoklis. Piemēram, vienā no vairākām tiesvedībām, kurā pēc nelabvēlīga tiesas sprieduma pasludināšanas bijušajam ugunsdzēsējam prasība par morālā kaitējuma kompensāciju, prasītāja pārstāvis teicis: *“Acīmredzot sešās vietās laužts mugurkauls, cietušā statuss krimināllietā ir tikai formalitāte, kas varbūt ir vajadzīgs priekš publikas, bet neko nedod priekš tiesāšanās.”*¹⁸³ Šāda veida izteicieni apšaubā tiesneša profesionalitāti un autoritāti, kas vienlaikus arī var kaitēt sabiedrības uzticībai tiesu varai. Norādi, ka atsevišķi fakti ir svarīgi sabiedrībai, bet ne tiesai, var interpretēt kā aicinājumu ieklausīties sabiedriskajā viedoklī un sekot tam. Visbeidzot, tā kā prasītāja pārstāvis izteicis gatavību iesniegt apelācijas sūdzību par minēto spriedumu, viņa izteicieni ar mediju starpniecību var ietekmēt arī apelācijas instances tiesnešus.

Kopumā var teikt, ka atsevišķi kritēriji ietekmē to, cik liels sociālais spiediens var būt vērst pret tiesnešiem. Ja lietā ir iesaistīta valsts amatpersona vai atpazīstams uzņēmums, sabiedrības uzmanība būs saasināta, ko, protams, izmanto arī mediji. Sabiedrībā atpazīstamu personu iesaiste paver lielākas iespējas manipulēt ar sabiedrisko viedokli. Ja, piemēram, ir konstatēta valsts amatpersonas nolaidība, tad arī sabiedrības neapmierinātība ar konkrēta cilvēka vai cilvēku grupas darbību būs augsta, kas rada spiedienu arī uz tiesu. Savukārt jeb-

¹⁸³ Tiesa noraida Zolitūdes traģēdijā cietušā ugunsdzēsēja prasību. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=GWSfhDPb80k> (aplūkots 18.02.2019.).

kāda plaši pazīstama uzņēmuma galvenā vērtība ir reputācija, kura var tikt iznīcināta mediju kampaņas rezultātā. Ir gadījumi, kad sabiedriskais spiediens tiek radīts dabiski, kā reakcija uz notikumiem vai ietekmējoties no medijiem vai citām personām. Ja pirmais gadījums mūsdienās gandrīz nav iespējams attīstīto informācijas tehnoloģiju dēļ, tad otrais ir vairāk izplatīts. Savukārt ir arī gadījumi, kad paši mediji ietekmē sabiedriskā viedokļa veidošanās procesu un tiek izmantoti, lai šo viedokli ietekmētu. Galvenā atšķirība ir tajā, ka mediji var “izvēlēties”, kurā tiesas strīda pusē nostāties, ja attiecīgās puses labvēlīgas pozīcijas pasniegšana var būt komerciāli izdevīga, proti, ja tas piesaistīs vairāk lasītāju un skatītāju. Bet, ja medijus izmanto, piemēram, juristi tiesvedības ietvaros, tad viņiem ir tieša interese lietas iznākumā, kā arī mērķis tā pasniegt pārstāvamās puses pozīciju, lai tā reputācijai netiktu kaitēts un lai gūtu sabiedrisko atbalstu, ar kuru jau var ietekmēt arī tiesnešus. Arī politkorektuma kultūra var radīt neviennozīmīgu situāciju, kurā tiesnesis apzinās: ja nolēmuma saturā būs izklāstīta pozīcija, kura sabiedrības acīs nav politkorekta, tad tas var atkal ietekmēt tiesneša spēju pieņemt objektīvu nolēmumu.

Kopsavilkums

Pirmais un galvenais nosacījums, ar kuru var panākt tiesu varas uzticēšanos sabiedrībai, ir pašu tiesnešu atklātība mediju un sabiedrības priekšā. Tiesības būt informētiem par aktuāliem notikumiem valstī un sabiedrībā ir demokrātiskas tiesiskas valsts neatņemams elements, kas jārespektē arī tiesnešiem. Jāatzīst, ka Latvijas tiesneši vēl joprojām nesteidzas komunicēt ar mediju pārstāvjiem, kas var kļūt par šķērslī sabiedrības informēšanai par tiesneša darbu un tiesvedības norisi. Tas var arī novest pie mediju un, respektīvi, sabiedrības dezinformācijas. Atturēšanās no jebkādas komunikācijas ar mediju pārstāvjiem var tikai graut sabiedrības uzticību tiesām, savukārt mediji, pat nesaņemot ziņas par tiesvedībām, paši nodarbosies ar lietas faktu interpretēšanu. Jāpiekrīt Valsts policijas Galvenās kriminālpolicijas pārvaldes priekšniekam *Andrejam Grišinam*, ka viens

no risinājumiem, kā var novērst tiesvedības norises ietekmēšanu, ir sniegt informāciju medijiem par skaļām lietām, vienlaikus ievērojot no tiesību normām izrietošus ierobežojumus.¹⁸⁴

Tiesnešu statuss atšķirībā no citiem valsts varas pārstāvjiem neļauj viņiem iesaistīties diskusijās un atspēkot pret viņiem vērsto kritiku. Skaidra un izvērsta nolēmuma argumentācija, tiesību normu piemērošanas metodoloģija un vienveidīga prakse ir tiesneša pamatlīdzekļi, ar kuriem var novērst kritiku par viņa darbību.¹⁸⁵ Taču jāapzinās, ka mediju kampaņas gadījumā sabiedrības neviennozīmīga attieksme pret kādu tiesvedībā iesaistītu pusi eventuāli var novest pie asas kritikas, kā arī dažkārt sarežģītas juridiskās konstrukcijas un metodoloģija, kas var parādīties jebkurā tiesvedībā un nolēmumā, var nebūt skaidras cilvēkiem bez juridiskās izglītības, un tādēļ viņi nolēmuma sekās var neuztvert atsevišķas juridiskās nianšes. Tāpēc ir būtiski nodrošināt atklātu medijiem un sabiedrībai tiesu varu. Tā kā tiesu autoritātes veidošana ir pašu tiesnešu uzdevums, tiesnešiem ir jānodrošina sabiedrības uzticēšanās tiesu varai.¹⁸⁶ Tāpēc tiesnešiem pašiem jānāk pretī medijiem, jākomentē aktuālas tiesvedības, nevis jāvairās no jebkādas kontaktēšanās ar medijiem, cerot, ka labi sastādīts tiesas nolēmums atbildēs uz visiem jautājumiem.

Tiesnešiem jābūt gataviem jebkāda veida kritikai, sākot no viņu juridiskajām iemaņām līdz pat privātās dzīves epizodēm, un jāapzinās, ka viņu darbība, it īpaši sabiedriski svarīgās lietās, bija, ir un būs mediju un sabiedrības uzmanības centrā un diskusijas priekšmets. Tiesnešiem jābūt pārliecinātiem par savām zināšanām un prasmēm, izšķirot lietu. Uzsverot mediju lomu, jāsecina, ja mediji pilda savas funkcijas un uzdevumus sabiedrības interesēs un ievēro ētikas un vispārīgos žurnālistikas standartus, mediji nevar apdraudēt tiesu varu un tiesības uz taisnīgu tiesu.¹⁸⁷ Līdz ar to jāmeklē samērīgs balans starp vārda (preses) brīvību, no vienas puses, un tiesībām uz

¹⁸⁴ Skat. šajā grām.: "Tiesības zināt nedod tiesības ietekmēt", 367. lpp.

¹⁸⁵ Skat. šajā grām.: Kučs A. "Tiesnešu un tiesas kritikas robežas Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē", 194. lpp.

¹⁸⁶ Krūmiņa V. Tiesnesis juridiskās kultūras telpā. Zinātniskā konference "Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesnešiem un tiesu sistēmu kopumā". Tēzes. Rīga: Latvijas Universitāte, 2018. Pieejams: http://blogi.lu.lv/tzpi/files/2018/01/t9C4%93zes_VKrumina.pdf (aplūkots 18.02.2019.).

¹⁸⁷ Skat. šajā grām.: Vilsone D. "Tiesu komunikācija kā iespēja sabiedrības viedokļa veidošanā", 251. lpp.

taisnīgu tiesu, no otras. To var panākt tikai ar savstarpējas komunikācijas un atklāta dialoga palīdzību. Tajā pašā laikā jāapzinās, ka vārda brīvība, kas ietver arī preses brīvību, nav absolūta un neierobežota. Digitālajā laikmetā informācijas apmaiņa notiek zibenīgi, kas paver daudz iespēju sabiedriskā viedokļa ietekmei. Žurnālistiem ir jārealizē savas sociāli svarīgās funkcijas atbilstoši mērķiem, jo pretējā gadījumā tiesu vara nebūtu pasargāta no mediju nesamērīgas iekļaušanās tiesvedībā.

Arī citiem tiesu varai piederīgajiem, it īpaši zvērinātiem advokātiem, būtu jāatturas no tādas rīcības, kas varētu tādā vai citādā veidā graut sabiedrības uzticību tiesnešiem un tiesu varai kopumā. Citādi, aizstāvēt klienta intereses, bet neievērojot ētikas robežas, sabiedrība vairs neuztvers tiesnešus kā objektīvus un augsti izglītotus profesionāļus, kuri var aizsargāt cilvēka tiesības taisnīgā tiesā. Tajā pašā laikā nevar neatzīt, ka advokātu sadarbība ar medijiem un lobistiem nav regulēta, tādēļ to rīcības brīvība ir tik plaša, cik to profesionālā organizācija – Latvijas Zvērinātu advokātu padome – noteiks. Līdz ar to tas vairāk ir pašregulācijas jautājums. Savukārt patstāvīgi darbojošos juristu ierobežo tikai paša sirdsapziņa.

2.4. Sabiedriskais viedoklis un tiesas spriešana – savstarpējās ietekmes tiesiski aktuālie aspekti. Nevainīguma prezumpcijas un tiesas atklātuma principu nozīme, evolūcija un problemātika.¹⁸⁸

Kristīne Strada-Rozenberga¹⁸⁹

Noziegumi – to izdarīšana, atklāšana, izdarītāji utt. ir tēma, kas sabiedrības padziļinātu interesi baudījusi jau izsenis. Papildus tam, ka sabiedrību vienmēr piesaistījis tumšais un šausminošais, apgalvojums, ka kāda persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, – tas ir spēcīgs “ierocis” pret šo personu, gan tiesiski, gan morāli, gan politiski. Nav brīnums, ka tieši šī – krimināltiesiskā – joma arī izpelnās tik lielu uzmanību, kaut arī te slēpjas zināms paradokss – viena no jomām, kura prasa ļoti niansētas zināšanas, kurā it kā nevarētu iztikt ar vispārēju spriedelēšanu, kura nebūt nav pat tā, kura izpelnās vislielāko popularitāti jurisprudencē studējošo vidū, tomēr ir tā, par kuru reti kurš atsakās runāt.

Skatoties ikvakara televīzijas programmas, nereti rodas priekšstats, ka gluži kā Alise nonākusi Aizspogulijā, mēs dzīvojam pastāvīgas kriminālās informācijas pasaulē. Un ikkatram ir savs viedoklis. Kamēr tas neskar konkrētu cilvēku, nav jau liela bēda – jomu nepārzinošs runātājs riskē ar pseidozinātāja tēla radīšanu, profesionāļu vīpsnām, bet diez vai šie argumenti interesē cilvēku, kurš drosmīgi izsakās par tēmām, kuras nepārzina. Savukārt tad, kad kādi apgalvojumi, viedoklis vai aicinājumi tiek attiecināti uz konkrētu cilvēku, mēs varam saskarties ar morāli, ētiski un dažkārt arī juridiski niansētu problemātiku.

Noziedzīga nodarījuma izdarīšana – tas var būt un ir viens no smagākajiem pārmētiem, kāds var tikt izteikts pret konkrētu cilvēku.

¹⁸⁸ Raksta pamatā ir referāts “Sabiedriskais viedoklis un tiesas spriešana – savstarpējās ietekmes tiesiski aktuālie aspekti. Nevainīguma prezumpcijas un tiesas atklātuma principu nozīme, evolūcija un problemātika”. Referāts prezentēts 2018. gada 26. janvārī konferencē “Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesnešiem un tiesu sistēmu kopumā” Latvijas Universitātes Juridiskajā fakultātē.

¹⁸⁹ Professore, Dr.iur., Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Krimināltiesisko zinātņu katedras vadītāja, Juridiskās tālākizglītības un profesionālās pilnveides centra direktore, zvērināta advokāte.

Ja šāds pieņēmums tiek apstiprināts tiesiski, tad tam ir pavisam konkrētas tiesiskas sekas. Absolūtā vairumā gadījumu šādas sekas var rasties tikai korekti veikta tiesiska procesa rezultātā. Viena no šī procesa “zelta stīgām” demokrātiskā sabiedrībā ir nevainīguma prezumpcija.

Taču ne jau visi apgalvojumi par personas vainīgumu ir tiesiski un tos izsaka kompetentas personas – paziņojumu, ka kāda persona izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, var izteikt kāda masu medija pārstāvis, “vienkāršs” cilvēks, veicot ierakstu kādā sociālajā tīklā. Tas nav kriminālprocess – tātad šeit nav nevainīguma prezumpcijas? Un nav nekādu prasību, nekādu priekšnoteikumu, nekādas atbildības? Vai tā? Ja tā, vai mēs esam un varam būt ar to mierā? Tas liek aizdomāties...

Nevainīguma prezumpcija kā fundamentāls kriminālprocesa pamatprincips pazīstama jau izsenis. Ideja, ka apsūdzētajiem jāpierāda celtā apsūdzība, ir sens koncepts, kas bijis pazīstams jau Senās Romas laikos vai pat agrāk¹⁹⁰. Kā spilgts nevainīguma prezumpcijas vēsturiskais pierādījums nereti tiek minēta Justiniāna kodeksā ietvertā norma, ka visiem apsūdzētajiem jāsaprot – apsūdzībām jābūt pamatotām ar pierādījumiem, kuru kopums ir neapšaubāms un skaidrs kā diena¹⁹¹.

Tādējādi nevainīguma prezumpcija, kura paredz, ka personu par vainojamu noziedzīgā nodarījumā var atzīt tikai likumā noteiktā kārtībā un ka personai nav jāpierāda savs nevainīgums, un visas šaubas tulkojamas par labu attiecīgajai personai, kā krimināltiesisko jomu raksturojošs princips pazīstams jau gadu simtu garumā. Tas ir piedzīvojis atzišanu, uzplaukumu un, iespējams, arī sašaurinājumu, tomēr saglabāts kā viens no demokrātiska kriminālprocesa stūrakmeņiem.

Lai arī nevainīguma prezumpcija bieži raksturota kā kriminālprocesa pamatideja, “zelta stīga” un konstitucionālā līmenī atzīta visās ES valstīs, tomēr realitātē šis princips ES dalībvalstīs pastāvīgi

¹⁹⁰ Stumer A. *The Presumption of Innocence. Evidential and Human Right Perspectives*. Oxford: Hart Publishing Ltd, 2000, p. 1.

¹⁹¹ Ibid.

tiek apdraudēts dēļ bailēm par noziegumiem un drošību, arvien pieaugošo nepieciešamību taupīt līdzekļus un “sodišanas” populismu. Pārāk bieži “efektīva” kriminālās tiesvedības sistēma tiek portretēta tikai kā sistēma, kurā tiek sodīti arvien vairāk cilvēku. Šādā brīdī īpaši svarīgas ir diskusijas, kā aizsargāt šo vērtību mūsdienu kriminālās justīcijas sistēmā.¹⁹²

Jautājuma aktualitātes spilgts piemērs ir 2016. gada 9. marta Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva ES 2016/343 par to, lai nostiprinātu konkrētus nevainīguma prezumpcijas aspektus un tiesības piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā kriminālprocesā, kas Latvijā bija ieviešama ar 2018. gada 1. aprīli. Direktīvas ieviešana gan notikusi ar nelielu kavēšanos, t.i., ar 2018. gada 27. septembra grozījumiem Kriminālprocesa likumā, kas stājās spēkā 2018. gada 25. oktobrī.¹⁹³ Pastiprinātā pievēršanās nevainīguma prezumpcijas izpratnei un tās saturam vērojama arī padziļinātā teorētiskā pētniecībā.

Kas gan ir nevainīguma prezumpcija kriminālprocesā? – pieņēmums, ka persona nav vainīga. Un cik daudzi šobrīd no šī raksta lasītājiem pie sevis nodomāja, zinot, ka nekad neuzdrošinātos to pateikt skaļi, – cik patiesībā tas ir nedabīgi, jo lielākā daļa apsūdzēto taču īstenībā ir vainīgi? Šo lasītāju nomierināšanai var teikt, ka savās domās nebūt nav vieni. Zinātniskajā literatūrā daudzkārt atzīts, ka nevainīguma prezumpcijas skaidrojuma pirmā problēma ir tās paradoksālā daba¹⁹⁴, kas labi izteikta vārdos: “Tā darbojas pret pieredzi un intuīciju.”¹⁹⁵

Ko mēs redzam – faktiski nevainīguma prezumpcija ir attiecināta uz cilvēkiem, kuri tiek turēti aizdomās, ka izdarījuši noziedzīgu nodarījumu – *prima facie* šeit saskatāma dziļa faktuāla pretruna

¹⁹² Sayers D. The new Directive on the Presumption of Innocence: protecting the “golden thread”. Pieejams: <http://eulawanalysis.blogspot.com/2015/11/the-new-directive-on-presumption-of.html> (aplūkots 16.02.2019.).

¹⁹³ Grozījumi Kriminālprocesa likumā (27.09.2018.) Latvijas Vēstnesis, 2018. 11. oktobris, Nr. 201 (6287). Stājas spēkā 25.10.2018.

¹⁹⁴ de Jong F., van Lent L. The Presumption of Innocence as a Counterfactual Principle. 2016. Utrecht Law Review. 12(1), pp. 32–49. Pieejams: <http://doi.org/10.18352/ulr.324> (aplūkots 16.02.2019.).

¹⁹⁵ Weigend T. Assuming that the Defendant is not Guilty: The Presumption of Innocence in the German System of Criminal Justice. *Criminal Law and Philosophy*. 2014, Vol. 8, No. 2, p. 287. Citēts pēc: de Jong F., van Lent L. (2016). The Presumption of Innocence as a Counterfactual Principle. Utrecht Law Review. 12(1), pp. 32–49. Pieejams: <http://doi.org/10.18352/ulr.324> (aplūkots 16.02.2019.).

starp nepieciešamību prezumēt aizdomās turētā nevainīgumu, no vienas puses, un faktu, ka aizdomās turētais ir kāds, attiecībā uz kuru pastāv pamatots pieņēmums par viņa vainīgumu. Tomēr šis paradokss teorētiski ir atrisināts, atzīstot nevainīguma prezumpcijas ne-faktuālo un neizzinošo, bet tā vietā normatīvo raksturu.

Nevainīguma prezumpcijas normatīvā izpratne un vērtējums gan arī autoru vidū atšķiras. Citi to vērtē kā procesuālu normu, kas vairāk vai mazāk nosaka prakses standartus, kamēr citi ar to saprot “hipotētisku tiesvedības sākuma punktu”, “iedvesmas avotu” vai “pamata pieņēmumu”. Teorētiski pastāv dziļas diskusijas par to, kas tieši ir prezumētais “nevainīgums”, vai nevainīguma prezumpcijai ir tikai procesuāla vai arī materiāltiesiska nozīme utt.¹⁹⁶ Šoreiz neiedziļināšos šajā diskusijā, kas izriet ārpus šī raksta tiešā temata.

Ar šī raksta tematu vairāk saistīta atziņa, ka nevainīguma prezumpcijā var saskatīt divus aspektus – “ar rezultātu saistītos” (tiesiski procesuālos) un ar reputāciju saistītos.¹⁹⁷ Pirmajā – ar rezultātu saistītajā jeb procesuālajā aspektā ietilpināmi trīs nevainīguma prezumpcijas normatīvie raksturlielumi: 1) tā veido aizsardzību pret nepamatotu notiesāšanu, 2) tā ir vairogs pret valsts varas pārmērīgu izmantošanu un 3) tā ir norma, kas raksturo apiešanos un attieksmi.¹⁹⁸ Nenoliedzami, ka liela nozīme ir visiem šiem aspektiem, bet šajā publikācijā vēlētos pakavēties tieši pie pēdējā – nevainīguma prezumpcijas kā attieksmes jautājuma.

Profesionāļiem nereti, ja jau tikušas izvirzītas aizdomas, var rasties attieksme, ka aizdomās turētais “ir iespējami vainīgs”. Var šķist, ka tā ir pilnīgi pamatota attieksme no policijas, prokuratūras puses. Tomēr nevainīguma prezumpcija aicina šādu attieksmi pārvarēt un brīdina par iespējamām briesmām, ko rada vainīguma prezumēšana. Briesmas saskatāmas divos aspektos: pirmkārt, nevainīguma prezumpcija nodrošina, ka atbildīgās personas pievērsīs uzmanību arī attaisnojošiem, ne tikai apsūdzošiem pierādījumiem, otrkārt,

¹⁹⁶ Skat., piemēram: Lippe R.L. *Taming the Presumption of Innocence*. New York: Oxford University Press, 2016, pp. 11–80.

¹⁹⁷ Trechsel S. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford: Oxford University Press, 2005, pp. 163–164.

¹⁹⁸ de Jong F., van Lent L. The Presumption of Innocence as a Counterfactual Principle. 2016, *Utrecht Law Review*. 12(1), pp. 32–49. Pieejams: <http://doi.org/10.18352/ulr.324> (aplūkots 24.01.2019.).

apejoties ar aizdomās turētajiem kā “iespējami vainīgiem”, amatpersonām ir vieglāk attaisnot draudīgu vai pat emocionāli vardarbīgu attieksmi pret tiem, kas savukārt paaugstina nepatiesu atzišanās līmeni un secīgi arī nepamatotas notiesāšanas.¹⁹⁹

Šeit vēlētos iestarpināt – lai arī šobrīd raksturoju nevainīguma prezumpcijas juridisko izpausmi kriminālprocesos, tomēr šos divus draudus, kas saistīti ar attieksmi pret personu kā pieņemami vainīgu, tikpat labi var attiecināt arī uz ārpus krimināltiesisko sfēru, kaut vai žurnālistiku. Arī šeit, žurnālistam pārsteidzīgi pieņemot, ka persona ir vainīga, ir risks koncentrēties tikai uz apsūdzošas informācijas atlasīšanu, nepamanot ko citu, kā arī būt pārāk uzbrūkošam u.tml., morāli sevi attaisnojot ar domu, ka viņš taču atmaskojis vainīgo...

Nevainīguma prezumpcija sevī ietver arī kriminālprocesā iesaistīto personu skeptisku attieksmi pret pierādījumu iegūšanu un jau iegūto pierādījumu objektīvu izvērtēšanu, neietekmējoties no iepriekš iegūtās informācijas. Literatūrā atrodamas norādes uz empīriskiem pētījumiem, kas apliecina, ka pat ekspertu slēdzienus var ietekmēt t.s. “paredzamību ietekmējoša” informācija²⁰⁰. Kā piemērs tiek minēta situācija, kad eksperta izpētei tiek nodoti kādi personu iespējams identificējoši materiāli un eksperts no citiem avotiem ir informēts par šīs konkrētās personas iespējamu saistību ar noziedzīgo nodarījumu. Šāda informētība palielina iespēju, ka tiks identificēta tieši konkrētā persona.

Ja iedziļināmies nevainīguma prezumpcijas saturā, tad jāpiekrīt literatūrā izteiktam viedoklim, ka faktiski nevainīguma prezumpcija nenorāda, kas ir jāsasniedz (tā nenosaka, ka kāds jānotiesā vai jāattaisno), bet gan nosaka to, no kāda izejas punkta jāsāk. Šis izejas punkts ir “nav vainīgs”, kas faktiski nozīmē nevis neitrālu pieeju (1:1, proti, ka ir vienlīdz iespējams, ka persona ir un ka nav vainīga), bet

¹⁹⁹ Ferguson P.R. The Presumption of Innocence and its role in criminal procedures. *Criminal Law Forum* (2016) 27:131-158. Pieejams: <https://doi.org/10.1007/s10609-016-9281-8> (aplūkots 24.01.2019.).

²⁰⁰ Risinger D.M.NAS/NCR Report on Forensic Science: A Glass nine-teens full (This is about the Other Tenth) (2009) 50 *Jurimetrics* 21. Citēts pēc: Ferguson P.R. The presumption of innocence and its role in criminal procedures. *Criminal Law Forum* (2016) 27:131-158. Pieejams: <https://doi.org/10.1007/s10609-016-9281-8> (aplūkots 24.01.2019.).

gan pieeju “par labu” nevainīgumam. Tēlaini izsakoties, tas faktiski nozīmē, ka Temīdas svaru kausi ir nevis vienādā stāvoklī, bet gan sākotnēji ir nosvērušies par labu aizstāvībai.²⁰¹

Par labu šādai nostājai kalpo atziņa, ka neitralitātes principa piekritēji neievēro to, ka tas ir apsūdzētais, kam procesa gaitā ir visvairāk ko zaudēt. Tieši tas ir spilgti atspoguļojies bieži dzirdētajā Blekstouna (*Blackstone*) norādē par to, ka labāk desmit vainīgie izvairās no soda, nekā viens nevainīgais cieš.²⁰² Šī atziņa ir bieži citēta, tomēr reti skaidrota. Ir autori, kas piedāvā citādu proporciju. Taču var piekrist, ka ne jau proporcijā slēpjas būtība. Faktiski diskusija par jebkādam proporcijām nozīmētu tikai mūsu sabiedrības piekāpības pakāpi pret nepamatotu spriedumu procentu. Drīzāk šādas atziņas akcepts ir simboliska norāde par to, ka jebkura nepareiza notiesāšana ir īpaši smaga netaisnība.

Taisnības labad ir jānorāda, ka ne visi autori tam piekrīt. Tā, piemēram, ir norādīts, ka valstij, kurai ir pienākums rūpēties par savu iedzīvotāju drošību, ir jāizvēlas samazināt pierādīšanas standartu (līmeņa) latīņu vai arī saglabāt augsto standartu, pieļaujot, ka slepkavas netiks notiesāti un arvien vairāk nevainīgu personu no tiem cietīs²⁰³. Pieļauju, ka arī daļa lasītāju var domāt tieši tā. Taču šajā brīdī uz katra paša sirdsapziņas paliek jautājums, vai tiešām domas nemainītos, ja apsūdzētā statusā nonāktu mēs paši, mūsu radi, draugi un tuvinieki.

Tāpat jāatzīst, ka uz iepriekš ieskicēto problēmu atbilde nav notiesāšana ar mazākām prasībām pierādījumiem utt., jo pie tās, pilnīgi iespējams, īstais slepkava tāpat ir palicis nesodīts un turpinās izdarīt noziegumus. Bet sabiedrība ar apmierinājumu noskatisies tās personas sodīšanā, kura nav vainojama. Jāatceras, ka ar nepamatotu

²⁰¹ Ferguson P.R. The presumption of innocence and its role in criminal procedures. *Criminal Law Forum* (2016) 27:131-158. Pieejams: <https://doi.org/10.1007/s10609-016-9281-8> (aplūkots 24.01.2019.).

²⁰² Blackstone W. *Commentaries on Law of England* (1765), 713. Citēts pēc: Ferguson P.R. The presumption of innocence and its role in criminal procedures. *Criminal Law Forum* (2016) 27:131-158. Pieejams: <https://doi.org/10.1007/s10609-016-9281-8> (aplūkots 24.01.2019.).

²⁰³ Lee Y. Deontology, Political Morality, and the State (2010–2011) 8 *Ohio State Journal of Criminal Law* 385, 391. Citēts pēc: Ferguson P.R. The presumption of innocence and its role in criminal procedures. *Criminal Law Forum* (2016) 27:131-158. Pieejams: <https://doi.org/10.1007/s10609-016-9281-8> (aplūkots 24.01.2019.).

spriedumu valsts soda nevainīgu personu, radot tai virkni nelabvēlīgu seku, kas izraisa nepieciešamību pēc pastiprinātām prasībām.

Kā norādīju nedaudz iepriekš, nevainīguma prezumpcijā saskatāms ne tikai uz rezultātu virzītais aspekts, bet arī t.s. reputācijas aspekts. Tas spilgtu atainojumu guvis minētajā direktīvā, kur blakus citiem nozīmīgiem aspektiem kā nevainīguma prezumpcijas viens no uzdevumiem norādīta arī personas publiskā tēla aizsardzība, kas nenoliedzami var tikt grauta sakarā ar nepamatotiem un priekšlaicīgiem (pirms vainīguma atzīšanas likumā noteiktā kārtībā paustiem) publiskiem paziņojumiem par personas vainīgumu.

Tādējādi publisku personu (izmeklēšanas iestāžu, kriminālvajāšanas iestāžu, tiesu pārstāvju, ministru utt.) priekšlaicīgi apgalvojumi par konkrētas personas vainīgumu ne tikai var nelabvēlīgi ietekmēt sabiedrisko viedokli par šo cilvēku, bet arī pārkāpt tā nevainīguma prezumpciju. Cita starpā, vēršoties pie tiem, kam nav citu derīgu argumentu kā tikai materiālais, atgādināms, ka saskaņā ar direktīvas norādēm jebkurš nevainīguma prezumpcijas pārkāpums, ieskaitot reputācijas apdraudējumu, blakus citām sekām izsauc arī valsts pienākumu garantēt atbilstīgu atlīdzinājumu.

Līdzās liegumam publiskām personām paust viedokli pirms vainīguma likumīgas konstatēšanas nevainīguma principa praktiskā izpausme mūsdienu sabiedrībā nenoliedzami paredz, ka atbildīgajām amatpersonām ir jāspēj abstrahēties no publiski, piemēram, medijos utt., paustiem juridiski nesaistošiem privātpersonu izteiktiem viedokļiem, saprotot, ka tie nav un nevar būt faktu korekts juridisks vērtējums, bet gan tikai kāda viedoklis, kas, ļoti iespējams, veidojies bez pieejas visiem lietas materiāliem un nav balstīts tieslietu jomas zināšanās. Savukārt no mediju u.c. puses būtu tikai adekvāti prasīt, lai tie neiejaucas tiesu procesos un bez pamata neveido negatīvu sabiedrības viedokli par apsūdzēto personu, par tiesu varu un tai piešķirtajām amatpersonām. Jāatceras, ka demokrātiskā sabiedrībā katram ir iedalīta sava loma. Nenoliedzot, pat atzīstot kā īpaši nozīmīgu masu mediju u.c. "sargsuņa" lomu, tomēr vietā atgādināt, ka tiesu spriež tiesa un pret šo pamatatziņu cieņa jāizrāda arī žurnālistiem u.c. viedokļa paudējiem publiskā telpā.

Žurnālistu paustās norādes (dažkārt pasniegtas kā ziņas, dažkārt kā viedokļi), ka kāda persona izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, protams, ir ārpus krimināltiesiskās jomas. Un līdz ar to uz tām nav attiecināma nevainīguma prezumpcija kā kriminālprocesuāls pamatprincips. Tomēr tas nenozīmē, ka var tikt pieļauta bezatbildīga attieksme. Šeit vietā atgādināt kaut vai Eiropas Padomes Parlamentārās asamblejas 1993. gada 1. jūlija rezolūcijas Nr. 1003 “Žurnālistikas ētika” vairākus punktus: 1. pkt.: “Papildus juridiskām tiesībām un pienākumiem, kas noteikti attiecīgajās tiesību normās, plašsaziņas līdzekļiem ir ētiska atbildība pret pilsoņiem un sabiedrību, kas jāuzsver mūsdienās, kad informācijai un komunikācijai ir ļoti nozīmīga loma iedzīvotāju personiskās attieksmes veidošanā un sabiedrības un demokrātiskās dzīves attīstībā.”; 22. pkt.: “Žurnālistikā, sniedzot informāciju un viedokļus, ir jārespektē nevainīguma prezumpcija, īpaši lietās, kuras joprojām ir *sub judice*, un ir jāatturas no spriedumu pieņemšanas.”; 25. pkt.: “Žurnālista profesijā mērķis neattaisno līdzekļus, tādēļ informācija jāiegūst legālā un ētiskā veidā.”²⁰⁴ Latvijā 2018. gadā publiskotajā Rokasgrāmatā žurnālistiem arī ticis uzsvērts, ka žurnālistiem ir pienākums ievērot nevainīguma prezumpciju, to īsi skaidrojot šādi: “Žurnālists apsūdzētas vai tiesātas personas atturas saukt par noziedzniekiem. Par vainīgu noziegumā personu dod tiesības saukt vienīgi spēkā stāties spriedums. Jāņem arī vērā, ka sodāmības ar laiku dzēšas, jo katram pastrādātajam noziegumam ir noilgums.”²⁰⁵ Kaut arī šīs dažas nevainīguma prezumpcijai veltītās rindiņas ir pilnas ar formālām juridiskās terminoloģijas un tiesiski būtiskām kļūdām²⁰⁶ un faktiski nepareizi raksturo nevainīguma prezumpcijas kri-

²⁰⁴ Eiropas Padomes Parlamentārās asamblejas 1993. gada 1. jūlija rezolūcija Nr. 1003 “Žurnālistikas ētika”. Pieejama: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16414&lang=en> (aplūkots 24.01.2019.).

²⁰⁵ Azanda I., Jaunalksne I., Bjerregård M. B. Rokasgrāmata žurnālistiem. Īsi par mediju likumiem. Re:Baltica un SSE Rīga Mediju studiju centrs, 2018, 6. lpp. Pieejama: https://www.sseriga.edu/sites/default/files/inline-files/latvian_legal_guide_for_journalists_in_latvian.pdf (aplūkots 24.01.2019.).

²⁰⁶ Kā būtiskākās var norādīt šādas kļūdas – nepatiess ir apgalvojums, ka personas vainīgumu var konstatēt tikai tiesa ar spēkā stājušos tiesas spriedumu, jo faktiski tas iespējams arī kriminālprocesa rezultātā pieņemot citus t.s. personu neregistrējošus nolēmumus; absurds ir norādījums, saistot sodāmības dzēšanu ar kriminālatbildības noilgumu, jo tie ir divi dažādi krimināltiesiskie institūti – kriminālatbildības noilgums nozīmē, ka personu nevar saukt pie atbildības, savukārt sodāmības dzēšana ir fakta, ka persona ir tikusi sodīta, krimināltiesisko seku turpmāka neesamība.

minālprocesuālo būtību, tomēr apsveicami, ka šis norādes žurnālistu rokasgrāmātā vispār ir ietvertas.

Mūsdienu situācijā cilvēka sociālā, politiskā, pat personiskā u.c. dzīve var tikt iznīcināta ar vienu taustiņa spiedienu datorā vai pat telefonā, ievietojot paziņojumu kādā sociālajā tīklā, nemaz jau nerunājot par kādu plašāku, analītisku vai kā tādu pozicionētu rakstu. Dažkārt jāpiekrīt, ka saskatāmas līdzības ar tik ļoti kritizētajiem vīduslaikiem, kad vainīguma noteikšanā tika izmantotas, kā mēs šobrīd it kā esam atzinuši, nedemokrātiskas metodes. Vai esam kļuvuši tik ļoti atšķirīgi šodien? Vai tiešām esam gatavi pieņemt, ka kāda/-as ieraksts *#meToo* vai kādas žurnālistes kā akmeni cirstu sejas izteiksmi paziņotais, ka cilvēks ir vienkārši slikts, ir pietiekams, lai no tā novērstos, atzītu par profesionāli nederīgu, izolētu no politiskās u.c. dzīves? Tā teikt, kāds to akmeni irmetis pirmais, varam pievienoties? Protams, nevainīguma prezumpcija pamatā attiecināma uz kriminālprocesu, ne uz ko citu. Šeit ir zināma taisnība. Tomēr nevar neaizdomāties par kādā ASV laikrakstā lasīto: “Protams, mums visiem ir savas domas par apsūdzētā vainīgumu vai ne. Bet kad desmitiem tūkstošu šādu domu sanāk kopā masu publiskā verdiktā, mēs rīkojamies kā pūlis. Un mums ir tieša iedarbība uz nevainīguma prezumpcijas darbību tiesiskā izpratnē. [...]”²⁰⁷ Jo te nu ir tas sabiedriskais viedoklis, kas, iespējams, ir nejauši ar patiesību sakrītošs, bet, iespējams, veidojies stihiski, iespējams, apzināti nepatiesi virzīts, taču jebkurā gadījumā ar nozīmīgu ietekmi uz tiesas spriešanu. Citētais autors norāda: “Varbūt ikviens vīrietis, kurš apsūdzēts seksuālā pārkāpumā, patiesībā ir vainīgs. Bet ja nu daži nav darijuši nekā sliktā? Ja nu viens ir nevainīgs?” Latvijas situācijā šo piemēru drīzāk varētu attiecināt uz kādu ministru, deputātu vai vienkārši turīgu cilvēku – varbūt viņi visi tiešām ir ņēmuši kukuļus, zaguši, krāpuši, bet varbūt kāds konkrēts ne. Varbūt ieraksts kādā komentārā par to, ka šis nu gan ir korumpēts, ir kāda atriebības vai vienkārši bez iemesla vispārējā naidīgumā pamatots un nevis personiskā pieredzē bals-

²⁰⁷ O’Neil B. Whatever happened to the presumption of innocence? Pieejams: <http://www.latimes.com/opinion/op-ed/la-oe-oneill-presumption-innocent-sex-harassment-20171116-story.html> (aplūkots 24.01.2019.).

tīts. Ko jūs šādā situācijā presumēsiet? Lai atbilde paliek katra ziņā, tomēr šeit vietā jau citētā autora teiktais: “Ja kādu dienu apsūdzēs jūs, ļaujiet man minēt, ka jums labāk patiktu, ja es esu jums iespēju iegūt no šaubu tulkošanas par labu apsūdzētajam.”²⁰⁸

Nedaudz iepriekš citēju žurnālistu ētikas atziņu, ka līdzekļiem, ko tie izmanto informācijas ieguvē utt., jābūt likumīgiem un ētiskiem. Šajā prasībā es vēlētos “ielasīt” arī to, ka informācijas paušanai un analīzei, kas notiek publiskajā telpā, būtu jābūt zināšanās balstītai un profesionālai. Tieši tai būtu jābūt žurnālistu u.c. atbildībai. Nenoliedzami, to darbība veido sabiedrisko domu un to nebūtu pieļaujams darīt bezatbildīgi, tikai tīkšminoties ar savu ietekmi, bet neapzinoties tās sekas.

Līdzās vismaz pamatzināšanām tieslietu jomā (kas dažkārt iztrūkst, ko uzskatāmi apliecina pat pamatterminu klaji nepareiza lietošana vai kādas situācijas aplams izklāsts) analīze varētu tikt veikta uz pilnīgas, nevis fragmentāras materiālu bāzes. To zināmā veidā var nodrošināt tiesas atklātums un tiesu nolēmumu pieejamība sabiedrībai. Tomēr tieši šie nozīmīgie aspekti pēdējā laikā piedzīvojuši būtiskas pārmaiņas, tiekot sašaurināti līdz minimumam. Modernam kriminālprocesam raksturīga procesuālās formas vienkāršošana, kas pati par sevi nav nekas peļams, kamēr neskar pamatvērtības. Notikusi gandrīz pilnīga atteikšanās no rakstveida pierādījumu nolasīšanas, rakstveida procesi kā tādi, tiesas spriedumu motīvu daļas sašaurinājums un pilnīga neesamība – tā ir tikai daļa no pēdējo gadu grozījumiem kriminālprocesā, kas vērsta uz procesa vienkāršošanu un vienlaikus sašaurina iespējas personām, kuras nav procesa dalībnieki, veikt uz lietas materiāliem, nevis fragmentāri uzklusītiem viedokļiem, balstītu analīzi.

Tiesu procesu publiskums (atklātums) savulaik ieviests kā demokrātisku procesu raksturojoša iezīme. Vēsturisks ekskurss par publiskas (atklātas) lietas skatīšanas prasības rašanos un attīstību liek saskatīt dažādus argumentus, kas bieži ir visai netieši saistīti

²⁰⁸ O'Neil B. Whatever happened to the presumption of innocence? Pieejams: <http://www.latimes.com/opinion/op-ed/la-oe-oneill-presumption-innocent-sex-harassment-20171116-story.html> (aplūkots 24.01.2019.).

ar paša procesa norises formu – pieejams sabiedrībai – bet gan ar procesuālu jautājumu risinājumu, piemēram, liecinieku uzklausišanu, piedaloties pusēm un plašākam sabiedrības lokam u.tml. Jāpiekrit, ka vispārliciecināšā argumentācija par labu publiskai (atkātai) lietas skatīšanai ir kriminālprocesa publiskās dabas atzīšana, t.i., to skatot kā sabiedriski nozīmīgu, nevis privātu procesu.²⁰⁹

Šobrīd, kad atklātums ir būtiski ierobežots gan ievērojami samazinot “publisku” tiesu īpatsvaru, ieviešot rakstveida procesus, gan sašaurinot tiesā mutiski paustās informācijas apjomu, gan lielākajā daļā gadījumu nenodrošinot iespēju iepazīties ar kaut vai anonimizētiem, bet motivētiem tiesu nolēmumiem, kritikas tam nav. Vēl jo vairāk – salīdzinoši nesen dzirdēju no kādas žurnālistes sašutuma pilnu norādi par aizstāvības ļaunprātīgu tiesību izmantošanu, lūdzot nolasīt lietas materiālus... Nenoliedzu, varbūt aizstāvība darbojās ļaunprātīgi, taču nesaprotams ir žurnālistes sašutums, jo faktiski tieši aizstāvības aktivitāte radīja viņai iespēju savu viedokli, kas noteikti pēc tam tiktu atspoguļots medijos, balstīt nevis fragmentāri uzklaušītā viedoklī, bet arī citu lietā izmantojamo pierādījumu analizē²¹⁰.

Riskēšu un atļaušos izteikt savu viedokli, ka šāda situācija, kad masu mediju pārstāvji nemaz neiestājas par lielāku atklātumu tiesās (pret veiktajiem grozījumiem vai par kompensējošu pasākumu radīšanu), lielā mērā un daudzkārt nozīmē, ka faktiski žurnālistiem utt. nešķiet svarīga lietas materiālu pieejamība, ka viedokļa paušanai šķiet pietiekami ar selektīvi atlasītu informāciju. Savukārt tiesu varas institūciju pārstāvjiem svarīgāka ir sava darba atvieglošana, nevis iespēja juridiski korekti, savā tiešajā darbā, nevis intervijās un televīzijas raidījumos, paust un sabiedrībai pamatot savu viedokli.

Bet kamēr tiesu atklātums un motivētu tiesu nolēmumu pieejamība mazināsies, intervijām un televīzijas raidījumiem prognozējama tendence tikai pieaugt. Jo uz nolēmuma motivācijas izskaidrošanu publiskos procesos (kāds kriminālprocess nenoliedzami ir) ir

²⁰⁹ Summers S.J. *Fair trials. The European criminal procedural tradition and the European Court of Human rights*. Portland: Hart Publishing, 2007, pp. 38–47.

²¹⁰ Šādu attieksmi skat. arī, piemēram, 2017. gada 2. oktobra *Kasjauns.lv* rakstā “Vilcina prāvu, kurā tiesā Ēdoles invalida mocītāju. Noslēpkavotā brālis jau miris”. Pieejams: <https://jauns.lv/raksts/zinas/255562-vilcina-pravu-kura-tiesa-edoles-invalida-mocitaju-noslepkavota-bralis-jau-miris> (aplūkots 24.01.2019.).

tiesības ne tikai procesa dalībniekiem, bet visai sabiedrībai. Savukārt tiesnešiem un citām atbildīgajām amatpersonām jāapzinās, ka arī un bieži tieši viņu sniegtā (nesniegtā?) informācija veido sabiedrisko viedokli, kas savukārt atgriezeniski ietekmē tiesvedības procesus.

2.5. Advokātu neatkarība kā taisnīgas tiesas būtisks elements

Jānis Kārklis²¹¹

Nešaubīgi, ikviens saprātīgs cilvēks kā tiesiskas valsts ideālo modeli vēlētos pilnīgu tiesu sistēmas objektivitāti un neietekmējamību. Tas, pirmkārt, attiecas uz tiesnešu spēju pieņemt spriedumus, vadoties vienīgi no likuma, to jēgas un mērķa, ignorējot sabiedrības spiedienu pieņemt sabiedrībai tikamu spriedumu. Tomēr tā kā advokātūra saskaņā ar Advokatūras likuma²¹² 2. pantu ir tiesiskas valsts justīcijas neatņemama sastāvdaļa²¹³, tad būtisks ir arī jautājums, vai un cik neietekmējamam un neatkarīgam ir jābūt advokātam, t.sk., vai un kā sabiedriskais viedoklis ietekmē vai var ietekmēt advokātu un tā neatkarību. Tas ir sevišķi svarīgi tādēļ, ka advokatūrai ir nozīmīga loma tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanā²¹⁴. Lai arī advokāts saskaņā ar likumu ir padots vienīgi likumam, tomēr advokāts nedzīvo vakuumā, viņam apkārt ir tuvinieki, profesijas kolēģi, sabiedrība u.tml., kas apzināti vai nepazināti var radīt negatīvu tēlu par konkrētā advokāta izvēlēto profesionālo darbību. Viens no šī raksta tapšanas iemesliem ir mana paša kā advokāta un Latvijas Universitātes docētāja ilgstošā pieredze, kas, cita starpā, raisījusi pārdomas par advokāta un sabiedrības attiecībām.

Tēze, kas šajā rakstā tiks pierādīta un pamatota, satur šādu apgalvojumu – **sabiedrības nepamatots spiediens uz advokātiem atstāj negatīvu ietekmi uz tiesiskumu kopumā**²¹⁵.

Lai pārbaudītu iepriekš minētās tēzes pareizību, sākotnēji nepieciešams apskatīt advokatūras rašanos un tās lomu sabiedrībā. Advokatūras institūts ir ļoti sens, saskaņā ar atsevišķiem avotiem tas aiz-

²¹¹ Asoc. prof., Dr.iur., zvērināts advokāts.

²¹² Latvijas Republikas Advokatūras likums. *Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs*, 1993. 19. augusts, Nr. 28.

²¹³ Niedre A. *Latvijas Republikas advokatūras darbības organizācija un pamatprincipi. Tiesību akti par advokatūras darbības organizāciju un advokātu darbību*. Latvijas Zvērinātu advokātu padome, Rīga, 2009, 11. lpp.

²¹⁴ "Tiesības uz advokāta palīdzību ir viens no tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanas instrumentiem." Skat. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2015. gada 15. oktobra lēmumu lietā Nr. SKK-J-572/2015.

²¹⁵ Skat. šajā grām.: "Zvērinātu advokātu viedokli par sabiedriskā viedokļa ietekmi uz advokāta darbu: Advokāts traucēklis taisnīgumam?", 353. lpp.

sācies Senās Grieķijas periodā²¹⁶. To gan nevar uzskatīt par klasisku advokatūru, kādu to saprotam mūsdienās, jo tad tā vairāk bija daļrunības nekā juridisko zināšanu darba lauks. Turklāt Senajā Grieķijā tiesā bija jāaizstāvas pašam – pirmatnējie aizstāvji tiesā neuzstājās, bet rakstīja klientiem runas, kuras tika nolasītas. Vēlāk arī aizstāvjiem tika atļauts uzstāties klientu vietā, taču runāt par advokātu kā atsevišķu izveidojušos profesiju tad vēl nevarēja, jo par aizstāvi varēja būt ikviens – politiķi, valstsvīri u.tml. Tā kā toreiz arī tiesneši nebija apveltīti ar augstām zināšanām jurisprudencē, tad lielāku lomu tiesā spēlēja oratora māksla nekā specifiskas zināšanas²¹⁷.

Mūsdienīgākas aprises advokāta profesija ieguva Romas impērijas laikā. Sākotnēji Romā aizstāvību varēja veikt konkrētas dzimtas patroni, t.i., Romas dzimtie patricieši, taču, tā kā impērijas apmēri auga un patriciešu skaits bija mazs, kļuva neiespējami veikt pārstāvību konkrētam dzimtas patronam, tāpēc tika pieļauts mainīt un pilnvarot citus patronus. Tas noveda pie tā, ka klienti arvien vairāk izvēlējās veiksmīgākos patronus, kas bija ar augstākām zināšanām. Tā rezultātā patroni kļuva par atsevišķu profesiju, kas aizsāka mūsdienu advokatūras profesiju²¹⁸. Vēlāk patronu institūts sadalījās sīkāk – personas, kurām nebija daļrunības spējas, laiku veltīja likumu studēšanai un tādējādi izveidojās jurista institūts, savukārt patroni, kas bija apveltīti ar oratora spējām, veica klientu pārstāvību tiesā, no kā attīstījās advokāta profesija²¹⁹. Romas laikā tos sauca par patroniem, nevis advokātiem, un šādu nosaukumu lieto vēl mūsdienās, t.sk. vairākos Advokatūras likuma pantos²²⁰.

Tomēr, neskatoties uz advokatūras ilgo vēsturi un to, ka advokātu institūts radās ilgstošā un dabiskā procesā un – pats galvenais – pēc sabiedrības pieprasījuma, kopumā sabiedrības attieksme pret advokātiem nav labvēlīga. Ir zināms, ka advokātus bieži uzskata par netaisnības aizstāvjiem, par tiem ir daudz neglaimojošu anekdožu,

²¹⁶ Lofberg O.J. *Sycophancy in Athens*. The University of Chicago Libraries. Chicago, Illinois, 1917.

²¹⁷ Bērziņš N. Advokāts un viņa misija. Rīga: Grāmatu draugs, 1935, 6.–7. lpp.

²¹⁸ Turpat, 8. lpp.

²¹⁹ Dekerts K. *Dažas domas par advokatūru un viņas reorganizāciju*. Rīga: izdevniecība "Gaisma", 1934, 6.–8. lpp.

²²⁰ Skat., piemēram, likuma 84., 91. 96., 104. u.c. pantus.

tos nereti dēvē par pērkamām dvēselēm. Protams, šādi uzskati un apzīmējumi aizmirstas un netiek atzīti par pareiziem, ja cilvēkam pašam kādā lietā nepieciešams advokāts kā aizstāvis. Tad nereti advokāts ir vienīgais glābiņš, un negatīvā attieksme izzūd kā ar burvju nūjiņas mājienu. Arī nevainīguma prezumpcija konkrētā cilvēka acīs, kam draud atbildība, iegūst konkrētas, saprotamas aprises, un tā tiek aizstāvēta kā būtisks tiesiskas valsts elements. Neskatoties uz šo, daļa sabiedrības vēlas ātru un efektīvu spriedumu un skandalozās lietās caur dažādiem medijiem izdara netiešu spiedienu uz tiesu sistēmu, t.sk. advokātiem.

Nešaubīgi, **sabiedrības spiedienam uz advokatūru ir jābūt, bet tam ir jābūt vērstam uz to, lai viss notiek likuma ietvaros**, taču vienlaikus šis spiediens nedrīkst pārtapt par tādu, kas vērst uz to, lai advokāti neaizstāvētu vai nepārstāvētu no sabiedrības skatu punkta “nepareizās”, “negodīgās”, “aizdomīgās” personas. Visa advokatūras ideja balstās tajā, ka ir kāds, kurš bez aizspriedumiem, pakļaujoties vienīgi likumam, nevis emocijām, aizstāv ikvienu. Nereti skaļās lietās ir lasāms, it sevišķi dažādos sociālajos medijos, ka ir advokāti, kas savus klientus izvēlas nepareizi, nostājušies nepareizā pusē. Advokāts ir sabiedrības daļa, un šāda attieksme rada netiešu spiedienu (pamudinājumu) nepārstāvēt vai neaizstāvēt skandalozus vai ar sliktu reputāciju apveltītus cilvēkus. Ja advokāts tomēr izvēlas pārstāvēt šādu klientu, viņam nākas saskarties ar negatīvu nostāju no sabiedrības puses un pat sabiedrības acīs apdraudēt savu reputāciju.

Neskatoties uz sabiedrības vēlmi noteikt, kurš *a priori* ir nelietis un kurš tādēļ nepelna tiesības uz efektīvu aizstāvību, advokātiem ir jābūt noturīgiem pret sabiedrības daļas nepatiku, un savs likumā rakstītais un zvērestā dots pienākums ir jāpilda stoiskā mierā.

Iespējams, advokatūras prestižs ir cietis tieši nesenaajā dekādē, kad ātros tempos notika transformācija no Padomju Savienības valstiski plānotās ekonomikas uz tirgus ekonomiku (tā sauktie deviņdesmitie gadi) un notika kapitāla sadale. Tajā laikā daudzos sabiedriski un ekonomiski nozīmīgos procesos bija iesaistīti arī advokāti. Šajā sakarā rodas pamatots jautājums, vai advokāta profesijas prestižs ir cietis tieši pēdējā laikā, bet agrāk bija citādi? Biezāk sastopa-

mā atbilde, ko nākas dzirdēt no vecāka gadagājuma advokātiem, ka agrāk profesija bija prestiža, taču tagad tās spozme ir zudusi. Taču uzskats, ka šī profesija agrāk bija cienījama, bet mūsdienās tā sevi ir diskreditējusi, ir kļūdains. Ja atskatāmies vēsturē, tad uzmanība vēršama uz dažiem citātiem dažādu gadsimtu laikā, kas bijuši vērsti pret advokatūru. Piemēram, 1790. gadā Krievijas imperatore Katriņa II kādā vēstulē raksta: *“Advokāts, rēķinoties ar to, kad un cik tam samaksāts, aizstāv te taisnību, te melus. Es vispirms aizdzītu prom šos ļaudis, un necīnītos sīkumos, pa daļām, ar viņu izdarīto.”*²²¹ Gandrīz simts gadus vēlāk, 1875. gadā, Krievijas impērijas ideologs Nikolajs Markovs ir vēl skarbāks: *“Advokatūra pēc būtības ir pretvalstiska. Advokatūra palīdz bagātam un nospriež nabagu, bet pēc sava rakstura vienmēr organizētā veidā pabalsta netaisnību. Katrai pusei procesā ir savs advokāts, un katrs advokāts cenšas panākt par katru cenu sava klienta attaisnošanu. Neizbēgami tāpat viens no advokātiem apzināti aizstāv netaisnību.”*²²² Arī pirmskara Latvijā netrūka līdzīgu viedokļu par advokatūru. Piemēram, 1935. gadā tiek rakstīts: *“Advokatūra pēdējā laikā padota sabiedrības uzbrukumiem tikai tādēļ, ka atsevišķi advokatūras pārstāvji ļāvušies vadīties savā darbībā no tīri materiāliem aprēķiniem, aizmirstot sabiedrisko un valstisko misiju.”*²²³ Bet 1939. gadā avīzē “Rīts” atrodams šāds pārmetums advokatūrai: *“Gribētos norādīt uz parādību, ka žīdu tautības veikalnieku dažādās lietas iestādēs visvairāk kārtu latviešu advokāti – turklāt nereti ar ļoti pazīstamiem vārdiem. Vai arī šinī lietā nebūtu kaut kas darāms? Jeb vai atlīdzība par šiem pakalpojumiem ir pārāk vilinoša, lai no tās atteiktos?”*²²⁴

Sabiedrības fragmentāra nepatika pret advokatūru ir pastāvējusi jau sen, un, piemēram, Franču revolūcijas iespaidā 1789. gadā pat tika iznīcināta advokatūras institūcija, atceļot visas advokātu privilēģijas²²⁵. Tomēr pēc dažiem gadiem izrādījās, ka vēlāmais mērķis nav sasniegts, un Napoleona laikā advokatūra tika atjaunota. Tāpat

²²¹ Bērziņš N. Advokāts un viņa misija. Rīga: Grāmatu draugs, 1935, 19. lpp.

²²² Turpat, 5. lpp.

²²³ Turpat, 20. lpp.

²²⁴ “Salmu vīri” un “vairogu advokāti”. Rīts, 1939, 27. novembris, Nr. 328.

²²⁵ Dekerts K. Dažas domas par advokatūru un viņas reorganizāciju. Rīga: izdevniecība “Gaisma”, 1934, 11. lpp.

advokatūra tika likvidēta arī Latvijā 1919. gadā lielinieku valdīšanas laikā²²⁶, taču 1920. gadā, Latvijas armijai uzvarot Latvijas Neatkarības karā, advokatūra tika atjaunota. Kā redzams, dažādos laikmetos advokatūra nereti tikusi uzskatīta par kaut ko nevēlamu, tādējādi arī mūsdienās esošā negatīvā attieksme pret šīs profesijas pārstāvjiem nav nekas unikāls.

Lai arī faktoloģiski ir noskaidrots, ka kopumā advokatūrai gan drīz visos laikos nav bijusi laba reputācija, tomēr ir jāatbild uz jautājumu, kādēļ tas tā ir, it sevišķi ņemot vērā, ka advokatūra ir katras tiesiskas valsts neatņemama sastāvdaļa. Viens no visbiežāk dzirdētiem un lasītiem uzskatiem ir tāds, ka advokāts cīnās par klientu, nevis taisnību. Sabiedrības acīs kopumā vispārējs taisnīgums tiek vērtēts augstāk par viena cilvēka interesēm²²⁷. Tā kā ikvienā krimināllietā prokurors pārstāv sabiedrības intereses, bet advokāts – indivīda intereses, tad sabiedrībai rodas loģisks secinājums, ka advokāts ir sabiedrības interešu traucēklis.

Lai arī šāds vienkāršots skatījums nav pareizs, tomēr, balstoties uz šo priekšstatu, sabiedrībā šis viedoklis ir iesakņojies jau vēsturiski. Šāds secinājums savukārt noved pie nākamā secinājuma, proti, advokāta profesija nekad nebūs ar augstu prestižu, jo vidējais sabiedrības loceklis to redz kā traucēkli taisnīgumam.

Ņemot vērā iepriekš minēto vienkāršoto sabiedrības skatījumu uz advokāta un sabiedrības attiecībām, rodas pamatots jautājums, kāpēc sabiedrībā šāds viedoklis dominē? Atbilde slēpjas apstākļī, ka lielākoties sabiedrība procesus redz melnus vai baltus, lielākajai daļai labais un ļaunais ir acīmredzams, un skaidrība par vainīgo ir momentā. Līdzīgi kā pasakās, kurās labais un ļaunais jau sākumā tiek skaidri iezīmēts – ļaunā pamāte pasakā par Ansīti un Grietiņu, ļaunā ragana pasakā par Sniegbaltīti un septiņiem rūķīšiem, ļaunais runcis pasakā par kaķīša dzirnavām u.tml. Ja kopš bērnības pasaules notikumi tiek atspoguļoti tik vienkāršoti, t.i., ka labo un ļauno var viegli nošķirt, tad arī indivīda ikdienas dzīves situācijās šī matrice neapzi-

²²⁶ Krastiņa I. *Ētiska neatkarība – mūsu zelts*. Rīga: Latvijas Zvērinātu advokātu padome, 2008, 33. lpp.

²²⁷ Ja vien pats neesi tas cilvēks.

nāti tiek piemērota. Tā rezultātā indivīds neapzināti pats piemēro šo modeli, proti, jebkurā notikumā (stāstā) darbojošās personas, tāpat kā pasakās, sākumā ir jāiedala labajos un sliktajos.

Gandrīz nav atrodamas tādas pasakas, kurās būtu mācīts, ka ne vienmēr viss ir tā, kā sākumā izskatās, vai ka baltais var būt melns un otrādi. Tādējādi jau no bērnības cilvēkos veido uzskatus par pasauli, kas ir “melnbalta”. Un tas nav pārmetums pasaku autoriem – ir loģiski pasaules kārtību mācīt ar vienkāršotiem piemēriem, jo bērnībā sarežģītu sabiedrības konstrukciju ir grūti attēlot. Tomēr, nemainot šo vienkāršoto skatījumu uz sabiedrību arī skolas gados, liela daļa sabiedrības paliek pasaku radītā vienkāršotā sabiedrības procesu izpratnē (vienkāršotā labā un ļaunā iedalījumā). Viņos neattīstās kritiskās domāšanas veids, kas ir raksturīgs jurisprudencē. Tādējādi plašākai sabiedrībai paliek svešs juridiskās domāšanas veids²²⁸, kura pamati radušies un pieslīpējušies gadsimtu gaitā.

Par to ir rakstījis arī amerikāņu psihologs Džonatans Heids, norādot, ka cilvēki, sniedzot atbildes uz sarežģītiem jautājumiem, sevi neapzināti pakļauj efekta stāvokļa heuristikai. Viņš atklājis, ka īpaši sarežģītu jautājumu gadījumā cilvēki mēdz nekavējoties ieņemt vienas vai otras puses viedokli, nostāties tādā vai citādā vienkāršotā pozīcijā, kas bieži vien visu redz “melns” un “balts” kategorijās. Un tikai pēc tam cilvēki “konsultējas” ar saprātu, lai atrastu un piemeklētu argumentus, kas pastiprina vai izskaidro viņu jau sākotnēji ieņemto pozīciju²²⁹.

Cilvēku vēlmi skatīties vienkāršoti uz dažāda veida jautājumiem apstiprina mana paša kā docētāja pieredze Latvijas Universitātē. Saviem studentiem mācot jurisprudences būtību, pirmajā nodarbībā es uzdodu jautājumu – vai tas ir pārkāpums, ja kāds ar beisbola nūju izsit automašīnas stiklu? Gandrīz visi studenti nekavējoties sniedz skaidru atbildi, ka tas noteikti ir pārkāpums. Taču mācīts jurists neizdarīs secinājumu, pirms neuzdos papildu jautājumus par faktiem – kam pieder auto (iespējams, pašam sitējam, un līdz ar to sava

²²⁸ Bērziņš N. *Advokāts un viņa misija*. Rīga: Grāmatu draugs. 1935, 25. lpp.

²²⁹ Pīlēns U. *Mans uzņēmēja kods*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2018.

īpašuma iznīcināšana nav pārkāpums), vai pats cietušais nelūdz to sasist (pārkāpuma nav, ja kāds darbojas pēc aizskartās personas gribas), bet varbūt tika glābts bērns, kurš atstāts uzkursušā mašīnā (galējā nepieciešamība) u.tml. Līdz ar to sabiedrība ar “vieglu roku” nosaka vainīgo, jo tās standarti atbildes sniegšanā (vainīgā noteikšanā) ir krietni zemāki nekā tiesību zinātnē. Taču tieši tiesu, advokātu un prokuroru uzdevums ir šos standartus noturēt augstus un nepieļaut to mazināšanu. Ņemot vērā dažādās izpratnes par vainīgā noteikšanu, šāda pretruna starp tiesu sistēmu un sabiedrību pastāvēs vienmēr, jo atšķiras sabiedrības spriešana par pareizumu – sabiedrībai pietiek ar pamatotām aizdomām, kamēr juristiem – ar neapgāžamiem pierādījumiem.

Tieši iepriekš norādīto iemeslu dēļ sabiedrībā vienmēr pastāvēs uzskats, ka advokāts rīkojas nepareizi, ja tas uzņemas aizstāvēt, pēc sabiedrības domām, nelieti. Turklāt arī daži advokāti tā domā. Pēc būtības šie cilvēki neatbilst advokāta prasībām, jo šķiro cilvēkus pirms tiesas sprieduma. To var darīt sabiedrība, žurnālisti, bet nekad advokāts, jo tas ir absolūti pretēji advokatūras institūtam kā tādām.

Iespējams, kāds lasītājs šajā vietā nodomās, ka tā ir tikai advokātu izdomāta atruna peļņas gūšanas nolūkā un patiesībā advokātiem tiešām nevajadzētu aizstāvēt neliešus, un ka sabiedrības viedoklis ir absolūti pamatots. Lai izvērtētu, vai šāds sabiedrības viedoklis ir pareizs vai nepareizs, ir jāmodelē sistēma, kurā advokāts tik tiešām neaizstāv nelieti, jo sabiedrībai, un lielā mērā līdz ar to arī advokātam, vainīgais jau ir skaidrs.

Šāds modelis pēc būtības nozīmētu to, ka advokātam *a priori* ir jāizvērtē, vai aizstāvēt klientu – tātad pirmšķietami izspriest, vai konkrētais cilvēks ir vai nav vainīgs. Vienlaikus **tiesneši, prokurori un advokāti zina, ka tieši tiesas sēde, izskatot lietu pēc būtības, ir tā vieta, kurā visprecīzāk var notikt atbildības izvērtējums.** Tas ir arī visas tiesu sistēmas uzdevums, kur advokātam ir obligāti jāpiedalās. Jebkurš cits izvērtējums pirms tiesas sēdes nebūs pilnvērtīgs un objektīvs, tāpēc advokātu kaunināšana par nepareizo personu aizstāvēšanu ir pretrunā tiesu sistēmas idejai un pašos pamatos absurda. Kāds šeit varētu iebilst, ka nav jāaizstāv

acīmredzami nelieši, piemēram, sērijveida slepkava, kurš atzinies noziegumā, taču lielākoties viss nav tik acīmredzami, turklāt nekad nevar *a priori* izslēgt, ka šim cilvēkam piespieda uzņemties vainu. Visi fakti, uz ko balstās apsūdzība, ir jāpārbauda, un tas notiek tikai un vienīgi tiesas namā. Turklāt šādā samākslotā modelī rastos problēmas novilkt skaidru robežu, kurus klientus advokātam aizstāvēt, bet kuri nepelna nekādu labvēlību. Šādu robežu nemaz nevar un nedrīkst novilkt. Advokāta misija ir aizstāvēt ikvienu, jo pretējā gadījumā var kļūdaini atteikties aizstāvēt to, kurš visiem šķiet vainīgs, bet patiesībā nav. Vēsturē ir bijuši gadījumi, kad apsūdzētajam netic sabiedrība un pat advokāts, turklāt viņa aizstāvības pozīciju pat izsmej. Rezultātā persona tiek notiesāta, un tikai daudzus gadus vēlāk izrādās, ka persona bijusi nevainīga²³⁰. Te atliek vien uzdot retorisku jautājumu, vai šādā situācijā advokāta misija bija izpildīta? Šādu kļūdu iespējamības dēļ attīstītās valstīs arī nepastāv vairs nāvessods. Ja sabiedrība ir vienojusies, ka vislielākajam nelietim nedrīkst piespriest nāvessodu, tad vēl jo vairāk šai sabiedrībai ir jāciena situācija, ka šādu nelieti aizstāv advokāts, turklāt, lai tieši maksimāli izslēgtu iespējamo justīcijas kļūdu. Otrkārt, advokāta uzdevums ir ne tikai izslēgt iespējamo kļūdu, bet pat gadījumā, ja persona ir vainīga noziegumā, palīdzēt noteikt pareizāko sodu – norādot uz atbildību mikstinošiem apstākļiem, norādot uz kādas epizodes nepierādīšanu u.tml.

Tāpēc ir noraidāms tāds advokatūras modelis, kurā advokāts, balstoties vienīgi uz savu vai sabiedrības viedokli, *a priori* izvēlētos, kuru klientu aizstāvēt un kuru ne. No tā izriet pamatots secinājums, ka nav pareizās un nepareizās puses, kurā advokāts nostāties. Tie, kas atbalsta tādu pieeju, būtībā atbalsta tiesiskuma standarta mazināšanu. Šādas pieejas akceptēšana būtu tiesiskas valsts beigu sākums.

Tādējādi sabiedrības nepamatots spiediens uz advokātiem rada arī draudus taisnīgai tiesai un tāad arī tiesiskai valstij, kā arī mazina indivīda tiesību aizsardzības līmeni. Šāda spiediena nepieļaujamība

²³⁰ Boon A. *Lawyer's Ethics and Professional Responsibility*, Oxford and Portland, Oregon, 2015, p. 22.

ir atspoguļota arī Advokatūras likuma 6. panta 1. punktā, kas cita starpā nosaka, ka ir aizliegts ietekmēt vai iespaidot advokātus.

Otrs jautājums, kas jāanalizē saistībā ar advokātu neatkarību, ir jautājums par advokātu korespondences neaizskaramību un klienta noslēpuma aizsargāšanu. Ir dzirdēti viedokļi, ka advokātu korespondences neaizskaramība un klienta noslēpuma aizsargāšana ir advokātu un viņu klientu nevajadzīga privilēģija – šāda noslēpuma sargāšana kaitē taisnīgumam, jo tiek noslēpti nozīmīgi fakti.

Lai atbildētu, vai šādi viedokļi ir pamatoti, ir jādefinē, kāpēc pastāv klienta noslēpuma aizsargāšanas princips? Tam ir četri pamatargumenti:

1) ja advokātam nevarētu pilnībā uzticēt informāciju, tas novestu pie tā, ka klients nealgotu advokātu, tātad viņš to neizmantotu, kas savukārt novestu pie tiesību uz taisnīgu tiesu mazināšanas, jo advokāta institūtam ir nozīmīga loma taisnīga tiesas procesa nodrošināšanā;

2) advokāta veiktā ziņošana par pierādījumiem attiecībā uz klienta noziegumu, tātad izpaust klienta noslēpumu, automātiski radītu juridisku situāciju, ka klients, pats to nevēloties, atzīstas noziegumā caur savu pilnvarnieku – tātad notiktu iejaukšanās cilvēka brīvā izvēlē. Kā zināms, neatzīšanās noziegumā nav sodāma rīcība un nav atbildību pastiprinošs apstāklis, tāpēc arī advokātam nav tiesības bez klienta noteiktas piekrišanas atklāt tiesībsargājošajām institūcijām vai jebkurai personai ziņas, kas varētu kaitēt klientam;

3) advokāts aizstāv klienta intereses, līdz ar to, ziņojot par apstākļiem, kas kaitē klientam, advokāts vienlaikus pārstāvētu apsūdzības (tātad sabiedrības) intereses, nevis klienta. Nešaubīgi, šādā situācijā izveidotos iekšēja kolīzija (interesu konflikts), jo nav iespējams, ka viena persona pārstāv pretējas intereses (šāda pārstāvība nav efektīva). Advokāta uzdevums ir pārstāvēt vienīgi klienta likumīgās intereses, turklāt šāda interešu aizsargāšana nenonāk pret-runā ar sabiedrības interesēm, jo jāatceras, ka sabiedrības intereses pārstāv prokurors ar ievērojamiem valsts resursiem;

4) neaizsargājot advokāta korespondenci, trešām personām tiktu atklāts klienta noslēpums, tāpēc korespondences neaizskaramība ir neatņemama klienta noslēpuma aizsardzība principa sastāvdaļa.

Iepriekš minētie četri argumenti nešaubīgi apstiprina tēzi, ka **uz advokāta neatkarības, t.sk. klienta noslēpuma neizpaušanas principu balstās viss advokatūras institūts, pretējā gadījumā tas būtu deklaratīvs un lieks**. Tātad šis princips pastāv arī visas sabiedrības interesēs. Neesot šim principam, advokātu loma tiesu sistēmā kļūtu lieka, kas novestu pie tā, ka *“bez aizstāvja palīdzības apsūdzētais būtu bezspējīgs tiesas priekšā, un tiesa arī nevarētu gūt lietas vispusēju apgaismojumu. Tāpat civiltiesā prāvnieks būtu bezspējīgs meklēt un atrast savas tiesības, ja viņam nebūtu speciāli izglītots pilnvarnieks, un arī pati tiesa, kurai būtu jāsaprotas ar prāvnieku – nejuristu, nonāktu nepārvaramās grūtībās”*.²³¹

Klienta noslēpumu sargāšanai ir sena vēsture. Jau romiešu juristi savās sevišķajās instrukcijās uzlika par pienākumu tiesu priekšsēdētājiem raudzīties uz to, lai advokāti tajās lietās, kur tie uzstājušies kā aizstāvji, netiktu pratināti kā liecinieki. Arī pirmskara Latvijā Zvērinātu advokātu padomes noteikumos bija paredzēts: *“Zvērināts advokāts nedrīkst izpaust sava pilnvardevēja noslēpumu ne tikai lietas vešanas laikā, bet arī pēc atsvabināšanas no lietas vešanas vai pēc lietas nobeigšanas”*.²³² Turklāt klienta noslēpuma aizsargāšanas princips attiecas arī uz advokātu biroja personālu, ne tikai pašu advokātu²³³. Tātad Advokatūras likuma 6. pantā garantētā advokātu neatkarība attiecināma arī uz personālu, kuru advokāts nodarbina juridiskās palīdzības sniegšanā, t.sk. tehnisko darbu veikšanā. Pretējā gadījumā Advokatūras likuma 6. pants un advokāta neatkarība būtu deklaratīvi jēdzieni.

Tomēr atskatoties vēsturē, ir atrodamas idejas, kas paudušas, ka būtu jāatsakās no šīm advokāta un klienta privilēģijām. It īpaši tas izskanēja Latvijā pēc Padomju Savienības veiktās okupācija. Šajā sakarā zīmīgs ir citāts no 1940. gada oktobra izdevuma *“Tieslietu Vēstnesis”*, tātad īsi pēc Latvijas okupācijas, – *“Kas attiecas uz advokāta noslēpuma institūta saglabāšanu it kā sabiedriskās interesēs, tad*

²³¹ Šmidts J. *Advokātu ētika*. Students. 1935, Nr. 221.

²³² *Zvērinātā advokatūra*. Zvērinātu advokātu padomes izdevums. Rīga: AS “Izdevējs”, VI, 1936, 14. lpp.

²³³ Gerven van Dirk. *Professional secrecy in Europe. Professional Secrecy of Lawyers in Europe*. Compiled by the Bar of Brussels. Cambridge University Press. 2013, p. 11.

padomju advokatūras goda pilnās funkcijas realizēšana nekādā ziņā nav atkarīga no profesijas noslēpuma paturēšanas. Tagadnes padomju advokāta komunistiskā apziņa ir konfliktā ar prasību ievērot profesijas noslēpumu līdzšinējā veidā. Procesuālās normas, kas aizliedz pratināt advokātu kā liecinieku, ir novecojušas, tās jāgroza, lai advokāts nejestu pienākumu slēpt klientu atklātos likumu pārkāpumus”²³⁴

Šajā citātā spilgti redzamas sistēmu atšķirības – padomju un citās totalitārās sistēmās indivīda tiesībām ir maza nozīme iepretim valsts interesēm. To spilgti apliecina šāds 1941. gada citāts no izdevuma “Padomju tiesa un prokuratūra” – “pilnīgi jāaizmirst kapitālistiskai sabiedrībai raksturīgais indivīda pretnostatījums sabiedrībai, apsūdzētā pretnostatījums tiesai, kad advokāts pūlas aizstāvēt sava klienta tīri personīgi-egoistiskās intereses”²³⁵. Turpretī tiesiskā valstī centrā ir indivīda tiesības. Līdz ar to šeit nerodas jautājums, kāpēc advokāta loma tiek mazināta tieši totalitārās valstīs – tas ir traucēklis indivīda tiesību apspiešanai, tas ir neērts veidojums sistēmai, kurā tiesiskumam ir maza loma. Indivīds bez neatkarīga advokāta nespēj tik efektīvi aizsargāt tiesā savas tiesības un intereses²³⁶, kā rezultātā netiek nodrošināta viena no tiesiskas valsts būtiskām cilvēktiesībām – tiesības uz taisnīgu tiesu. Līdz ar to **ikviena persona, kura iestājas pret likumā noteikto advokātu aizsardzību, patiesībā neapzināti iestājas par savu tiesību mazināšanu ilgtermiņā.**

Advokatūras institūts, t.sk. klientu noslēpums, ir neatņemama tiesiskas valsts sastāvdaļa, ko cita starpā ir secinājusi arī Eiropas Savienības Tiesa vairākos spriedumos – “advokāts nevarētu pienācīgi veikt savu uzdevumu konsultēt, aizstāvēt un pārstāvēt klientu, bet klientam tādējādi tiktu liegtas tiesības uz taisnīgu tiesu, ja advokātam tiesas procesā vai tā sagatavošanās stadijā būtu pienākums sadarboties ar valsts iestādēm, tām nododot informāciju, kas iegūta juridiskajās konsultācijās, kas notikušas šī procesa ietvaros”²³⁷. Arī Augstākās

²³⁴ Karlovskis V. (pēc Elkinda S. raksta “Sovetskaja Justicija”, 1940, Nr. 4) *Advokātu ētika*. Tieslietu Vēstnesis, 1940, 4. oktobris, Nr. 2.

²³⁵ Velde R. *Par advokātu darbu un advokatūras turpmākiem uzdevumiem*. Padomju Tiesa un Prokuratūra, 1941. 1. aprīlis, Nr. 1.

²³⁶ Wolfram W.C. *Modern Legal Ethics*. Hornbook series. West Publish Co. 1999, p. 2.

²³⁷ Eiropas Kopienas Tiesas 2007. gada 26. jūnija spriedums lietā C-305/05 *Ordre des barreaux francophones et germanophone et al.*

tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments 2008. gada 21. aprīļa nolēmumā²³⁸ ir akcentējis, ka advokatūras institūtam ir liela nozīme kvalificētas juridiskās palīdzības nodrošināšanā, jo advokāts ir ne tikai pārstāvis, kura uzdevums ir atvītot procesa dalībnieku tiesā un sasniegt sava pilnvardevēja noteikto galamērķi, bet vienlaikus arī tiesībaizstāvis. Advokāts, nododot zvērestu, kļūst par tiesu sistēmai piederīgu personu un apņemas aizsargāt tiesā personu tiesības sabiedriskās labklājības interesēs un to vārdā.

Tāpat arī Starptautiskās advokātu asociācijas (*The International Bar Association – IBA*) izveidotā starptautiskā advokātu ētikas kodeksa²³⁹ 3. punkts paredz, ka advokātam ir jābūt neatkarīgam savā profesionālajā darbībā. Tāpat no Eiropas advokātu profesijas pamatprincipu hartas²⁴⁰ izriet, ka advokāta neatkarība un advokāta brīvība darboties klienta labā ir uzskatāma par pamatprincipu, kuru ir nepieciešams ievērot advokātiem, veicot savu profesionālo darbību, un šo pamatprincipu ir pienākums ievērot un atbalstīt Eiropas Savienības dalībvalstu advokatūrām, juristu biedrībām, tiesām, likumdevējiem, valdībām un citām institūcijām. Turklāt advokāta neatkarības principa izpausme Eiropas advokātu ētikas kodeksā²⁴¹ ir aprakstīta 2.1.1. punktā, paredzot, ka “*advokāta galvenie pienākumi prasa pilnīgu advokāta neatkarību, brīvību no visa veida ietekmes, īpaši tādas, kas var rasties sakarā ar [...] personiskajām interesēm vai ārējā spiediena rezultātā. Šāda neatkarība ir tikpat nepieciešama jurisdikcijas uzticamībai kā tiesneša taisnīgums [...]*”. Latvijas advokātu ētikas kodeksa 1.1. punktā ietvertais advokāta neatkarības princips ir izteikts ievērojami lakoniskākā formulējumā, tomēr saturā ziņā tas ir saskanīgs ar iepriekš minēto Eiropas advokātu ētikas kodeksā ietverto formulējumu. No iepriekš minētā var vērot zināmu korelāciju starp advokātu kā neatkarīgu pārstāvamo tiesisko interešu īstenotāju no vienas puses un tiesnešu spēju spriest taisnīgu tiesu no otras.

²³⁸ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008. gada 21. aprīļa nolēmums lietā Nr. A42250105.

²³⁹ Starptautiskais advokātu ētikas kodekss. Pieņemts 1956. gadā un papildināts 1988. gadā.

²⁴⁰ Eiropas advokāta profesijas pamatprincipu harta. Pieņemta CCBE plenārsēdē 2006. gada 25. novembrī.

²⁴¹ Eiropas advokātu ētikas kodekss. Pieņemts CCBE plenārsēdē 1988. gada 28. oktobrī.

Advokāta un klienta noslēpuma aizsardzība ir paredzēta arī Latvijas Republikas Advokatūras likuma²⁴² 6. panta otrās daļas 2.–4. punktā, kur noteikts, ka ir aizliegts pieprasīt no advokātiem ziņas un paskaidrojumus, kā arī nopratināt viņus kā lieciniekus par faktiem, kas viņiem kļuvuši zināmi, sniedzot juridisko palīdzību; kontrolēt pasta, telegrāfa korespondenci un dokumentus, kurus advokāti saņēmuši vai sastādījuši, sniedzot juridisko palīdzību, izdarīt to apskati un izņemšanu, kā arī veikt kratīšanu, lai atrastu un izņemtu šādu korespondenci un dokumentus; kontrolēt, arī izmantojot šā panta 3. punktā minētos procesuālos līdzekļus, advokātu juridiskās palīdzības sniegšanai izmantojamās informācijas sistēmas un sakaru līdzekļus, arī elektroniskos, noņemot informāciju no tiem un ieviešot to darbībā. Līdzīgu aizliegumu satur arī Kriminālprocesa likuma²⁴³ 122. panta pirmā daļa, nosakot, ka nav atļauts pratināt advokātu kā liecinieku par faktiem, kas viņam kļuvuši zināmi, sniedzot juridisko palīdzību jebkādā formā; kontrolēt, veikt apskati vai izņemt dokumentus, kurus advokāts sastādījis, vai korespondenci, kuru viņš saņēmis vai nosūtījis, sniedzot juridisko palīdzību, kā arī izdarīt kratīšanu, lai atrastu un izņemtu šādu korespondenci un dokumentus; kontrolēt advokāta juridiskās palīdzības sniegšanai izmantojamās informācijas sistēmas un sakaru līdzekļus, noņemot informāciju no tiem un ieviešot to darbībā. Papildus tam Kriminālprocesa likuma²⁴⁴ 86. panta trešajā daļā arī noteikts: *“Aizstāvim ir tiesības bez īpašas procesa virzītāja atļaujas tikties ar aizturēto vai apcietināto aizstāvamo personu konfidencialitāti nodrošināšos apstākļos bez tikšanās reižu un ilguma ierobežojumiem, ja nepieciešams, pieaicinot tulku. Tādas tikšanās var notikt pilnvarotas amatpersonas vizuālās kontroles apstākļos, bet ārpus dzirdamības robežām.”*

Advokāta neatkarība, kuras saturā ietilpst arī klienta noslēpuma glabāšanas pienākums, definē personas tiesības uz sava noslēpuma neizpaušanu. Tātad klienta noslēpuma princips ne tikai aizsargā advokātu, bet primāri tieši klientu²⁴⁵.

²⁴² Latvijas Republikas Advokatūras likums. *Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs*, 1993. 19. augusts, Nr. 28.

²⁴³ Kriminālprocesa likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2005. 11. maijs, Nr. 74 (3232).

²⁴⁴ Turpat.

²⁴⁵ Radzins E. *Professional Secrecy of Lawyers in Europe*. Compiled by the Bar of Brussels. Cambridge University Press, 2013, p. 292.

Pēdējā laikā gan ir novērojamas zināmas atkāpes no klienta noslēpuma principa. Piemēram, attiecībā uz noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanas un terorisma finansēšanas jomu likums²⁴⁶ noteic, ka advokātam ir pienākums nekavējoties ziņot kontroles dienestam par katru klienta neparastu vai aizdomīgu darījumu. Ziņošanas pienākums attiecas arī uz līdzekļiem, kas rada aizdomas, ka tie tieši vai netieši iegūti noziedzīga nodarījuma rezultātā vai saistīti ar terorisma finansēšanu vai šādu darbību mēģinājumu, bet vēl nav iesaistīti darījumā vai tā mēģinājumā. Šāds pienākums nav attiecināms vienīgi uz gadījumiem, kad advokāts aizstāv vai pārstāv klientu pirmstiesas kriminālprocesā vai tiesas procesā, vai sniedz konsultācijas par tiesas procesa uzsākšanu vai izvairīšanos no tā, izņemot noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas jomā. Tāpat šobrīd arī likuma "Par nodokļiem un nodevām"²⁴⁷ 22.² pantā, kāds tas kļuva pēc 23.11.2016. grozījumiem²⁴⁸, ir noteikts visu noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma novēršanas likuma subjektu, līdz ar to arī advokātu, pienākums sniegt informāciju arī Valsts ieņēmumu dienestam par aizdomīgiem darījumiem. Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas joma un šobrīd arī nodokļu tiesības ir dažas no jomām, kur klienta noslēpums netiek aizsargāts pilnīgākajā veidolā, tomēr **tālākas atkāpes no noslēpuma principa nav pieļaujamas, jo jebkāda advokāta lomas mazināšana tiesu sistēmā it kā labu mērķu vārdā novestu pie tiesiskuma mazināšanās.**

Vēsturē ir atrodami daudzi mēģinājumi advokāta profesiju iznīcināt, padarīt to paklausīgu vairākuma varai. Interesanti, ka tieši totalitārās valstīs advokātu loma tiek mazināta, tie nereti tiek noniecināti. Piemēram, nacistiskajā Vācijā jebkura darbība, kas tika uztverta kā lojalitātes trūkums Ādolfa Hitlera īstenotajam pārvaldes režīmam, tika uzskatīta par advokāta zvērsta pārkāpumu un tika uzska-

²⁴⁶ Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2008. 30. jūlijs, Nr. 116 (3900).

²⁴⁷ Par nodokļiem un nodevām: likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1995, 18. februāris, Nr. 26 (309).

²⁴⁸ Grozījumi likumā "Par nodokļiem un nodevām" (23.11.2016.). *Latvijas Vēstnesis*, 2016. 10. decembris, Nr. 241 (5813).

tīta par pamatu atbrīvošanai no darba²⁴⁹. Kādā lietā Vācijas Augstākā tiesa personai atcēla advokāta statusu, jo viņš referendumā neatbalstīja Austrijas aneksiju, tādējādi pārkāpjot lojalitātes pienākumu pret vadītāju²⁵⁰. Vēl kāds advokāts tika atcelts, jo turpināja konsultēt ebreju ārstu, kurš bija glābis advokāta dzīvību²⁵¹.

Kā redzams, šie advokāti tajā vēstures brīdī nebija pareizajā pusē, jo sabiedrības noskaņojums bija pretējs, un acīmredzami viņi izjuta sabiedrības negatīvu spiedienu. Tomēr ne visi noturējās pret spiedienu, kas diemžēl rezultējās ar nevainīgu cilvēku sodīšanu. Kādā lietā Vācijas advokāts tika aicināts ierasties tiesā par izteikto piedāvājumu aizstāvēt katoļticīga drauga dēlu, kurš iebilda pret Ādolfa Hitlera īstenoto politiku. Advokātam tika pārņemts, ka tas nav īstenojis savu pienākumu iebilst un likvidēt “politisko katoļlicismu”. Tomēr vēlāk šis advokāts tika attaisnots, un ne jau tāpēc, ka tiesa ņēma vērā advokāta institūta lomu un nozīmi tiesu sistēmā, bet gan tāpēc, ka advokāts pārliecināja tribunālu, ka īstenoto darbību mērķis bija iegūt attiecīgā jauniešu grupējuma uzticību un atklāt pārējos iesaistītos, savukārt pēc tam nodot tā rīcībā nonākušo informāciju gestapo²⁵².

Vēsturiski nacistiskajā Vācijā tika veiktas izmaiņas advokātu lomā. Advokātu galvenais pienākums bija rīkoties saskaņoti ar valsti valdošo režīmu un likvidēt tos, kuri šādai sociālajai kārtībai pretojās. Advokāti palīdzēja izzināt, vai apsūdzētais bija vainīgs nodarījumā, par kuru tas tika apsūdzēts. Tomēr jautājums bija ne tikai par to, vai apsūdzētais bija vainīgs izdarītajā, bet gan arī par to, vai šī persona ir lojāla nacistiskajam režīmam.²⁵³

Attiecībā uz Latvijas advokatūras vēstures tumšākajiem brīžiem zīmīgi norādīt, ka advokatūras neatkarība padomju laikā normatīvajos aktos nebija pat minēta. PSRS un Latvijas PSR konstitūcijās advokatūra gan tika nosaukta, taču ne atzīta par

²⁴⁹ Lippman M. *They Shoot Lawyers Don't They?: Law in the Third Reich and the Global Threat to the Independence of Judiciary*. California Western International Law Journal, 1993, Vol. 23, No. 2, p. 277.

²⁵⁰ Ibid.

²⁵¹ Ibid.

²⁵² Ibid., p. 278.

²⁵³ Ibid., p. 277.

svarīgu institūciju, jo tās darbību regulēja nevis likums, bet likumdevēja apstiprināts nolikums.²⁵⁴ Kā norādījis Latvijas PSR laika ievērojams advokāts A. Niedre, nav pamata uzskatīt, ka padomju varas gados Latvijas Advokātu kolēģija bija neatkarīga advokātu profesionāla korporācija. Tomēr, lai gan advokatūra bija padomju totalitārās tieslietu sistēmas sastāvdaļa, tā tomēr saglabāja zināmu ierobežotu autonomiju ne tikai savā darbībā, bet arī jaunu advokātu uzņemšanā, un, iespējams, līdz pat totalitārās komunistiskās sistēmas sabrukumam bija neliela oāze kādam brīvdomīgākam juristam. Tomēr kopumā sistēma lielas atkāpes no vispārējā padomju uzstādījuma nepieļāva²⁵⁵. Par advokātiem kā neatkarīgas profesijas pārstāvjiem varēja runāt tikai padomju varas sabrukuma laikā, iepazīstoties ar 1990. gada ANO Pamatprincipiem par advokātu lomu.²⁵⁶

Vēsture mums māca, ka advokāts neatkarīgi no sabiedrības politiskā noskaņojuma nekad nevar kalpot izpildvaras interesēm, ne arī kopējam sabiedrības noskaņojumam. Advokāts ir padots vienīgi likumam, tāpat kā tiesneši. Un nekādā gadījumā emocijām, aizspriedumiem vai aizdomām, jo pretējā gadījumā viņš vispār nav izpratis advokāta institūcijas ideju.

Jāatceras, ka advokāts vienmēr būs un tas ir pat viņa pienākums – būt adatainam un asam augam, kas daudziem nepatīk, bet kas vienlaikus neļauj izpildvarai uzurpēt indivīda tiesības. Bez šaubām advokāts ir pretvējš izmeklēšanas iestādēm, bet tas ir nepieciešams pretvējš, kas uztur valsts iestādes, t.sk. tiesiskumu, labā formā.

Tomēr advokāta darbības pašmērķis, aizstāvot apsūdzēto, nav un nevar būt par katru cenu pierādīt, ka apsūdzētais nav vainojams konkrētajā noziedzīgajā nodarījumā, taču vienlaikus advokāts nedrīkst tiesas sēdē bez noteiktas klienta piekrišanas uzrādīt tādus apstākļus, kas var pasliktināt klienta stāvokli. Advokāta darbības pašmērķis ir jāsaieta ar tādas aizstāvības nodrošināšanu, kuras pa-

²⁵⁴ Niedre A. *Ieskats Latvijas advokatūras vēsturē: 1944–2010*. Jurista Vārds, 2011. 5. aprīlis, Nr. 14 (661).

²⁵⁵ Ščerbinskis V. *Latvijas advokatūra, sabiedrība un vēsturiskais šķērsgrīzums*. Jurista Vārds, 2016. 15. marts, Nr. 11 (914).

²⁵⁶ Turpat.

matā ir taisnīgu tiesību normu piemērošana lietā konstatētajiem faktiskajiem apstākļiem. Vienlaikus jāatzīst, ka no advokāta tiek sagaidīts, ka tas, pildot savus amata pienākumus, izmantos visus pretējās puses trūkumus un pieļautās taktiskās kļūdas. No šādiem apstākļiem izriet, ka tiesiskas sistēmas pamatnostādņēm ir jāparedz, ka **tiesību aizsardzības procedūru integritātes saglabāšana, t.sk. advokātu neatkarība, ir ievērojami svarīgāka nekā kādas konkrētas personas sodīšana.**

Vienlaikus ir jāatzīmē būtiska nianse, ka advokātu privilēģijas nedrīkst izmantot, kaitējot tiesiskumam. Nav attaisnojams advokāts, kurš izmanto savas zināšanas tiesiskuma graušanai. Tas attiecas gan uz darījumu advokātiem, kas veido nelikumīgas darījumu ķēdes, gan arī uz tiesu advokātiem, kas var mēģināt ietekmēt lieciniekus, viltot pierādījumus un citādi likt šķēršļus taisnīgam un objektīvam spriedumam. Šāda rīcība nav savienojama ar advokāta profesiju, un šādiem advokātiem ir jāapzinās, ka viņi veido nedrošāku valsti, kurā dzīvos viņu bērni un mazbērni²⁵⁷. Advokatūras svarīgā funkcija tiesā ir būt par tiesas palīgu, t.i., palīdzēt tiesai noskaidrot lietas apstākļus, izgaismot tos vispusīgi, cik vien iespējams, palīdzēt interpretēt likumus, aizrādot uz likuma nesaskaņām ar dzīves vajadzībām²⁵⁸. Tāpēc jebkura darbība, kas kaitē tiesiskumam, iziet ārpus advokatūras idejas un ir izskaužama.

Sabiedrības, t.sk. valsts iestāžu, interesēs ir nodrošināt advokātu neatkarību, neiejaucoties advokātu profesionālajā darbībā, atturēties no to ietekmēšanas vai iespaidošanas. Sabiedrībai ir jāļauj advokātam netraucēti strādāt, nekontrolējot viņa korespondenci un dokumentus, kurus tie saņēmuši vai sagatavojuši, sniedzot juridisko palīdzību. **Advokāta neatkarība ir cieši saistīta ar tiesiskas valsts ideju un ir noteikta visas sabiedrības interesēs.**

²⁵⁷ Sal.: Rhode D. *In the interests of Justice. Reforming the legal profession*. Oxford University Press. 2000, pp. 49–51.

²⁵⁸ Dekerts K. *Dažas domas par advokatūru un viņas reorganizāciju*. Rīga: izdevniecība "Gaisma", 1934, 9. lpp.

2.6. Pirmstiesas publicitātes ietekme uz tiesas nolēmumiem, eksperimentālā pētījuma apskats

Veronika Leja²⁵⁹

Lauris Leja²⁶⁰

Saturs

Ievads	163
1. Attieksmes izpratne.....	165
1.1. Attieksmes sastāvdaļas un veidošanās psiholoģiskais process	165
1.2. Attieksmes ietekme uz uzvedību.....	168
<i>Situācijas ierobežojumi</i>	168
<i>Laika ierobežojums</i>	169
<i>Attieksmes rašanās avots</i>	169
<i>Attieksmes stiprums</i>	169
2. Pirmstiesas publicitāte	170
2.1. Pirmstiesas publicitātes ietekmes psiholoģiskais mehānisms	174
<i>Pirmstiesas publicitātes ietekme uz atmiņu</i>	174
<i>Pirmstiesas publicitātes ietekme uz attieksmi</i>	175
<i>Pirmstiesas publicitātes ietekme uz attieksmi pret pierādījumiem</i>	176
2.2. Pirmstiesas publicitātes ietekmes mazināšana	176
3. Metode	179
4. Rezultāti.....	183
5. Secinājumi un diskusija	186

Latvijas Republikas Satversmes 91. pants nosaka, ka “*visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā [..]*”, un 83. pants nosaka, ka “*tiesneši ir neatkarīgi un vienīgi likumam padoti*”²⁶¹. Tas nozīmē, ka Latvijā normatīvo aktu līmenī ir nostiprinātas tiesības uz taisnīgu tiesu. Kaut arī Satversmē ir noteikts, ka tieneši ir vienīgi likumam padoti, vai ir iespējams tiesnesim kā cilvēkam pilnīgi izslēgt

²⁵⁹ Mg.iur., Mg.psych., PhD. student, pasniedzēja, doktorante un pētniece Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātes Psiholoģijas nodaļā, Latvijas Psihologu biedrības padomes locekle.

²⁶⁰ Dr.iur., zvērināts advokāts.

²⁶¹ Latvijas Republikas Satversme. Rīga: *Latvijas Vēstnesis*, 1993. 1. jūlijs, Nr. 43.

emocijas, atdalīt savu “es” un darbā kļūt par tādu kā robotu, kas tikai analizē lietas juridiskos aspektus? Ko izjūt un domā tiesnesis, kad lieta, ko jau skata/vai tikai skatīs tiesā, plaši tiek atspoguļota masu medijos? Mediju radījumos vai rakstos bieži vien atspoguļotie fakti vai, kā to pasniedz žurnālisti, žurnālistu viedoklis, nesatur konkrētas juridiskās detaļas, bet tiek pasniegti tik tendenciozi, ka veidojas noteikta attieksme. Rakstot par kādu notikumu, tiek pieminēti “vecie grēki” vai tiek aprakstīti pilnīgi nesaistīti notikumi. Lasot rakstus vai rakstu sēriju, var izveidoties tieši tāds viedoklis, kāds tiek pasniegts, proti, negatīvs vai pozitīvs. Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir skaidri paudusi, ka žurnālistu tiesības uz vārda brīvību būtu attiecināmas tikai uz tādu informāciju, kas kalpo sabiedrības interesēm.²⁶² Taču robeža starp vārda brīvību un apzinātu/neapzinātu manipulāciju ar sabiedrības viedokli var būt ļoti trausla. Ne velti tiek uzskatīts, ka mediji ir ceturtā valsts vara.

Daudz tiek runāts par mediju varu un mediju atbildību, taču šī raksta mērķis nav atkārtot jau to, kas tika pateikts, bet apskatīt ar medijiem un tieslietām saistītus tāds nozīmīgus psiholoģiskos aspektus kā attieksme un pirmstiesas publicitāte. Rakstā tiks aprakstīts arī pirmais Latvijā veiktais pētījums par pirmstiesas publicitātes ietekmi uz pieņemtiem lēmumiem.

Pētījumos ir atklāti daudzi un dažādi aspekti, kas var ietekmēt tiesas procesu, tiesnešu objektivitāti un taisnīgu spriedumu. Viens no tādiem aspektiem ir pirmstiesas publicitātes ietekme uz tiesneša attieksmi un spriedumu. Bet kādēļ liela uzmanība būtu jāpievērš tieši attieksmei? Attieksme var izpausties gan kā pozitīva, gan kā negatīva vērtējoša reakcija, tā ir relatīvi noturīga un ir jutīga pret situācijas ietekmi. Attieksme ietekmē un motivē ar to saistīto uzvedību, savukārt pirmstiesas publicitāte ietekmē attieksmi. Līdz ar to veidojas šāda ķēde: pirmstiesas publicitāte -> attieksme -> reakcija (uzvedība).

Lielākoties pirmstiesas publicitātes ietekme uz attieksmi un spriedumiem tiek pētīta Amerikas Savienotajās Valstīs, kur pastāv

²⁶² ECT 24.06.2004. spriedums lietā *Von Hannover v Germany*.

zvērīnāto tiesas, taču pēdējos gados pieaug mediju uzmanība, kas ir vērsta uz tiesas procesiem vai noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanu arī Latvijā. Līdz ar to aizvien vairāk būtu jārunā par pirmstiesas publicitātes ietekmi un aizliegumu tieši vai netieši ietekmēt tiesnešu attieksmi. Aprakstītais eksperimentālais pētījums ir pirmais un līdz šim vienīgais pētījums, kas tika veikts Latvijā tiesnešu attieksmes izpētes jomā. Pētījumā tika izvirzītas vairākas hipotēzes un pārbaudīti tādi aspekti kā izglītības un pieredzes ietekme uz pirmstiesas publicitātes efektu. Ar eksperimenta palīdzību tika pārbaudīts, pirmkārt, vai negatīva pirmstiesas publicitāte ietekmē attieksmi pret tiesas dalībnieku un spriedumu. Otrkārt, vai eksperimentāla manipulācija atstās iespaidu vienādā mērā uz dažādiem pētījuma dalībniekiem.

1. Attieksmes izpratne

1.1. Attieksmes sastāvdaļas un veidošanās psiholoģiskais process

Attieksme tiek definēta kā “relatīvi noturīga, pozitīva vai negatīva vērtējoša reakcija, virzīta uz kādiem konkrētiem cilvēkiem, objektiem vai idejām, kura ietekmē un motivē ar tiem saistīto uzvedību”²⁶³. Līdz ar to var secināt, ka attieksme kā novērtējums var būt gan pozitīva, gan negatīva un tā sastāv no diviem pamatelementiem: 1) attieksmes objekta un 2) spriešanas aspekta. Attieksmes objekts ir kaut kas neatkarīgi uztverams vai iztēlots cilvēka apziņā²⁶⁴. Par attieksmes objektu var būt jebkas, ko cilvēks izšķir vai tur prātā, tas var būt kaut kas konkrēts (piemēram, konkrētas kategorijas lietas) vai abstrakts, nedzīvs vai dzīvs: atsevišķas personas (piemēram, apsūdzētais) vai personu grupas (noziedzīgs grupējums)²⁶⁵. Izdarot vērtējumu, indivīdi pastiprina saikni starp attieksmes objektu un attiecīgo atbildi tam.

Kā tad īsti veidojas un glabājas attieksme? Pastāv vairākas teorijas un pētījumi. Piemēram, daļa zinātnieku uzskata, ka attieksme ir kā mentālie faili, ar kuriem indivīdi “apsprīžas”, lai novērtētu attiecī-

²⁶³ Olson J.M., Zanna M.P. *Attitudes and Attitude Change*. Annual Review of Psychology, 44, 1995, pp. 117–154.

²⁶⁴ Eagly A.H., Chaiken S. *Attitude Structure and Function*. In: Gilbert D.T., Fiske S.T. and Lindzey G. (Eds.). *The Handbook of Social Psychology*. 4th ed., Vol. 1. New York: McGraw-Hill, 1998, pp. 269–322.

²⁶⁵ Bohner G., Wänke M. *Attitudes and Attitude Change*. Social Psychology. Hove, UK: Psychology Press; 2002.

go objektu²⁶⁶. Saskaņā ar šo teoriju attieksme glabājas atmiņā un tiek atgūta no tās tad, kad ir nepieciešams, un nav ietekmējama ar ārējiem faktoriem. Taču citi pētījumi pilnīgi apgāž šo teoriju un pierāda, ka attieksme ir kā pagaidu konstrukcija, kuru cilvēks konstruē tad, kad ir nepieciešams novērtējošs spriedums²⁶⁷. Šo teoriju sauc “attieksme kā būvniecība” (*attitudes-as-construction perspective*), un saskaņā ar to cilvēki neatsauc nekādu iepriekš glabāto attieksmi no atmiņas, bet gan rada novērtējošo spriedumu, balstoties uz informāciju, kas nāk prātā atkarībā no situācijas. Proti, cilvēki izrāda atšķirīgu attieksmi atkarībā no konteksta, piemēram, kad atrodas dažādos garastāvokļos vai dažādās situācijās, vai pat atkarībā no sarunu biedra²⁶⁸.

Saskaņā ar citu, līdzīgo duālās attieksmes modeli (*model of dual attitudes*),²⁶⁹ jau izveidota attieksme un jaunizveidota attieksme var pastāvēt līdzās un jau izveidota attieksme var tikt atgūta saskaņā ar to pieejamību un citiem faktoriem, vai arī izveidota attieksme var galu galā tikt aizstāta ar jaunu attieksmi, bet šāda aizstāšana ne vienmēr notiek. Iepriekš izveidotā attieksme turpina pastāvēt kā slēpta, neapzināta, atšķirībā no jaunizveidotās, apzinātās attieksmes, un “noteiktos apstākļos šī slēptā attieksme var gūt virsroku pār jauno attieksmi”²⁷⁰. Piemēram, cilvēks, kuram jau iepriekš ir izveidojusies negatīva attieksme pret kādas tautības pārstāvjiem vai cilvēku grupu, vēlāk sāk apzināties, ka šāda attieksme ir nevēlams aizspriedums, un cenšas izturēties korekti, tomēr, nejauši nonākot konfliktā ar šīs tautības cilvēku vai pie grupas piederīgiem, viņš aktualizē negatīvu attieksmi pret šo tautību vispār²⁷¹.

²⁶⁶ Wilson T.D., Lisle D.J., Kraft D. *Effects of Self-Reflection on Attitudes and Consumer Decisions*. Advances in Consumer Research, 17, 1990, pp. 79–85.

²⁶⁷ Tesser A. *Self-Generated Attitude Change*. Advance in Experimental Social Psychology, 11, 1978, pp. 289–338; Tourangeau R. & Rasinski K.A. *Cognitive processes underlying context effects in attitude measurement*. Psychological Bulletin, 103, 1988, pp. 299–314; Schwarz N. & Bohner G. *The Construction of Attitudes*. In: Tesser A. and Schwarz N. (Eds.). *Blackwell Handbook of Social Psychology*, 1, 2001, pp. 436–457; Wilson T.D. & Hodges S.D. *Attitudes as Temporary Constructions*. In: Martin L.L. and Tesser A. (Eds.). *The Construction of Social Judgments*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Inc., 1992, pp. 37–65.

²⁶⁸ Schuman H., Converse J.M. *The effect of black and white interviewers on black responses in 1968*. Public Opinion Quarterly, 35, 1971, pp. 44–68.

²⁶⁹ Wilson T.D., Lindsey S., Schooler T.Y. *A model of dual attitudes*. Psychological Review, 107, 2000, pp. 101–126.

²⁷⁰ Turpat.

²⁷¹ Renģe V. *Sociālā psiholoģija*. Rīga: Apgāds Zvaigzne ABC, 2002, 104.–118. lpp.

Kaut arī pastāv tik daudzas un dažādas teorijas, vadošo zinātnieku teorijas apstiprina, ka attieksme nav stabila un pastāvīga konstrukcija. Tā ir ļoti pakļauta ietekmei. Vienaļcīgi blakus jau izveidotai attieksmei var veidoties cita attieksme, un abas attieksmes mijiedarbosies dažādu faktoru ietekmē. Tā kā attieksme var veidoties, mainīties un mijiedarboties nepārtraukti, svarīgs pētāmais jautājums ir attieksmes noturīgums. Kā jau iepriekš tika minēts, daži autori uzskata, ka attieksmi var definēt kā relatīvi noturīgu²⁷², un attieksme “šajā ziņā atgādinot personības iezīmes”, atšķirībā, piemēram, no emocijām, kas “var būt ļoti mainīgas un īslaicīgas”²⁷³. Turpretim citi autori attieksmi raksturo kā ilgstošus un pastāvīgus jēdzienus, kas glabājas atmiņā un var tikt reģenerēti no tās pēc nepieciešamības²⁷⁴. Pētījumos, izmantojot dažādas manipulācijas, tika iegūti interesanti rezultāti, kas uzskatāmi parāda, cik nenoturīga ir attieksme un ar cik dažādiem veidiem to var ietekmēt.

Vairākos pētījumos ar dažādām manipulācijām mēģināts noskaidrot, kādi argumenti vairāk sekmē attieksmes maiņu – emocionālie vai racionālie. Taču pētījumos tika iegūti pretrunīgi rezultāti. Piemēram, vienā eksperimentā tika atklāts – ja attieksme ir balstīta uz emocionāliem komponentiem, tad paziņojumi, kuri bija balstīti uz emocionāliem argumentiem, izraisīja vairāk negatīvo atbilžu (mazāk ietekmēja attieksmi, to maiņu) nekā tie paziņojumi, kas bija balstīti uz kognitīviem argumentiem²⁷⁵. Taču citi pētnieki nonākuši pie pretējas atziņas, proti, ka cilvēki ir vairāk ietekmējami ar tiem pārliecināšanas signāliem, kas atbilst viņu attieksmes strukturālajam pamatam²⁷⁶. Līdz ar to tikai ar emocionālu runu tiesas zālē nebūs pietiekami, lai izmainītu tiesas attieksmi un panāktu sev vēlamu spriedumu, kā tas dažkārt rādīts kinofilmās.

²⁷² Olson J.M., Zanna M.P. *Attitudes and Attitude Change*. Annual Review of Psychology, 44, 1995, pp. 117–154.

²⁷³ Renģe V. *Sociālā psiholoģija*. Rīga: Apgāds Zvaigzne ABC, 2002, 105. lpp.

²⁷⁴ Petty R.E., Priester J.R., Wegener D.T. *Cognitive Process in Attitude Change*. Handbook of Social Cognitions, 1, 1994, pp. 69–142.

²⁷⁵ Millar M.G., Millar K.U. *Attitude Change as a Function of Attitude Type and Argument Type*. Journal of Personality and Social Psychology, 59 (2), 1990, pp. 217–228.

²⁷⁶ See Y.H.M., Petty R.E. *Affective and Cognitive Meta-Bases of Attitudes: Unique Effects on Information Interest and Persuasion*. Journal of Personality and Social Psychology, 94 (6), 2008, pp. 938–955.

1.2. Attieksmes ietekme uz uzvedību

Attieksmes nozīmīgums ir saistīts ar tās mijiedarbību ar uzvedību. Attieksmes ietekmi uz uzvedību vislabāk raksturo tā sauktais *Lapjēra fenomens*, proti, ne vienmēr tas, ko cilvēki domā un jūt, 100% prognozē viņu uzvedību. Tradicionāli ir pieņemts domāt, ka cilvēku attieksme vienmēr atspoguļojas viņu uzvedībā un, zinot to, kāda ir cilvēku attieksme pret kādu objektu, var paredzēt viņu uzvedību attiecībā uz šo konkrēto objektu. Taču jau 1934. gadā Ričards Lapjērs (*LaPiere*) sava eksperimenta sākumā lūdza rakstiski paust savu attieksmi un vēlāk pārbaudīja, vai tā atbilst uzvedībai. Lapjērs pierādīja, ka attieksme ne vienmēr nosaka cilvēka uzvedību.²⁷⁷

Pētījumos, kas tika veikti 20. gadsimta septiņdesmitajos un astoņdesmitajos gados, tika atklāts, ka attieksme būtiski ietekmē uzvedību šādos gadījumos:

1) kad ārējo faktoru ietekme uz cilvēka vārdiem un darbībām ir minimāla²⁷⁸, piemēram, kad balsošana notiek aizklāti, tad ir lielāka varbūtība, ka cilvēks balsos saskaņīgi ar savu patieso attieksmi, jo atklātā balsošanā cilvēks var pakļauties grupas ietekmei;

2) kad ir runa par konkrētu attieksmi, kas attiecas uz konkrētu darbību²⁷⁹, citiem vārdiem sakot, tas ir "attieksmes specifiskums"²⁸⁰;

3) kad cilvēks apzināti uztver savu attieksmi²⁸¹.

Situācijas ierobežojumi

Bieži vien cilvēki nevar izteikt savu viedokli, proti, demonstrēt savu patieso attieksmi, jo tas ir pretrunā ar sociālajām normām vai sociālo spiedienu²⁸². Tas nozīmē, ka sociālais spiediens var būt izšķirošs faktors, kas noteiks, kāda būs cilvēka uzvedība/spriedums un/vai reakcija.

²⁷⁷ LaPiere R.T. *Attitudes vs. Actions*. Social Forces, 13, 1934, pp. 230–237.

²⁷⁸ Olson J.M., Zanna M.P. *Attitudes and Attitude Change*. Annual Review of Psychology, 44, 1995, pp. 117–154.

²⁷⁹ Turpat.

²⁸⁰ Baron R.A., Byrne D., Johnson B.T. *Exploring Social Psychology* (4th ed.). Boston: Allyn & Bacon, 1998.

²⁸¹ Fazio R.H. *Multiple Processes by which Attitudes Guide Behavior: The Mode Model as an Integrative Framework*. Advances in Experimental Social Psychology, 23, 1990, pp. 75–109.

²⁸² Fazio R.H., Roskos-Ewoldsen D.R., Powell M.C. *Attitudes, Perception, and Attention*. In: Niedenthal P.M., Kitayama S. (Eds.). *The Heart's Eye: Emotional Influences in Perception and Attention*. New York: Academic Press, 1994, pp. 197–216.

Laika ierobežojums

Jau iepriekš, aplūkojot attieksmes jēdzienu, tika noskaidrots, ka laika trūkuma vai noguruma ietekmē cilvēki visdrīzāk paļausies uz savu jau iepriekš izveidoto attieksmi un tā ietekmēs uzvedību. Līdz ar to šādos apstākļos saikne starp ātro un spontāno attieksmi un uzvedību parasti ir stiprāka nekā situācijās, kad nav laika spiediena un cilvēks var mierīgi un rūpīgi apsvērt informāciju²⁸³. To apstiprināja Fazio un Zanna pētījumi²⁸⁴. Šie pētnieki savos eksperimentos atklāja: ja cilvēkam nav "iespēju pieņemt saprātīgus rīcības lēmumus, uzvedību nosaka no atmiņas viegli iegūstama attieksme, kura nosaka uzvedību automātiski"²⁸⁵. Tieši šādā veidā darbojas stereotipi un aizspriedumi. Informācija tiek ātri un viegli iegūta no atmiņas, sekmejot ātru reakciju, kas izpaužas uzvedībā. Proti, ierasta attieksme automātiski nosaka uzvedību.

Attieksmes rašanās avots

Fazio un Zanna (*Fazio & Zanna*) savos pētījumos atklāja, ka tā attieksme, kas izveidojas uz personiskās pieredzes bāzes, labi saglabājas atmiņā un lielā mērā ietekmē uzvedību²⁸⁶. Tas nozīmē, ka reiz piedzīvotais vai pašu izlasītā informācija labāk saglabāsies atmiņā un noteiks automātisko reakciju. Piemēram, pašu piedzīvotais var noiekt, kā tiesnesis izturēsies līdzīgās situācijās.

Attieksmes stiprums

Jo stiprāka ir attieksme, jo lielāka ir tās ietekme uz uzvedību²⁸⁷. Attieksmes stiprumu nosaka šādi savstarpēji saistīti komponenti: 1) attieksmes intensitāte (cik stipra ir emocionālā reakcija, kuru izsauc attieksmes objekts); 2) attieksmes nozīmība (cilvēka ieinteresē-

²⁸³ Baron R.A., Byrne D. and Johnson B.T. *Exploring Social Psychology* (4th ed.). Boston: Allyn & Bacon, 1998.

²⁸⁴ Fazio R.H. and Zanna M.P. *Direct Experience and Attitude-Behavior Consistency*. *Advances in Experimental Social Psychology*, 1981, 14.

²⁸⁵ Renģe V. *Sociālā psiholoģija*. Rīga: Apgāds Zvaigzne ABC, 2002, 112. lpp.

²⁸⁶ Fazio R.H., Zanna M.P. *Direct Experience and Attitude-Behavior Consistency*. *Advances in Experimental Social Psychology*, 14, 1981; Regan D.T. & Fazio R.H. *On the consistency between attitudes and behavior: Look to the method of attitude formation*. *Journal of Experimental Social Psychology*, 13, 1977, pp. 28–45.

²⁸⁷ Petkova K.G., Ajzen I., Driver B.L. *Salience of Anti-Abortion Beliefs and Commitment to an Attitudinal Position: On the Strength, Structure, and Predictive Validity of Anti-Abortion Attitudes*. *Journal of Applied Social Psychology*, 25 (6), 1995, pp. 463–483.

tība attiecībā uz objektu); 3) zināšanas (ko cilvēks zina par attieksmes objektu) un 4) pieejamība (cik viegli ir cilvēkam vērsties pie attieksmes dažādās situācijās)²⁸⁸.

Attieksmes svarīgums arī būtiski ietekmē uzvedību. Zinātnieki ir izcēlušī trīs galvenos faktorus, kuriem ir liela ietekme attieksmes nozīmīguma noteikšanai: 1) cilvēku pašu interese (jo vairāk ir ieinteresētības, jo nozīmīgāka ir attieksme); 2) sociālā identifikācija (jo stiprāka grupa, pie kuras cilvēks pieder, kurai ir nostiprinājušās kādas konkrētas attieksmes, jo nozīmīgāka tās attieksme ir cilvēkam, tā sauktais iekšgrupas un ārgrupas fenomens); 3) vērtības nozīmīgums (jo ciešāk attieksme ir saistīta ar personīgām vērtībām, jo lielāks ir attieksmes nozīmīgums).²⁸⁹

Ņemot vērā visu iepriekš aprakstīto, var secināt, ka attieksme, kaut arī ietekmē un motivē ar to saistīto uzvedību, nav nekas pastāvīgs un noturīgs, tā ir grūti prognozējama un viegli ietekmējama. Dažādas attieksmes – jau izveidota un jaunizveidota – mijiedarbojas dažādu faktoru ietekmē un dažādās situācijās, piemēram, sociālais spiediens, laika ierobežojums, personīgā pieredze un izsaukta emocionālā reakcija ietekmēs to, kura no attieksmēm noteiks reakciju/uzvedību.

2. Pirmstiesas publicitāte

Pirmstiesas publicitāte nozīmē iztiesājamās vai izmeklējamās lietas publicitāti/atspoguļošanu masu medijos. Ņemot vērā lielo mediju uzmanību, kas ir vērsta uz tiesas vai izmeklēšanas procesu, tai skaitā augsta nozīmīguma noziegumiem un/vai sabiedrībā zināmiem atbildētājiem, pastāv risks, ka personas attieksme, kurai būs jāpilda tiesneša/izmeklētāja vai prokurora pienākumi, tiek ietekmēta ar publisku informāciju vēl pirms tiesas/izmeklēšanas procesa. Pētījumus pirmstiesas publicitātes jomā virza praktiska problē-

²⁸⁸ Krosnick J.A., Boninger D.S., Chuang Y.C., Berent M.K., Carnot C.G. *Attitude Strength: One construct or many related constructs?* Journal of Personality and Social Psychology, 65, 1993, pp. 1132–1151.

²⁸⁹ Boninger D.S., Krosnick J.A., Berent M.K., Fabrigar L.R. The Causes and Consequences of Attitude Importance. In: Petty R.E. & Krosnick J.A. (Eds.). *Ohio State University series on attitudes and persuasion. Attitude strength: Antecedents and consequences*. Hillsdale, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. Vol. 4, 1995, pp. 159–189.

ma – spriedze starp preses un mediju brīvību, no vienas puses, un apsūdzētā/izdomās turētā/ vienas no pusēm tiesībām uz taisnīgu spriedumu, no otras puses. Piemēram, apzinoties patiesos draudus, kādus var radīt pirmstiesas publicitāte, Anglijā ir ieviesti ierobežojumi – publicitāte pirms vai tiesas laikā tiek uzskatīta par necieņu pret tiesu, jo pastāv risks, ka tādā veidā tiks nopietni traucēta tiesas darbība vai arī tā kļūs aizspriedumaina.²⁹⁰ Šis ierobežojums ir pamatots ar empīriskajiem datiem, kas pierāda, ka specifiskās civilīetās un krimināllietās pirmstiesas publicitāte ietekmē spriedumu – veicina negatīva sprieduma pieņemšanu, ja iepriekš tiek pasniegta negatīva informācija par apsūdzēto.

Pirmstiesas publicitāti var sadalīt divās pamatdaļās: pozitīvā pirmstiesas publicitāte un negatīvā pirmstiesas publicitāte. Praktiskā ziņā netiek sastapta neitrāla publicitāte, vai arī tā ir absolūti mazākumā. Galvenais jautājums – vai pozitīva un negatīva pirmstiesas publicitāte ietekmē spriedumu, vai abiem veidiem ir vienādi stipra ietekme?

Negatīva informācija, salīdzinot ar pozitīvu informāciju, atstāj lielāku ietekmi uz attieksmi un uzvedību.²⁹¹ Arī cilvēki labāk reaģē un labāk atceras tieši negatīvo informāciju.²⁹² Kā jau tika minēts iepriekš, pirmstiesas publicitāte pamatā tiek pētīta Amerikas Savienotajās Valstīs, tāpēc arī rakstā tiks atspoguļoti pētījumi, kuros tiek izmantoti zvērinātie. Empīriski pamatota metodoloģiskā pieeja pirmstiesas publicitātes ietekmes izpētei ir zvērināto tiesas simulācijas, kur pētījuma dalībnieki, kas pilda zvērināto pienākumus, ir instruēti rīkoties un reaģēt tā, it kā viņi būtu zvērinātie. Šādi tiek mēģināts viltus zvērinātos tuvināt tiesāšanas pieredzei kontrolētā eksperimentālā vidē. Vēlāk arī videoieraksti, transkripcijas un rakstiskie mate-

²⁹⁰ Graham J.T., Crighton D.A. UK: British Psychological Society and Blackwell Publishing Ltd., 2010, p. 458.

²⁹¹ Cacioppo J.T., Gardner W.L., Berntson G.G. *Beyond Bipolar Conceptualizations and Measures: The Case of Attitudes and Evaluative Space*. Personality and Social Psychology Review, 1, 1997, pp. 3–25; Klein J.G. *Negativity in Impressions of Presidential Candidates Revisited: The 1992 Election*. Personality and Social Psychology Bulletin, 22, 1996, pp. 288–295.

²⁹² Ohira H., Winton W.M., Oyama M. *Effects of Stimulus Valence on Recognition Memory and Endogenous Eyeblinks: Further Evidence for Positive-Negative Asymmetry*. Personality and Social Psychology Bulletin, 24, 1998, pp. 986–993.

riāli tika izmantoti kā stimulumateriāls. Šie eksperimenti lielākoties atklāja, ka pirmstiesas publicitāte palielina iespēju apsūdzētajam tikt notiesātam²⁹³.

Pētījumā, kas tika veikts 2004. gadā, pētījuma dalībnieki tika pakļauti pirmstiesas publicitātei – gan negatīvai, gan pozitīvai –, un piecas dienas vēlāk viņiem bija jānoskatās video ar tiesas sēdi, pēc kuras vajadzēja sniegt savu spriedumu²⁹⁴. Šajā pētījumā tika mēģināts noskaidrot, vai pozitīvai pirmstiesas publicitātei ir tāds pats aizspriedumains efekts kā negatīvai. Tika atklāts, ka pozitīvai informācijai pirms tiesas ir aizspriedumains efekts, taču salīdzinājumā ar pozitīvu pirmstiesas publicitāti negatīva informācija atstāj lielāku šādu efektu. Pozitīva pirmstiesas informācija neietekmēja dalībniekus tik ļoti kā negatīva un radīja salīdzinoši nelielu pozitīvu aizspriedumu pret apsūdzēto, kas neatstāja nozīmīgu ietekmi uz spriedumu un radīja salīdzinoši nelielu pozitīvu attieksmi. Pētījumos aizvien vairāk tiek pierādīts, ka pirmstiesas publicitāte ietekmē uztveri par apsūdzētā pievilcību, ticību apsūdzētajam, līdzjutību pret apsūdzēto, simpātijas pret apsūdzēto, uzskatus par apsūdzētā vainojamību noziedzīga nodarījuma pastrādāšanā, pirms sprieduma par vainojamību un gala sprieduma par vainojamību noziedzīga nodarījuma izdarīšanā²⁹⁵.

Lai gan pētījumi liecina par lielāku negatīvās pirmstiesas publicitātes ietekmi, pētījumu sērijā tika pierādīts, ka negatīvās pirmstiesas informācijas ietekme ir atkarīga no iesniegto pierādījumu ticamības. Kerrs (*Kerr*) 1999. gadā manipulēja ar negatīvo pirmstiesas informācijas iedarbību saistībā ar vāju vai vidēji stipru apsūdzību²⁹⁶. Kad apsūdzība lietā bija spēcīga, aizspriedumiem, saistītiem ar pirmstiesas publicitāti, bija spēcīgāka ietekme.

Zinātnieki Fulero un Afterwords (*Fulero & Afterwords*, 2002), analizējot daudzus pētījumus, secinājuši:

²⁹³ Studebaker C.A., Penrod S.D. *Pretrial publicity: The media, the law, and common sense*. Psychology, Public Policy, and Law, 3 (2), 1997, pp. 428–430.

²⁹⁴ Ruva C.L. & McEvoy C. *Negative and positive pretrial publicity affect juror memory and decision making*. Journal of Experimental Psychology, 14 (3), 2008, pp. 226–235.

²⁹⁵ Daftary-Kapur T., Dumas R., Penrod S.D. *Jury decision-making biases and methods to counter them*. Legal and Criminological Psychology, 15, 2010, pp. 133–154.

²⁹⁶ Kramer G.P., Kerr N.L. and Carroll J.S. *Pretrial publicity, judicial remedies, and jury bias*. Law and Human Behavior, 14 (5), 1991, pp. 409–438.

1) gan simulētās, gan reālās tiesās ir atklāts, ka pirmstiesas publicitāte kaitē potenciālajiem zvērinātajiem. Zvērinātie, kuri saskārušies ar pirmstiesas publicitāti, biežāk tiesā sniedz spriedumu “vainīgs” nekā tie zvērinātie, kuri nav vai tikuši mazākā mērā pakļauti pirmstiesas publicitātei²⁹⁷;

2) *voir dire process*²⁹⁸, pat pagarināts un advokāta vadīts, nemazina pirmstiesas publicitātes efektu²⁹⁹; tāpat to nemazina arī tiesneša norādījumi³⁰⁰;

3) liekot zvērinātajiem, kuri saskārušies ar pirmstiesas publicitāti, sniegt *voir dire* un norādīt atlikt pirmstiesas publicitāti malā, un sniegt taisnīgu un objektīvu spriedumu, arī nesniedz pirmstiesas publicitāti mazinošu efektu. Zvērinātie joprojām biežāk sniegs spriedumu “vainīgs” nekā tie, kuri nav tikuši pakļauti pirmstiesas publicitātei³⁰¹;

4) pirmstiesas publicitātes efektu nemazina arī lietas izskatīšanas atlikšana. Lai gan laiks patiesi samazina faktisko pierādījumu atsaukšanu atmiņā, tas nemazina emocionālu aizspriedumu atsaukšanu atmiņā. Arī zvērināto nomaīņa pirmstiesas publicitātes efektu nemazina³⁰².

Pētnieki atklāja, ka pirmstiesas publicitātes iedarbība ir spēcīgāka, kad dalībnieki bija potenciālie zvērinātie, nevis studenti. Pirmstiesas publicitāte tika pasniegta dažādos veidos, pirmstiesas publicitāte bija īsta, nevis izdomāta, un pirmstiesas publicitāte iedarbojās tieši pirms sprieduma izdarīšanas, kaut arī spēcīgs efekts bija novērojams arī tad, kad spriedums tika pieņemts nedēļu pēc sākotnējās pirmstiesas publicitātes. Visvairāk pirmstiesas publicitāte ietekmē attieksmi lietās, kas attiecas uz narkotikām, seksuālo izmantošanu un slepkavībām.³⁰³

²⁹⁷ Tans D.M. and Chaffee S.H. *Pretrial Publicity and Juror Prejudice*. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 43 (4), 1966, pp. 647–654.

²⁹⁸ *Voir dire process* nozīmē potenciālo zvērināto un liecinieku iepriekšēju izskatīšanu, viņiem dodot zvērestu, lai noteiktu to kompetenci vai piemērotību.

²⁹⁹ Fulero S., Afterword M. *The Past, Present, and Future of Applied Pretrial Publicity Research*. *Law and Human Behavior*, 26, 2002, pp. 127–133.

³⁰⁰ Sue S., Smith R.E., Gilbert R. *Biasing effects of pretrial publicity on judicial decisions*. *Journal of Criminal Justice*, 2 (2), 1974, pp. 163–171.

³⁰¹ Turpat.

³⁰² Otto A.L., Penrod S., Dexter H. *The biasing impact of pretrial publicity on juror judgments*. *Law and Human Behavior*, 18, 1994, pp. 453–470.

³⁰³ Steblay N.M., Besirevic J., Fulero S.M., Jimenez-Lorente B. *The Effects of Pretrial Publicity on Juror Verdicts: A Meta-Analytic Review*. *Law and Human Behavior*, 23 (2), 1999, pp. 219–235.

Līdz ar to var secināt, ka gan pozitīva, gan negatīva pirmstiesas publicitāte ietekmē zvērinātos, taču negatīva pirmstiesas publicitāte rada negatīvākus aizspriedumus pret apsūdzēto un ietekmē uztveri par apsūdzētā pievilcību un ticību apsūdzētajam.

2.1. Pirmstiesas publicitātes ietekmes psiholoģiskais mehānisms

Galvenokārt tiek izšķirti trīs veidi, kā pirmstiesas publicitāte iedarbojas. Tie ir ietekme uz atmiņu, ietekme caur attieksmi un ietekme pret pierādījumu ticamību.

Pirmstiesas publicitātes ietekme uz atmiņu

Pirmstiesas publicitāte galvenokārt iedarbojas uz atmiņu un uz attieksmi pret pierādījumiem³⁰⁴. Iedarbība uz atmiņu izpaužas šādi – negatīva pirmstiesas informācija var tikt kļūdaini piedēvēta informācijai, kas saņemta tiesas laikā. Gan pozitīvai, gan negatīvai informācijai, kas saņemta no pirmstiesas publicitātes un/vai tiesas procesā, ir tendence saplūst un pārklāties.

Pētījumā pierādīts, ka dalībnieki, kuri bija pakļauti negatīvajai informācijai, patiešām uzskatīja, ka šī informācija ir saņemta tiesas laikā, un bija ļoti pārliecināti par savu taisnību³⁰⁵. Viņi nebija aizmirsuši, ka šo informāciju ir dzirdējuši jau iepriekš, bet bija arī pilnīgi pārliecināti, ka tā izskanējusi arī tiesas laikā. Tā kā viņi uzskatīja, ka šī negatīvā informācija ir nākusi no diviem dažādiem avotiem, tad tai bija dubultliela nozīme, un tādējādi tā ļoti lielā mērā ietekmēja lēmuma pieņemšanu. Iespējams, tādā veidā pirmstiesas publicitāte arī iespaido zvērinātos un veido viņu aizspriedumaino attieksmi. Svarīgi ir tas, ka šī pētījuma ietvaros tika secināts, ka dalībnieki, kas saņēma negatīvu informāciju, lielākajā daļā gadījumu piedēvēja to informācijai, kas tika saņemta tiesas laikā, nevis nākusi no citiem avotiem.

Cita pētījuma ietvaros, analizējot, vai pētījuma dalībnieki spēj nodalīt informāciju, ko saņēma pirmstiesas publicitātē un kuru tie-

³⁰⁴ Kovera M.B. *The Effects of General Pretrial Publicity on Juror Decisions: An Examination of Moderator and Mediating Mechanisms*. Law and Human Behavior, 26 (1), 2002, pp. 43–48.

³⁰⁵ Turpat.

sas sēdē, tika atklāts, ka arī pozitīvai iepriekšējai informācijai ir tāda pati tendence tikt sajauktai ar to, kas tika atklāta tiesas laikā³⁰⁶. Tika noskaidrots, ka informācijai atmiņā ir tendence vairāk saplūst un pārklāties, ja starp tām ir neliela laika starpība.

Pirmstiesas publicitātes ietekme uz attieksmi

Pirmstiesas publicitātes efekts iedarbojas uz attieksmi un secinājumiem par apsūdzētā raksturojumu un sekmē subjektīvas izmaiņas legālajos standartos³⁰⁷. Negatīvā informācija iespaido ticību apsūdzētajam, un zvērinātie apsūdzētā teikto uztver kā mazāk ticamu. Proti, negatīva pirmstiesas publicitāte rada negatīvu priekšstatu par apsūdzēto kopumā³⁰⁸. Līdz ar to zvērinātie citādāk interpretē informāciju un notikumus tiesas laikā, kas tiešā veidā ietekmē viņu spriedumu. Zvērinātie, sākot lēmuma pieņemšanas procesu, savā prātā izveido modeli vai mentālu reprezentāciju (stāstu), kurā ir iekļauta visa veida informācija – gan tā, kas izskanējusi tiesas laikā, gan tā, ko zvērinātie saņēmuši pirms tam. Ņemot vērā šīs reprezentācijas, tiek interpretēti pierādījumi, kas tiek saņemti tiesas laikā. Negatīvā pirmstiesas informācija rada saturu, kas sakrīt ar prokurora stāstījumu, tādējādi liekot prokurora stāstam izklausīties ticamākam. Gadījumos, kad pētījumā zvērinātajiem nebija piedāvāta negatīva pirmstiesas informācija, viņi par vienlīdz ticamiem uzskatīja abus stāsta variantus – gan prokurora/pieteicēja, gan aizstāvja.

No iepriekš minētā izriet, ka pirmstiesas publicitāte ietekmē attieksmi, kas savukārt ietekmē lēmumu, iedarbojoties uz atmiņu. Gan pozitīvai, gan negatīvai informācijai, kura tikusi saņemta no pirmstiesas publicitātes un/vai tiesas procesā, ir tendence saplūst un pārklāties. Būtiskākais atklājums, kas tika izdarīts gan iepriekš minētajā pētījumā, gan citos pētījumos, ir pirmstiesas publicitātes ietekme uz attieksmi pret pierādījumiem un ticību tiem, kas tieši ietekmē un nosaka spriedumu.

³⁰⁶ Ruva C., McEvoy C. *Negative and positive pretrial publicity affect juror memory and decision making.* Journal of Experimental Psychology, 14 (3), 2008, pp. 226–235.

³⁰⁷ Fulero S. *Afterword: The past, present, and future of applied pretrial publicity research.* Law and Human Behavior, 26, 2002, pp. 127–133.

³⁰⁸ Ruva C., McEvoy C. *Negative and positive pretrial publicity affect juror memory and decision making.* Journal of Experimental Psychology, 14 (3), 2008, pp. 226–235.

Pirmstiesas publicitātes ietekme uz attieksmi pret pierādījumiem

Aplūkojot attieksmi un to noturīgumu laikā, jāsecina, ka cilvēki ir tendēti pieņemt lēmumus integrēšanas manierē un izmantot iepriekš iegūto informāciju, lai interpretētu jauniegūto informāciju. 2004. gadā tika veikts pētījums par to, kā negatīva pirmstiesas publicitāte var radīt pirmslēmuma sagrozījumu³⁰⁹. Zvērinātie ir aizspriedumaini pret pierādījumiem, pieņemot un uzskatot par ticamiem tikai tos pierādījumus, kas apstiprina jau izveidoto pārliecību.

Informācijai, kas tiek saņemta ar konkrētām gaidām, kaut arī tās ir neapzinātas, ir tendence apstiprināt šīs gaidas, jo persona vairāk pievērš vērību tai informācijai, kas apstiprina viņas pārliecību. Piemēram, ja tiek izjauta antipātija vai ir aizspriedums pret kādu personu, negatīvo informāciju, kas apstiprinās jau izveidoto pārliecību, cilvēks uztvers ātrāk un ticēs tai vairāk nekā tādai informācijai, kas apgāž viņa pārliecību. Šis universālais fenomens darbojas arī pirmstiesas publicitātes gadījumā. Iepriekš saņemta informācija rada šaubas un sagrozījumus tajā, kā tiek uztverti pierādījumi un kādi no pierādījumiem tiek uztverti par ticamiem. Tātad pirmstiesas publicitāte sākumā ietekmē zvērināto sākotnējo attieksmi un attiecīgi arī gaidas, kas ietekmē to, kādā veidā zvērinātie uztver vēlāk saņemto informāciju un kam pievērš lielāku uzmanību.

2.2. Pirmstiesas publicitātes ietekmes mazināšana

Pētījumu rezultāti, kas pierāda pirmstiesas publicitātes ietekmi uz attieksmi un spriedumiem, liek domāt par to, cik lielā mērā apsūdzētās un aizstāvošās puses advokāti var izmantot pirmstiesas publicitāti, lai iespaidotu sev vēlama sprieduma pieņemšanu. Ņemot vērā, ka cilvēka pamattiesības ir tiesības uz taisnīgu tiesu, tiek strādāts pie veidiem, kā mazināt pirmstiesas publicitātes radīto efektu.

Pēc plašām potenciālo zvērināto aptaujām un pētījumiem pirmstiesas publicitātes jomā Morans un Katlers (*Moran & Cutler*) izdara dažus vispārīgus secinājumus:

³⁰⁹ Hope L., Memon A., McGeorge P. *Understanding Pretrial Publicity: Predecisional Distortion of Evidence by Mock Jurors*. Journal of Experimental Psychology: 10 (2), 2004, pp. 111–119.

- respondenti ar apjomīgākām zināšanām par lietu biežāk pieņēma lēmumu, ka apsūdzētais ir vainīgs;
- jo vairāk mediju respondents norādījis kā tādus, kuriem viņš regulāri seko, jo vairāk viņš vai viņa zināja par lietu;
- respondentu zināšanas par lietu nebija saistītas ar viņu norādīto spēju būt objektīviem.

Ir pat atklāts, ka tie respondenti, kuri ticēja, ka ir “daudz pierādījumu” pret apsūdzēto, arī visvairāk ticēja, ka viņi var būt taisnīgi un objektīvi³¹⁰.

Pētījumos, kur pārbaudīja, kādas sekas ir tam, ja pēc negatīvas informācijas saņemšanas zvērinātajiem tiek atgādināts par šādas informācijas saņemšanu un ka tai ir tieša saistība ar tiesas sēdi, un tādējādi tiek lūgts to neņemt vērā, pieņemot lēmumu, rezultāti liecina, ka šāda instrukcija palielina varbūtību, ka zvērinātie spēs nošķirt negatīvo pirmstiesas publicitātes informāciju no tās, ko saņēma tiesas laikā³¹¹. Taču citos pētījumos tika iegūti pretrunīgi rezultāti.

Par visefektīvākajiem veidiem, lai mazinātu pirmstiesas publicitāti, joprojām tiek uzskatīti: a) zvērināto nomaīņa ar personām no citas valsts vai apgabala; b) tiesas apgabala, kurā izskata lietu, nomaīņa³¹².

Vairāki pētnieki pauduši viedokli, ka pirmstiesas publicitātes efektu var mazināt, pagarinot lietas izskatīšanu³¹³. Krāmers, Kerrs un Kerols (*Kramer, Kerr, Carroll*) savā pētījumā atklāja, ka 12 dienu pārtraukums starp pirmstiesas publicitātes ietekmi un spriedumu ir efektīvs gadījumos, kad pirmstiesas publicitāte bija balstīta uz faktiem, bet pārtraukums nemazināja pirmstiesas publicitātes radīto efektu, kad tā bija balstīta uz emocionāliem komponentiem.

Ir atklāts – jo labāka ir zvērināto tiesnešu izglītība, jo labāk viņi spēj izprast pierādījumus³¹⁴. Tāpat tika atklāts, ka zvērinātiem ties-

³¹⁰ Moran G., Cutler B.L. *The Prejudicial Impact of Pretrial Publicity*. Journal of Applied Social Psychology, 21, 1991, pp. 345–367.

³¹¹ Hope L., Memon A., McGeorge P. *Understanding Pretrial Publicity: Predecisional Distortion of Evidence by Mock Jurors*. Journal of Experimental Psychology, 10 (2), 2004, pp. 111–119.

³¹² Fulero S. *Afterword: The past, present, and future of applied pretrial publicity research*. Law and Human Behavior, 26, 2002, pp. 127–133.

³¹³ Daftary-Kapur T., Dumas R., Penrod S.D. *Jury decision-making biases and methods to counter them*. Legal and Criminological Psychology, 15, 2010, pp. 133–154.

³¹⁴ Turpat.

nešiem ir grūtības saprast juridiskas instrukcijas un likumu struktūras³¹⁵. Problēma ir lielāka, ja zvērinātie tiesneši neizprot viņiem iedotās instrukcijas, viņi paļaujas tikai uz pašu uzskatiem par to, kas ir pareizi un kas nav pareizi. Autorei neizdevās atrast pētījumus, kas apskatītu zvērināto tiesnešu izglītības līmeņa ietekmi uz lēmumu pieņemšanu. Ir atrodamī pētījumi, kas pierāda, ka zvērināto tiesnešu vecums ietekmē pirmstiesas publicitātes radīta efekta ietekmi uz zvērināta tiesneša lēmumu. Piemēram, Kristīne Ruva un Elizabete Hudaka atklāja, ka pozitīva pirmstiesas publicitāte atstāj lielāku ietekmi uz vecāku zvērināto tiesnešu lēmumiem, savukārt negatīva pirmstiesas publicitāte atstāj lielāku ietekmi uz gados jaunākiem zvērinātiem tiesnešiem³¹⁶. Taču šajā pētījumā vecumu atšķirības bija 40 gadi.

Likumā “Par tiesu varu” ir izvirzīti strikti kritēriji personai, kas kandidē uz tiesneša amatu. Likums nosaka, ka par tiesnesi var būt persona, kura atbilst šādām obligātajām prasībām: tā ir Latvijas pilsonis; tā prot valsts valodu augstākajā līmenī; tā ir ieguvusi augstāko profesionālo vai akadēmisko izglītību (izņemot pirmā līmeņa profesionālo izglītību) un jurista kvalifikāciju, kā arī maģistra vai doktora grādu; tai ir nevainojama reputācija; tā ir sasniegusi 30 gadu vecumu. Savukārt par rajona (pilsētas) tiesas tiesnesi var iecelt personu, kura vismaz piecus gadus darbojusies juridiskajā specialitātē pēc jurista kvalifikācijas iegūšanas vai vismaz piecus gadus strādājusi tiesas priekšsēdētāja palīga vai tiesneša palīga amatā, kā arī ir nokārtojusi kvalifikācijas eksāmenu. Apgabaltiesas un Augstākās tiesas tiesnešu amata kandidātiem paredzētas augstākas prasības.

Līdz ar to ir aktuāls jautājums – vai Latvijā, kur nav zvērināto tiesu, arī būtu jārunā par pirmstiesas publicitātes ietekmi uz tiesnešiem? Lai pētītu pirmstiesas publicitāti, pārsvarā tiek izmantotas krimināllietas. Taču ne tikai krimināllietas tiek atspoguļotas medijos. Praktiski par jebkuras kategorijas lietām var atrast rakstus medijos,

³¹⁵ Daftary-Kapur T., Dumas R., Penrod S.D. *Jury decision-making biases and methods to counter them*. Legal and Criminological Psychology, 15, 2010, pp. 133–154.

³¹⁶ Ruva L.C. & Hudak M.E. *Pretrial publicity and juror age affect mock-jurors decision making*. Psychology, Crime & Law, 19 (2), 2013, pp. 179–202.

piemēram – par partiju finansēšanu, ģimenes lietām, laulību šķiršanu, mantojumu dalīšanu, nodokļu strīdiem.

Tiesības uz taisnīgu tiesu ir pieskaitāmas pie cilvēka pamattiesībām, līdz ar to ir būtiski pētīt pirmstiesas publicitāti un tās ietekmi uz attieksmi un spriedumu. Lai pārbaudītu pirmstiesas publicitātes ietekmi uz spriedumiem un attieksmi pret tiesas dalībniekiem, tika veikti divi eksperimentālie pētījumi. Pirmais pētījums tiek uzskatīts par pilotpētījumu, kur pētījuma dalībnieki bija tikai studenti un tika izmantoti krimināltiesību materiāli. Pētījumā tika noskaidrots, ka pirmstiesas publicitāte atstāj negatīvu ietekmi uz attieksmi un ietekmē spriedumu. Ievērojot apjoma ierobežojumus, šajā rakstā tiks aprakstīts otrs galvenais pētījums, kur pētījuma dalībnieku izlase bija lielāka un tika izmantots civiltiesiskais strīds.

Pētījuma ietvaros tika izvirzītas šādas hipotēzes un pētījuma jautājumi:

Hipotēze Nr. 1. *Negatīva pirmstiesas publicitāte civillietā ietekmēs spriedumu par ikdienas aizgādību tiesību noteikšanu – tās eksperimenta grupas, kas tiks pakļauta negatīvai pirmstiesas publicitātei, pieņemtais spriedums būs nelabvēlīgāks attiecībā pret to personu, pret kuru bija vērsta negatīva pirmstiesas publicitāte.*

Hipotēze Nr. 2. *Negatīva pirmstiesas publicitāte civillietā atstās negatīvu ietekmi uz attieksmi – pētījumu grupai, uz kuru iedarbosies negatīva pirmstiesas publicitāte, attieksme būs nelabvēlīgāka attiecībā pret to personu, pret kuru bija vērsta negatīva pirmstiesas publicitāte.*

Pētījuma jautājums Nr. 1. *Vai eksperimentāla manipulācija vienādā mērā ietekmēs jurisprudences un psiholoģijas studiju programmas studentus?*

Pētījuma jautājums Nr. 2. *Vai eksperimentāla manipulācija atstās iespaidu vienādā mērā uz juristiem ar atšķirīgu profesionālo pieredzi?*

3. Metode

Eksperimentā piedalījās 120 studenti, kā arī 60 tiesneši un prokurori ar vismaz 5 gadu pieredzi un vidējo vecumu 42 gadi. Pētījums

veikts sadarbībā ar Latvijas Tiesnešu mācību centru, Latvijas Universitātes Juridisko fakultāti un Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāti.

Speciāli eksperimentam tika izstrādāti četri pamatinstrumenti.

1. Juridiska rakstura kāzuss un spriedumu aptauja.

Spriedumu aptaujā respondentiem tika lūgts papildināt tiesas spriedumu. Pētījuma dalībniekiem bija jāuzraksta, kam piešķirs ikdienas aizgādības tiesības – mātei vai tēvam. Tika prasīts uzrakstīt īsu pamatojumu, taču tas nebija obligāti. Pamatojumu tika lūgts uzrakstīt, lai respondenti apdomātu situāciju un izzinātu savu attieksmi, dzīvē tiesas spriedums ir pilns ar detalizētu pamatojumu. Tiesas motīvu daļa kalpo par pamatu tam, lai izprastu tiesneša spriedumu, bet galvenais ir tieši sprieduma rezolutīvā daļa. Tāpēc pamatojums jeb šī motīvu daļa netika analizēta.

Kāzuss tika formulēts šādi –

[1] *Aleksandrs Jorinovs (turpmāk – Aleksandrs) un Jolanta Jorinova (turpmāk – Jolanta), turpmāk kopā tekstā – Laulātie, 2009. gada 05. augustā reģistrējuši laulību, par ko laulību reģistrācijas grāmatā izdarīts ieraksts un ko apliecina laulības apliecība. Šajā laulībā dzimis viens bērns. 2011. gada 23. jūlijā dzimusī meita Anna Marija vēl nav sasniegusi pilngadību. Nodzīvojot laulībā 4 gadus, Laulātiem radās aizvien vairāk domstarpību un strīdu.*

[2] *Aleksandrs Jorinovs (turpmāk arī Prasītājs) 2013. gada 10. martā cēla tiesā prasību pret Jolantu Jorinovu (turpmāk arī Atbildētāja) par laulības šķiršanu, laulāto kopīgās mantas sadali, ikdienas aizgādības un bērna dzīvesvietas noteikšanu, norādīdams, ka pušu starpā noslēgtā laulība ir izirusi, jo Laulāto kopdzīve nepastāv, un nav sagaidāms, ka tā varētu atjaunoties.*

Aleksandrs savos paskaidrojumos tiesas sēdē norādīja, ka laulības iziršanu veicināja Jolantas vieglprātīgā uzvedība, kā arī tas, ka Jolanta nav gādīga māte un krietna māsaiņniece. Aleksandrs norādīja, ka viņš un Atbildētāja nespēj dzīvot kopā raksturu pilnīgas nesaderības dēļ un domstarpībām, kuras neizdodas atrisināt.

Aleksandrs lūdza šķirt laulību, piešķirt Prasītājam tiesības īstenot ikdienas aizgādības tiesības pār bērnu Annu Mariju, noteikt bērna dzīvesvietu pie viņa un noteikt Atbildētājai tiesības īstenot saskarsmes tiesības ar bērnu bez ierobežojumu nosacījumiem, ievērojot bērna intereses un dienas režīmu. Prasītājs paskaidroja, ka Atbildētāja nevar realizēt ikdienas aizgādības tiesības pār bērnu, jo regulāri piedalās dažādos vakara un nakts pasākumos un ved izlaidīgu dzīvesveidu.

[3] Atbildētāja Jolanta cēlusi pretprasību, lūdzot piešķirt Atbildētājai tiesības īstenot ikdienas aizgādības tiesības pār bērnu Annu Mariju, noteikt bērna dzīvesvietu pie viņas un noteikt Prasītājam tiesības īstenot saskarsmes tiesības ar bērnu bez ierobežojumu nosacījumiem, ievērojot bērna intereses un dienas režīmu.

Atbildētāja savos paskaidrojumos tiesas sēdē norādīja, ka laulības iziršanu veicināja Prasītāja emocionāli vardarbīgā uzvedība, kas ikdienā tika vērsta pret Atbildētāju un netieši traucēja bērna pilnvērtīgu garīgo attīstību. Atbildētāja paskaidroja, ka Prasītājs nevar realizēt ikdienas aizgādības tiesības pār bērnu, jo regulāri dodas garos komandējumos.

[4] Citi lietā konstatēti apstākļi:

Laulātie ir vienojušies par uzturlīdzekļu apmēru. Starp laulātiem nepastāv strīda par mantas sadali, jo ir noslēgts laulības līgums.

Ar lietā esošajiem pierādījumiem ir apstiprināts fakts, ka abi vecāki ir vienādi spējīgi uzturēt bērnu.

Ar lietā esošajiem Rīgas bāriņtiesas atzinumiem apstiprinās fakts, ka abi vecāki sekmīgi var īstenot ikdienas aizgādību pār mazgadīgo meitu un abu vecāku dzīvesvietas ir atbilstošas, lai nodrošinātu bērna fizisko un intelektuālo attīstību.

Bērna viedokli noskaidrot nav iespējams bērna vecuma dēļ (Annai Marijai vēl nav pat 2 gadi).

Nepilngadīgā meita Anna Marija pārmaiņus dzīvo pie viena un otra vecāka.

Lūdzu, papildiniet spriedumu, ierakstot vai pasvītrojot savas atbildes variantu. Pārējo spriedumu daļu Jums nav tiesību labot un/vai papildināt!

Tiesa nospriedusi:

– šķirt starp Aleksandru un Jolantu 2009. gada 05. augustā Rīgas

Eksperimenta procedūra:

Psiholoģijas fakultātes studentiem eksperiments notika lekcijas sākumā un aizņēma vairāk nekā 30 minūtes. Juridiskās fakultātes studentiem eksperiments notika lekcijas beigās un aizņēma 20 minūtes. Respondenti ar augstāko juridisko izglītību un vismaz 5 gadu darba pieredzi eksperiments notika sadarbībā ar Latvijas tiesnešu mācību centru un aizņēma ne vairāk kā 15–20 minūtes. Iespējams, tāda laika starpība ir izskaidrojama ar to, ka cilvēki ar juridisko izglītību ir pieraduši pie kāzusiem un viņiem, salīdzinot ar Psiholoģijas fakultātes studentiem, ir vieglāk uztvert informāciju, kas tiek dota kāzusa veidā.

Pētījuma dalībniekiem kontroles grupā tika iedots juridiska rakstura kāzuss un attieksmes aptauja. Kontroles grupas pētījuma dalībniekiem tika lūgts papildināt spriedumu, uzrakstīt īsu pamatojumu un aizpildīt attieksmes aptauju, t.i., Likerta skalā atzīmēt savu attieksmi pret bērna māti un bērna tēvu. Pētījuma dalībniekiem eksperimentālajā grupā tika lūgts papildināt tādu pašu spriedumu kā kontroles grupai, uzrakstīt īsu pamatojumu un aizpildīt tādu pašu attieksmes aptauju kā kontroles grupai, taču papildus tika piedāvāts izlasīt no interneta resursiem ziņu rakstus par bērna māti. Lai ārējo faktoru ietekme uz pētījuma dalībnieku būtu minimāla, pētījuma dalībniekiem tika lūgts veikt darbu individuāli, nekonsultējoties ar saviem kolēģiem.

4. Rezultāti

Lai atbildētu uz izvirzītajiem pētījuma jautājumiem, tika veikta pētījuma datu statistiskā analīze ar *SPSS 20* programmas palīdzību.

Veicot atbilstošus aprēķinus no tabulu Nr. 1 un Nr. 2 rādītājiem, jāsecina, ka pastāv:

- statistiski nozīmīgas atšķirības starp kontroles un eksperimentālās grupas attieksmes rādītājiem; eksperimentālajā grupā attieksme ir negatīvāka nekā kontroles grupā;
- pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības starp kontroles un eksperimentālās grupas izlašu sprieduma rādītājiem; eksperimentālajā

grupā izlasēs spriedumi biežāk ir par labu tēvam nekā kontroles grupā.

Analizējot rezultātus starp grupām, rezultāti norāda, ka izglītībai ir nozīme $\chi^2 = (1, N=180) = 30,00, p < 0,001$. Taču analizējot χ^2 katrai izlasei, var redzēt, ka pirmstiesas publicitāte vismazāk ietekmēja spriedumu tieši psiholoģijas studentiem un visvairāk ietekmēja spriedumu jurisprudences studentiem.

Lai noskaidrotu, vai pastāv cieša pozitīva saistība starp spriedumu un attieksmi, tika aprēķināta korelācija starp sprieduma skalu un attieksmes skalu. Biseriālais korelācijas koeficients ($r_b = 0,79, p > 0,01$) norāda uz to, ka pastāv cieša pozitīva saistība starp spriedumu un attieksmi, tas nozīmē: jo labāka attieksme pret tēvu, jo lielāka iespējamība, ka viņam tiks piešķirtas ikdienas aizgādības tiesības.

Lai atbildētu uz pētījuma jautājumu, vai pirmstiesas publicitāte ietekmē cilvēka attieksmi un spriedumu, un veiktu rezultātu turpmāko analīzi, tika aprēķināts t kritērijs un χ^2 kvadrāts.

1. tabula

Respondentu izvēle par ikdienas aizgādības tiesību piešķiršanu tēvam vai mātei atkarībā no dalībnieku grupas

	Psiholoģijas studentu izlase (n=60)		Jurisprudences studentu izlase (n=60)		Juristi ar augstāko izglītību un pieredzi >5 g. izlase (n=60)	
	Tēvam	Mātei	Tēvam	Mātei	Tēvam	Mātei
Kontrolgrupa (n=30) (bez pirmstiesas publicitātes)	6 20%	24 80%	7 23.3%	23 76.6%	5 16.6%	25 83.3%
Eksperimentālā grupa (n=30) (ar pirmstiesas publicitāti)	16 53.3%	14 46.6%	23 76.6%	7 23.3%	15 50%	15 50%

2. tabula

Attieksmes pret bērna māti aprakstošie statistiskie rādītāji eksperimentālās un kontroles grupās

	M		SD		t-tests*
	eksperi- mentālā grupa (n=30)	kontrol- grupa (n=30)	eksperi- mentālā grupa (n=30)	kontrol- grupa (n=30)	
Psiholoģijas stu- dentu izlase	3,64	3,11	0,63	0,64	3,26
Jurisprudences studentu izlase	2,80	3,55	0,61	0,74	4,25
Juristi ar pieredzi >5g. izlase	3,11	3,89	0,67	0,48	5,15

*p<0,01

No iepriekš minētajiem rezultātiem izriet:

Hipotēze Nr. 1 par to, ka negatīva pirmstiesas publicitāte civil-
lietā ietekmēs spriedumu par ikdienas aizgādību tiesību noteikša-
nu – tās eksperimenta grupas, kuras tiks pakļautas negatīvai pirms-
tiesas publicitātei, pieņemtais spriedums būs nelabvēlīgāks attiecībā
pret to personu, pret kuru bija vērsta negatīva pirmstiesas publicitā-
te, apstiprinās. Hipotēze Nr. 1 apstiprinās, jo 1) pastāv statistiski no-
zīmīgas atšķirības starp kontroles un eksperimentālās grupas izlašu
sprieduma rādītājiem un 2) eksperimentālajā grupā izlasēs spriedu-
mi biežāk ir par labu tēvam nekā kontroles grupā.

Hipotēze Nr. 2 par to, ka negatīva pirmstiesas publicitāte civil-
lietā atstās negatīvu ietekmi uz attieksmi – pētījumu grupai, uz kuru
iedarbosies negatīva pirmstiesas publicitāte, attieksme būs nelabvēlī-
gāka attiecībā pret to personu, pret kuru bija vērsta negatīva pirms-
tiesas publicitāte, apstiprinās. Hipotēze Nr. 2 apstiprinās, jo rezultāti
uzrāda statistiski nozīmīgas atšķirības starp kontroles un eksperi-
mentālās grupas attieksmes rādītājiem, un eksperimentālajā grupā
attieksme ir negatīvāka nekā kontroles grupā.

Uz pētījuma jautājumu Nr. 1 – vai eksperimentāla manipulā-
cija vienādā mērā ietekmēs jurisprudences un psiholoģijas studi-

ju programmas studentus – atbilde ir: rezultāti uzrāda, ka negatīva pirmstiesas publicitāte gan jurisprudences, gan psiholoģijas studiju programmas studentus ietekmēja statistiski nozīmīgi.

Uz pētījuma jautājumu Nr. 2 – vai eksperimentāla manipulācija atstās iespaidu vienādā mērā uz juristiem ar atšķirīgu profesionālo pieredzi – atbilde ir: negatīva pirmstiesas publicitāte gan jurisprudences studentus, gan juristus ar pabeigto augstāko izglītību un vairāk nekā 5 gadu darba pieredzi ietekmēja statistiski nozīmīgi.

Veiktais eksperiments norāda, ka Latvijā pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības spriedumos un attieksmē tiem respondentiem, kuriem pieejama negatīva pirmstiesas publicitāte, un tiem, kuriem šāda informācija nav pieejama. Turklāt juridiskas izglītības esamība būtiski nemazina pirmstiesas publicitātes efekta iedarbību.

No rezultātiem ir uzskatāmi redzams, kā mainās spriedums atkarībā no manipulācijas ar pirmstiesas publicitāti. Iespējams var runāt par to, ka pastāv vispārpieņemtais viedoklis, ka tieši bērna mātei ir jāsteno ikdienas aizgādība pār bērnu. Taču, saņemot pavisam nelielu daļu negatīvās informācijas tikai par māti, lēmums tiek izmainīts par labu tēvam. Rezultāti uzskatāmi parāda, kā izmainās attieksme un kā tā ietekmē izteikto spriedumu.

5. Secinājumi un diskusija

Neskatoties uz to, ka Latvijā lielu izmānību velta korupcijas novēršanai un tiesas objektivitātei, pirmstiesas publicitāte netiek pētīta. Ar eksperimentu palīdzību tika pārbaudīts, vai negatīva pirmstiesas publicitāte negatīvi ietekmē attieksmi pret tiesas dalībnieku un negatīvi ietekmē spriedumu, un vai eksperimentāla manipulācija atstās iespaidu vienādā mērā uz psiholoģijas studentiem un juristiem ar atšķirīgu profesionālo pieredzi.

Veiktajā eksperimentā tika atklātas trīs būtiskas lietas:

1. Jo labāka attieksme pret tiesas dalībnieku, jo labvēlīgāks būs viņam izteiktais spriedums;

2. Negatīva pirmstiesas publicitāte ietekmē gan attieksmi, gan spriedumu, padarot to sliktāku un nelabvēlīgāku tiesas dalībniekam;

3. Negatīvai pirmstiesas publicitātei, respondentiem ar dažādu izglītību un darba pieredzi, ir statistiski nozīmīga atšķirība starp sprieduma un attieksmes radītājiem.

Pētījuma rezultāti atklāj, ka izglītības ietekme nebija “optimāla”, proti, izglītība nemazina to, kā uz respondentu spriedumiem ietekmi atstāj negatīva pirmstiesas publicitāte.

Šī darba veiktajā eksperimentā iegūtie rezultāti sakrīt ar vairākiem agrāk veiktiem pētījumiem pirmstiesas publicitātes jomā, norādot, ka negatīva pirmstiesas publicitāte ietekmē cilvēku attieksmi un spriedumu.

Šis bija pirmais šāda veida pētījums Latvijā, un pētījumā tika iesaistīti ne tikai jurisprudences studenti, bet arī Latvijas praktizējošie tiesneši un prokurori.

Tiesneša objektivitāte un neitralitāte ir vispārīgs princips un ētikas prasība. Iegūtie rezultāti apstiprina, ka ar pirmstiesas publicitāti tiek apdraudētas Satversmē nostiprinātās cilvēku tiesības uz taisnīgu un objektīvu tiesu, kā arī norāda uz to, ka apsūdzētās un aizstāvošās puses advokāti var izmantot pirmstiesas publicitāti, lai iespaidotu sev vēlama sprieduma pieņemšanu, un masu mediji, neapzinoties pirmstiesas publicitātes reālos draudus, var neapzināti atstāt ietekmi uz tiesnešu attieksmi un lēmumu.

Pētījumos, kas pirmstiesas publicitātes jomā tika veikti ārzemēs, tika atklāts, ka kavējoša pirmstiesas publicitāte bija saistīta ar lielāku atbrīvošanas gadījumu skaitu³¹⁷, un pretēji tika atklāts, ka pirmstiesas publicitātes efektu nemazina tiesas atlikšana³¹⁸. Pētījumos, kur pārbaudīja, kādas sekas ir tam, ja pēc negatīvas informācijas saņemšanas zvērinātajiem tiek atgādināts, ka šāda informācija bija saņemta un vai tā ir tiešā saistībā ar tiesas sēdi, un tādējādi tiek lūgts to neņemt vērā, pieņemot lēmumu, rezultāti liecina, ka šāda instrukcija palielina varbūtību, ka zvērinātie spēs nošķirt negatīvo pirmstiesas publicitātes informāciju no tās, ko saņēma tiesas laikā³¹⁹. Ņemot vērā visu iepriekš minēto, būtu jāturpina izpēte šajā jomā Latvijā ar mērķi pārbaudīt, kādi faktori vislabāk mazina pirmstiesas publicitātes radīto efektu.

³¹⁷ Devine D.J., Clayton D.L., Dunford B.B., Seying R., Pryce J. *Jury decision makings 45 years of empirical research on deliberating groups*. Psychology Public Policy, and Law, 7 (3), 2001, pp. 622–727.

³¹⁸ Otto A.L., Penrod S., Dexter H. *The biasing impact of pretrial publicity on juror judgments*. Law and Human Behavior, 18, 1994, pp. 453–470.

³¹⁹ Fulero S. *Afterword: The past, present, and future of applied pretrial publicity research*. Law and Human Behavior, 26, 2002, pp. 127–133.

3. daļa

Tiesību zinātņu pētniecības institūta organizētā zinātniskā konference “Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesnešiem un tiesu sistēmu kopumā”: nozīmīgākie referāti un diskusiju materiāli

3.1. Dažas īspiezīmes par patiesību

Egils Levits³²⁰

Tiesa spriež tiesu, pamatojoties uz “objektīvo patiesību.”³²¹ Taču jautājums, kas ir patiesība, nav viennozīmīgi atbildams. Patiesības jēdziens nav identisks, tomēr cieši saistīts ar īstenības jeb realitātes (īstenības) jēdzienu.

Vispirms varētu jautāt, vai eksistē “objektīva”, no cilvēka (novērotāja) neatkarīga patiesība (realitāte). Tas ir viens no centrālajiem filozofijas jautājumiem, par kuru lauzīja galvu jau senie grieķu filozofi. Apgaismes laikmetā iedibinātās racionālās filozofijas ievirzes filozofijas skolas balstās uz to, ka šāda, no cilvēka prāta neatkarīga objektīva realitāte jeb patiesība tomēr pastāv.

Taču tūdaļ loģiski seko nākamais jautājums – vai cilvēks ir spējīgs šo objektīvo patiesību (realitāti) uztvert? Vai drīzāk tā vienmēr ir kaut kādā veidā deformēta, jo tai vienmēr ir jāiet caur specifiski strukturētajai prāta prizmai, un bez tam cilvēks nemaz nav spējīgs uztvert visu patiesību (realitāti), tā vienmēr tiek subjektīvi filtrēta. Šeit vairāk vai mazāk valdošā filozofiskā doma ir, ka tiešām, mūsu maņas un prāts ir pārāk ierobežoti, lai spētu aptvert visu pastāvošo realitāti.

Tātad, neiedziļinoties šajā filozofiskajā diskusijā un pievienojoties šim pārsvarā izteiktajam viedoklim, varam teikt, ka absolūti

³²⁰ Eiropas Savienības Tiesas tiesnesis.

³²¹ Likuma par tiesu varu 17. pants:

17. pants. Patiesība

(1) Tiesas pienākums, izskatot jebkuru lietu, ir noskaidrot objektīvo patiesību.

(2) Tiesa, izskatot lietu, konstatē faktus, pamatojoties uz tiesas sēdē pārbaudītiem pierādījumiem.

(3) Tiesas spriedumu var pamatot tikai ar tiem pierādījumiem, kuri ir iegūti likumā noteiktajā kārtībā.

(4) Pierādīšanas līdzekļus nosaka likums.

objektīva patiesība mums nav īsti pieejama. Tātad patiesība ir konstrukcija, ko mēs konstruējam ar savu prātu.

Neraugoties uz to, ka, ļoti iespējams, objektīvā patiesība mums nav pieejama, mums patiesība tomēr ir nepieciešama, lai varētu praktiski orientēties un rīkoties mums pieejamajā pasaulē, kurā mēs dzīvojam. Jo, zinot patiesību, mēs varam pieņemt labākus, pareizākus, gudrākus lēmumus, kas mums palīdz dzīvē.

Jāatzīmē, ka patiesība, katrā ziņā tieksme uzzināt un izprast patiesību, kas ir iespējami tuva objektīvajai patiesībai (ja tiek akceptēta tās eksistence), ir tipiska Rietumu kultūrai, kur tā savukārt sakņojas jau grieķu filozofijā (mazāk, bet arī kristīgajā reliģijā), un ieguva jaunu, uzsvērtu nozīmi apgaismes laikmeta racionālismā, kas ir viens no modernā pasaules uzskata pamatelementiem.

Mums kā Rietumu kultūrpiederīgajiem patiesība varētu šķist universāla vērtība ar visaugstāko nozīmi, taču vēsturiski un kultūr-vēsturiski tas tā nav. Piemēram, budisma, islāma vai hinduisma ietekmētajās kultūrās patiesība, protams, arī ir vērtība (un sakarā ar Rietumu kultūras arvien universālāko izplatību tā arī tur kļūst relatīvi nozīmīgāka), taču tai tomēr nav tā nozīme, kuru tai piešķir Rietumu kultūrā izaugušī racionālisma filozofija.

Tagad, noliekot malā ar patiesību saistītos filozofiskos pamatjautājumus, īsumā aplūkosim, kā šī tuvošanās patiesībai notiek dažādās jomās – zinātnē, ikdienas dzīvē, presē un tiesā.

Lai gan zinātne kā izziņas metode bija pazīstama jau antīkajā laikmetā, zinātne modernā izpratnē ir apgaismes filozofijas bērns. Tās galvenais atzars – dabaszinātnes – pretendē uz to, ka tikai ar dabaszinātisko metodoloģiju iespējams izzināt pasauli. Realitāte ir tikai tā, ko iespējams empīriski izmērīt, nosvērt, novērot, analizēt. Stingrā nozīmē ārpus šīs – materiālās – pasaules realitāte netiek atzīta.

Pret šādu redukcionismu vēršas modernās zinātnes jaunākais atzars – sociālās un humanitārās zinātnes, tostarp filozofijas pamatvirzieni, kā arī reliģija. Tās arī (metafizisko, transcendentālo) gara darbību uzskata par realitātes sastāvdaļu, kas nav noreducējama uz bioķīmiskiem procesiem smadzenēs (kā to dara "stingrās" dabaszinātnes) un kas līdz ar to arī spēj izzināt patiesību.

Ikdienā cilvēks rīkojas, balstoties uz saviem priekšstatiem par pasauli, to parasti kritiski nevērtējot, necenšoties ar zinātniskām metodēm to precizāk noskaidrot, un, iespējams, pārvērtēt. Šis priekšstats – ko varētu apzīmēt par dzīvespatiesību – ir ļoti aptuvens, tā veidošanā lielu lomu spēlē personīgā pieredze (kas parasti nav reprezentatīva), informatīvā telpa, kurā viņš dzīvo (kas ir kulturāli subjektīvi iekrāsota un pakļauta apzinātām un neapzinātām manipulācijām), izjūtas, aizspriedumi, intuīcija. Mērķtiecīga patiesības noskaidrošana, it sevišķi ar zinātniskām metodēm, ikdienas ritumā spēlē mazu lomu. Parasti cilvēks, paļaujoties uz savu dzīves gaitā lēni veidoto priekšstatu par pasauli, rīkojas tā, it kā šis priekšstats būtu patiesība.

Te būtiski ir tas, ka šim individuālajam priekšstatam lielā mērā jāsakrīt ar sabiedrības aptuveno viedokli par patiesību – tādā gadījumā cilvēka rīcība attiecīgajā sabiedrībā ir pietiekami balstīta sabiedrības intersubjektīvajā patiesības izjūtā, lai viņš varētu mērķtiecīgi rīkoties neatkarīgi no tā, ka padziļināta patiesības izpēte novestu pie cita rezultāta.

Tomēr padziļināta patiesības izpēte atsevišķam individam gandrīz vienmēr ir izdevīga, jo tad viņš šo savu zināšanu pārsniegumu pār sabiedrības vidējo līmeni var izmantot, lai gūtu priekšrocības. Tas savukārt rada zināmu sacensību individu starpā, kas veicina visas sabiedrības patiesības izziņas līmeņa paaugstināšanos. Šādi, piemēram, darbojas izglītības motivācija.

Īpašu uzmanību šajā kontekstā pelna sabiedrības viedoklis par patiesību. Šo viedokli sabiedrība uzskata par patiesību.

Šo sabiedrības viedokli pamatā veido viedokļu līderi, kuriem ir pieejami resursi, lai viņi par savu priekšstatu par patiesību pārliecinātu arī citus. Vissvarīgākie resursi šeit, pirmkārt, ir pieeja masu informācijas līdzekļiem (klasiski – prese, radio un televīzija), tostarp arī sociālajiem tīkliem, un, otrkārt, autoritāte, lai viedokļu nesakritības gadījumā pārliecinātu citus par sava viedokļa pārkumu – šajā gadījumā, runājot par patiesību, ka tas ir patiess vai vismaz patiesāks.

Cilvēki, kuriem ir šādi resursi, veido tikai mazu sabiedrības daļu – tie ir žurnālisti, politiķi, sabiedriskie darbinieki, zinātnieki, reklāmisti, "polittehnologi", dažādas sabiedrībā pazīstamas personas

(mākslinieki, sportisti), pēdējā laikā arī īpaša grupa, kas vairāk vai mazāk sociālajos tīklos nodarbojas ar publikas ietekmēšanu (*influencer* – angļu val.).

Jāņem vērā, ka visiem šiem cilvēkiem un grupām ir savas intereses, kuras apzināti vai neapzināti ietekmē viņu izpratni par patiesību. Piemēram, preseī svarīgas ir komercintereses, un faktu izvēle un prezentācija ietekmē preses pasniegtās patiesības saturu.

Tam visam samērā nav pārmērīgi cieša sasaiste ar "īsto", "objektīvo" patiesību vai katrā ziņā ar šādas patiesības meklēšanu. Tomēr sabiedrības kopējais, aptuvenais viedoklis par patiesību parasti arī nav pilnīgi acgārnis, bez jebkāda sakara ar to patiesību, ko cilvēkam, izmantojot iepriekš minētās zinātniskās metodes, iespējams iegūt (kas savukārt, kā sākumā jau teicu, nav tas pats kas objektīvā patiesība, ja pieņem, ka tāda eksistē). Lielu lomu šajā sabiedrības aptuvenā viedokļa par patiesību veidošanā spēlē aizspriedumi, intereses, muļķība un citi faktori. Tādēļ indivīdam, ja viņam kaut kādu iemeslu dēļ ir nepieciešama drošticamāka patiesība, viņš uz šo sabiedrības caurmēra viedokli nevar paļauties, un viņam ir jāmēģina, parasti ar zinātnisko metodoloģiju, iegūt ticamāku priekšstatu par patiesību.

Tāču tas nediskreditē sabiedrības aptuveno priekšstatu par patiesību. Cilvēkam nav laika pirms katra lēmuma padziļināti meklēt "tuvāku" patiesību. Tādēļ paļaušanās uz sabiedrības aptuveno priekšstatu atvieglo ikdienu. Tāču vienlaikus tas arī izskaidro, ka sabiedrības aptuvenais priekšstats – kuru pamatā veido viedokļu līderi – tādā veidā ietekmē atsevišķo sabiedrības locekļu rīcību.

Šajā kontekstā īpaši svarīga tāda mērķtiecīga sabiedrības ietekmēšana – lobisms –, kura ir tēmēta ne vien uz sabiedrības vērtībpreferenču mainīšanu, bet arī uz uzskata maiņu, kas ir patiesība. Lobisms var būt gan leģitīms, gan neleģitīms – it sevišķi, ja tas ir slēpts. To veic noteiktu personu vai grupu komerciālās, politiskās, idejiskās interesēs. Lobisms ir demokrātiska politikas procesa sastāvdaļa, tāču jānošķir leģitīmais un neleģitīmais lobisms. Te būtu vietā arī Latvijā izstrādāt attiecīgu likumu.

Svarīgi atzīmēt, ka sabiedrības aptuvenais uzskats par patiesību demokrātiskā iekārtā parasti veidojas no dažādiem kontraversāliem

uzskatiem par patiesību, un tādēļ šeit pavisam "šķībam" uzskatam, t.i., tādām, kas ar zinātniskām metodēm nav vai arī grūti pierādāms, ir mazākas izredzes kļūt par valdošo priekšstatu nekā autoritārā vai totalitārā iekārtā. Tas nozīmē, ka demokrātiskā iekārtā sabiedrības aptuvenais priekšstats par patiesību parasti ir tuvāks nosacīti "objektīvajai" patiesībai. Līdz ar to demokrātiskā iekārtā sabiedrība var rīkoties racionālāk nekā autoritārā vai totalitārā iekārtā. Tā ilgstošā laika posmā ir viena no demokrātiskās iekārtas priekšrocībām.

Mūsdienu tiesas procesā patiesības noskaidrošana spēlē centrālo lomu. Tiesas spriedumam jābalstās uz patiesiem faktiem. Tas ir sprieduma leģitimitātes *conditio sine qua non* – obligāts (lai arī ne vienīgs) priekšnosacījums.

Tiesas procesā noskaidrotā patiesība sastāv no dažādiem elementiem. Tā ir kopā salikta, konstruēta patiesība. Tiesa tādā iziet no nerakstīta pieņēmuma, ka objektīvās patiesības noskaidrošana nav iespējama, vai arī tā ir ļoti grūta, un tādēļ nosaka īpašu procedūru, kas ļauj tai maksimāli tuvojies. Šādi konstruēta patiesība tad arī tiek ņemta par pamatu tiesas spriedumam.

Pirmkārt, ar ekspertu palīdzību, kas pielieto zinātniskas metodes, tiesa mēģina tuvojies patiesībai no racionālās puses. Vēsturiski zinātniski racionāls patiesības pierādīšanas process ir jauns – tas apgaismes ideju iespaidā tikai 17. un 18. gs. pakāpeniski nomainīja pirms tam pastāvējušās metafiziskās, mītiskās un mistiskās patiesības izziņāšanas metodes (piemēram, "raganas testu" u.tml.).

Otrkārt, ar liecinieku palīdzību, kuriem ir pienākums teikt patiesību, tiek mēģināts noskaidrot to subjektīvā piedzīvojuma radīto priekšstatu par patiesību, kas dažādiem lieciniekiem parasti ir dažāds.

Treškārt, arī tiesnesim ir pienākums meklēt patiesību, un viņš savā spriedumā vadās pēc saviem priekšstatiem par patiesību. Te jāņem vērā, ka tiesnesim šo priekšstatu avoti var būt gan vispārējais sabiedrības priekšstats (kas ir visai aptuvs), gan savā profesionālajā darbā – šajā ziņā tiesnesis savā veidā ir profesionāls patiesības meklētājs – iegūtais priekšstats kā par konkrēto patiesību, tā par patiesības atrašanas ceļu.

Šai ziņā varētu teikt, ka tiesneši, tāpat kā filozofi, pamatojoties uz savām profesionālajām iemaņām un ētiku, varētu būt nedaudz tuvāk cilvēkam pieejamai patiesībai nekā citi sabiedrības locekļi. Tas, protams, nedrīkst būt iemesls augstprātībai, jo arī šo divu grupu piederīgie, objektīvi raugoties, istajai patiesībai varētu būt tikai par mata tiesu tuvāk nekā citi.

3.2. Tiesnešu un tiesas kritikas robežas Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē

Artūrs Kučs³²²

Saturs

1. Tiesības kritizēt tiesu varu kā vārda un preses brīvības elements	195
2. Pamatojums tiesnešu un tiesu varas kritikas ierobežošanai	197
3. Tiesnešu un tiesu varas kritika no lietas dalībnieku puses	199
4. Tiesnešu tiesības publiski izteikties.....	201
5. Tiesnešu un tiesu varas kritika no izpildvaras un politiku puses	203
Secinājumi	205

Neatkarīga tiesu vara ir viena no demokrātiskas valsts neatņemamām sastāvdaļām. Tiesu varas darbību atbilstoši tai noteiktajām funkcijām un demokrātiskas tiesiskas valsts pamatprincipiem ietekmē citu valsts varu neiejaukšanās tiesu varā un sabiedrības uzticība tiesu varai. Tiesnešu nomelnošana vai citu varas atzaru ietekme uz tiesu varu apdraud tiesu iespējas pienācīgi pildīt tām uzticēto lomu demokrātiskā sabiedrībā. Tomēr tiesas bieži lemj par sabiedrībai būtiskiem jautājumiem un sabiedrībai ir tiesības tikt informētai par to, kādi apsvērumi ir bijuši tiesas nolēmuma pamatā. Presei un sabiedrībai ir tiesības kritizēt tiesu varu, ja tiesnesis nav pamatojis savu spriedumu vai ir iesaistījies tādas lietas izskatīšanā, kurā varētu būt personīgi ieinteresēts. Tādēļ pirmšķietami var veidoties konflikts starp divām demokrātiskā sabiedrībā būtiskām vērtībām: tiesu varas neatkarību un tiesībām uz vārda un preses brīvību.

Šī raksta mērķis ir atklāt argumentus un identificēt kritērijus, atbilstoši kuriem Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk rakstā – ECT) šīs divas tiesības līdzsvaro. ECT nolēmumi kā izpētes objekts izvēlēti tāpēc, ka ECT judikatūrā ietvertie principi ir attiecināmi uz visām Eiropas Padomes dalībvalstīm. Turklāt, kā norāda atsevišķi tiesību zinātnieki: “[..] Eiropas Cilvēktiesību tiesas viedoklis šajās lietās ir augstāk vērtējams, jo ticamība tās objektivitātes standartiem

³²² Asociēts profesors, Dr.iur., Satversmes tiesas tiesnesis.

ir augstāka nekā nacionālās tiesas tiesnešiem. Tas tā ir tādēļ, ka nacionālajās tiesās nolēmumus lietās par tiesnešu kritiku nereti pieņem šo kritizēto tiesnešu kolēģi.”³²³

1. Tiesības kritizēt tiesu varu kā vārda un preses brīvības elements

Eiropas Cilvēktiesību tiesa jau no tās darbības pirmsākumiem ir uzsvērusi tiesību uz vārda brīvību nozīmi demokrātiskā sabiedrībā. Lietā *Handyside v. The United Kingdom* tiesa uzsvēra, ka “vārda brīvība veido vienu no svarīgākajiem demokrātiskas sabiedrības pamatiem, vienu no pamatnosacījumiem tās progresam un katra cilvēka attīstībai”³²⁴. Demokrātiska sabiedrība nevar pastāvēt bez iespējām brīvi apspriest dažādus sabiedrībai būtiskus jautājumus, uzklaut atšķirīgus viedokļus un diskutēt par valsts varas pārstāvju, tostarp tiesu varai piederīgo personu, darbības atbilstību sabiedrības interesēm. ECT ir vairākkārt vērsusi uzmanību arī uz preses īpašo lomu demokrātiskā sabiedrībā. Attiecībā uz sabiedrības informēšanu par tiesā izskatāmajām lietām tiesa ir norādījusi, ka tiesas nedarbojas vakuumā.³²⁵ Lietā *Sunday Times v. The United Kingdom* tiesa atzina: “Lai arī prese nedrīkst pārkāpt robežas, kas noteiktas, lai aizsargātu pareizas lietas iztiesāšanas intereses, tomēr tās galvenais uzdevums ir izplatīt informāciju un idejas saistībā ar lietām, kuras izskata tiesā, tāpat kā par citiem sabiedrību interesējošiem jautājumiem. Presei ne tikai ir uzdevums izplatīt informāciju un idejas: sabiedrībai ir arī tiesības tās saņemt.”³²⁶ Citādi prese nevarētu spēlēt savu tik svarīgo sabiedrības sargsuņa lomu.³²⁷ Apstāklis, ka lieta ir izskatīšanas procesā tiesā un tajā vēl nav likumīgā spēkā esoša tiesas nolēmuma, nenozīmē, ka par šo lietu sabiedrībā nevar raisīties nekādas diskusijas. Taču žurnālistiem, informējot sabiedrību par tiesas procesiem un tajā iesaistītajām personām, ir jārīkojas labā ticībā un atbilstoši

³²³ Addo M.K. Article 10 of the ECHR and the criticism of judges. In: *Freedom of expression and the criticism of judges: A comparative study of European legal standards*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 2000, p. 229.

³²⁴ ECT 07.12.1976. spriedums *Handyside v. The United Kingdom* (iesniegums Nr. 5493/72), para 49.

³²⁵ ECT 26.04.1979. spriedums *Sunday Times v. The United Kingdom* (iesniegums Nr. 6538/74), para 65.

³²⁶ Turpat.

³²⁷ ECT 23.09.1994. spriedums *Jersild v. Denmark* (iesniegums Nr. 15890/89), para 31.

profesionālās ētikas normām, lai sniegtu sabiedrībai precīzu un objektīvu informāciju.³²⁸ Prese nedrīkst uzurpēt tiesas lomu,³²⁹ pasludināt personu par vainīgu noziegumā pirms notiesājoša sprieduma vai pārkāpt personas datu aizsardzību.³³⁰

Tiesības uz vārda brīvību ietver arī tiesu varas un tiesnešu kritiku, jo demokrātiskā valstī sabiedrībai ir tiesības kontrolēt valsts varu, tai skaitā tiesu varu.³³¹ Informācijas pieejamība un tiesas pieņemto nolēmumu kritiska analīze ļauj sabiedrībai pārliecināties par to, vai tiesneši pienācīgi pilda tiem uzticētās funkcijas. Tiesas bieži lemj par sabiedrības intereses skarošiem jautājumiem, tādēļ tiesām un tiesnešiem jābūt gataviem, ka to darbība tiks vētīta un kritizēta. Kā secinājusi Kanādas Ontario provinces Apelācijas tiesa: "Tiesneši nevar būt trausli ziedi, kas novīst diskusiju karstumā."³³² Nav noliedzams, ka lielākā daļa sabiedrības priekšstatu par tiesu darbu iegūst no medijiem. Sabiedrības informētība par tiesu darbību un tiesu varas objektīva kritika nevis grauj tiesu varas neatkarību, bet tieši pretēji – veicina lielāku atbildību tiesnešu vidū par pieņemtajiem nolēmumiem un tiesu darbības uzlabošanos. Rezultātā pieaug sabiedrības uzticība tiesu varai un samazinās likumdevēja vai izpildvaras iespējas kritizēt tiesu varu politiskos nolūkos.

Vienlaikus vārda un preses brīvība ir saistīta ar atbildību tās īstenošanā. Eiropas Cilvēktiesību konvencijas (turpmāk – ECK) 10. panta 2. punktā "tiesu varas autoritātes un objektivitātes saglabāšana" ir ietverta kā viens no leģitīmajiem mērķiem, pamatojoties uz kuru valsts var būt tiesīga ierobežot tiesības uz vārda brīvību. Lietā *Falter Zeitschriften GmbH (nr.2) pret Austriju* ECT norādīja: "Tiesu sistēmas darbība ir noteikti saistīta ar sabiedrības interesi, un, ņemot vērā tiesu īpašo lomu demokrātiskā sabiedrībā taisnīguma nodrošināšanai, tiesnešiem ir jābaida sabiedrības uzticība, lai veiksmīgi pildītu savus pienākumus. Tādēļ var būt nepieciešams aizsargāt šo uzticību pret destruktīviem un nepamatotiem uzbrukumiem, jo īpaši

³²⁸ ECT 29.03.2016. spriedums *Bedat v. Switzerland* (iesniegums Nr. 56925/08), para 50.

³²⁹ ECT 29.08.1997. spriedums *Worm v. Austria* (iesniegums Nr. 22714/93).

³³⁰ ECT 02.10.2012. spriedums *Mitkus v. Latvia* (iesniegums Nr. 7259/03).

³³¹ ECT 26.04.1995. spriedums *Prager and Oberschlick v. Austria* (iesniegums Nr. 15974/90).

³³² *R. v. Kopyto* (1987), 24 O.A.C. 81 (Ontario Apelācijas tiesa, Kanāda).

ņemot vērā faktu, ka kritizētajiem tiesnešiem ir pienākumi saistībā ar viņu statusu, kas kavē viņus atbildēt uz šādu kritiku.³³³

2. Pamatojums tiesnešu un tiesu varas kritikas ierobežošanai

Vairumā tiesību sistēmu tiesneši tiek aizsargāti pret nomelnojošu kritiku.³³⁴ ECT praksē var izdalīt divu veidu pamatus, kādēļ nepieciešams ierobežot vārda brīvību, lai sasniegtu ECK 10. panta 2. punktā ietvertu leģitīmo mērķi – tiesu varas autoritāti un objektivitāti.

Pirmkārt, tie ir gadījumi, kad nepieciešams ierobežot publiskus izteikumus par tiesnešiem un tiesā izskatāmo lietu, lai nodrošinātu tiesas objektivitāti un neitralitāti. Aizspriedumu risks par izskatāmo lietu ir īpaši liels tiesību sistēmās, kur ievērojama loma tiesas spriešanā ir zvērinātajiem.³³⁵ Vienlaikus presei ir ne tikai tiesības, bet arī pienākums informēt sabiedrību par tiesā izskatāmajām lietām un sniegt tiesas darbības vērtējumu. Piemēram, sabiedrībai ir leģitīmas tiesības tikt informētai par to, kādus sodus tiesas ir piemērojušas personām, kas apsūdzētas par izvairīšanos no nodokļiem, pat ja laikā, kad notiek diskusija par tiesas praksi attiecībā uz šādiem noziegumiem, tiesas izskatīšanā ir kāda sabiedrībā plaši izskanējusi lieta, kurā persona tiek apsūdzēta šādā noziegumā.³³⁶ Žurnālistiem ir tiesības izteikt kritisku viedokli par publisku personu prettiesisku rīcību, pat ja persona nav tikusi notiesāta, bet pastāv pietiekams fakto kopums šāda viedokļa paušanai.³³⁷ Pretējā gadījumā preses sargsuņa loma izpaustos tikai kā tiesas nolēmumu publicēšana.³³⁸ Taču prese nedrīkst uzurpēt tiesas funkcijas, piemēram, pasludinot, kāds sods personai ir jāpiemēro, vai izsakot apgalvojumu, ka ievērojams politiķis, kurš tiek apsūdzēts nodokļu nemaksāšanā, ir vainīgs nozieguma

³³³ ECT 18.09.2012. spriedums *Falter Zeitschriften GmbH v. Austria* (no. 2) (iesniegums Nr. 3084/07), para 39.

³³⁴ Barendt E. *Freedom of Speech*. Oxford: Oxford University Press, 2005, p. 316.

³³⁵ Barendt E. *Freedom of Speech*. Oxford: Oxford University Press, 2005, p. 337.

³³⁶ Turpat.

³³⁷ ECT 27.05.2004. spriedums *Vides Aizsardzības Klubs v. Latvia* (iesniegums Nr. 57829/00).

³³⁸ ECT tiesnešu *Bonello, David Thór Björgvinsson* un Šikuta atšķirīgie viedokļi lietā *Flux v. Moldova* (No. 6) (iesniegums Nr.22824/04), para 6.

izdarišanā.³³⁹ Tiesa ir uzsvērusi, ka sabiedrībai, pierodot pie regulāriem pseidotiesas procesiem ziņu medijos, ilgtermiņā var veidoties noraidošs priekšstats par tiesu kā atbilstošāko institūciju, kurā tiek noteikta personas vaina vai nevainīgums kriminālprocesā.³⁴⁰ Personas vainas konstatēšana nav sabiedrības vai preses, bet tiesas uzdevums, kura to izlemj, ievērojot noteiktu procedūru un pamatojoties uz lietā esošajiem pierādījumiem.

Otrkārt, tie ir ierobežojumi, kas vērsti uz tiesu varas autoritātes saglabāšanu un tiesnešu goda un cieņas aizsardzību. Piemēram, laikraksts *Daily Mail* nodēvēja Lielbritānijas Augstākās tiesas tiesnešus par "tautas ienaidniekiem", reaģējot uz Augstākās tiesas nolēmumu, atbilstoši kuram valdība nevar uzsākt sarunas ar Eiropas Komisiju par Lielbritānijas izstāšanos no Eiropas Savienības bez parlamenta piekrišanas. Laikraksts publicēja tiesnešu bildes, aprakstīja viņu privāto dzīvi un izteica aizspriedumus par tiesnešu neobjektivitāti lietas izlemšanā.³⁴¹ Lielbritānijas Augstākās tiesas bijušais priekšsēdētājs šajā kontekstā uzsvēra, ka tiesnešus nepamatoti nomelnojošas publikācijas grauj tiesu varas autoritāti un uzticību tiesu varai, bet ilgtermiņā apdraud sabiedrības pamatus – tiesiskumu un demokrātiju.³⁴²

Nepamatoti un nepatiesi apgalvojumi pat attiecībā par kādu vienu konkrētu tiesnesi ietekmē visu tiesnešu kopumu, jo sabiedrība sasaista izteikto kritiku ar visu tiesu varu. Tādēļ vārda brīvības ierobežojumi, kas vērsti uz konkrēta tiesneša goda un cieņas aizsardzību, ir jāsaista ar nepieciešamību nodrošināt tiesu varas autoritāti sabiedrībā un efektīvu funkcionēšanu. Pamats nepamatotas un destruktīvas tiesneša kritikas ierobežošanai rodams arī apstākļi, ka tiesnešu statuss atšķirībā no citiem valsts varas pārstāvjiem neļauj viņiem iesaistīties diskusijās un atspēkot pret viņiem vērsto kritiku. Tiesas spriedumā ietvertā argumentācija ir galvenais avots, kas

³³⁹ ECT 29.08.1997. spriedums *Worm v. Austria* (iesniegums Nr. 22714/93), para 54.

³⁴⁰ Turpat.

³⁴¹ Slack J. *Enemies of the people: Fury over 'out of touch' judges who have 'declared war on democracy' by defying 17.4m Brexit voters and who could trigger constitutional crisis*. *Daily Mail*, 03.11.2016. Available: <https://www.dailymail.co.uk/news/article-3903436/Enemies-people-Fury-touch-judges-defied-17-4m-Brexit-voters-trigger-constitutional-crisis.html>

³⁴² Croft J. *Neuberger attacks 'enemies of the people' criticism*. *Financial Times*. 16.02.2017. Available: <https://www.ft.com/content/7d3668c2-f39f-11e6-8758-6876151821a6> (aplūkots 16.02.2019.).

ļauj sabiedrībai spriest, kādēļ, izvērtējot visus lietas apstākļus, tiesnesis nonācis pie attiecīgajiem secinājumiem. Skaidra tiesību normu piemērošanas metodoloģija, izvēsta argumentācija un vienveidīga prakse ir būtiskākie ieroči pašu tiesnešu rokās, lai novērstu nepamatotu kritiku.

Vērtējot līdzsvaru starp tiesībām paust kritiku un nepieciešamību aizsargāt tiesu varu, ECT tradicionāli analizē tādus kritērijus kā kritikas paudēja statuss, apstrīdēto izteikumu saturs un tonis, jautājuma sabiedriskā nozīmība, apstrīdēto izteikumu kopējais konteksts, piemēroto sankciju smagums. Tiesa ir atzinusi plašākas kritikas iespējas attiecībā uz tiesu varas funkcionēšanas izvērtēšanu vai tiesas spriedumu komentēšanu, kuros pastāv sabiedriskā nozīmība, bet šaurākas iespējas kritizēt tiesnešus personiski un nepieciešamību sniegt pietiekamu faktisko pamatojumu šādi kritikai.³⁴³ Ja kritikas mērķis ir graut sabiedrības uzticību tiesai un nomelnot tiesnešus, tad ir pieļaujami stingri šādu izteikumu ierobežojumi. Turpreti, ja kritikas mērķis ir piedalīties diskusijā par sabiedrībai nozīmīgu jautājumu, pat ja tiek lietoti asi izteikumi, tas var būt arguments par labu vārda brīvības aizsardzībai pret ierobežojumiem.³⁴⁴

3. Tiesnešu un tiesu varas kritika no lietas dalībnieku puses

Viena no tiesas pamatfunkcijām ir izspriest strīdus, kuros ir iesaistītas divas vai vairākas puses. Tiesas nolēmums parasti ir labvēlīgāks kādai no pusēm, tādēļ bieži puse, kura ir zaudējusi lietu, kritizē tiesu par pieņemto nolēmumu. Lietas dalībniekiem kā jebkurai personai ir tiesības paust savu viedokli un vērtēt tiesas argumentāciju lietā, kura tos personīgi ietekmē. Dažreiz kritikas iemesls var būt kādas puses nevēlēšanās piekrist rezultātam, kurš ir tiesisks un taisnīgs. Taču kritika var būt saistīta arī ar uzskatu, ka tiesa pieļāvusi kļūdas tiesas spriešanā, nepareizi piemērojusi tiesību normas vai izvērtējusi pierādījumus lietā. Tomēr arī lietas dalībniekiem ir jāat-

³⁴³ ECT 24.02.1997. spriedums *De Haes and Gijssels v. Belgium* (iesniegums Nr. 19983/92); ECT 18.09.2012. spriedums *Falter Zeitschriften GmbH v. Austria* (no. 2) (iesniegums Nr. 3084/07).

³⁴⁴ Pekkanen R. *Criticism of the judiciary by the media – Protecting Human Rights: The European Perspective*. Köln: Carl Heymann Verlag KG, 2000, pp. 1082–1083.

turas no tiesas nepamatotas nomelnošanas, piemēram, kritizējot tiesnesi par tādiem ar lietu saistītiem apsvērumiem, kurus tiesnesis nav vērtējis un viņam nav bijis tiesību vērtēt konkrētajā lietā. Turklāt pienākums ievērot atturību un pamatot tiesas kritiku ir īpaši attiecināms uz tiesu varai piederīgām personām, piemēram, advokātiem.

ECT ir uzsvērusi, ka advokāti spēlē svarīgu lomu attiecībā uz sabiedrības uzticēšanos tiesām, tādēļ ir pamatoti sagaidīt, ka tie sekmēs tiesas spriešanu un saglabās sabiedrības uzticēšanos tiesām.³⁴⁵ Attiecības starp advokātu un tiesnesi ir profesionālās ētikas jautājums, jo abas profesijas ir tiesu varai piederīgas un atbildīgas par tiesu varas autoritāti sabiedrībā un sabiedrības uzticamību tam, ka "tiesas ir tās vietas, kur var tikt objektīvi izvērtēti pušu strīdi".³⁴⁶ No advokātiem kā tiesu varai piederīgām personām tiek sagaidīta rīcība, kas negrauj sabiedrības uzticību tiesu varai, un, īstenojot savas tiesības uz vārda brīvību, advokāti ir pakļauti augstākām prasībām attiecībā uz savu izteikumu pamatojumu nekā prese vai citi sabiedrības pārstāvji.³⁴⁷

Vērtējot advokāta izteikto kritiku tiesnešiem un tās robežas, tiesa ir norādījusi, ka advokātus nevar pielīdzināt žurnālistiem, jo abu profesiju statuss un loma tiesas procesā ir būtiski atšķirīga.³⁴⁸ Žurnālistu pienākums ir, ievērojot profesionālos standartus, izplatīt informāciju par visiem sabiedrībai būtiskiem jautājumiem, tostarp tiesās izskatāmajām lietām. Savukārt advokāti ir tiesu sistēmas daļēnieki, kas ir tieši iesaistīti tās funkcionēšanā un kādas puses pārstāvēšanā.³⁴⁹ Turklāt advokāti var paust savu kritiku par tiesnesi vai tiesas nolēmumu, iesniedzot apelācijas sūdzību vai aicinot ierosināt disciplinārlietu pret tiesnesi. Tādēļ ECT atzīst par pamatotiem vārda brīvības ierobežojumus, kad advokāts izmanto presi, lai nomelnotu tiesas sastāvu kādā lietā vai izteiktu vispārīgus apgalvojumus par tiesu varu, kuriem iztrūkst faktiskā pamata.³⁵⁰ Šādi ierobežojumi

³⁴⁵ ECT 20.05.1998. spriedums *Schöpfer v. Switzerland* (iesniegums Nr. 25405/94), para 29.

³⁴⁶ ECT 20.05.1998. spriedums *Schöpfer v. Switzerland* (iesniegums Nr. 25405/94), para 29.

³⁴⁷ Skat., piemēram: ECT 15.12.2005. spriedums *Kyprianou v. Cyprus* (iesniegums Nr. 73797/01), para 174.

³⁴⁸ ECT 23.04.2015. spriedums *Moris v. France* (iesniegums Nr. 29369/10).

³⁴⁹ Turpat.

³⁵⁰ ECT 20.05.1998. spriedums *Schöpfer v. Switzerland* (iesniegums Nr. 25405/94).

veicina tiesu varas aizsardzību pret nepelnītiem un nepamatotiem uzbrukumiem, kas var tikt izvēlēti, lai pievērstu preses uzmanību izskatāmajai lietai un vērstos pret tiesnešiem, kas izskata lietu.³⁵¹

Tomēr, pat pildot profesionālos pienākumus, advokāti nezaudē ECK 10. pantā garantētās tiesības uz vārda brīvību. Viņiem, nenoliedzami, ir tiesības komentēt tiesas spriešanu, izteikties par kļūdām tiesas nolēmumā, nepārkāpjot noteiktās robežas, kas izriet no ierobežojumiem advokātu darbībai, kas atklāti tādos principos kā integritāte, cieņa, gods, taisnas tiesas spriešanas ievērošana.³⁵² Advokāta izteiksmes brīvība, saprotams, īpašu tiesību bauda tiesas zālē, jo tā ir saistīta ar viņa pienākumu aktīvi aizstāvēt savu klientu. Advokāts nevar būt atbildīgs par viņa izteikumu sagrozītu atreferējumu presē,³⁵³ aizstāvamā publiski paustajiem paziņojumiem³⁵⁴ vai arī par sabiedrībai jau zināmas informācijas atklāšanu.³⁵⁵ ECT ņem vērā arī sankcijas, kādas ir piemērotas advokātam par kritiskajiem izteikumiem. Piemēram, "[...] advokāta izslēgšana no advokatūras par tiesu varu kritizējošiem izteikumiem ir smags soda mērs, kas var radīt atturošu ietekmi uz citu advokātu iespējām pilnvērtīgi pildīt savas funkcijas, tādēļ piemērojams tikai izņēmuma gadījumos".³⁵⁶

4. Tiesnešu tiesības publiski izteikties

ECT ir paudusi nostāju arī par tiesnešu tiesībām publiski izteikties un paust kritiku par tiesu varas funkcionēšanu, piemēram, tiesu sistēmas reformu. Tiesnešiem, tāpat kā jebkurai personai, ir tiesības uz vārda brīvību. Vienlaikus atbilstoši ECT judikatūrai valstij ir zināma rīcības brīvība attiecībā uz to personu vārda brīvības ierobežošanu, kas atrodas valsts dienestā. Tas attiecas arī uz tiesnešiem.³⁵⁷ "No valsts amatpersonām, kas darbojas tiesu varā, tiek sagaidīta piesardzība, īstenojot savu vārda brīvību, ja tas varētu ietekmēt tie-

³⁵¹ ECT 23.04.2015. spriedums *Moris v. France* (iesniegums Nr. 29369/10), para 134.

³⁵² ECT 28.10.2003. spriedums *Steur v. Netherlands* (iesniegums Nr. 39657/98), para 38.

³⁵³ ECT 20.04.2004. spriedums *Amihalachioaie v. Moldova* (iesniegums Nr. 60115/00).

³⁵⁴ ECT 13.12.2007. spriedums *Foglia v. Switzerland* (iesniegums Nr. 35865/04).

³⁵⁵ ECT 23.04.2015. spriedums *Moris v. France* (iesniegums Nr. 29369/10).

³⁵⁶ ECT 03.02.2011. spriedums *Igor Kabanov v. Russia* (iesniegums Nr. 8921/05).

³⁵⁷ ECT 23.06.2016. spriedums *Baka v. Hungary* (iesniegums Nr. 20261/12), paras 162–163.

su varas autoritāti.”³⁵⁸ Tiesnešiem jābūt īpaši atturīgiem attiecībā pret viņu izskatīšanā esošajām lietām,³⁵⁹ jo pat abstrakti komentāri par skatāmo lietu var radīt pamatu interpretācijām un šķietamībai par tiesas sastāva neobjektivitāti. Tāpat tiesnešiem uzmanīgi jāpārdomā viņu izteikumu ietekme uz sabiedrību, tiesu varas objektivitāti, un viņi nedrīkst izmantot tiesneša amatu, lai vairotu savu publicitāti.³⁶⁰ ECT secinājumi gan neizslēdz to, ka tiesnešiem, ievērojot piesardzību un neiejaukšanos izpildvaras vai likumdevējvaras kompetencē, ir tiesības komentēt juridiskus un konstitucionālus jautājumus. Šādiem tiesnešu komentāriem var būt arī neatsverama akadēmiska un izglītojoša nozīme.³⁶¹ Turklāt pēc tiesas nolēmuma tiesnešiem var būt nepieciešams skaidrot tiesas nolēmumā ietvertos argumentus, lai mazinātu sabiedrības neizpratni par pieņemto nolēmumu un vairotu uzticību tiesu varai. Tiesneša izteiksmes brīvība un iespēja attīstīt tiesību doktrīnu izpaužas arī rakstot atsevišķo viedokli lietā, kurā var tikt ietverta tiesnešu vairākuma pieņemtā nolēmuma kritika. Vienlaikus atsevišķās domas var mazināt tiesu varas autoritāti sabiedrībā. Tādēļ, rakstot atsevišķās domas, tiesnesim ir jāievēro profesionālās ētikas normas un jāatturas no tādu izteikumu paušanas, kas mazina uzticību konkrētai tiesai un tiesu varai, kuras pārstāvis ir arī atsevišķo domu autors.

Tiesnešiem var būt būtiski izteikties par jautājumiem, kas ir vistiešāk attiecināmi uz tiesu varas neatkarību un objektivitāti, piemēram, tiesu sistēmas reformu³⁶² vai mēģinājumiem ietekmēt tiesnešus tiesas spriešanā.³⁶³ Diskusijas par šādiem jautājumiem, nenoliedzami, aizsargā ECK 10. pants, tādēļ ir jāvērtē, vai sankcijas konkrētajā lietā ir nepieciešamas un samērīgas. Vērtējot Ungārijas Augstākās tiesas priekšsēdētāja, kurš vienlaikus bija Tieslietu padomes vadītājs, priekšlaicīgu pilnvaru termiņa izbeigšanu saistībā ar

³⁵⁸ ECT 23.06.2016. spriedums *Baka v. Hungary* (iesniegums Nr. 20261/12), paras 162–163.

³⁵⁹ Turpat, para 164; skat. arī: ECT 28.11.2002. spriedums *Lavents v. Latvia* (iesniegums Nr. 58442/00).

³⁶⁰ Lord Neuberger of Abbotsbury. *Where Angels Fear to Tread*. In: *Freedom of Expression: Essays in honour of Nicolas Bratza, President of the European Court of Human Rights*. Oisterwijk: Wolf Legal Publishers, 2012, p. 219.

³⁶¹ Turpat.

³⁶² ECT 23.06.2016. spriedums *Baka v. Hungary* (iesniegums Nr. 20261/12), para 100.

³⁶³ ECT 26.02.2009. spriedums *Kudeshkina v. Russia* (iesniegums Nr. 29492/05), para 94.

viņa pausto kritiku par valstī īstenotajām radikālajām tiesu sistēmas reformām, ECT atzina: "Pat ja apspriežamajam jautājumam ir politiskas sekas, tas pats par sevi nav pietiekams, lai tiesnesis par to nevarētu izteikties."³⁶⁴ Kritēriji, ko tiesa, citastarp, izvērtē šādās lietās, ir apstrīdēto izteikumu konteksts un piemēroto sankciju iespējamā atturošā ietekme uz citu tiesnešu gatavību izteikties diskusijās par tiesu sistēmu un tiesas spriešanu. Turklāt iepriekšminētajā lietā tiesa ņēma vērā arī to, ka tiesas priekšsēdētāja izteiktā kritika par valdības iniciēto tiesu sistēmas reformu bija strikti profesionāla un nesaturēja nepamatotus personiskus uzbrukumus vai apvainojumus.³⁶⁵

5. Tiesnešu un tiesu varas kritika no izpildvaras un politiķu puses

Tiesu varas un tiesnešu neatkarība no citiem valsts varas atzariem ir viens no demokrātiskas valsts pamatprincipiem. Tiesu varas neatkarības nodrošināšana no izpildvaras ieņem arvien pieaugošu lomu ECT nolēmumos.³⁶⁶ Tradicionāli citu valsts varas atzaru ietekme uz tiesu varu izpaužas caur procedūrām, kas regulē tiesnešu izvirzīšanu un iecelšanu amatā, atbrīvošanu no amata, tiesnešu atalgojumu noteikšanu vai to, kā tiek iedzīvīnāti praksē tiesu nolēmumi. Taču sabiedrības uzticību tiesu varai var graut arī valsts amatpersonu kritika, kas vērsta pret tiesnešiem par viņu pieņemtajiem nolēmumiem. Tiesnešiem, salīdzinot ar politiķiem, ir ierobežotas iespējas atbildēt uz pausto kritiku. Tādēļ būtiska loma tiesnešu un tiesu varas aizsardzībā no citu varas atzaru iejaukšanās ir Tieslietu padomes aktīvai rīcībai, reaģējot uz šādu kritiku, izglītojot un informējot sabiedrību par jautājumiem, kas ir attiecināmi uz tiesu darbu.

ECT praksē citu valsts varas atzaru iejaukšanās tiesu varā izpaušies arī kā izteikumi par to, kā tiesnešiem būtu jāizlemj konkrēta lieta, vai apsūdzēto personu pasludināšana par vainīgiem pirms tiesas procesa noslēguma. Šādi izteikumi apdraud ne tikai tiesu varas neatkarību, bet arī lietas dalībnieku tiesības uz taisnīgu tiesu, jo lietas dalībniekiem un sabiedrībai rada šaubas par tiesas objektivitāti

³⁶⁴ ECT 23.06.2016. spriedums *Baka v. Hungary* (iesniegums Nr. 20261/12), para 165.

³⁶⁵ Turpat, para 100.

³⁶⁶ ECT 28.05.2002. spriedums *Stafford v. the United Kingdom* (iesniegums Nr. 46295/99), para 78.

lietas izskatīšanā. Piemēram, lietā *Toni Kostadinov v. Bulgaria*³⁶⁷ iekšlietu ministrs dienu pirms tiesas sēdes preses konferencē izteicās, ka apsūdzētais ir noziedzīgā grupējuma līderis, kas ir atbildīgs ar vairākām laupīšanām. ECT norādīja, ka nevainīguma prezumpciju var pārkāpt ne tikai tiesneša izteikumi, bet arī citu valsts amatpersonu, tai skaitā iekšlietu ministra, publiski paustais viedoklis. Tiesa gan atzina, ka ir jānošķir izteikumi, kas norāda uz aizdomām par personas dalību prettiesiskās darbībās, un apgalvojumi, ka persona ir vainīga noziegumā. Tādēļ ir jāņem vērā apstākļi, kādos izteikumi ir pausti, un amatpersonu lietoto vārdu nozīme.³⁶⁸ Konkrētajā lietā ministra izteikto apgalvojumu forma un apstākļi, kādos izteikumi tika pausti, – preses konferencē dienu pirms tiesas procesa – viennozīmīgi radīja ECK 6. panta pārkāpumu. Līdzīgi arī lietā *Ivanovski v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia*³⁶⁹ premjerministra atklātā vēstule tiesas procesa laikā, kurā tika lemts par Konstitucionālās tiesas prezidenta atbrīvošanu no amata, apsūdzot viņu sadarbībā ar iepriekšējā režīma drošības dienestiem, tika atzīta par nesavienojamu ar ECK 6. pantu. Tiesa uzsvēra, ka premjerministra vēstules saturs un tonis ir *ipso facto* nesavienojams ar neatkarīgas un objektīvas tiesas jēdzienu, neatkarīgi no tā, vai premjerministra vēstule ietekmēja tiesnešus konkrētās lietas izspriešanā. ECT atziņas ir saskanīgas ar Latvijas Augstākās tiesas secināto, ka "nav pieļaujams, ka valsts amatpersonu paustais viedoklis mudinātu sabiedrību domāt, ka attiecīgā persona ir vainīga noziedzīgā nodarījumā, apdraudot personas reputāciju vai mantu".³⁷⁰

ECT ir paudusi līdzīgu nostāju arī gadījumos, kad izpildvaras pārstāvji un politiķi nevis izsaka apgalvojumus par lietā apsūdzēto personu vainu, bet ar saviem publiskiem izteikumiem cenšas citādi ietekmēt tiesas procesa rezultātu. Lietā *Sovtransauto Holding v. Ukraine*³⁷¹ vairāki politiķi, tai skaitā valsts prezidents, prasīja tiesai aiz-

³⁶⁷ ECT 27.01.2015. spriedums *Toni Kostadinov v. Bulgaria* (iesniegums Nr. 37124/10).

³⁶⁸ Turpat.

³⁶⁹ ECT 21.01.2016. spriedums *Ivanovski v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia* (iesniegums Nr. 29908/11).

³⁷⁰ Augstākās tiesas 05.10.2017. spriedums lietā Nr.C17115713, SKC-208/2017.

³⁷¹ ECT 25.07.2002. spriedums *Sovtransauto Holding v. Ukraine* (iesniegums Nr. 48553/99).

stāvēt Ukrainas pilsoņu intereses konkrētās lietas izskatīšanā. ECT konstatēja, ka valsts amatpersonas augstākajā līmenī ir vairākkārt iejaukušās tiesas procesā. ECT atzina, ka neatkarīgi no tā, kādi bija valdības motīvi, amatpersonu izteikumu saturs un tonis par Ukrainas tiesas izskatīšanā esošo lietu radīja Konvencijas 6. panta pārkāpumu. Tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpumu ECT konstatēja arī lietā *Kinsky v. Czech Republic*,³⁷² kurā augsta ranga politiķis pēc tiesas sēdes apmeklējuma paziņoja, ka viņš izdarīs visu, kas ir viņa varā, lai tiesas spriedums prasītājam šajā lietā un citām personām līdzīgās lietās nebūtu labvēlīgs. ECT pievienojās Čehijas Konstitucionālās tiesas atziņām, ka konkrētu politiku darbības, izsakot presē paziņojumus ar mērķi radīt negatīvus aizspriedumus attiecībā uz prasītāja celto prasību tiesā vai tieši iejaukties tiesas procesā, nav savienojamas ar valsts iekārtu, kas balstīta uz likuma varu.³⁷³

Secinājumi

- Tiesnešiem, pildot savus pienākumus, ir jārēķinās ar to, ka viņu darbība var tikt kritizēta. To, pirmkārt, pamato fakts, ka demokrātiskā iekārtā sabiedrībai ir tiesības tikt informētai un vērtēt tiesu varas darbību. Otrkārt, tiesnešu darba specifika ir saistīta ar juridisku strīdu izšķiršanu, kurā viena no pusēm bieži nepiekrīt tiesas nolēmumam un paudis savu neapmierinātību par konkrētās tiesvedības procesu vai nolēmuma argumentāciju. Tiesas kritika nav pretunā ar tiesu varas neatkarību un objektivitāti. Tieši pretēji, pamato-ta un konstruktīva tiesas darbības vai nolēmuma kritika var uzlabot tiesu darbu, novērst kļūdas tiesību normu piemērošanā vai stimulēt diskusijas par tiesību politikas izmaiņām kādā jautājumā. Kritika arī veicina tiesību zinātnes attīstību, atspoguļojot, piemēram, alternatīvus viedokļus par tiesību normu interpretāciju.

- Atbilstoši ECT praksei pastāv atšķirība starp tiesu varas, tiesu nolēmumu un tiesnešu personības kritiku. Tiesneša personiska kritika var būt attaisnojama tikai izņēmuma gadījumos, un tai ir jāsaturs

³⁷² ECT 09.02.2012. spriedums *Kinsky v. the Czech Republic* (iesniegums Nr. 42856/06).

³⁷³ Turpat.

atbilstošs pamatojums gan attiecībā uz šādas kritikas saturu, gan nepieciešamību. Šādi apsvērumi saistīti ar tiesneša statusu un ierobežotām iespējām atbildēt uz viņam izteiktajiem pārmetumiem. Turklāt tiesneša personības aizsardzība no nepamatotas kritikas saistīta ar tiesu varas objektivitātes un neatkarības aizsardzību, jo ikviens tiesnesis un viņa reputācija var tikt asociēta sabiedrībā ar tiesu varu kopumā. Tādēļ arī žurnālistiem, informējot sabiedrību par tiesas darbību, ir jādarbojas labā ticībā un atbilstoši profesionālās ētikas normām, piemēram, sniedzot pietiekamu pamatojumu izteiktajam viedoklim par kādu tiesnesi.

- ECT ir uzsvērusi pienākumu atturēties no tiesnešu nomelnošanas advokātiem, kuri ir tiesu sistēmai piederīgas personas un kuriem ir jāveicina sabiedrības uzticība tam, ka tiesa ir atbilstošākā institūcija, kurā izšķirami juridiskie strīdi. Atbilstoši ECT praksei arī advokātiem ir tiesības paust profesionālu viedokli, piemēram, par tiesas nolēmuma argumentāciju, taču viņiem būtu jāatturas no tiesas nomelnošanas presē ar mērķi pievērst sabiedrības uzmanību izskatāmajai lietai un mazināt uzticību tiesas sastāvam. Turklāt advokātiem atšķirībā no žurnālistiem un pusēm lietā ir atbilstošas zināšanas, lai par tiesneša statusam neatbilstošu rīcību vērstos atbilstošā institūcijā ar iesniegumu par disciplinārlietas ierosināšanu pret tiesnesi vai iesniegtu apelācijas sūdzību, norādot uz trūkumiem tiesas nolēmuma argumentācijā. Vienlaikus arī pašiem tiesnešiem kā tiesu varas pārstāvjiem ir jāievēro piesardzība un profesionālās ētikas normas, publiski kritizējot savus kolēģus vai citu tiesu sistēmai piederīgo profesiju pārstāvjus.

- ECT ir viennozīmīgi atzinusi par nepieļaujamu izpildvaras vai tiesu varas pārstāvju iejaukšanos tiesu varas darbībā. Piemēram, politiķu publiski izteiktā kritika tiesnešiem par to, kā lieta ir tikusi izskatīta, vai konkrētas norādes uz to, ka tiesai izskatāmajā lietā ir jāņem vērā valsts nacionālās intereses, nav savienojama ar neatkarīgas un objektīvas tiesas garantijām. Kā apdraudējumu tiesu varas neatkarībai ECT ir vērtējusi arī izmaiņas tiesību aktos, kas rada iespēju saīsināt pilnvaru termiņu tiesu varas pārstāvim – Augstākās tiesas priekšsēdētājam un valsts Tieslietu padomes vadītājam, kurš

ir paudis publiski kritiku par valstī plānoto tiesu sistēmas reformu. Tiesības uz taisnīgu tiesu un tiesu sistēmas neatkarība tiek pārkāptas arī situācijās, kad augstas valsts amatpersonas pauž viedokli par aizdomās turamo vai apsūdzēto personu vainu. ECT gan ir norādījusi, ka šādās situācijās jāņem vērā lietoto terminu saturs un konteksts, kādā izteikumi pausti.

- Tiesneša statuss, kā minēts iepriekš, ne vienmēr ļauj viņiem atbilstoši reaģēt uz izteikto kritiku. Var piekrist, ka ne uz katru pārmetumu ir jāatbild un arī klusēšana dažreiz var būt atbilstoša atbilde.³⁷⁴ Tomēr tiesneša nomelnošanai vai sabiedrībā diskusijas radījušai tiesas nolēmuma kritikai, pamatojoties uz kļūdainu nolēmuma satura izpratni, nevajadzētu palikt bez atbildes. Turklāt šī atbilde var izpausties dažādi. Tā var ietvert, piemēram, publiski pausto apsūdzību pret tiesnesi izmeklēšanu un konstatēto secinājumu publiskošanu, tiesas nolēmuma skaidrošanu. Kā izriet no ECT prakses, tiesnešu un tiesu varas aizsardzība no nepamatotas kritikas nav vērsta uz to, lai radītu tiesnešiem privilēģijas vai sargātu tiesnešus personiski. Šādas aizsardzības mērķis ir nodrošināt to, lai tiesneši varētu pildīt tiem uzticētās funkcijas un sabiedrība saglabātu ticību tam, ka tiesas ir atbilstošākās institūcijas juridisko strīdu risināšanā. Tādēļ tajos gadījumos, kad tiesnesis objektīvu apstākļu dēļ nedrīkst publiski izteikt viedokli, sava nostāja, atkarībā no diskutējamā jautājuma, ir jāpauž tiesas administrācijai un tiesnešu pašpārvaldes institūcijām. Pretējā gadījumā var tikt grauta sabiedrības uzticība tiesām un vājināta tiesu vara, radot draudus tiesiskumam un valsts demokrātijas ilgtspējai.

³⁷⁴ Jurcena L. Report at the 5th conference of secretaries general of constitutional courts or courts with equivalent jurisdiction Yerevan, Armenia 13–14 April 2012. Available: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/en/articles/criticism-of-the-judiciary-versus-authority-and-independence-of-the-judiciary/> (aplūkots 16.02.2019.).

3.3. Tiesnesis kā cilvēks, kuram ir emocijas: zemapziņas ietekme uz tiesneša lēmumiem³⁷⁵

Artūrs Utināns³⁷⁶

Saturs

1. Īss psihodinamisko un kognitīvo zinātņu teorijas pārskats..... 209
2. Tiesnešu emocijas un kognitīvās ilūzijas..... 210

Kā rakstīja ASV asociētais profesors tieslietās un medicīnā Terijs Meronijs darbā "Dusmīgie tiesneši" (*Angry Judges*), "valda uzskats, ka tiesnesim savā darbā jāpieņem lēmumi, nebalstoties emocijās. Kopš apgaismības laikiem dominē ideja, ka labam tiesnesim jābūt brīvam no bailēm, dusmām, simpātijām un līdzcietības. Tomēr mūsdienās reālisti pieņēmuši uzskatu, ka tiesnesis pirmkārt ir cilvēks un kā cilvēks izjūt visdažādākās emocijas"³⁷⁷

No loģikas puses būtu saprotams, ka tiesneši ne tikai mājās, bet arī darbā izjūt pilnu emociju spektru. Siloģisms būtu šāds: 1) visi cilvēki jūt emocijas; 2) tiesneši ir cilvēki; 3) tāpēc tiesneši jūt emocijas. Ja visi cilvēki jūt dusmas, bēdas, kaunu, vainu, prieku, riebumu, interesi un ziņkāribu, tad arī tiesneši to jūt. Ja neapzinātās emocijas un intuitīvie kognitīvie procesi ietekmē visu cilvēku lēmumus, tad neapzinātās emocijas un intuitīvie kognitīvie procesi ietekmē arī tiesnešu lēmumus darbā un mājās. Tomēr izpētīt tiesnešu emocijas nav viegli, jo visā pasaulē tiesneši uzliek profesionālu masku savām emocijām un cenšas izskatīties bezkaislīgi. Lai būtu iespēja tiesnešu cilvēciskās emocijas saprast un analizēt, rakstā tika izmantoti šādi tiesnešu emociju un domāšanas īpatnību analīzes avoti:

- 1) randomizētie pētījumi Rietumu valstīs;
- 2) Tiesnešu ētikas komisijas atziņu krājums: skaidrojumi, atzini, lēmumi. 2008.–2016., kas atspoguļo dažus Latvijas situācijas aspektus.

³⁷⁵ Raksta pamatā ir referāts "Tiesnesis juridiskās kultūras telpā". Referāts prezentēts 2018. gada 26. janvārī Tiesību zinātņu pētniecības institūta rīkotajā konferencē "Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesnešiem un tiesu sistēmu kopumā" Latvijas Universitātes Juridiskajā fakultātē.

³⁷⁶ Medicīnas zinātņu doktors, praktizējošs psihiatrs. Rīgas Stradiņa universitātes Psihosomatiskās medicīnas un psihoterapijas katedras docents, psihoterapeits.

³⁷⁷ Maroney T.A. *Angry Judges*. 65 *Vanderbilt Law Review* 1207 (2012), p. 7. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2099634> (aplūkots 18.02.2019.).

Par analīzes zinātniski teorētisko platformu rakstā tika izmantoti kognitīvo un psihodinamikas zinātņu dati par cilvēka lēmumu pieņemšanas apzinātajiem un neapzinātajiem mehānismiem.

1. Īss psihodinamisko un kognitīvo zinātņu teorijas pārskats

Psihodinamika aplūko cilvēka darbību gan no apziņas, gan zem-apziņas viedokļa. Zemapziņā ir emocijas un kognitīvi procesi, kas nav pieejami apziņai. Kognitīvajās zinātnēs par cilvēka psihi plaši pieņemta divu sistēmu teorija. Cilvēka domāšanā un lēmumu pieņemšanā darbojas šādas divas sistēmas: sistēma 1 – ātrā, intuitīvā, nereti neapzinātā un sistēma 2 – lēnā, apzinātā, kas balstās loģiskajā un kritiskajā domāšanā.

Kognitīvā sistēma 2 – lēnā – pārsvarā tiek apgūta vispārējā, profesionālajā un augstākajā izglītībā. Kognitīvā sistēma 1 – ātrā, kuru var nosaukt arī par arhetipisko, izveidojusies bioloģiskās evolūcijas gaitā, kuru daļēji nosaka ģenētiskie faktori un daļēji – dzīves pieredze, īpaši agrīnā. Kognitīvā sistēma 1 izpaužas caur visām kognitīvajām ilūzijām un domāšanas kļūdām (*cognitive biases*), un emocijām/afektiem. Sistēma 1 nepieciešama, kad jāpieņem ātrs lēmums ierobežotas informācijas apstākļos.

Gan visu cilvēku, gan tiesnešu ikdienas un profesionālajā domāšanā un lēmumu pieņemšanā abas kognitīvās sistēmas darbojas paralēli, ņemot pārsvaru vienai vai otrai. Šī pieeja labi atspoguļota arī latviešu valodā iznākušajā Nobela prēmijas laureāta ekonomikā Daniela Kānemana grāmatā "Domā ātri, domā lēnām".³⁷⁸

Intuitīvajā kognitīvajā sistēmā visiem cilvēkiem ir tādi dihotomiskie priekšstati – savējais/svešinieks/cittautietis, sieviete/vīrietis, pieaugušais/bērns, uzticams/neuzticams, drosmīgs/glēbvilīgs/nodēvējs, labs/slikts, čakls/slinks, precēts/neprecēts, altruists/parazīts, upuris/noziedznieks, un šie intuitīvie dihotomiskie priekšstati tipiski izraisa spēcīgas emocijas, kas ietekmē attieksmi pret citiem un pret sevi. Daudzas no šīm dihotomijām tika iestrādātās tiesību normās, īpaši daudz agrīnākos laikos.

³⁷⁸ Kānemans D. *Domā ātri, domā lēnām*. Jumava, 2012.

2. Tiesnešu emocijas un kognitīvās ilūzijas

Rietumvalstu psihologi uzskata: lai gan tiesneši ir pieredzējuši, labi trenēti un augsti motivēti profesionāļi, viņi, kā jau cilvēki, ir pakļauti kognitīvām ilūzijām.³⁷⁹ Piemēram, tiesnešiem, kā visiem cilvēkiem, piemīt labticīgums liecinieku atmiņām. Tas veidojas no kognitīvās ilūzijas par cietušo un liecinieku atmiņu precizitāti pēc kinokameras analoga. Kinokamera fiksē notikumus precīzi, bet tā nedarbojas cilvēka atmiņa, īpaši distresa apstākļos. Pēdējā laika zinātniskie pētījumi atklāj lielu daudzumu "falšu" atmiņu gan cietušajiem, gan lieciniekiem, gan cilvēkiem vispārējā populācijā.³⁸⁰ ASV tas lika pārskatīt ne vienu vien tiesas spriedumu, kur DNS analīzes uzrādīja citu pārkāpēju. Varētu teikt, ka šajos gadījumos izpaudās tiesnešu emocionāla līdzcietība upurim, kas saslēdzās kopīgā vēlmē ātrāk atrast un sodīt pārkāpēju.

Tieši tāpat kā vispārējo domāšanu kognitīvās zinātnes iedala arī morālo domāšanu. Daudzi ārvalstu pētnieki ir atraduši, ka tiesnešu lēmumus un emocijas tiešām var izskatīt caur šo divu sistēmu teorijas prizmu.³⁸¹ Cilvēka morālās domāšanas shēmas nav viendabīgas. Sistēmu 1 reprezentē intuitīvā morāle ar tādām morāles emocijām kā dusmas un aizvainojums, kad intuitīvais vērtējums vērsts pret citiem, un vainas izjūta un kauns, kad vērtējums vērsts pašam pret sevi. Tiesnešu ētikas kodeksa pārlicības, kā arī tiesību normu tiesisko apziņu var piešķaitīt sistēmai 2, jo gan tiesību, gan ētikas normas tiek izstrādātas ilgstošā pārdomu procesā daudzu cilvēku kopīgā sadarbībā. Šo skatījumu uz morāli atspoguļo zinātniskajā literatūrā izdotā grāmata Kordulas Brandas redakcijā "Duālo procesu teorijas morāles psiholoģijā".³⁸²

³⁷⁹ Maroney T.A. *Angry Judges*. 65 Vanderbilt Law Review 1207; 2012, pp. 47–48. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2099634> (aplūkots 18.02.2019).

³⁸⁰ Conway M.A. *On being a memory expert witness: Three cases*. Memory, 2013; DOI:10.1080/09658211.2012.725735; Howe M.L. *Memory Lessons from the Courtroom: Reflections on being a Memory Expert on the Witness Stand*. Memory, 2013; 21 (5): 576–583, DOI: 10.1080/09658211.2012.725735; Schacter D.L and Loftus E.F. *Memory and Law: what can cognitive neuroscience contribute?* Nature Neuroscience, 2013; 16 (2): 119–123; Smeets T., Merckelbach H., Jelicic M., Otgaar H. *Dangerously Neglecting Courtroom Realities*. Applied Cognitive Psychology, Appl. Cognit. Psychol. 2017; 31: 26–27.

³⁸¹ Guthrie C, Rachlinski J.J, Wistrich A.J. *Blinking on the bench: How judges decide cases*. Cornell Law Rev, 2007; 93: 1–44.

³⁸² Cordula B. (Ed.) *Dual-Process Theories in Moral Psychology. Interdisciplinary Approaches to Theoretical, Empirical and Practical Considerations*. Springer Fachmedien Wiesbaden, 2016.

Tiesnešu darbībā var būt sastopamas gan morāles, gan nemorāles emocijas. Tiesneši gan izsaka kritiku citiem, gan paši saņem kritiku, gan izmanto paškritiku, kas nereti izvēršas visai emocionāli. Var likties paradoksāli, bet tieši intensīvas intuitīvās morāles emocijas noved līdz ētikas problēmām tiesnešu darbā. Ātrā intuitīvās morāles sistēma ar savām morāles emocijām pastumj nepārdomātu izteikumu un darbību virzienā, izveidojot iekšējo konfliktu ar sistēmu 2.

Aplūkosim tiesnešu dusmas. Kā raksta par ASV tiesu sistēmu asociētais profesors Terijs Meronijs savā rakstā "Dusmīgie tiesneši", tiesneši ne tikai izjūt dusmas, bet arī izrāda šīs dusmas nereti turpat tiesas zālē. No vienas puses, tas ir saprotami, jo dusmas ir pavisam juridiska emocija, kas ietver likumpārkāpumu un pārinodarījumu morālu nosodījumu un soda nozīmējumu. No otras puses, dusmas asociējas ar agresiju, impulsivitāti un iracionalitāti.³⁸³ Šīs tiesneša dusmas var būt pamatotas un situācijai adekvātas, piemēram, par pārkāpumiem tiesas zālē procesa laikā. Tiesneša dusmas var būt nepamatotas, situācijai neadekvātas un pārsteidzīgas, kas izrietējušas no personiska aizvainojuma izjūtām, domāšanas aizspriedumiem, tiesneša darba pārslodzes un izdegšanas simptomiem. Kognitīvā teorija piedāvā šādu ietekmes ķēdīti: domāšanas kļūda – neadekvāta emocijas izpausme uzvedībā.

Pētot Latvijas situāciju, var izmantot publiski pieejamos datus par tiesnešu ētikas pārkāpumiem. Aplūkosim Latvijas Tiesnešu ētikas komisijas atzinumu "Par tiesneša izturēšanos tiesas sēdes laikā": *"Tiesnešu ētikas komisija ir noklausījusies attiecīgās tiesas sēdes audioierakstu. No audioieraksta konstatējams, ka tiesnesis nav lāvis advokātam izteikties jautājumā par pārstāvību; pārtraucis viņu; ironizējis, vai advokāts arī teātrī jebkurā brīdī lec kājās un kaut ko saka, ja viņam izrāde nepatīk vai aktieris runā nepareizi; uz advokāta teikto norāda "un no trešās puses un vēl no ceturtās puses"; izsakās, ka "sūdzības variet rakstīt, kā jūsu birojs dara. Kā kaut kas neapmierina jūs, tā uzreiz pielaižojiet disciplinārbildību."*³⁸⁴

³⁸³ Maroney T.A. *Angry Judges*. 65 Vanderbilt Law Review; 2012, p. 1. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2099634> (aplūkots 18.02.2019.).

³⁸⁴ Tiesnešu ētikas komisijas atziņu krājums: skaidrojumi, atzinumi, lēmumi. 2008.–2016. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 133. lpp.

Tiesneša ironiska vai nicinoša attieksme – kādi procesi aiz tās slēpjas? Kognitīvo un uzvedības zinātņu skatījums var būt šāds. Tiesneša intuitīvās morāles nosodījums par viņaprāt neatbilstošu advokāta uzvedību izpaužas caur dusmu vai nicinājuma emociju, ko varētu apzīmēt kā šī tiesneša kognitīvo sistēmu Nr. 1. Šādas komunikācijas iemesls varētu būt tiesneša aizvainojums par agrāk saņemtu kritiku, un izskan neapzināta trauksme par iespējamu kritiku nākotnē ("sūdzības variet rakstīt, kā jūsu birojs dara"). Aizvainojuma un nicinājuma emocijas ierosina intuitīvu morālu pārliecību, ka advokāts izturējās tiesas zālē pret tiesnesi nepareizi, ne tā, kā vajadzētu kādā šī tiesneša morāles ideālā. Ētikas komisijas secinājums par šī tiesneša neētisku rīcību, ko veic citi tiesneši, ir kritiskajā domāšanā balstīts morāles spriedums (kognitīvā sistēma Nr. 2).

Kā pats tiesnesis apzināti skaidro šo rīcību? *"Tiesnesis savā paskaidrojumā Tiesnešu ētikas komisijai atzinis, ka viņa valoda ir tēlaina, dažreiz nevajadzīgi, nenoliedz, ka iedrošinājis zvērinātu advokātu izmantot likumā paredzētos līdzekļus un metodes, norādot, ka var rakstīt sūdzību par disciplinārlietas ierosināšanu pret tiesnesi un disciplinārsoda piemērošanu, norādījis uz konkrēto zvērinātu advokātu biroju, kurā praktizē arī zvērināts advokāts. Tiesnesis paskaidrojis, ka šo izteikumu mērķis ir bijis izskaidrot likumā noteikto advokāta pienākumu un iedrošināt advokātu."*³⁸⁵

Kaut arī minētais tiesnesis apgalvo (un, iespējams, tā arī domā), ka devis advokātam atbalstu, tikai viņa valoda ir pārāk tēlaina, cilvēka psihodinamikas zinātnes traktē, ka dusmu nosodījuma vai aizvainojuma izteikšanas dziļākais mērķis ir atturēt, nevis atbalstīt kādu no subjektam emocionāli nepieņemamām darbībām. Tāda ir šo emociju evolucionārā loģika. No šādas epizodes iespējams secināt, ka šie dziļākie savas rīcības vai izteikuma mērķi šim konkrētajam tiesnesim, iespējams, ir neapzināti. Negatīvas emocijas tika noliegtas. Savas rīcības izskaistinātu skaidrojumu uzvedības zinātnēs sauc par racionalizāciju.

³⁸⁵ Tiesnešu ētikas komisijas atziņu krājums: skaidrojumi, atzinumi, lēmumi. 2008.–2016. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 134. lpp.

Emociju analīze psihodinamikas zinātnē nav vērsta uz vēl vienu morālu kritiku, dublējot Tiesnešu ētikas komisijas darbu. Psihodinamikas prakse vērsta uz savu emociju apzinātības palielināšanu, aktivējot sistēmu 2. Šai rakstā tiek pausts aicinājums paraudzīties no pavisam citas puses, aktivāk izprast savas pavisam cilvēciskās emocijas, nevis tās noliegt, lai vairāk saprastu lēmumu un spriedumu veidošanās dziļākos mehānismus.

Citā gadījumā Tiesnešu ētikas komisija atzīst, ka *"iesūtītajos materiālos norādīts uz tiesneses V.V. netaktisku attieksmi pret citiem tiesas darbiniekiem (pazemojoša, agresīva komunikācija), nepamatotu rīcību (stažieru izraidīšana no zāles, bez iemesla neļaujot tiem klausīties tiesas sēdes) un uz tiesas priekšsēdētāja pienākumu izpildītāja rīkojumu nepildīšanu, rezolūcijas veidā atsakoties pieņemt izskatīšanā nodotas lietas, kā arī nesniedzot pieprasīto paskaidrojumu."*³⁸⁶ Tālāk seko Ētikas komisijas ieraksts par tiesneses uzvedību sava gadījuma izskatīšanas laikā: *"Ētikas komisijas sēdē tiesnese V.V. pilnībā apstiprināja paskaidrojumus pausto viedokli. Tiesnese izrādīja kopumā nekritisku attieksmi pret personīgo rīcību, visus sev izteiktos pārmērus attaisnojot ar ārējiem apstākļiem, nesamērīgu noslodzi un citu kolēģu rīcību. Ētikas komisija uzskata par iespējamu atzīmēt, ka tiesnese paskaidrojumus komisijas sēdē sniedza izteikti kategoriskā tonī, brīžiem pārtraucot citus runātājus, līdz galam neuzklausa sev adresētos jautājumus un emocionāli reaģējot uz dzirdēto, kas pats par sevi norāda uz komunikācijas grūtībām un balansē uz ētikas normu pārkāpumu robežas."*³⁸⁷ Vai tiesneses V.V. emocionālajā uzvedībā vainojams tikai nogurums? Psihodinamiski izvērtējot šo aprakstu, var teikt, ka citētajā gadījumā novērojama tiesneses V.V. ātra aizvainojamība, kas ir diezgan enerģētiska emocija. Ir citas aktīvi emocionālas reakcijas, kuras var saistīt ar asu konkurences izjūtu vai saskaroties ar citādu viedokli no kolēģu puses. Tiesneses intuitīvā morāle, iespējams, pašai neapzinoties, turpina darboties arī Tiesnešu ētikas komisijas sēdes laikā, kurā tiek izskatīts viņas komunikācijas stila ētiskums. In-

³⁸⁶ Tiesnešu ētikas komisijas atziņu krājums: skaidrojumi, atzinumi, lēmumi. 2008.–2016. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 145. lpp.

³⁸⁷ Turpat, 146. lpp.

tuitīvā morāle nosoda savas autoritātes apšaubīšanu, ko veic Ētikas komisijas kolēģi. Tā varētu saprast un analizēt arī citus Tiesnešu ētikas komisijas izskatītos gadījumus.

Tiesnešiem, tāpat kā cilvēkiem kopumā, nereti sastopama sociālā trauksme un kautrīgums. To ietekmē domas par to, ko par viņiem domā apkārtējie svešie cilvēki, tuvinieki un kolēģi. Tiesnešus var vairāk vai mazāk ietekmēt sabiedrības attieksme. Psihodinamikas jautājums ir citāds – kas tiesneša psihē liek piekāpties vai satraukties par sabiedrības spiedienu? Kā tiesnešus satrauc un ietekmē sabiedrības spiediens?

Pētījumi ASV parādīja, ka tiesneši, kurus satrauc viņu reputācija, pielāgo tai savus spriedumus.³⁸⁸ Tātad ir runa par tādu psiholoģisku fenomenu kā priekšstats par savu reputāciju sabiedrības acīs. Kauna un sociālās trauksmes emocijas brīdina par individuālās sociālās reputācijas zaudējuma apdraudējumu. Tāda ir kauna emocijas evolucionārā funkcija. Iespējams, šādi reputācijas apsvērumi rada tiesnešos piesardzību, kad jāskaidro savs domu gājiens sprieduma veidošanā.

Latvijas gadījumā tiesnešu sociālā trauksme un kauna izjūtas atrodamas Aivitas Putniņas un Signes Mežinskas darbā "Tiesu ētiskā regulējuma izpēte", 2016. gada marts–aprīlis, sadaļā 2.5. Komunikācija ar medijiem: *"Saziņa ar medijiem joprojām ir tiesnešiem jutīga tēma, un attieksmi pret medijiem palīdz veidot gan vadlīnijas, gan kursi. Gan mediju treniņš, gan pati komunikācijas pieredze, īpaši ar vizuālo mediju pārstāvjiem, atsevišķos rada pārliecīgu stresu. Kā norāda kāds tiesnesis diskusijā: "Cilvēkam, kam nav bijis tādas [mediju] pieredzes – ieslēdz gaismu, iegrūž mikrofonu un kameru ieslēdz, viss izlido no galvas. Tur jau nolasīt nevar vairs."*³⁸⁹ Tāds izskatās tipisks sociālās trauksmes apraksts, bailes izgāzties, izpelnīties izsmieklus, kā jau tas ir daudziem cilvēkiem. *"Kā intervijā norādīja viens no tiesnešiem, tiesneši neesot oratoru profesija: "Ja ir pie kā pieturēties, tad var drusku drošāk justies, bet principā saistībā ar komunikāciju ar masu medijiem, un ja vēl televīzijā tiesnesi rāda, tur vajadzīga zināma pieredze, mazliet arī drosme,*

³⁸⁸ Epstein L., Martin A.D. *Does Public Opinion Influence the Supreme Court? Possibly Yes (But We're Not Sure Why)*. University of Pennsylvania Journal of Constitutional Law, Vol. 13, No. 263, 2010.

³⁸⁹ Putniņa A., Mežinska S. *Tiesu ētiskā regulējuma izpēte*. 2016. gada marts–aprīlis, 22. lpp.

arī verbālās spējas. Ir tā, ka, ja pats cilvēks uzstājas un nav profesionāls orators, nav pašam diez ko patīkami skatīties un tīksmināties.”³⁹⁰ Ja analizējam šo fragmentu no cilvēka psihodinamikas viedokļa, tad pie kautrības intuitīvās morāles fokuss ir pavērsts pret sevi. Tas liek apziņai pieslēgt tādu cenzūru, ka vairāk nav iespējama tekoša runa, un nosodījuma vai kritikas trauksme liek vairīties no savu lēmumu paskaidrošanas vai arī skaidrojums tiek pasniegts tik skopām frāzēm, ka klausītāji paliek neapmierināti. Paradoksāli, bet šai gadījumā piesardzība kauna ietekmē profesionālo reputāciju neglābj.

Eksistē vēl cilvēciska ietekme uz pieņemtajiem spriedumiem, kas tiesnešu profesijas gadījumā rada zināmu traģismu. Ja saka, ka “izsalcis vīrietis ir dusmīgs vīrietis”, tad par jebkura dzimuma tiesnešiem var teikt to pašu. Pētījumi ASV parādīja, ka atpūties, no rīta vai pēcpusdienā, paēdis vai nepaēdis tiesnesis var dažādi lemt, mazāk bargi vai vairāk bargi.^{391:392} Kā secina smadzeņu izpēte, baudas centru aktivācija smadzenēs ietekmē arī ar morāli saistītos lēmumus.

Tiesneši var sastapties ar dažādiem draudiem, tai skaitā dzīvības apdraudējumu, kas, kā rāda pētījumi Rietumu valstīs, neizbēgami aktivē traumatiskus pārdzīvojumus, baiļu un trauksmes emocijas.³⁹³ Tiesneši cieš no sekundārā traumatiskā stresa un izdegšanas sindroma.³⁹⁴ Līdzcietības izsīkums (*compassion fatigue*) tiek piedzīvots, uz klausot seksuālās, fiziskās un emocionālās varmācības gadījumus, īpaši lietās, kur cietušie ir bērni.³⁹⁵ Stresa simptomi var izpausties kā miega traucējumi un fizisku simptomu sūdzības.³⁹⁶ Tiesneši nav

³⁹⁰ Putniņa A., Mežinska S. *Tiesu ētiskā regulējuma izpēte*. 2016. gada marts–aprīlis, 23. lpp.

³⁹¹ Kozinski A. *What I ate for breakfast and other mysteries of judicial decision making*. Loyola LA L Rev, 1993, 26: 993.

³⁹² Danziger S., Levav J., Avnaim-Pesso L. *Extraneous factors in judicial decisions*. PNAS, 2011. <http://dx.doi.org/10.1073/pnas.1018033108> (aplūkots 18.02.2019.).

³⁹³ Flores D.M., Miller M.K., Chamberlain J., Richardson J.T., Bornstein B.H. *Judges' Perspectives on Stress and Safety in the Courtroom: An Exploratory Study*. *Court Review*, 2009. Vol. 45, Issue 3, pp. 76–89.

³⁹⁴ Lustig S.L., M.D., M.P.H.; Delucchi K., Ph.D.; Tennakoon L., M.Sc.; Kaul B.; Hon. Dana Leigh Marks J.D.; Hon. Denise Slavin J.D. *Burnout and Stress Among United States Immigration Judges*. *Bender's Immigration Bulletin*. January 1, 2008: 22–30.

³⁹⁵ Flores D.M., Miller M.K., Chamberlain J., Richardson J.T., Bornstein B.H. *Judges' Perspectives on Stress and Safety in the Courtroom: An Exploratory Study*. *Court Review*, 2009. Vol. 45, Issue 3, pp. 76–89.

³⁹⁶ Jaffe P.G., Crooks C.V., Town M. & Dunford-Jackson B.L. Year. “Vicarious Trauma in Judges: The Personal Challenge of Dispensing Justice,” *Juvenile and Family Court Journal*. Fall 2003: 1.

imūni arī pret depresiju un vielu atkarībām.³⁹⁷ Diemžēl nav atrodami pētījumi par Latvijas tiesnešu stresa emocijām. Iespējams, ka šādu Latvijas tiesnešu emocionālo noslēgtību veidojusi mantotā padomju tiesu tradīcija, kurā tiesnesim vajadzēja izskatīties pilnīgi nekļūdīgam un neietekmējamam.

Kā tiesnešiem uzlabot savas darbības efektivitāti? Pēc Rietumvalstu tieslietu ekspertu domām, savu emociju apzinātība un empātija tiek atzītas kā vērtīgas iemaņas visiem tiesu sistēmā strādājošajiem. Ir izveidota speciāla apzinātības attīstīšanas vietne juristiem (*mindfuljustice.org*). Arī dotais raksts vērsts uz savu emociju un kognitīvo procesu apzinātības palielināšanu. Tiesnesim būtu pareizi jāsaprot emociju, ko tas jūt, nejaucot izjūtu ar kādu citu emociju. Emocionālā inteliģence nozīmē saprast, ka es tagad jūtu kaunu, nevis vainas izjūtu, vai es jūtu aizvainojumu, nevis vainas izjūtu. Svarīgi atšķirt, vai es jūtu tīras "juridiskas" dusmas vai zem dusmām dziļāk ir personisks aizvainojums vai izmisums. Tāpat tiesnesim būtu svarīgi savā profesionālajā darbībā balstīties uz zinātniskām atziņām par emocijām, nevis reliģiskām, ezotēriskām vai astroloģiskām apzinātības metodēm. Tiesneša privātā dzīve ir cits jautājums.

Emociju apzinātības, emocionālās inteliģences uzlabošana un pret sevi vērstās kritiskās domāšanas attīstīšanas pieeja atšķiras no morāli ētiskās pieejas, ko risina Tiesnešu ētikas komisija. Lai arī ētika saistīta ar kritisko domāšanu, Ētikas komisijas lēmumi var aktivēt pašam tiesnesim intuitīvo sevi nosodošo morāli, nevis apzinātību un kritisko domāšanu. Tā nav garantija saprašanai un notikuma kritiskai apstrādei.

Tiesnesim tikpat svarīga iemaņa ir pret sevi vērstā kritiskā domāšana. Tiesneši savā juridiskajā izglītībā apgūst kritisko domāšanu analizēt tiesību dokumentus un citu cilvēku uzvedību, kas parādās tiesu sēdēs. Pret sevi vērstā kritiskā domāšana ir iemaņa analizēt savu emociju adekvātumu vai neadekvātumu un savas domāšanas kļūdas un ilūzijas. Savu intuitīvās domāšanas shēmu apzinātību sauc

³⁹⁷ Goldstein C. *The Role of Alcoholism in Judicial Discipline Decisions*. Loyola University Chicago Law Journal, 1985, Vol. 16, Issue 3, Spring; Art. 12.

par metakognīciju vai metakognitīvo domāšanu. Šādas iemaņas prasa pēc iespējas precīzāk formulēt pašam savu intuitīvo domāšanas shēmu un tad izsvērt, vai šī shēma ir adekvāta realitātei vai pieskaitāma pie domāšanas kļūdām, aizspriedumiem, iracionālām pārliecībām. Sociālā trauksme par kritiku un noslēgtība pret savu kļūdu atrašanu nav labs iznākums nevienam – ne sabiedrībai, ne tiesnešiem. Pārliecība, ka es nekļūdus vai kļūdus ļoti reti, pēc savas būtības ir narcistiska un tādējādi kļūdaina jau pati par sevi. Tiesneša smadzenes ar visām tajās paslēptajām emocijām ir tādas pašas kā visiem cilvēkiem. Zinātne tikai tagad sāk ielauzties cilvēku smadzenēs, izprotot tā lēmumu pieņemšanas mehānismus. Visi lēmumi nobriest zemapziņā, un no zemapziņas neatkarīgu brīvo neirozinātnes atrod kā ilūziju. Tas prasa savu korekciju pieejai pret savu un citu cilvēku domām, emocijām un uzvedību.

3.4. Tiesnesis juridiskās kultūras telpā³⁹⁸

Veronika Krūmiņa³⁹⁹

Saturs

1. Tiesneša loma kultūrtelpā	218
2. Digitālā transformācija	222
3. Tiesnešu un mediju konstitucionālā atbildība	226
4. Komunikācijas stils un stratēģiskais mērķis	228
Kopsavilkums	229

Digitālo tehnoloģiju attīstība ir ieviesusi būtiskas izmaiņas komunikācijas vidē un ātrumā. Mūsdienu komunikācijas telpu un straujo informācijas apriti tajā gribas salīdzināt ar vesternos romantizētajiem stāstiem par mežonīgajiem rietumiem, kur divkaujā parasti uzvar tas, kurš šauj pirmais. Nebaidīšos teikt, ka mūsdienu fenomens – sociālie tikli – ir jauni mežonīgie rietumi.

Iezīmējot mūsdienu komunikācijas telpu, rakstā ir ieskicētas pārdomas par tiesu un mediju komunikāciju mūsdienu straujajā informācijas aprites laikmetā, kurā gan tiesu, gan mediju uzdevums ir demokrātiskas un tiesiskas valsts pamatvērtību sargāšana.

1. Tiesneša loma kultūrtelpā

Komunikācijas vide mūsdienu sabiedrības un indivīda dzīvē kļūst par nozīmīgu sociālo fenomenu.⁴⁰⁰ Domājot par tiesu un sabiedrības komunikācijas stilu, manuprāt, ir nepieciešams definēt jēdzienu "kultūrtelpa". Tieši kultūrtelpa nosaka komunikācijas ietvaru un raksturo tās robežas.

Laika un telpas saplūšana ir tā realitāte, kurā mēs šobrīd strādājam un dzīvojam. Ja realitātei pievieno tādus elementus kā tradīcija

³⁹⁸ Raksta pamatā ir referāts "Tiesnesis juridiskās kultūras telpā". Referāts prezentēts 2018. gada 26. janvārī Tiesību zinātņu pētniecības institūta rīkotā konferencē "Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesnešiem un tiesu sistēmu kopumā" Latvijas Universitātes Juridiskajā fakultātē.

³⁹⁹ Augstākās tiesas senatore, Senāta Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja.

⁴⁰⁰ Kazaka O. Sociālo mediju lietošana korporatīvajā komunikācijā Latvijā (2009–2011). Promocijas darbs. Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Komunikācijas studiju nodaļa. Pieejams: https://www.szf.lu.lv/fileadmin/user_upload/szf_faili/Petnieciba/Kazaka_Olga_promocijas_darbs_FLN.pdf (aplūkots 29.01.2019.).

un identitāte, rodas kultūrtelpa. Tādējādi kultūrtelpa atspoguļo no- teiktu sabiedrības dzīvesveidu, kurā personas īsteno savas materiālās un garīgās vajadzības.

Latvijā kultūrtelpu raksturo⁴⁰¹:

1) valstiskais ietvars – Latvija ir demokrātiska, tiesiska, sociāli atbildīga un nacionāla valsts;

2) kultūras ietvars – latviešu un lībiešu tradīcijas un latviešu va- loda;

3) pārnacionālais ietvars – piederība Rietumu demokrātiskajai tradīcijai un Eiropas kultūrtelpai, proti, Latvija aizstāv valsts intere- ses un veicina vienotas Eiropas un pasaules ilgtspējīgu un demokrā- tisku attīstību.

Latvija ir vienīgā vieta pasaulē, kur var pilnvērtīgi pastāvēt un attīstīties latviešu tauta, valoda un kultūra, bet ārpus Latvijas ir vēl plašs cilvēku loks ar piederības apziņu Latvijai, kas kopā veido glo- bālu tīklu.⁴⁰² Arī tiesas savos spriedumos ir uzsvērušas, ka Latvija ir tā vieta, kurā mēs – Latvijas tauta – varam īstenot savu potenciālu.⁴⁰³ Dzīvot noteiktā kultūrtelpā nozīmē respektēt tajā pastāvošās vērtības un savu darbu veltīt šo vērtību sargāšanai.

Definējot kultūrtelpas jēdzienu, jāņem vērā tas, ka tiesisku val- sti raksturo gan konkrēti principi, gan noteiktas sabiedrības kultūra un vērtības.⁴⁰⁴ Dzīve demokrātiskā un tiesiskā valstī prasa no ikvie- na, lai tiktu īstenotas tādas vērtības kā cilvēka cieņa un cilvēktiesību ievērošana, varas dalīšana, tiesību virsvadība, taisnīgums, demokrā- tiska iekārta, ideju daudzveidība un viedokļu plurālisms. Ikviens ir atbildīgs par šo principu un vērtību īstenošanu ikdienā. Tā ir ikviens Latvijas iedzīvotāja atbildība par savu valsti. Līdz ar to juridiskā kul- tūra ir nozīmīgs elements tiesas, mediju un sabiedrības komunikāci-

⁴⁰¹ Satversmes ievads. Latvijas Republikas Satversme. *Latvijas Vēstnesis*, 1993. 1. jūlijs, Nr. 43.

⁴⁰² Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam. Pieejams: [http://polsis.mk.gov.lv/docu- ments/4247](http://polsis.mk.gov.lv/documents/4247) (aplūkots 16.02.2019.).

⁴⁰³ Piemēram, Satversmes tiesas 2001. gada 21. decembra spriedums lietā Nr. 2001-04-0103 "Par Valsts valodas likuma 19. panta un Ministru kabineta 2000. gada 22. augusta noteikumu Nr. 295 "Noteikumi par vārdu un uzvārdu rakstību un identifikāciju" atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96. un 116. pantam". *Latvijas Vēstnesis*, 2001. 22. decembris, Nr. 187.

⁴⁰⁴ Ziemeļe. I. *Tiesiskuma audits: vai Latvija ir tiesiska valsts*. Jurista Vārds, 2017. 7. novembris, Nr. 46 (1000), 12.–15. lpp.

jā, kā arī nozīmīgs instruments, kuram ir jāvairo sabiedrības uzticēšanās valstij.

Minētā sakarā īpaši būtu jāizceļ tiesneša atbildība par demokrātiskas un tiesiskas valsts principu un vērtību sargāšanu. Tiesneša uzdevums, izspriežot lietas, ir iedibināt taisnīgumu un sociālo mieru, kā arī vairo uzticēšanos tiesībām un valstij. Ikvienā cilvēku paaudzē tiesnešiem ir uzlikts pienākums rūpēties par konstitūcijā ietvertajām sabiedrības kopējām vērtībām un aizsargāt šīs konstitucionālās vērtības no tiem, kuri vēlas šīs vērtības mainīt⁴⁰⁵, graut vai pat iznīcināt. Tiesneša pienākums ir aizstāvēt valstiskumu un rūpēties par tiesu varas reputāciju.

Tiesneša īpašo atbildību par valstiskumu var ilustrēt ar dažādiem prakses piemēriem. Latvijas Senāta pirmais senators, pirmais Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētājs un Latvijas Senāta Apvienotās sapulces priekšsēdētājs Kristaps Valters ar savu dzīvi un darbu apliecināja, ka senatora amats ir pilsonisks pienākums un ziedošanās.⁴⁰⁶ Senators Kristaps Valters Latvijas valstiskumam izšķirošā brīdī palika uzticīgs demokrātiskas un tiesiskas valsts vērtībām. Proti, saņemot autoritatīvu mājienu nosūtīt Ministru prezidentam Kārlim Ulmanim apsveikumu, tajā uzsverot apvērsuma tiesisko jēgu, senators Kristaps Valters tam pretojās, norādīdams, ka apsveikumu jau var aizsūtīt, bet tas nemainīs apvērsuma nelegitimitāti. Ar apsveikumu likumības ilūziju radīt nav iespējams. Šis piemērs liecina, ka Latvijas Senāts pat pēc nedemokrātiska apvērsuma bija spējīgs aizstāvēt tiesiskas valsts vērtības autoritārā režīmā. Tiesa gan, Senāta Apvienotās sapulces priekšsēdētājs Kristaps Valters savu amatu zaudēja.⁴⁰⁷

Arī mūsdienās ir sastopami piemēri par to, kā tiesneši sargā tiesiskas valsts pamatvērtības. Gluži nesen Amerikas Savienoto Valstu federālais tiesnesis Havaju štatā bloķēja lielāko daļu no valsts prezidenta Donalda Trampa *imigrācijas ierobežošanas rīkojuma*, apturot to tikai pāris stundas pirms stāšanās spēkā. Arī ASV apgabaltiesas

⁴⁰⁵ Barak A. *The Judge in a Democracy*. Princeton University Press, 2006, pp. 20–23.

⁴⁰⁶ Zvejniece R. *Kristaps Valters: senatora amats kā pilsoņa pienākums un ziedošanās*. Jurista Vārds, 2017. 10. oktobris, Nr. 42 (996), 22.–27. lpp.

⁴⁰⁷ Augstākās tiesas informācija par Latvijas Senātu. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/vesture/latvijas-senats-1918-1940/attistiba-lidz-1940gadam> (aplūkots 29.01.2019.).

tiesnesis Deriks Watsons pieņēma lēmumu ierobežot aizliegumu iebrukt Sīrijas, Irānas, Libijas, Somālijas, Jemenas un Sudānas pilsoņiem⁴⁰⁸, jo šis rīkojums atklāti diskriminē noteiktu nacionālo un reliģisko piederību, un tādēļ apgabaltiesa atzina, ka tas nav savienojams "ar [...] nācijas dibināšanas principiem".⁴⁰⁹ Savukārt Apvienotās Karalistes Augstākā tiesa savulaik ir lēmusi, ka valdība nav tiesīga iniciēt valsts izstāšanos no Eiropas Savienības bez parlamenta piekrišanas⁴¹⁰, jo tas pārkāptu gadsimtiem iedibinātos konstitucionālos principus, proti, izstāšanās rada būtiskas izmaiņas, izstumjot Eiropas Savienības tiesību avotus un mainot likumīgās tiesības⁴¹¹, un tādēļ šāds lēmums jāpieņem noteiktā procedūrā.

Tiesneša īpašā atbildība par valstiskumu faktiski uzliek viņam pienākumu būt par "supervaroni". Kopš 20. gs. deviņdesmitajiem gadiem Eiropas un citu valstu tiesību filozofijā noris diskusijas par ideālo tiesneša tēlu, izmantojot Herkulesa, Jupitera un Hermeja prototipus, lai izskaidrotu tiesneša lomu vēsturiskā un politiskā kontekstā.⁴¹² Senie grieķu un romiešu dievi kā simbols nav izvēlēti nejauši. Ar to palīdzību tiek akcentētas trīs vēsturiski atšķirīgas juridiskās vides, trīs dažādi skatījumi uz tiesnesi un uz tiesneša darbības nozīmi sabiedrībā. Ikvienu no tiesnešu tēliem mēs varam atpazīt arī mūsdienu tiesnešu darbībā.⁴¹³

Šajā rakstā vēlos akcentēt tieši Hermeja tēla lomu tiesnesī. Līdzīgi kā Hermeju arī tiesnesi darbā pastāvīgi gaida jauni izaicinājumi. Tiesnesim labklājības valsts "krīzes" apstākļos ir jāprot sameklēt līdzsvaru starp neskaidro varas dalīšanas ideju, daudzajām "plūstošajām" tiesību nozarēm un tiesību formām, kā arī

⁴⁰⁸ Smiltņieks A. ASV tiesa bloķē kārtējo prezidenta Trampa pretimigrācijas rīkojumu. Pieejams: <http://www.lsm.lv/raksts/zinas/arzemes/asv-tiesa-bloke-kartejo-prezidenta-trampa-pretimigracijas-rikojumu.a254067/> (aplūkots 29.01.2019.).

⁴⁰⁹ Watson, Derrick K. (17 October 2017). State of Hawaii, Ismail Elshikh, John Does 1 & 2, and Muslim Association of Hawaii, Inc. vs. Donald J. Trump, et al. Case 1:17-cv-00050-DKW-KSC Document 387 Filed 10/17/17. <http://i2.cdn.turner.com/cnn/2017/images/10/17/watson.pdf> (aplūkots 29.01.2019.).

⁴¹⁰ Pastors T. Lielbritānijas tiesa aizliedz Brexit bez parlamenta piekrišanas. Pieejams: <http://www.lsm.lv/raksts/zinas/arzemes/lielbritanijas-tiesa-aizliedz-brex-it-bez-parlamenta-piekrisanas.a220504/>

⁴¹¹ Brexitruling: The Supreme Court judgment in full <http://www.telegraph.co.uk/politics/2017/01/24/brexit-ruling-supreme-court-judgment-full/> (aplūkots 29.01.2019.).

⁴¹² Šulmane D. Trīs tiesnešu arhetipi mūsdienu tiesību filosofijā. Grām.: *Aktuālas tiesību realizācijas problēmas: Latvijas Universitātes 69. konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011., 265. lpp.

⁴¹³ Turpat.

jāizprot dažādo interešu grupu ietekmes un likumdevēja robežas. Hermejs iemieso ne tikai taisnības un pareizā risinājuma paudēju, bet arī samierinātāju vai audzinātāju.⁴¹⁴

Nav šaubu, ka demokrātiskas un tiesiskas valsts principu īstenošana ir pamatā tam, lai cilvēkos nostiprinātos uzticēšanās valstij. Demokrātija un brīvības bez efektīvas tiesiskuma nodrošināšanas ilgtermiņā negarantē vienlīdzīgu sabiedrības attīstību, tādējādi pakļaujot valsti dažādiem riskiem⁴¹⁵ un apdraudējumiem. Nav noslēpjams, ka mūsdienās demokrātiju nopietni pārbauda tādas parādības kā populisms, nesodāma manipulācija ar sabiedrisko domu. Individuālā privātā sfēra sāk izzust un personas autonomija ir apdraudēta, gluži tāpat kā sāk šķobīties pati demokrātijas ideja.⁴¹⁶ Domājot par mūsdienu demokrātijas izaicinājumiem, jāpatur prātā tas, ka tiesnesis bieži vien ir pēdējais ķēdes posms garā lēmumu pieņemšanas virknē. Līdz ar to pilsoniskai, izlēmīgai un drosmīgai nostājai par valstiskuma vērtībām ir jābūt ikviena tiesneša pienākumam, jo, kā zināms, ķēdes stiprums tiek noteikts pēc tās vājākā posma. Būt par tiesnesi ir gods un vienlaikus arī liela atbildība. Tienesim jāiemieso vērtības, kuras nostiprina uzticēšanos tiesām un Latvijai kā tiesiskai valstij.

2. Digitālā transformācija

Jau sen ir notikusi ceturtā industriālā revolūcija un iestājies digitālais laikmets. Laikmetā, kuru raksturo neremdināma dinamika, tehnoloģiju invāzija, kopienu formēšanās, informācija kā jēlmateriāls, ir svarīgi apzināties gan iespējas, gan riskus.⁴¹⁷ Dinamiskā informācijas aprīte un mediju neremdināmā vēlme pēc sensācijām ir liels pārbaudījums sabiedrības spējam dzīvot kultūrtelpā. Milzīgās konkurences apstākļos, kuros mēs savstarpēji sacenšamies ar zinā-

⁴¹⁴ Šulmane D. Trīs tiesnešu arhetipi mūsdienu tiesību filosofijā. Grām.: *Aktuālas tiesību realizācijas problēmas: Latvijas Universitātes 69. konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011, 266. lpp.

⁴¹⁵ Ziemeļe I. *Tiesiskuma audits: vai Latvija ir tiesiska valsts*. Jurista Vārds, 2017. 7. novembris, Nr. 46 (1000), 12.–15. lpp.

⁴¹⁶ Levits E. *Demokrātijas aizstāvība Latvijā nozīmē iestāšanos par savu valsti*. Jurista Vārds, 2017. 2. maijs, Nr. 19 (973), 11.–16. lpp.

⁴¹⁷ Balcare K. Par pārmaiņu, iesaistes un kopienu laikmetu. Pieejams: <http://www.irlv.lv/blogi/ekonomika/par-parmainu-iesaistes-un-kopienu-laikmetu> (aplūkots 29.01.2019.).

šanām, prasmēm un resursiem, komunikācija bieži vien kalpo par līdzekli, lai saplosītu un iznīcinātu. Daudzos pārrakstus un nevajadzīgu spriedzi bieži vien rada mediju nevēlēšanās ieklausīties pretējos viedokļos un tiesnešu neprasmē skaidrot pieņemtos lēmumus, kā arī emociju apzinātības un pret sevi vērstas kritiskās domāšanas trūkums. Sabiedrībā jau izsenis ir nostiprinājies uzskats, ka labam tiesnesim ir jābūt brīvam no bailēm, dusmām, simpātijām un līdzietības, tomēr skaidrs, ka tiesneši ir tikai cilvēki, kuri izjūt visdažādākās emocijas, viņus, piemēram, satrauc pašu reputācija, sabiedrības uzskats par viņiem.⁴¹⁸

Faktiski apstākļos, kad medijs meklē sensāciju, tiesneši sajūtas kā karalaukā jeb savdabīgos mežonīgajos rietumos, kur jebkura kustība var tikt iztulkota kā uzbrukums. Šajā karā uzvar tas, kurš pirmais izšauj. Patiesība ir šā kara pirmais upuris.⁴¹⁹

Pieredze rāda, ka parasti pirmais šāviens atskan no medija, kurš "šauj" ar kliegzošu, bieži vien subjektīvu raksta virsrakstu, kas noteikti ir ar skandaložu nokrāsu. Šos apgalvojumus ilustrē piemēri. Pirms kāda laika ziņu portālā *Apollo.lv* tika publicēts raksts "Zolitūdes traģēdija: Sergetu soda ar vienu gadu brīvības atņemšanu nosacīti"⁴²⁰. No virsraksta varētu secināt, ka viens no aizdomās turētajiem par 54 cilvēku nāvi ir notiesāts ar nosacītu sodu. Reti kurš, izlasot minēto, uzreiz spēja uztvert, ka sodam ir jābūt par kaut ko citu (spriedums bija par nelicencētu datorprogrammu izmantošanu), jo Zolitūdes traģēdijas lietas izskatīšana vēl nav pabeigta. Minētais virsraksts veicināja sabiedrības neizpratni un neiecietību. Vēl viens ilustratīvs piemērs bija publicēts laikrakstā "Neatkarīgā Rīta Avīze". Minētajā laikrakstā tika publicēta informācija ar virsrakstu "Bērnudārza darbinieces, kuru nolaidības dēļ kanalizācijas akā iekrita mei-

⁴¹⁸ Skat. šajā grām.: Utināns A. "Tiesnesis kā cilvēks, kuram ir emocijas: zemapziņas ietekme uz tiesneša lēmumiem", 208. lpp.

⁴¹⁹ Rokasgrāmata žurnālistiem. Iši par mediju likumiem. Re:Baltica un SSE Rīga Mediju studiju centrs, 2018. Pieejama: <https://lv.baltic.media/assets/downloads/Rokasgr%C4%81mata%20%C5%BEurn%C4%81listiem.pdf> (aplūkots 29.01.2019.).

⁴²⁰ Zolitūdes traģēdija: Sergetu soda ar vienu gadu brīvības atņemšanu nosacīti. Pieejams: <http://www.tvnet.lv/apollo/arhivs/790273-zolitudes-tragedija-sergetu-soda-ar-vienu-gadu-brivibas-atnemsanu-nosaciti> (aplūkots 29.01.2019.).

tenīte, attaisnotas".⁴²¹ Medijs virsrakstā faktiski jau pasludina, ka, lai gan darbinieces bija nolaidīgas un vainīgas, viņas tomēr "neobjektīva" tiesa ņēma un attaisnoja. Taču patiesībā konkrētajā gadījumā darbinieces par nolaidību tika apsūdzētas, taču attaisnotas, jo viņu pienākumos nebija kanalizācijas vāka cilāšana un tā gredzena izturības pārbaude. Analizējot dažādus prakses piemērus, jāpauž: kāds bijis žurnālista mērķis, izvēloties virsrakstus, – informēt vai par katru cenu meklēt sensāciju tur, kur tās nav?

Globalizācijas mainītā mediju telpa un sociālie tīkli, kas žurnālistikas likuma – vispirms pārbaudi, tad publicē – vietā darbojas pēc principa – publicē, pēc tam labosi –, ir radījusi vairākas jaunas žurnālistikas dilemmas, kas prasa izsvērtus un individuālus risinājumus.

Nav šaubu par to, ka neprofesionāla komunikācija un vienpusējs informācijas izklāsts izklaidē, taču vienlaikus arī polarizē sabiedrību. Šo fenomenu trāpīgi aprakstījis dzejnieks Imants Ziedonis savā dienasgrāmatā, kurā viņš norādījis: "Jautājumā: kādas briesmas Jūs saskatāt jaunās Latvijas pastāvēšanai, man gribot negribot jāatbild: ja jau gribu šo Latviju nosargāt, ko arī no manis it kā gaidot, jāatbild, ka divas tendences: 1) masu mediju cinisms. Mūsu saziņas līdzekļiem vajadzētu harmonizēt sabiedrību. Tā tad būtu tā patikšana, pēc kuras mēs visi tiecamies [...] Nevis tā kā tagad, pat paši stiprākie žurnālisti [...] jau tā haotizēto un saērcināto sabiedrību vēl vairāk "uzkašķē". Un otrs bieds – veiksmju kults žurnālos. "Labāko aprindu" lapaspusēs glorificē katru, kas ticis pie naudas, nevērtējot viņa sabiedrisko gaismas spēju. [...] Patikšana, to pateikt, ka atļāvos."⁴²²

Mūsdienu mežonīgos rietumus raksturo nepieciešamība atklāt sazvērestības. Katru dienu ziņu raidījumos tiek atmaskoti ļaundari un citi nelieši. Šo parādību ilustrē jokā ietverta patiesība: "Ja bieži skatāties televizoru, noteikti būsiet pamanījuši, ka labie puīši vienmēr uzvar sliktos. Ja vien tās nav ziņas".⁴²³ Skandālisti, krāpnieki, šēmotāji, neprofesionāla darba darītāji un muļķi ir mūsu informācijas telpas ikdienas varoņi. Vienlaikus tas rada bailes un vēlmi ierobežot komunikāciju, jo

⁴²¹ Bērnudārza darbinieces, kuru nolaidības dēļ kanalizācijas akā iekrita meitenīte, attaisnotas. Pieejams: <http://nra.lv/latvija/kriminalzinas/234416-bernudarza-darbinieces-kuru-nolaidibas-del-kanalizācijas-aka-iekrita-meitenite-attaisnotas.htm> (aplūkots 29.01.2019.).

⁴²² Ziedonis I. *Dienasgrāmata "No patikšanas uz patikšanu"*. Fonds "Viegli", 2017.

⁴²³ Viss kaut kas – anekdotes. Žurnāls "Ir". 18.–24. I, 2018. Nr. 3.

neviens negrib kļūt par antivaroni. Līdz ar to tiesneši bieži vien nelabprāt komunicē ar plašsaziņas līdzekļu pārstāvjiem, jo baidās, ka medijam nav patiesas intereses par izlemto tiesību jautājumu, bet vēlme pēc sensācijas, parādot tiesnesi pēc iespējas nepievilcīgākā gaismā. Tendence medīt sensācijas veicina neuzticēšanos žurnālista darbam. Arī pētījumi par tiesu sistēmu apliecina, ka Latvijas tiesneši vislielāko spiedienu izjūtot no medijiem.⁴²⁴ Viena no mūsdienu problēmām ir politiķu vai nozīmīgu laikrakstu uzbrukumi tiesnešiem, kur ir nevis diskusija par kādu racionālu jautājumu, bet vienkārši tukša apvainošana. Tas apdraud ticību demokrātijai un ir viens no populisma elementiem.⁴²⁵

Klasiskās demokrātijas teorijas balstās uz aksiomu, ka pilsonis ir spējīgs kritiski izvērtēt situāciju un racionāli pieņemt lēmumus. Taču reizē ar informācijas un komunikācijas tehnoloģiju attīstību daudz vieglāk nekā agrāk kļuvis iespējams apzināti pakļaut manipulācijai cilvēka pasaules uzskatu un tātad arī visu sabiedrisko domu.⁴²⁶

Tiesu sistēmai jaunais digitālais laikmets un informācijas sabiedrības vajadzības ir ārkārtīgi liels pārbaudījums. Ja tiesnesis vīzdegunīgi nevēlas uzklausīt cilvēku, kurš vērsies tiesā pēc palīdzības, nevēlas šim cilvēkam izskaidrot, kāpēc spriedums ir tāds, kādu tiesa taisījusi, ļaužu uzticēšanās tikai kritīs pat tad, ja spriedums ir juridiski pareizs.⁴²⁷ Arī sabiedrība prasa adekvātus skaidrojumus par tiesu varā notiekošajiem procesiem un pieņemtajiem lēmumiem. Katra šaubu ēna par tiesas darba kvalitāti prasa tādu skaidrojumu, kas ar faktiem spēj atspēkot nepareizus priekšstatus.

Kā pozitīvs piemērs izceļama tiesnešu rīcība tā sauktajā "māju-kuģis" gadījumā.⁴²⁸ Jau pirmajā dienā Administratīvo tiesnešu biedrība sniedza skaidrojumu par attiecīgo spriedumu un atspēkoja me-

⁴²⁴ Mače Z. Tiesneši lielāko spiedienu izjūtot no medijiem. Pieejams: <http://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/tiesnesi-lielako-spiedienu-izjutot-no-medijiem.a256101/> (aplūkots 16.02.2019.).

⁴²⁵ Gaillite D., Kakstāns A. *Tiesu kritika ir jānošķir no uzbrukumiem tiesai*. Jurista Vārds, 2018. 6. februāris, Nr. 6 (1012), 6.–10. lpp.

⁴²⁶ Levits E. *Demokrātijas aizstāvība Latvijā nozīmē iestāšanos par savu valsti*. Jurista Vārds, 2017. 2. maijs, Nr. 19 (973), 11.–16. lpp.

⁴²⁷ Zemribo G. *Likums "Par tiesu varu" un civilprocesuālā likumdošana*. Jurista Vārds, 2018. 23. janvāris, Nr. 4 (1010), 9.–14. lpp.

⁴²⁸ 2011. gada nogalē Pāvilostā jūras krastā uzbūvēts objekts Latvijas Jūras administrācijas kuģu reģistrā fiksēts kā būvniecībā esošs pontons. 2018. gada sākumā mediji un valsts iestādes sāka pētīt, kā kādam uzņēmējam izdevies tauvas joslā netraucēti uzbūvēt privātipašumu, kas vairāk līdzinās vasaras mājai. Pāvilostas pašvaldība skaidroja, ka uzņēmējam tiesas ceļā izdevies pierādīt, ka uzbūvētais objekts nav māja, bet gan ir kuģis. Rakstu sērija par "māju-kuģi" pieejama: <http://www.delfi.lv/temas/maja-kugis/> (aplūkots 29.01.2019.).

dijos izskanējušos pieņēmumus. Arī tiesnese, kas bija skatījusi lietu, otrās dienas rītā sniedza intervijas vairākiem medijiem, gan skaidrojot lietas būtību, gan ļaujot iepazīties ar lietas materiāliem. Šajā gadījumā nozīme bija ātrai un efektīvai komunikācijai no tiesas puses.

Situācijā, kad nepieciešami papildu komentāri vai radies nepareizs priekšstats par pieņemto nolēmumu, tiesnesim jābūt gatavam izskaidrot juridiski sarežģītas lietas vienkāršiem vārdiem.

3. Tiesnešu un mediju konstitucionālā atbildība

Latvijā tiesnešu un žurnālista darbības pamats – tiesnešu neatkarība un vārda brīvība – ir noteikts Latvijas Republikas Satversmē. Mūsu valsts pamatlikums nodrošina tiesības, kas tiesnešiem un žurnālistiem ļauj darboties autonomi, neatkarīgi no ārēja (politiska un ekonomiska) spiediena.⁴²⁹ Tiesu varas un brīvas preses neatkarība nav privilēģijas, bet gan garantija, ka tiks nodrošināta iespēja uzticētās funkcijas īstenot tādā veidā, kas sasniedz demokrātiskas un tiesiskas valsts mērķus. Tiesnešu un žurnālistu neatkarība garantē tiesiskuma un valstiskuma nosargāšanu sabiedrības interesēs.

Žurnālistika kā profesija ir vārda brīvības sargs, vācot informāciju, prasot atbildību un izplatot dažādus uzskatus par sabiedrībai svarīgiem jautājumiem.⁴³⁰ Savukārt tiesnesis ir taisnīguma aizstāvis, kurš katrā lietā novērš ļaunprātīgu tiesību izmantošanu. Abām šīm profesijām ir viens liels kopīgs mērķis: noskaidrot objektīvo patiesību un to izklāstīt.⁴³¹

Konstruktīva kritika vienmēr ir vēlama. Arī konstruktīva tiesas kritika. Tomēr ir jāsaprot, ka kritikai var būt gan pozitīva, gan negatīva ietekme. Par kritiku var runāt tad, ja tiek norādīts uz kādu apstākļu nepareizību konkrētā spriedumā. Piemēram, ja tiesnesis ir nepareizi atsaucies uz kādu regulējumu un nonācis pie pretēja slē-

⁴²⁹ Latvijas Republikas Satversme. *Latvijas Vēstnesis*, 1993. 1. jūlijs, Nr. 43. Skat. arī: Rokasgrāmata žurnālistiem. Īsi par mediju likumiem. Re:Baltica un SSE Rīga Mediju studiju centrs, 2018. Pieejama: <https://lv.baltic.media/assets/downloads/Rokasgr%C4%81mata%20%C5%BEurn%C4%81listiem.pdf> (aplūkots 29.01.2019.).

⁴³⁰ Rokasgrāmata žurnālistiem. Īsi par mediju likumiem. Re:Baltica un SSE Rīga Mediju studiju centrs, 2018. Pieejama: <https://lv.baltic.media/assets/downloads/Rokasgr%C4%81mata%20%C5%BEurn%C4%81listiem.pdf> (aplūkots 29.01.2019.).

⁴³¹ Likums "Par tiesu varu", 17.pants un Latvijas Žurnālistu savienības Ētikas kodeksa II sadaļas 1. punkts.

dziena vai arī nav pamanījis kādu noteikumu.⁴³² Cita lieta, ja tiesnesim uzbrūk kā cilvēkam, kā personai, paziņojot, ka viņš ir visas tautas ienaidnieks, vai nosaucot viņu par stulbu.⁴³³ Tiesu kritika ir viens no iespējamās ietekmes veidiem. Līdz ar to tiesnešu neatkarības garantijām būtu jāspēj pasargāt tiesnesi no tādas kritikas, kas varētu prettiesiski ietekmēt tiesas spriešanu.⁴³⁴ Līdz ar to tiesu varas pienācīga reakcija uz kritiku ir nozīmīgs faktors tiesas neatkarības un autoritātes nodrošināšanā. Lai adekvāti reaģētu uz kritiku, jālīdzsvaro divas fundamentālas konstitucionālas vērtības – vārda brīvība, no vienas puses, un tiesas autoritāte un neatkarība, no otras puses.⁴³⁵

Sabiedrības uzticēšanās un cieņa pret tiesu varu ir viens no priekšnoteikumiem efektīvai tiesu sistēmai un līdz ar to arī uz tiesiskumu balstītai demokrātijai. Daudzi faktori, piemēram, netaisnīga, nepamatota un nekompetenta kritika vai nepareiza izpratne par tiesas lomu, var negatīvi ietekmēt sabiedrības uzticēšanos un cieņu pret tiesu varu. Lai veicinātu sabiedrības uzticēšanos, liela nozīme ir gan pašai tiesu varai, gan arī likumdevējam, izpildvarai⁴³⁶ un arī medijiem. Tiesnešiem ir noteikti augsti uzvedības un ētikas standarti. Pienākums respektēt savas profesijas standartu un ievērot ētikas normas attiecas arī uz žurnālistiem. Līdz ar to tiesnešu un žurnālistu ētikas kodeksi kalpo par ceļvežiem šaubīgās situācijās, kuras interneta laikmetā, saīsinoties ziņu pārbaudes laikam, rodas arvien biežāk.⁴³⁷

⁴³² Gailīte D., Kakstāns Ā. *Tiesu kritika ir jānošķir no uzbrukumiem tiesai*. Jurista Vārds, 2018. 6. februāris, Nr. 6 (1012), 6.–10. lpp.

⁴³³ Turpat.

⁴³⁴ Jurcēna L. *Kritika: tiesu varas autoritātes stiprinātāja un tiesnešu neatkarības veicinātāja*. Jurista Vārds, 2017. 27. jūnijs, Nr. 27 (981), 10.–17. lpp.

⁴³⁵ Turpat.

⁴³⁶ Satversmes tiesas 2010. gada 18. janvāra spriedums lietā Nr. 2009-11-01 "Par likuma "Par tiesu varu" pārejas noteikumu 20. punkta otrā teikuma (2009. gada 16. jūnija redakcijā) un trešā teikuma (2009. gada 1. decembra redakcijā), ciktāl tie noteic zemesgrāmatu nodaļu tiesnešu atbildību, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 83. un 107. pantam". *Latvijas Vēstnesis*, 2010. 16. decembris, Nr. 199, 10.3. punkts.

⁴³⁷ Skat. arī: Rokasgrāmata žurnālistiem. Īsi par mediju likumiem. Re:Baltica un SSE Riga Mediju studiju centrs, 2018. Pieejama: <https://lv.baltic.media/assets/downloads/Rokasgr%C4%81mata%20%C5%BEurn%C4%81listiem.pdf> (aplūkots 29.01.2019.).

4. Komunikācijas stils un stratēģiskais mērķis

Sabiedrības informētības līmenis un tiesvedību atspoguļojuma kvalitāte ir nepastarpināti un cieši saistīta ar abu pušu – tiesu un mediju – sadarbību, atvērtību komunikācijai un profesionālo standartu ievērošanu.⁴³⁸

Lai gan digitālais laikmets biedē ar visādiem bubuļiem, tomēr "lai cik plašas iespējas arī piedāvātu komunikāciju tehnoloģijas, to labā vai ļaunā ietekme ir pilnībā atkarīga no cilvēkiem. Aizmirstiet visas pasacīņas par to, ka mašīnas pārņems varu pasaulē. Nākotne ir tikai mūsu pašu ziņā".⁴³⁹ Neviens sociālais tīkls vai digitālā tehnoloģija cilvēkiem neatņems iespēju sarunāties un veidot dialogu. Lielākais mūsu ienaidnieks drīzāk esam mēs paši. Ja nu ir jāizcīna kādas cīņas, tad tās ir iekšējās. Tas, kā domājam, kā uztveram, kā vērtējam, kam ticam – tie ir neredzamie, bet ļoti jaudīgie spēki, kuri ietekmē to, kā katrā konkrētā situācijā reaģējam, jūtamies un rīkojamies.⁴⁴⁰

Konstitucionālā atbildība par savu pienākumu izpildi liek pārdomāt komunikācijas stilu un mērķus, kas jāsasniedz. Gan žurnālistu, gan tiesnešu mērķim būtu jābūt stiprināt uzticēšanos valstij. Tas nozīmē gan atklāt likuma pārkāpumus, gan arī skaidrot pieņemtos lēmumus. Mērķis ir veidot dialogu un novērst vai apstiprināt šaubas par to, vai konkrētais gadījums ir uzskatāms par tādu, kurā demokrātiskas un tiesiskas valsts vērtības ir apdraudētas. Ja tiesnesis vai žurnālists savstarpējā komunikācijā paliek nesaprasts, tad tas ir liels zaudējums valstij kopumā. Savukārt abi ir uzvarētāji, ja tiesnesis ir izskaidrojis pieņemto lēmumu un žurnālists sapratis, kāpēc konkrētajā strīdā tiesnesis ir pieņēmis tieši šādu lēmumu. Demokrātiskas un tiesiskas valsts īstenās uzvaras ir tad, kad neviens nav zaudētājs. Mēs nekarojam viens ar otru, mēs necenšamies viens otru pārspēt un pakļaut spiedienam, mēs visi iestājamies par lielāku

⁴³⁸ Ruduša R. Mediju loma sabiedrības informētībā par svarīgām tiesvedībām. Tēzes zinātniskajai konferencei "Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesiešiem un tiesu sistēmu kopumā" 2018. gada 26. janvārī Rīgā. Pieejams: http://blogi.lu.lv/tzpi/files/2018/01/T%C4%93zes_R.Rudu%C5%A1a.docx_.pdf (aplūkots 29.01.2019.).

⁴³⁹ Šmits E., Koens Dž. *Jaunais digitālais laikmets*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2017.

⁴⁴⁰ Twitter, @Tornakalns_eu, 2018. gada 15. janvāris.

un skaidrojošāku patiesību.⁴⁴¹ Tā ir jauna komunikācijas stratēģija – mēs cieņpilni sarunājamies par valstiski nozīmīgām tēmām.

Kopsavilkums

Tiesnešu un žurnālistu atbildība par valstiskumu sākas brīdī, kad tiek dots solījums ievērot profesijas standartu, kas izriet no Latvijas Republikas Satversmē noteiktā demokrātiskas un tiesiskas valsts principa. Lai pienācīgi izpildītu konstitucionālos pienākumus, jāizmanto faktiski viena metode, kura aicina aptvert, ka ir tikai zvaigžņotā debess virs mums un morālais likums mūsos.⁴⁴²

⁴⁴¹ Paičs I. *Devīņi dvēseles uzdevumi*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2017.

⁴⁴² Imanuels Kants savulaik ir teicis: "Nekas nerada mani lielāku izbrīnu kā zvaigžņotā debess virs manas galvas un morālais likums mani." Skat.: Kants I. *Tirā prāta kritika*. Rīga: Zinātne, 2011.

3.5. Tiesneša finansiālā drošība un sabiedrības viedoklis

Laila Juncēna⁴⁴³

Saturs

1. Neatkarīga tiesa kā tiesiskas valsts stūrakmens.....	231
2. Tiesneša finansiālā drošība – tiesneša neatkarības būtiska garantija	235
3. Sabiedrības uzticēšanās tiesām	238
4. Sabiedrības viedokļa un tiesneša finansiālās drošības mijiedarbība	241
Kopsavilkums.....	247

Sabiedrības viedoklis lielākā vai mazākā mērā, tieši vai netieši ietekmē jebkuru sociālu procesu, tostarp dažādus ar tiesas neatkarību saistītus jautājumus. Tiesību literatūrā biežāk aplūkota sabiedrības viedokļa ietekme uz tiesas nolēmumiem, proti, uz tiesneša individuālo neatkarību un spēju objektīvi izskatīt lietu un pieņemt taisnīgu lēmumu.⁴⁴⁴ Vienlaikus arī paši tiesas nolēmumi ietekmē sabiedrības viedokli.⁴⁴⁵ Sabiedrības viedoklis būtiski ietekmē arī tiesnešu amatā apstiprināšanu – tiesneša amata kandidātu izvēli un atlasi.⁴⁴⁶

Sabiedrības viedoklis par tiesu un tiesnešiem kalpo kā uzticēšanās līmeņa indikators. Sabiedrības uzticēšanās un cieņa pret tiesu varu ir viens no priekšnoteikumiem efektīvai tiesu sistēmai un līdz ar to arī uz tiesiskuma balstītai demokrātijai. Daudzi faktori, piemēram, netaisnīga un nekompetenta kritika vai nepareiza izpratne par

⁴⁴³ Biznesa augstskolas "Turība" doktorante. Bijušā Satversmes priekšsēdētāja padomniece. Šobrīd vadošā eksperte ES finansētā programmā Kirgizstānā.

⁴⁴⁴ Clark U.S. *The Separation of Powers, Court Curbing, and Judicial Legitimacy*, 53 AM. J. POL. SCI., 2009, S. 971, 985; Giles M.W., Blackstone B. & Vining R.L.Jr. *The Supreme Court in American Democracy: Unraveling the Linkages Between Public Opinion and Judicial Decision Making*, 70 J. POL., 2008, S. 293, 296, 303; McGuire K.T. & Stimson J.A. *The Least Dangerous Branch Revisited: New Evidence on Supreme Court Responsiveness to Public Preferences*, 66 J. POL., 2004, S. 1018, 1033; Flemming R.B. & Wood D.B. *The Public and the Supreme Court: Individual Justice Responsiveness to American Policy Moods*, 41 AM. J. POL. SCI., 1997, S. 468, 474, 482; Mishler W. & Sheehan R.S. *Public Opinion, the Attitudinal Model, and Supreme Court Decision Making: A Micro-Analytic Perspective*, 58 J. POL., 1996, S. 169, 180.

⁴⁴⁵ Linos K. and Twist K. *The Supreme Court, the Media, and Public Opinion: Comparing Experimental and Observational Methods*. The Journal of Legal Studies 45, No 2, June 2016, S. 223–254.

⁴⁴⁶ Norpoth H. & Segal J.A. *Comment, Popular Influence on Supreme Court Decisions*, 88 AM. POL. SCI. REV., 1994, S. 711.

tiesas lomu var negatīvi ietekmēt sabiedrības viedokli un līdz ar to arī uzticēšanos un cieņu pret tiesu varu.⁴⁴⁷ Tāpēc uzmanība ir jāpievērš tiesas īpašajai lomai sabiedrībā. Kā tiesiskais valsts pamatvērtības – tiesiskuma – nodrošinātājam, lai tā veiksmīgi pildītu savus pienākumus, tiesai ir jābauda sabiedrības uzticība.⁴⁴⁸

Vienlaikus sabiedrības viedoklis ietekmē arī atsevišķas tiesneša neatkarības garantijas. Savukārt dažādu garantiju īstenošana var atstāt iespaidu uz sabiedrības viedokli par tiesu. Tāpēc, nodrošinot un īstenojot tiesneša neatkarības garantijas, tostarp tiesneša finansiālās drošības prasību, nepieciešams rēķināties ar sabiedrības viedokli, proti, uzklaut to, nepieļaut tā nepamatotu ietekmi un vienlaikus sniegt objektīvu, vispusīgu, saprotamu (uztveramu) informāciju, kas nepieciešama sabiedrības viedokļa veidošanai.

Šajā rakstā autore aplūkos sabiedrības viedokļa saistību ar vienu no neatkarīgas tiesas elementiem – tiesneša finansiālo drošību. Raksta mērķis ir apzināt sabiedrības viedokļa ietekmi uz vienu no tiesneša neatkarības garantijām – finansiālo drošību, identificēt iespējamās riskus un piedāvāt risinājumus, kā demokrātiskā tiesiskā valstī, informējot un uzklautot sabiedrību, līdzsvarot dažādas intereses un īstenot tiesnešu finansiālo drošību.

Lai sasniegtu raksta mērķi, autore visupirms sniedz vispārīgu ieskatu par neatkarīgas tiesas lomu un nozīmi demokrātiskā tiesiskā valstī. Raksta otrajā daļā analizēts tiesneša finansiālās drošības saturs. Trešajā daļā autore skaidro sabiedrības uzticēšanās tiesai nozīmi tiesiskā demokrātiskā valstī. Ceturtajā daļā izvērtēta sabiedrības viedokļa un tiesneša finansiālās drošības mijiedarbība.

1. Neatkarīga tiesa kā tiesiskais valsts stūrakmens

Neatkarīgas tiesas saturs un nozīme atklāta tiesību literatūrā, starptautiskajos līgumos, starptautisko institūciju izstrādātajos dokumentos, starptautisko un nacionālo tiesu praksē.

Pastāv samērā liela vienprātība par neatkarīgas tiesas lomu demokrātiskā tiesiskā valstī, par neatkarības mērķiem, saturu un tās

⁴⁴⁷ Kanādas Augstākās tiesas 2001. gada 7. jūnija spriedums lietā *Therrien (Re)* 2 SCR 3, No 27004, para 110.

⁴⁴⁸ ECT 26.04.1995. spriedums *Prager and Oberschlick v. Austria*. (iesniegums Nr. 15974/90), para 34.

īstenošanas principiem. Tiesneša neatkarība tiek aplūkota kā būtiska modernas demokrātiskas valsts, proti, liberālās demokrātijas pazīme.⁴⁴⁹ Neatkarīga tiesa tiek uzskatīta par tiesiskuma pilāru,⁴⁵⁰ stūrakmeni,⁴⁵¹ priekšnoteikumu,⁴⁵² centrālo tiesiskuma elementu,⁴⁵³ tiesiskas valsts obligātu priekšnoteikumu.⁴⁵⁴ Literatūrā analizēta arī tiesneša neatkarības centrālā loma cilvēktiesību jautājumos, jo tikai neatkarīga un objektīva strīdu izšķiršana var nodrošināt cilvēktiesību aizsardzību.⁴⁵⁵

Arī Satversmes tiesa tiesneša neatkarību aplūkojusi kā līdzekli demokrātijas un tiesiskuma nodrošināšanai un stiprināšanai, kā arī obligātu priekšnosacījumu tiesību uz taisnīgu tiesu īstenošanai,⁴⁵⁶

⁴⁴⁹ Sartori G. *Democratic Theory*. Detroit: Wayne State University Press, 1962; Schwarzschild M. *Judicial Independence and Judicial Hubris*. Shetreet S., Forsyth C. (Eds.). *The Culture of Judicial Independence. Conceptual Foundations and Practical Challenges*. Leiden. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2012, S. 177; House of Lords 16.12.2004. Judgment A and others v. Secretary of State for the Home Department, UKHL 56, para 42.

⁴⁵⁰ Shetreet S. *Judicial Independence, Liberty, Democracy and International Economy*. Shetreet S. (Ed.). *The Culture of Judicial Independence. Rule of Law and World Peace*. Leiden. Boston: Brill Nijhoff, 2014, S. 14; The Mount Scopus International Standards of Judicial Independence, 2008, A. National Judges, para 1.1., <http://www.jiwp.org/mt-scopus-standards> (aplūkots 11.01.2019.);

Rechberger W.H. *Judicial Independence and the Three Highest Courts in Austria*. In: Shetreet S. (Ed.). *The Culture of Judicial Independence. Rule of Law and World Peace*. 2014, Leiden. Boston, p. 446.

⁴⁵¹ House of Lords 16.12.2004. Judgment A and others v. Secretary of State for the Home Department, UKHL 56, para 42; Parau C.E. *The Drive for Judicial Supremacy*. Seibert-Fohr A. (Ed.). *Judicial Independence in Transition*. Berlin, Heidelberg: Springer, 2012, S. 618.

⁴⁵² Shetreet S. *The Mt. Scopus International Standards of Judicial Independence: The Innovative Concepts and the Formulation of a Consensus in a Legal Culture of Diversity*. Shetreet S., Forsyth C. (Eds.). *The Culture of Judicial Independence. Conceptual Foundations and Practical Challenges*. Leiden. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2012, S. 476; Shetreet S., Forsyth C. *The Culture of Judicial Independence. Conceptual Foundations and Practical Challenges*. Leiden. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2012 Preface; Shetreet S. *The Culture of Judicial Independence. Rule of Law and World Peace*. Leiden. Boston: Brill Nijhoff, 2014, S. XXXIV.

⁴⁵³ Rios-Figueroa J., Staton J.K. *Unpacking the Rule of Law: A Review of Judicial Independence Measures*, 2009, S. 1, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1434234, (aplūkots 21.03.2017.); Seibert-Fohr A. *Judicial Independence in Transition*. Berlin, Heidelberg: Springer, 2012, S. VII; Shetreet S. *The Culture of Judicial Independence. Rule of Law and World Peace*. Leiden. Boston: Brill Nijhoff, 2014, S. XXXIV.

⁴⁵⁴ Briede J. *Satversmes 83. panta komentārs. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VI nodaļa. Tiesa. VII nodaļa. Valsts kontrole*. Latvijas Vēstnesis, 2013, 52. lpp.

⁴⁵⁵ Shetreet S. *The Culture of Judicial Independence. Rule of Law and World Peace*. Leiden. Boston: Brill Nijhoff, 2014, S. XXXIV; Shetreet S., Forsyth C. *The Culture of Judicial Independence. Conceptual Foundations and Practical Challenges*. Leiden. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2012, Preface; Kanādas Augstākās tiesas 1996. gada 21. novembra spriedums lietā *Cooper v. Canada (Human Rights Commission)* 3 SCR 854, No 24134, 24135, para 16.

⁴⁵⁶ *Satversmes tiesas* 2010. gada 18. janvāra spriedums lietā Nr. 2009-11-01 "Par likuma "Par tiesu varu" pārejas noteikumu 7. punkta otrā teikuma un 17. punkta (2008. gada 14. novembra likuma redakcijā) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 83. un 107. pantam", 7. punkts (turpmāk – *Satversmes tiesas* 2010. gada 18. janvāra spriedums lietā Nr. 2009-11-01).

norādot, ka cilvēka tiesību efektīva īstenošana nav iespējama, ja tiesneši nav neatkarīgi,⁴⁵⁷ un ka tikai neatkarīga tiesa garantē tiesiskuma nosargāšanu sabiedrības un valsts interesēs.⁴⁵⁸

No vienas puses, tiesneši spriež tiesu un tā ir viņu ekskluzīvā funkcija. No otras – aizvien vairāk tiek atzīts, ka tiesnešu kompetence un īpašās zināšanas būtu jāizmanto sabiedrības labā.⁴⁵⁹ Ir grūti atrast cilvēkiem būtiskas jomas, kuras nebūtu skāruši tiesas nolēmumi. Mūsdienās palielinās neatkarīgas tiesas loma globalizācijas procesos, tirdzniecības, ekonomikas un investīciju nodrošināšanas jomā.⁴⁶⁰ Efektīva un neatkarīga tiesu sistēma tiek aplūkota kā sociālās stabilitātes, progresa un izaugsmes veicinātāja.⁴⁶¹ Turklāt neatkarīgas tiesas nozīme aplūkota gan nacionālā, gan starptautiskā līmenī.⁴⁶² Tiesneša neatkarība ir pamatā pienācīgai sabiedrības funkcionēšanai,⁴⁶³ proti, ekonomiskajai drošībai un brīvai tirdzniecībai, labai pārvaldībai un sabiedriskajai kārtībai. Tiesneša neatkarība tiek uzskatīta par sakārtotas ekonomikas pamatu. Iedzīvotāju un sabiedrības labklājība kļūs aizvien atkarīgāka no tiesas nolēmumu satura un termiņa, kādā tas tiek pieņemts.⁴⁶⁴

Ari Satversmes tiesas judikatūrā ir norādīts, ka vienīgi tiesiskā valstī veiksmīgi darbojas tirgus ekonomika un tiek radīti personas un sabiedrības attīstībai nepieciešamie apstākļi. Tādējādi valsts lab-

⁴⁵⁷ Satversmes tiesas 2010. gada 18. janvāra spriedums lietā Nr. 2009-11-01, 7.1. punkts.

⁴⁵⁸ Turpat, 7.2. punkts.

⁴⁵⁹ Cooray A. Standards of Judicial Behaviour and the Impact of Codes of Conduct. Shetreet S., Forsyth C. (Eds.). *The Culture of Judicial Independence. Conceptual Foundations and Practical Challenges*. Leiden. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2012, S. 350.

⁴⁶⁰ Shetreet S. Judicial Independence, Liberty, Democracy and International Economy. Shetreet S. (Ed.). *The Culture of Judicial Independence. Rule of Law and World Peace*. Leiden. Boston: Brill Nijhoff, 2014, S. 14; Shetreet S., Forsyth C. *The Culture of Judicial Independence. Conceptual Foundations and Practical Challenges*. Leiden. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2012, Preface; Shetreet S. (2014). *Judicial Independence, Liberty, Democracy and International Economy*. Shetreet S. (Ed.). *The Culture of Judicial Independence. Rule of Law and World Peace*. Leiden. Boston: Brill Nijhoff, 2014, S. 14.

⁴⁶¹ Shetreet S. *The Normative Cycle of Shaping Judicial Independence in Domestic and International Law: The Mutual Impact of National and International Jurisprudence and Contemporary Practical and Conceptual Challenges*. Chicago Journal of International Law, 10 (1), 2009, S. 277.

⁴⁶² Shetreet S. Judicial Independence, Liberty, Democracy and International Economy. Shetreet S. (Ed.). *The Culture of Judicial Independence. Rule of Law and World Peace*. Leiden. Boston: Brill Nijhoff, 2014, S. 14.

⁴⁶³ Kanādas Augstākās tiesas 2002. gada 14. februāra spriedums lietā *Mackin v. New Brunswick* 1 SCR 405, No 27722, para 34.

⁴⁶⁴ Di Federico G. Judicial Independence in Italy. Seibert-Fohr A. (Ed.). *Judicial Independence in Transition*. Berlin, Heidelberg: Springer, 2012, S. 398.

klājība un stabilitāte ir tieši saistīta ar tiesu varas neatkarību. Sekmējot tiesu varas neatkarību, tiek veicināta valsts ekonomiskā un tiesiskā ilgtspēja.⁴⁶⁵

Starptautiskajos dokumentos noteiktā prasība pēc tiesnešu neatkarības ietilpst tiesību uz taisnīgu tiesu saturā. Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. pants noteic, ka ikvienam ir tiesības "uz taisnīgu un atklātu lietas savlaicīgu izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā ar likumu noteiktā tiesā". Līdzīgi formulēts arī ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 14. pants. Bez jau minētajiem Latvijas Republikas ratificētajiem starptautiskajiem līgumiem pastāv vairāki starptautisko institūciju izstrādāti dokumenti, kas pieņemti, lai dalībvalstis savos likumos un praksē vadītos no tajos ietvertajiem principiem un ir izmantojami kā līdzeklis tiesnešu neatkarības kritērija satura noskaidrošanai.⁴⁶⁶ Detalizēts dažādu neatkarības garantiju saturs atklāts arī konstitucionālo tiesu un augstāko tiesu nolēmumos, izskatot lietas par tiesībām uz taisnīgu tiesu un saistībā ar dažādām neatkarības garantijām.⁴⁶⁷

Latvijā spēkā esošais normatīvais regulējums paredz vairākas tiesneša neatkarības garantijas gan Satversmes, gan likuma līmenī. Tomēr uz problēmām tiesas neatkarības izpratnē un respektēšanā (īstenošanā) norāda Satversmes tiesas prakse, kur jau 2010. gadā pirmajā tā sauktajā tiesnešu algu lietā⁴⁶⁸ tiesa sprieduma tekstā ir iekļāvusi teju rokasgrāmatu, lai turpmāk visi valsts varas atzari izvairītos no nevajadzīgām, valsts resursus izšķērdējošām diskusijām (gan likumdošanas procesā, gan Satversmes tiesā izskatot lietas likumā noteiktajā kārtībā) par tiesneša neatkarības saturu un no tā izrietošajām prasībām. Diemžēl minētā sprieduma saturs nav novērsis to,

⁴⁶⁵ Satversmes tiesas tiesneses I. Ziemeles atsevišķās domas 2017. gada 26. oktobra sprieduma lietā Nr. 2016-31-01 "Par Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma 4. panta deviņās daļas un 6.1 panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 83. un 107. pantam" (turpmāk – Satversmes tiesas 2017. gada 26. oktobra spriedums lietā Nr. 2016-31-01), 5. punkts.

⁴⁶⁶ Satversmes tiesas 2010. gada 18. janvāra sprieduma lietā Nr. 2009-11-01 7.1. punktā uzskaitīti uz sprieduma taisīšanas brīdi spēkā esošie dokumenti. Pēc 2010. gada izstrādāti vairāki citi Eiropas Padomes, Eiropas Tieslietu padomju asociācijas, Venēcijas komisijas dokumenti.

⁴⁶⁷ ASV Augstākā tiesa, Čehijas Republikas Konstitucionālā tiesa, Kanādas Augstākā tiesa, Lietuvas Republikas Konstitucionālā tiesa, Polijas Konstitucionālais tribunāls, Slovēnijas Konstitucionālā tiesa u.c.

⁴⁶⁸ Satversmes tiesas 2010. gada 18. janvāra spriedums lietā Nr. 2009-11-01.

ka turpmāko gadu laikā Satversmes tiesā ir pieņemti vēl četri⁴⁶⁹ nolēmumi tiesnešu algu lietās. Ņemot vērā šo ne pārāk veiksmīgo likumdevēja un tiesu varas dialogu, Satversmes tiesas 2017. gada 9. novembra spriedumam lietā Nr. 2016-31-01 "Par Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma 4. panta devītās daļas un 6.¹ panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 83. un 107. pantam", proti, piektajam nolēmumam par tiesnešu algām, tika pievienotas Satversmes tiesas tiesneses Inetas Ziemeles atsevišķās domas, kurās tiesnese piekrīt spriedumā ietvertajām atziņām un nolēmumu daļai, tomēr uzskata par nepieciešamu akcentēt vērā ņemamus demokrātiskas tiesiskas valsts principus.⁴⁷⁰ Izskatās, ka tiesnese mēģinājusi atkārtoti izskaidrot tiesneša neatkarības saturu un nozīmi demokrātiskā tiesiskā valstī, īpašu uzsvāru liekot uz tiesneša finansiālās drošības jautājumu.

2. Tiesneša finansiālā drošība – tiesneša neatkarības būtiska garantija

Tiesneša finansiālā drošība ir viena no tiesneša neatkarības neatņemamām sastāvdaļām, un tā ietver pienācīgas atlīdzības, proti, darba samaksas, sociālo garantiju, tai skaitā pensijas, noteikšanu tiesnešiem.

Kāpēc nepieciešama šī garantija? Tā ir garantija pret ārējo ietekmi, proti, kalpo par pienācīgas tiesas spriešanas garantiju, dod pamatu izvirzīt tiesnesim augstas prasības un ļauj saglabāt uzticēšanos viņa kompetencei, neatkarībai un taisnīgumam, rada iespēju piesaistīt kompetentākos juristus.⁴⁷¹ 2010. gada spriedumā Satversmes tiesa norādīja uz

⁴⁶⁹ Satversmes tiesas 2010. gada 18. janvāra spriedums lietā Nr. 2009-11-01, 2010. gada 22. jūnija spriedums lietā Nr. 2009-11-01 "Par likuma "Par tiesu varu" pārejas noteikumu 7. punkta otrā teikuma un 20. punkta otrā teikuma (2009. gada 16. jūnija redakcijā), un 20. punkta trešā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 83. un 107. pantam", 2010. gada 14. decembra spriedums lietā Nr. 2010-39-01 "Par likuma "Par tiesu varu" pārejas noteikumu 20. punkta otrā teikuma (2009. gada 16. jūnija redakcijā) un trešā teikuma (2009. gada 1. decembra redakcijā), ciktāl tie noteic zemesgrāmatu nodaļu tiesnešu atlīdzību, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 83. un 107. pantam", 2012. gada 28. marta lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2011-10-01 "Par Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma [...] atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 83. un 107. pantam", 2017. gada 9. novembra spriedums lietā Nr. 2016-31-01.

⁴⁷⁰ Satversmes tiesas tiesneses I. Ziemeles atsevišķās domas 2017. gada 26. oktobra sprieduma lietā Nr. 2016-31-01.

⁴⁷¹ Satversmes tiesas 2010. gada 18. janvāra spriedums lietā Nr. 2009-11-01, 11.1. punkts.

vairākiem būtiskiem finansiālās drošības aspektiem. Pirmkārt, finansiālā drošība ir viena no tiesneša neatkarības garantijām, viens no būtiskākajiem tiesnešu neatkarības nodrošināšanas elementiem. Otrkārt, ņemot vērā tiesneša īpašo statusu un "uz mūžu" paredzēto pilnvaru termiņu, finansiālā drošība ietver ne tikai to samaksu un sociālās garantijas, ko tiesnesis saņem, pildot amata pienākumus, bet arī sociālās garantijas pēc amata termiņa beigām, proti, tiesneša pensiju.⁴⁷² Treškārt, finansiālā drošība ir tieši saistīta ar tiesnesim noteiktajām prasībām un viņa kompetenci. Ceturtkārt, tiesneša finansiālā drošība ietver aizliegumu samazināt tiesneša atlidzības faktisko vērtību viņa pilnvaru laikā.⁴⁷³ 2017. gada spriedumā Satversmes tiesa norādīja, ka tiesneša finansiālā drošība ietver ne vien viņa iztiku, bet, ņemot vērā tiesneša amata nozīmīgumu sabiedrībā, arī noteiktu dzīves kvalitāti jeb līmeni un spēju parūpēties par savas ģimenes⁴⁷⁴ labklājību.⁴⁷⁵

Tiesneša finansiālā drošība tiesnešiem nepieciešama kā garantija pret ārējo ietekmi, tai skaitā, politisko iejaukšanos ar ekonomisku manipulāciju starpniecību un kvalifikācijas nodrošināšanas garantija,⁴⁷⁶ un ir viena no reālajām garantijām, ko uz mūžu amatā ievēlēts tiesnesis izjūt kā ikdienas atbalstu neatkarīgas tiesas spriešanā.⁴⁷⁷

Uz tiesneša finansiālo drošību attiecināmas tēzes, kas ir pamatā tiesneša neatkarības prasībai.⁴⁷⁸ Pirmkārt, tiesas un tiesneša neatkarība nav pašmērķis, bet gan līdzeklis⁴⁷⁹ demokrātijas un tiesiskuma nodrošināša-

⁴⁷² Sistēma, kas paredz tiesnešu atrašanos amatā "uz mūžu" nebūtu efektīva attiecībā uz tiesneša neatkarības nodrošināšanu, ja tiesnešiem nebūtu zināma finansiāla drošība pēc amata termiņa beigām. (Jackson V.C. *Judicial Independence: Structure, Context, Attitude*. Seibert-Fohr A. (Ed.). *Judicial Independence in Transition*. Berlin, Heidelberg: Springer, 2012, S. 39.)

⁴⁷³ Satversmes tiesas 2010. gada 18. janvāra spriedums lietā Nr. 2009-11-01, 10.2., 11.1., 11.2. punkts.

⁴⁷⁴ Francijā atalgojums tiesnešiem tiek noteikts tāds, lai viņi varētu nodrošināt apmierinošu dzīvi sev un savai ģimenei. (Garapon A., Epineuse H. *Judicial Independence in France*. Seibert-Fohr A. (Ed.). *Judicial Independence in Transition*. Berlin, Heidelberg: Springer, 2012, S. 286.). Arī Šveicē tiesnešu atalgojuma apmērs tiek noteikts, lai tiesneši spētu nodrošināt sevi un savu ģimeni. (Kiener R. *Judicial Independence in Switzerland*. Seibert-Fohr A. (Ed.). *Judicial Independence in Transition*. Berlin, Heidelberg: Springer, 2012, S. 421.)

⁴⁷⁵ Satversmes tiesas 2017. gada 9. novembra spriedums lietā Nr. 2016-31-01, 21.2. punkts.

⁴⁷⁶ Satversmes tiesas 2010. gada 18. janvāra spriedums lietā Nr. 2009-11-01, 11.1. punkts.

⁴⁷⁷ Satversmes tiesas tiesneses I. Ziemeles atsevišķās domas 2017. gada 26. oktobra sprieduma lietā Nr. 2016-31-01, 6. punkts.

⁴⁷⁸ Satversmes tiesa ir norādījusi, ka tiesnešu neatkarība ir saistīta ar vairākam neatkarības garantijām. Visas šīs garantijas ir cieši saistītas, un, ja kaut viena no tām tiek nesamērīgi ierobežota, tad tiek pārkāpts tiesnešu neatkarības princips un līdz ar to apdraudēta tiesas pamatfunkciju veikšana un cilvēka tiesību un brīvību nodrošināšana. (Satversmes tiesas 2010. gada 18. janvāra spriedums lietā Nr. 2009-11-01, 8.2. punkts).

⁴⁷⁹ Kanādas Augstākās tiesas 1992. gada 13. februāra spriedums lietā *Ref re Remuneration of Judges of*

nai un stiprināšanai, kā arī obligāts priekšnosacījums tiesību uz taisnīgu tiesu efektīvai istenošanai.⁴⁸⁰ Tiesneša finansiālās drošības konstitucionālās garantijas mērķis nav dot labumu tiesnešiem. Labums, ko tiesneši gūst no finansiālās drošības, ir tikai sekundārs. Tādējādi finansiālā drošība ir jāsaprot kā tiesneša neatkarības aspekts, kas nav pašmērķis. Otrkārt, tiesneša neatkarība un līdz ar to arī tiesneša finansiālā drošība ir viens no demokrātiskas tiesiskas valsts centrālajiem elementiem, jo tā ir pamatā varas dalīšanas un tiesiskuma nodrošināšanai, kā arī pienācīgai sabiedrības funkcionēšanai, proti, cilvēktiesību aizsardzībai, ekonomiskajai drošībai un brīvai tirdzniecībai, labai pārvaldībai un sabiedriskajai kārtībai. Minētās tēzes ir būtiskas, izvērtējot sabiedrības viedokļa un tiesneša finansiālās drošības mijiedarbību.

Satversmes tiesa ir norādījusi: ja kaut viena no tiesneša neatkarības garantijām tiek nesamērīgi ierobežota, tad tiek pārkāpts tiesnešu neatkarības princips un līdz ar to apdraudēta tiesas pamatfunkciju veikšana un cilvēka tiesību un brīvību nodrošināšana.⁴⁸¹ Tāpēc tiesneša finansiālās drošības garantēšana ir būtiska tiesas pamatfunkciju veikšanai un cilvēka tiesību un brīvību nodrošināšanai.⁴⁸² Te parādās "ķēde": negatīvi ietekmējot tiesnešu finansiālo drošību, tiek aizskarta un apdraudēta tiesneša neatkarība, kas savukārt apdraud tiesas spēju veikt savu pamatfunkciju – spriest neatkarīgu tiesu, kas gala rezultātā atduras pret katru no mums – sabiedrības locekli.

Jebkāda negatīvai un nesamērīgai ietekmei uz tiesnešu finansiālo drošību ir tālejošas sekas. Nedz sabiedrība kopumā, nedz arī katrs indivīds, nedz valsts neizjūt uzreiz ietekmes negatīvo rezultātu. Ilgtermiņa riski ir kvalitātes zaudēšana un korupcijas iespējamība.

Tiesneša finansiālās neatkarības jautājums ir nevis tikai tiesnešu, bet gan visas sabiedrības interese.⁴⁸³ Tas, protams, nenozīmē, ka sabiedrībai nav jāpaūz viedoklis par tiesu varu – iespējams, kritisks vai pat negatīvs. Bet tam jābūt pamatotam un uz mērķi vērstam.

the Prov. Court of P.E.I.; Ref re Independence and Impartiality of Judges of the Prov. Court of P.E.I. 3 SCR 3, No 24508, 24778, paras 9–10.

⁴⁸⁰ Satversmes tiesas 2010. gada 18. janvāra spriedums lietā Nr. 2009-11-01, 7. punkts.

⁴⁸¹ Satversmes tiesas 2010. gada 18. janvāra spriedums lietā Nr. 2009-11-01, 8.2. punkts.

⁴⁸² Visās demokrātiskajās tiesiskās valstīs tiesnešu finansiālā drošība nepārprotami ir atzīta par vienu no būtiskākajiem tiesnešu neatkarības nodrošināšanas elementiem (Čehijas Republikas Konstitucionālās tiesas 2005. gada 14. jūlija spriedums lietā Pl. US 34/04).

⁴⁸³ Satversmes tiesas tiesneses I. Ziemeles atsevišķās domas 2017. gada 26. oktobra sprieduma lietā Nr. 2016-31-01, 5. punkts.

3. Sabiedrības uzticēšanās tiesām

Sabiedrības viedokli veido sabiedrības locekļu kopīgie priekšstatī vai uzskati. Taču, mainoties informācijas aprītes veidiem un ātrumam, šodienas apstākļos, runājot par informācijas ietekmi, grūti nošķirt atsevišķu sabiedrības grupu viedokli no vispārējā sabiedrības viedokļa. Atsevišķas iedzīvotāju grupas viedoklis var ietekmēt sabiedrībā notiekošo ātrāk, nekā tiek konstatēts, ka tas nemaz nav sabiedrības kopumā viedoklis. Turklāt demokrātiskā tiesiskā valstī tiek respektēts ne tikai vairākuma viedoklis. Līdz ar to autore, runājot par sabiedrības viedokli, to neidentificē vienīgi ar sabiedrības vairākumā dominējošajiem uzskatiem.

Sabiedrības viedoklis par tiesu un tiesnešiem demonstrē sabiedrības uzticēšanās limeni tiesām. Sabiedrības uzticēšanās tiesām ir būtiska vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, sabiedrības uzticēšanās tiek saistīta ar tiesneša neatkarību. Otrkārt, sabiedrības atbalsts tiesai tiek uzskatīts par vienu no tiesu leģitimitātes avotiem.⁴⁸⁴

Viens no tiesnešu neatkarības mērķiem (sociālais mērķis) ir sabiedrības uzticēšanās nodrošināšana tiesas objektivitātei, kas savukārt ir būtiska tiesu sistēmas efektivitātei. Par efektīvu uzskatāma vienīgi tāda tiesa, kas bauda sabiedrības uzticēšanos, tāpēc, pirmkārt, sabiedrībai jārada pārliecība, ka tiesnešu neatkarība patiešām sasniedz tās mērķus un, otrkārt, sabiedrībai nepieciešams izprast tiesas un tiesneša neatkarības nozīmi demokrātiskā tiesiskā valstī.⁴⁸⁵

Neatkarība ir sabiedrības uzticēšanās priekšnoteikums. Neatka-

⁴⁸⁴ Gan tiesību literatūrā, gan tiesu praksē iespējams izdalīt divus tiesas demokrātiskās leģitimitātes veidus: normatīvo (See Perry M.J. *Protecting Human Rights in a Democracy: What Role for Courts*. Wake Forest Law Review 38, 2003, S. 635, 655–657) un socioloģisko (See Gibson J.L. and Caldeira G.A. *Citizens, Courts, and Confirmations*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2009, S. 38; ASV Augstākās tiesas spriedums lietā *Republican Party of Minn. v. White*, 536 U. S. 765, 793, 2002, tiesneša Kennedy J. piekritošais viedoklis).

Tomēr pastāv viedoklis, ka arī socioloģiskā, proti, uz sabiedrības uzticēšanos balstītā leģitimitāte tiek iegūta, pamatojoties uz tiesiskiem un motivētiem spriedumiem, nevis sekojot sabiedrības viedoklim.

Tiesnešu leģitimitātes jēdziens pēdējos gadu desmitos ir mainījies. ASV, norādot, ka Augstākajai tiesai ir leģitimitāte, ar to saprot, ka sabiedrības viedokļa aptaujas liecina par augsta līmeņa sabiedrības atbalstu tiesai. (Bassok O. *The changing understanding of judicial legitimacy*. Scheinin M., Krunke H., Aksenova M (Eds.). *Judges as Guardians of Constitutionalism and Human Rights*. UK, USA, Edward Elgar Publishing Ltd, 2016, S. 51).

⁴⁸⁵ Kanādas Augstākās tiesas 1992. gada 13. februāra spriedums lietā *Ref re Remuneration of Judges of the Prov. Court of P.E.I.; Ref re Independence and Impartiality of Judges of the Prov. Court of P.E.I.* 3 SCR 3, No 24508, 24778, parāgs 9–10.

riba un objektivitāte ne tikai dod iespēju izspriest taisnīgi konkrētu lietu, bet arī veicina sabiedrības uzticēšanos tiesas spriešanai. Citas vērtības, kas veicina uzticēšanās saglabāšanu, ir pieeja tiesai, vienlīdzība tiesību priekšā, citu juridisko profesiju pārstāvju neatkarība un profesionalitāte, lietas izskatīšana saprātīgā termiņā.⁴⁸⁶ Arī tiesneša personīgās īpašības un uzvedība gan tiesā, gan ārpus tās ietekmē tiesu sistēmu kopumā un līdz ar to arī sabiedrības uzticēšanos tiesu sistēmai.⁴⁸⁷ Bez šīs uzticēšanās tiesu sistēma nevar pretendēt uz cieņu un tās darbības un lēmumu akceptēšanu. Līdz ar to uzticēšanās ir būtiska tiesas efektīvai darbībai.⁴⁸⁸ Ja tiesu sistēma zaudē sabiedrības cieņu, tā zaudē efektivitāti. Vienlaikus sabiedrības uzticēšanās tiesu sistēmai ir arī atbalsts tiesas neatkarības saglabāšanai.⁴⁸⁹

Pastāv viedoklis, ka tiesnešu neatkarība pasargā tiesnešus no sabiedrības viedokļa svārstībām. Tiesneša neatkarība ietver arī prasību pēc individuāla tiesneša neatkarības no sabiedrības viedokļa. Savukārt tiesneša neatkarība no sabiedrības viedokļa un no politiskā spiediena kalpo nozīmīgiem mērķiem – tā veicina neitrālu un objektīvu strīdu izspriešanu.⁴⁹⁰ Vērā ņemams ir arī uzskats, ka uzticēšanās tiesai un sabiedrības atbalsts zināmā mērā pasargā tiesu varu no ārējās nepienācīgas ietekmes.⁴⁹¹

Sabiedrības viedoklis un tiesu neatkarība līdzāspastāv arī kā divas būtiskas tiesu sistēmas pamatvērtības.⁴⁹² Pārējās vērtības ir procesuālais taisnīgums, efektivitāte, pieeja tiesai, tiesu varas aizsardzība

⁴⁸⁶ Kanādas Augstākās tiesas 1990. gada 5. decembra spriedums lietā *R. v. Lippé* 2 SCR 114, No 22072.

⁴⁸⁷ Kanādas Augstākās tiesas 2001. gada 7. jūnija spriedums lietā *Therrien (Re)* 2 SCR 3, No 27004, para 110.

⁴⁸⁸ Kanādas Augstākās tiesas 1985. gada 19. decembra spriedums lietā *Valente v. The Queen* 2 SCR 673, No 17583, para 22; Kanādas Augstākās tiesas 1990. gada 5. decembra spriedums lietā *R. v. Lippé* 2 SCR 114, No 22072; Kanādas Augstākās tiesas 2005. gada 22. jūlija spriedums lietā *Provincial Court Judges' Assn. of New Brunswick v. New Brunswick (Minister of Justice)* 2 SCR 286, No 29525, 30006, 30148, 30477, para 6.

⁴⁸⁹ ANO Ekonomisko un sociālo lietu padomes Tiesnešu uzvedības Bangaloras principi, 2002, 1.6. punkts.

⁴⁹⁰ Charles C. Judicial Independence: How Can You Tell if You See It? And, Who Cares? 2002, S. 134–147. In: Burbank S.B. & Friedman B. (Eds.). *Judicial Independence at the Crossroads: An Interdisciplinary Approach*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

⁴⁹¹ Plank T.E. *The Essential Elements of Judicial Independence and the Experience of Pre-Soviet Russia*. William & Mary Bill of Rights Journal, Vol. 5, Issue 1, Art. 2, 1996, S. 34.

⁴⁹² Pastāv viedoklis, ka sabiedrības uzticēšanās tiesu varai ir vislielākā šīm varas atzaram piemītošā vērtība. (Bassok O. The changing understanding of judicial legitimacy. Scheinin M., Krunke H., Aksanova M. (Eds.). *Judges as Guardians of Constitutionalism and Human Rights*. UK, USA, Edward Elgar Publishing Ltd, 2016, S. 67).

konstitucionālā līmenī. Katra no šīm vērtībām ļauj tiesai īstenot tās pamatfunkciju – strīdu izšķiršanu. Visas tās ir savstarpēji saistītas, tās viena otru pastiprina. Jebkura no tām var būt kādas citas vērtības priekšnoteikums vai rezultāts. Starp tām var rasties arī spriedze. Pieņācīgā tiesu sistēmā ir jāattīsta jebkura no vērtībām un jānodrošina to līdzsvars gadījumos, kad tās saduras.⁴⁹³ Raksta nākamajā daļā tiks aplūkota divu vērtību – sabiedrības viedokļa kā sabiedrības uzticēšanās izpausmes un finansiālās drošības kā tiesneša neatkarības garantijas līdzāspastāvēšana un iespējamā sadursme.

Kā jau tas iepriekš tika norādīts, sabiedrības atbalsts tiesai tiek uzskatīts par vienu no tiesu leģitimitātes avotiem. Tiesnešu funkciju leģitimitāte citastarp balstās tiesnešu un tiesu spējā iegūt un saglabāt sabiedrības uzticēšanos.⁴⁹⁴ Uzticēšanās tiesām un tiesas autoritāte nebalstās tās funkcijās un pilnvarās, bet gan tiesnešu zināšanās, kompetencē un motivētos spriedumos.⁴⁹⁵ Savukārt tiesas autoritāte,⁴⁹⁶ kas balstās cieņā pret tiesnešiem un viņu augstā novērtējumā,⁴⁹⁷ ir būtisks tiesas ietekmes un varas avots.⁴⁹⁸ Sabiedrības uzticēšanās tiesām zināmā mērā leģitimizē to pieņemtos lēmumus.⁴⁹⁹ Tiesa sekmīgi spēj pildīt savus pienākumus kā tiesiskuma

⁴⁹³ Shetreet S. *Judicial Independence, Liberty, Democracy and International Economy*. Shetreet S. (Ed.). *The Culture of Judicial Independence. Rule of Law and World Peace*. Leiden. Boston: Brill Nijhoff, 2014, S. 40–43.

⁴⁹⁴ Minētais neizslēdz tiesu varas leģitimitātes pamatā esošos trīs avotus: (1) tiesas pienākums motivēt lēmumus, balstot tos uz racionāliem argumentiem; (2) prasība nolēmuma pamatojumu balstīt uz objektīvām, publiski pieejamām tiesību normām, nevis vienkārši uz individuāla tiesneša viedokli; (3) tiesu varas neatkarība no pārējiem varas atzariem, kas garantē pārējo varas atzaru rīcības un lēmumu objektīvu un bezaizspriedumainu tiesiskuma izvērtēšanu. (Masterman R. *The Separation of Powers in the Contemporary Constitution*. Cambridge, UK; New York: Cambridge University Press, 2016, S. 228.).

⁴⁹⁵ Malan K. *Reassessing Judicial Independence and Impartiality against the Backdrop of Judicial Appointments in South Africa*. Southern Africal Legal Information Institute, Potchefstroom Electronic Law Journal, 2014, PER 55, S. 1991.

⁴⁹⁶ Termins "tiesu varas autoritāte" jo īpaši ietver ideju, ka tiesas ir un sabiedrībā kopumā tās tiek pieņemtas kā piemērota vieta likumīgo tiesību un pienākumu noskaidrošanai un ar tām saistīto strīdu izšķiršanai; turklāt sabiedrība kopumā ciena un uzticas tiesas spējai īstenot šo funkciju (ECT 26.04.1979. spriedums lietā *Sunday Times v. The United Kingdom* (iesniegums Nr. 6538/74), para 55).

⁴⁹⁷ Šo vērtējumu tiesnesis var iegūt vienīgi ar zināšanu, kompetences un motivētu spriedumu palīdzību.

⁴⁹⁸ Malan K. *Reassessing Judicial Independence and Impartiality against the Backdrop of Judicial Appointments in South Africa*. Southern Africal Legal Information Institute, Potchefstroom Electronic Law Journal, 2014, PER 55, S. 1991.

⁴⁹⁹ Di Federico G. *Judicial Accountability and Conduct: An Overview*. Seibert-Fohr A. (Ed.). *Judicial Independence in Transition*. Berlin, Heidelberg: Springer, 2012, S. 102.

garantētāja vienīgi tad, ja tā bauda sabiedrības uzticēšanos.⁵⁰⁰ Tāpēc sabiedrības viedoklim par tiesām demokrātiskā tiesiskā valstī ir īpaša nozīme.

4. Sabiedrības viedokļa un tiesneša finansiālās drošības mijiedarbība

Tiesas kontrole ir demokrātiskas sabiedrības un varas dalīšanas fundamentāls stūrakmens, jo patiesi brīvas un demokrātiskas sabiedrības priekšnoteikums ir nopietna politisko brīvību aizsardzība.⁵⁰¹ Tikai neatkarīga tiesa var nodrošināt iespēju brīvi paust un iegūt sabiedrības viedokli par jebkādiem sabiedrībai aktuāliem jautājumiem, tai skaitā, par tiesu varu, tiesu darbību un tiesnešiem. Līdz ar to tiesneša finansiālā drošība kā viens no neatkarīgas tiesas elementiem tieši ietekmē to, cik brīvi sabiedrība var izteikties par tiesu varu kopumā, par atsevišķiem tiesnešiem, konkrētu lietu izspriešanu, tiesu darbību vai par tiesnešu neatkarību un par jebkuru tās elementu, tai skaitā tiesneša finansiālo drošību.

Tiesneša finansiālajai drošībai un sabiedrības viedoklim ir abpusēja ietekme. Tiesneša finansiālās drošības jautājumu risināšana un diskusijas par to ietekmē sabiedrības viedokli par tiesu un tiesnešiem. Savukārt sabiedrības viedoklis tiek ņemts vērā (tieši vai netieši, apzināti vai neapzināti), risinot tiesneša finansiālās drošības jautājumus, kā arī pieņemot lēmumus šajā sakarā gan izpildvarā, gan likumdevēja varā, gan arī pašā tiesu varā.

Tiesneša finansiālā drošība (sociāla un materiāla rakstura garantijas) ir viena no tiesneša neatkarības garantijām.⁵⁰² Iespējas ar sabiedrības viedokli (izmantojot to) ietekmēt tiesneša neatkarības da-

⁵⁰⁰ Judicial Seminar 2018. The Authority of the Judiciary. Background Document. ECHR. S. 10, https://www.echr.coe.int/Documents/Seminar_background_paper_2018_ENG.pdf (aplūkots 01.10.2018.).

⁵⁰¹ Scheinin M., Krunke H., Aksenova M. *Judges as Guardians of Constitutionalism and Human Rights*. Edward Elgar Publishing Ltd., DOI 10.4337/9781785365867, 2016, S. 5.

⁵⁰² Pārējās garantijas: 1) tiesneša amatā atrašanās garantijas (tiesnešu iecelšanas vai apstiprināšanas kārtība, iecelšanai nepieciešamā kvalifikācija, amata saglabāšanas garantijas, nosacījumi paaugstināšanai amatā un pārcelšanai citā amatā, pilnvaru apturēšanas un izbeigšanas nosacījumi), (2) tiesneša neaizskaramība, (3) tiesneša institucionālā (administratīvā) neatkarība un (4) tiesu varas faktiskā neatkarība no izpildvaras vai likumdevēja politiskās ietekmes (Satversmes tiesas 2010. gada 18. janvāra spriedums lietā Nr. 2009-11-01, 8.2. punkts).

žādus elementus (garantijas) ir ļoti atšķirīgas. Sabiedrības viedokļa ietekme var būt gan negatīva, gan pozitīva, gan tieša (uz tiesnesi vai tiesu varu vērsta), gan netieša (ietekmē citus lēmuma pieņēmējus, piemēram, likumdevēju).

Runājot par tiesneša amatā apstiprināšanas garantiju, sabiedrības viedoklim biežāk ir pozitīva ietekme, turklāt tā var attiekties gan uz pašu tiesneša amata kandidātu, gan uz lēmuma pieņēmēju (Latvijas gadījumā – Saeimu).⁵⁰³ Turklāt likumdevējs, piemēram, Satversmes tiesas likumā ir paredzējis pienākumu publicēt tiesnešu kandidatūras, tādējādi sniedzot sabiedrībai informāciju un veicinot sabiedrības diskusiju.⁵⁰⁴

Atšķirīga ir situācija, kad sabiedrības viedoklis saduras ar tiesneša finansiālās drošības garantiju. Tiesneša finansiālo drošību nodrošina likumdevējs, paredzot noteiktu normatīvo regulējumu tiesnešu atlīdzībai (darba samaksu un sociālās garantijas) un piešķirot nepieciešamos līdzekļus budžetā gan tiesnešu atlīdzībai, gan tiesu funkciju nodrošināšanai. Jāatceras, ka tiesu vara nav pašfinansējoša, tāpēc tiesneša finansiālo drošību var ietekmēt pārējie varas atzari.⁵⁰⁵ Šāda ietekme vai pat tikai tās šķietamība ir iespējami jāmazina. Šajā gadījumā sabiedrības viedoklis par tiesu varu ir vērsts uz likumdevēju. Līdz ar to negatīvs sabiedrības viedoklis par tiesu varu vai sabiedrības spiediens var ietekmēt likumdevēja lēmumu, kas savukārt atstāj iespaidu uz tiesneša finansiālo drošību un līdz ar to ietekmē tiesneša neatkarību.

No varas dalīšanas principa izriet noteiktas prasības, kas jāņem vērā likumdošanas procesā, pieņemot lēmumus par tiesu, tai skaitā par tiesnešu finansiālo drošību.⁵⁰⁶ Savukārt no Satversmes 83. panta

⁵⁰³ Satversmes 84. pants. "Tiesnešu apstiprina Saeima, un viņi ir neatceļami. [...]"

⁵⁰⁴ Satversmes tiesas likuma 4. panta ceturtā daļa.

⁵⁰⁵ Šis ir viens no tiesneša finansiālās drošības pamatprincipiem. Pārējie pamatprincipi: (1) tiesneša finansiālā drošība veicina tiesnešu produktivitāti, jo tiesneši, kam nodrošināta finansiālā drošība, drīzāk strādās vairāk, nekā prasa tiesneša pienākums; (2) tiesneša atlīdzība, tai skaitā sociālās garantijas, palīdz atlasīt tiesneša amatam spējīgākos, kompetentākos, zinošākos juristus; (3) nepieciešams nošķirt tiesnesi no finansiālām vai biznesa problēmām, kuras varētu viņu ietekmēt vai pat tikai šķietami varētu ietekmēt viņa funkciju izpildē; (4) tiesnešiem ir jābūt brīviem no tā, ka viņu finansiālais stāvoklis būtu atkarīgs no viņa izšķirtās lietas iznākuma; (5) tiesneša finansiālā drošība pēc amata termiņa beigām ir saistīta ar viņa atrašanos amatā "uz mūžu".

⁵⁰⁶ Satversmes tiesas 2010. gada 18. janvāra spriedums lietā Nr. 2009-11-01, 11.5. punkts.

izriet prasības, kas jāņem vērā, nodrošinot tiesnešu finansiālo drošību.⁵⁰⁷ Līdz ar to sabiedrības viedoklis var būt noderīgs, ja tas palīdz likumdevējam nodrošināt normatīvā regulējuma atbilstību Satversmei. Savukārt sabiedrības viedoklis par atsevišķiem tiesnešiem, par konkrētu tiesas nolēmumu kvalitāti būtu izvērtējams likumā paredzētajā kārtībā⁵⁰⁸ un uz likumdevēja lēmumiem par tiesnešu finansiālo drošību nevarētu atstāt ietekmi. Šajā gadījumā būtiski ir tas, kā likumdevējs spēj uz klausīt, ieklausīties un adekvāti reaģēt uz sabiedrības viedokli.

Sabiedrības viedoklis saduras ar tiesneša finansiālo drošību un neatkarīgas tiesas prasību arī gadījumā, kad, likumdevējs, pamatojot savus lēmumus tiesnešu finansiālās drošības jomā (piemēram, nosakot tiesnešu atlīdzību), izmanto argumentus, kas atstāj negatīvu ietekmi sabiedrībā un tādējādi grauj tiesas autoritāti un mazina sabiedrības uzticēšanos. Piemēram, 2010. gada Satversmes tiesas spriedumā secināts, ka "gan Saeimas, gan ministriju pārstāvji, cenšoties argumentēt tiesnešu atalgojuma atbilstību, salīdzināja to [...] ar, piemēram, ārstu, skolotāju un cietumsargu, atalgojumu, taču nesniedza pamatojumu tam, kāpēc šādas sociālās grupas būtu salīdzināmas".⁵⁰⁹ Šajā gadījumā lielāka ir iespējamība, ka sabiedrības viedoklis par tiesām veidosies, pamatojoties uz likumdevēja publiski izteiktu tiesnešu un cietumsargu atalgojuma salīdzinājumu, nevis pamatojoties uz Satversmes tiesas nolēmumā ietverto argumentāciju, kāpēc tiesiskā valstī tiesnešiem nepieciešams nodrošināt noteikta līmeņa atlīdzību.

Vēl pirms pirmā Satversmes tiesas sprieduma "tiesnešu algu lietā" likumdevēja pārstāvji publiski puda neizpratni par to, ka tiesneši paši lems par savām algām.⁵¹⁰ Minētais apgalvojums radīja samērā negatīvu sabiedrības rezonansi, paužot neizpratni par to, kāpēc ties-

⁵⁰⁷ Skat. raksta II daļu, Satversmes tiesas 2017. gada 26. oktobra spriedums lietā Nr. 2016-31-01, 22.1. punkts.

⁵⁰⁸ Piemēram, disciplinārlietas ietvaros vai pārsūdzot attiecīgo nolēmumu likumā paredzētajā kārtībā.

⁵⁰⁹ Satversmes tiesas 2010. gada 22. jūnija spriedums lietā Nr. 2009-111-01, 19.5. punkts.

⁵¹⁰ Motivēts pamatojums tam, kāpēc Satversmes tiesa ne tikai var, bet tai ir jāizvērtē jautājums par tiesnešu algām (Satversmes tiesa ir kompetenta izvērtēt citu varas atzaru pieņemto lēmumu konstitucionalitāti arī gadījumos, kad šie lēmumi skar tiesu varu) iekļauts Satversmes tiesas 2010. gada 18. janvāra spriedumā lietā Nr. 2009-11-01, 5. punkts.

neši paši var lemt par savu atalgojumu. Satversmes tiesa savā spriedumā iekļāva motivētu pamatojumu, kāpēc Satversmes tiesa ne tikai var, bet tai ir jāizvērtē jautājums par tiesnešu algām (Satversmes tiesa ir kompetenta izvērtēt citu varas atzaru pieņemto lēmumu konstitucionalitāti arī gadījumos, kad šie lēmumi skar tiesu varu).⁵¹¹

Savukārt Polijas likumdevējs demokrātiskai tiesiskai valstij neatbilstošus likumprojektus attiecībā uz tiesu varu virzīja vienlaikus ar kampaņu plašsaziņas līdzekļos par "tiesnešiem kā privilēģēto šķiru", korumpētiem un nekompetentiem tiesnešiem. Tiesiskā valstī, kur nepastāv atsevišķu varas atzaru intereses, likumdevējam jāspēj risināt tiesneša finansiālās drošības jautājumus tā, lai nemazinātu tiesas autoritāti un prestižu sabiedrības acīs.

Lai nodrošinātu uzticēšanos tiesām, pirmkārt, sabiedrībai nepieciešams izprast tiesas un tiesneša neatkarības nozīmi demokrātiskā tiesiskā valstī. Otrkārt, sabiedrībai jārada pārliecība, ka tiesnešu neatkarība patiešām sasniedz tās mērķus. Līdz ar to ar tiesnešu neatkarību saistīti jautājumi jārisina, respektējot varas dalīšanas principu. Svarīgi ir respektēt atšķirīgās valsts varas atzaru lomas un institucionālās iespējas, kā arī nepārkāpt savas robežas un demonstrēt pienācīgu respektu cita varas atzara darbības lēģitīmajai kompetencei.⁵¹²

Minēto izpratni un pārliecību var nodrošināt, izmantojot atklātu un kvalitatīvu komunikāciju. Kaut arī šodienas apstākļos tiesu komunikācija notiek citā līmenī (nevalda vairs viedoklis, ka tiesas komunicē vienīgi ar savu nolēmumu starpniecību), tomēr jāņem vērā, ka tiesas un tiesnešu iespējas iesaistīties diskusijā par tiesību jautājumiem, reaģēt uz kritiku u.c. informāciju ir ierobežotas.⁵¹³ Tāpēc, piemēram, Kanādā, tiesnešu finansiālās drošības jautājumus uzticēts risināt īpašai neatkarīgai komisijai. Kanādas Augstākā tiesa skaidrojusi, ka tiesneša finansiālā drošība ietver trīs prasības:⁵¹⁴

⁵¹¹ Satversmes tiesas 2010. gada 18. janvāra spriedums lietā Nr. 2009-11-01, 5. punkts.

⁵¹² Kanādas Augstākās tiesas 2013. gada 1. augusta spriedums lietā *Ontario v. Criminal Lawyers' Association of Ontario* 3 SCR 3, No 34317, para 29.

⁵¹³ Jurcēna L. *Kritika: tiesu varas autoritātes stiprinātāja un tiesnešu neatkarības veicinātāja*. Jurista Vārds, 2017. 27. jūnijs, Nr. 27 (981).

⁵¹⁴ Kanādas Augstākās tiesas 2005. gada 22. jūlija spriedums lietā *Provincial Court Judges' Assn. of New Brunswick v. New Brunswick (Minister of Justice)* 2 SCR 286, No 29525, 30006, 30148, 30477, para 8.

1) tiesnešu atalgojums var tikt mainīts, tikai vēršoties pie neatkarīgas komisijas;

2) starp tiesu un likumdevēju nevar notikt sarunas (tirgošanās) par atalgojumu;

3) atalgojums nevar nokrist zem minimālā tiesneša amatam atbilstošā līmeņa.

Atalgojuma sarunas un tā rezultātā radītā sabiedrības retorika var negatīvi ietekmēt sabiedrības viedokli par tiesas neatkarību. Lai vai cik tiesneši faktiski būtu neatkarīgi, pastāv draudi, ka sabiedrība varētu domāt, ka tiesneši var tikt ietekmēti par labu vai par sliktu pārējiem varas atzariem atalgojuma sarunu laikā risināto jautājumu dēļ. Tāpēc vēršanās pie neatkarīgas komisijas nepieciešama, lai izvairītos no šādas situācijas.⁵¹⁵ Neatkarīga komisija, kas izdiskutē tiesnešu algu jautājumus un sniedz viedokli, ļauj izvairīties tiesām no situācijas, kad tās pašas nosaka savu atalgojumu un vienlaikus arī palīdz likumdevējam izvairīties no situācijas, kad to vaino manipulēšanā ar tiesu.⁵¹⁶

Izplatīta ir tiesību zinātnieku, advokātu un juristu iesaistīšanās ar tiesu darbību saistītu jautājumu objektīvā analizē un izskaidrošanā. Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir uzsvērusi juristu kā starpnieku starp sabiedrību un tiesām nozīmi tiesiskā valstī, nodrošinot sabiedrības uzticēšanos tiesu varai.⁵¹⁷ Tomēr gan likumdevējam, gan pašai tiesu varai ir jāspēj skaidrot sabiedrībai ar tiesām saistīti jautājumi, tai skaitā tiesneša finansiālās drošības nozīme.

Sabiedrībai ir ne tikai jāstāsta par to, ko tiesa dara, bet arī jāskaidro tiesas loma tiesiskā valstī. Lai mēs nonāktu pie sabiedrības viedokļa, tas ir jāiegūst, proti, jāpauz un jāatspoguļo. Pirms paušanas tas tiek veidots, savukārt pēc atspoguļošanas tas atstāj zināmu ietekmi. Nozīmīgs šajā procesā ir jebkurš posms, un atbildīgi par objektīva sabiedrības viedokļa veidošanu ir visi valsts varas atzari. Līdz ar to sabiedrības viedokļa veidošanā ir nepieciešama tiesu varas un citu valsts varas atzaru atbildīga līdzdarbošanās.

⁵¹⁵ Kanādas Augstākās tiesas 2005. gada 22. jūlija spriedums lietā *Provincial Court Judges' Assn. of New Brunswick v. New Brunswick (Minister of Justice)* 2 SCR 286, No 29525, 30006, 30148, 30477, para 10.

⁵¹⁶ *Ibid.*, para 11.

⁵¹⁷ ECT 21.03.2002. spriedums lietā *Nukula v. Finland* (iesniegums Nr. 31611/96), para 45.

Sabiedrībai nepieciešams skaidrot, ka tiesnešu atalgojuma samazināšanas aizliegums iztulkojams nevis kā privāts ieguvums, bet kā ierobežojums, kas noteikts sabiedrības interesēs,⁵¹⁸ ka noteiktas algas garantija nav tiesu varas labums, bet gan nepieciešamība nodrošināt tiesneša neatkarību, tāpēc tas ir sabiedrības labums,⁵¹⁹ ka pienācīga atalgojuma nodrošināšana ir saistīta ar neatkarīgas un kompetentas tiesas nodrošināšanu, kas ir tiesību uz taisnīgu tiesu sastāvdaļa un līdz ar to visas sabiedrības interese.⁵²⁰

ASV Augstākā tiesa norādījusi, ka Konstitūcijas pants, kas aizliedz tiesnešu atlīdzības samazināšanu, "veicina sabiedrības labklājību [...], palīdzot pamudināt "izglītotus" cilvēkus "atteikties no izdevīgām un ienesīgām nodarbošanās privātā sektorā". Šāds pamudinājums nepastāvētu, ja likumdevējs varētu samazināt tiesnešu atalgojumu, ja vien tas netiktu veikts diskriminējoši.⁵²¹

Katrs finansiālās neatkarības institucionālā līmeņa elements izriet no konstitucionālās prasības, ka attiecības starp tiesu varu un pārējiem varas atzariem pēc iespējas ir jādepolitizē. Šīs prasības mērķis ir pasargāt tiesu varu no citu varas atzaru politikas ieviešanas ar finansiālām manipulācijām, vienlaikus demonstrējot šo aizsardzību (piemērs tam ir jau iepriekš norādītā Kanādas prakse).⁵²² Tieši šai aizsardzības demonstrēšanai ir būtiska nozīme sabiedrības viedokļa veidošanā. Līdzīgi arī tiesneša neatkarību un objektivitāti nepieciešams demonstrēt, jo tiesas spēj baudīt sabiedrības uzticēšanos tikai tad, ja tiesnesis ne tikai ir, bet arī izskatās neatkarīgs un objektīvs.⁵²³ Līdz ar to tiesām savu funkciju efektīvai izpildei nepie-

⁵¹⁸ ASV Augstākās tiesas 1920. gada 1. jūnija spriedums lietā *Evans v. Gore*, 253 U.S. 245.

⁵¹⁹ Kanādas Augstākās tiesas 1992. gada 13. februāra spriedums lietā *Ref re Remuneration of Judges of the Prov. Court of P.E.I.; Ref re Independence and Impartiality of Judges of the Prov. Court of P.E.I.* 3 SCR 3, No 24508, 24778, para 193.

⁵²⁰ ASV Augstākās tiesas 1980. gada 15. decembra spriedums lietā *United States v. Will*, 449 U.S. 200.

⁵²¹ ASV Augstākās tiesas 2001. gada 21. maija spriedums lietā *United States v. Hatter*, Scalia opinion, 532 U.S. 557.

⁵²² Kanādas Augstākās tiesas 2002. gada 14. februāra spriedums lietā *Mackin v. New Brunswick* 1 SCR 405, No 27722, para 54.

⁵²³ Vispārējais neatkarības esamības vai neesamības tests ir jautājums, vai saprātīga un pilnībā par visiem apstākļiem informēta persona uzskatītu, ka konkrētajai tiesai ir nepieciešamais neatkarības statuss. Uzsvārs ir uz neatkarīgā statusa esamību, jo tiesai ir ne vien jābūt patiesi neatkarīgai, bet tai arī saprātīgi jāizskatās neatkarīgai. Tiesas neatkarība ir svarīga, lai saglabātu lietas dalībnieku uzticēšanos tiesas spriešanai. Bez šīs uzticēšanās tiesu sistēma nevar patiesi pretendēt uz leģitimitāti vai radīt tai svarīgu

ciešams veidot sabiedrības viedokli ar kvalitatīvu un gudru dialogu ar sabiedrību starpniecību.

Kopsavilkums

- Tiesneša neatkarība ir līdzeklis demokrātijas un tiesiskuma nodrošināšanai un stiprināšanai, kā arī obligāts priekšnosacījums cilvēka tiesību efektīvai īstenošanai. Neatkarīga tiesa tiek uzskatīta par centrālo tiesiskuma elementu. Mūsdienās ir palielinājusies neatkarīgas tiesas loma – tā tiek aplūkota kā sakārtotas ekonomikas pamats, sociālās stabilitātes, progresa un izaugsmes veicinātāja, kas nodrošina investīciju piesaisti, ekonomikas izaugsmi, brīvu tirdzniecību, labu pārvaldību un sabiedrisko kārtību, valsts labklājību un stabilitāti, valsts ilgtspēju.

- Tiesneša finansiālā drošība ir garantija pret ārējo ietekmi, proti, kalpo par pienācīgas tiesas spriešanas garantiju, dod pamatu izvirzīt tiesnesim augstas prasības un ļauj saglabāt uzticēšanos viņa kompetencei, neatkarībai un taisnīgumam, rada iespēju piesaistīt kompetentākos juristus. Vienlaikus tiesneša finansiālā drošība ir viena no reālajām garantijām, ko uz mūžu amatā ievēlēts tiesnesis izjūt kā ikdienas atbalstu neatkarīgas tiesas spriešanā.

- Tikai neatkarīga tiesa var nodrošināt iespēju brīvi paust un iegūt sabiedrības viedokli par jebkādiem sabiedrībai aktuāliem jautājumiem, tai skaitā par tiesu varu, tiesu darbību un tiesnešiem, tāpēc tiesneša finansiālā drošība kā viens no neatkarīgas tiesas elementiem tieši ietekmē to, cik brīvi sabiedrība var izteikties par tiesu varu kopumā, par atsevišķiem tiesnešiem, konkrētu lietu izspriešanu, tiesu darbību vai par tiesnešu neatkarību un par jebkuru tās elementu, tai skaitā tiesneša finansiālo drošību.

- Tiesneša finansiālajai drošībai un sabiedrības viedoklim ir abpusēja ietekme. Tiesneša finansiālās drošības jautājumu risinā-

cienu un akceptēšanu. Lai šo cieņu radītu un saglabātu, svarīgi, lai tiesas neatkarību atklāti komunicētu sabiedrībai. Līdz ar to, lai pastāvētu neatkarība tās konstitucionālā izpratnē, saprātīgai un labi informētai personai ir ne tikai jāsecina, ka patiesībā pastāv neatkarība, bet arī jākonstatē, ka pastāv apstākļi, kas apliecina saprātīgu neatkarības izskatīšanos. Tikai objektīvas tiesiskas garantijas spēj nodrošināt šo dubultprasību. (Kanādas Augstākās tiesas 2002. gada 14. februāra spriedums lietā *Mackin v. New Brunswick* 1 SCR 405, No 27722, para 38).

šana un diskusijas par to ietekmē sabiedrības viedokli par tiesu un tiesnešiem. Savukārt sabiedrības viedoklis tiek ņemts vērā (tieši vai netieši, apzināti vai neapzināti), risinot tiesneša finansiālās drošības jautājumus, kā arī pieņemot lēmumus šajā sakarā gan izpildvarā, gan likumdevēja varā, gan arī pašā tiesu varā. Sabiedrības viedokļa ietekme var būt gan negatīva, gan pozitīva, gan tieša (uz tiesnesi vai tiesu varu vērsta), gan netieša (ietekmē citus lēmuma pieņēmējus, piemēram, likumdevēju).

- Nodrošinot un īstenojot tiesneša finansiālās drošības prasību, nepieciešams rēķināties ar sabiedrības viedokli, proti, uzklaut to, nepieļaut tā nepamatotu ietekmi un vienlaikus sniegt objektīvu, vispusīgu, saprotamu (uztveramu) informāciju, kas nepieciešama sabiedrības viedokļa veidošanai. Tādējādi tiek līdzsvarota tiesneša finansiālā drošība un sabiedrības viedoklis. Tiesiskā valstī, kur nepastāv atsevišķu varas atzaru intereses, likumdevējam jāspēj uzklaut, ieklausīties un adekvāti reaģēt uz sabiedrības viedokli un risināt tiesneša finansiālās drošības jautājumus tā, lai nemazinātu tiesas autoritāti un prestižu sabiedrības acīs.

- Lai nodrošinātu uzticēšanos tiesām, pirmkārt, sabiedrībai nepieciešams izprast tiesas un tiesneša neatkarības nozīmi demokrātiskā tiesiskā valstī. Otrkārt, sabiedrībai jārada pārliecība, ka tiesnešu neatkarība, tai skaitā finansiālās drošības garantija, patiešām sašniedz tās mērķus. Minēto izpratni un pārliecību var nodrošināt, izmantojot atklātu un kvalitatīvu komunikāciju. Līdz ar to tiesām savu funkciju efektīvai izpildei nepieciešams veidot sabiedrības viedokli ar kvalitatīvu un gudru dialogu ar sabiedrību starpniecību. Sabiedrības viedokļa veidošanā ir nepieciešama tiesu varas un citu valsts varas atzaru atbildīga līdzdarbošanās, jo gan likumdevējam, gan pašai tiesu varai jāspēj skaidrot sabiedrībai ar tiesām saistīti jautājumi, tai skaitā tiesneša finansiālās drošības nozīme.

3.6. Nozīmīgāko TZPI konferences referātu tēzes

A. Sabiedrības informētība un taisnīgs spriedums⁵²⁴

Juris Stukāns⁵²⁵

Valsts, tai skaitā arī tiesu vara, kalpo sabiedrībai. Valsts pastāvēšanas viens no mērķim ir nodrošināt sabiedrības interešu īstenošanu, ņemot vērā katra sabiedrības indivīda vajadzības. Demokrātiskas un tiesiskas valsts obligāts pastāvēšanas nosacījums ir neatkarīga tiesu vara.

Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai (Latvijas Republikas Satversmes 2. pants). Sabiedrībai pieder neapstrīdamas tiesības būt informētai par tiesu varas darbību. Viens no svarīgākajiem tiesu varas darbības pamatprincipiem ir atklātums, tas ir, tiesas spriešana atklātā tiesas sēdē.

Tiesu varas uzdevums, balstoties uz Satversmē noteiktiem Latvijas valsts darbības principiem, ir nodrošināt sabiedrības interešu īstenošanu uz pilnīgas līdztiesības pamata. Tiesu varai ir jādarbojas sabiedrības interesēs, atklāti un saprotami. Tiesu varas darbībai jābūt virzītai tā, lai sabiedrībā ikkatra persona varētu būt pārliecināta, ka savu interešu apdraudējuma vai aizskāruma gadījumā personai tiks nodrošināta tiesību aizsardzība taisnīgā, objektīvā un neatkarīgā tiesā. Tiesu varai demokrātiskā valstī ir jābaida pilnīga uzticība no sabiedrības puses, šaubām un negatīviem priekšstatiem šajā varas atzarā nav vietas. Atsevišķi gadījumi, kuros tiesu varas pārstāvis rīkojies pretēji Satversmē noteiktajam uzdevumam, var būt tikai ļoti reti izņēmumi, kas nekavējoties saņemtu adekvātu pašas tiesu varas nosodījumu, efektīvu un ātru gadījuma izmeklēšanu un pārstāvja saukšanu pie atbildības. Tādējādi gan pasargājot tiesu varas labo reputāciju sabiedrības acīs, gan brīdinot citus tiesu varas pārstāvjus par šādas rīcības bargā nosodījuma sekām.

Neatkarīgas tiesu varas esību nodrošina neatkarīgs un pakļauts tikai likumam tiesnesis. Tiesnesis ir sabiedrības loceklis, kam Latvi-

⁵²⁴ Pirmpublicācija: *Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesnešiem un tiesu sistēmu kopumā*. Jurista Vārds, 2018. 6. februāris, Nr. 6 (1012), 29.–30. lpp.

⁵²⁵ Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētāja vietnieks, Krimināllietu tiesas kolēģijas priekšsēdētājs, tiesnesis. Tieslietu padomes loceklis.

jas tauta ir piešķirusi tiesības spriest tiesu. Tāpēc sabiedrībai ir pienākums nepieļaut iejaukšanos tiesas darbā un nodrošināt tiesneša neaizskaramību tiesas spriešanā.

Valsts uzdevums ir nodrošināt tādu tiesisku regulējumu, kas ļauj īstenot sabiedrības intereses būt informētai par tiesas spriešanu, nepieļaujot iejaukšanos tiesas spriešanā. Tiesības saņemt informāciju par tiesas darbu un tiesības sekot līdzi tiesas procesiem, proti, iepazīties jebkādā brīvi un ērti sabiedrībai nodrošinātā veidā ar tiesas nolēmumiem, izprast tiesas argumentus un motīvus, nav un nevar būt saprotamas kā iejaukšanās tiesas darbā vai tiesu varas neatkarībā.

Sabiedrības paaugstināta interese par kādu atsevišķu tiesas procesu ir pamatota ar sabiedrības tiesībām uz informāciju, kā arī tas ir fundamentālais pamats "sabiedriskās domas un viedokļa" veidošanai, līdz ar to tiesnesim ir jābūt apveltītam ar tādām personības īpašībām, kas ļauj saturiski un argumentēti paust viedokli par tiesas pieņemtajiem nolēmumiem sabiedrības priekšā (šīs īpašības tiesnesim var piemist no dabas, pretējā gadījumā tās obligāti ir attīstāmas ar speciālas izglītības programmas, kursu u.tml. nodarbību programmu). Tāpat arī tiesnesim ir jābūt gatavam būt sabiedrības uzmanības centrā, jo tiesneša amata pienākumi vispirms ir misija, ko katrs individuāli ir uzņēmies pildīt, apzināti un skaidri īstenojot savu karjeru un piekritot būt par tiesnesi. Tiesas spriedums, kas ir saprotams un sabiedrībai pieejams gan savā saturā, gan ar tiesneša sniegto skaidrojumu, nodrošina sabiedrības tiesības būt informētai par tiesu varas darbību un galvenokārt pašos pirmsākumos izskauž negatīvus un aizdomīgus priekšstatus, kas nākotnē varētu attīstīt nelabvēlīgu sabiedrības viedokli par tiesu varu kopumā.

Tiesu varas darbības atklātums nodrošina tiesneša neaizskaramības principa realizāciju un sabiedrības informētību. Atklātums vairo uzticēšanos un novērš iespēju atšķirīgi izprast notikumus sabiedriskajā telpā. Negatīvu priekšstatu, aizspriedumu un stereotipu pamatā vienmēr ir informācijas nepietiekamība, tās slēpšana. Negatīvo viedokļu pamats veido noturīgu un grūti izmaināmu "sabiedrisko domu" par visu sistēmu kopumā, un tas rada spēcīgu un

nomācošu ietekmi gan sabiedrībai kopumā ar neuzticību tiesu varai, gan pašas tiesu varas un katra atsevišķa tiesneša ikdienas darbam. Ir ļoti grūti cīnīties ar sekām, kas pārņem un ietekmē sabiedrības viedokli dažādo sociālo šķiru un arī paaudžu līmenī, tāpēc savlaicīgi jāidentificē šī viedokļa cēloņi, jāmaina tie un nedrīkst pieļaut to ietekmi uz sabiedrības kopējā viedokļa izveidi. Protams, ir jāņem vērā, ka tiesas spriešana ir publisks process un sabiedrības tiesības uz informāciju ir jāsabalansē ar katra cilvēka pamattiesībām, novēršot neattaisnotu un nepamatotu iejaukšanos cilvēka dzīvē. Katram sabiedrības loceklim savas tiesības ir jāīsteno godprātīgi, bet tiesu varai savi pienākumi informācijas nodrošināšanas aspektā ir jāpilda samērīgi, efektīvi un taisnīgi, vislabākajā veidā balansējot starp sabiedrības un atsevišķa indivīda tiesību kopumu. Tāpēc svarīgi ir apzināties, ka sabiedrības tiesības būt informētai nav absolūtas.

Tiesnesim ir jāspriež tiesa, balstoties tikai un vienīgi uz likumu, garantējot, ka visas personas ir vienlīdzīgas likuma un tiesas priekšā. Neskatoties uz to, ka tiesnesis arī ir indivīds ar tam piemētošām cilvēciskajām īpašībām, tiesnesim ir jābūt stiprai, par sevi pārliecinātai personībai, kas nodrošina viņam iespēju norobežoties no jebkādiem apstākļiem, kas var ietekmēt ar tiesas spriešanu saistīto pienākumu izpildi. Katram cilvēkam, kurš uzņemas tiesneša pienākumus, ir jāapzinās sava misija sabiedrības priekšā, un, pildot uzņemtos pienākumus, ar savu uzvedību un rīcību jārāda nešaubīgs piemērs sabiedrībai, ka viņš ir neatkarīgs un pakļauts tikai likumam.

B. Tiesu komunikācija kā iespēja sabiedrības viedokļa veidošanā⁵²⁶

Daiga Vilsone⁵²⁷

Demokrātiskas valsts pastāvēšanai būtiski, lai līdztekus tiesas spriešanas funkcijai tiesas realizētu komunikāciju ar sabiedrību. Tiesas komunikācija ar sabiedrību ir ne vien tiesība, bet šī brīža valsts

⁵²⁶ Pirmpublicācija: *Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesnešiem un tiesu sistēmu kopumā*. Jurista Vārds, 2018. 6. februāris, Nr. 6 (1012), 28.–29. lpp.

⁵²⁷ Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētāja pienākumu izpildītāja.

pastāvēšanas un attīstības stadijā tiesas pienākums, kas vērstas uz demokrātijas vērtību aizsardzību. Komunikācijā ar sabiedrību un sabiedrības viedokļa veidošanā izmantojama un būtiska ir gan monologa, gan dialoga forma.

Tiesas komunikāciju ar sabiedrību veido tiesu nolēmumi un tiesas komunikācija drošticamā vidē. Tiesas pienākums spriest taisnīgu tiesu, nodrošināt likuma varu valstī, saistīts ar pienākumu uzturēt arī sabiedrības pārliecību par taisnīgu tiesu. Atbildes uz "dzeltenās" preses publikācijām un jautājumiem sasniegs auditoriju, ja turpmākā komunikācija tiks pārcelta uz drošticamu vidi, izmantojot tos informācijas apmaiņas un saziņas kanālus, kuru darba mērķis ir tiesiskās valsts pastāvēšana un demokrātijas vērtību aizsardzība.

Maksimāli iespējami tiesas komunikācija jāveido proaktīvi. Tiesās izskatāmo lietu daudzums ir pamats secinājumam, ka nav saprātīgi pagērēt no tiesām detalizētu informāciju un viedokļa paušanu par katru tiesā izskatītu lietu. Uzmanība koncentrējama uz sabiedrībai nozīmīga jautājuma izskatīšanu pirmo reizi, saistībā ar normatīvā regulējuma grozījumiem, kā arī daudzskaitlīgu vienveidīgu jautājumu izskatīšanu. Proaktīva darbība komunikācijā ar sabiedrību ir gan tiesu sistēmas, gan katras tiesas pienākums.

Mediji (plašsaziņas līdzekļi) no tiesas skatpunkta ir papildu informācijas avots, lai identificētu problēmu un novērstu to pirms radīts neatgriezenisks kaitējums gan personu tiesiskajām interesēm, gan tiesas/-u reputācijai, gan tiesu sistēmai kopumā.

Mediju "suņa" (sargsuņa) loma transformējama un saistāma ar trauksmes cēlēja lomu, primāri jau pašu tiesu sistēmā strādājošo apziņā, tostarp arī tiesnešu apziņā. Augsti profesionālie standarti, kas izvirzāmi tiesnešiem, ietver arī augstu izšķirtspēju, proti, spēju atpazīt, kas ir tiesāšanās sabiedriskās attiecības, ko izmanto lietā iesaistītās personas, bet kas – objektīvos faktos balstīts raksts/reportāža ar mērķi informēt un vērst uzmanību uz problēmsituāciju. Personu vēlme un tiesība paust viedokli ir konstitucionāla vērtība, kas ir aizsargājama. Attīstāma tiesu sistēmas spēja saredzēt manipulēšanu ar sabiedrisko domu, kā arī personu vēlme ietekmēt tiesu pieņemtus nolēmumus.

Tiesu sistēmai piederīgās personas ir līdzatbildīgas par sabiedrības uzticību tiesām. Nedrīkst novērtēt par zemu tiesu sistēmai piederīgo personu lomu sabiedrības viedokļa veidošanā. Tiesu sistēmai piederīgo personu komunikācija ar sabiedrību nedrīkst kalpot par pašreklāmu un sava tēla popularizēšanu.

Mediju kvalitāti veido to personu tiesiskā apziņa un juridiskā kultūra, kuras veido medijus, un to personu tiesiskā apziņa un juridiskā kultūra, kuras ziņo par sabiedriski nozīmīgiem notikumiem un arī pārkāpumiem, nebaidoties par sekām. Ja medijs pilda savu lomu un uzdevumu sabiedrības interesēs (*in the public interest*), medijs nebūs un nevar būt apdraudējums valsts varai un nacionālajai drošībai. Tiesām sabiedrības uzmanības piesaistīšana nav pašmērķis, bet nevar atstāt bez ievērības mediju vēlmi pašiem izraudzīties runas personas. Tiesas runas personu izvēli un laiku, kad komunicēt, nedrīkst un nav pieļaujams atstāt tikai mediju ieskatam, jo tas var novest pie manipulēšanas ar sabiedrisko domu.

Tiesu sistēmas reformas noslēguma posmā jautājums par tiesu komunikāciju izvirzāms kā viens no būtiskākajiem, lai saglabātu tiesu institucionālo atmiņu, nodrošinātu labu pārvaldību tiesā un nodrošinātu ilgtspēju. Kvalitatīvam tiesu dialogam ar sabiedrību nepieciešami normatīvā regulējuma grozījumi, kas paredzētu ne tikai stratēģiju un vadlīnijas, bet normatīvi regulētu kārtību, kā organizējama komunikācija.

Jaunie mediji/sociālie mediji/sociālie tīkli ir tiesu komunikācijas nākotnes daļa, kas nodrošinās gan operativitāti, gan plašākas auditorijas piesaisti, iespēju pārkāpt profesionālās auditorijas robežām un nodrošinās kvalitatīvu komunikāciju ar sabiedrību. Tiesneša – komunikatora amata pienākumi. Kurš rakstīs emuāru?

C. Kopīgais tiesvedības un politiskajos procesos⁵²⁸

Filips Rajevskis⁵²⁹

Runājot par kopīgo tiesvedībās un politiskajos procesos, var iezīmēt divas pamatšķautnes:

- varas dimensija, iesaistītā puse, kurai pieder galavārds un iespēja pateikt pēdējo vārdu tiesvedībā vai strīdā;
- leģitimitātes dimensija, iesaistītā puse, kurai sabiedrība piešķir, viņsprāt, likumīgās tiesības uz pēdējo vārdu strīdā.

Tāpat kā politiskās varas zari – likumdošanas vara un izpildvara, tiesu vara ir ļoti ciešā saskarē ar ceturto varu, kas savukārt lielā mērā uzņemas un, atļaušos būt provokatīvs, dažkārt uzurpē sabiedriskās domas paudēja funkciju.

Varas iegūšana un zaudēšana, kā arī pats process cīņā par varu ir balstīts uz mūžseno koalīciju veidošanu un sabiedroto zaudēšanu, esot pie varas un realizējot to. Šajā procesā ceturtais vara kā sabiedrotais ir viens no spēcīgākajiem leģitimitātes radītājiem un kā oponents arī graujošs leģitimitātes iznīcinātājs.

Demokrātiskā politiskā procesā, tāpat kā tiesas procesā, punktu, kurā tiek pieņemts lēmums, var uzskatīt par punktu, kurā nav atkāpšanās iespēju, ir iespēja, un likums to paredz, vai arī ar laiku tiks nodrošināta nākamā iespēja pieņemt lēmumu, t.i., pienāks kārtējās vēlēšanas vai tiesas procesā būs cita instance, kas pieņems citu lēmumu. Taču tas ne vienā, ne otrā gadījumā neizņem no sabiedrības apziņas sekas, kuras ir radījis iepriekšējais lēmums, ko nu jau ir leģitimējusi vai arī nopietni, ar visiem pieejamajiem argumentiem un instrumentiem, apšaubījusi ceturtais vara.

Svarīgi ir saprast, ka tieši ceturtais varas daba neparedz šo lēmuma pieņemšanas neatgriezeniskuma punktu. Sabiedriskās domas veidošanas process ir nebeidzama saruna, stāsts, kurā var būt dažādi pavērsieni, bet tikai stāstītājs zina, kas ir tas, ko viņš grib, lai rezultātā sadzird un uztver sabiedrība.

⁵²⁸ Pirmpublicācija: *Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesnešiem un tiesu sistēmu kopumā*. Jurista Vārds, 2018. 6. februāris, Nr. 6 (1012), 33.–34. lpp.

⁵²⁹ Viens no pazīstamākajiem politiskajiem un lielo kompāniju vadības konsultantiem Latvijā.

Notiesāšana jau pirms tiesas sākuma. ASV literatūrā līdztekus tiesas procesam pat lieto jēdzienu "sabiedriskās domas tiesa" (*court of public opinion*). Pārnesot to uz politisko procesu, mēs varam runāt par laiku līdz lēmuma pieņemšanai, kas var būt tik "notiesājošs" attiecībā pret lēmumu vai lēmuma objektu vai subjektu, ka lēmums nemaz netiek pieņemts jeb arī tiek radikāli mainīts, lai nenonāktu līdz situācijai, ka sabiedriskā doma nopietni apšaubā lēmuma vai tā pieņēmēja leģitimitāti un līdz ar to – cik lielā mērā tas ir saistošs. Tādējādi apšaubot, cik lielā mērā šis lēmums ir saistošs un, pats galvenais, cik lielā mērā, nākotnē skatoties, pusēm var uzticēties kopumā.

Instrumenti, kas padara tiesas procesa komunikāciju līdzīgu politiskai kampaņai un dod iespēju iesaistītajām pusēm sasniegt sev labvēlīgu lēmumu un to leģitimēt:

- atklātība un caurskatāmība;
- savlaicīgums, atklājot informāciju;
- sākotnējā reputācija, pirms iesaistītā puse nonāk šādā situācijā; tas attiecas gan uz individu vai organizāciju, kas nonāk politiskajā procesā, gan uz tiesnešiem vai procesā iesaistīto pusi, kas nonāk tiesas procesā.

Protams, pastāv šī šaurā līnija, kas nodala komunikāciju un sabiedrības informēšanu tiesas procesa gaitā no manipulēšanas ar sabiedrisko domu, lai panāktu notiesāšanu, pirms tiesas spriedums tiek pieņemts tiesas zālē.

Pavisam atsevišķa tēma, kur var vilkt paralēles starp tiesas procesu un politisko procesu, ir kampaņas uzsākšana un procesa iniciēšana, kas nav saistīta ar vajadzību iegūt rezultātu, t.i., lēmumu, bet kur pats process jeb publiskā diskusija ir pašmērķis un komunikācijas instruments. Tāpat arī tiesas procesi, politiskās kampaņas un komunikācijas projekti, kuri tiek savstarpēji koordinēti un tiek izmantoti biznesa vai politisko mērķu sasniegšanai, izmantojot pilnu instrumentu arsenālu sabiedriskās domas ietekmēšanai un savu politisko mērķu sasniegšanai.

Tiesvedības un politiskā procesa līdzības ir ļoti izteiktas, taču bīstamākās ir situācijas, kad viena procesa ietekmēšana notiek otra procesa vajadzībām un mērķu sasniegšanai. Tas galu galā var novest pie uzticēšanās zuduma gan vienam, gan otram procesam un to rezultātiem un izraisīt ilgtermiņa leģitimitātes deficītu kopumā.

D. Sabiedriskā viedokļa ietekme uz likumdošanas procesu⁵³⁰

Edgars Pastars⁵³¹

Lai arī cik paradoksāli tas neliktos, varas dališanas princips pieprasa, lai pastāvētu mehānismi, kas pasargātu Saeimas deputātus no sabiedriskā viedokļa, ko konstitucionālo tiesību teorijā, it īpaši ASV tēvi dibinātāji, sauc par tautas priekšstāvju aizsardzību no pārejošām tautas emocijām.⁵³² Šāda nepieciešamība nav tikai tiesnešiem.

Tiesiskā un demokrātiskā republikā deputātu pasargāšanai no pārejošām tautas emocijām tiek paredzēti vairāki aizsardzības mehānismi.

Pirmkārt, pietiekami garš parlamenta pilnvaru termiņš. Latvijā pamatoti Satversmes 10. pantā izdarīja grozījumus un noteica, ka Saeimu ievēlē uz četriem gadiem, nevis uz trīs gadiem, kā tas bija iepriekš. Divpalātu parlamentā to dara tādējādi, ka apakšpalātas deputātiem mēdz noteikt mazāku pilnvaru termiņu vai ievēlēšanas cenzus, bet augšpalātai – garāku termiņu un striktākus ievēlēšanas cenzus.

Otrkārt, aizliegums atsaukt Saeimas deputātu viņa pilnvaru laikā un dot viņiem saistošus norādījumus (imperatīvā mandāta aizliegums).⁵³³ Latvijā tas nostiprināts Satversmes 14. panta otrajā daļā, kas ir būtisks demokrātijas valsts princips, nevis kaut kas tāds, ko nereti uzskata par atceļamu. Vienlaikus attiecīgā panta pirmā daļa tomēr ļauj atsaukt Saeimu kā tādu, ja par to parakstījušies vismaz viena desmitā daļa vēlētāju un par Saeimas atsaukšanu nobalso vairākums no balsotājiem un vismaz divas trešdaļas no pēdējās Saeimas vēlēšanās piedalījušos vēlētāju skaita. Šāds mehānisms ir retums citur pasaulē, jo ierobežo no varas dališanas principa izrietošo tautas priekšstāvju patstāvību.

⁵³⁰ Referāta "Sabiedriskā viedokļa ietekme uz likumdošanas procesu" tēzes. Referāts prezentēts 2018. gada 26. janvārī Tiesību zinātņu pētniecības institūta rīkotā konferencē "Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesnešiem un tiesu sistēmu kopumā" Latvijas Universitātes Juridiskajā fakultātē.

⁵³¹ Zvērināts advokāts.

⁵³² Hamilton A. The Federalist No. 71. Grām.: Hamilton A., Jay J., Madison J. *Federalist Papers: 85 Essays in Defense of the New Constitution*. Sweetwater Press, 2010, pp. 545–550; Madison J. The Federalist No. 52. Grām.: Hamilton A., Jay J., Madison J. *Federalist Papers: 85 Essays in Defense of the New Constitution*. Sweetwater Press, 2010, pp. 401–406.

⁵³³ Pleps J., Pastars E., Plakane I. *Konstitucionālās tiesības*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 252. lpp.

Latvijas politiskajā sistēmā nereti diskutēts par to, vai izstāšanās no frakcijas gadījumā deputātam būtu jāzaudē deputāta mandāts. Šobrīd Satversme to neparedz. Ja Satversme to paredzētu, tas ierobežotu deputāta darbību pēc savas labākās apziņas.

Neraugoties uz minēto, deputātiem nav imunitātes pret sabiedrisko viedokli, it īpašie tiem, kuri ir populistiski, ir nepārliecināti par savu ievēlēšanu nākamajā parlamentā vai baidās no noraidoša viedokļa, ko prasmīgi veicinājuši plašsaziņas līdzekļi. Akla sekošana sabiedriskajam viedoklim ir kaitīga valsts un ilgtermiņā arī pašas sabiedrības interesēm. Likumdošanas procesā bailīgi politiķi ir vēl bīstamāki par populistiem, jo uzskata sevi par nosvērtiem valstsvīriem, bet patiesībā būtu kā tiesneši bez juridiskās izglītības (lasi: tiesu piesēdētāji pirms šo institūtu atcēla).

Likumdošanas procesā sabiedriskais viedoklis, ko lielā mērā nosaka plašsaziņas līdzekļi, rada būtisku ietekmi, tostarp izteikti negatīvu ietekmi, ja tiek ietekmēts ar vāju žurnālistiku, kas nereti ir kādas puses vai politikās partijas pasūtīta un apmaksāta. Līdz ar to šajā ziņā plašsaziņas līdzekļiem ir ievērojama atbildība par profesionālu un ētisku rīcību.

Sabiedriskā viedokļa ietekme uz likumdošanas procesu pamatā izpaužas veidā, ka tiek radīts vienpusējs viedoklis par kādu jautājumu, un tas parasti prasa no politiķiem rīkoties tūlīt, neizvērtējot situāciju pilnībā, bet balstoties uz izolētu gadījumu. Tā ir sliktākā pieeja, kādu var iedomāties likumdošanas procesam. Bieži vien šos lēmumus noraida Saeimas komisija, bet atbalsta Saeimas sēdē. Piemēram, noteiksim maksātnespējas administratorus par valsts amatpersonām, publicēsim visu valsts un pašvaldību iestādēs strādājošo atalgojumu bez darba pienākumu būtiskuma, aizliegsim veselības apdrošināšanas polises visā valsts pārvaldē, jo dažiem tās ir pārāk labi apmaksātas, aizliegsim atbalstu zaļajai enerģijai, jo kādā laikposmā valsts politika bija nejēdzīga utt. Risinājums parasti šķiet vienkāršs, un visu var risināt ar vienu balsojumu, bet kritiķi – "tautas nodevēji" vai "kaitīgu lobiju pārstāvji".

Likumdošanas procesā pastāv jautājumu loks, kas ir teju bezcerīgs, proti, azartspēles, nebanku aizdevumi, tabakas izstrādājumu

aprite, seksuālā orientācija. Tur katram ir viedoklis, un politiķi uzskata par savu godu izteikt savus apsvērumus, bieži vien negatīvus, aizliedzošus. Atbalstu seksuālajām minoritātēm jebkādā formā (pat minot, ka diskriminācija ir nepieļaujama) parlamentā lielākais vairums politiķu uzskata par savas karjeras pēdējo soli.

Saeima nav Platona Nakts sapulce. Sabiedriskais viedoklis likumdošanas procesā ir nepieciešams, tomēr politiķim jāspēj nošķirt pareizais ilgtermiņa risinājums no īstermiņa emocijām, jo likums dzīvos ilgāk par šādām emocijām un skars plašu personu loku. Visnegatīvāk tas skar politiķus, kuri nav bijuši patiesi pret saviem vēlētajiem vai īsti nesaprot, kāpēc un kā tikuši ievēlēti. Satversmes tiesai kā tiesu varas institūcijai jābūt pietiekami striktai, lai maksimāli ierobežotu un kritiski raudzītos uz šādiem emociju pārņemtiem lēmumiem lietās, kurās šī tiesa to var izdarīt.

E. Ieraugot kopainu: vairākas mediju darbības un žurnālistikas pieejas Latvijas mediju sistēmā⁵³⁴

Anda Rožukalne⁵³⁵

Lai izvērtētu mediju darbības konsekvences mijiedarbībā ar citām "varām", lietderīgi ieskatīties mediju sistēmu raksturojošos elementos. Izmantojot Daniela Hallina un Paolo Mancīni izveidoto struktūru (*Hallinn, Mancini*, 2004, 2014), parasti mediju sistēmas dažādās valstīs vērtē pēc šādiem četriem kritērijiem: tirgus situācija, valsts loma jeb regulācija, politikas ietekme un žurnālistikas profesionālā kvalitāte.

Mediju tirgus situāciju Latvijā raksturo augsta konkurence, pieaugoša horizontāla un starpmediju koncentrācija. Tas nozīmē, ka lielāko daļu no mediju satura, to darbības pamatus nosaka neliels uzņēmumu skaits. Mediju tirgus situāciju ietekmē arī dažādie korporatīvie un pašvaldību veidotie informācijas resursi. Latvijā ir duāla mediju sistēma, jo pastāv sabiedriskie mediji, kas tiek finansēti

⁵³⁴ Pirmpublicācija: *Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesnešiem un tiesu sistēmu kopumā*. Jurista Vārds, 2018. 6. februāris, Nr. 6 (1012), 34. lpp.

⁵³⁵ Professore, Dr.sc.soc. Komunikāciju eksperte. Rīgas Stradiņa universitātes Komunikācijas fakultātes dekāne, Komunikācijas studiju katedras vadītāja.

no valsts budžeta, bet finansējums nav pietiekams, tāpēc to darbībā nākas apvienot sabiedrisko mediju unikālo funkciju piepildīšanu un konkurenci ar komercmedijiem par reklāmas investīcijām. Savukārt sarežģītos uzņēmējdarbības apstākļos, kad esošie un jaunatrstie mediju biznesa modeļi nevar nodrošināt to stabilu darbību, žurnālistu darba tirgus stagnē vai ir sarūkošs (laikrakstu, žurnālu, elektronisko mediju segmentā), žurnālistu darba attiecību situācija nav labvēlīga stabilai profesionālai izaugsmei, sociālā aizsardzība ir ierobežota.

Latvijā mediju regulācija ir liberāla, lielākoties tiek regulēta mediju struktūra, atsevišķos aspektos – saturs (galvenokārt elektroniskajos medijos). Tīmekļa mediju darbības regulāciju lielākoties nosaka universālās Komerclikuma normas, specifiski mediju darbības aspekti netiek regulēti (izņemot elektronisko mediju tīmekļa vietnes vai atsevišķus portālus, kas reģistrējušies Masu informācijas līdzekļu reģistrā. Liberāla regulācija nelielos tirgos ļauj attīstīties daudzveidīgiem medijiem un palielina katras mediju organizācijas neatkarības pakāpi, bet tā diemžēl nav noticis, jo tirgus faktori neizbēgami padara mediju darbību un saturu tiešā un pārnēstā nozīmē arvien lētāku.

Žurnālistu darba regulācija ir maznozīmīga, tā attiecas uz pamatpienākumiem un tiesībām. Žurnālistikas kā profesijas pieejamība Latvijā ir ļoti brīva, ienākšanai tajā nav nopietnu barjeru, jo nepastāv nekādi kritēriji (izglītības pakāpe, kvalifikācijas līmenis, licencēšanas prasības u.c.), lai tajā darbotos. Profesionālā ētika netiek normatīvi regulēta, nozari regulējošā likumā "Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem" tā nav minēta. Pašregulācija ir vāji attīstīta, tā attiecas uz nelielu daļu žurnālistu (ne vairāk kā 5–10%), kas pievienojušies profesionālajām organizācijām. Atsevišķas mediju organizācijas, galvenokārt sabiedriskie mediji, noteikuši detalizētus profesionālās ētikas kodeksus vai rīcības kodeksus.

Politikas ietekmei uz medijiem joprojām ir nozīmīga loma. Tā izpaužas dažādās formās: mediju regulatora ievēlēšanas formālie un neformālie nosacījumi, iespēja politisku interešu vārdā ietekmēt mediju regulācijas institūciju; aktīvu politiku vai politikēm saistītu personu atklāts vai slēpts mediju īpašnieku statuss; politiski ievēlētu

pašvaldību ambīcijas darboties mediju jomā, aizvietojo not neatkarīgus medijus ar pašvaldību finansētiem medijiem (nelielu pašvaldību dibināti laikraksti, TV un radio kanāli).

Latvijas mediju sistēmā vērojamas dažādas mediju darbības pieejas: profesionālā, instrumentālā, konservatīvā. Tas nosaka, ka dažādās mediju organizācijās žurnālisti atšķirīgi izprot savu lomu un profesionālos uzdevumus. Ilze Šulmane savā monogrāfijā par Latvijas žurnālistiem identificē atšķirīgas žurnālistikas skolas latviešu un krievu medijos, viņa konstatē, ka profesionālā identitāte ir neskaidra, žurnālisti savā darbībā ir uzticīgāki īpašnieku interesēm, nevis profesionālajiem principiem (Šulmane, 2011). Šie apstākļi ļauj raksturot Latvijas žurnālistiku kā komerciāli ietekmētu un orientētu sekot auditorijas vēlmēm, žurnālistikā vājāk izteikts citās valstīs dominējošais profesionālais diskurss.

Atbilstoši Latvijas Universitātes pētnieku veidotā Latvijas demokrātijas audita atzinumam (Rozenvalds *et al.*, 2014) Latvijas mediju sistēmu raksturo hibrititāte, tai trūkst dominējošās paradigmas. Atsevišķas konsekvences to ļauj raksturot kā liberālam modelim atbilstošu, kā arī ieraudzīt tendences, kuras iezīmē demokrātiski korporatīvo un polarizēti plurālistisko mediju sistēmas modeli.

Latvijā pašlaik tiek veidots jauns mediju regulējums, izstrādājot trīs jaunus normatīvos aktus: kopīgo mediju likumu, elektronisko mediju un sabiedrisko mediju likumu. Jaunā regulējuma tapšanas gaitā var vērot gan vēlmi to modernizēt, pielāgojot mūsdienīgai mediju videi, gan palielināt brīvības pakāpi mediju darbībā, vienlaikus definējot skaidrākus mediju atbildīguma nosacījumus.

Minētie apstākļi nosaka mediju ietekmes un mediju efektu īpatnības, jo sevišķi, kad tie analizēti kopsakarībās ar aktuālo auditorijas uzvedību, sabiedriskās domas veidošanās faktoriem. Tos arvien lielākā mērā nosaka emocijas gan mediju izvēlē, gan satura atlasē un adaptācijā. Šos fenomenus skaidro kristalizācijas teorija un *echo-chamber* koncepcija. To skatījumā sabiedriskās domas veidošanās arvien mazāk saistāma ar Habermasa racionālās publiskās sfēras izpratni, jo izteiktākas kļūst emocionālās, agonistiskās publiskās sfēras (Mouffe, 2008) pazīmes.

F. Tiesneša un tiesas tēls mediju telpā: *status quo* un tiesu sistēmas atbilde⁵³⁶

Lauris Liepa⁵³⁷

Tiesnesis nodrošina, lai viņa rīcību sabiedrība vērtētu kā nevainojamu.
(Bangaloras Tiesnešu ētikas principi (2002), 3.1. punkts)

1. Tiesas mediju skatījumā

Tiesnešu un mediju attiecības Latvijā un arī citur pasaulē ir kompleksas un bieži pretrunīgas. Žurnālisti regulāri vērtē un preses izdevumu lapās "notiesā" tiesas procesa dalībnieku, pirms tas vēl sācis aizstāvības procesu, ignorējot nevainīguma prezumpciju. Žurnālisti arī tur aizdomās tiesnešus par neobjektivitāti vai pasludina tos par līdzdalīgiem procesa dalībnieku pārkāpumos. Medijiem gadās izprovocēt tiesnešu neiecietīgu reakciju vai pat nepiedienīgus izteikumus.

Plašais tiesas un mediju attiecību spektrs apliecina pastāvīgu un noturīgu mediju interesi par tiesu darbu un juridiskajām profesijām. Mediji savu interesi par tieslietām apzīmē kā sabiedriski nozīmīgu un nepieciešamu ceturtās varas funkciju izpildi, sabiedrības sargsuņa lomu, valsts varu līdzsvara un atsvara mehānisma garantu. Žurnālisti bieži pārmet tiesu varai apzinātu nevērību pret mediju īpašo sociālo lomu vai mediju privilēģiju graušanā, neievērojot ECT judikatūrā nostiprinātās žurnālistu normatīvās garantijas.

2. Mediji tiesu skatījumā

Tiesnešu attieksmi pret medijiem ilgstošā laika posmā varētu aprakstīt kā pasīvi negatīvu. Tiesneši uzskata un arī izsakās, ka mediji nav kompetenti, meklē sensācijas un nesaprot tiesu darba specifiku. Žurnālisti tikai traucējot tiesu darbu un tiražējot negatīvu viedokli par tiesām, un tāpēc kopumā tie kaitējot tiesiskai sistēmai. Zīmīgs piemērs šādai nostājai ir Latvijas Tiesnešu biedrības prezidenta

⁵³⁶ Pirmpublicācija: *Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesnešiem un tiesu sistēmu kopumā*. Jurista Vārds, 2018. 6. februāris, Nr. 6 (1012), 31.–32. lpp.

⁵³⁷ Zvērināts advokāts, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes un Rīgas Juridiskās augstskolas lektors.

atbilde uz publikāciju žurnālā, kurā uzskaitītas konkrētu tiesnešu skatītas lietas un precīzi aprakstīti iespējamie likuma pārkāpumi: "Latvijas Tiesnešu biedrība neapšaubā plašsaziņas līdzekļu tiesības atspoguļot sabiedrībā notiekošos procesus, tomēr aicina, gatavojot rakstus par juridiski sarežģītām tēmām, censties tās atspoguļot pēc iespējas precīzāk un izvairīties no vispārinājumiem, lai netiktu maldināta sabiedrība un nepamatoti netiktu grauts tiesu prestižs."

Arī Augstākās tiesas un Tieslietu padomes priekšsēdētājs I. Bičkovičs "Jurista Vārda" 1000. numurā rekomendē: "Sociologiem, medijiem un politiķiem vajadzētu atturēties no neargumentētu negatīvu stereotipu uzturēšanas sabiedrībā, jo tas rada un vairo nedrošību sabiedrībā un mazina uzticēšanos tiesām un valstij kopumā."

3. Atvērtas komunikācijas princips

"Jurista Vārda" 1000. numura tēžu virsrakstā AT priekšsēdētājs pieteicis atvērtas komunikācijas nepieciešamību. Šo jēdzienu jau 2015. gada 18. maijā Tieslietu padome ietvēra Tiesu sistēmas komunikācijas vadlīnijās, tai skaitā vadlīniju 3.3. punktā paredzot, ka katra tiesu sistēmas institūcija plānveidīgi veidos un īstenos savu komunikācijas stratēģiju.

2015. gada 28. janvārī Tiesnešu ētikas komisija, Zvērinātu advokātu padomes Ētikas komisija un Prokuru atestācijas komisija izsludināja Vadlīnijas saziņai ar plašsaziņas līdzekļiem. Šajā dokumentā tiesu varai piederīgās profesijas precīzāk formulē atvērtas komunikācijas principu – "atvieglot plašsaziņas līdzekļu piekļuvi patiesai un uz objektīviem faktiem balstītai informācijai un veicināt tiesu varai piederīgo profesiju pārstāvju – tiesnešu, prokuru, advokātu – un plašsaziņas līdzekļu pienācīgu savstarpēju komunikāciju atbilstoši tiesību aktiem nolūkā veicināt sabiedrības izpratni par tiesnešu, prokuru, advokātu un tiesu sistēmas lomu kopumā".

Atvērtās komunikācijas princips vispirms jau nozīmē tiesu gatavību paust viedokli un skaidrot tiesu darbību sabiedrībai publiskā vidē. Vadlīnijās par tādu atzītas arī interneta vietnes un elektroniskie plašsaziņas līdzekļi, jebkādi citi avoti, kas "piemēroti sabiedrības vai kādas tās daļas informēšanai un nav atzīstami par privātu korespondenci".

4. Tiesu atbilde medijiem

Vadlīniju un priekšrakstu līmenī tiesām jāuztur pastāvīga komunikācija ar žurnālistiem. Realitātē šai saziņai ir vairāki šķēršļi, kas joprojām nenodrošina pilnīgu un pietiekamu informācijas plūsmu par medijus interesējošām tēmām.

Pirmkārt, saturs. Satura noteikšanai jāformulē noteikta Mediju politika, atbildot uz jautājumiem: kas no plašā tiesas darba varētu interesēt sabiedrību? Tiesu runas personas atbilstoši komunikācijas stratēģijai gatavo materiālus par tiesu darba vispārējiem principiem un aktualitātēm. Konkrētu lietu atspoguļojums ir visnotaļ ierobežots, ņemot vērā procesuālajos likumos noteiktos ierobežojumus. Žurnālisti savukārt gandrīz vienmēr interesējas tikai par konkrētu lietu izskatīšanas gaitu, noteiktiem tiesnešiem un sabiedrībā pazīstamu personu statusu, uzvedību vai darbību tiesas procesos. Mediju politikas uzdevums ir sinhronizēt abas plūsmas.

Otrkārt, saziņas forma. Tieslietu padomes 2015. gada vadlīnijas atgādina, ka komunikācija nozīmē mediju un tiesas divvirzienu saziņu. Tātad tiesa ne tikai izplata paziņojumus, bet uzklausa medijus un atbild uz to jautājumiem. Praksē gadās, ka žurnālistu uzdotie precīzie jautājumi vai nu tiek ignorēti, vai uz tiem sniegtas vispārējas, nerelevantas atbildes.

Treškārt, saziņas dinamika: reaktīvi vai proaktīvi. Atbilstoši komunikācijas vadlīnijām "tiesu sistēma ne tikai reaģē uz plašsaziņas līdzekļu jautājumiem, bet sabiedrībai aktuālu informāciju sniedz pēc savas iniciatīvas". Vadlīnijas arī paredz tiesu sistēmas pienākumu īstenot krīzes komunikāciju.

2017. gadā tiesu sistēma un konkrēti tiesneši saskārās ar vairākām problemātiskām situācijām, kurās būtu piemērojamas gan Tieslietu padomes vadlīnijas, gan juridisko profesiju ētikas komisiju vienotās vadlīnijas. Divās identiskās situācijās tiesneši rīkojās radikāli atšķirīgi. Vērtējot abus gadījumus, Tiesnešu ētikas komisija izmanto tās praksē regulāri piemēroto t.s. saprātīgā vērotāja testu: vai informētam un saprātīgam vērotājam no malas varētu rasties pamatotas šaubas par tiesneša godīgumu un objektivitāti. Gan 1995. gada Latvijas tiesnešu ētikas kodekss, gan 2002. gada Bangaloras Tiesnešu

ētikas principi akcentē, ka tiesnesim ne tikai jārikojas godprātīgi, bet arī jā rūpējas, lai tiesneša rīcība rada pārliecību par tiesneša godīgumu. Bangaloras Tiesnešu ētikas principu pirmajā kanonā izvirzīta prasība ne tikai būt neatkarīgam, bet arī radīt par sevi šādu priekšstatu: "Tiesnesis ar savu stāju apliecina un veicina augstus tiesneša ētikas standartus." Tiesību doktrīnā norādīts, ka šķietamības nozīme ir principiāla sabiedrības uzticības nostiprināšanai tiesu sistēmai.

5. *Quo Vadis*

Atvērtas komunikācijas princips ir ietilpīgs termins tiesnešu deontoloģijā. Tā primārā nozīme – tiesa aktīvi piedalās dialogā ar sabiedrību un tās pārstāvjiem – medijiem, skaidrojot tiesas darbības pamatprincipus un ziņojot par aktualitātēm tiesību sistēmā, tai skaitā arī sniedzot viedokli par konkrētām lietām, ciktāl to neliedz tiesību normas. Žurnālistu darba rezultātā aizvien vairāk no kādreiz tiesas procesa dalībniekiem vien redzamā tiesneša darba un uzvedības tiek pakļauts sabiedrības vērtējumam. Tiesai nav jāvairās no žurnālistu uzmanības, bet jāizmanto mediju interese tiesai aktuālo jautājumu iecelšanai mediju un sabiedrības dienas kārtības pirmajās lappusēs.

Tiesai ir būtiski būt aktīvai spēlētājai šajās attiecībās, lai mediju un tiesas attiecības virzītu demokrātiskas valsts, tiesiskas iekārtas un tiesu sistēmas vērtību ietvarā. Nozīmīgākās prasības tiesnesim ir rīkoties godprātīgi un spriest tiesu taisnīgi. Šīs uzvedības maksimas nosaka tiesneša iekšējo attieksmi un pieprasa individuālā taisnīguma mēram atbilstošu rīcību, kas atbilst sabiedrības vērtējumam.

Tiesnešu uzvedības Bangaloras principi izvirza uzdevumu, ko tiesneši un tiesas nevar pilnībā izpildīt bez mediju atbalsta: taisnīgums ne vien faktiski jānodrošina, bet arī jārada sabiedrībā pārliecība, ka tas ir nodrošināts. Sadarbojoties ar medijiem, tiesai arī jāpilda izglītojošā un sabiedrības tiesisko apziņu attīstošā loma. Attīstot šādu kvalitatīvu sadarbību, tieši mediji varēs vispiemērotāk pildīt tiesnešu deontoloģijas principos pieprasīto informētā un saprātīgā neitrālā vērotāja lomu.

3.7. Pētījumu centra SKDS sabiedriskās domas pētījums par sabiedriskā viedokļa ietekmi uz tiesnešiem un tiesu sistēmu kopumā

Saturs

A. Par socioloģisko pētījumu	265
B. Komentāri par SKDS pētījuma rezultātiem.....	313

A. Par socioloģisko pētījumu

2017. gadā, gatavojoties konferencei "Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesnešiem un tiesu sistēmu kopumā", Tiesību zinātņu pētniecības institūts (turpmāk – TZPI) ar nolūku izpētīt pašu tiesnešu, kā arī zvērīnātu advokātu un iedzīvotāju skatījumu uz sabiedriskā viedokļa fenomenu, nolēma pasūtīt socioloģisku aptauju. Izvēle krita uz pētījumu centru SKDS, jo šīs organizācijas pētījumi Latvijā ir mediju un arī valsts iestāžu vidū atzīti⁵³⁸ un par secinājumu objektivitāti nav bijušas šaubas. Pateicoties Augstākās tiesas, Zvērinātu advokātu padomes, kā arī Tieslietu ministrijas Tiesu administrācijas laipnai pretimnākšanai, SKDS aptauja pilnībā tika pabeigta 2018. gada sākumā, un tā paša gada 26. janvārī Latvijas Universitātes Mazajā aulā SKDS direktors Arnis Kaktiņš konferences dalībniekiem varēja prezentēt pētījumu ar nosaukumu "Objektīvs skatījums uz tiesnešu ietekmējamību socioloģijas kontekstā",⁵³⁹ kurā pētīta tiesnešu ietekmējamība ar sabiedrisko viedokli un medijiem no dažādiem skatupunktiem – sabiedrības, advokātu, kā arī pašu tiesnešu ieskata. Konferencē A. Kaktiņš pētījumu prezentēja, kā "aptauju patiesību", kas iegūta no veselām trim aptaujām,⁵⁴⁰ kuras viņš raksturoja kā visai reprezenta-

⁵³⁸ SKDS turklāt ir pārstāvēta arī globālajā asociācijā *ESOMAR* (*European Society for Opinion and Market Research*), kas aptver 130 valstis un saviem asociācijas locekļiem, sabiedriskās domas un tirgus pētījumu institūtiem nosaka striktus ētiskos un metodoloģiskos noteikumus un standartus. SKDS tāpat pārstāvēts *WIN* pētniecisko kompāniju tīklā. Skat.: <http://www.skds.lv/>; <https://www.esomar.org/> (aplūkots 16.02.2019.).

⁵³⁹ <https://www.delfi.lv/news/national/politics/petijums-sabiedriba-no-tiesu-sistemas-sagaida-likumos-balstitus-lemumus.d?id=49695179> (aplūkots 16.02.2019.).

⁵⁴⁰ SKDS informācija par Latvijas iedzīvotāju aptauju. Aptaujas veikšanas laiks: 01.12.2017.–14.12.2017. Ģenerālais kopums: Latvijas pastāvīgie iedzīvotāji vecumā no 18 līdz 74 gadiem. Sasniegtās izlases apjoms: 1003 respondenti. Izlases metode: stratificētā nejaušā izlase. Stratifikācijas pazīmes: administratīvi teritoriālā aptauja. Aptaujas veikšanas metode: tiešās intervijas respondentu dzīvesvietās. Ģeogrāfiskais pārklājums: visi Latvijas reģioni (123 izlases punkti). SKDS informācija par tiesnešu aptauju. Aptaujas veikšanas laiks: 19.12.2017.–10.01.2018. Aptaujas veikšanas metode: interneta aptaujas (*CAWI*) ar ties-

tīvas.⁵⁴¹ Gan zvērinātiem advokātiem, gan tiesnešiem tika uzdots ne tikai jautājums par to, vai savā profesionālajā darbībā viņi ir izjutuši kādu spiedienu, bet arī – vai aptaujātie paši savā profesionālajā darbībā nav izmantojuši sabiedrisko viedokli kā instrumentu, lai panāktu sev vēlamā tiesas sprieduma pieņemšanu. Rezultātu apkopojums, kuru katrs var aplūkot grāmatas nākamajā nodaļā, ir pietiekami skaidrs un runā pats par sevi. SKDS pētījuma analīzi sniedz savas jomas labākie profesionāļi.

nešiem (no Tiesu administrācijas un Augstākās tiesas sniegtās datubāzes). Sasniegtās izlases apjoms: 270 tiesneši no 488 aptaujātiem tiesnešiem. SKDS informācija par zvērinātu advokātu aptauju. Aptaujas veikšanas laiks: 06.12.2017.–03.01.2018. Aptaujas veikšanas metode: interneta aptaujas (CAWI) ar zvērinātiem advokātiem (no Latvijas Zvērinātu advokātu padomes dotās datubāzes). Sasniegtās izlases apjoms: 375 zvērināti advokāti no 992 aptaujātiem advokātiem. Skat.: http://tzpi.lu.lv/files/2018/01/TZPL_aptaujas-dati_konferencei_122017-1.pdf (aplūkots 16.02.2019.).

⁵⁴¹ SKDS vadītāja A. Kaktiņa uzstāšanās 2018. gada 26. janvārī Tiesību zinātņu pētniecības institūta rīkotajā konferencē "Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesnešiem un tiesu sistēmu kopumā" Latvijas Universitātes Mazajā aulā.

Skat.: https://www.youtube.com/playlist?list=PLGErPWEs2OfomS5_rghKnEbK5krG7wxhQ (aplūkots 16.02.2019.).

Pētījums konferences «Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesnešiem un tiesu sistēmu kopumā» vajadzībām

2017. gada decembris-janvāris

Izsakām pateicību par atbalstu pētījuma veikšanā un atklātību Augstākajai tiesai, Tiesu administrācijai, Latvijas Zvērinātu advokātu padomei.

Aptauju tehniskā informācija

Latvijas iedzīvotāju aptauja

- Ģenerālais kopums: Latvijas pastāvīgie iedzīvotāji vecumā no 18 līdz 74 gadiem
- Sasniegtās izlases apjoms: 1003 respondenti
- Izlases metode: stratificētā nejaušā izlase
- Stratifikācijas pazīmes: administratīvi teritoriālā
- Aptaujas veikšanas metode: tiešās intervijas respondentu dzīvesvietās
- Ģeogrāfiskais pārklājums: visi Latvijas reģioni (123 izlases punkti)
- Aptaujas veikšanas laiks: no 01.12.2017. līdz 14.12.2017.

Aptauju tehniskā informācija

Tiesnešu aptauja

- Sasniegtās izlases apjoms: 270 tiesneši
- Aptaujas veikšanas metode: interneta aptaujas (CAWI) ar tiesnešiem (no Tiesu administrācijas un Augstākās tiesas dotās datubāzes)
- Aptaujas veikšanas laiks: no 19.12.2017. līdz 10.01.2018.

Zvērinātu advokātu aptauja

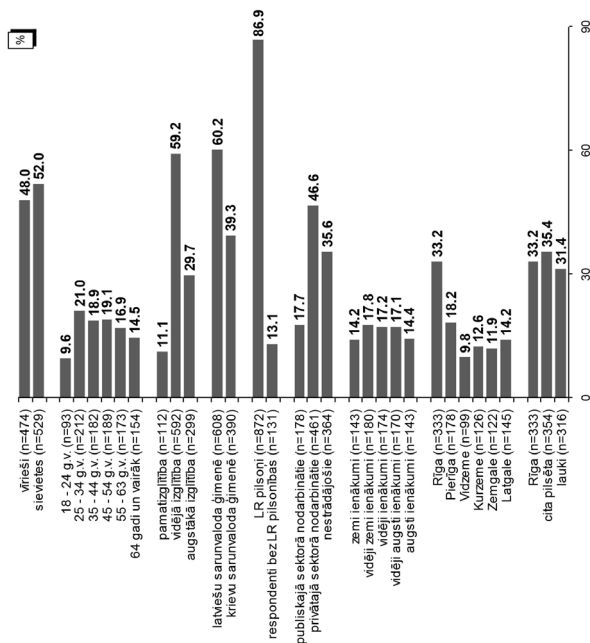
- Sasniegtās izlases apjoms: 375 zvērināti advokāti
- Aptaujas veikšanas metode: interneta aptaujas (CAWI) ar zvērinātiem advokātiem (no Latvijas Zvērinātu advokātu padomes dotās datubāzes)
- Aptaujas veikšanas laiks: no 06.12.2017. līdz 03.01.2018.

Latvijas iedzīvotāju aptauja

Respondentu sociāldemogrāfiskais raksturojums

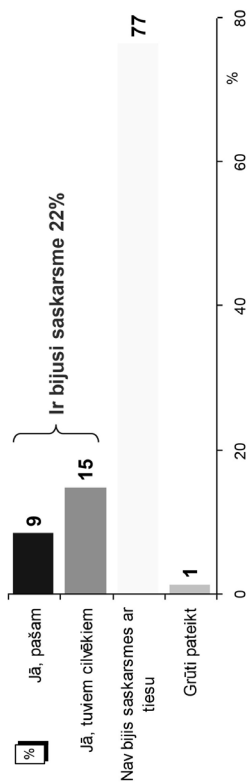

Bāze: visi respondenti, n=1003

Saskarsme ar tiesu

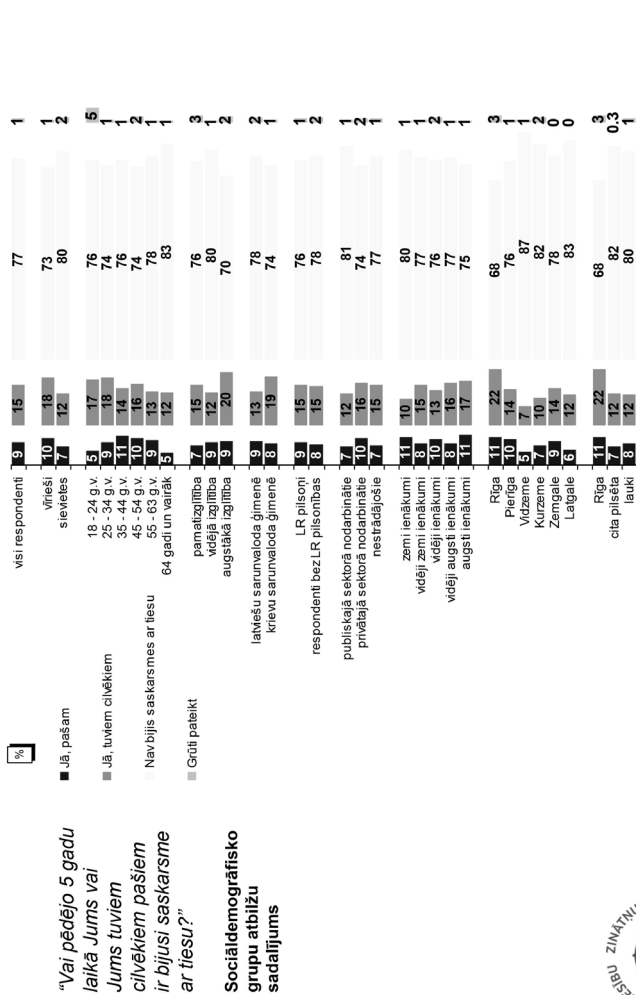
"Vai pēdējo 5 gadu laikā Jums vai Jums tuviem cilvēkiem pašiem ir bijusi saskarsme ar tiesu?"

Bāze: visi respondenti, n=1003

*Tā kā katrs respondents varēja minēt vairāk nekā vienu atbildi, kopējā atbilstu summa pārsniedz 100%.

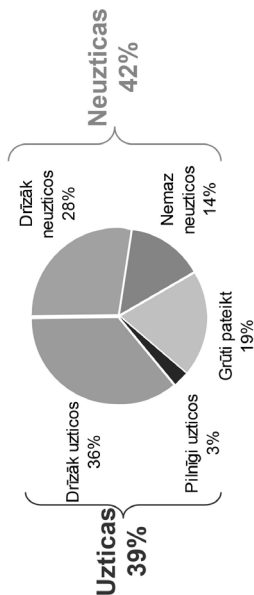
Bāzes: visi respondenti

*Tā kā katrs respondents varēja minēt vairākus, kopējā atbilstu summa pārsniedz 100%.

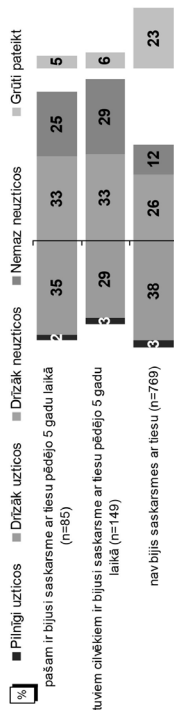
Uzticēšanās Latvijas tiesu sistēmai

"Ņemot vērā visu, ko Jūs zināt par Latvijas tiesu sistēmu, cik lielā mērā Jūs tai uzticaties?"

Bāze: visi respondenti, n=1003

Salīdzinājums atkarībā no saskarsmes ar tiesu pēdējo 5 gadu laikā

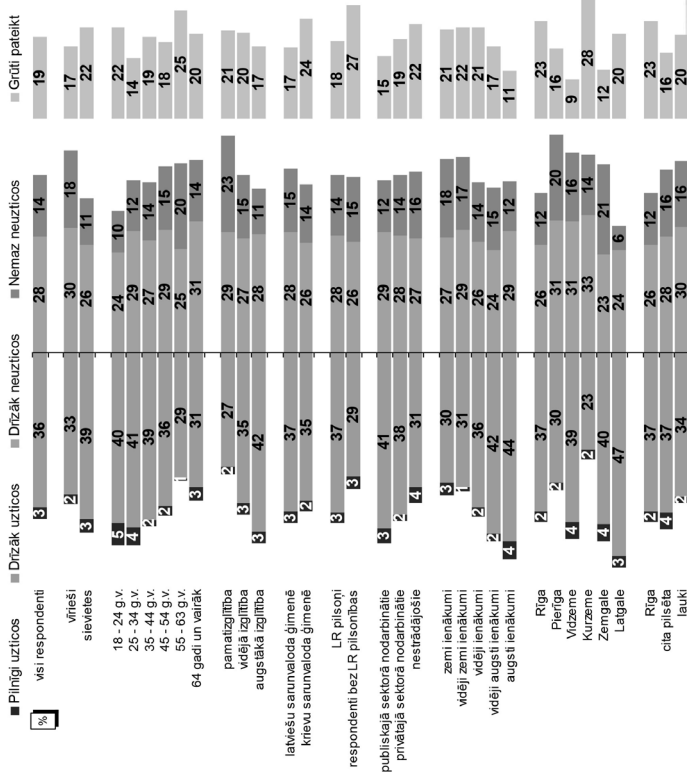

Bāzes: visi respondenti

"Ņemot vērā visu,
ko Jūs zināt par
Latvijas tiesu
sistēmu, cik lielā
mērā Jūs tai
uzticaties?"

Sociāldemogrāfisko grupu atbilstu sadalījums

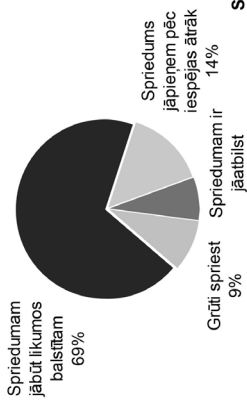

Bāzes: visi respondenti

Uzskati par principiem tiesas spriedumu pieņemšanā

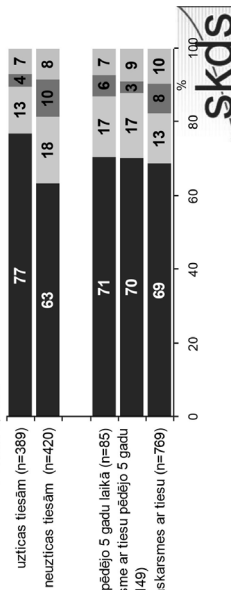
"Kurš no šiem principiem, Jūsaprāt, ir jāņem vērā pirmām kārtām, pieņemot tiesas spriedumu sabiedriski nozīmīgās tiesvedībās (piemēram, trāģediju, lielu korupcijas skandālu u.tml. tiesvedību gadījumā)?"

Bāze: visi respondenti, n=1003

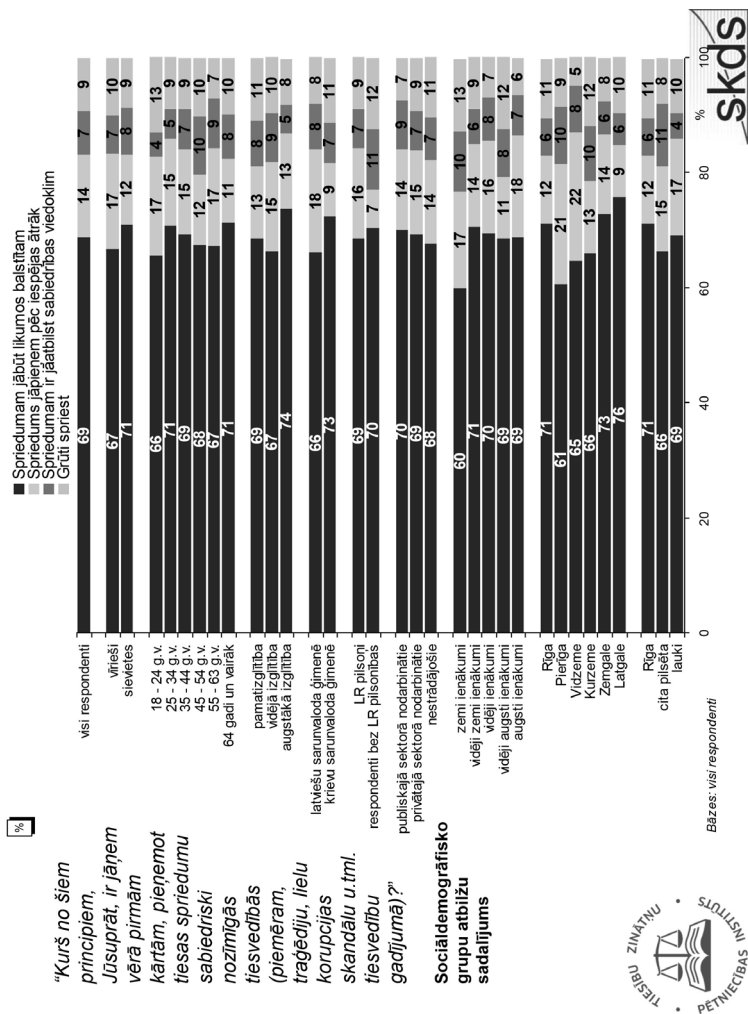
Salīdzinājums atkarībā no uzticēšanās Latvijas tiesu sistēmai un saskarsmes ar tiesu pēdējo 5 gadu laikā

■ Spriedumam jābūt likumos balstītam
■ Spriedums jāpieņem pēc iespējas ātrāk
■ Spriedumam ir jāatbilst sabiedrības viedoklim
■ Grūti spriest

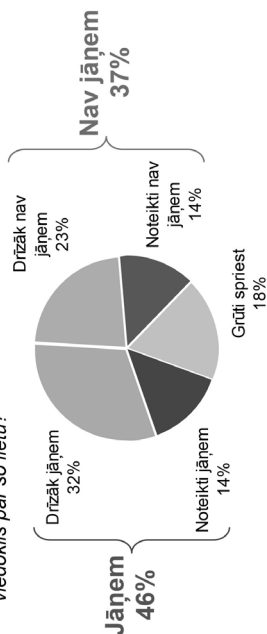
Bāzes: visi respondenti

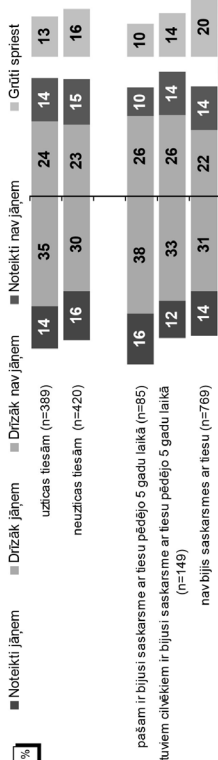
Uzskati par sabiedrības viedokļa lomu tiesas spriedumu pieņemšanā

"Vispārīgi runājot, vai tiesnesim, pieņemot lēmumu tiesā, būtu jāņem vērā sabiedrības viedoklis par šo lietu?"

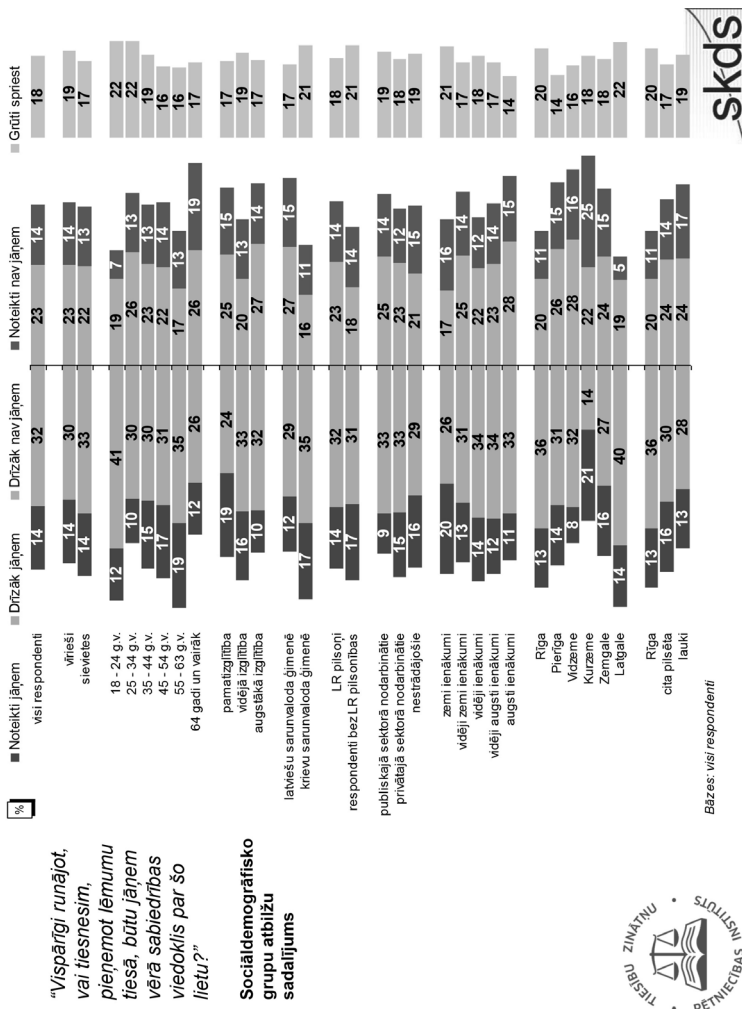
Bāze: visi respondenti, n=1003

Salīdzinājums atkarībā no uzticēšanās Latvijas tiesu sistēmai un saskarsmes ar tiesu pēdējo 5 gadu laikā

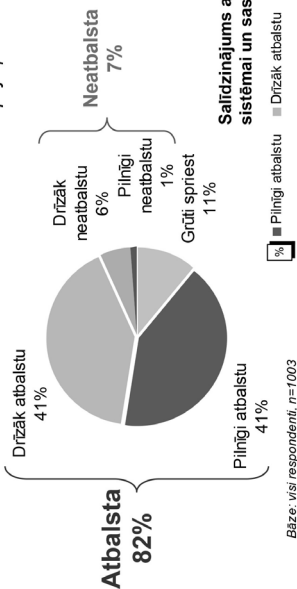
Bāzes: visi respondenti

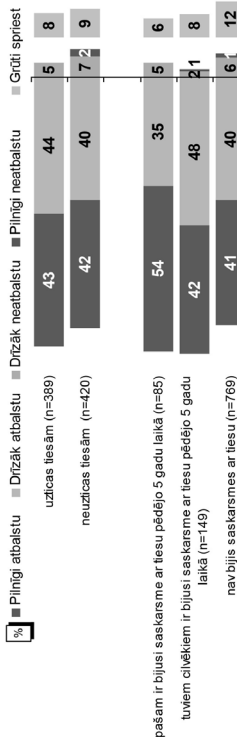

Attieksme pret iespēju pārsūdzēt tiesas spriedumu

"Šobrīd notiek diskusijas par to, vai ir nepieciešams dot iespēju pārsūdzēt tiesas spriedumu, tādējādi lietu izskatot vairākās instancēs. Vieni šo kārtību atbalsta, norādot, ka tas palīdz novērst iespējamās kļūdas, bet citi iebilst, norādot, ka tā ir lieka resursu tērēšana. Kāds ir Jūsu viedoklis – vai Jūs atbalstāt vai neatbalstāt iespēju pārsūdzēt tiesas spriedumu?"

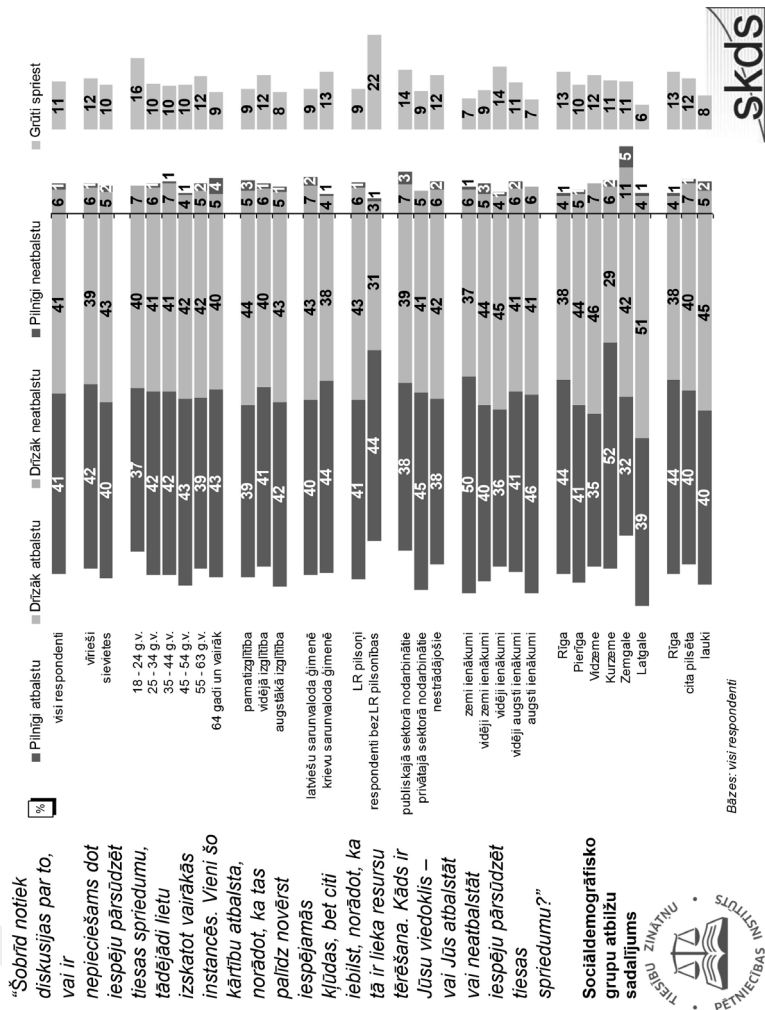

Salīdzinājums atkarībā no uzticšanās Latvijas tiesu sistēmai un saskarsmes ar tiesu pēdējo 5 gadu laikā

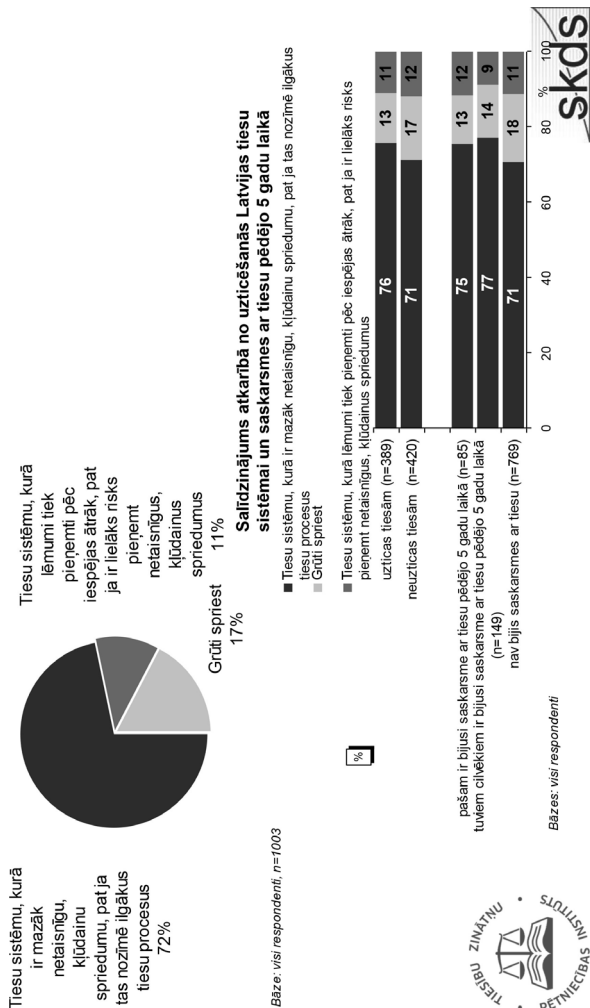
Bāze: visi respondenti

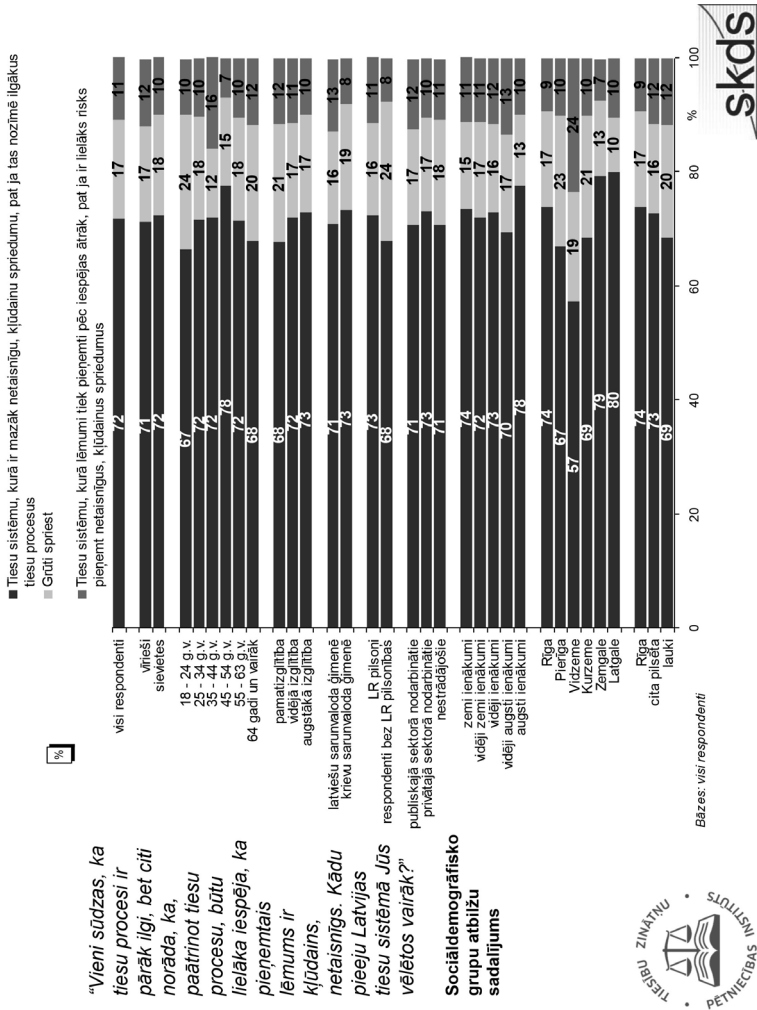
skds

Uzskati par tiesu spriedumu pieņemšanas ātrumu

"Vieni sūdzas, ka tiesu procesi ir pārāk ilgi, bet citi norāda, ka, paātrinot tiesu procesu, būtu lielāka iespēja, ka pieņemtais lēmums ir kļūdainis, netaisnīgs. Kādu pieeju Latvijas tiesu sistēmā Jūs vēlētos vairāk?"

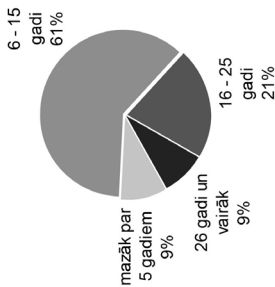

Zvērinātu advokātu aptauja

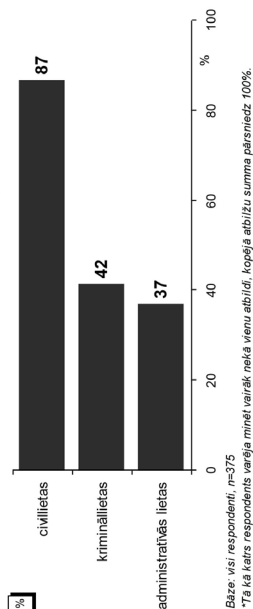

Respondentu raksturojums

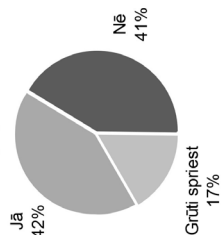
"Cik ilgi jau esat advokāts?"

"Ar kādām lietām Jūs pārsvarā strādājat?"

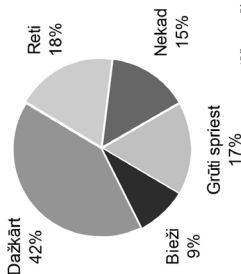

"Vai esat strādājis pie skalām, sabiedriski nozīmīgām tiesvedībām (piemēram, trāģediju, lielu korupcijas skandālu u.tml. tiesvedību gadījumi)?"

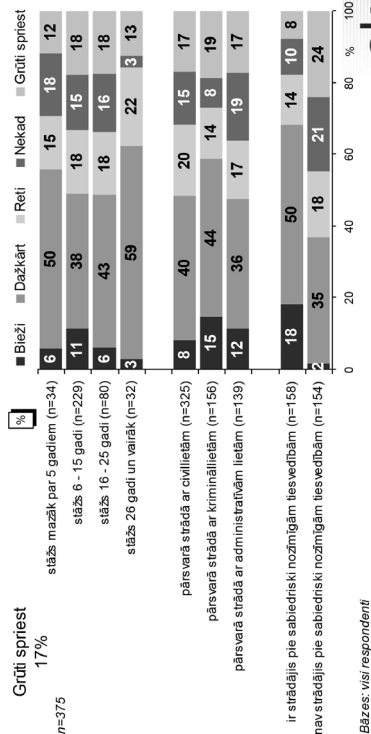

Saskarsme ar gadījumiem, kad tiesneša lēmums tiek pieņemts sabiedriskā viedokļa spiediena ietekmē

"Vai savā profesionālajā darbībā pēdējo 7 gadu laikā esat izjutis, ka tiesneša lēmums tiek pieņemts, Jūsūprāt, sabiedriskā viedokļa spiediena ietekmē, nevis vadoties pēc likuma?"

Bāze: visi respondenti, n=375

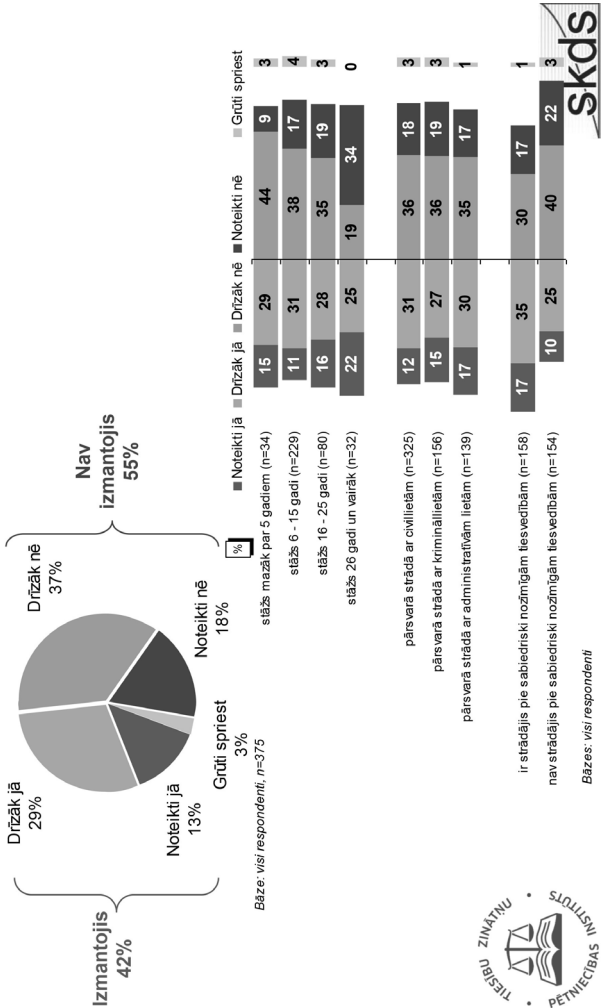

Bāzes: visi respondenti

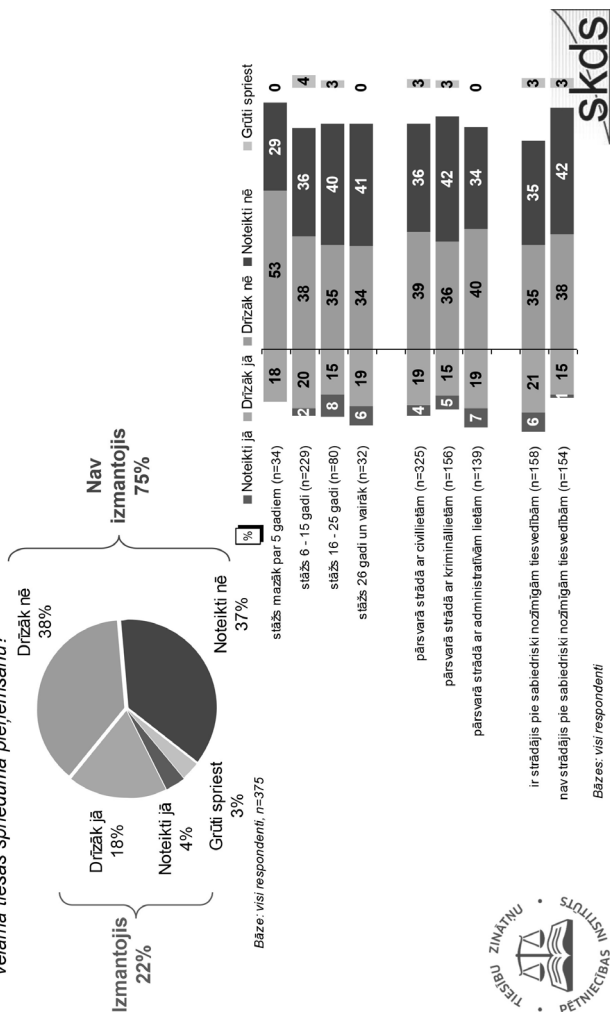
Medijos pieejamās informācijas un ziņu par sabiedrisko domu izmantošana, gatavojoties tiesvedībai

“Vai, gatavojoties tiesvedībām, Jūs izmantojat arī medijos pieejamo informāciju un ziņas par sabiedrisko domu?”

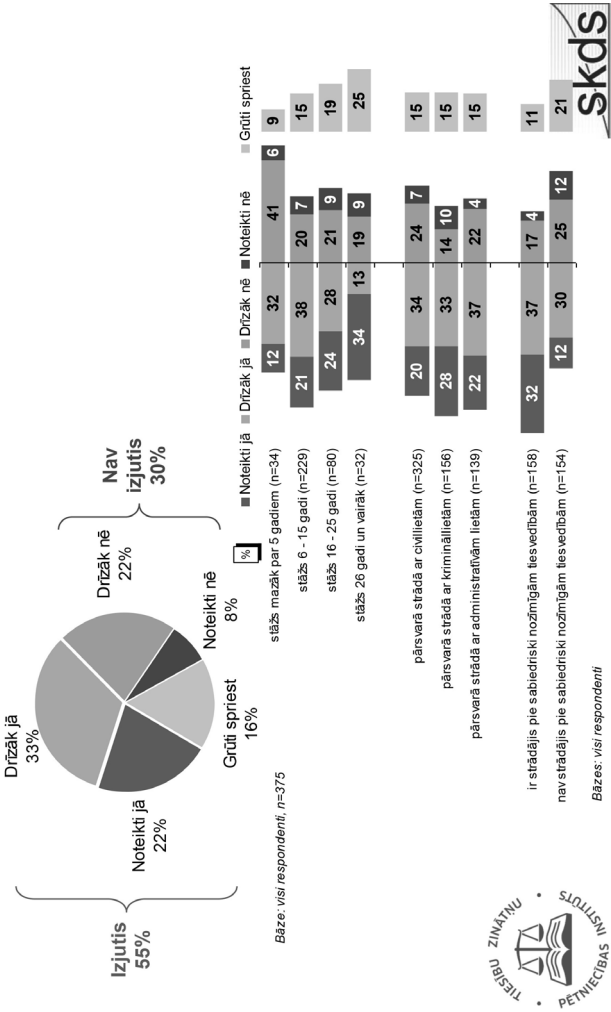
Medijos pieejamās informācijas un ziņu par sabiedrisko domu izmantošana tiesvedībā

"Vai savā profesionālajā darbībā esat izmantojis sabiedrisko viedokli kā instrumentu, lai panāktu sev vēlamo tiesas sprieduma pieņemšanu?"

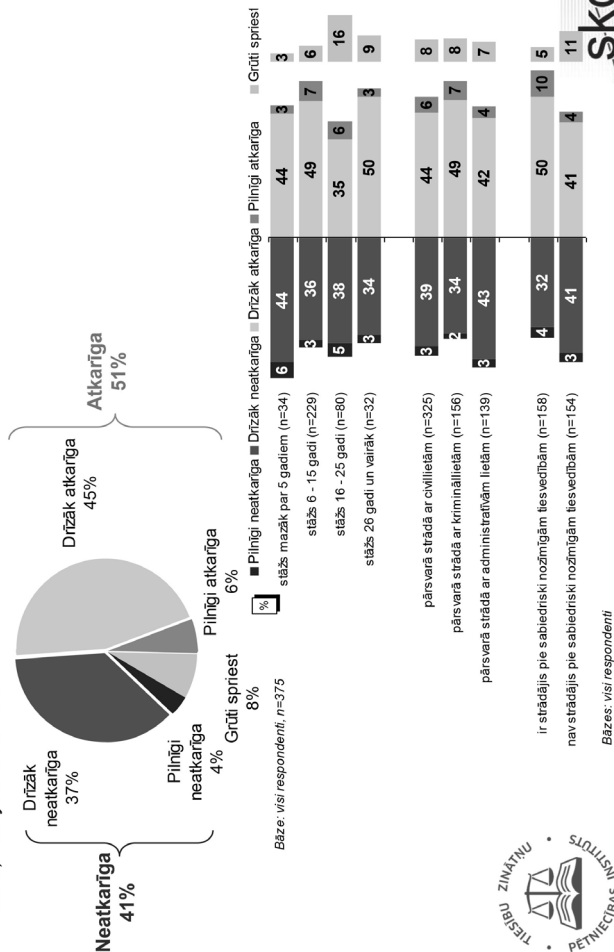
Saskarsme ar spiedienu uz tiesnešiem, tiesu varu

“Vai savā profesionālajā darbībā esat izjūtuši, ka politiķi vai amatpersonas izdara spiedienu uz tiesnešiem, tiesu varu?”

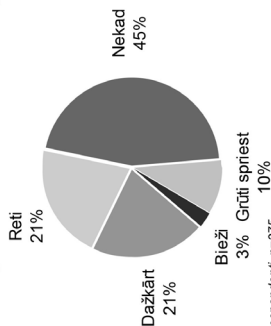
Uzskati par tiesu varas neatkarību no izpildvaras

"Kā Jūs domājat, cik atkarīga vai neatkarīga no izpildvaras (LR valdības, Iekšlietu ministrijas iestādēm, u.tml.) Latvijā ir tiesu vara?"

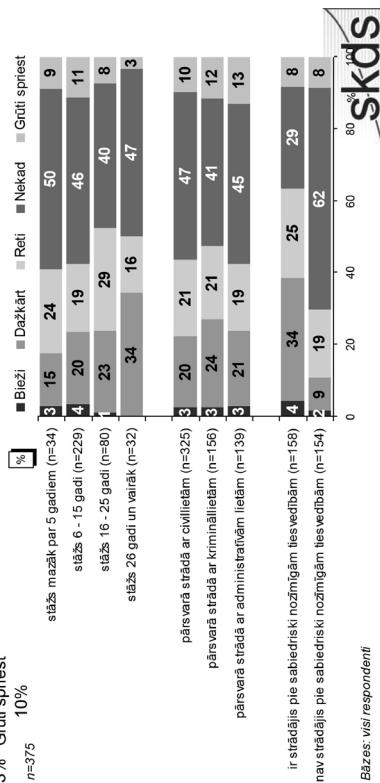

Saskarsme ar negatīvu attieksmi no masu medijiem

"Vai esat izjutis negatīvu attieksmi pret sevi no masu medijiem, žurnālistiem saistībā ar savu profesionālo darbību (piemēram, kādu konkrētu lietu)?"

Bāze: visi respondenti, n=375

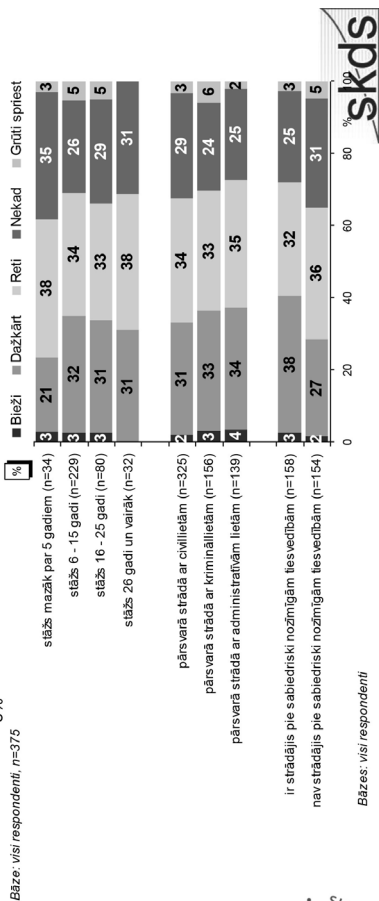
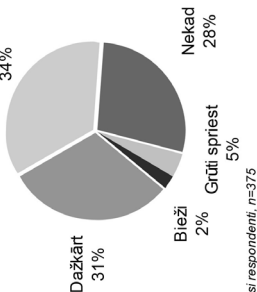
Bāzes: visi respondenti

Saskarsme ar negatīvu attieksmi

"Vai esat izjutis negatīvu attieksmi pret sevi no līdzcilvēkiem saistībā ar savu profesionālo darbību (piemēram, kādu konkrētu lietu)?"

Reti
34%

Bāze: visi respondenti

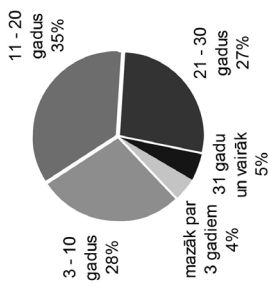

Tiesnešu aptauja

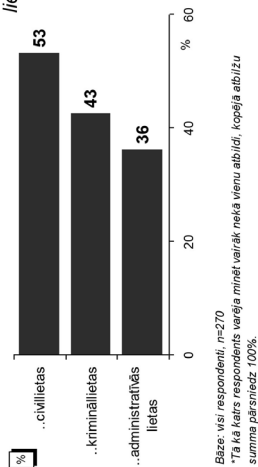
Respondentu raksturojums

"Cik ilgi Jūs strādājat par tiesnesi?"

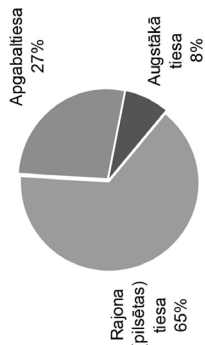

Bāze: visi respondenti, n=270

"Vai Jūs pārsvarā iztiesājat...?"

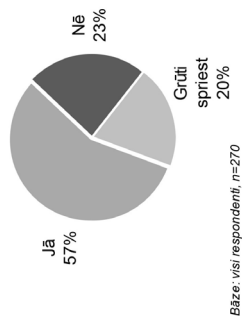

"Kura līmeņa tiesu Jūs pārstāvat?"

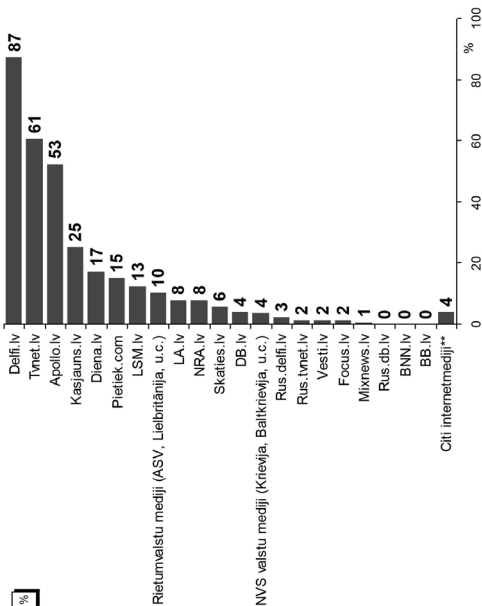
Bāze: visi respondenti, n=270

"Runājot par Jūsu pieredzi, vai Jūs esat iztiesājis skolas, sabiedriski nozīmīgas tiesvedības (piemēram, traģēdijas, lielus korupcijas skandālus u.tml. tiesvedību gadījumus)?"

Mediju patēriņš (I)

"Kādus medijus Jūs izmantojat ikdienā?"

Bāze: visi respondenti, n=270

*Tā kā katrs respondents varēja minēt vairāk nekā vienu abili, kopējā atbilstu summa pārsniedz 100%.

**Kategorija "Citi internetmediji" ietilpst: "LETA" (minēts 4 reizes); "Jurista vārds" (minēts 2 reizes);

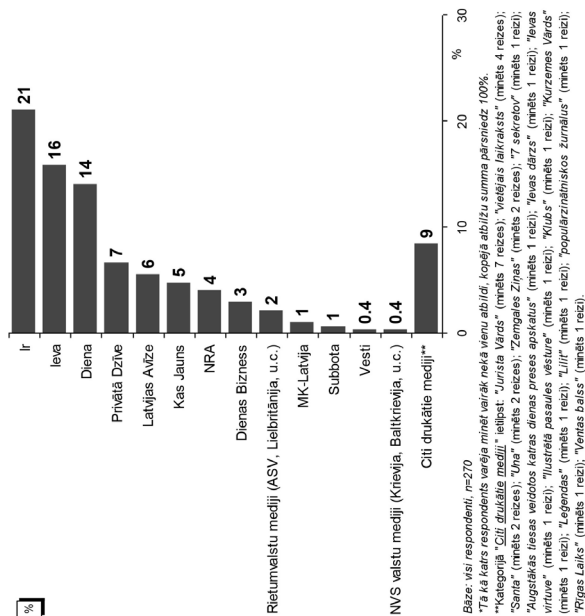
"Augstākās tiesas veidots katras dienas preses apskats" (minēts 1 reizi); "Tiri.lv" (minēts 1 reizi);

"Kompromat.lv" (minēts 1 reizi); "Provegazeta.ru" (minēts 1 reizi); "Vēstis balss" (minēts 1 reizi); "Joutube"

(minēts 1 reizi); "Zz.diena" (minēts 1 reizi).

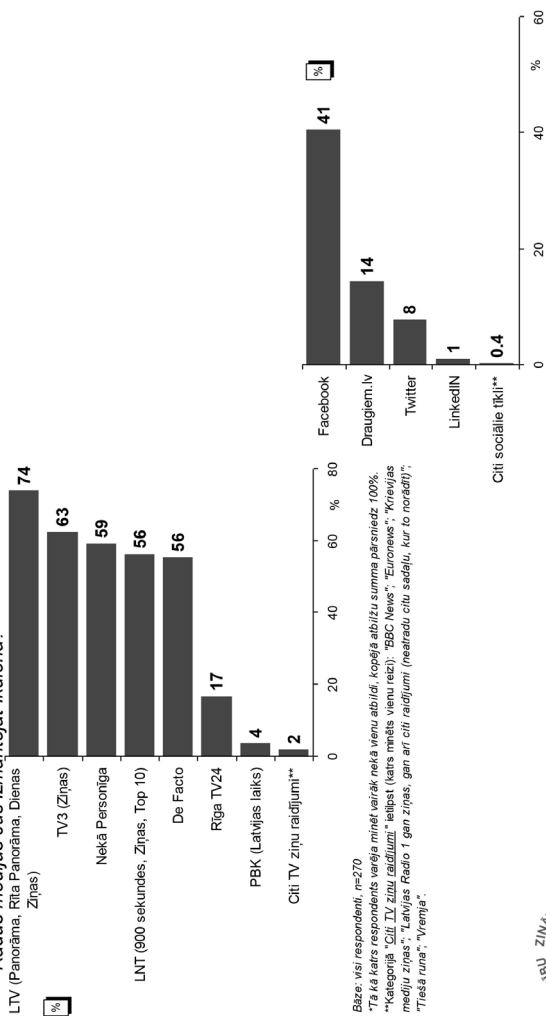
Mediju patēriņš (II)

"Kādus medijus Jūs izmantojat ikdienā?"

Mediju patēriņš (III)

"Kādu mediju Jūs izmantojat ikdienā?"

Bāze: visi respondenti, n=270

*Tā kā katrs respondents varēja minēt vairāk nekā vienu atbildi, kopējā atbilstu summa pārsniedz 100%.

**Kategorija "Citi TV ziņu raidījumi" ietīpat (katrs minēts vienu reizi): "BBC News", "Euronews", "Krievijas mediju ziņas", "Latvijas Radio 1 gan ziņas, gan arī citi raidījumi (neatradu citu sadāļu, kur to norādīt)"; "Tiesā runa", "Vienība".

Bāze: visi respondenti, n=270

*Tā kā katrs respondents varēja minēt vairāk nekā vienu atbildi, kopējā atbilstu summa pārsniedz 100%.

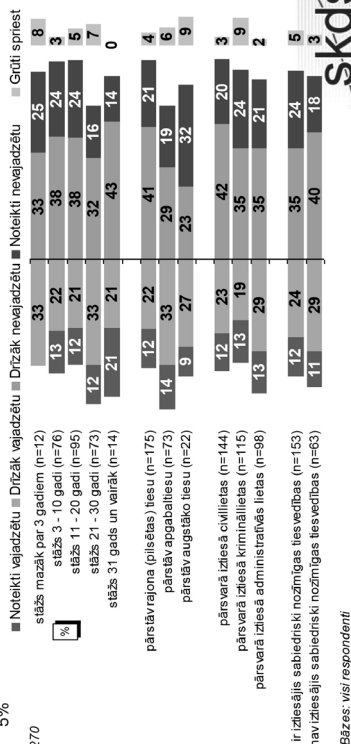
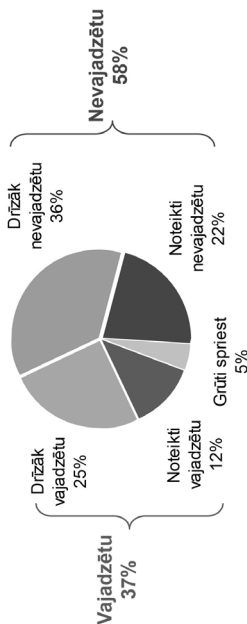
**Kategorija "Citi sociālie tīkli" ietīpat: "odoklassnik.ru" (minēts 1 reizi).

skds

Uzskati par nepieciešamību iepazīties ar medijos esošo informāciju par tiesvedībām

"Ka domājat Jūs: vai tiesnesim vajadzētu iepazīties ar medijos esošo informāciju saistībā ar konkrētām tiesvedībām, pie kurām viņš/a strādā?"

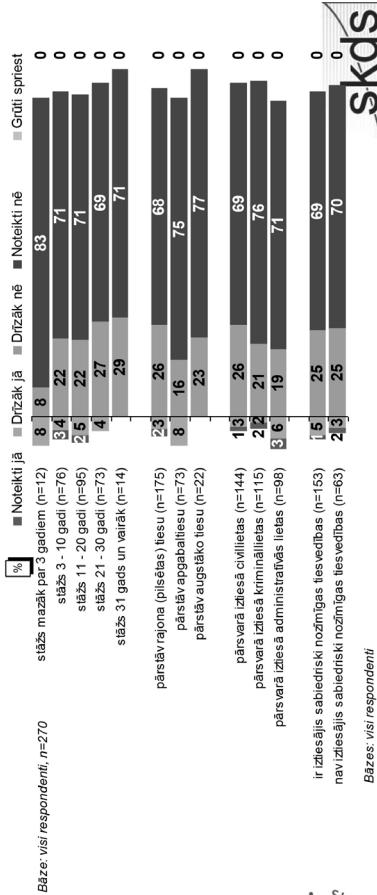
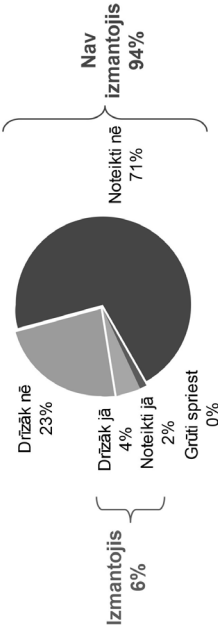

Bāzes: visi respondenti

Viedokļu un faktu no medijiem izmantošana tiesvedībā

"Un, pārdomājot savu pieredzi pēdējo 7 gadu laikā, vai, pieņemot lēmumu kāda tiesvedībā, Jūs esat izmantojis viedokļus un faktus no masu medijiem?"

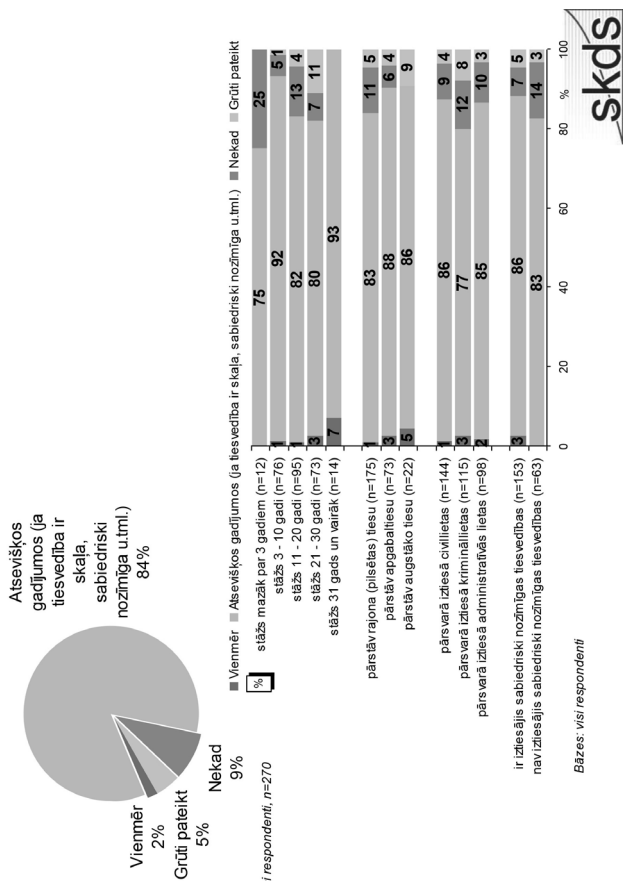

Bāzes: visi respondenti

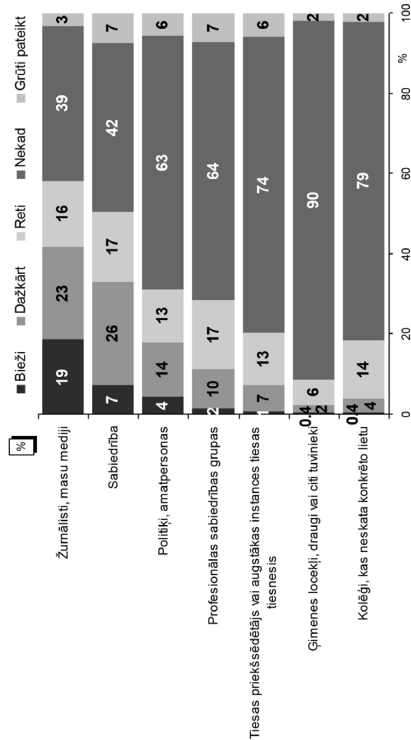
Uzskati par ziņojuma medijiem sagatavošanu

"Vai, Jūsuprāt, pēc tiesas sprieduma sagatavošanas, tiesai būtu jāsgatavo īpaša ziņa sabiedrībai (presel) par galvenajiem argumentiem šādam tiesas spriedumam?"

Saskarsme ar dažādu grupu netiešu spiedienu uz lēmumiem (I)

"Nereti tiek runāts par sabiedrības, dažādu grupu tiešu vai netiešu spiedienu, ko izjūt tiesneši, pildot savus profesionālos pienākumus. Kā tas ir ar Jums – vai pēdējo 7 gadu laikā Jūs esat sajutis zemākmērēto grupu spiedienu vai vēlmi ietekmēt Jūsu profesionālo viedokli, lēmumu vai lietas iznākumu?"

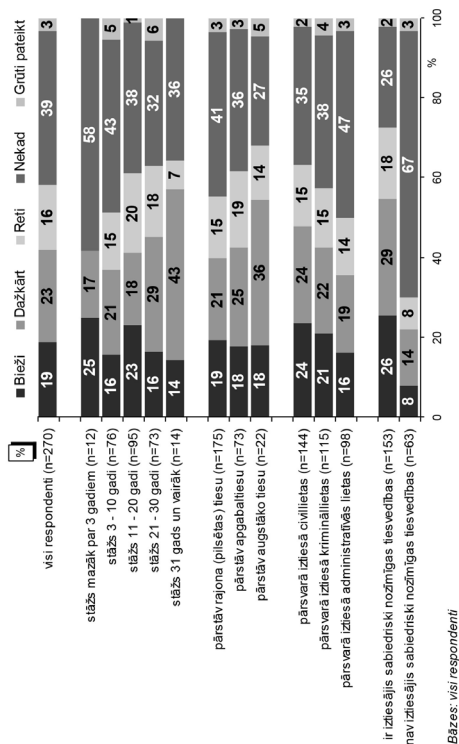
Bāze: visi respondenti, n=270

Saskarsme ar dažādu grupu netiešu spiedienu uz

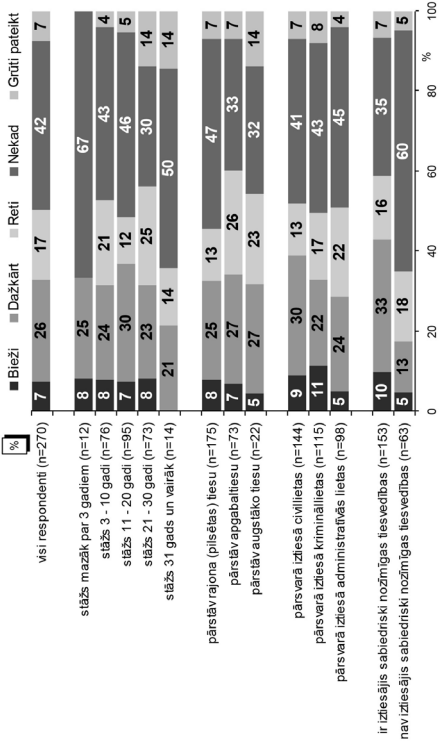
lēmumiem (II)

"Nereti tiek runāts par sabiedrības, dažādu grupu tiešu vai netiešu spiedienu, ko izjūt tiesneši, pildot savus profesionālos pienākumus. Kā tas ir ar Jums – vai pēdējo 7 gadu laikā Jūs esat sajutis zemākināto grupu spiedienu vai vēlmi ietekmēt Jūsu profesionālo viedokli, lēmumu vai lietas iznākumu: Žurnālisti, masu mediji"

Saskarsme ar dažādu grupu netiešu spiedienu uz lēmumiem (III)

"Nereti tiek runāts par sabiedrības, dažādu grupu tiešu vai netiešu spiedienu, ko izjūt tiesneši, pildot savus profesionālos pienākumus. Kā tas ir ar Jums – vai pēdējo 7 gadu laikā Jūs esat sajutis zemākinēto grupu spiedienu vai vēlmi ietekmēt Jūsu profesionālo viedokli, lēmumu vai lietas iznākumu: **Sabiedrība**"

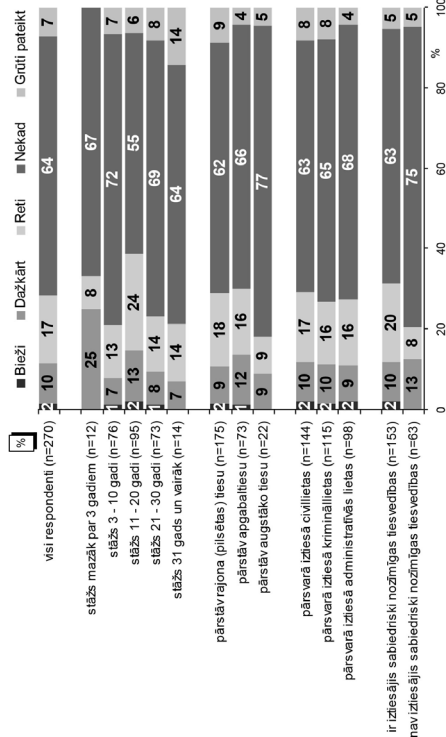

Bāzes: visi respondenti

Saskarsme ar dažādu grupu netiešu spiedienu uz lēmumiem (V)

"Nereti tiek runāts par sabiedrības, dažādu grupu tiešu vai netiešu spiedienu, ko izjūt tiesneši, pildot savus profesionālos pienākumus. Kā tas ir ar Jums – vai pēdējo 7 gadu laikā Jūs esat sajutis zemākinēto grupu spiedienu vai vēlmi ietekmēt Jūsu profesionālo viedokli, lēmumu vai lietas iznākumu: Profesionālās sabiedrības grupas"

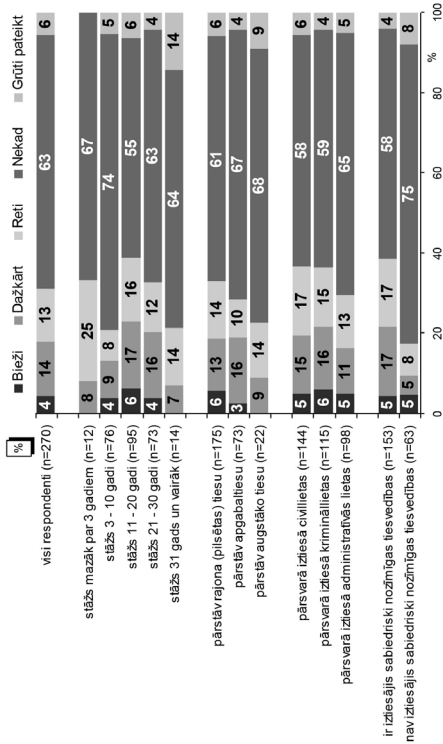

Bāzes: visi respondenti

Saskarsme ar dažādu grupu netiešu spiedienu uz lēmumiem (IV)

“Nereti tiek runāts par sabiedrības, dažādu grupu tiešu vai netiešu spiedienu, ko izjūt tiesneši, pildot savus profesionālos pienākumus. Kā tas ir ar Jums – vai pēdējo 7 gadu laikā Jūs esat sajūtis zemākināto grupu spiedienu vai vēlmi ietekmēt Jūsu profesionālo viedokli, lēmumu vai lietas iznākumu: Politiki, amatpersonas”

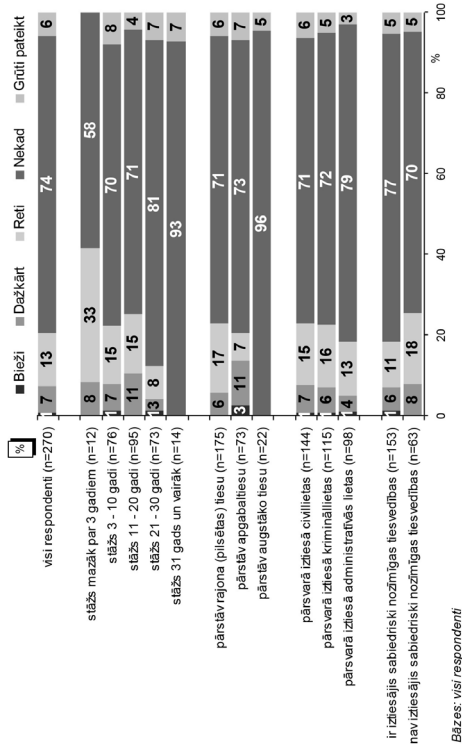

Bāzes: visi respondenti

Saskarsme ar dažādu grupu netiešu spiedienu uz lēmumiem (VI)

“Nereti tiek runāts par sabiedrības, dažādu grupu tiešu vai netiešu spiedienu, ko izjūt tiesneši, pildot savus profesionālos pienākumus. Kā tas ir ar Jums – vai pēdējo 7 gadu laikā Jūs esat sajutis zemāknminēto grupu spiedienu vai vēlmi ietekmēt Jūsu profesionālo viedokli, lēmumu vai lietas iznākumu: Tiesas priekšsēdētājs vai augstākās instances tiesas tiesnesis”

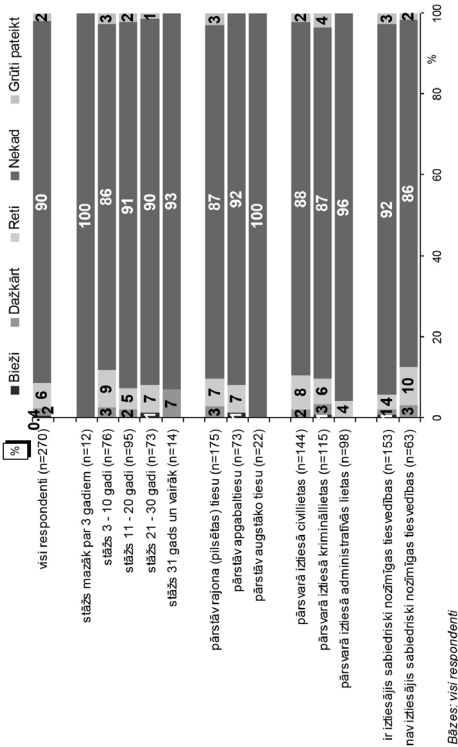

Bāzes: visi respondenti

Saskarsme ar dažādu grupu netiešu spiedienu uz lēmumiem (VII)

"Nereti tiek runāts par sabiedrības, dažādu grupu tiešu vai netiešu spiedienu, ko izjūt tiesneši, pildot savus profesionālos pienākumus. Kā tas ir ar Jums – vai pēdējo 7 gadu laikā Jūs esat sajūtis zemākināto grupu spiedienu vai vēlmi ietekmēt Jūsu profesionālo viedokli, lēmumu vai lietas iznākumu: Gimenes locekļi, draugi vai citi tuvinieki?"

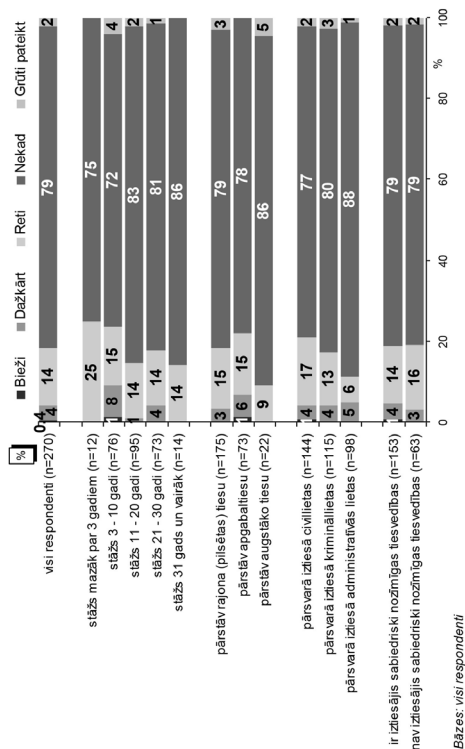

Bāzes: visi respondenti

Saskarsme ar dažādu grupu netiešu spiedienu uz lēmumiem (VIII)

"Nereti tiek runāts par sabiedrības, dažādu grupu tiešu vai netiešu spiedienu, ko izjūt tiesneši, pildot savus profesionālos pienākumus. Kā tas ir ar Jums – vai pēdējo 7 gadu laikā Jūs esat sajutis zemākinēto grupu spiedienu vai vēlmi ietekmēt Jūsu profesionālo viedokli, lēmumu vai lietas iznākumu: Koleģi, kas neskata konkrēto lietu"

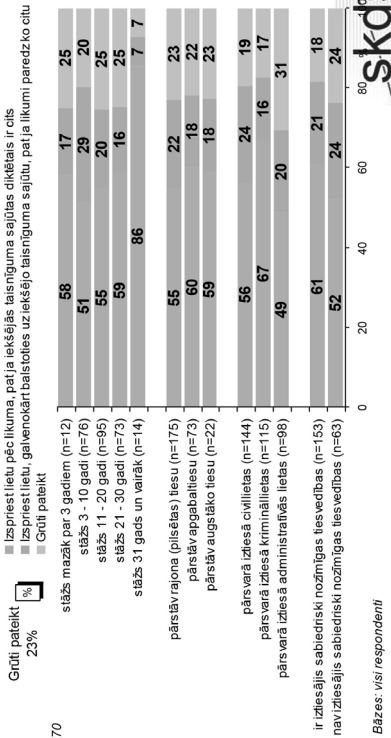

Bāzes: visi respondenti

Tiesneša taisnīguma sajūtas loma

"Dažkārt tiek apspriests arī tas, cik liela loma ir tiesneša iekšējai taisnīguma sajūtai, pieņemot lēmumus tiesā un ko darīt, ja tiesneša iekšējās taisnīguma sajūtas diktētais lēmums atšķiras no likuma izrietošā. Kā, Jūsuprāt, tiesnesim būtu jārikojas?"

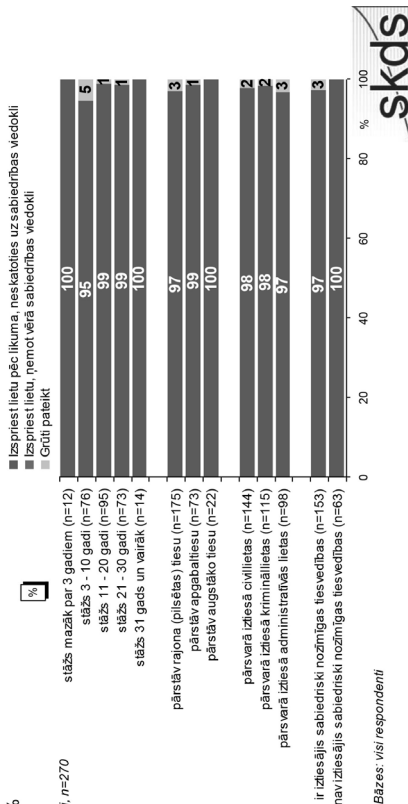
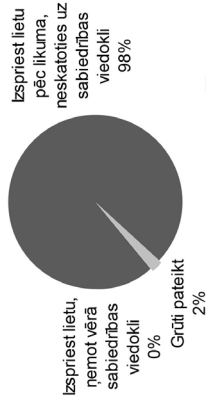

Bāzes: visi respondenti

Uzskati par lietas iztiesāšanu gadījumā, ja sabiedrības prasītais nesakrīt ar likumos rakstīto

"Ir atšķirīgi viedokļi par to, kā tiesnesim būtu jārikojas, izspiežot lietu, ja sabiedrības prasītais spriedums un no likuma izrietošais atšķiras. Kā domājat Jūs?"

Bāzes: visi respondenti

Paldies par uzmanību!

B. Komentāri par SKDS pētījuma rezultātiem

SKDS pētījumu komentē Senāta Civillietu departamenta priekšsēdētājs, senators **Aigars Strupiņš**, Senāta Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja, senatore **Veronika Krūmiņa**, Krimināllietu tiesas kolēģijas priekšsēdētājs, Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētāja vietnieks, tiesnesis **Juris Stukāns**, bijušais tieslietu ministrs, šobrīd zvērināts advokāts **Gaidis Bērziņš**,⁵⁴² Latvijas Zvērinātu advokātu padomes priekšsēdētājs, zvērināts advokāts, Dr.iur. **Jānis Rozenbergs**.

SKDS aptaujas secinājums: *Tiesām uzticas 39% iedzīvotāju un neuzticas 42%. Atlikušajiem 19% nav viedokļa.*

Ekspertu komentāri

Senāta Civillietu departamenta priekšsēdētājs, senators **Aigars Strupiņš** uzskata: "Bez šaubām šādi skaitļi neiepriecina, un ir daudz darāms, lai celtu tiesas prestižu. Tomēr paraudzīsimies uz šiem skaitļiem plašākā kontekstā.

To, ka sabiedrības uzticībai ir vairāk intuitīvs un emocionāls nekā racionāls raksturs, interesanti ilustrē, piemēram, ASV statistikas dati. Uzticība ASV Augstākajai tiesai nokritās no 80% 1995. gadā līdz 44% 2012. gadā⁵⁴³. Laikā no 2001. līdz 2017. gadam šis rādītājs ir bijis ārkārtīgi svārstīgs, piemēram, 2001. gadā nokrītot gada laikā no 62% uz 46%, pēc gada atkal uzlecot uz 60%. Tad no 44% 2012. gadā šis rādītājs uzkāpa uz 52% 2016. gadā, atkal nokrītot uz 40% 2017. gadā.⁵⁴⁴

Ir skaidrs, ka šajā laikā ASV nenotika nekas tāds, kas objektīvi padarītu ASV Augstāko tiesu mazāk kvalificētu, korumpētāku vai citādi neuzticamāku. Tas rāda, ka sabiedrība vienu un to pašu institūtu vērtē, reaģējot uz izmaiņām sociālajā un politiskajā situācijā.

Latvijas iedzīvotāji, un tas ir raksturīgs gandrīz visām post-sociālisma valstīm, neuzticas valsts varai kopumā. Un te jānorāda,

⁵⁴² Gaidis Bērziņš ilgu gadu ieņēma arī augstākos politiskos amatus tieslietu sistēmā: Saeimas Juridiskās komisijas priekšsēdētājs (2014–2018), tieslietu ministrs (2006–2009, 2011–2012, 2014).

⁵⁴³ <http://bigthink.com/praxis/why-is-the-supreme-court-so-unpopular> (aplūkots 16.02.2019.).

⁵⁴⁴ <https://news.gallup.com/poll/4732/supreme-court.aspx> (aplūkots 16.02.2019.).

ka uzticība tiesām ir viena no augstākajām salīdzinājumā ar citiem valsts varas atzariem un apmēram vienāda ar uzticību masu medijiem. Ar valdības darbu, piemēram, apmierināti ir tikai 19% iedzīvotāju⁵⁴⁵, kas ir uz pusi mazāk salīdzinājumā ar tiesu.

Pārbaudot šo tēzi un, iespējams, nedaudz trivializējot, no aptaujas datiem var izvilkt tādu kā vidējo respondentu pēc vecuma, kurš vismazāk uzticas tiesām: tas ir vīrietis 55–63 gadu vecumā, respektīvi, tā paaudze, kura augusi un izglītību ieguvusi Padomju Savienībā. No tiem tiesai uzticas tikai 30%. Savukārt vairāk tiesai uzticas cilvēki vecumā līdz 34 gadiem (45%), tātad tie, kuri auguši un izglītību ieguvuši jau brīvajā Latvijā. Tas ir labs sākums, un tiesas nedrīkst šo jaunāko paaudžu uzticību zaudēt. Tā jāstiprina viesiem pieejamajiem līdzekļiem.

Lai kaut ko darītu, ir jāapzina un jāsaprot problēmas cēloņi.

Vispirms ir jāņem vērā tiesas darbības specifika. Ja tiesā ir divas puses, pēc sprieduma paziņošanas viena puse parasti aiziet no tiesas neapmierināta. Ar šādu "klientūras" apmierinātības reitingu nenoturētos neviens bizness. Tomēr šeit runa ir par ko citu – ne tik daudz par apmierināto un neapmierināto klientu skaitu, bet par tiesas imidžu. Proti, vai tiesa rada cilvēkā uzticamības sajūtu, ka pret viņu tur izturējās taisnīgi. No šī skatupunkta raugoties, lielāka nozīme ir to cilvēku vērtējumam, kuriem bijusi tieša saskare ar tiesu. Pārējās sabiedrības acīs tiesas imidžu veido publiskajā telpā pieejamā informācija, kā arī tiesas "klientu" tieši vai pastarpināti stāstījumi. Starp citu, šādās aptaujās būtu interesanti uzzināt arī, no kādiem avotiem un cik regulāri respondenti ir smēlušies informāciju.

Esmu pārliecināts, ka daudzos gadījumos neapmierinātību ar tiesas darbu var mazināt, uzlabojot spriedumu kvalitāti. Nav nekāds noslēpums, ka spriedumi mēdz būt gari un sarežģīti, lai gan daudzas lietas var uzrakstīt vienkāršākā, saprotamākā valodā, tēzes veidā skaidri formulējot sprieduma *ratio decidendi*, proti, galveno argumentu, kas tiesai līcis izspriest lietu tieši tā un ne citādi. Lai cilvēks,

⁵⁴⁵ Latvijas Barometrs, 2018. gada decembris. Ziņa no: <https://www.delfi.lv/news/national/politics/decemberi-jutami-paslikstinajies-iedzivotaju-noskanojums-licina-aptauja.d?id=50697947> (aplūkots 16.02.2019.).

izejot no tiesas, saprot, kāpēc viņš lietu ir zaudējis (te gan jāņem vērā vēl viens cilvēcisks faktors – prasme zaudēt ar cieņu un atzīt, ka tev nav bijusi taisnība; jā, kā jau minēts iepriekš – tiesā parasti vienam ir jāzaudē). Te tiesām ir, kur augt, jo pārāk daudzi spriedumi ir vienkārši lietas faktisko apstākļu un tiesību normu kompilācija, bet trūkst tā pavediena, kas to visu loģiski un racionāli savieno un noved pie skaidras un gaišas tēzes – kāpēc prasība apmierināta vai noraidīta. Nevienš, izņemot dažkārt profesionālus juristus, nevar izlasīt to, kas nav uzrakstīts spriedumā, bet palicis tiesnesim galvā.

Arī sabiedrībai jāsaprot, ka lielākajā daļā lietu abas puses nevar iziet no tiesas apmierinātas. Tas, kas iespējams mediācijā, tiesvedības procesā iespējams reti. Tāpēc cilvēkiem pirms vērsšanās tiesā, konsultējoties ar profesionāliem juristiem, ir kritiski jāizvērtē savas iespējas lietu uzvarēt. Un jāatceras, ka neviens prāvu nevar uzvarēt, ja viņam nav pierādījumu saviem apgalvojumiem, pat ja viņam būtu simtkārt taisnība. Jāmācās arī zaudēt, un tiesa visbiežāk nav pie vainas, ka kāds lietu zaudējis. Ja tiesa kļūdās tiesību normu interpretācijā vai pierādījumu vērtēšanā, nolēmumu var pārsūdzēt. Ja konkrēts tiesnesis pieļāvis konkrētu nolaidību vai konkrētu likuma pārkāpumu – var gan pārsūdzēt nolēmumu, gan iesniegt sūdzību par tiesnesi disciplinārlietas ierosināšanai. Te gan jāpiezīmē, ka no šādām sūdzībām par tiesnešiem mazāk nekā 10% izrādās pamatotas, un par tām tiek ierosinātas disciplinārlietas. Pārējos gadījumos cilvēki, kuri zaudējuši lietu, pārsvarā vai nu atkārtoti savus argumentus, ko tiesa jau ir pienācīgi vērtējusi, vai arī izsaka savu personisko nepatiku pret konkrētu tiesnesi.”

Senāta Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja, senatore **Veronika Krūmiņa** uzskata: “Vispirms gan gribētu atzīmēt, ka latviešu tautai vēsturiski nav tradīcijas uzticēties valsts varai un justies piederīgiem valstij.⁵⁴⁶ Būtisku iespaidu uz latviešu likumpaklausību un uzticēšanos valsts varai ir atstājis fakts, ka latviešu tautas vēsturē no 13. gs. līdz mūsdienām tikai nepilnu pusgadsimtu latvieši ir bijuši neatkarīgi savas valsts saimnieki.⁵⁴⁷

⁵⁴⁶ Osipova S. *Latvijas tautas tiesiskā apziņa un Latvijas valsts*. Jurista Vārds, 2012. 25. decembris, Nr. 52 (751).

⁵⁴⁷ Turpat.

Līdz ar to šāds aptaujas rezultāts par uzticēšanos tiesām kā vienam no valsts varas atzariem zināmā mērā ir likumsakarīgs.

Nenoliedzami, ir daudzi nozīmīgi un mazāk nozīmīgi aspekti, kāpēc respondenti ir izvēlējušies atbildēt tieši tā, kā viņi ir atbildējuši. Taču, manuprāt, atbildes uz šo jautājumu būtu derējis analizēt kontekstā ar jautājumu, cik no respondentiem, kas izvēlējušies vienu vai otru atbildi, paši ir bijuši tiesvedības dalībnieki un cik daudziem šāds iespaids radies no medijiem vai kaimiņu un paziņu stāstītā.

Savā komentārā vēlos pieskarties diviem aspektiem, proti, tiesnešu profesionalitātei, kā arī tiesnešu un mediju komunikācijas kvalitātei.

Liela nozīme morālās autoritātes veidošanā sabiedrībā ir pašiem tiesnešiem un vērtībām, kuras ir tiesnešu darba pamatā. Lai veicinātu sabiedrības uzticēšanos tiesu varai, tiesnesim ar savu stāju jāapliecina un jāveicina augsti tiesneša ētikas standarti. Tiesneša pienākums ir rīkoties tā, lai viņa rīcība – gan tiesā, gan ārpus tiesas – veicinātu un nostiprinātu sabiedrības uzticēšanos.

Dažkārt no tiesnešiem to nesagaidām. Neprofesionāla, nemākulīga tiesas sēdes vadīšana, augstprātīga izturēšanās jau ir pirmais, kas attur procesa dalībniekus no uzticēšanās tiesnesim un tiesām. Otrais – tiesas nolēmuma kvalitāte. Kvalitatīvi spriedumi vairo sabiedrības uzticēšanos tiesām, savukārt nesaprotami spriedumi to mazina. Līdzīgi kā rokasspiediens rada iespaidu par cilvēku, tiesas nolēmums rada priekšstatu par konkrētu tiesnesi, tiesu un tiesu sistēmu kopumā.⁵⁴⁸ Tiesas spriedumam būtu jābūt skaidram un saprotamam gan no valodas, gan satura viedokļa. Nav iespējama uzticēšanās, ja procesa dalībnieki un sabiedrība nesaprot tiesas teikto. Tiesu darbam ir jābūt atklātam, caurskatāmam un saprotamam.

Sabiedrības informētības līmenis un tiesvedību atspoguļojuma kvalitāte ir nepastarpināti un cieši saistīta ar abu pušu – tiesu un mediju – sadarbību, atvērtību komunikācijai un profesionālo standartu ievērošanu.⁵⁴⁹ Tiesnesim ir jābūt gatavam sabiedrībai saprotamā va-

⁵⁴⁸ Krūmiņa V. *Tiesnešu vērtības un atbildība*. Jurista Vārds, 2015. 14. maijs, Nr. 15 (867).

⁵⁴⁹ Ruduša R. Mediju loma sabiedrības informētībā par svarīgām tiesvedībām. Tēzes zinātniskajai konferencei "Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesnešiem un tiesu sistēmu kopumā", 2018. gada 26. janvāris, Rīga. Pieejams: http://blogi.lv/tzpi/files/2018/01/T%C4%93ze_R.Rudu%C5%A1a.docx_.pdf (aplūkots 29.01.2019.).

lodā izskaidrot, kāpēc konkrētajā gadījumā tika pieņemts tieši šāds nolēmums. Taču arī žurnālistiem būtu jāievēro augsti profesionālītātes standarti. Dažkārt rodas iespaids, ka medijs strādā atbilstoši priekšstatam, ka sabiedrību interesē vienīgi tās ziņas, kas satur senacionāli negatīvu informāciju par tiesām.

Šajā sakarā vēlos minēt piemēru. Neraugoties uz Augstākās tiesas veikto skaidrojošo darbu, saistībā ar grozījumiem likumā "Par valsts noslēpumu" varēja lasīt, piemēram, rakstu ar šādu virsrakstu "Tiesas nevēlas uzņemties pienākumu vērtēt atteikumu pieļauti valsts noslēpumam"⁵⁵⁰. Šajā rakstā, virspusēji pieskaroties tikai atsevišķiem no diskutētajiem juridiskajiem argumentiem, vispārīgi norādīts, ka darba grupā nolemts, ka lēmumu pārsūdzība deleģējama Administratīvo lietu departamentam, savukārt tas jauno pienākumu uzņemties nevēlas. Taču iemesls nebija vēlēšanās vai nevēlēšanās, bet gan vairāki nozīmīgi juridiski argumenti, kādēļ šāds risinājums ir pretrunā trīspakāpju tiesu sistēmai. Tādējādi sabiedrībai tiek radīts vienkāršots un maldīgs iespaids par diskusijas būtību, neraugoties uz tās pamatā esošajiem juridiskajiem argumentiem. Ņemot vērā mediju lielo ietekmi uz sabiedrisko domu, tostarp saistībā ar uzticēšanos tiesu varai, arī mediju pārstāvjiem būtu jāpavērtē uz sevi vērstas kritiskās domāšanas trūkums. Turklāt gadījumos, kad tiesnesim nav lūgts izskaidrot sabiedrībai savu nolēmumu, un ne vienmēr tas ir nepieciešams, žurnālistiem ir jābūt pietiekami profesionāliem orientēties juridiskā tekstā un to saprotamā veidā atspoguļot sabiedrībai. Tiesas nolēmums un raksts vai sižets, ja tā var izteikties, ir divi atšķirīgi žanri, un tiesas nolēmums lielākoties nevarēs būt tik vienkāršots, lai būtu pielīdzināts rakstam par jebkuru sadzīvisku tematu."

Krimināllietu tiesas kolēģijas priekšsēdētājs, tiesnesis **Juris Stukāns** uzskata: "Tik zems neuzticības līmenis nav atzīstams par pieņemamu demokrātiskā un tiesiskā valstī, tāpēc visupirms jau tiesu sistēmas amatpersonām tas jāuztver kā nopietns brīdinājuma signāls, pēc kura nekavējoties būtu jārikojas – kritiski jāizvērtē cēloņ-

⁵⁵⁰ Mače Z. Tiesas nevēlas uzņemties pienākumu vērtēt atteikumus pieļauti valsts noslēpumam. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/tiesas-neraujas-uznemties-pienakumu-vertet-atteikumus-pielaidei-valsts-noslepumam.a242536/> (aplūkots 03.02.2019.).

sakarības neuzticībai un jānoformulē konkrēti pasākumi situācijas mainīšanai.

Viedoklis par kādu jautājumu sabiedrībā veidojas no katra indivīda subjektīvās domas un attieksmes, tāpēc arī pašai sabiedrībai zema neuzticības līmenis ir brīdinājums, lai katrs personīgi sāktu kritiski vērtēt informāciju un izdarītu savus secinājumus par notiekošo, un atbildīgi līdzdarbotos savas dzīves un valsts procesos.

Skaidrs, ka panākt absolūtu uzticību statistiskos skaitļos nav iespējams, bet sabiedrības kopējam viedoklim ir jābūt daudz augstākā līmenī. Vai būtu pamatoti atzīt, ka sabiedrības viedoklis nav korekts? Jāatzīst, ka šobrīd tomēr tam ir pamats. Vērtējot masu informācijas līdzekļos izplatīto informāciju par tiesu sistēmu kopumā, ar nožēlu nākas secināt, ka pārsvarā ziņas saistītas ar ilgstošiem tiesas procesiem, ar amatpersonu kritiku par nesamērīgiem sodiem par noziedzīgiem nodarījumiem, ar lietu dalībnieku kritiku par tiesas nolēmumiem, saistot tos ar tiesnešu ieinteresētību un arī ar tiesnešu izdarītiem likumpārkāpumiem. Arī cita informācija, kas skar tiesiskuma jautājumus, piemēram, maksātnespējas administratoru, zvērinātu tiesu izpildītāju, advokātu, notāru, prokuroru u.c. jomas speciālistu darbu, tiek attiecināta uz tiesām un tiesnešu darbu. Tādējādi veidojas sabiedrības viedoklis, ko būtiski ietekmē arī notiekošais citās sociālajās sfērās, tie ir politiskie procesi, ekonomikas situācija, cilvēku iespējas īstenot savas intereses u.tml. Jāatzīst, ka sabiedrības viedokli var impulsīvi un būtiski ietekmēt arī konkrēti notikumi un informācija par tiem tieši aptaujas veikšanas laikā.

Ņemot vērā iepriekš izklāstīto, vai būtu pamats uzskatīt, ka aptaujas rezultātus var ignorēt un uzskatīt, ka tā ir tikai emocionāla reakcija uz apkārt notiekošo un dzirdēto? Manuprāt, nevar. Jo viens no galvenajiem tiesu varas uzdevumiem ir nodrošināt iedzīvotāju uzticību savai valstij, tās procesiem. Tieši valsts kā efektīvi strādājošs mehānisms ir veids, kā cilvēki īsteno savu interešu un tiesību leģitīmu realizēšanu, bet neuzticēšanās tiesām ir tiesiskuma apšaubīšanas pamats.

Jāatzīst, ka tiesas uzticību var vairot ar savu rīcību un priekšzīmi, katrā konkrētā gadījumā demonstrējot stingru nostāju, sapro-

tamu un atvērtu komunikāciju, balstītu uz likuma jēgu. Tiesām ar savu darbību jānodrošina, ka sabiedrībai, novēršot jebkādas šaubas, ir iespēja pārliecināties par taisnīgu rezultātu izskatītājās lietās. Būtisks aspekts šīs iespējas īstenošanā ir savlaicīgi un saprotami sniegt informāciju sabiedrībai, jo tiesas ir izveidotas, lai realizētu sabiedrības intereses.

Atklātums ir viens no tiesas darbības pamatprincipiem, kas nodrošina iespēju maksimāli izprast un vērtēt tiesas darbību. Tāpēc, panākot maksimāli iespējamo sabiedrības izpratni par tiesas darbības pamatprincipiem un būtību, padarot tiesas nolēmumus saprotamus un skaidrus, apzinoties, ka tiesas sprieduma uzdevums nav tikai atrisināt konkrēto lietas dalībnieku strīdu, bet arī panākt sabiedrības izglītošanu tiesību jautājumos, novēršot līdzīgu kļūdu un pārkāpumu nepieļaušanu, var mainīt sabiedrības uzticību tiesām. Nodrošinot iespēju katram pārliecināties par tiesas argumentiem un nolēmuma pamatotību, tiks nodrošināta iespēja pārliecināties par tiesas darbības principiem, neatkarību un pakļautību tikai likumam."

Bijušais tieslietu ministrs, zvērināts advokāts **Gaidis Bērziņš** norāda: "Ieraugot šādu uzticamības rādītāju, pirmā reakcija varētu būt satraucoša. Tomēr aiz šiem skaitļiem slēpjas virkne apstākļu, faktu un citu būtisku priekšnoteikumu, kāpēc konkrētais iedzīvotājs ir sniedzis šādu atbildi. Aptauja uz visiem jautājumiem atbildes nesniedz, un diez vai simtprocentīgi objektīvas atbildes saņemt būtu iespējams.

Būtiski ir noskaidrot, kas varētu būt par pamatu tam, lai uzticētos vai neuzticētos tiesām. Tā varētu būt konkrētas personas tieša saskarsme ar tiesu, piemēram, persona ir dalībnieks procesā, apsūdzētais, liecinieks, pārstāvis, zvērināts advokāts u.tml. Droši vien, ka viedoklis var veidoties gan no vienreizējas saskarsmes ar tiesu, gan regulāras tiesas sēžu apmeklēšanas. Pirmo iespaidu par tiesas darbu var radīt kancelejas darbinieks, tiesas sēžu sekretārs, tiesneša palīgs un, protams, arī tiesnesis. Dažkārt tikai darbinieka laipna un pretimnākoša attieksme vai, gluži pretēji, nevēlēšanās ieklausīties konkrēta cilvēka problēmā var radīt noteiktu un pat nemaināmu viedokli par uzticēšanos tiesām. Protams, ka paliekošu viedokli var radīt arī zau-

dēts tiesas process. Šeit vietā būtu atcerēties, ka katrā lietā ir vairākas puses (prasītājs un atbildētājs, prokurors un apsūdzētais u.c.), un kāds no šiem dalībniekiem prāvā zaudē. Jāatzīst, ka šo komentāru autora pieredzē nav bijuši gadījumi, kad kāds prāvnieks, kurš prāvu ir zaudējis, atzītu, ka viņam nav bijusi taisnība. Tomēr ir bijuši gadījumi, kad cilvēki raksta pateicības vēstuli tieslietu ministram, kurā uzslavē konkrētu tiesnesi par spēju iedziļināties lietas būtībā un nonākt līdz taisnīgam spriedumam. Jānorāda gan, ka tas ir katra tiesneša pienākums un šāda veida vēstuļu rakstīšana drīzāk ir emocijas, kuras, iespējams, radušās tāpēc, ka iepriekš nav bijusi ticība tiesai.

Kā viens no iemesliem iedzīvotāju neuzticībai tiesai tiek minēti nesaprotamie un šķietami līdzīgās lietās atšķirīgie nolēmumi. Lai veicinātu sabiedrības uzticību, ir ļoti svarīgi, ka tiesas skaidro pieņemtos nolēmumus. Pirmais solis šajā jautājumā ir sperts – Tieslietu padome 2015. gada 18. maijā pieņēma Tiesu sistēmas komunikācijas vadlīnijas⁵⁵¹. Vadlīnijās ietverta norāde, ka tiesu komunikācijas mērķis ir veicināt tiesu varas efektīvu darbību un sabiedrības uzticību tiesu varai, veidojot pozitīvu tiesas tēlu un vairojot tās autoritāti sabiedrībā. Redzams, ka pakāpeniski notiek to ieviešana praksē⁵⁵². Tomēr šajā jomā noteikti vēl ir daudz darāmā.

Objektīvāks informācijas avots ir tie iedzīvotāji, kuri ar tiesas darbu sastopas regulāri. Visticamāk, viņiem jau ir izveidojies stabils un grūti ietekmējams viedoklis, ko visdrīzāk ir grūti mainīt. Tas var būt saistīts ar tiesneša profesionālo kompetenci, lietas izskatīšanas vairākkārtēju atlikšanu, kā arī citiem apstākļiem. Arī šo jautājumu risināšanai likumdevējs ir pievērsis uzmanību – likumā "Par tiesu varu" ir noteikta tiesnešu profesionālās darbības kārtējā novērtēšana, ko Tiesnešu kvalifikācijas kolēģija veic reizi piecos gados. Tās mērķis ir veicināt tiesneša nepārtrauktu profesionālo izaugsmi visas viņa karjeras laikā, tādējādi uzlabojot tiesneša un tiesas darba

⁵⁵¹ Tiesu sistēmas komunikācijas vadlīnijas. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/tieslietu-padome/dokumenti> (aplūkots 16.02.2019.).

⁵⁵² Kā labu piemēru var minēt Rīgas apgabaltiesas tiesneša Jura Stukāna rīcību, skaidrojot pieņemto lēmumu sabiedrībai un žurnālistiem. Sīkāk skat.: <http://www.la.lv/tiesnesiem-ir-jaklust-atklatakiem>. (aplūkots 16.02.2019.).

kvalitāti⁵⁵³. 12. Saeima pieņēma grozījumus Tiesnešu disciplinārās atbildības likumā, paredzot, ka gadījumā, ja, izskatot disciplinārlietu, rodas šaubas par tiesneša profesionalitāti, Tiesnešu disciplinārkolēģija var noteikt tiesneša profesionālās darbības ārpuskārtas novērtēšanu, kas tiek uzskatīts par ātru un efektīvu veidu, kā izvērtēt tiesneša profesionālās zināšanas, prasmes un kompetences⁵⁵⁴. Jau kopš 2013. gada 1. janvāra Civilprocesa likumā ir norma⁵⁵⁵, kas paredz to, ka tiesa var uzlikt lietas dalībniekam naudas sodu, ja lietas dalībnieks iesniedz pierādījumus pēc tam, kad notecējis termiņš. Tās mērķis ir novērst apzinātu lietas izskatīšanas vilcināšanu. Tie ir tikai daži piemēri tam, ko likumdevējs ir darījis, lai veicinātu uzticēšanos tiesām.

Nav arī izslēgts, ka aptaujā savu viedokli pauduši cilvēki, kuri dzīvē vispār nav saskārušies ar tiesu darbu. Iespējams, viņi par šo tēmu kaut kur ir lasījuši, dzirdējuši no saviem paziņām vai medijos (bieži vien ko negatīvu), un līdz ar to viņiem radies viņuprāt pārlicinošs viedoklis. Tomēr jāņem vērā, ka šāds pastarpināti veidojies priekšstats nevarētu būt par objektīvu avotu, uz kura pamata vērtēt uzticēšanos tiesu varai.

Visvienkāršāk ir ar tiem, kuri godīgi pasaka, ka viņiem nav viedokļa par šo tēmu. Varētu izteikt pieņēmumu, ka šī ir visobjektīvākā personu grupa.

Iespējams, ka aptauju rīkotājiem būtu jāpadomā par to, kā pietiekami kodolīgi skaidrot aptauju metodiku un galarezultātus.

Var pilnībā piekrist Satversmes tiesas priekšsēdētājas I. Ziemeles teiktajam: "Juristi raduši runāt savā, citiem bieži nesaprotamā, valodā. Arī Latvijā dialogs ar juristu tik vienkārši nevedas, jo pastāv viedoklis, ka jurists runā vien sev saprotamā valodā un nodarbojas ar tiesību normām, kas darbojas reālajai dzīvei paralēlā pasaulē."⁵⁵⁶

⁵⁵³ Likums "Par tiesu varu", 94.¹ panta pirmā un otrā daļa. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Zinotājs*, 1993. 14. janvāris, Nr. 1/2.

⁵⁵⁴ Tiesnešu disciplinārās atbildības likums, 7. panta deviņā daļa. *Latvijas Vēstnesis*, 1994. 10. novembris, Nr. 132 (263).

⁵⁵⁵ Civilprocesa likums, 93. panta 3.² daļa. *Latvijas Vēstnesis*, 1998. 3. novembris, Nr. 326/330 (1387/1391).

⁵⁵⁶ Satversmes tiesa: atskats uz paveikto un jaunas tradīcijas iedibināšana. Pieejams: <https://lvportals.lv/tiesas> (aplūkots 16.02.2019.).

Tomēr tiesnešu uzdevums ir skaidrot savu darbu saprotamā valodā, un viens no veidiem, kā šādu informāciju nodot sabiedrībai, ir LV portālā izveidotā sadaļa "Tiesās". Arī šī portāla atpazīstamība būtu vēl jāveicina, lai pēc iespējas vairāk iedzīvotāju iegūtu informāciju no pirmavota.

Jāatzīst, ka Latvijas iedzīvotāji neuzticas valsts varai kopumā.⁵⁵⁷

Lai tiesības būtu efektīvas, ir svarīgi, ka sabiedrība ciena likumu un to ievēro, zina savas tiesības un pienākumus. Tas, kas kavē tiesību efektivitāti, ir tiesiskais nihilisms (neticība tiesību iedarbīgumam un taisnīgumam), kas ir izplatīts postpadomju sabiedrībā. Diemžēl tas notiek arī Latvijā. Iemesli tam, protams, ir vairāki, tomēr būtu jāmin, ka likumpaklausību nesekmē normu plūdi, korupcijas gadījumi valsts amatpersonu darbībā un bieži vien arī veids, kā masu saziņas līdzekļi un žurnālisti atspoguļo valstī notiekošo.

Zīmīgi, ka vairāk tiesām uzticas cilvēki vecumā līdz 34 gadiem (45%). Iespējams, ka to var pamatot ar citu izglītības līmeni un dzīvi brīvā Latvijā."

Zvērināts advokāts, Dr.iur. **Jānis Rozenbergs** norāda: "Lai arī no šāda aptaujas rezultāta rodas sākotnējais iespaids, ka sabiedrības uzticība tiesu varai ir kritiskā līmenī, jo tiesām uzticas mazāk nekā puse iedzīvotāju, iespējams, ka šāds pirmais iespaids nebūs precīzs. Dažādas aptaujas, sabiedrisko viedokļu pētījumi un dažkārt arī Saēimas vēlēšanu rezultāti rāda, ka lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju kopumā nav apmierināti nedz ar savu darbu, nedz atalgojumu un ģimenes mantisko stāvokli, nedz ar likumdevēja un izpildvaras darbu⁵⁵⁸. Uz šī fona ir gandrīz savādi, ka uzticība tiesu varai ir teju divkārt augstāka nekā pārējiem valsts varas atzariem. Atļaušos pieņemt, ka liela daļa iedzīvotāju savām dzīves neveiksmēm meklē cēloņus ārpus sevis un neapmierinātību ar savu sadzīvi viegli transformē neapmierinātībā ar valsts pārvaldi kopumā, kur gluži dabiski sava neap-

⁵⁵⁷ Aptauja: Lēnītēm pieaug uzticība valsts varai. Pieejams: <https://nra.lv/latvija/233332-aptauja-lenitem-pieaug-uzticiba-valsts-varai.htm> (aplūkots 16.02.2019.).

⁵⁵⁸ Skat., piemēram, pētījumu centra SKDS Latvijas iedzīvotāju noskaņojuma vērtējumu "Latvijas barometrs" Nr. 123, 2018. gada decembris. Pieejams: http://skds.lv/docs/1414/Latvijas_barometrs_122018.pdf. Iedzīvotāju uzticības līmenis Saēimai joprojām zems, 2018. gada 17. decembris. <https://apollo.tvnet.lv/6479024/iedzivotaju-uzticibas-limenis-saeimai-joprojam-zems> (aplūkots 16.02.2019.).

mierinātības daļa tiek arī tiesu varai, kam gan tajā pašā laikā uzticība tiek dāvāta augstāka nekā likumdevējam un izpildvarai.

Vērtējot aptaujas ietvaros konstatēto iedzīvotāju uzticības līmeni tiesu varai, vērā ņemams arī respondentu raksturojums. Proti, gandrīz 90% respondentu ir ar pamatizglītību vai vidējo izglītību, turklāt 77% respondentu ar tiesu vispār nav bijusi saskare. Līdz ar to no šīs ievērojamās respondentu kopuma daļas nevaram sagaidīt pieredzē vai faktos balstītus secinājumus par tiesu varas darbību. Drīzāk viedoklis par tiesām šādiem respondentiem varētu būt radies, spontāni pārnesot savu vispārējo neapmierinātību uz atbildi šim uzdotajam jautājumam, vai arī šāds viedoklis respondentam ir radies no plašsaziņas līdzekļos uztvertās informācijas. Kā vienā, tā otrā gadījumā tas nebūs atbildīgs un pārdomāts viedoklis, kuru šāds respondents spētu arī pienācīgi pamatot. Bet respondentam arī nekas nav jāpamato un savu negatīvo tiesu darba vērtējumu tas ir tiesīgs paust gan aptaujās, gan komentāros interneta vietnēs, gan jebkur citur.

Iepriekš teiktais noteikti nenozīmē, ka tiesu sistēmas darbs un tiesu un mediju pārstāvju savstarpējā komunikācija Latvijā ir perfekta un nav vairs iespēju to uzlabot. Tāpat iepriekš teiktais nenozīmē, ka šāds iedzīvotāju viedoklis būtu ignorējams, jo, acīmredzot, tāds ir ievērojamas iedzīvotāju daļas noskaņojums, ko nedrīkst neņemt vērā. Tomēr domājams, ka lielā mērā šādas attieksmes pret tiesu varu pamatā varētu būt ne tik daudz tiesas darbs, tiesu procesus vadīšanas prasmes vai tiesu spriedumi (kurus absolūtā vairumā gadījumu izlasīs tikai procesa dalībnieki, un arī tad ne vienmēr), cik nepilnības tiesu varas komunikācijā ar sabiedrību no vienas puses un nepilnvērtīgs vai neprofesionāls tiesu darba atspoguļojums plašsaziņas līdzekļos no žurnālistu puses. Jāatzīmē, ka pēdējo gadu laikā tiesas un tiesu vadītāji ir nopietni pievērsušies komunikācijas jautājumiem un šajā jomā ir vērojams teicams progress. Varētu domāt, ka sabiedrības noskaņojums ir pārāk inerts, lai īstermiņā šis tiesu ieguldītais darbs komunikācijas uzlabošanā sniegtu redzamu rezultātu, bet tajā pašā laikā var vēlreiz atgādināt, ka uzticība tiesām tomēr jau šobrīd ir ievērojami augstāka nekā citiem valsts varas atzariem."

SKDS aptaujas secinājums: *Tiesneši norāda, ka sajūt spiedienu no masu medijiem (42%) un iedzīvotājiem (35%). Visbiežāk spiediens jūtams no masu mediju (norādījuši 42% tiesnešu) un sabiedrības puses (norādījuši 33% tiesnešu). Lai arī spiediens tiek izjuts, 98% tiesnešu apgalvo, ka izspriež lietu tikai pēc likuma, neskatoties uz sabiedrības viedokli. Tāpat arī tiesneši norāda, ka spiediens tiek bieži vai dažkārt saņemts no politiķu un amatpersonu puses (kopumā norādījuši 18%).*

Ekspertu komentāri

Senāta Civillietu departamenta priekšsēdētājs, senators **Aigars Strupiņš** uzskata: "Viss atkarīgs no tā, ko saprot ar spiedienu. Es šaubos, ka te ir runa par masu mediju vai sabiedrības mēģinājumiem ietekmēt konkrētas lietas izspriešanu tiešā komunikācijā ar tiesu. Pieļauju, ka drīzāk runa ir par publiskajā telpā izskanošiem viedokļiem, kuri tā vai citādi rada tiesnešiem, kuri šādas atbildes snieguši, diskomforta sajūtu, ko viņi nosauc par spiedienu. Manuprāt, problēmas iemesli šeit ir trejādi.

Pirmkārt, tiesības ir kļuvušas tik komplicētas, ka ne vien žurnālistiem, bet arī vidusmēra sabiedrisko mediju patērētājam bez profesionāla jurista palīdzības ir neiespējami saprast juridiskās nianšes, kāpēc spriedumi ir tādi, kādi tie ir.

Otrkārt, sabiedrības rīcībā praktiski nekad nav pilnas informācijas par visiem lietas apstākļiem, kas jāņem vērā tiesnesim. Mūsdienu informācijas haosā reti kuram ir laiks papildus meklēt informāciju, kas tieši neattiecas uz viņa jomu, un iedziļināties tajā. No interneta ziņu portālu komentāriem bieži redzams, ka cilvēki komentē rakstus tikai pēc virsraksta izlasīšanas (protams, daudzi lasa arī rakstus, bet tur bieži vien ieslēdzas iepriekšējā problēma). Rezultātā tiek izteikti vienpusēji viedokļi, kamēr tiesai ir jāņem vērā visu lietas pušu versijas.

Treškārt un, iespējams, galvenokārt, kas arī rada šo "spiediena" sajūtu – agresija anonīmajā publiskajā telpā. Ziņu rakstu anonīmas komentēšanas iespējas ir degradējušas publisko diskusiju kultūru, kas ir civilizētas sabiedrības pamats. Ļoti bieži anonīmajos komentāros tiek kategoriski paziņots, piemēram, ka tiesneši A, B un C ir

korumpēti, jo komentētājs zaudējis lietu tiesā. Gadās, ka tas notiek īsi pirms tam, kad kāds no šiem tiesnešiem izskatījis konkrētu "skaļo" lietu. Tāpat bieži tiek izteikti kategoriski slēdzieni par vēl neizskatītas lietas iznākumu: tiesa un lietas dalībnieki vēl nezina, kā beigsies lieta, bet daudziem anonīmajiem komentētājiem, kuri, visticamāk, lietu nav rokās turējuši, nav redzējuši pierādījumus, viss jau ir skaidrs.

Protams, ka tiesnesim nav jāņem vērā šādi tukši anonīmi apgalvojumi bez konkrētiem faktiem. Tiesnesis ir vienīgā lietā neieinteresētā persona, kura ir dzirdējusi visu iesaistīto pušu versijas, kura ir redzējusi pierādījumus, kura ir tos izvērtējusi un kura spēj raudzīties uz to visu objektīvi. Tai pašā laikā tiesnesis tomēr arī ir cilvēks, un, iespējams, ne katrs spēj emocionāli distancēties no šādiem uzbrukumiem. Domāju, no tā arī rodas tā "spiediena" sajūta, ko daļa tiesnešu minējuši aptaujā. Ja savukārt kāda konkrēta persona ir vērsusies pie konkrēta tiesneša, mēģinot ietekmēt konkrētas lietas izskatīšanu, tiesnesim par to ir jāziņo likumā noteiktā kārtībā, jo tas ir noziegums (skat. arī tālāk).

Ciktāl "spiediens", ko sajūt tiesnesis, neietekmē tiesneša neatkarību, tas pats par sevi nav ne labs, ne slikts. Reizēm medijos pausts labi argumentēts viedoklis paver iespēju padomāt par attiecīgo jau tājumu no svaiga skatupunkta."

Senāta Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja, senatore **Veronika Krūmiņa** uzskata: "Medijiem ir raksturīgi norādīt, kā viena vai otra lieta būtu izspriežama un kā tiesai būtu jāorganizē tās darbs. Diemžēl šīs norādes pamatā balstās uz attiecīgā medija subjektīvo pārlicību, nevis to likumu analīzi, kuriem ir pakļauts tiesnesis.

Tāpat kā jebkuru cilvēku, arī tiesnesi emocionāli ietekmē sabiedrības viedoklis, kas dažkārt plūst pāri malām no dažādiem medijiem. Medijs nekaitrējas jau pirmajā ziņā pasludināt attiecīgo cilvēku par vainīgu un vēl nosaukt maksimālo sodu, kāds būtu pieņemams. Ir acīmredzami, ka mediji, sacenšoties, kuram skaļāks virsraksts, nepievērš uzmanību, ka ilgtermiņā sensacionālā ziņa kopumā nodara kaitējumu valstij. Proti, kad izrādās, ka tiesa, izvērtējot

visus apstākļus, objektīvi piespriež atšķirīgu sodu no medijā sākotnēji nosauktā, tad sabiedrība izjūt vilšanos un apšaubas tiesas profesionalitāti.

Nešaubos, ka tiesneši, lai gan izjūt mediju un sabiedrības spiedienu, spriež tiesu saskaņā ar likumu. Saistībā ar mediju un sabiedrības spiediena ietekmi uz tiesas spriešanu būtu vērts veikt plašāku pētījumu.

Mani pārsteidz aptaujas rezultāti, ka tiesneši ir saņēmuši spiedienu no politiķu vai amatpersonu puses. Biju domājusi, ka šādi spiedienu mūsdienās vispār ir izslēgti. Es nevaru iedomāties amatpersonu, kas atļautos izdarīt uz tiesnesi spiedienu, tāpat kā es nesaprotu, kāpēc tiesneši, kuri šādu spiedienu ir izjutuši, par to nerunā ar tiesas priekšsēdētāju, tieslietu ministru, augstākas tiesas tiesnešiem. 18 procenti ir ļoti nopietns skaitlis. Šāda situācija prasa padziļinātāku izpēti."

Tiesnesis *Juris Stukāns* uzskata: "Nav pamata domāt, ka tiesneši, atbildot uz šo jautājumu ir sapratuši, ka viņu lēmumu ietekmēja sabiedrības vai masu mediju spiediens, vārda "spiediens" tiešā nozīmē. To apstiprina aptaujas nākamais jautājums, uz kuru atbildot 98% tiesnešu apgalvoja, ka izspriež lietu tikai pēc likuma, neskatoties uz sabiedrības viedokli. Šeit ir vēl 2%, kas izspriež lietu ne tikai pēc likuma, bet nav zināms, kādi citi apsvērumi ietekmē lēmumu. Iespējams, tie var būt gadījumi, kad taisnīgs noregulējums lietās tiek balstīts uz vispārīgo tiesību principu pamata, kad nav skaidra regulējuma likumā. Jāatceras, ka likumdošana pati par sevi nevar atrisināt cilvēku problēmas. Kā jebkurš cits instruments, likums var tikai atvieglot konkrētās problēmas risinājumu. Un tieši tāpēc tiesnesim ir jābūt apveltītam ar tādām personības iezīmēm, kas tam ļauj katru konkrēto situāciju skatīt un izvērtēt plašāk, ne tikai no rakstītā likuma burtā, bet tiesību principa un jēgas. Savukārt pieņemto lēmumu tiesnesim ir jāspēj argumentēt un pamatot tā, lai pārliecinoši radītu apziņu sev un sabiedrībai, ka tas ir atbilstošākais risinājums un noregulējums konkrētajā gadījumā, balstīts uz taisnīguma, godīguma un vienlīdzības principiem. Jebkurā gadījumā valstī darbojas pārsūdzības mehānisms un jebkuru tiesas nolēmumu ir iespēja lūgt pārskatīt un izvērtēt, ja rodas pamatotas

šaubas par tā likumību. Visus tiesas nolēmumus, kad lieta tiek izskatīta pēc būtības, var pārsūdzēt, panākot atkārtotu izvērtējumu.

Tomēr, tad ir jautājums, kāpēc tiesneši norādīja uz sabiedrības un masu mediju iespējamo spiedienu? Domājams, ka nevis spiediens, bet gan pastiprināta interese par tiesas procesiem ir tas apstāklis, kas varētu radīt papildu spriedzi tiesneša darbā. Ir pašsaprotami, ja rodas trauksme, kad tiek pievērsta īpaša uzmanība tiesneša darbam, jo tiesnesis arī ir tikai cilvēks, kuram, atrodoties uzmanības centrā, nākas cīnīties ar papildu stresa apstākļiem. Pavisam nesen sabiedrība nezināja par mobilajiem telefoniem, stacionārais telefons arī nebija katram pieejams, apdzīvotās vietās bija uzstādīti telefona automāti un, iemetot naudu, varēja piezvanīt valsts robežās. Pavisam nesen sabiedrība iepazīna arī internetu u.tml. Sabiedrības straujā attīstība, tehniskās iespējas pamatoti izvirzīja prasības un nepieciešamību ātri, saprotami saņemt informāciju. Parādījās arī sabiedrības interese plašāk izprast un iedziļināties tiesas procesos. Tāpēc arī masu mediju interese un iespējas saņemt informāciju pieprasīja tiesai nepieciešamību mainīt savas darbības modeli, tas ir, ne tikai tiesas sēdē klātesot uzzināt par lietas apstākļiem, bet ārpus tiesas sēdes skaidrot savu darbību un pieņemtos lēmumus, kas radija un rada subjektīvu diskomfortu, jo tomēr agrāk tiesnesis nebija pakļauts tik lielai uzmanībai no masu mediju puses, turklāt subjektīvi ne katrs cilvēks ir gatavs publiskai runai.

Tiesnesim, tāpat kā jebkuram cilvēkam, dzīvojot milzīgās informācijas plūsmas telpā, ir jāspēj izvērtēt informācijas sniegšanas nepieciešamību, kas papildus prasa emocionālo noturīgumu. Tāpēc papildu informācijas pieprasīšana un korektas informācijas sniegšana prasa papildu iemaņas un izraisa subjektīvu reakciju, kas tiek apzīmēta kā "spiediens".

Tiesneši ir augsti kvalificēti juristi, līdz ar to nav objektīva pamata domāt, ka reālā spiediena, ar nolūku ietekmēt pieņemamo lēmumu, gadījumā tiesnesis nezinātu, kā rīkoties. Šādi gadījumi arī nav konstatēti, kas dod pamatu atzīt, ka ar spiedienu tika saprasta sabiedrības un masu mediju lielāka uzmanība tiesas procesiem un pieņemtajiem lēmumiem, pieprasot to skaidrošanu.

Jāatzīst, ka arī politiķi un atsevišķas amatpersonas dažādu iemeslu dēļ atšķirīgi izsakās par tiesu darbību, kas objektīvi izraisa tiesnešu reakciju, jo tiesnesis kā cilvēks arī ir apveltīts ar visām cilvēkam piemītošām īpašībām, tostarp netaisnības izjūtu par nepamatuotu aizvainojumu."

Zvērināts advokāts **Gaidis Bērziņš** norāda: "Maz ticams, ka masu medijos izskanējusi ziņa par kādas lietas izskatīšanas gaitu ir vērsta uz konkrētas lietas izspriešanas rezultātu. Kaut gan pilnībā noliegt šādu apgalvojumu nevar. Tāpat kā nevar noliegt to, ka kāds konkrēts masu medijos parādījies sižets var tikt vērsts pret konkrēto tiesnesi vai/un par nozari atbildīgo ministru tikai tādēļ, ka šīs personas gluži vienkārši konkrētajam žurnālistam izraisa nepatiku vai ir kādi citi pietiekami subjektīvi iemesli. Mūsdienų plašajā informācijas laukā nav grūti kādu ziņu vai viedokli ietērt vēlamajā. Pietiek ar iespaidīgu virsrakstu. Un tas ne vienmēr ir objektīvākais veids, kādā sabiedrība saņem informāciju. Minētais savukārt sabiedrībā rada neizpratni un pretreakciju, ko var uzskatīt par sava veida spiedienu uz tiesu. Neapšaubāms tiesneša pienākums ir spriest lietu saskaņā ar likumu. Tomēr ļoti būtiski ir ievērot arī taisnīguma principu. Ne vienmēr likumīgs spriedums ir taisnīgs (skat. papildu komentāru tālāk).

Gadījumā, ja spiediens tiek izdarīts no konkrētas amatpersonas vai politiķa puses, tiesnesim par to ir jāziņo likumā noteiktajā kārtībā.

Pieminēšanas vērtā noteikti ir sabiedrības diskusijas kultūra. Juristu viedokļu apmaiņa visbiežāk notiek zinātniskajās konferencēs, kopsapulcēs vai "Jurista Vārda" slejās. Tomēr neiztrūkst arī anonīmi, bieži arī agresīvi, komentāri interneta portālos, ko gan nevar uzskatīt par kvalitatīvu diskusiju, bet kas var radīt spiediena sajūtu. Neskatoties uz to, tiesnesim ir jāspēj norobežoties no šāda veida uzbrukumiem."

Zvērināts advokāts, Dr.iur. **Jānis Rozenbergs** uzskata: "Pārsteidzoši liela tiesnešu daļa ir atzinuši to, ka savā darbā izjūt spiedienu no masu medijiem un iedzīvotājiem. Demokrātiskā sabiedrībā ir tikai normāli, ka plašsaziņas līdzekļiem ir iespēja sekot tiesu dar-

bam, tiesu procesiem un informēt par tiem sabiedrību. Informatīva rakstura publikācijas par tiesu lietām nav nekas nosodāms, un šādi informācijas aprīti nevajadzētu radīt sajūtu par mediju vai sabiedrības spiedienu.

Citādi ir ar nepilnvērtīgu, neprofesionālu vai, kas vēl ļaunāk, apzināti tendenciozu ziņu tiražēšanu pirms tiesas procesa vai tiesas procesa laikā. Atsevišķos gadījumos žurnālistikas un sabiedrisko attiecību paņēmieni vienpusēju viedokļu pasniegšanai, "vēlamā" konteksta radīšanai, gaišo un tumšo tēlu uzturēšanai ir sasnieguši teju apskaužamu "profesionalitātes" limeni. Pieņemtu, ka tieši šāda mediju darbība arī rada tiesu varas pārstāvjos sajūtu par mediju un sabiedrības spiediena esamību, kad mediji jau sen pirms verdikta ir noteikuši vēlamo vai vienīgo iespējamo tā vai cita tiesas procesa iznākumu. Bet tas ir un paliek žurnālistu ētikas jautājums, jo 98% tiesnešu aptaujā norādījuši, ka lietas tiks izspriestas pēc likuma, neskatoties uz sabiedrības viedokli. Protams, zināmas bažas raisa tie 2% tiesnešu, kuriem ir bijis grūti pateikt, vai sabiedrības spiediena rezultātā viņi lietu izspriestu pēc likuma vai tomēr ņemtu vērā sabiedrības viedokli.

Tomēr vēl lielāks ir pārsteigums par tiem 18% tiesnešu, kuri atzīst, ka ir saņēmuši spiedienu no politiķu un amatpersonu puses. Ja tas patiešām ir tā, tad jāatgādina, ka Krimināllikuma 295. panta otrā daļa joprojām paredz kriminālatbildību par tiesneša ietekmēšanu, ja to izdarījusi valsts amatpersona. Un tiesnešiem par šādiem gadījumiem nebūtu jāklusē un šādu gadījumu esamība nebūtu jāatklāj tikai socioloģiskajās aptaujās, bet gan par katru šādu gadījumu būtu nekavējoties jāziņo tiesībsargājošajām iestādēm, iespējams, šo ziņu par tiesas ietekmēšanas mēģinājumu darot zināmu arī plašsaziņas līdzekļiem, lai "tauta zinātu savus varoņus". Ir pamats pieņemt, ka šāda rīcība vairotu sabiedrības uzticēšanos tiesai un tiesas prestižu."

SKDS aptaujas secinājums: *No zvērinātu advokātu pieredzes, 55% respondentu atbildēja, ka ir izjutuši politiķu, amatpersonu spiedienu uz tiesnešiem un tiesu varu, un 51% norādīja, ka Latvijas tiesu vara ir drīzāk atkarīga no izpildvaras nekā neatkarīga.*

Ekspertu komentāri

Senāta Civillietu departamenta priekšsēdētājs, senators **Aigars Strupiņš** uzskata: "Pie šādas statistikas ir nekavējoties jāidentificē tās lietas, kurās šāda tiesu atkarība no izpildvaras ir novērota. Ja vairāk nekā puse advokātu, kuru profesionālais darbs ir strādāt ar tiesu, norāda, ka viņuprāt tiesu vara ir atkarīga no izpildvaras, tas ir nopietni. Tāpēc ir jānoskaidro gan tas, kuri politiķi vai amatpersonas šādu ietekmi ir realizējuši, gan kādās formās tas noticis, gan arī kā tas ietekmējis lietas iznākumu. Šāda statistika var norādīt uz kriminālnoziegumu izdarīšanu tiesu sistēmā: vai nu tiesas ietekmēšanu no valsts pārvaldes amatpersonu puses (Krimināllikuma 295. p. 2. d.), vai arī apzināti nelikumīga sprieduma taisīšanu no tiesnešu puses, pakļaujoties šādai ietekmei (Krimināllikuma 291. p.). Tāpēc aicinu advokātus, kuri norādījuši uz šādu tiesu atkarību, ziņot par konkrētajiem gadījumiem likumā noteiktā kārtībā, ja tā tiešām ir bijis, ar konkrētiem faktiem. Lai gan Krimināllikums ir visai maigs pret tiesu varas ietekmētājiem (brīvības atņemšana līdz vienam gadam vai īslaicīga brīvības atņemšana, vai piespiedu darbs, vai naudas sods, atņemot tiesības ieņemt amatu uz laiku līdz pieciem gadiem), tomēr jādarbina tie līdzekļi, kuri ir pieejami, lai cik vāri tie būtu. Pretējā gadījumā nekas nemainīsies.

Jāpatur gan prātā, ka šai statistikai vairāk vai mazāk var būt arī cits izskaidrojums – jau minētā vispārējā negatīvā attieksme pret valsti, mēģinājums attaisnot zaudētās lietas u.tml."

Senāta Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja, senatore **Veronika Krūmiņa** uzskata: "Tiesas spriešanā tiesnesis ir neatkarīgs. Parasti par tiesu varas neatkarības trūkumu tiek runāts saistībā ar finansiālo nodrošinājumu, jo rajona (pilsētu) un apgabaltiesu finanses pārvalda Tiesu administrācija un Tieslietu ministrija, proti, izpildvara. Šajā gadījumā var runāt par tiesu sistēmas kopumā zināmu atkarību no izpildvaras saistībā ar materiālo un finansiālo nodrošinājumu. Taču nav iedomājami, ka šīs iestādes kaut kādā veidā varētu izmantot šo savu ietekmi uz tiesu materiālo un finansiālo nodrošinājumu, lai ietekmētu konkrētas lietas spriešanu.

Saistībā ar to, ka zvērināti advokāti ir izjutuši, ka uz tiesnešiem izdara spiedienu politiķi vai amatpersonas, būtu jāņem vērā tiesnešu

sniegtās atbildes uz līdzīgu jautājumu. Tas parāda, ka pat gadījumā, ja šāds spiediens ir noticis, tas nav tādā apmērā, kā to norādījuši zvērīnāti advokāti. Mans dziļi subjektīvais viedoklis ir tāds, ka zvērīnāti advokāti nevēlas kritiski izsvērt iemeslus, kāpēc tiesa nav piekritusi viņa pozīcijai, un izvēlas šādu skaidrojumu par ietekmēšanu."

Tiesnesis *Juris Stukāns* uzskata: "Šāds zvērīnātu advokātu uz pieredzi balstīts apgalvojums, manuprāt, nav patiess. Ja zvērīnātam advokātam patiešām būtu bijusi šāda pieredze, sabiedrība zinātu šos konkrētos gadījumus un pie atbildības saucamās personas. Zvērīnāts advokāts sniegtu ziņas par šiem gadījumiem tiesībsargājošajām iestādēm, jo politiķu un amatpersonu rīcība ir prettiesiska, bet, pārstāvēt klienta intereses, advokāts ir ieinteresēts sava klienta interešu īstenošanā. Par šādiem gadījumiem nav zināms. Domājams, ka šāds uzskats balstīts uz publiski paustajiem politiķu un amatpersonu izteikumiem, kurus var interpretēt kā mēģinājumu veidot noteiktu priekšstatu par nepieciešamo tiesas rīcību. Bet objektīvi nav pamata uzskatīt, ka šāds spiediens varētu būt, jo lietā ir divas puses un vismaz vienai pusei būtu jāreaģē uz to. Vismazākais, ko varētu darīt lietas dalībnieks, tas ir, pārsūdzēt tiesas nolēmumu, norādot uz šāda spiediena iespējamu esamību. Nav pamata domāt vai pieņemt, ka visu tiesu līmeņu tiesneši ir ietekmējami un tiesisks risinājums Latvijā nav iespējams, kas ir pilnīgi absurds pieņēmums.

Vērotājam no malas var rasties pieņēmums par politiķu un amatpersonu spiedienu uz tiesu, bet nevar piekrist, ka to var apgalvot zvērīnāts advokāts, kura pienākums ir reaģēt uz šādām aizdomām, turklāt zvērīnātam advokātam kā justīciju pārstāvošam speciālistam amata un darbības mērķis ir tiesisks situācijas risinājums. Pirms kļūt par zvērīnātu advokātu, kandidāts dod zvērestu būt uzticīgs Latvijai, godprātīgi un pēc pārliecības pildīt valsts likumus, izturēties ar cieņu pret tiesām un valsts varu, advokāta darbā nerakstīt un nerunāt neko tādu, kas varētu kaitēt valstij, sabiedrībai, ģimenei un tikumībai, godīgi pildīt zvērīnāta advokāta pienākumus, sargāt pilnvardevēju vai to personu intereses, kuru lietas ved, apzinoties, ka par darbību jāatbild likuma priekšā.

Par nepamatotu ir atzīstams apgalvojums, ka Latvijas tiesu vara ir atkarīga no izpildvaras. Manuprāt, šajā apgalvojumā tiek "spēlēts" ar vārdiem. To, ka izpildvara sagatavo valsts budžetu un lemj par finanšu līdzekļiem tiesu varai, var uzskatīt par atkarību, bet tikai no nodrošinājuma pietiekamības un materiāltehniskās kvalitātes viedokļa. Šobrīd, ņemot vērā tiesisko regulējumu, izpildvarai nav nekādu iespēju ietekmēt tiesu spriešanu pēc būtības. Jā, var veidoties sarežģīti darba apstākļi, var būt nepietiekami finanšu līdzekļi darba organizēšanai, nekonkurētspējīgs darbinieku atalgojums var apgrūtināt personāla piesaistišanu. Iepriekš uzskaitītais var apgrūtināt lēmuma pieņemšanas procesu, bet tas nevar ietekmēt tiesas pieņemtā lēmuma tiesiskumu pēc būtības. Svarīgi būtu akcentēt, ka atalgojuma nodrošināšanas jautājums nebūtu vērtējams kā izpildvaras ietekmēšanas līdzeklis attiecībā uz tiesneša darbu. Praksē un zinātnē ir pierādīts, ka atalgojuma apmērs neattur individu no noziedzīgas darbības. Atsevišķi kukuļņemšanas gadījumi nav sistēma, tie ir izņēmuma gadījumi, kas saistīti ar tiesneša kā personības godīguma izjūtu un individuālo vērtību sistēmu."

Zvērināts advokāts **Gaidis Bērziņš** norāda: "Ņemot vērā, ka šādu viedokli ir pauduši tieši zvērināti advokāti, kuru profesionālais darbs ir sniegt klientam juridisko palīdzību, t.sk. tiesvedības procesā, šāds viedoklis ir padziļināti jāizvērtē. Konstatējot iespējamo spiediena izdarīšanu, advokātam kā augsti kvalificētam juristam ir pienākums ziņot par konkrētiem gadījumiem likumā noteiktajā kārtībā.

Nav arī izslēgts, ka šādu apgalvojumu pats advokāts var izteikt savam klientam zaudētā lietā. Taču jānorāda, ka šāda advokāta rīcība kā minimums ir pretrunā ar Latvijas Zvērinātu advokātu ētikas kodeksu.

Runājot par tiesu varas atkarību no izpildvaras, jānorāda, ka laikā, kopš ir izveidota Tieslietu padome, tiesu varas atkarība no izpildvaras ir ievērojami mazināta. 12. Saeima pieņēma grozījumus⁵⁵⁹

⁵⁵⁹ 2018. gada 18. janvāra likums "Grozījumi likumā "Par tiesu varu"". *Latvijas Vēstnesis*, 2018. 29. janvāris, Nr. 20 (6106).

likumā "Par tiesu varu", kas paredzēja Tieslietu padomei nodot vai-rākas jaunas funkcijas, tostarp iecelt un atbrīvot no amata rajona (pilsētas) tiesu un apgabaltiesu priekšsēdētājus, lemt par tiesnešu pārcelšanu darbā augstāka vai zemāka līmeņa tiesā, noteikt rajona (pilsētas) tiesas un apgabaltiesas, to tiesu namus un zemesgrāmatu nodaļas, to darbības teritorijas un atrašanās vietas. Tieslietu padome turpmāk arī noteiks tiesneša amata kandidāta atlases, stažēšanās un kvalifikācijas eksāmena kārtības kārtību un apstiprinās tiesnešu, tiesas un zemesgrāmatu nodaļas darbinieku mācību programmu sa-turu, kā arī piešķirs Goda tiesneša nosaukumu. Tieslietu padomes funkciju paplašināšana neapšaubāmi stiprina tās neatkarību no iz-pildvaras un likumdevējas.

Zvērināts advokāts, Dr.iur. **Jānis Rozenbergs** uzskata: "Jāatzīst, ka šāds advokātu viedoklis būtu uztverams visai piesardzīgi. Advo-kāti, atšķirībā no pašiem tiesnešiem, par politiķu vai amatpersonu spiedienu uz tiesu drīzāk var izteikties tikai pieņēmuma formā. Un šādiem pieņēmumiem pamatā var būt dažādi iemesli, starp kuriem parasti nebūs drošas ziņas par šādiem faktiem, bet gan tikai ne ar ko neapstiprināti pieņēmumi, jo pretējā gadījumā grūti saskatīt ie-meslu, kādēļ advokāts sava klienta un visas tiesu sistēmas interesēs par šādu viņam zināmu tiesas ietekmēšanas gadījumu nekavējoties nepaziņo tiesībsargājošajām iestādēm.

Iepriekš minētais gan nenožīmē, ka šis advokātu pieminētais po-litiķu vai amatpersonu spiediens uz tiesu varu nevarētu būt arī pub-liski redzams. Dažkārt kādi politiķi vai augstas valsts varas amatper-sonas nav kautrējušās savu politisko reitingu uzlabošanai paust visai striktus viedokļus par kādiem konkrētiem žurnālistu un sabiedrības uzmanības lokā esošiem kriminālprocesiem un kādām personām, pret kurām tiek veikts kriminālprocess, retāk šādas situācijas novē-rojamas attiecībā uz civillietām vai administratīvajām lietām. Šādi politiķu un amatpersonu izteikumi nopietni var tikt vērtēti kā mēģi-nājumi ietekmēt tiesu varu, iejaukšanās tiesu darbā un tiesu neatka-rības pārkāpšanas mēģinājumi. Arī pēdējā laikā izskanējušie politiķu viedokļi par izpildvaras lomas palielināšanu tiesnešu kvalifikācijas jautājumos un par tiesnešu atbildības palielināšanu nevedina uz do-

mām par tiesu varas neatkarības stiprināšanu, bet gan par tiešu vai netiešu izpildvaras ietekmes palielināšanu pār tiesu varas atzaru."

SKDS aptaujas secinājums: *Kā tiesnesim būtu jārikojas, ja iekšējās taisnīguma sajūtas diktētais lēmums atšķiras no likuma izrietošā? 57% tiesnešu norādīja, ka lieta vienalga ir jāizspriež pēc likuma, pat ja iekšējā taisnīguma sajūta atšķiras, savukārt 21% norādījuši, ka balstītos tieši uz iekšējo taisnīguma sajūtu, nevis likumu.*

Ekspertu komentāri

Senāta Civillietu departamenta priekšsēdētājs, senators **Aigars Strupiņš** uzskata: "Jēdziens "iekšējā taisnīguma sajūta" daudzu acīs ir ārkārtīgi pievilcīgs, jo ar to var attaisnot praktiski jebko, turklāt neko nepaskaidrojot. Līdzīgi kā ar slikta mākslinieka "īpašo pasaules redzējumu", ar ko var attaisnot visnejēdzīgāko mākslas darbu.

Problēma ar "iekšējā taisnīguma apziņu" slēpjas tajā, ka šī apziņa ir absolūti individuāla un balstās uz viena cilvēka subjektīvās uztveres īpatnībām, viņa izglītību, sociālo pieredzi, veselības stāvokli u.tml. Un tas, kas viena acīs ir "taisnīgs", tas cita acīs ar ne mazāku pārliecību būs "netaisnīgs". Turklāt abiem variantiem būs nopietni pamatojumi. Tē nav runa par vispārpieņemtām vērtībām un principiem, piemēram, ka slepkavība un zādzība – tas ir slikti, un par ko strīdi parasti nerodas. Diemžēl juridiskās problēmas, ar ko pārsvarā sastopas tiesas, ir daudz komplicētākas par šīm vienkāršajām maksimām. Piemēram, jautājums – vai zaglis ir attaisnojams, ja viņš zadzis, būdams badā? Uz šo jautājumu no dažādiem cilvēkiem būs vismaz trīs atbildes. Vieni teiks, ka jebkura zādzība ir ļaunums un apdraud sabiedrību. Citi teiks, ka cilvēkam ir tiesības censties izdzīvot un tāpēc zādzība, kura vērsta uz izdzīvošanu, ir attaisnojama kā galējās nepieciešamības stāvoklī veikta. Trešie teiks, ka jāvērtē vēl kādi citi apstākļi, piemēram, vai viņš mēģinājis atrast darbu, vai viņš zadzis pārtiku vai ko citu u.tml. Un tiesās nonāk lietas ar vēl daudz komplicētākiem tiesību jautājumiem.

Tieši tāpēc pastāv rakstīti likumi – lai censtos novērst to haosu, kas rastos, ja katrs tiesnesis uz līdzīgām lietām raudzītos tikai caur

savu subjektīvo pieredzi, attieksmi un vērtību sistēmu. Likumi ir tas, ko pati tauta caur tās vēlātiem priekšstāvjiem atzīst par taisnīguma etalonu konkrētajā sabiedrībā. Likums dod zināmu drošības sajūtu, jo ir viens standarts, pie kā pieturēties. Tas ievieš paredzamību un zināmu uniformitāti. Tāpēc likumu nedrīkst vienkārši ignorēt, pat ja iekšējā taisnīguma apziņa saka ko citu. Ja katrs tiesnesis voluntāri "tulkotu" likumu normas tikai pēc savām iekšējām sajūtām vai intuīcijas, pazustu viens no demokrātijas un tiesiskuma pamatprincipiem – likumus izdod parlaments, un tiesneši tos piemēro. Tas arī būtiski palielinātu korupcijas iespējas, jo katru aplamu tiesas spriedumu varētu pamatot ar subjektīvo jeb iekšējo taisnīguma apziņu, kuru neviens nevar pārbaudīt. Tieši tāpat kā sliktā mākslinieka "īpašo pasaules redzējumu".

Faktiski šis jautājums ir "uzlādēts" – tas sevī ietver likuma un taisnīguma pretnostatījumu kā pašsaprotamu, kaut patiesībā tas ir ārkārtas gadījums, nevis likumsakarība. Lai gan var rasties situācijas (un reizēm arī rodas), kad tiesnesis šaubās par kādas likuma normas piemērošanu, jo uzskata to par netaisnīgu, tie ir salīdzinoši netipiski gadījumi tiesās. Tomēr tā gadās. Ko darīt tiesnesim šādā gadījumā?

Uzskatu, ka šādā gadījumā tiesnesim vispirms ir jācenšas noskaidrot rakstītās normas mērķi un pārbaudīt, vai tiesneša subjektīvā taisnīguma sajūta nav ar to pretrunā. Tāpat jāizvērtē, kurš no šiem diviem – mērķis vai sajūta – ir pretrunā ar vispārējiem tiesību principiem. Tas visbiežāk ir komplicēts juridiskās analīzes process.

Principu numur viens – tiesnesis nedrīkst vienkārši ignorēt rakstīto likumu un teikt, ka viņš šo normu nepiemēros, jo iekšēji tai nepiekrīt. Ja tiesnesis uzskata, ka likums neatbilst tiesību principiem, līdz ar to Satversmei, un tādēļ viņš šo normu piemērot nedrīkst, mūsu tiesiskajā sistēmā viņam ir iespēja iesniegt pieteikumu Satversmes tiesā, to juridiski pamatojot. Cita iespēja – spriešana *contra legem* (pretēji likumā rakstītajam). Lai gan modernajā teorijā tā tiek atzīta, uzskatu, ka tam ir jābūt absolūtam ārkārtas gadījumam, lai tiesnesis ietu šo ceļu.

Parasti *contra legem* izmantošanu pamato ar Radbruha formulu, aizmirstot, ka Radbruhs skaidri un gaiši rakstīja – pat ja likums ir

netaisnīgs, tas ir jāpiemēro. Izņēmums ir tāda ārkārtēja netaisnības pakāpe, kas nav panesama. Mazāk zināms ir viena no ASV "tēviem dibinātājiem" Džeimsa Vilsona gandrīz 200 gadus pirms Radbruha rakstītais: "*Likumi var būt netaisnīgi, var būt nesaprātīgi, var būt bīstami, var būt destruktīvi, un tomēr var nebūt tik nekonstitucionāli, lai attaisnotu tiesnešu atteikšanos tos piemērot*"⁵⁶⁰. Gan Vilsons, gan Radbruhs saprata, ka vaļīga pieeja likuma piemērošanai, tikai balstoties uz subjektīvajām sajūtām, var novest pie tiesiskās drošības sagraušanas un caur to – pie tiesiskā haosa. Tas saskan ar manu personisko viedokli, ka ne jebkura subjektīva netaisnīguma izjūta dod tiesnesim pamatu izmantot *contra legem*. Ir jābūt ārkārtīgi nopietniem ārkārtas apstākļiem, lai attaisnotu šīs metodes izmantošanu⁵⁶¹, un šāda izmantošana ir rūpīgi jāpamato."

Senāta Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja, senatore **Veronika Krūmiņa** uzskata: "Tiesnesim katrā lietā ir jānodrošina taisnīgums. Likums nav tikai rakstītās tiesību normas. Likums ir arī tiesību principi. Līdz ar to nav iedomājama situācija, ka tiesnesim būtu jāspriež pretēji taisnīgumam. Šis jautājums ir formulēts tādējādi, ka nav iespējams uz to atbildēt.

Cita runa var būt par to, vai tiesnesis var spriest tiesu pēc savas iekšējās pārliecības vai viņam vienmēr jābalsta savs nolēmums uz pierādījumiem. Šajā gadījumā gan ir iespējama situācija, ka tiesnesim ir iekšējā pārliecība, kurš ir vainīgs vai kuram no prāvniekiem ir taisnība, taču ja šo iekšējo pārliecību neapstiprina pierādījumi, tiesnesis nevar spriest tiesu, pamatojoties uz pieņēmumu. Tā jau būtu tiesas patvaļā."

Krimināllietu tiesas kolēģijas priekšsēdētājs, tiesnesis **Juris Stukāns** uzskata: "Ļoti interesants jautājums un iegūts rezultāts. Tomēr, vai korekts ir pretstatījums. Bieži ir dzirdēts teiciens: "Pēc likuma burtā vai likuma gara". Domājams, ka, atbildot uz iepriekšminēto aptaujas jautājumu, iekšējo taisnīguma sajūtu vairāki kolēģi saistīja ar likuma garu. Taisnīgums un tiesiskums ir divi fonētiski līdzīgi jē-

⁵⁶⁰ Records of the Federal Convention, 2:73; Madison, 21 July. http://press-pubs.uchicago.edu/founders/print_documents/a1_7_2-3s4.html (aplūkots 16.02.2019.).

⁵⁶¹ Skat. Augstākās tiesas spriedumu lietā Nr. SKC 1628/2017.

dzieni, tomēr ar atšķirīgu sociālo un juridisko nozīmi. Taisnīgums ir filozofisks jēdziens, kas katram individam var būt arī atšķirīgi skaidrojams. Izpratne un sabiedrības viedoklis par taisnīgumu kā ētiskas dabas jēdzienu, kas balstīts uz sabiedrībā pieņemtās morāles normu izpratnes, dažādos laikos, sociālajā vidē, tautās, valstīs ir bijis atšķirīgs. Piemēram, savulaik par taisnīgu atzina Taliona principu – aci pret aci, zobu pret zobu. Savukārt "tiesisks" ir juridisks jēdziens, un šeit būtu pamatoti atgādināt izteicienu "Viens likums – viena taisnība visiem!". "Tiesisks" ir tāds, kas izriet no pastāvošas tiesību sistēmas, un tiesību normu piemērošanas procesā nebūtu saistāms ar subjektīvu izpratni par taisnīgumu. Neapšaubāmi pastāvošajai tiesību sistēmai ir jānodrošina maksimāli iespējamo un vairākumam atbilstošai izpratnei par taisnīgumu. Tiesību sistēmai ir jābūt taisnīgai."

Bijušais tieslietu ministrs, zvērināts advokāts **Gaidis Bērziņš** norāda: "Jēdziens "iekšējā taisnīguma sajūta" ir plaši interpretējams. Tiesnesis nevar vadīties tikai no savas subjektīvās taisnīguma sajūtas. Protams, ka netaisnīgi var šķist, piemēram, izlikt gados vecāku kundzi no īpašuma. Tomēr likums nosaka, ka saistības ir jāpilda. Un, ja jau reiz šī kundze saistības bija uzņēmusies, tad tiesai, balstoties tikai uz "iekšējo taisnīguma sajūtu", nav nekāda pamata šo kundzi atbrīvot no saistību izpildes.

Tomēr ir jāatceras, ka no Latvijas Republikas Satversmes 1. pantā ietvertā taisnīguma principa izriet, ka tiesas spriešanas uzdevums ir atrast patiesu un taisnīgu lietas risinājumu, citiem vārdiem sakot, tiesas darba rezultātam bez šaubām ir jābūt "taisnīgam spriedumam".⁵⁶² Šāda atziņa nostiprināta arī judikatūrā.⁵⁶³

Aristotelis teicis, ka "taisnīgums ir augstākais tikums". Taisnīgums ir tiesību galvenais mērķis, līdz ar to ikvienam tiesnesim jāpieņem tāds lēmums, kas ir labākais iespējamais lēmums konkrētajā situācijā.

Savā būtībā parlamenta pieņemtajam likumam ir jābūt taisnīgam, atbilstošam vispārējiem tiesību principiem. Maz ticams, ka de-

⁵⁶² Skat. Satversmes tiesas 2003. gada 4. februāra spriedumu lietā Nr. 2002-06-01.

⁵⁶³ Skat., piemēram: Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2014. gada 25. februāra sprieduma lietā Nr. SKC-111/2014 11. punktu, 2015. gada 17. septembra sprieduma lietā Nr. SKC-127/2015 8. punktu.

mokrātiskā sabiedrībā tauta vēlētos likumus, kas nav taisnīgi. Tomēr var izrādīties, ka praksē, piemērojot konkrēto likuma normu, veidojas netaisnīga situācija. Proti, likuma mērķis netiek sasniegts, veidojas pretruna ar vispārējiem tiesību principiem. Šādos gadījumos būtiska loma ir tieši tiesnešiem, izmantojot iespēju vērsties Satversmes tiesā vai aicinot parlamentu novērst konstatēto problēmu.”

Zvērināts advokāts, Dr.iur. **Jānis Rozenbergs** uzskata: “Individuāla taisnīguma sajūta nedrīkstētu tiesnesim būt par galveno mērķu lietas izspriešanai, īpaši ja šī taisnīguma sajūta konfliktē ar tiesību avotu diktēto lietas risinājumu. Nereti katra no procesā iesaistītajām pusēm patiešām un no sirds ir pārliecināta, ka viņas pusē ir taisnība šajā lietā, turklāt gan vadoties no likuma, gan no taisnīguma sajūtas. Un tiesai ar savu spriedumu vienas puses taisnība ir jāatzīst par pamatotāku. Tiesas spriešanā tiesai jāvadās no likuma un citiem tiesību avotiem, korekti jāpiemēro tiesību normu interpretācijas metodes, nevis jāpiemēro sava iekšējā tā brīža taisnīguma sajūta. Novirzīšanās no tiesību piemērošanas tikai radītu tiesisku nestabilitāti.

Gadījumos, kad tiesnesis secina, ka, iespējams, piemērojamās tiesību normas attiecināšana uz izskatāmo lietu sniedz netaisnīgu rezultātu, iespējams, pastāv problēma ar šīs normas atbilstību kādam Latvijas Republikas Satversmes pantam. Šādā gadījumā tiesai ir iespēja sagatavot un iesniegt pieteikumu Satversmes tiesā, attiecīgi apturot tiesvedību, turklāt šī iespēja pastāv kā civilprocesā, tā arī administratīvajā procesā un kriminālprocesā.”

SKDS aptaujas secinājums: *Vairāk nekā divas trešdaļas (69%) Latvijas iedzīvotāju uzskata, ka tiesas lēmumiem jābūt likumos balstītiem, taču teju puse (46%) iedzīvotāju arī norāda, ka vēlētos, lai viņu viedoklis tiktu ņemts vērā, tiesnesim pieņemot lēmumu tiesā. Tai pašā laikā tiesneši ir vienprātīgi (98%) ieskatā, ka jebkura lieta ir jāizspriež pēc likuma, neskatoties uz sabiedrības viedokli.*

Ekspertu komentāri

Senāta Civillietu departamenta priekšsēdētājs, senators **Aigars Strupīšs** uzskata: “Grūti komentēt, ko nozīmē “iedzīvotāju vēlme, lai

viņu viedoklis tiktu ņemts vērā, tiesnesim pieņemot lēmumu". Vai tā ir vēlme, lai tiesa vienmēr pakļaujas sabiedrības viedoklim, pat ja likums, t.sk. Satversme, saka ko citu? Vai arī tā ir vēlme, lai tiesa uzklasa lietas dalībnieka viedokli, neignorē to, bet gadījumā, ja tiesa šim viedoklim nepiekrīt, argumentēti to atspēko?

Pirmais variants ir principiāli nepieņemams. Tiesa nav pūļa varas izpildorgāns. Kā jau minēts, sabiedrības rīcībā parasti ir ļoti ierobežots informācijas apjoms par konkrētām lietām. Turklāt sabiedrības viedoklis īstermiņā ir samērā viegli manipulējams, izmantojot vienas pusējas faktus emocionālu pasniegšanu. Savukārt tiesas rīcībā ir lietas materiāli, kuru nav sabiedrības rīcībā, kas dod iespējas lietu iztiesāt vispusīgi, un tiesnesis ir neatkarīgs strīda izšķirējs.

Otrais variants pieder pie civilizēta, mūsdienīga tiesas procesa un ir tikai atbalstāms.

Savukārt tas, ka 69% aptaujāto uzskata, ka spriedumam jābalstās uz likumu, un tikai 7% uzskata, ka spriedumam ir jāatbilst sabiedrības viedoklim, priecē. Tas liecina, ka sabiedrība kopumā ļoti labi saprot likumu nozīmi tiesiskās drošības un stabilitātes garantēšanā, par ko rakstīju iepriekš. Turklāt to respondentu starpā, kuri uzticas tiesai, sprieduma likumībai piekrīt pat 77%.

Šajā kontekstā interesants rādītājs ir tas, ka tie respondenti, kuri tiesai neuzticas, vairāk nekā divreiz biežāk uzskata, ka spriedumam ir jāatbilst nevis likumam, bet sabiedrības viedoklim (4% no tiem, kuri uzticas, un 10% no tiem, kuri neuzticas tiesai). Tas parāda zināmu korelāciju starp neuzticēšanos tiesai un tiesisko nihilismu."

Senāta Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja, senatore **Veronika Krūmiņa** uzskata: "Tiesneša pienākums ir saprotami argumentēt spriedumu, tostarp norādot, kāpēc lietas dalībnieka viedoklis nav ticis ņemts vērā. Tiesai spriedumā jāveido dialogs ar sabiedrību, pamatojot gan "par", gan "pret" argumentus, lai spriedums būtu saprotams gan procesa dalībniekiem, gan sabiedrībai.

Katrs procesa dalībnieks nāk uz tiesu pierādīt *savu taisnību*. Tiesas uzdevums ir izspriest lietu *taisnīgi*. Taisnīgs tiesas spriedums var neatbilst procesa dalībnieka taisnībai. Tiesa ir pakļauta likumam un tiesībām. Tā nevar būt pakļauta sabiedrības viedoklim. Protams, te

jāpatur prātā, ka konflikta taisnīgs risinājums jāsasniedz šodienas apstākļos. Tiesību principu atbilstoša un taisnīga piemērošana var notikt tikai gadījumā, ja tiek ņemta vērā attiecīgajā laikā valdošā izpratne par demokrātisku un tiesisku valsti un sabiedrībā pastāvošās vērtības. Tiesību normu piemērošanas procesā taisnīgs rezultāts ir jāsasniedz šodienas apstākļos, kas nozīmē, ka tiesību normām ir jādzīvo līdzī laimam.⁵⁶⁴

Krimināllietu tiesas kolēģijas priekšsēdētājs, tiesnesis *Juris Stukāns* uzskata: "Cilvēks ir domājoša būtne, tāpēc ir skaidri saprotams, ka katram ir tiesības "uz savu taisnību", kas ir tiesības palikt savos uzskatos, ka viņš pareizi ir sapratis apstākļus (situāciju) un tāpēc vēlas aizstāvēt savu izpratni un savu taisnību un vēlas, lai viņa viedoklis tiek ņemts vērā. Šāda nostāja ir saprotama, bet tomēr ir skaidrs, ka cilvēki apgūst profesijas un specializējas noteiktajās jomās un nav citu iespēju, kā uzticēties profesionāļiem.

Tas, ka sabiedrībai ir viedokļi, nav nekas slikts, bet svarīgi, ka sabiedrība uzticas tiesu varai. Tiesu varai ar savu darbību un pieņemtajiem nolēmumiem ir visas iespējas ietekmēt un veidot sabiedrības viedokli tiesiskuma izpratnē, un tiesu varai ir jāuzņemas arī par to atbildība. Valdēt uzskatam, ka likumam nav varas, sabiedrībā var veidoties nihilistiska attieksme pret tiesisko kārtību, kas var novest pie likumpārkāpumiem. Apšaubāms, ka persona, kura ir vērsusies tiesā ar mērķi izšķirt strīdu, piekritīs, ka viņas lietu tiesa izsprīž, pamatojoties uz sabiedrības viedokli attiecīgajā jautājumā, nevis saskaņā ar likumu."

Bijušais tieslietu ministrs, zvērināts advokāts *Gaidis Bērziņš* norāda: "Apsveicama ir tiesnešu lielā vienprātība, norādot uz likuma varu. Saprotama ir arī iedzīvotāju vēlme, lai viņu viedoklis tiktu ņemts vērā, tiesnesim pieņemot lēmumu tiesā. Daļa prāvnieku, nonākot tiesā, droši vien uzskata, ka tikai viņu viedoklis ir noteicošais. Pat, ja tas nav likumpamatots. Savukārt tiesneša uzdevums, ievērojot procesuālo kārtību, ir uz klausīt lietas dalībniekus, viņu argu-

⁵⁶⁴ Senāta 2014. gada 31. oktobra spriedums lietā Nr. SA-5/2014 (A420275017), 17. punkts. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/administrativo-lietu-departaments/hronologiska-seciba?year=2014> (aplūkots 03.02.2019.).

mentos un viedokļus, veikt objektīvo izmeklēšanu (administratīvajā procesā), pēc kā attiecīgi taisīt likumpamatotu spriedumu. Vilšanos var sagādāt fakts, ja tiesnesis to nedara vai ar savu izturēšanos rada priekšstatu, ka viņam tas neinteresē."

Zvērināts advokāts, Dr.iur. **Jānis Rozenbergs** uzskata: "Ir tikai saprotams, ka procesa dalībnieki, sabiedrības pārstāvji, vēlas, lai viņu viedoklis tiesā tiktu ņemts vērā. Taču tiesā jebkurā procesā parasti ir vismaz divas puses, un visu pušu viedokļus ņemt vērā, ja ar vērā ņemšanu mēs saprotam piekrišanu, nebūs iespējams nekad. Tajā pašā laikā tiesai ir iespēja sniegt pienācīgu motivāciju kāda procesa dalībnieka argumentu noraidīšanai, kas būtu gan juridiski korekta, gan procesa dalībniekam saprotama un radītu pārliecību, ka tiesnesis viņa argumentus ir dzirdējis un izvērtējis."

SKDS aptaujas secinājums: *Pamatojoties uz tiesnešu pētījuma daļas rezultātiem, secināts, ka 94% respondentu, pieņemot lēmumu kādā tiesvedībā, pēdējo septiņu gadu laikā nav izmantojuši viedokļus un faktus no masu medijiem, un 58% uzskata, ka drīzāk nevajadzētu vai noteikti nevajadzētu iepazīties ar medijos esošo informāciju par tiesvedībām.*

Ekspertu komentāri

Senāta Civillietu departamenta priekšsēdētājs, senators **Aigars Strupiņš** uzskata: "Par šo dilemmu strīdas visā pasaulē, un par to raksta arī, piemēram, ASV tiesnesis Ričards Pozners savā grāmatā *Reflections on Judging*⁵⁶⁵. Runājot par civilprocesu, tiesnesim jānodrošina dispozitivitātes un sacikstes principu strikta ievērošana. Dispozitivitāte nozīmē, ka katra puse pati izvēlas, ko prasīt tiesai un kādus pierādījumus iesniegt, jo pati puse labāk zina, kādas savas tiesības un kādā veidā tā grib aizstāvēt. Sacikste nozīmē, ka prāvas iznākumam ir jābalstās uz abu pušu godīgu saciksti, kurā katra puse cenšas pēc iespējas labāk pamatot savu pozīciju un kurā uzvar tas, kurš pratis to labāk izdarīt. Tā nav nekāda Latvijas tiesu specifika, tā tas notiek

⁵⁶⁵ Posner R. *Reflections on Judging*. Harvard University Press, 2013.

praktiski visur civilizētajā pasaulē. Tiesneša iesaistīšanās (piemēram, teikšana pusei priekšā, ko tai labāk darīt, bet ko nedarīt, pierādījumu meklēšana internetā u.tml.) var novest pie tā, ka tiesnesis gribot vai negribot sāk palīdzēt vienai pusei, kas nozīmē šo principu pārkāpšanu un var radīt pārmetumus tiesnesim par darbošanos vienas puses labā. Tāpēc lielākā daļa civillietas iztiesājošo tiesnešu pieiet šai dilemmai piesardzīgi, lai izvairītos no disciplinārbildības sakarā ar sūdzībām par objektivitātes trūkumu. Viņi pārsvarā cenšas aprobežoties ar to informāciju, ko iesniedz pašas puses. Savukārt administratīvajā procesā, kurš saskaņā ar likumu balstās nevis uz sacīksti, bet uz objektīvās izmeklēšanas principu, situācija ir citāda, kas arī ir viens no iemesliem domstarpībām arī dažādas specializācijas tiesnešu starpā.

Te gan būtu jānoskaidro divas dažādas situācijas. Viena, kad tiesnesis patstāvīgi vāc pierādījumus, uz kuriem pamato sprieduma argumentus. Tas civilprocesā nav pieļaujams. Savukārt to, ka tiesnesis patstāvīgi meklē papildu informāciju, kura viņam palīdz izprast kādu tehnisku niansi pušu argumentācijā vai pierādījumu vērtēšanā (piemēram, par starpbanku norēķinu sistēmu darbību, lai saprastu, kā pareizi aprēķināt samaksas saņemšanas datumu), uzskatu par normālu lietu. Jo jāsaubās, vai tiesnesis var kvalitatīvi izspriest lietu jautājumā, kuru viņš līdz galam tehniski neizprot. Un, lai noskaidrotu jautājumus jomās, kurās tiesnesim nav speciālo zināšanu, viņš var izmantot dažādus paņēmienus – sākot ar jautājumu uzdošanu pusēm un beidzot ar speciālās literatūras lasīšanu."

Senāta Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja, senatore **Veronika Krūmiņa** uzskata: "Tiesnesim ir jābūt brīvam no dažādiem spiedieniem, tostarp mediju un sabiedrības. Tikai tiesneša rokās ir visi lietas materiāli. Līdz ar to nekādi citi viedokļi no malas nevar būt objektīvi. Ja runā par faktiem, arī tiem ir jābūt atspoguļotiem lietā. Ja top zināms kāds lietā nozīmīgs fakts, tad par to jārunā tiesas sēdē vai jāsniedz tiesai rakstiska informācija. Tiesnesis nevar ņemt vērā faktus, kas ir ārpus lietas un par kuriem nav bijusi iespēja izteikties kaut vienam procesa dalībniekam."

Krimināllietu tiesas kolēģijas priekšsēdētājs, tiesnesis **Juris Stukāns** uzskata: "Vai šodienas apstākļos, kad informācijas plūsma ir

neierobežota un visaptveroša, var tiesnesi ierobežot no tās? Teorētiski var, bet praktiski, vai tam ir pamats un nepieciešamība. Viennozīmīgi tiesnesim ir jābūt spējīgam, pieņemot lēmumu, norobežoties no daudziem viedokļiem un uzskatiem un savu pārliecību balstīt tikai uz konkrētajā lietā noskaidrotiem apstākļiem, kas izriet no pierādījumos fiksētām ziņām. Šajā sakarā atkal ir jānorāda uz tiesneša darbības visbūtiskāko aspektu, pienākumu pieņemt saprotamu, skaidru un argumentētu nolēmumu, lai ikkatrs, iepazīstoties ar to, var pārliecināties par tiesneša argumentiem un pamatojumu.

Tiesnesis, tāpat kā jebkurš cilvēks, ietekmējas no informācijas, bet tiesnesis savu lēmumu nevar balstīt uz emocijām, pārdzīvojumiem, žēlumu. Tiesa, izspriežot jebkādu lietu, savu nolēmumu var pamatot un argumentēt tikai uz lietā noskaidrotiem apstākļiem un lietā esošajiem pierādījumiem. Izveidojot trīs pakāpju tiesu sistēmu, valsts nodrošināja iespēju lietas dalībniekam apstrīdēt tiesas secinājumus un nolēmumu, pakļaujot lietas rezultāta pārskatīšanu, pārbaudīšanu. Var teikt, ka arī trīs pakāpju tiesu sistēma nenovērš visas kļūdas vai neskaidrības, bet tad var uzdot jautājumu, cik reizes ir jāparedz pārsūdzība, lai būtu pietiekami un ticami. Katra valsts var izvēlēties un izveidot tādu tiesu sistēmu, kuru vairākums akceptē, neapmierinātības gadījumā var nākt ar priekšlikumiem un to pilnveidot. Bet valstij ir jāizveido tāda tiesu sistēma, kas nodrošina un stiprina tiesiskumu, un par to sabiedrības vairākumam nav jābūt šaubām."

Bijušais tieslietu ministrs, zvērināts advokāts **Gaidis Bērziņš** norāda: "Šeit būtu jānošķir divas dažādas situācijas – viedokļu un faktu izmantošana no ietekmēšanās. Tiesnesis ir sabiedrības pārstāvis. Un viņam, kā jebkurai sabiedrības pārstāvim, ir tiesības iepazīties ar sabiedrībā izskanējušajiem viedokļiem un faktiem. Tiesnesis, piemēram, var privātās sarunās piekrist vai nepiekrist kādam viedoklim ar vai pat bez argumentācijas. Tomēr tiesnesim nav tiesības šādu viedokli izmantot par pamatu tiesas spriešanai. Savukārt masu medijos izskanējušie fakti ir pārbaudāmi likumā noteiktā kārtībā. Protams, jāpatur prātā, ka civilprocesā dominē sacīkstes princips, kas noteic, ka tiesnesim nav pienākums vākt pierādījumus."

Zvērināts advokāts, Latvijas Zvērinātu advokātu padomes priekšsēdētājs, Dr.iur. **Jānis Rozenbergs** uzskata: "Tiesneši ir sabiedrības daļa, un nav iespējams un nav iedomājams, ka esošā informācijas plūsma tiesnešus neskar un ka pastāv patiesa iespēja izvēlēties – iepazīties ar medijos esošo informāciju vai ne. Tajā pašā laikā plašsaziņas līdzekļos esošo ziņu par faktiem izmantošana tiesas spriešanā nav paredzēta nevienā normatīvajā aktā. Protams, ka iepriekš minētais neattiecas uz tiesību doktrīnas studēšanu vai kādas zinātniskās vai tehniskās literatūras iepazīšanu, ja tas nepieciešams lietas pareizai izlemšanai vai pierādījumu novērtēšanai."

SKDS aptaujas secinājums: 51% advokātu uzskata, ka tiesas nolēmumi tiek pieņemti sabiedrības spiediena ietekmē (9% uzskata, ka bieži, 42% – dažkārt).

Ekspertu komentāri

Senāta Civillietu departamenta priekšsēdētājs, senators **Aigars Strupiņš** pauž viedokli: "Šie skaitļi rada nopietnas bažas. Tas nav normāli, ka tiesnešus var ietekmēt caur sabiedrības spiedienu. Tomēr ir grūti komentēt to pamatotību, nezinot konkrētas lietas, par kurām šeit varētu būt runa. Līdz ar to te kvantitatīvās metodes nedos izsmeltošu atbildi. Šie skaitļi norāda uz nepieciešamību pēc pētījumiem, kas veikti ar kvalitatīvajām metodēm (intervijas, kontentanalīze u.tml.), kas ļaus identificēt konkrētas problēmas. Te gan arī jāņem vērā, ka zināmu lomu šajā rādītājā var spēlēt jau pieminētā vēlme attaisnot zaudējumu tiesas prāvā."

Senāta Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja, senatore **Veronika Krūmiņa** uzskata: "Jebkurā lietā ir divas puses. Ja kāds advokāts pārstāv zaudējušo pusi, tad tā varētu būt viena no advokātu taktikām, lai skaidrotu klientam lietas zaudējuma iemeslu. Kā jau minēju iepriekš, tas ir mans subjektīvs viedoklis, kas balstīts uz ilgo tiesneša darba pieredzi."

Krimināllietu tiesas kolēģijas priekšsēdētājs, tiesnesis **Juris Stukāns** uzskata: "Šāds aptaujas rezultāts nav pamatots ar objektīviem datiem, bet balstās tikai uz subjektīviem pieņēmumiem, kas

veidojušies, pakļaujoties sabiedrībā pastāvošajam viedoklim. Nolēmumu, kas pieņemts sabiedrības ietekmē, nebūtu iespējams tiesiski pamatot un argumentēt, bet, ja sabiedrības viedoklis sakritis ar tiesas nolēmumu, tad šādu rezultātu nav pamata apšaubīt tikai tāpēc, ka ir citi, kas uzskata savādāk. Kārtējo reizi ir pamats norādīt, ka tikai kvalitatīvs, tas ir, saprotams, skaidrs, pamatots un argumentēts tiesas nolēmums var sniegt atbildes uz daudziem jautājumiem, kurus var uzdot, ņemot vērā izskatīto lietu. Latvijas tiesu sistēma ir izveidota un tās pamatmērķis ir nodrošināt, lai nevienai personai nebūtu šaubu par to, ka Latvija ir demokrātiska un tiesiska valsts."

Zvērināts advokāts **Gaidis Bērziņš** norāda: "Šāds zvērinātu advokātu paustais viedoklis prasa padziļinātu tā izvērtēšanu. Piemēram, vai attiecīga viedokļa paušana nozīmētu, ka tiesa, paļaujoties uz sabiedrības spiedienu, ir taisījusi nelikumīgu spriedumu. Vai tomēr spriedums ir likumpamatots un sakrīt ar sabiedrībā izskanējušo viedokli? Būtu vēlams izvērtēt konkrētus faktus, kas advokātam ir radījis pamatu viedoklim par sabiedrības spiediena ietekmi. Papildus jāpatur prātā jau pieminētais par advokāta vēlmi attaisnot zaudēto tiesas prāvu. Tomēr gribētos izdarīt pieņēmumu, ka šāda zvērināta advokāta rīcība ir reta parādība."

Zvērināts advokāts, Dr.iur. **Jānis Rozenbergs** uzskata: "Pieļauju, ka lielākajā daļā gadījumu respondenti varētu būt sajaukuši tiesas nolēmuma pieņemšanu sabiedrības spiediena ietekmē ar likumīgu un pamatotu tiesas nolēmumu, kas gluži vienkārši atbilst sabiedrības vairākuma viedoklim vai gaidām attiecībā uz šo nolēmumu. Pats par sevi fakts, ka tiesas nolēmums atbilst kādam vidēji statistiskam sabiedrības viedoklim par konkrētās lietas vēlamu iznākumu, bet neatbilst advokāta viedoklim, nebūt neliecina par sabiedrības viedokļa ietekmi uz tiesu vai par nepareizu tiesas nolēmumu. Turklāt mūsu tiesu sistēmā vairumā lietu pastāv pārsūdzības iespējas vēl divās tiesu instancēs, kas ievērojami samazina gan kļūdas iespēju lietas izspriešanā, gan arī samazina sabiedrības spiediena radīto slodzi un tās iespējamās sekas.

Tajā pašā laikā vismaz teorētiski nebūtu pamats izslēgt, ka var būt gadījumi, kad tiesnesim kādā strīdīgā un neviennozīmīgā lietā

vienkāršāk ir izšķirties par tāda sprieduma pieņemšanu, kas atbilst medijos uzturētam viedoklim par vienīgo pareizo lietas risinājumu un kas sekojoši neizraisīs ilgstošas negācijas par šo tiesnesi mediju vidē un neradīs nepamatotas baumas par tiesneša iespējamām korrūptīvām darbībām."

3.8. Pirms konferences publicitātes diskusijas ("domnīcas") laikrakstos "Neatkarīgā Rīta Avīze" un "Dienas Bizness"

A. Tiesas ar sabiedrību komunicēs vēl vairāk⁵⁶⁶

Māris Ķirsons

Lai arī tiesu vara ir nodalīta no citām, tomēr tā nevar neskaidrot savus nolēmumus sabiedrības vairākumam saprotamā valodā, tiesas pēdējos gados arvien vairāk komunicē ar medijiem, tomēr bez cilvēku izpratnes paaugstināšanas neiztiks.

Par šiem jautājumiem un plašsaziņas ietekmi justīcijas jomā 2018. gada 26. janvārī diskutēs Tiesību zinātņu pētniecības institūta organizētajā konferencē "Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesnešiem un tiesu sistēmu kopumā". Pasākumu atbalsta Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte, Zvērinātu advokātu padome un Augstākā tiesa. Institūta priekšsēdētājs, profesors Ringolds Balodis konferenci sauc par drosmīgu mēģinājumu uzsākt runāt par lietām, par kurām parasti nerunā. "Ikvienam ir skaidrs, ka tiesneši ir tādi paši cilvēki kā mēs visi, pakļauti slāpēm, sāpēm un ietekmei, lai gan, no otras puses, valsts vara tos padarījusi par soģiem pār cilvēku likteņiem. Šī vara gandrīz vai automātiski pagēr, ka tiesnešiem neapšaubāmi vajadzētu būt imūniem pret mediju spiedienu, kā arī apveltītiem ar izcilām komunicēšanas spējām, lai pārliecinoši izskaidrotu sabiedrībai sava lēmuma pareizību. Tā ir ideālā versija, un, ja tā patiesi būtu, šo konferenci rīkot nevajadzētu," ar ironiju piebilst profesors.

Nav izolatorā

"Tiesnesis nesēž kastē, viņš ir sabiedrības loceklis, dzird visu informāciju un arī to uzņem, jautājums ir tikai par to, cik tālu viņš spēj distancēties no sabiedrības paustā viedokļa tad, kad gatavo nolēmumu," norāda Kurzemes apgabaltiesas priekšsēdētāja Silva Reinholde. Tiesnese norāda, ka augstākais profesionalitātes līmenis ir spēja pilnī-

⁵⁶⁶ Pirmpublicācija: Ķirsons M. *Tiesas ar sabiedrību komunicēs vēl vairāk*. Dienas Bizness, 2018. 26. janvāris.

bā distancēties no sabiedrībā paustā viedokļa, lietu skatot pēc likuma un taisnības. "Lai kā arī gribētos sacīt, ka tiesnesis nolēmumu gatavo tikai pēc likuma un taisnības, zemapziņā sabiedrības viedoklis nogulsnējas tik un tā, un, protams, kaut kādā mērā var ietekmēt nolēmumu," tā S. Reinholde. "Tieši tāpēc gribētos, lai ceturta vara – mediji – informāciju nepasniegtu tik tendenciozi, kā tas reizēm apzināti vai neapzināti tiek darīts. Kaut arī, protams, ir saprotama interese pēc sensācijas un vēlme izpatikt lasītājam," piemetina S. Reinholde. Viņasprāt, tiesnesim distancēties no sabiedrības viedokļa, it īpaši tā dēvētajās skaļajās lietās, nebūt nav viegli. Lai viņa darbi tiktu pareizi saprasti, tiesnesim ir jārūnā ar sabiedrību, taču tas jādara klausītājam viegli uztveramā valodā. Nereti tuvinieki tiesnesim atgādina: tu neesi tiesas zālē, bet gan mājās – runā taču cilvēciņi. Spēja skaidrot sabiedrībai saprotamā valodā tiesas zālē nolemto ir sava veida māksla. "Priecē Rīgas apgabaltiesas tiesneša Jura Stukāna spēja īsi un sabiedrībai saprotami paskaidrot lietas būtību. Taču jāsaprot, ka tas nav vienkārši. Iespējams, tas arī ir viens no iemesliem, kāpēc tiesneši nelabprāt runā, jo skaidrot profesionālā valodā var tikai tiem, kuri to saprot, bet ne sabiedrības vairākumam, vēl jo vairāk, ja televīzijā skaidrojuma ilgums būs tikai ap vienu minūti," analizē S. Reinholde.

Pašiem jālemj

"Uzskatu, ka Rīgas apgabaltiesai komunikācija norit veiksmīgi, protams, mēs to pilnveidojam un esam procesā. Pašiem tiesniešiem ir jāsaprot un jāapzinās, ka ir masu mediji, kuri sniedz ziņas, kā arī tādi, kas sniedz viedokļus, un tad ir jautājums, vai mediji vēlas apspriest konkrēto problemātiku, vai arī tās ir tiesāšanās, kas ir sabiedriskās attiecības. Diemžēl pēdējās Latvijā izplatās arvien vairāk, un to nevar neņemt vērā," stāsta Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētāja Daiga Vilsone. Viņa atgādina, ka visiem ir jāatceras: tiesu spriež tiesa, nevis sociālie vai masu mediji. "Lai kas arī būtu kaut kur rakstīts, tam nav tiesas nolēmuma nozīmes," tā D. Vilsone. Viņasprāt, no tiesnešu profesionalitātes ir atkarīga ietekmēšanās vai ietekmējamība. "Tiesas vadībai ir jāizlemj – kurā brīdī, kad un kā reaģēt, jo tiesnesim nav jānodarbojas ar pašreizstāvību," skaidro D. Vilsone.

Paradigmas maiņa

Augstākās tiesas tiesnese Anita Kovaļevska uzskata, ka jāņem vērā vairāki aspekti, proti, ilgstoši ir pastāvējis uzstādijs – tiesnesis nerunā ar sabiedrību, bet viņš runā caur saviem nolēmumiem. "Ir vajadzīga paradigmas maiņa, un tiesām vairāk jākomunicē ar sabiedrību, kas jau pēdējos gados arī arvien vairāk notiek," uzsver A. Kovaļevska. Viņa atzīst, ka tiesas šo paradigmas maiņu ir akceptējušas, kaut arī ne visos gadījumos komunikācija ar sabiedrību ir bijusi veiksmīga. Komunikācijas jautājums nav vienkāršs arī tajā jautājumā, kuras instances tiesnesis – rajona tiesas, apgabaltiesas vai Augstākās tiesas – runā par konkrēto lietu. "Lai par šiem jautājumiem visiem būtu vienāda izpratne, pirms dažiem gadiem Tieslietu padomē tika pieņemta Tiesu komunikācijas stratēģija, kurā ir ierakstīts: tiesas ir gatavas un apzinās nepieciešamību vairāk komunicēt. Bija arī mēģinājums noteikt, kurš par kādiem jautājumiem veic komunikāciju, taču jāapzinās, ka tiesu vara ir tāda sistēma, kur nav iespējams, ka katrs tiesnesis tagad par katru lietu stāstīs. Tas nozīmē, ka informācija tiks sniegta un skaidrošana notiks nevis par visām lietām un nolēmumiem, bet gan tikai par svarīgākajām vai sabiedrībā lielu rezonansi izraisījušajām," stāsta A. Kovaļevska. Viņa arī norāda uz vēl vienu problēmu, ka tiesnešu atlasē kā kritērijs netiek izmantots tas, cik skaidri, vienkārši un saprotami potenciālais tiesneša amata kandidāts spēj runāt publikas priekšā. "Tiesneša profesijā svarīgākās prasmes ir iedziļināšanās, spēja izprast lietas būtību, klausīšanās, rakstīšana. Tas nav runas mākslas arods," bilst A. Kovaļevska.

Cita situācija

"Salīdzinājumā ar 10 gadus vecu pagātni, pašlaik komunikācijā sperts plašs solis uz priekšu," vērtē Augstākās tiesas tiesnesis, bijušais Augstākās tiesas priekšsēdētājs Andris Guļāns. Viņš uzsver, ka tiesu vadības līmenī visiem ir skaidrs: sabiedrībai ir jāskaidro, tāpēc tiesās ir jauni darbinieki – preses sekretāri. "Diemžēl katra tiesneša spēja komunicēt ar medijiem ir ļoti atšķirīga, jo vienam tas izdodas labāk, citam ne visai, cits kameras priekšā pavisam samulst un pat sajauc kādas svarīgas nianšes," stāsta A. Guļāns. Viņš šaubās, vai tiks pa-

nākta situācija, kad visi tiesneši būs gatavi runāt – skaidrot. "Tiesās ir ne tikai tiesneši, bet arī komunikācijas speciālisti, un skaidrošanas darbs jau notiek, cits jautājums, cik daudz izdodas izskaidrot," tā A. Guļāns. Viņš uzskata, ka katrā kolektīvā, izvērtējot savas spējas, ir jāatrod optimāli labākais risinājums. "Jāņem vērā, ka ne jau par katru lietu sabiedrība interesējas, un līdz ar to par katru lietu nav nepieciešams skaidrojums," piemetina A. Guļāns. Viņš uzskata, ka plašu sabiedrības rezonansi izraisošos tieši strīdīgajos jautājumos bez tiesas nolēmuma vajadzētu tā komentēšanā (skaidrošanā) iesaistīties arī mācību spēkiem un tiesību speciālistiem. Vairāku kompetentu viedokļu (tie gan var būt arī līdzīgi, nevis dažādi) esamība arī var nodrošināt ne tikai plašāku skatījumu par konkrēto strīdus jautājumu, bet arī radītu lielāku skaidrību. "Tādējādi publiskā telpā viena – tiesas – viedokļa vietā būtu vairāki kompetenti," norāda A. Guļāns. Te gan jāņem vērā, ka daļa mācību spēku ir tiesneši vai advokāti un Latvija ir salīdzinoši maza valsts.

Nepazust skaidrojumā

"Kas tas ir – vienkāršā valodā paskaidrot sarežģītu lietu? Tas nav tik vienkārši, kā varbūt sākotnēji šķiet, jo vispirms ir nepieciešams iedziļināties lietas faktiskajos apstākļos, kur bieži vien ir atrodamai juridiski termini, kurus nemaz tā vienkārši nevar paskaidrot," norāda A. Guļāns. Viņš aicina izmantot ārvalstu pozitīvo pieredzi, kur ar šiem jautājumiem nodarbojas žurnālisti – speciālisti, kas saprot problemātiku un spēj to arī saprotami izstāstīt. "Sarežģītu lietu izskaidrošanā ir labi piemēri. Taču reizēm, mēģinot vienkārši izstāstīt sarežģītas lietas, sākam nodarboties ar populismu, bet tā nedrīkst būt, raugoties no tiesas skatpunkta," bilst D. Vilsone. Viņa atzīst, ka ir svarīgi, kādu vēstījumu nododam sabiedrībai. "Nevaram mediju ziņā atstāt runātāju izvēli, ļaujot medijiem izvēlēties mediju ieskatā veiksmīgākos un populārākos runātājus, šim procesam ir jāseko līdzi, un tas ir tiesas vadītāja pienākums," tā D. Vilsone. Viņa uzskata, ka sarežģītas lietas var izstāstīt vienkārši, bet, ja kādam tādu talantu daba nav devusi, tad ir jātrenējas, jo ir tiesnešu mācību centrs, kurā dažādas iemaņas un zināšanas apgūst tiesneši no visas Latvi-

jas, tur arī notiek pieredzes apmaiņa. "Sabiedrība vēlas, lai tiesnesis, kurš izspriedis konkrēto lietu, arī skaidro, kādēļ ir tā, nevis citādi," tā D. Vilsone. Viņa uzskata, ka ne vienmēr preses sekretārs būs (ir) labākā izvēle, kas šo vēsti spēs vislabāk nodot sabiedrībai. "Tas ir skatāms katrā situācijā, jo visiem gadījumiem vienas receptes nav," tā D. Vilsone. Viņa arī norāda, ka Rīgas apgabaltiesā nav bijis tāda precedenta, kad tiesnesis atteiktos masu medijiem skaidrot savu nolēmumu. "Protams, mums kā lielākajai Latvijas tiesai, kurā izskata vairāk nekā 5000 lietu gadā, ir speciālists, kurš ar tiesnesi strādā, pirms tiesnesis dodas sniegt interviju un skaidrot savu nolēmumu. Tiesas priekšsēdētājs palīgs sadarbībai ar plašsaziņas līdzekļiem var gan pārrunāt uzdotos jautājumus, gan palīdzēt ar intervijas vietas izvēli" stāsta D. Vilsone. Viņa gan šaubās par tādas situācijas iespējamību, ka mediji nublicē neko sliktu par tiesu. "Mediji var būt un tie būtu jāuztver kā palīgs tiesām, jo īpaši – svarīgu problēmsituāciju identificēšanai, kuras palikušas nepamanītas. Taču ir jāpazīst tiesāšanās sabiedriskās attiecības," vēl vienu iespēju rāda D. Vilsone. Viņa aicina neieslikt pašapmierinātībā, vienlaikus nepārspilējot ar kritiku. A. Guļāns uzskata, ka tiesu vadītājiem ir jālasa, ko raksta mediji, un arī jāpieņem lēmums, kā kurā situācijā rīkoties. Vienlaikus svarīgākais, lai informācija, ko sniedz tiesas, būtu kvalitatīva un sabiedrībai saprotama. D. Vilsone piekrīt sacītajam, vienlaikus norādot, ka viss sākas ar skaidri saprotamu preses relīzi, jo to viens pats nevar sagatavot ne tiesnesis (tad būs gari un profesionāli), ne arī preses sekretārs, tādējādi ir vajadzīgs kopīgs darbs. Rīgas apgabaltiesa ir vienīgā, kurai ir savs *Twitter* konts, kura apkalpošana ir ne tikai tiesas darbinieka pienākums, bet informācijas atlasē un radišanā iesaistās arī tiesas priekšsēdētāja un tiesneši.

Pirmās instances tiesu tiesnešiem nevajadzētu būt apgrūtinātiem ar daudzskaitlīgu nolēmumu komentēšanu, jo bieži lietu vēl skatīs apgabaltiesā. D. Vilsone gan uzskata, ka sabiedriski nozīmīgās lietās, kas var radīt arī lielu rezonansi, komentāri būtu jāsniedz arī pirmās instances tiesai. A. Kovaļevska iestājas par to, ka tiesām ir jāsniedz informācija, vienlaikus nav jēgas trenēt visus vairāk nekā 500 tiesnešus, lai vairums no viņiem kaut ko komentētu varbūt rei-

zi 10 gados. "Tas, ka tiesnesis reizi vairākos gados apmeklēs nodarbibas, kurās mācīs, kā pareizi stāstīt savu pozīciju kameras priekšā, nekādu vērtību neradīs, jo šādā veidā apgūt izskaidrošanas prasmes nav īsti iespējams," bilst A. Kovaļevska. Viņasprāt, it īpaši filmēšanas gadījumā varbūt pat ir labāk, ja kāds tiesnesis pasaka "nē", ja ir cits, kurš spēs sarežģīto lietu izskaidrot labāk – saprotamāk.

Zināšanu robi

"Tā nav tikai un vienīgi tiesu atbildība, jo tiesas ir uzņēmušās izglītotāju lomu, lai labotu jau pastāvošus zināšanu robus sabiedrības vairākumam," norāda A. Kovaļevska. Viņa savu sacīto pamato ar to, ka skolai jāsniedz minimālais zināšanu līmenis par to, kā darbojas tiesu sistēma. Skolēniem jau pašlaik ir arī iespēja paviesoties Augstākajā tiesā un iegūt informāciju par to, kā strādā tiesas. "Nepareiza izpratne nav tikai un vienīgi tiesas problēma. Šajā jautājumā liela atbildība ir plašsaziņas līdzekļiem, kas Latvijas gadījumā ir uzskatāma par problēmu, jo bieži vien plašsaziņas līdzekļa ziņu gatavo cilvēks, kuram ir visai nosacīta izpratne par tiesu sistēmas darbu," norāda A. Kovaļevska. Jāņem vērā arī tas, ka civilstrīdos ir sacīkstes princips, ko daļa sabiedrības neizprot.

Savukārt D. Vilsone uzskata, ka lietas apstākļu noskaidrošana ir ne tikai iespējama, bet tas ir tiesas pienākums, tās ir tiesības uz taisnīgu tiesu. A. Guļāns gan nav optimists par to, ka varētu nonākt līdz situācijai, kad sabiedrība izprot tiesu. "Ir daļa cilvēku, kuriem ir sava izpratne un taisnība, un viņi neko vairāk arī nepieņem, kas arī aptaujās rezultējas ar neuzticību tiesām, kaut arī realitātē šie cilvēki ir tikai "kaut ko dzirdējuši", nevis viņiem ir konkrēti piemēri, kas apliecinātu viņu vērtējuma pamatotību, viņi pat reizēm nekad dzīvē nav bijuši tiesā," bilst A. Guļāns. Viņaprāt, tas ir sabiedrības inteliģences jautājums. A. Guļāns uzskata, ka instinktīvi ir neuzticēties, taču kopumā jābūt otrādi – uzticamies, līdz esam pārliecinājušies par pretējo. **"Ja neuzticamies nevienam, tad zāģējam zaru, uz kura paši sēžam, tā ir laba augsne tiem, kuri strādā pret šo valsti un tās interesēm,"** tā A. Guļāns.

B. Zvērinātu advokātu viedokļi par sabiedriskā viedokļa ietekmi uz advokāta darbu: Advokāts – traucēklis taisnīgumam?⁵⁶⁷

Viktors Avotiņš

2018. gada 26. janvārī Latvijas Universitātē notiks Tiesību zinātņu pētniecības institūta konference "Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesnešiem un tiesu sistēmu kopumā". Konferences nolūks ir sākt diskusiju par sabiedrības un arī plašsaziņas līdzekļu radīta sabiedriskā viedokļa ietekmi uz sabiedriski nozīmīgu tiesvedību gaitu un rezultātu. "Neatkarīgajai" šī tēma likās interesanta, tāpēc iesākumam aicinājām uz advokāta neatkarībai (arī no publiska viedokļa) veltītu diskusiju zvērinātus advokātus Jāni Jonāsu, Jāni Kārklīņu, Jāni Rozenbergu (viņš arī Latvijas zvērinātu advokātu padomes priekšsēdētājs), Viktoru Tihonovu, kā arī advokātu, Saeimas deputātu, LU profesoru Ringoldu Balodi.

– *Jūs, Baloža kungs, esat viens no minētās konferences, kuras galvenā mērķauditorija būs tiesneši, iniciatori. Cik lielā mērā tās tēma skar advokātus?*

Ringolds Balodis: – Konferencē līdztekus tiesnešiem ar referātiem uzstāsies arī advokāti, kuri analizēs mediju ietekmi uz tiesvedības procesiem un tiesas nolēmumiem. Tā sauktās ceturtās varas apskāvienus advokāti izjūt tikpat lielā mērā kā tiesneši, prokurori vai policisti. Esmu dzirdējis teicienu: "notiesāts *Panorāmā*", kas labi iezīmē problēmas tiesisko ietvaru. Advokatūra ir tiesiskas valsts justīcijas neatņemama sastāvdaļa. Bet – lai gan saskaņā ar likumu advokāts ir neatkarīgs un viņu nedrīkst identificēt ar viņa klientiem vai klientu lietām, bieži vien notiek pretējais. Nereti advokāts sava aroda dēļ ir neglābjami iedragājis savu reputāciju. Te es lūgšu Jāni Jonāsu pastāstīt par savu pieredzi, kad biroja aura, no kura viņš nāca, izrādījās svarīgāka par objektīvu pieeju.

Jānis Jonāss: – Tie ir vairāk nekā 15 gadus veci notikumi... Runa ir par pirmajiem konkursiem uz Korupcijas novēršanas un ap-

⁵⁶⁷ Pirmpublicācija: Avotiņš V. Advokāts – traucēklis taisnīgumam? Neatkarīgā, 2017. 13. decembris.

karošanas biroja vadītāja amatu. Meklēts tika kristālšķīsts cilvēks, un pilnīgi pamatoti tika uzlikta gana augsta sabiedrības uzticamības latiņa. Viens – ar izglītību un darba pieredzi saistīta kvalifikācijas noteikšana. Otrs – nevainojama reputācija. Ja ar kvalifikāciju un darba pieredzi viss bija kārtībā, tad par otro sākās publiska diskusija, kurā centrālo vietu ieņēma savdabīga manas darbavietas un klientu analīze. Kā advokāts es konsultēju un pārstāvu visdažādākos ļaudis. Saeimas deputāti man pārmeta, ka esmu sniedzis juridisko palīdzību ne tiem cilvēkiem... Otrs aspekts – es nāku no juridiskā biroja "Platacis un partneri"... kurš uz to brīdi varbūt bija pat lielākais Latvijā. Vairāk nekā 100 klientu katru gadu. Respektīvi... tur bija skandalozas personas, ne tik skandalozas personas... Palaikam man pat viņu vārdi neko neizteica. Nerunājot par personīgu pazīšanos. Bet Saeimā tas finālā noveda pie rezumē, kas, protams, neizskanēja publiski, bet tika pausts kuluāros: nevar apstiprināt šajā amatā personu, kurai ir šaubīgi klienti. Tātad – arī viņš pats ir šaubīgs, sabiedrībai neuzticams...

Jānis Rozenbergs: – Pirmkārt, liels paldies Ringoldam Balodim par iniciatīvu šādas konferences rīkošanā. Temats, manuprāt, ir aktuāls gan advokātiem, gan tiesnešiem, gan visai tiesu sistēmai un sabiedrībai kopumā. Jautājums par mediju ietekmi uz tiesnešiem, tiesu procesiem un tiesu sistēmai piederīgām personām ir ļoti daudzšķautņains. Pirmkārt, mediju pozitīvā loma demokrātiskā sabiedrībā nevar tikt novērtēta par zemu. Iebilst pret to, ka mediji seko līdzī tiesu lietām un informē par to sabiedrību, nevar. Tas ir tikai apsveicami. Jautājums – kā tas tiek darīts, kā tiek pasniegta informācija un ar kādu mērķi tas tiek darīts? Viss labi, kamēr plašsaziņas līdzekļi nepauž, piemēram, nepamatotas bažas par to, ka kārtējais ļaundaris izspruks sveikā, ka gan jau caur advokātu viss tiks sarunāts utt. Protams, šādas nokrāsas publikācijas vērtējamās kritiski un, manuprāt, tām vairs nav sakara ar mediju lomu sabiedrības informēšanā. Tā ir viena jautājuma puse. Proti – vai mediji ir objektīvi informācijas sniedzēji, vai arī mediji tās vai citas personu grupas, savu reklāmdēvēju, mediju īpašnieku interesēs mēģina izdarīt šķietami sabiedrisku spiedienu uz tiesu varu? Patiesībā tas nav nekāds sabiedrības spie-

diens, tas ir atsevišķu personu iniciēts un mediju tiražēts viedoklis, kas būtu vērtējams kritiski. Sabiedrība ne vienmēr spēj nošķirt neatkarīgas un objektīvas ziņas no tendenciozām, tiražētām, iespējams, dažkārt apmaksātām rakstu sērijām. Protams, tas apgrūtina tiesu sistēmas, advokātu, pieņem, arī tiesnešu darbu. Jāuzsver, ka advokāts ir neatkarīgs un profesionāls jurists, kuram nav kāds viens darba devējs. Advokāts strādā daudzu klientu interesēs.

Jānis Rozenbergs: – Vai advokāts pārstāv kādu sabiedrības acīs gaišo tēlu, vai aizstāv personu, kas tiek apsūdzēta kāda, lai cik sabiedrībai nepatīkama, nozieguma izdarīšanā, visos gadījumos šīm personām ir tiesības uz advokāta palīdzību. Taču – advokātiem, ja tie darbojas lietās, kurām pievērsta mediju uzmanība, dažkārt tiek piekarinātas "birkas". Redz, tas ir tā grupējuma, tā cilvēka, tā uzņēmuma advokāts. Un šī birka turpmākos piecus vai desmit gadus velkas līdzī. Lai ko arī advokāts turpmāk darītu, viņš tiek asociēts ar kādiem konkrētiem klientiem vai kādām noteiktām interesēm. Visbiežāk indivīda attieksme pret advokātiem mainās tad, kad cilvēkiem pašiem dzīve sagriežas tā, ka ievajagas advokātu. Tad attieksme pēkšņi kļūst savādāka. Bet līdz tam daudzi uztver advokātus kā tādus viltniekus, kuri tikai traucē ātri pakārt Doma laukumā visus neliešus, par kuriem daļai sabiedrības viss jau sen esot skaidrs.

Jānis Kārklīņš: – Piekritu iepriekš sacītajam – nedrīkst identificēt advokātu ar klientu. Domāju – kāpēc tā notiek? Kāpēc ir negatīva attieksme pret advokātiem, kuri aizstāv apsūdzētos, pārstāv tos kādos civiltiesiskos darījumos, kuriem ir negatīva rezonanse sabiedrībā? Laikam sabiedrība daļa cilvēkus saskaņā ar kādiem morāles principiem, kas ir sveši jurisprudenci. Sliktajos – labajos. Līdz ar to, ja ir secinājums, ka persona ir slikta, tad šiem cilvēkiem spriedums ir jau gatavs pirms istā sprieduma. Tiesa, viņuprāt, būtībā ir lieka formalitāte. Un līdz ar to visi advokāti, kas šādu cilvēku aizstāv, automātiski ir sliktie.

Klāt nāk vēl likumā noteiktais, ka klients advokātam var uzticēt konfidenciālu informāciju... Sabiedrības, indivīda morāles noteiktajā vērtējumā advokāts nosacīti palīdz šim it kā sliktajam cilvēkam. Kā tad tā – advokātam uztic dažādus noslēpumus, bet viņš tos tie-

sību sargājošām iestādēm neizpauž? Tātad – advokāts it kā rīkojas pretēji kaut kādam ideālam, varbūt no pasakām ieaudzinātam taisnīgumam, kur labais un ļaunais ir uzreiz acīmredzami. Tāpēc, ņemot vērā to, ka sabiedrība vērtē cilvēku darbus pēc morālās skalas, savukārt advokāti un tiesneši pēc juridiskās skalas, nereti būs sadursmē. Jo saskaņā ar morālo – vainīgs, saskaņā ar juridisko – bieži nav. Tā var būt. Un... atbalsts nosacīti sliktajiem ir nosodāms. Taču – sabiedrībai jāsaprot, ka līdz tiesas spriedumam mēs nevaram izteikt nekādus pieņēmumus. Juridiski kādu par slikto var pasludināt tikai tiesa. Tas ir noteikts arī Satversmē.

Varētu saprast, ka advokātus labajos un sliktajos daļa vidusmēra sabiedrības pārstāvis, bet ja to dara pat žurnālisti... Kolēģiem ir ļoti daudz piemēru, kad žurnālistu izpratne noskaņo sabiedrību domāt, ka tu varbūt neesi īstajā pusē un principā neesi uzticams cilvēks...

Šī konference ir viens no veidiem, kā par to runāt. To rīkojot, mēs domājam arī par to, kā piesaistīt žurnālistus, lai viņi sāk saprast šo mehānismu. Jo tas ir tiesiskas valsts mehānisms. Cilvēki, kuri nepamatoti identificē advokātu ar klientu un tādējādi nostājas pret advokātiem, kas vienkārši godprātīgi pilda likumā noteiktos uzdevumus, grauj paši savas valsts tiesiskās vides nākotni. Viņi to vienkārši nesaprot. Protams, ir daži advokāti, kas savas zināšanas izmanto negodprātīgi, un tādi ir metuši ēnu uz visu advokātu saimi kopumā. Tomēr vispārināt šādus atsevišķus gadījumus, attiecināt tos uz visiem advokātiem vai tiesu sistēmu kopumā ir absolūti nepamatoti.

Pat ja advokāts kādreiz palīdz kādam sabiedrības izpratnē sliktam cilvēkam izvairīties no soda, jājautā – kāpēc viņš to darījis? Ne jau tāpēc, ka viņa pārliecība ir atbalstīt ļauno, bet tāpēc, ka savu darbu slikti darīja izmeklētājs, un tātad – nepietiek pierādījumu. Tātad – pat ja ir atsevišķi gadījumi, kad liekas, ka advokāta prasmīgās rīcības dēļ noziedznieks ir izvairījies no soda vai saņēmis to mazāku, tad tas vienalga neatsver to, ka no šīs profesijas būtu jāatsakās vai jāmazina tās tiesības. Jo rezultātā tas novestu pie visas tiesiskās sistēmas kvalitātes pazemināšanās. Advokāti ir kā sargsuņi tiesiskuma ievērošanai pret individu no valsts puses. Kā teica Jānis Rozenbergs, advokāti ir tiesu sistēmai piederīgas personas. Uzbrūkot advokā-

tiem, tiek uzbrukts arī justīcijai. Sabiedrība būtu vairāk jāizglīto, ka tiesiskā valstī advokāts ir absolūti nepieciešams elements.

– Pēc Kārkliņa kunga sacītā man gribas ciniski jautāt – no kā jums tādas bažas? Man tas, ko jūs sakāt par advokāta misiju, liekas pašsaprotams. Turklāt esmu ticis no juristu puses daudzkārt argumentēti un ar piemēriem pārliecināts, ka mediji savā tiesībspolitikas izpratnē nereti bijuši tendēti vai virspusēji. Taču – savā jomā jūs esat profesionāli. Nevis es. Kas jums laja spriedelējumi, lai cik tie nebūtu populāri publikā? Jums arī gribas būt populāriem vairāk nekā profesionāliem?

Jānis Kārkliņš: – Tās drīzāk ir bažas par advokāta lomas un misijas izpratnes trūkumu sabiedrībā. Mēs šīs nepareizās izpratnes dēļ neesam ne atteikušies no lietām, ne sākuši citādi uzvesties. Bet ilgstoša advokātu profesijas noniecināšana var novest pie advokāta tiesību mazināšanas, kas ilgtermiņā mazinās tiesiskumu valstī.

Viktors Tihonovs: – Jā, plašsaziņas līdzekļi, sabiedrība ietekmē advokātus. Pievienojos kolēģu sacītajam, bet varbūt mēs varam palūkoties uz šo problēmu arī no citiem skatu punktiem. Viens no tiem... ja tu esi uzņēmies aizstāvēt kādu sabiedrībā kritiski vērtētu personu, par kuru kādā publikāciju virknē teikts, cik viņš slikts, tad, vēloties sniegt juridisko palīdzību klientam, diemžēl ir jārēķinās ar to, ka pierādījumu vākšana, tajā skaitā valsts iestādēs, var izrādīties nedaudz apgrūtināša. Uz taviem pieprasījumiem kāds var teikt – neatbildēšu. Te mēs klibojam.

Otrs – tā ir mūžīga problēma, kas būs arī turpmāk un ar kuru ir jācinās... Proti – ārstam ir jāārstē visi pacienti, kuri nonāk viņa aprūpē. Vai viņam būtu jāsaik šķirot – šis pacients ir labs, tas slikts? Domāju, ka pārliecināošs vairākums saprot – ārstniecībā cilvēkus šķirot nedrīkst.

Taču par tiesu sistēmu tā teikt nevar. Ja kāds laikraksts vai žurnāls ilgi "sēž" uz vienas tēmas, tad skaidrs, ka process tiks padarīts savādāks, ka attieksme būs paaugstināta. Vai tā būs profesionālāka, grūti spriest...

Viktors Tihonovs: – Jājautā – kāpēc dažiem plašsaziņas līdzekļiem jāietekmē sabiedrības viedoklis ar mērķi padarīt personu par

negodprātīgu partneri, teiksim, saimnieciskajās tiesībās... Te mums vienu brīdi bija skandāls par suņu barību. Tika veidots sistemātisks informatīvs vilnis, ka tā barība ir slikta. Tāds pats sistemātisks vilnis tika taisīts, ka tā barība ir laba. Tātad – bija attiecīga mērķauditorija, kuras dēļ tas tika darīts. Bet – vai iestādes mainīja lēmumus šīs lietas skandalozuma dēļ? Grūti spriest.

Mēs taču gribam, lai ir taisnība, tiesiska valsts, bet tiesisks risinājums, kā mēs zinām, dažreiz var nebūt taisnīgs. Un, ja mēs gribam taisnīgu tiesisku risinājumu, tad svarīgi ir nolikt uz galda pierādījumus...

Jānis Kārklīņš: – Minēšu divus piemērus... Esmu advokāts Jūrmalas pašvaldībā. Un esmu sastapies ar to, ka mani identificē kā konkrēta politiska spēka advokātu... Lai gan man ir arī citi klienti citās valsts un pašvaldību iestādēs, kur ir citi politiskie spēki. Bet – kaut kādos gadījumos ir izdevīgi pozicionēt advokātu kā konkrēta politiska spēka pārstāvi. Tas – viens.

Otrs piemērs, kur mani identificē ar klientu, ir tā sauktā Zolitūdes civillietā, kurā es pārstāvu *Maxima*. Ir bijuši konkrēti pārmetumi – es esot nostājies nepareizajā pusē... Bet –advokātam nav pareizās un nepareizās puses, viņš vienkārši dara savu darbu, kas paredzēts likumā. Profesionāli tas mūs neietekmē, bet savā ziņā var saprast – sabiedrībā ir iekodētas kaut kādas taisnīguma dziņas. Jāpānāk taisnīgums. Un advokāti tam ir traucēklis. Mēs, sabiedrība, jau zinām, kurš ir vainīgs – ko tu tur maisies, tu mums traucē.

– *Bet vai pastāv un vai vajadzīgs kāds aizsardzības mehānisms... Jo stulbums var būt bezgalīgs.*

Jānis Jonāss: – Pret stulbumu zāļu vēl trūkst. Tā ir cilvēku galvā izveidota paradigma, un... tā ir. Un viss. Bet – ja mēs par šo tēmu nerunāsim, tad vienā brīdī var tikt sasniegta kritiskā masa. Tad gan būs ziepes. Drīzāk jājauda – vai tas nav traucējoši, kaitējoši klientam, vai tas neatstāj iespaidu uz gala iznākumu lietā. Vai tiesu sistēma, tiesneši tiešām ir spējīgi no tā abstrahēties? Faktiski visi tiesneši teic – jā! Ticēt vai neticēt – tas ir katra paša ziņā.

Jānis Rozenbergs: – Gribu cerēt, ka tiesneši kā profesionāli juristi spēj pieņemt spriedumus, vadoties no lietā esošajiem pierādījumiem.

miem un balstoties uz likumu normām, pat ja rezultāts būtu pretējs mediju apcerējumiem par "pareizo" lietas iznākumu. Tajā pašā laikā saprotu, ka tiesneši ir sabiedrības locekļi, kuri nedzīvo noslēgtā informatīvā telpā, viņiem ir pieejama tā pati informācijas plūsma, kas jebkuram. Apgalvot, ka šī informācijas plūsma neatstāj nekādu nospiedumu apziņā, ka tā nepiedalās viedokļa veidošanā, laikam būtu visai pārdroši. Tāpat apspriešanas vērts būtu arī jautājums par to, vai juridiski korekts spriedums, kas izrādītos pretējs kādas sabiedrības daļas vai mediju pārstāvju redzējumam par taisnīgu spriedumu, neradīs šim tiesnesim negatīvu publicitāti (visticamāk – radīs gan) un vai tas netraucēs turpmākajā tiesneša darbā, karjerā, arī sadzīvē.

Viktors Tihonovs: – Labā ziņa te varbūt ir tā, ka dažkārt sabiedrības ietekme ir arī nepieciešama. Tātad – likumdošanas procesā var novērot viņveidīgas aktivitātes, kuru nolūks – pēc iespējas ierobežot indivīda tiesības. Sākot ar tiesībām pārsūdzēt (piemēram, tā pati pielaižu sistēma, arī neviennozīmīgi, diskutējami grozījumi Kriminālprocesa likumā...). Bet, ja parādās pietiekami skaļš un regulārs sabiedriskais viedoklis, tad Saeima līdzsvara kausu tomēr notur. Ja tā vispār nav, tad brīnies, kādi tik likumu grozījumi neiet cauri pirms vasaras vai rudens sesijā... Kāpēc es to stāstu? Tāpēc, ka esmu pieredzējis šādu situāciju sekas. Tev ir klients, bet tu saproti, ka palīdzēt nevari. Jo ir formālie likuma ierobežojumi, kuru dēļ advokāts nevar izpildīt savu, manuprāt, konstitūcijā it kā noteikto pienākumu. Tas ir – tiesības uz taisnīgu tiesu, tiesības uz profesionālu advokāta palīdzību. Dažus aktuālākus gadījumus burtiski pēdējā gada laikā mums ir atrisinājuši Satversmes tiesa. Bijuši ļoti nopietni spriedumi.

Tādēļ es gribu uzsvērt, ka sabiedriskā doma ir nepieciešama diskusijas veidā. Nevis brēkšana pēc karātāvām Doma laukumā, bet tāda, lai arī likumdevējs ieklausās. Tāds kā līdzvērtīgums. Profesionāli mēs tos saucam par sacīkstes principiem, bet ir jābūt šim te līdzvērtīgumam.

Jānis Kārklīšs: – Konferences mērķis – padarīt tiesnešus vēl drosmīgākus. Savā ziņā iedrošināt lemt tiesu visos gadījumos kā Temīdai – ar aizsietām acīm, bez aizspriedumiem, nebaidoties, ko domās sabiedrība, bet tā, kā ir pareizi. Jānis Rozenbergs pareizi patei-

ca – galvenais mērķis ir tiesu varas neatkarība. Advokāti ir tikai tās sastāvdaļa. Advokāts ir viens būtisks elements, bet – ne izšķirošais. Advokāts vāc pierādījumus, kurus vērtē tiesnesis. Galvenais, lai tos vērtē objektīvi.

C. Publiskums – likumīga taisnīguma triumfa pamats⁵⁶⁸

Māris Ķirsons

Skaļās lietās iesaistītajiem ir jābūt gataviem skaidrot savu pozīciju vienkāršiem vārdiem, savukārt lēmumu pieņēmējiem, it īpaši tiesnešiem, jāskaidro pieņemtie lēmumi; rezonansi sabiedrībā vajag novērtēt un izmantot.

Par plašsaziņas ietekmi justīcijas jomā 26. janvārī Latvijas Universitātē Tiesību zinātņu pētniecības institūta organizētā konferencē "Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesnešiem un tiesu sistēmu kopumā" diskutēs tiesneši, advokāti, tiesībzinātnieki.

Lai arī nereti tiek kultivēts uzskats, ka komercstrīdos sabiedrības viedoklim nav nekādas nozīmes, tomēr, kā rāda atsevišķi piemēri, sekmīgi strādājot, iespējams izveidot vajadzīgo sabiedrības viedokli, tāpēc gan tiesvedībās, gan arī dažādu ideju lobēšanā sabiedrības ignorēšana vai nespēja skaidrot un pamatot savu pozīciju var labo lietu ievest "purvā". **Viens no iespējami labākajiem risinājumiem ir sabiedrības aktīvākās daļas iesaistīšana konkrētu risinājumu meklēšanā un diskusijās. Turklāt, kā rāda prakse, arī "strausa politika" – klusums – var nedot cerēto efektu un ēnā palikšanas vietā nākas taisnojoties gozēties mediju starmešos.** Nevar ignorēt arī bieži vien novēroto situāciju, kad likumīgs spriedums sabiedrības acīs nav taisnīgs spriedums. To var risināt tikai ar izskaidrošanas darbu, ko veiktu ne tikai tiesneši, bet arī attiecīgās jomas eksperti.

Problēmu publiskošana

"Lai defekta vietā būtu efekts, labākais risinājums ir eksperimentu iesaistīšana problēmjautājumu apspriešanā, pie tam – ar masu

⁵⁶⁸ Pirmpublicācija: Ķirsons M. *Publiskums – likumīga taisnīguma triumfa pamats*. Dienas Bizness, 2018. 16. janvāris.

mediju klātbūtni," savu pieredzi atklāj bijušais Uzņēmumu reģistra galvenais valsts notārs, pašlaik Tiesību zinātņu institūta vadītājs Rīnolds Balodis. Viņš savu sacīto pamato ar savulaik izveidoto Uzņēmumu reģistra konsultatīvo padomi, kuras platforma ļāva ekspertu limenī apspriest "karstas" lietas. Tas ļāva rīkoties ātri un veidot sabiedrisko viedokli. **"Publiskā telpā, žurnālistiem un ekspertiem kopā ar amatpersonām analizējot faktoloģiski sarežģītas un komplikētas lietas, kādai no tajā iesaistītajām pusēm ir grūti caur medijiem vai politiķiem izdarīt kādu spiedienu, jo lēmums faktiski tiek pieņemts, balstoties uz viedokli, kas ir publisks.** Protams, ne vienmēr un visur tas iespējams, taču mūsdienu apstākļos tas ir efektīgākais veids, kā rīkoties," tā R. Balodis. Viņš arī atceras, ka skaļajās reiderisma lietās Uzņēmumu reģistrs nevis slapstījās kā partizāni, bet gan par tām runāja publiski un skaļi. "Tikko publiskā telpā šādas ziņas nonāca, tā kalpoja gan sabiedrības, gan atbildīgo amatpersonu brīdināšanai, bet reideriem šāda publicitāte izsauca paniku, jo publiskums ir godprātīgo uzņēmēju efektīgākais ierocis," tā R. Balodis. Viņš uzskata, ka **sabiedriskais viedoklis ir iespēja, nevis problēma.**

Jāizglīto sabiedrība

Ārvalstu investīciju eksperts Ģirts Greiškalns norāda, ka sabiedriskais viedoklis ir nepieciešams, lai izglītotu visus, kuri vēlas par konkrēto jautājumu uzzināt vairāk. **"Tikai caur pilnvērtīgu informāciju var izprast sākotnēji sarežģītu problēmu un tās iespējamās risinājumus, pieņemto vai nepieņemto lēmumu sekas,"** piemetina Ģ. Greiškalns. Viņš arī norāda uz nepieciešamību dot iespēju labot pieļautās kļūdas. Piemēram, neskaidra situācija savulaik bija attiecībā uz pašvaldību neizpildīto pienākumu pret iedzīvotājiem par detālplānojuma sabiedrisko apspriešanu, bet cietēji no šāda defekta bija uzņēmumi – potenciālie investori. "Risinājums šādās situācijās tika meklēts tiesu sistēmā, bet cik tālu tad iesim atpakaļ, jo atceļams ir tikai pēdējais lēmums vai tomēr varbūt priekšpēdējais, vai pat tas, uz kura tika pamatots iepriekšējais, bet būvniecības procesā saskaņošanas termiņš ir divi gadi, un, ja iztrūkstošais posms ir detālplānojuma vai tā izmaiņu apspriešana, tad vēl garāki gadi?"

retoriski jautā Ģ. Greiškalns. Viņš pozitīvi vērtē, ka tiesneši skaidro savus lēmumus.

Zvērināts advokāts Lauris Liepa gan atzīmē: "Vienīgā problēma, ka tiesās šie lēmumi top salīdzinoši ilgi un pastāv risks, ka cilvēki ar šādu laika grafiku kļūst arvien pūcīgāki, jo neredz tūlītēju lēmumu – risinājumu," stāsta L. Liepa. Viņaprāt, **masu mediji var nākt talkā visām iestādēm un lēmumu pieņēmējiem, skaidrojot, ar ko konkrētā lieta varētu beigties un kas attiecīgo lēmumu var ietekmēt**. Savukārt R. Balodis piemetina, ka ir arī otra puse – ūdeni var saduļķot vēl vairāk, jo zivis duļķainā ūdenī ķeras labāk. "Diemžēl arvien pieaug tādas informatīvās telpas (viltus ziņas, troļļi utt.) apmēri, kur neviena atbildīgā par konkrēto informāciju nav, vienlaikus ir vajadzīga kompetenta izskaidrošana sarežģītām lietām, kuras nevis nevar, bet nedrīkst trivializēt un nevar arī ļoti ātri atrisināt," atzīmē L. Liepa.

Informāciju nenoslēpt

"Šodienas pasaulē, kur komunikācija notiek reālajā laika režīmā, to vairs nevar uzskatīt par sabiedrības vai mediju spiedienu uz tiesu varu. Informācijas, **dažādu viedokļu pieejamība šodien ir dabiska realitāte, kura ir jāpieņem**, nevis no tās jācenšas norobežoties," uzskata bijušais Tieslietu un Finanšu ministrijas valsts sekretārs, pašlaik a/s Valsts nekustamie īpašumi padomes priekšsēdētājs Mārtiņš Bičevskis. Viņš atgādina, ka agrāk bija ļoti šaurs zinošu cilvēku loks, kas varēja un mācēja interpretēt tiesas spriedumus un to tapšanas nianšes. "Nākamais līmenis jau bija, kad sabiedrība, pateicoties drukātiem un vēlāk arī skanošiem un rādošiem medijiem, nonāca pie notikuma, bet ne pie informācijas par argumentiem, savukārt šodien ir absolūti jauna situācija, jo sabiedrība sagaida ne tikai informāciju par notikumiem, bet arī analītiku par argumentiem. Tā ir jaunā realitāte, kurā tiesu varai ir jāmāk iedzīvoties. Tuvākajos gados bez tiesneša spriedumu komentēs vismaz daži eksperti, kuri reālā laika režīmā to skaidros vienkāršiem vārdiem, lai tas būtu saprotams jebkurai tantei un onkulim," pārliecināts ir M. Bičevskis. Viņaprāt, tas ir nākotnes caurspīdīgums labai tiesas spriešanai, iesaistīto pušu

argumentācijai un daudz efektīvākai skaidrībai par jebkāda veida stridiem. Jārēķinās, ka **likumīgs spriedums sabiedrības acīs bieži vien nav taisnīgs spriedums**. "Tas precīzi iezīmē objektīvās patiesības atšķirību no juridiskās patiesības," norāda M. Bičevskis. Viņš atzīmē, ka **komerctrīdā tiek noskaidrota tikai juridiskā patiesība**, tāpēc nekā cita kā tikai caurspīdīgums un paskaidrots spriedums nav.

"Ir aizmirsts fakts: **jo vairāk politiķi un ierēdņi slēpj no cilvēkiem, jo vairāk tiek izdomāts un "pielikts klāt"**", saka bijusī Satversmes tiesas tiesnese un Saeimas deputāte, pašlaik Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes profesore Ilma Čepāne. Viņa atgādina tā dēvētās Enesas Saburovas lietu (par iekšpagalma apbūvi), kur bez mediju iesaistes, iespējams, tā nebūtu beigusies tā, kā tā galu galā beidzās. "Būvnieki no manis tiesas ceļā centās piedzīt vairāk nekā 300 000 latu par kaimiņienes E. Saburovas "uzkūdišanu" uz nelikumīgām darbībām, jo es esot viņai palīdzējusi uzrakstīt tiesai pieteikumu par nelikumīgu būvniecību," atceras I. Čepāne. "Uzņēmējiem, tiesām ir jāsaprot, ka tiesiskais regulējums, nemaz nerunājot par ES tiesu praksi, sabiedrībai vides aizsardzības jomā dod ārkārtīgi lielas tiesības, kuras daudzos gadījumos sabiedrība nemaz vēl nemāk izmantot," tā I. Čepāne. Viņa norāda, ka galvenās tiesības ir būt informētiem un tikt iesaistītiem visos šajos procesos, lai tiktu pieņemts ilgtspējīgs lēmums.

Sabiedrības iesaiste

"Lai maksātnespējas problemātiku sadzirdētu, bija jāpatērē astoņi gadi," tā Ģ. Greiškalns. Viņš atzīst, ka mazajā Latvijā sākotnēji ārvalstu investoru izjustās maksātnespējas problēmas tika norakstītas kā individuāli gadījumi. "Faktiski Tieslietu ministrija šajā situācijā bija kā esošās sistēmas sargs. Daudz laika bija nepieciešams, lai panāku tiesas spriedumu publicēšanu. Tagad ir jautājums, cik laika vajadzēs, lai spriedumiem būtu arī kvalitatīva meklētāja funkcija," tā Ģ. Greiškalns. Viņu arī pārsteidz pārmērīga intelektuālā īpašuma spriedumu anonimizēšana (izņemta gan frāze, gan uzņēmums), jo tādējādi vairs nav saprotams, par ko ir runa. "Vienā spriedumā anonimizēts bija

suns," piemetina I. Čepāne. "Pēc viena skaļāka atgadījuma neviens ārvalstu investors vairs līgumā Latvijā nerakstīja šķirējtiesu, un atkal bija nepieciešams laiks, lai uzlabotu šķirējtiesu regulējumu," uz precedentu situāciju norāda Ģ. Greiškalns. Viņš uzskata, ka, iesaistoties dažādos strīdos un, vēl jo vairāk, tiesvedībās, uzņēmumiem ir liels reputācijas risks. "Ja uzņēmumam nav plāna B komunikāciju ugunsgrēka dzēšanai, tad izdzīvot ir ļoti grūti. Izcils piemērs pirms kāda laika bija tā dēvētais Baltais saraksts jeb padziļinātās sadarbības programma, kur vienīgais rezultāts varēja būt tikai defekts gadījumā, ja, piemēram, PVN pār maksu atmaksa (kuru paredzēts novirzīt ikmēneša nodokļu nomaksai) ir aizkavējusies un uzņēmums uz kādu brīdi ir "kļuvis" par nelielu nodokļu parādnieku. Rezultātā uzņēmums tiks izslēgts no šī Baltā saraksta, taču reputācijas risks ir milzīgs, jo uzņēmums tā rezultātā var tikt "izsmērēts" publiskajā telpā un "atmazgāties" ir teju neiespējami. Ziņa par nodokļu parādu ir ar lielu un treknu virsrakstu ziņu lentes augšā, bet par to, ka nodokļu parāda vairs nav – ar maziem sikiem burtiem kādas sadaļas pašā apakšā," tā Ģ. Greiškalns. Viņš norāda, ka uzņēmēji sastopas arī ar negodprātību valsts kontrolējošo iestāžu lēmumos. "Piemēram, attiecībā uz atļaujām un saskaņojumiem – saņemot negatīvu lēmumu, ir iespēja vērsties tiesā. Skaļākais piemērs ir vasaras kafejnīcas, kur atteikumu iztiesāšanai paiet ne viena vasara vien," skaidro Ģ. Greiškalns. M. Bičevskis uzskata, ka šajos piemēros ir jautājums par tiesu procesu, jo ir procesuālā nemākulība efektīvi pieņemt lēmumus pēc būtības, un tā ir problēma gan no parlamenta, gan no normu piemērotāja puses. "Ir kvalitatīvi pagaidu noregulējuma instrumenti, kurus arī tiesa izmanto, taču tas nav iespējams piemērā ar atteikumu vasaras kafejnīcai," bilst L. Liepa. Viņš arī nenoliedz, ka objektīvi tiesa šos strīdus nevar ļoti ātri izskatīt, bet tajos var iesaistīt medijus. "Jautājums – vai katrs gadījums ir individuāls, vai arī tos var vispārināt un attiecināt kā sistēmu, kurā ir vajadzīga likumdevēja iesaiste," jautā Ģ. Greiškalns.

Analīzes deficīts

"Ja mediji nebūtu kompetenti pievērsuši sabiedrības uzmanību problēmām maksātspējas jomā, tad šaubos, vai nonāktu tik tālu,

ka tiesneši ir vērsušies pie Tieslietu padomes, lai tā mēģinātu kaut ko lietas labā darīt. Savulaik, esot Saeimas Juridiskās komisijas vadītājas amatā, tiesnešu konferencē stāstīju par kilogramiem sūdzību par viltus kreditoriem, taču tie tika uzskatīti par atsevišķiem gadījumiem, Tieslietu padome uzskatīja, ka šī problēma nav tās kompetencē, bet visu izlems tiesas," tā I. Čepāne.

"Piemēri tikai apliecina, ka caurspīdīguma veicināšanai, izpratnes palielināšanai būtu nepieciešams rast risinājumu, lai sarežģīti spriedumi tiktu cilvēkiem izstāstīti saprotamā valodā," piedāvā M. Bičevskis. Savukārt I. Čepāne, atbalsot šo ideju, atgādina, ka par šādu praksi kopš deviņdesmito gadu sākuma runāja arī Valdis Birkavs (Ministru prezidents un tieslietu ministrs), ka, pieņemot jaunu likumu, vajadzētu būt kompetentu juristu komentāriem. "Tā ir juridiskā kultūra, taču Latvijā joprojām ir pirmās neatkarības juristu kautrība – pārāk liels respekts pret tiesu. Proti, ja komentēšu tiesneša spriedumu, tad nākotnē, kādā tiesvedībā sastopoties ar viņu, man ies grūti," norāda L. Liepa. I. Čepāne norāda, ka tas ir nelielas valsts sindroms. "Labais piemērs ir Satversmes tiesa, kur par jautājumiem notiek drosmīgas diskusijas, piemēram, nelaiķis profesors Zile no ASV uzsāka tiesas spriedumu analīzi. Mūsdienās aizvien vairāk parādās tiesnešu atsevišķās domas, preses ziņojumi, video komentāri," piemērus, kam līdzināties rāda L. Liepa. R. Balodis pieļauj, ka šādi komentāri – skaidrojumi nebūt nav nepieciešami visiem tiesas lēmumiem, bet gan būtiskākajiem. "Runa ir par jēgpilnu resursu izmantošanu, kas nozīmē, ka vairāk laika un resursu tiek tērēts svarīgākajiem jautājumiem," tā M. Bičevskis. L. Liepa piekrīt, jo visas diskusijas un visus spriedumus skaidrot nav jēgas. "Jāpiemēro Pareto princips – 20% aktivitāšu dod 80% rezultāta. Tātad jāsaprot, kas ir tās svarīgās tēmas un ar kuriem medijiem iespējams sasniegt lielāko sabiedrības daļu," rosina L. Liepa.

Publiskuma defekti

Vēl viens būtisks jautājums ir par darbības publiskumu visos iespējamajos līmeņos, tā efektiem un defektiem. Proti, pašlaik publiskas un skatāmas reālā laika režīmā ir ne tikai Saeimas plenārsēdes, bet

arī Ministru kabineta sēdes, masu medijiem ir pieejamas arī Saeimas atbildīgo komisiju sēdes. Tomēr šāds caurspīdīgums ir rosinājis jautājumu par to, vai tajās notiek šovs vai darbs, un kur tiek pieņemti tā dēvētie istie lēmumi, – visbiežāk valdību veidojošo partiju koalīcijas padomes sēdē, kura nebūt nav publiska. R. Balodis uzskata, ka sabiedrībai svarīgu jautājumu lemlēmšanā arī Saeimas atbildīgo komisiju sēdei būtu jābūt sabiedrībai pieejamai reālajā laikā. "Tad nebūtu tādas situācijas, kā savulaik, kad viens parlamentārietis bija iesniedzis priekšlikumus grozījumiem imigrācijas likumā, taču uz sēdi aizstāvēt savus priekšlikumus nebija ieradies. Uz komisijas vadītāja jautājumu, vai kāds no klātesošajiem var argumentēt šos priekšlikumus, par pārsteigumu visiem, to, kā pēc notīm, izdarīja attiecīgās jomas lobētājs," stāsta R. Balodis. Viņš arī atgādināja, ka sabiedrībā plašu rezonansi izsaukušās Zolitūdes traģēdijas Saeimas izmeklēšanas komisijas sēdes varēja vērot tiešraidē. "Pētot ES parlamentu komisiju praksi, jāsecina, ka tik atklāti un caurspīdīgi, kā tas notiek Latvijā, nav nevienā citā valstī," stāsta I. Čepāne. Viņai Igaunijas kolēģis savulaik ir jautājis, kā jūtas situācijā, kad komisijas sēdes ir masu medijiem brīvi pieejamas, tāpat var iegūt audioierakstus. "Atbildēju, ka jūtos kā otrā plāna aktrise teātrī, jo daudzos gadījumos tiek vienkārši "laists mulķis", vairāki kolēģi žurnālistu priekšā dažkārt centās izrādīties," stāsta I. Čepāne. Viņa norāda, ka Igaunijas parlamenta komisijas sēdē pat valsts valdības loceklis bez īpaša uzaicinājuma nevar piedalīties. Līdzīga aina ir Zviedrijā, kur sēdes lielākoties ir tikai slēgtas. Tagad šo praksi no Latvijas par atklātām Ministru kabineta sēdēm pārņem Lietuva. "Rezultātā vispirms atklātajā sēdē tiek nospēlēts teātris, bet pirms tam vai pēc tam šaurā lokā pieņemts lēmums. Kam tas ir vajadzīgs?" tā I. Čepāne.

Nepārspīlēt ar grozījumiem

Vēl viena problēma ir biežas izmaiņas likumos. "Kad beigsies nepārtrauktā grozījumu izdarīšana?" retoriski jautā I. Čepāne, atzīmējot, ka Civilprocesa likumā kopš 2014. gada ir veikti vairāk nekā 20 grozījumi. Viņa uzskata, ka visiem iesaistītajiem, it īpaši tiesām un uzņēmējiem, kam jāseko līdzi novitātēm šādā situācijā, ir grūti

saprast, kura norma kurā brīdī ir (bija) spēkā. Pašlaik Civilprocesa likums atkal ir "vaļā". Lai maksātnespējas procesā cīnītos pret t.s. viltus kreditoriem un negodīgiem administratoriem, paredzēta īpaša kārtība lietu izskatīšanā par strīdiem, kā arī pagaidu aizsardzība prasībām šajā jomā. Viņasprāt, var uzrakstīt izcilu likumu, taču nav tāda, kuru nevarētu apiet ar likumu, it īpaši, ja tiesību normas piemērotājam nav kompetences un godaprāta.

D. Tiesības zināt nedod tiesības ietekmēt⁵⁶⁹

Māris Ķirsons

Nevainīguma prezumpcija, kvalitatīva izmeklēšana un tiesvedība bieži vien svaru kaunos izrādās daudz "vieglākas" nekā sabiedrības tiesības zināt vai pat publiski un bez pierādījumiem jau nosaukt iespējamās vainīgos; situācijai būs vajadzīgs risinājums. Par šo jautājumu tiks diskutēts arī Tiesību zinātņu pētniecības institūta rīkotajā konferencē "Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesnešiem un tiesu sistēmu kopumā", kas 2018. gada 26. janvārī notiks Latvijas Universitātē.

Lai arī juridiski sabiedrībai nav ietekmes ne uz izmeklēšanu, ne tās uzraudzītājiem un arī tiesām, tomēr pēdējos gados ir pieaudzis sabiedrības spiediens uz tiesību aizsardzības iestādēm gan attiecībā uz konkrētu lietu izmeklēšanas gaitu, termiņiem, gan arī apsūdzībām un to rezultātiem. Vēl vairāk – izmeklētājiem, prokuroriem un tiesnešiem ir jātaisa nojas par pieņemtajiem lēmumiem, kuri nesakrīt vai pat ir radikāli pretēji tam, ko daļa aktīvās – kareivīgi noskaņotās – sabiedrības daļa sagaida. Pašlaik arī nav pamata uzskatīt, ka perspektīvā šis sabiedrības aktīvās daļas spiediens, īpaši uz tā dēvēto "skaļo lietu" izmeklēšanu un iztiesāšanu, varētu sarukt. Šī jautājuma ignorēšana un izlikšanās, ka tāda problēma nepastāv, ir līdzvērtīga strausa politikai. Vienlaikus **nedrīkst nonākt arī otrā "grāvī", kad izmeklētāji un tiesneši "pakļaujas" pūļa spiedienam un verdiktam (lūk, vainīgais), kurā pazūd ne tikai tiesiskā nevainīguma**

⁵⁶⁹ Pirmpublicācija: Ķirsons M. *Tiesības zināt nedod tiesības ietekmēt*. Dienas Bizness, 2018. 9. janvāris.

prezumpcija, bet arī objektīvas izmeklēšanas un lietas izskatīšanas principi, kas ir tiesiskas valsts pamats, un sāk atgādināt sižetu, par ko tiek stāstīts jau vairāk nekā 2000 gadu.

Laikmeta diktāts

"Ir grūti salīdzināt tehnoloģijas un metodes, kādas bija pirms 20–30 gadiem un kādas ir pašlaik attiecībā uz sabiedriskās domas ietekmi uz izmeklēšanu, taču jebkurā gadījumā sabiedrības interese un līdz ar to arī ietekme ir pieaugusi," secina Valsts policijas Galvenās kriminālpolicijas pārvaldes priekšnieks Andrejs Grišins. Viņš savu sacīto pamato ar to, ka ir kriminālprocesi, kuros nākas saskarties ar sabiedrības daļas aktīvu viedokli. Vēl vairāk, ir pat bijuši kriminālprocesi, kuros, līdztekus sabiedrības prasībai par ātru un efektīvu izmeklēšanu, vienlaikus nosaukti arī vainīgie, kaut gan izmeklētājiem pierādījumu par to nav. "Likums nepārprotami nosaka, ka nevienam nav tiesību ietekmēt izmeklētāju darbu, vienlaikus arī pasakot, ka darbs ir atklāts (ar noteiktiem ierobežojumiem), kaut arī izmeklēšanas interesēs visu nevar atklāt," tā A. Grišins. Viņaprāt, jautājumā, vai sabiedrība var ietekmēt izmeklēšanu, atbilde ir – nē. **"Izmeklētājam jābūt ne tikai objektīvam un patstāvīgam, bet arī tādām, kurš psiholoģiski spēj pastāvēt pret ietekmēšanos no sabiedriskās domas, savukārt iestādei ir jānodrošina izmeklētājam tādi darba apstākļi, kas ļauj šo darbu veikt kvalitatīvi,"** piemetina A. Grišins. Minēto iemeslu dēļ Valsts policijā ir prakse izmeklētājus un viņu tiešos priekšniekus pasargāt no ietekmes, bet komunikācijā šo slogu iznes tieši tie vadītāji, kuri organizē darbu. Šāda prakse attiecas gan uz informācijas sniegšanu parlamentāriešiem, gan arī komunikācijā ar masu medijiem. "Kaut arī tiek darīts viss iespējams, lai izmeklētājs varētu pieņemt tikai un vienīgi objektīvus un pamatotus lēmumus, tomēr viņš nedzīvo nošķirti no visas sabiedrības, ir ģimene, draugi, paziņas, kam vēl tiek uzslāņota informācija no interneta, televīzijas, kas, protams, rada izaicinājumus," stāsta A. Grišins. Viņš norāda vēl uz kādu niansi – ir gadījumi, kad ieinteresētās personas, kuras vēlas ietekmēt izmeklēšanu un ar sabiedrības viedokli, piemēram, nopludinot informāciju, cenšas izmeklē-

šanu novirzīt attiecīgā gultnē. A. Grišins nenoliedz, ka ir situācijas, kad šāda informācijas nopludināšana var būtiski kaitēt izmeklēšanai. **"Risinājums ir tikai viens – sniegt informāciju masu medijiem par skaļām lietām,** vienlaikus ziņu apjoms ir tāds, lai tas nenodarītu kaitējumu izmeklēšanai un arī nepārkāptu cilvēktiesības un nevainīguma prezumpciju, jo tādas paturēt noslēpumā ir neiespējami," savu pozīciju atklāj A. Grišins. Viņš arī atzīst, ka **sabiedrības vēlme pēc ātriem rezultātiem, it īpaši komplicētu un sarežģītu lietu izmeklēšanā, nav apmierināma.**

Svarīga motivācija

"Tas, ka sabiedrība un masu mediji interesējas par konkrētu nodarījumu izmeklēšanu, ir apsveicami, taču ir jautājums, kādu motīvu vadīti žurnālisti interesējas par vienu gadījumu, bet īsti neinteresējas par citu, kaut arī līdzīgu, taču tas nevar būt iegansts, lai izmeklēšana pazaudētu neatkarību un objektivitāti un vēl vairāk – pakļautos kādas sabiedrības grupas spiedienam," analizē Ģenerālprokuratūras Krimināltiesiskā departamenta virsprokurors Arvīds Kalniņš. Viņš atzīst, ka tajos – sabiedrībā plašu rezonansi guvušajos – gadījumos prokurors ar vēl lielāku skrupulozitāti (šaubām) izvērtē katru pieņemto lēmumu. "Jā, sabiedrībai ir tiesības zināt, bet vairākos procesos iesaistītās personas jau mediju vidē ir pataisītas par vainīgām, un pat, ja arī izmeklēšanā pret šīm personām nav pierādījumu, tad ir neiespējami šīs ziņas atsaukt ("nomazgāt traipus" no cilvēka reputācijas)," stāsta A. Kalniņš. Viņš norāda uz jautājumu par masu mediju neatkarību un ieinteresētību kādā konkrētā atspoguļojumā un arī lietas iznākumā. **"Katrs prokurors pats skaidro savus pieņemtos lēmumus,** jo ir grūti Ģenerālprokuroram vai kādai citai amatpersonai skaidrot, kāpēc prokurors ir pieņēmis tādu vai citādu lēmumu, kāpēc slēdzis vienošanos ar apsūdzēto, kāpēc ir prasīts tieši tāds sods utt.," stāsta A. Kalniņš. Viņš atgādina, ka šādas vienošanās ar apsūdzēto nav nekas nelikumīgs, jo galu galā vēl kontrolē tiesas, taču šāds risinājums nereti neapmierina sabiedrības daļu. "Savos paziņojumos masu medijiem vienmēr beigās liekam rindkopu, ka persona par vainīgu ir atzīstama tikai tad, kad attiecīgu lēmumu ir pieņēmusi

tiesa. Nevar noliegt to, ka persona ir bijusi aizdomās turētais, un pat pie attaisnojoša tiesas sprieduma attiecīgu ierakstu ar *Google* meklētāju var atrast, tādējādi personai ir nodarīts kaitējums, jo notikums vairs nevar padarīt par nebijušu," tā A. Kalniņš. Viņš atgādina, ka bez iesaistīto personu piekrišanas masu mediji nedrīkst publicēt telefonu ierakstus, taču realitātē notiek citādi, jo izrādās – tos "kāds ir nopludinājis".

Advokātu "vaina"

"Advokāts savam klientam reizēm ir kā vairogs un vainīgais visas sabiedrības priekšā par to, ka aizstāv klienta intereses," uz sabiedrības daļas viedokli par advokātiem skaļos procesos norāda Latvijas Zvērinātu advokātu padomes priekšsēdētāja vietniece Guna Kaminska. Viņu uztrauc, ka **klientu aizstāvošo advokātu gandrīz vienmēr identificē ar aizstāvamo**. "Nesaprotu vai varbūt neprotu ieraudzīt, ka masu mediji paskaidrotu – advokāts neizdara noziegumu, advokāts nav darījumu puse personām, kuras pēc tam tiesājas, advokāts nav nepiedienīgi uzvedies, par ko ir administratīvi sodīts aizstāvamais. Pie advokāta parasti atnāk, kad viss jau ir noticis, un tikai retu reizi, pirms ir kaut kas atgadījies. Tajā pašā laikā sabiedrība advokātu uzskata par līdzvainīgu, kaut arī tam ar nodarīto nav nekāda sakara," stāsta G. Kaminska. Viņa uzskata, ka masu mediji bieži vien agresīvā formā pasniedz informāciju, kā rezultātā cieš tiesas procesā iesaistītās personas, tostarp arī advokāti, tiesneši. "Apsūdzētais tika attaisnots, un masu medijā par to bija tikai viens teikums, kaut gan iepriekš par šo cilvēku bija rakstīts daudz un sērījās. Būtībā nosodīts tika ne tikai viens konkrēts cilvēks, bet arī viņa ģimene, darba kolēģi. Un kāda būs bērnu reakcija par šo situāciju, kad viņi izaugs? Vai tas ir samērīgi un taisnīgi?" retoriski jautā G. Kaminska. Viņa norāda, ka šādā situācijā kaitējums, it īpaši attaisnotās personas tuviniekiem, nav novērtējams.

Vajag standartu

"Visiem ir jāapzinās, ka šodien kaut ko paslēpt vai nesniegt nav iespējams, jo, ja ar to nenodarbosies žurnālisti, tad ar to nodarbo-

sies lietā iesaistītās personas un tā "uzaugs" no kādas pastkastītes vai interneta," norāda Rīgas apgabaltiesas tiesnesis Juris Stukāns. Viņš pievienojas atzinumam, ka žurnālistiem nav mulķīgu jautājumu, bet ir mulķīgas atbildes. Pirmstiesas izmeklēšanā ir viens jautājums, kas būtu jārisina. "Proti, brīdis, kad sabiedrībai tiek pasniegta informācija, jo informācijas publicēšana notikuma brīdī būtībā nodara kaitējumu izmeklēšanai, līdz ar to arī taisnīgumam, jo valsts pazaudē iespēju ātri un kvalitatīvi atklāt un pierādīt vainu un vainīgos saukt pie paredzētās atbildības, lai nebūtu kauns par rezultātu, kāds ir nonācis tiesā. Tas nekādā veidā neaizskartu ne sabiedrības, ne masu mediju intereses, jo tieši pirmās stundas izmeklēšanā ir vissvarīgākās," savu pozīciju pauž J. Stukāns. Viņš atzīst, ka tikpat svarīgs jautājums ir par informāciju, kāda nonāk masu mediju rīcībā. "Lietas dalībnieki, protams, pretdarbosies, ja redzēs kaut kādu būtisku informācijas iztrūkumu, tāpēc varu tikai uzslavēt policistu sniegto informāciju par notikumiem," tā J. Stukāns. Viņš piekrīt viedoklim, ka situācijā, kad cilvēks vispirms ir "izvazāts" pa masu medijiem un galu galā tas ir nepamatoti, tad nevienam nākamajā dienā neinteresēs, ka cilvēks ir attaisnots, bet sabiedrībā šāds zīmogs par konkrēto cilvēku saglabājas. "Sabiedrībai bieži vien nav skaidrs, kādēļ tiek uzsākts kriminālprocess, kuru pašlaik "palaist" ir ļoti vienkārši, jo kādam šķiet, ka noticis kaut kas nelikumīgs. Savulaik policija pirms kriminālprocesa ierosināšanas centās noskaidrot, vai patiešām ir noticis noziedzīgs nodarījums, tādējādi izvairoties no cilvēka "apliešanas" ar aizdomām. Tas būtu vēl viens aspekts, lai panāktu vienošanos ar masu medijiem par personas statusu konkrētā lietā," ierosina J. Stukāns. Viņaprāt, arī žurnālistiem, kuri vēlas atspoguļot kriminālprocesus, ir vajadzīga ne tikai ziņkāre, bet arī zināšanas un izpratne par notiekošo. "Ja ik reizi tiesnesim, izmeklētājam vai prokuroram par atspoguļojuma neatbilstību faktam skan atbilde – vērsaties ar prasību tiesā, tad tas ir strupceļš, jo, kā zināms, process beigsies pēc gadiem, bet tad tam vairs nebūs jēgas un arī aktualitāte konkrētajam gadījumam sen jau būs zudusi," tā J. Stukāns. Viņaprāt, risinājums ir šie informācijas standarti – vadlīnijas. Savukārt cita situācija būtu tad, kad prokurors (vienīgais, kuram ir dotas tādas tiesības) uzrāda apsūdzī-

bu un lieta "iet" uz tiesu. J. Stukāns ir pārliecināts, ka arī politiķiem, kuri uzskata par vainīgiem konkrētas personas un ka lietas izbeigtas nepamatoti, būtu jāsaprot, kur tas ved.

Direktīvas prasības

"Realitāte ir skaudra, jo cilvēkiem, kuri tiek minēti, bieži vien "izbeidz" viņu līdzšinējo dzīvi. Jārēķinās, ka skats uz nevainīguma prezumpciju ne tikai Latvijā, bet visā pasaulē pārdzīvo kritisku brīdi, jo viens klikšķis datorā cilvēka karjeru un līdzšinējo dzīvi var iznīcināt pilnībā," secina Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Krimināltiesību eksperte Kristīne Strada-Rozenberga. Viņa atzīst, ka šī situācija liek meklēt risinājumus, kā stiprināt nevainīguma prezumpciju vismaz juridiskās jomas jautājumos, jo Eiropā bija ilgas un garas cīņas, līdz nonāca līdz jaunajai nevainīguma prezumpcijas direktīvai, kurā precīzi ir pateikts ne tikai juridiskais aspekts, bet arī cilvēka tēla aizsardzība. "Direktīvā ir pateikts, ka valstij ir jānodrošina, lai cilvēki līdz tiesas spriedumam netiek rādīti, kā pašlaik diemžēl notiek, kad tiek filmēts, kā cilvēki uz tiesu tiek vesti roku dzelžos, kā cilvēki tiek aizturēti masu šovos utt.," stāsta K. Strada-Rozenberga. Viņa norāda, ka sabiedrības daļa, redzot šos sižetus, pieņem: aizturēts ir briesmonis, kaut arī konkrētās personas vaina vēl nemaz nav pierādīta, jo tāda tiesas sprieduma nav. "Vienlaikus jautājums ir arī par konkrētu Saeimas deputātu izteikumiem par konkrētu personu vainu, kas būtībā ir uzskatāma par ietekmēšanu," tā K. Strada-Rozenberga. Viņasprāt, "slimība", ka advokātu identificē ar klientu, vēl ilgi būs neārstējamā stadijā. "Izmeklēšanas pirmsākumos masu medijiem nav īsti, ar ko izdarīt spiedienu uz izmeklētājiem un uzraugošo prokuroru, pretstatā gadījumiem, kad lieta ir nodota prokurātūrai vai nonākusi tiesā," analizē K. Strada-Rozenberga. Viņasprāt, izmeklētājiem, prokuroriem un tiesnešiem jābūt apveltītiem ar milzīgu gribasspēku abstrahēties no visa apkārt skanošā.

E. Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesu, politiku, Saeimu⁵⁷⁰

Viktors Avotiņš

Divdesmit sestajā janvārī Latvijas Universitātē notiks Tiesību zinātņu pētniecības institūta rīkota konference "Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesnešiem un tiesu sistēmu kopumā". "Neatkarīgās" diskusijā par šo tēmu piedalās Saeimas deputāte, juriste, bijusī Saeimas priekšsēdētāja un bijusī tieslietu ministre Solvita Ābolīņa, Saeimas deputāts, tiesību zinātņu doktors un Latvijas Universitātes profesors Ringolds Balodis, jurists, bijušais iekšlietu ministrs Ziedonis Čevers un zvērināts advokāts, ilggadējs Saeimas juridiskā biroja darbinieks Edgars Pastars. Pamatā viņi šoreiz vērtē politiku un tiesu sistēmas darbinieku spēju komunicēt ar sabiedrību un medijiem.

Edgars Pastars: – Savā referātā, ko lasīšu konferencē, lielā mērā balstos ASV dibinātāju (A. Hamiltona, Dž. Medisona u.c.) vēstījumos par to, kā viņi saskatīja sabiedrības ietekmi uz politiķiem. Pirmām kārtām – varas dalīšanas princips paģēr, ka politiķiem ir jābūt pasargātiem no pārejošām tautas emocijām. Jābūt mehānismiem, kas politiķus pasargā no spiediena. Politiķiem tas vajadzīgs ne mazāk kā tiesnešiem.

Jo kas var būt politiķiem kaitīgāks, kā ļodzīties līdzī šīm pārejošām tautas emocijām kā tādai smilgai vējā. Latvijā Satversmes 10. pantā pamatoti izdarīja grozījumus un noteica, ka Saeimu ievēlē uz četriem gadiem, nevis trim, kā tas bija iepriekš. Tas uzlaboja politikas kvalitāti. Otra ļoti principiāla lieta jebkurā demokrātiskā valstī ir aizliegums atsaukt deputātu viņa pilnvaru laikā. Jeb – tā saucamā imperatīvā mandāta aizliegums. Mums tas ir nostiprināts Satversmes 14. pantā. Ar mazu nesen paredzētu izņēmumu, kas varbūt ir diezgan eksotisks pasaulē, bet nav tā, ka nav redzēts – vēlētāji, savācot desmito daļu vēlētāju parakstu, var rosināt Saeimas atlaišanu un atlaist Saeimu, ja par to nobalso vismaz divas trešdaļas no pēdējās Saeimas vēlēšanās piedalījušos vēlētāju skaita. Bet – lai arī bieži dzir-

⁵⁷⁰ Pirmpublicācija: Avotiņš V. *Diskusija – ja Saeimā būs cilvēki, kuras ietekmē pūlis, Latvijā būs bail dzīvot*. Neatkarīgā, 2018. 9. janvāris.

dam, ka liegums individuāli atņemt deputātam mandātu ir antidemokrātisma pazīme, patiesībā tas liegtu deputātiem spēju patstāvīgi pieņemt lēmumus un pretoties pārejošām tautas emocijām.

Protams, vēl ir Satversmes tiesa un tiesu vara kopumā. Tās ir institūcijas, kuras gadījumos, kad politiķiem gadās pārāk ietekmēties no sabiedrības viedokļa, palīdz novērst kļūdas likumdošanas procesā. Piemēram, iedzīvotāji kādā pašvaldībā neļauj būvēt cūku fermu, un Satversmes tiesai ir jāpasaka – piedodiet, iedzīvotāju viedoklis tomēr nav izšķirošs, jābūt pamatojumam. Man liekas svarīgi, lai tiesnešiem galvas netiek mazgātas ar to pašu šampūnu, kas ir medijos, un viņi top neitrālāki. Politiķu atkarība no sabiedriskā viedokļa ir lielāka, jo viņiem atšķirībā no tiesnešiem ik pa brīdim jāiet uz vēlēšanām.

Mani novērojumi fiksē divus faktoros, kad sabiedriskā viedokļa ietekme uz politiku ir visnegatīvākā. Pirmais – bailīgi politiķi, kuri paši nezina, kāpēc viņi iekļuvuši Saeimā, kas ir viņu īstais vēlētajs un kāpēc viņi ir ievēlēti. Politiķi domā tikai par to, kā sagaidīt nākamās vēlēšanas, kā tās sekmīgi pārdzīvot. Tiem nav savas stājas, viņi nav līderi, viņi ir pasažieri. Tā ir tā daļa, kura nespēj pacelties pāri "karstajai" ziņai un pieņemt lēmumu valsts interesēs.

Otrkārt – nekvalitatīva žurnālistika, kura, paķerot kādu vienu aspektu, uztaisa no tā tādu sabiedrisku fonu, kā rezultātā politiķi jūtas spiesti rīkoties tā vai citādi... Un viņiem pārmet, ja viņi nerīkojas. It kā neaizskarami pēdējā laikā kļuvuši tādi temati kā azartspēles, nebanku kreditētāji, atbalsts atjaunojamajai enerģētikai, viedzimuma attiecības, kur politiķiem grūti pozicionēties pat tad, ja to vajadzētu darīt.

Ringolds Balodis: – Teic, ka tiesai vispār nevajadzētu iesaistīties no sabiedriskā viedokļa. Jo būtībā tiesas pamatu pamats ir likuma burts un pierādījumi, kas tai jāvērtē un jāgūst visas atbildes. Ar likumdevēju ir citādāk – lai gan, no vienas puses, politiķiem ir jāieklausās tautas balsī, tiem (kā teica Edgars) jāspēj norobežoties no tāda sabiedriskā viedokļa, kas ir emocionāls vai mediju uzkonstruēts. Saeimā nokļūstot, sapratu, cik liela nozīme ir mediju varai pār politiķiem. Bieži vien deputāti cenšas apsteigt cits citu ar spilg-

tiem izteikumiem, cenšas uzminēt, kādu viedokli no viņiem vēlas dzirdēt žurnālists. Visā šajā velna karuselī pazūd atbildība, personīgais politiķa ieskaits par lietām un ir tikai mistisks sabiedriskais viedoklis, kuram politiķis cenšas sekot, jo, ja viņš tam nesekos, viņu nepārvēlēs.

Bet – kā lai nošķir nosacīti korumpēto, angažēto mediju spiedienu no īstenības? Savulaik, 1873. gadā, Marks Tvens Hartfordas pilsētas žurnālistu klubīnā savā runā pārmeta žurnālistiem, ka tie uzurpē sabiedrības viedokli, piesavinoties tiesības uz nācijas viedokli. Respektīvi, viedoklis, ko uzraksta žurnālists, pēc nokļūšanas publiskā telpā kļūst par absolūto patiesību. Spēcīgi teikts. Vai ne? Lai arī sacīts pirms 144 gadiem. Mūsdienās to visu ietekmē arī digitālās tehnoloģijas. ASV prezidents Tramps *tviteri* izmanto vairāk nekā diplomātisko pastu.

Plašsaziņas līdzekļi, interneta portāli būtiski iespaido sabiedrības viedokli. Mēs te runājam par lietu, ko nevar ne īsti definēt, ne īsti noregulēt. Bet visiem skaidrs, ka ir sliktais spiediens un ir labais spiediens.

Solvita Āboltiņa: – Spiediens pastāv. Problēma ir – profesionālisms. Tiesnesis būtībā ir aizsargātāks nekā politiķis. Viņu aizsargā Satversmē noteiktā iecelšana. Ja viņš pakļausies spiedienam, ja nespriedīs tiesu tikai saskaņā ar likumu, tad tas viņam var liegt šo aizsargātību. Protams, mediju uztvere – jo dzeltenāka būs ziņa, jo vairāk to lasīs – dara tiesai kaitējumu. Sistēmā var parādīties ļodzīšanās pazīmes, iespaids, ka te kaut ko dara kādās interesēs, nepietiekami ātri...

Jā, arī politiķiem būtu jābūt aizsargātiem, bet problēma ir politiķu vājums. Ja politikā ietu cilvēki, kuri ir profesionāli, kuri zina, kuri saprot, ka politikai būtu jādefinē valsts lielie mērķi un jāprot tie sabiedrībai izskaidrot, bet sabiedrība šos mērķus itin kā uzspiež no malas. Un tiklīdz parādās lietas, kas ir nepopulāras (izglītības reforma, mazās skolas vai mazās slimnīcas), tā politiķi saistībā ar tām sēž un domā – vai mani ievēlēs vai ne. Nē, nē – šito mēs nevaram, jo nāk vēlēšanas. Un tad runā tautas vārdā... Tauta to nesapratis vai vēl kā... Politikas misija – parādīt, uz kuriem jāiet, nodefinēt to un spēt pieņemt lēmumus, kas ved pie labāka rezultāta – kļūst sekundāra.

Protams, mediji te spēlē milzīgu lomu. Tā izpaužas gan objektīvi, gan subjektīvi. Visi cenšas iekļūt mediju telpā. Ja tevis tur nav, tevis nav. Bet atslēga te tomēr ir profesionalitāte visās pusēs. Arī ņemot vērā to, ka politikā šobrīd neiet cilvēki, kam ir pietiekama dzīves pieredze, un – tāpat – rodas jautājums par likumdošanas kvalitāti. Ko likumdevējs dod tiesnesim, lai viņš strādātu tālāk?

Bet – arī žurnālistiem tas ir jautājums par kvalitāti. Profesionāli žurnālisti pārbauda, vai tas, ko viņiem pačukstēja kāds deputāts, atbilst patiesībai. Ja ne, tad tā ir tā saucamā viltus ziņa. Lāga dialoga ne politiķiem, ne tiesu varai ar ceturto varu nav. Ir tāda kā izdabāšana... Ir – kad gribu, tad runāju, kad negribu – nerunāju. Tagad gan Tieslietu ministrijā ir apstiprinātas pamatnostādnes komunikācijai ar presi. Jo informācija ir vajadzīga.

Ringolds Balodis: – Ir gan viena lieta, kas ir kopēja gan likumdevējam, gan tiesu varai. Tas ir žurnālistu sākotnējais, *a priori* negatīvais vērtējums, kas vienādi vērsti kā pret likumdevēju, tā tiesu varu...

Solvita Āboltiņa: – Domāju – lielākā problēma ir tā, ka vairums žurnālistu gan uz tiesu, gan pie politiķa nāk jau ar gatavu viedokli. Proti – tu negribi dabūt tiesas vai politiķa viedokli, bet – tu jau zini, ka šitas ir labais, šitas sliktais. Pastāv jau iepriekš radīts tēls, simbols. Nekādu šaubu.

Ziedonis Čevers: – Man šķiet, ka mūsu nevēlēšanās dzirdēt vienam otru, arī masu mediju nevēlēšanās dzirdēt cilvēkus, ar kuriem tie tiekas, nevēlēšanās dzirdēt tiesu sistēmas pārstāvjus un viņu viedokli ir mūsu laika paradokss. Un – man liekas, ka tas tā ir visā pasaulē. Žurnālisti nenāk, lai uzzinātu politiķu vai tiesu sistēmas pārstāvju viedokli. Viņi nāk, lai uzdotu jautājumus. Un gaida atbildi tikai tādēļ, lai uzdotu nākamo jautājumu. Iztēlosimies, ka satiekas divi labi paziņas, viens no kuriem ir politiķis, bet otrs žurnālists. Un viņi vienkārši runā pie kafijas tases. Viņi ir interesanti viens otram, uzdod jautājumus, saņem atbildes un cenšas saprast viens otru. Bet līdzko tie paši cilvēki satiekas profesijas ietvaros, saruna notiek pilnīgi savādāk – viņi nerunā viens ar otru. Viņi pastarpināti uzrunā trešo! Jo starp masu mediju pārstāvi un politiķi vai tiesu sistēmas

pārstāvi vēl ir trešā puse. Tā ir būtiska. Tā ir trešā puse, uz ko strādā masu mediji un uz ko strādā politiķis. Politikim tas ir vēlētājs, žurnālistam – lasītājs. Proti, tas nezināmais trešais, kas vairo viņu popularitāti. Tas ir būtiski. Un tas ir bīstami.

Vai to var izmainīt? Domāju, ka viens no ceļiem ir vairoties iespējas, lai politiķi tiktos un dotu informāciju masu medijiem tiešajā tekstā. Sabiedrība šodien bieži vien saņem ne informāciju, bet viedokli par informāciju – tāds un tāds žurnālists tikās ar tādu un tādu politiķi, un tur tika runāts – vai nu viņam nozaga, vai viņš nozaga...

Jā, profesionalitātes līmenis ir ļoti svarīgs. Un šodienas realitāte diemžēl ir tāda, ka politikā vairojas mazāk spējīgi, mazāk харismaticiski lideri. Ne tikai pie mums Latvijā, bet arī Eiropā. Līdz ar to politiskais akcents vairāk tiek pievērsts vietējai atpazīstamībai novados, reģionos, nevis tam, vai cilvēks ir profesionāli sagatavots. Par to būtu jādomā politiskajām partijām. Man kā sabiedrības pārstāvim, raugoties uz Saeimu, šķiet, ka deputātu spējas komunicēt, atbildēt uz jautājumiem, uzņemties atbildību ir krasi samazinājušās.

Taču – ir vēl viena, manuprāt, bīstama tendence – sabiedrība to visu pieņem. Sabiedrība ir apmierināta. Jo pūkaināks un mazāk runīgs, jo mazāk pamanāms ir deputāts, jo viņš labāks. Jo viņš ir – nekāds. Savukārt deputāti, kuri Saeimā runā atklātu valodu, kļūst nepopulāri. Kaut vai Āboltiņas kundzes piemērs...

Edgars Pastars: – Tas, kā izrikojās ar Āboltiņas kundzi, ir labs piemērs jebkuram, kurš grib būt aktīvs.

Ziedonis Čevers: – Vienā līmenī cilvēkiem pietiek ar internetu, kas faktiski ir informatīvā miskaste. Taču – no otras puses – tomēr ir jūtams, ka sabiedrība Latvijā un pasaulē top vairāk vai mazāk orientēta uz taisnīgas informācijas iegūšanu. Cilvēki meklē alternatīvas. Viņi vēlas iegūt tiešo informāciju no paša informācijas nesēja. Bet – informācijas nepietiekamība ir absolūta. Pamatā parādās tikai šis atstāstījums, kas, protams, bojā visas sabiedrības viedokli vienā vai otrā aspektā.

Ringolds Balodis: – Man šķiet, ka mediju degradāciju, kas dzēnas pēc dzeltenas popularitātes, labi atklāj ASV prezidenta Teodora Delano Rūzvelta gadījums. Kurš gan nezina slaveno bildi, kur viņš ar

Staļinu un Čērčilu sēž, lemjot par pēckara Eiropas valstu likteņiem. Jā, viņš fotogrāfijā redzams ratiņkrēslā, taču līdz tam daudzi amerikāņi pat nenojauta, ka viņu prezidents ir invalids. Prese respektēja prezidenta cilvēku lūgumu – nefotografēt viņu ratiņos. Manuprāt, starp to laikmetu un mūsdienām ir bezdibenis. Varu nevajag glorificēt un to vajag kontrolēt, taču brīžiem izskatās, ka pie mums vara tiek apzināti apņirgta, lai vēlāk tās lēmumu leģitimitāti varētu apšaubīt. Ir liela daļa gadījumu, kad mediji pozitīvo pusi nemaz necenšas atspoguļot.

Ziedonis Čevers: – Vinnē tie, kurus neatpazīst...

Solvita Āboltiņa: – Ļoti liela daļa deputātu vispār nav kāpuši tribīnē... Aktīvi debatē vien kādi trīs, četri...

Ringolds Balodis: – Tie visi ir no opozīcijas, un tam ir liela nozīme...

Solvita Āboltiņa: – Tostarp pozīcijas deputāti vispār neuzskata par vajadzīgu kāpt tribīnē un skaidrot to, kāpēc kas kam vajadzīgs... Ir zudusi tradīcija, kaut vai saistībā ar budžetu, koalīcijas partijām nākt un vismaz formāli pirms balsojuma pateikt: šajā budžetā tas un tas ir labi, tas un tas slikti, bet... mēs balsosim par to. Šī tradīcija ir mirusi.

Ziedonis Čevers: – Mēs te sēžam, izsakām viedokļus, bet daudziem nebūs svarīgi, vai tas Ringolds, Viktors vai es... Jo viņiem jau būs izstrādājies viedoklis par mums. Zināmā mērā vadoties no tā tēla, kas ir iebārots sabiedrībai caur masu medijiem, arī internetu. Viennozīmīgs tēls ir vieglāk sagremojams. Tā ir realitāte. Un sabiedrību tas pilnīgi apmierina.

Kā to mainīt? Grūti pateikt... Nu nevar internetu ielikt rāmjos. Tieši tāpat, kā nevar pateikt presei – jūs esat profesionāli vai neprofesionāli... Tā ir viņu dzīves telpa, un... uzskatīsim, ka prese ir neatkarīga. Lai ar to, runājot par profesionalitāti, nodarbojas redaktori, lai ar to nodarbojas mediju īpašnieki. Tikai jautājums – kāpēc pērk vienu vai otru masu mediju? Ja paskatāmies uz rakstiem, tad jāpiekrīt, ka tā saucamie dziļie raksti pēdējos gados ir manāmi samazinājušies. Tas ir redaktoru un redkolēģiju jautājums.

Mēs labi zinām, ka cilvēki ir vadāmi. Pūļa efekts tomēr pastāv. Ir arī zinātniski pierādīts, cik procenti cilvēku ir vadāmi, kādās situā-

cijās, kādos apstākļos... Vai tas ietekmē? Protams! Mēs no tā neizbēgsim. Bet, ja mums Saeimā būs cilvēki, kurus ietekmēs pūlis, tad bail dzīvot valstī, kuru sauc par Latviju. Jo – pūlis var būt apmaksāts, pūlis var būt speciāli uzkurbulēts... vienpusēji virzīts. Līdz pat masu nekārtībām... Un tad man kā pilsonim ir ļoti svarīgi, vai Saeimā ir cilvēki, kuri ekstremālās situācijās var pieņemt lēmumu un nest atbildību. Bet ar dziļu nožēlu man jāsaka: ar katru gadu, katru mēnesi, katru dienu šādu cilvēku paliek mazāk un mazāk. Un tas man, es atvainojos, rada uztraukumu. Jo tā ir atbildība. Lūk, šādā brīdī man nav svarīgi – patīk man šis politiķis vai ne, kāda viņam ir frizūra, kāda viņam iesauka... Man tas ir pilnīgi vienalga – man svarīgi, lai viņš spēj pieņemt lēmumu. Un nest pilnu atbildību par šo lēmumu. Jo tas ir karogs, aiz kura var iet. Šo karogu Saeimā nav, un šo karogu nav valdībā.

Ringolds Balodis: – Politiķi šobrīd baidās pieņemt tālejošus un atbildīgus lēmumus. Jo – par to ir jāatbild. Un tas rada pirmām kārtām neprofesionalitāti. Deputātiem tīri cilvēciskā izpratnē bail kaut ko teikt pūlim...

Ziedonis Čevers: – Un ja vēl nonākam tādā situācijā, kad masu medijiem jau pirmsākumos dots tendēts uzdevums – publicēt vai nepublicēt negatīvā aspektā vienu vai otru politisko partiju (nav svarīgi, vai tā pozīcijas vai opozīcijas partija), tad iegūstam uz pūli tendētu, nesagatavotu sabiedrību. Un tā sabiedrības daļa, kas tomēr mēģina rast kaut kādas atbildes, meklē tās pavisam citur.

Edgars Pastars: – Politiķiem ne tikai jāspēj argumentēt, bet jāspēj arī saprast, ko viņi vēlas. Nevis tikai pārtikt no Saeimas darba kārtības. Piemēram, viens labs piemērs bija Nacionālās drošības likuma grozījumi pērnā gada pavasarī... Ja tie ietu caur valdību, caur visu mūsu parasto ideju kautuvi, tad tie būtu tur arī nosliukuši. Jautājums, kas bija jāatrisina – valsts interešu aizsardzība. Bez šī procesa to nevar izdarīt.

Strādājot prezidenta kancelejā, manī bezmaz izmisumu radīja tas, ka likumu projektiem nenāca līdzī ne anotācija, ne stenogramma, nekas... Varētu vismaz sabiedrībai sagatavot likuma paskaidrojuma rakstu, kas tur īsti domāts. Tiesnešiem arī kādreiz vajag sa-

prast, ko tad īsti likumdevējs ir domājis. Un, ja viņi to neatrod, tad sāk domāt paši, ko likumdevējs varētu būt saprātīgi domājis. Bet bieži tas, ko viņi izdomā, ir pavisam kas cits.

Ziedonis Čevers: – Jautājums – vai paši Saeimas deputāti meklē skaidrojumus? Nē!

Nākamais jautājums – vai valdības līmenī tos meklē? Vai jūs esat pārliecināti, ka meklē? Vai ierēdņi meklē, vai viņi lasa? Protams, nē. Tāpēc, ka viņi darbojas ar ikdienas rutīnu un sevis pilnveidošana viņus neinteresē. Vai žurnālisti meklē? Vai viņi analizē, vai rokas? Principā – nē! Mums vajadzētu saprast, ka ikdienas laika rutīnā mēs skrienam, skrienam un... nokavējam. Daļa sabiedrības vēlas un meklē. Bet vairākums vienkārši izmanto to, ko, kā teicu, sagatavo kāds cits.

Solvita Āboltiņa: – Tas nozīmē, ka tev iedod priekšā jau nosacīti sagremotu barību un tev tā ir jāapēd. Medijiem pēc tam būtu jāliek domāt. Jāierosina padomāt, vai tas tā varētu būt. Bet mediji to nedara. Tas atkal ved pie tā paša – labais vai sliktais viedoklis. Tas tiek jau sagatavots. Viens viedoklis. Tu nevari izsisties tam cauri, jo nav variantu, nav viedokļa A, B un C... lai cilvēks varētu domāt, kur īsti ir tā patiesība.

Nē – ir tikai: šitas ir slikts, un šitas ir labs. Un viss! Un tu to pieņem, tu vienkārši *štampos*. Tad, kad tas tev ir izdevīgi, tu to izmanto, bet tu neapzinies to, ka kaut kādā brīdī tas tieši tāpat var tikt izmantots pret tevi.

Rakstu autoru un komentētāju biogrāfijas

Ringolds Balodis, Dr.iur., prof.

Šobrīd zvērināts advokāts Latvijas advokātu kolēģijā (kopš 2007. gada). Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Valststiesību zinātņu katedras profesors, Latvijas Zinātņu akadēmijas korespondētājloceklis un Tiesību zinātņu pētniecības institūta valdes priekšsēdētājs. Doktora grāds tiesību zinātnē kopš 2001. gada. Tieslietu ministrijas departamenta direktors, Reliģisko lietu pārvaldes priekšnieks (1997–2003). Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Valststiesību zinātņu katedras vadītājs (2003–2014). Galvenais valsts notārs (2008–2013). Saeimas deputāts, Nacionālās drošības komisijas sekretārs (2014–2018). Tieslietu ministrijas Tieslietu sistēmas II pakāpes Goda zīme (2018). Divu monogrāfiju un vairāk nekā 100 zinātnisku publikāciju autors. Specializējies valststiesībās, salīdzinošajās konstitucionālajās tiesībās un cilvēktiesībās. Satversmes zinātnisko komentāru projekta vadītājs.

Gaidis Bērziņš, Mg.iur.

Šobrīd zvērināts advokāts Latvijas advokātu kolēģijā (kopš 2004. gada). Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Civiltiesisko zinātņu katedras lektors. Vairākkārt bijis tieslietu ministrs (2006–2009, 2011–2012, 2014). Saeimas deputāts 10., 11. un 12. Saeimā, kur vairākus gadus (2014–2018) darbojies kā Saeimas Juridiskās komisijas priekšsēdētājs. Specializējies komerciesībās. Autors monogrāfijai: Fiziskas personas maksātspējas process. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018.

Madara Fridrihsone

Šobrīd Latvijas Radio Ziņu dienesta vecākā korespondente. Bijusi laikraksta "Diena" Komentāru nodaļas vadītāja (2010), laikraksta "Dienas Bizness" pielikuma "Saldo" redaktore (2007–2009, 2011–2012)

Latvijas Žurnālistu asociācijas valdes locekle (2011–2016) un revidente (2016–2019). Līdzautore grāmatai “Latvijas Parlamentārā izmeklēšana Latvijas Republikā. 1. Parlaments. Parlamentārā kontrole”. Prof. R. Baloža zinātniskā redakcijā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2016.

Laila Jurcēna, Mg.iur.

Šobrīd Valsts prezidenta kancelejas vadītāja vietniece. 2003. gadā ieguvusi maģistra grādu tiesību zinātnē Latvijas Universitātē. Vācijas Starptautiskās sadarbības aģentūras (*Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH*) eksperte, darbojusies programmā “Tiesiskuma programmā Kirgizstānas Republikā – 2. fāze”. (2018–2019). Satversmes tiesas tiesneša palīdzē (2004–2007), priekšsēdētāja padomniece (2007–2018). Tieslietu padomes juriskonsulte (2013–2015). Kopš 2010. gada Biznesa augstskolas “Turība” doktorante. Satversmes zinātnisko komentāru līdzautore.

Jānis Kārklīšs, Dr.iur., asoc. prof.

Šobrīd Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Civiltiesisko zinātņu katedras vadītājs, asociētais profesors. Zvērināts advokāts Latvijas advokātu kolēģijā. Doktora grāds tiesību zinātnē kopš 2007. gada. Latvijas Zinātnes padomes eksperts juridiskās zinātnes nozarē. Juridiskās zinātnes nozares civiltiesību promocijas padomes loceklis. Latvijas Zvērinātu advokātu padomes komisijas loceklis zvērinātu advokātu kandidātu eksāmenu pieņemšanai. Pieaicinātais eksperts Satversmes tiesas lietās, kas skar civiltiesiskus jautājumus. Tieslietu ministrijas Komerclikuma grozījumu darba grupas loceklis. Kopš 2007. gada Jāņa Kārklīša advokātu biroja vadītājs. Vairāk nekā 40 zinātnisku publikāciju autors civiltiesību jomā. Satversmes zinātnisko komentāru līdzautors.

Anita Kovaļevska, Mg.iur.

Šobrīd Augstākās tiesas senatore (kopš 2018. gada). Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Valststiesību zinātņu katedras lektore. Tiesnese kopš 2009. gada. Bijusi Tiesnešu ētikas komisijas locekle (2010–2018) un priekšsēdētāja (2016–2018). Strādājusi arī Valsts cilvēktiesību birojā (2001–2006), Tiesībsarga birojā (2007) un Satversmes tiesā (2007–2009). Latvijas Administratīvo tiesnešu biedrības biedre kopš 2009. gada. Satversmes zinātnisko komentāru, Administratīvā procesa likuma komentāru un grāmatas “Administratīvās tiesības. Mācību grāmata” līdzautore.

Veronika Krūmiņa, Mg.iur.

Šobrīd Senāta Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja (kopš 2007. gada). Senāta Administratīvo lietu departamenta senatore (kopš 2005. gada). Latvijas Tiesnešu mācību centra un Valsts administrācijas skolas lektore. Zvērinātu advokātu eksaminācijas komisijas locekle. Tieslietu ministrijas valsts sekretāra vietniece likumdošanas jautājumos (1996–2000), tiesu jautājumos (2003–2005). Vidzemes priekšpilsētas tiesas tiesnese (2000–2003). Administratīvās apgabaltiesas tiesnese (2005). Tieslietu ministrijas II (1998) un I (2005) pakāpes atzinības raksti, Augstākās tiesas atzinības raksts (2010), Tieslietu sistēmas II pakāpes Goda zīme (2012). Līdzautore vairākām grāmatām: Normatīvo aktu izstrādes rokasgrāmata (2002); Ievads. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VI nodaļa. Tiesa. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013; 30., 36. un 40. panta komentārs. Grām.: Administratīvā procesa likuma komentāri. A un B daļa. Autoru kolektīvs prof. J. Briedes zinātniskajā vadībā. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013; 38. panta komentārs. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. III nodaļa. Valsts prezidents. IV nodaļa. Ministru kabinets. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2017. Specializācija: administratīvais process, juridisko tekstu rakstīšana.

Irēna Kucina, Dr.iur., asoc. prof.

Šobrīd Valsts prezidenta padomnieku biroja vadītāja, Valsts prezidenta padomniece tiesiskuma un ES tiesību politikas jautājumos, asociētā profesore Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Starptautisko un Eiropas tiesību zinātņu katedrā. Doktora grāds tiesību zinātnē kopš 2011. gada.

Tieslietu ministrijas valsts sekretāra vietniece tiesu jautājumos (2013–2019) un Latvijas Republikas pārstāve Eiropas Savienības Tiesā (2016 – joprojām). 2016. gadā ievēlēta par Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes asociēto profesori. Latvijas Tiesnešu mācību centra pasniedzēja, Eiropas Tiesību akadēmijas vieslektore un Eiropas Tiesību akadēmijas Uzticības padomes locekle. Daudzu publikāciju autore starptautisko privāttiesību jomā, kā arī jautājumos par tiesu sistēmu. Veikusi vairākus pētījumus un kā projekta vadītāja un eksperte aktīvi piedalījusies mērķsadarbības projektos tiesu varas stiprināšanas jautājumos. Tieslietu sistēmas II pakāpes Goda zīme (2015).

Artūrs Kučs, Dr.iur., asoc. prof.

Šobrīd Latvijas Republikas Satversmes tiesas tiesnesis, asociētais profesors Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Starptautisko un Eiropas tiesību zinātņu katedrā. Doktora grāds tiesību zinātnē kopš 2006. gada. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Starptautisko un Eiropas tiesību zinātņu katedras vadītājs (2006–2017). 2010. gadā bijis Fulbraita programmas vieslektors ASV Konektīkutas Universitātē, bet 2011. gadā stažējies Maksa Planka institūtā Heidelbergā DAAD programmas ietvaros. Vairāku monogrāfiju un zinātnisko rakstu līdzautors. Specializējies starptautiskajās cilvēktiesībās, pamattiesībās un mediju tiesībās.

Aleksandrs Kužņecovs, Mg.iur.

Šobrīd praktizējošs jurists zvērinātu advokātu birojā. Strādājis Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistrā par valsts notāru, darbojo-

ties ar komercsabiedrību reģistrāciju un ar izmaiņu reģistrāciju komercreģistrā (2016–2017). Bijis jurists Tieslietu ministrijas Valststiesību departamenta Administratīvo tiesību nodaļā un strādājis par Latvijas Republikas Saeimas deputāta palīgu (2016–2017). Līdzautors vairākām tiesību nozares grāmatām: Latvijas Parlamentārā izmeklēšana Latvijas Republikā 1. Parlaments. Parlamentārā kontrole. Prof. R. Baloža zinātniskā redakcijā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2016; Latvijas Republikas Satversmes komentāri. V nodaļa. Likumdošana. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019. Specializēties konstitucionālajās tiesībās, civiltiesībās, komerc tiesībās, konkurences tiesībās un administratīvajās tiesībās.

Lauris Leja, Dr.iur.

Zvērināts advokāts Latvijas advokātu kolēģijā (kopš 2007. gada). Docents Juridiskajā fakultātē, Biznesa augstskolā “Turība”. Doktora grāds tiesību zinātnē kopš 2007. gada. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Civiltiesību zinātņu katedras asistents, pasniedzējs (1998–2008). Augstākās tiesas Civillietu departamenta senatora palīgs (2002–2008). Specializēties civiltiesībās, komerc tiesībās un administratīvajās tiesībās.

Veronika Leja, Mg.iur., Mg.psych.

Pasniedzēja, doktorante un pētniece Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātes Psiholoģijas nodaļā, Latvijas Psihologu biedrības padomes locekle. 2010. gadā ieguvusi maģistra grādu tiesību zinātnē Latvijas Universitātē. 2015. gadā ieguvusi maģistra grādu psiholoģijas zinātnē Latvijas Universitātē. Ekonomikas ministra padomniece juridiskajos jautājumos (2017–2019, 2010–2011), Satiksmes ministra padomniece juridiskajos jautājumos (2014–2017), Saeimas priekšsēdētājas palīdzē (2011–2014). Līdzautore grāmatai “Psihologu likuma komentāri”. – Rīga: TNA, 2018. Specializējusies civiltiesībās, administratīvajās tiesībās, sociālajā psiholoģijā un juridiskajā psiholoģijā.

**Egils Levits, Latvijas Zinātņu akadēmijas,
Biznesa augstskolas “Turība” goda doktors**

Šobrīd Latvijas Valsts prezidents (kopš 2019. gada). 1983. gadā pabeidzis Hamburgas Universitātes Juridisko fakultāti. 1986. gadā – Hamburgas Universitātes Sociālo zinātņu un Filozofijas fakultātes Politisko zinātņu nodaļu. Strādājis par zinātnisko referentu Ķīles Universitātes Juridiskajā fakultātē, Vācijas un Austrumeiropas pētniecības institūtā Getingenē. Latvijas Republikas Augstākās padomes padomnieks starptautisko tiesību, konstitucionālo tiesību un likumdošanas reformu jautājumos (1991–1993). Latvijas Republikas vēstnieks Vācijā un Šveicē (1992–1993), Latvijas Republikas vēstnieks Austrijā, Šveicē un Ungārijā (1994–1995). Ministru prezidenta biedrs un tieslietu ministrs (1993–1994). Eiropas Cilvēktiesību tiesas tiesnesis (1995–2004). Eiropas Savienības Tiesas tiesnesis (2004–2019). Latvijas Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisijas priekšsēdētājs (2007–2013). Publikāciju autors valststiesību un administratīvo tiesību, tiesību politikas un reformu, Eiropas Savienības tiesību jomās. Ievēlēts par īsteno locekli vairākās starptautiskās akadēmijās, tai skaitā Starptautiskajā salīdzinošo tiesību akadēmijā un *Societas Iuris Publici Europaei*.

Lauris Liepa, Mg.iur.

Zvērināts advokāts, advokātu biroja COBALT vadītājs. Kopš 2004. gada Latvijas zvērinātu advokātu kolēģijas Disciplinārlietu komisijas loceklis, no 2006. gada – priekšsēdētājs. 2006. gadā ieguvis tiesību zinātņu maģistra grādu Latvijas Universitātē. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes un Rīgas Juridiskās augstskolas lektors. Pasniedzējs Latvijas Tiesnešu mācību centrā. Valsts Prezidenta Konstitucionālo tiesību komisijas loceklis (2007–2013). Specializējies tiesvedības, galvenokārt administratīvo un civiltiesību, kā arī konstitucionālo tiesību jautājumos.

Jurģis Liepnieks

Sabiedrisko attiecību konsultants ar divdesmit piecu gadu pieredzi sabiedriskajās attiecībās un politiskajā mārketingā. Bijis Tautas partijas dibinātāja un Latvijas ministru prezidenta Andra Šķēles padomnieks un preses sekretārs (1995–2000), Ministru prezidenta Aigara Kalvīša biroja vadītājs (2004–2007), NATO galotņu tikšanās organizācijas komitejas direktora vietnieks (2006), vadījis deviņas vēlēšanu kampaņas. Strādājis par padomes locekli akciju sabiedrībā AB Holdings (2012) un lielākajā Baltijas telekomunikāciju uzņēmumā Lattelecom (2006). Dabinājis akadēmiskās literatūras izdevniecību Liepnieks & Rītups, ir Martina Heidegera biedrības viceprezidents. Publicē slejas un viedokļu rakstus masu medijos kopš 1994. gada.

Dace Mita, Mg.iur.

Šobrīd Augstākās tiesas senatore (kopš 2006. gada). Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūras valdes locekļa aizstājēja (kopš 2017. gada). Bijusi Tiesnešu ētikas komisijas locekle (2008–2015). *Ad hoc* tiesneša kandidāte Eiropas Cilvēktiesību tiesā (2012–2016). Administratīvās apgabaltiesas tiesnese (2004–2006), Saeimas Juridiskā biroja konsultante (1998–2006) un Saeimas Juridiskās komisijas konsultante (1997). Latvijas Administratīvo tiesnešu biedrības biedre kopš 2009. gada. Administratīvā procesa likuma komentāru līdzautore.

Sanita Osipova, Dr.iur., prof.

Šobrīd Latvijas Republikas Satversmes tiesas tiesnese. Satversmes tiesas priekšsēdētājas vietniece, profesore Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Tiesību zinātņu katedrā. Doktora grāds tiesību zinātnē kopš 1998. gada. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Tiesību teorijas un vēstures zinātņu katedras vadītāja (2001–2011). Kopš 2010. gada Vācijas Frankfurtes Johana Volfganga Gētes Uni-

versitātes Juridiskās fakultātes sadarbības partnere (vāc. *Netzwerk-partner*). No 2017. gada starptautiskās Eiropas salīdzināmās tiesību vēstures asociācijas [ESCLH] biedre. 2008. gadā piešķirts Latvijas Universitātes rektora atzinības raksts. 2010. gadā piešķirta Tieslietu ministrijas Tieslietu sistēmas III pakāpes Goda zīme. 2014. gadā piešķirts Tieslietu ministra pateicības raksts par ieguldījumu tiesu iekārtas un tiesībpolitikas veidošanā. Piecu monogrāfiju un vairāk nekā 80 zinātnisku rakstu autore. Specializējusies tiesību vēsturē, tiesību socioloģijā, jurista ētikā un valstszinātnē.

Edgars Pastars, Mg.iur.

2006. gadā ieguvis tiesību zinātņu maģistra grādu Latvijas Universitātes Juridiskajā fakultātē. Zvērināts advokāts kopš 2016. gada. Valsts Heraldikas komisijas loceklis (Valsts prezidents apstiprinājis amatā 2015. gadā). Šobrīd uz laiku apturējis zvērināta advokāta darbību, saglabājot prakses vietu zvērinātu advokātu birojā COBALT, ņemot vērā darbību Latvijas Finanšu nozares asociācijā, strādājot ar Latvijas finanšu sektora pārmaiņu jautājumiem. Bijis Valsts kontrollera juridiskais padomnieks (2015–2016), Valsts prezidenta likumdošanas un juridiskais padomnieks (2011–2013), Saeimas Juridiskā biroja juridiskais padomnieks (2005–2011 un 2013–2015). Profesora Kārļa Dišlera fonda līdzdibinātājs. Vairāku likumu, likumu grozījumu, grāmatu, pētījumu un publikāciju autors un līdzautors konstitucionālajās un administratīvajās tiesībās.

Aivita Putniņa, PhD., asoc.prof.

Šobrīd asociētā profesore Latvijas Universitātē. 1999. gadā Kembridžas Universitātē ieguvusi doktora grādu sociālajā antropoloģijā. 2009. gadā Latvijas Universitātē izveidojusi antropoloģijas studiju programmas un katedru, no 2018. gada – nodaļu. Līdztekus akadēmiskajiem pētījumiem veikusi lietišķos pētījumus, konsultējot valsts, pašvaldību institūcijas un nevalstiskās organizācijas ģimenes politikas, dzimumu līdztiesības, vardarbības novēršanas un veselības

aprūpes jomā. Veikusi vairākus pētījumus arī par komunikāciju tiesu sistēmās, tiesnešu darbības ētikas regulējumu un bērnu tiesību jautājumiem.

Filips Rajeviskis, Bc.sc.pol.

Sabiedrisko attiecību aģentūras “Mediju tilts” līdzdibinātājs un valdes loceklis no 2000. gada. Studējis politikas zinātni Velsas Universitātē (*Swansea* Lielbritānija). Ilgus gadus politisko procesu komentētājs Latvijas un ārvalstu medijos. Specializācija krīžu komunikācijā, tiesu PR, finanšu PR un politiskās komunikācijas jomā. Vairāku ministru ārštata padomnieks komunikācijas jautājumos.

Jānis Rozenbergs, Dr.iur.

Šobrīd zvērināts advokāts Latvijas advokātu kolēģijā (kopš 2002. gada). Latvijas zvērinātu advokātu padomes priekšsēdētājs. 2013. gadā ieguvis juridisko zinātņu doktora grādu krimināltiesību apakšnozarē. Specializējies krimināltiesībās un kriminālprocesa tiesībās. Vairāk nekā 15 zinātnisku publikāciju autors.

Ritums Rozenbergs

Šobrīd žurnālists laikrakstā “Neatkarīgā Rīta Avīze”(kopš 2000. gada). 1995. gadā – zinātņu kandidāta grāds sociālajā filozofijā Krievijas Zinātņu akadēmijas Filozofijas institūtā. Par žurnālistu strādā kopš 1993. gada: Latvijas Radio, laikraksts “Labrīt”, Austrālijas SBS latviešu redakcija, ziņu aģentūra *Agence France-Presse*, Latvijas Televīzija u.c. Vairāku Latvijā izdotu dokumentālā žanra grāmatu redaktors.

Anda Rožukalne, Dr.sc.soc.

Pašlaik Rīgas Stradiņa universitātes profesore, Komunikācijas fakultātes dekāne. 2010. gadā ieguvusi doktora grādu socioloģijā, ir

maģistra grāds informācijas un komunikācijas zinātnēs un tiesību zinātnē. Uzrakstījusi pirmo monogrāfiju par Latvijas mediju īpašniekiem – “Kam pieder Latvijas mediji?”, kas iznāca 2013. gadā latviešu un angļu valodā. Kopš 2015. gada pārstāv Latviju Eiropas Komisijas projektā *European Media Pluralism Monitor*. Strādāja Eiropas Komisijas Augsta līmeņa ekspertu grupā par viltus ziņām un dezinformāciju (2018). Pētniecības intereses ir saistītas ar žurnālistikas vērtībām, mediju sistēmu, inovatīvām mediju auditorijas izpētes metodēm, medijpratību un mediju regulāciju.

Rita Ruduša

Latvijas žurnālistikas veterāne, kura sāka darba gaitas vienlaikus ar brīvās preses dzimšanu Latvijā – deviņdesmito gadu sākumā. Viņas biogrāfijā ir laikraksts “Diena”, “Radio Brīvā Eiropa” latviešu redakcija, žurnāls “Rīgas Laiks” un Latvijas Televīzija. Dzīves un darba ģeogrāfija – speciālkorespondente Maskavā un Londonā, raidījumu vadītāja Prāgā, redaktore Rīgā. Rita Ruduša ir vadījusi divas nozīmīgas žurnālistu organizācijas – Latvijas Žurnālistu asociāciju un Baltijas Mediju izcilības centru. Grāmatas “Pagrīdes citādība” autore.

Kristīne Strada-Rozenberga, Dr.iur., prof.

Šobrīd Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes profesore. Krimināltiesisko zinātņu katedras vadītāja, Juridiskās tālākizglītības un profesionālās pilnveides centra direktore, Profesoru padomes priekšsēdētāja, Juridiskās zinātnes institūta padomes priekšsēdētāja. Zvērināta advokāte Latvijas advokātu kolēģijā. Doktora grāds tiesību zinātnē kopš 2002. gada. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes dekāne (2007–2015). Latvijas Republikas Tieslietu sistēmas II pakāpes Goda zīme (2012). Ministru kabineta Atzinības raksts (2014). Vairāk nekā 80 zinātnisku publikāciju, tai skaitā monogrāfiju, autore. Piedalījies vairāk nekā 15 zinātnisku projektu, tai skaitā starptautisku, realizācijā. Par kriminālprocesa tiesību aktuāliem jautājumiem referējusi vairāk nekā 50 zinātniskās konferencēs un semināros, no

tiem 20 starptautiskās zinātniskās konferencēs. Specializējusies kriminālprocesa tiesībās. Galvenie pēdējo gadu kriminālprocesa tiesību pētījuma virzieni – kriminālprocesa pamatprincipi, kriminālprocesa tiesību normu attīstība, cietušo personu kriminālprocesuālā aizsardzība, mantiskie jautājumi kriminālprocesā un kriminālprocess pret juridiskām personām.

Aigars Strupišs

Šobrīd senators, Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta priekšsēdētājs. Disciplinārtiesas priekšsēdētājs (2015–2018). Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes lektors tiesību teorijā un komerciesībās (1991–2013). Līdz 2014. gadam privāti praktizējošs jurists. Specializējies saistību tiesībās, komerciesībās, tiesību filozofijā. Izstrādājis vairākus nozīmīgus likumprojektus, t.sk. šobrīd spēkā esošā Komerclikuma projektu. 2012. gadā piešķirts Tieslietu ministrijas Goda diploms par ieguldījumu komerciesību sistēmas attīstībā. Autors monogrāfijai: Komerclikuma komentāri. A daļa. Komerccarbības vispārīgie noteikumi. – Rīga: A. Strupiša juridiskais birojs, 2003.

Juris Stukāns, Mg.iur., PhD cand.

Šobrīd Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētāja vietnieks, Krimināllietu tiesas kolēģijas priekšsēdētājs, tiesnesis. Tieslietu padomes loceklis (kopš 2018. gada). Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētāja pienākumu izpildītājs (2005–2008). Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas tiesnesis (1998–1999 un 2003–2005). Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskās fakultātes vieslektors. 2013. gadā piešķirts I pakāpes Tieslietu ministrijas Atzinības raksts. Specializējies krimināltiesībās un kriminālprocesa tiesībās. Vairāku zinātnisku publikāciju par noziedzīgi iegūto mantu autors.

Artūrs Utināns, Dr.med., doc.

Šobrīd docents Rīgas Stradiņa universitātes Psihosomatiskās medicīnas un psihoterapijas katedrā, kā arī psihiatrs un psihoterapeits Rīgas Stradiņa universitātes Psihosomatiskās medicīnas un psihoterapijas klinikā. Doktora grāds medicīnā kopš 2015. gada. Tieslietu ministrijas, Reliģisko lietu pārvaldes Jauno reliģisko kustību, sektu un kultu pētišanas padomes loceklis (1997–2004), Reliģisko kustību pētišanas padomes priekšsēdētājs (2006–2008). 2005. gadā piešķirts Latvijas Republikas Ministru kabineta atzinības raksts, bet 2015. gadā Latvijas Republikas Probācijas dienesta pateicības raksts par nozīmīgu ieguldījumu dienesta veidošanā un attīstībā. Autors vairākām monogrāfijām: Cilvēka psihe. Tās darbība, funkcionēšanas traucējumi un ārstēšanas iespējas. – Rīga: Nacionālais apgāds, 2005; DNS, matrice un cilvēka uzvedība. – Rīga: Nacionālais apgāds, 2007; Romantiskā mīlestība un psihiskie traucējumi. – Rīga: Medicības apgāds, 2008.

Daiga Vilsone, Mg.iur.

Šobrīd Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētāja pienākumu izpildītāja, Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētāja no 2013. gada 17. decembra līdz 2018. gada 27. decembrim, Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas tiesnese (2004– šobrīd), Kurzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas tiesnese (1997–2004), Kurzemes tiesas apgabala prokuratūra, prokurore (1995–1997), Liepājas rajona prokuratūra, prokurore (1994–1995). Latvijas tiesnešu mācību centra lektore, mācību programmu izstrādes grupas locekle (2004–2015). Kopš 2004. gada kā eksperte Tieslietu ministrijas darba grupās likumu grozījumu izstrādei.

Rasma Zvejniece, Mg.sc.soc.

Šobrīd Augstākās tiesas Komunikācijas nodaļas vadītāja (kopš 2007. gada). Pirms tam (1986–2007) strādājusi žurnālistikā – Balvu

rajona laikraksta “Vaduguns” žurnāliste, redaktore un uzņēmuma vadītāja, SIA “Reģionālā prese Diena” mārketinga speciāliste. “Augstākās Tiesas Biļetena” redaktore (kopš 2010. gada), redaktore Augstākās tiesas spriedumu un lēmumu krājumiem 2011.–2015. gadā, Tiesnešu ētikas komisijas atziņu krājumam (2016); redaktore grāmatām: Latvijas Republikas Augstākā tiesa (2008, 2011, 2015); Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palāta 1995–2013; Augstākās tiesas Civillietu tiesu palāta 1995–2015. Latvijas Senāta vēstures pētniece, redaktore grāmatām: Senatori 1918–1940 (2008); Senatoru atziņas. 100 un vairāk (2018); līdzautore dokumentālajām filmām “Latvijs Senāts. Vakar un šodien” (2013) un “Senatori” (2018).

Annotations in English

Leading Article. “The Grand Lawsuits” of Latvia and Media

*Madara Fridrihsone*⁵⁷¹

This article has been deliberately selected as the leading article for the book. The article combines two main themes of the volume reflected in its title and covers both court and media communication and examines the impact of public opinion and media on a fair trial. The author also examines the impact of media on the reputation of the judicial power in society, the interaction between the judicial power and media as well as factors influencing it. The article focuses on high-profile lawsuits in Latvia and communication by the judicial system in these cases. The author places “the major lawsuits” in quotes intentionally, thus pointing to subjectivism and relativism. The factors that determine, which legal proceedings are focused on by the media, and reasons why some judges do not want to undertake high-profile criminal cases for adjudication are analysed.

Part 1

Court and Media Communication

Development of Court Communication in Latvia

*Dace Mita,*⁵⁷² *Anita Kovaļevska*⁵⁷³

The article provides an overview of the causes and the procedure of elaborating the Strategy of Court Communication by the Council for the Judiciary of the Republic of Latvia as well as the content of the Strategy. The authors note that the Strategy is based on the tenet that the court system, in its activities, should ensure justice and that this justice should be visible. The rest of the regulation follows from this tenet. The Strategy consists of two chapters: Chapter 1 sets out

⁵⁷¹ Experienced journalist; currently senior correspondent of the News Service of the Latvian Radio.

⁵⁷² Senator of the Supreme Court.

⁵⁷³ Senator of the Supreme Court; teaches at the Faculty of Law, the University of Latvia.

the purposes and tasks of court communication, whereas Chapter 2 lists the principles of court communication. Two principles have been particularly highlighted in the article – proactivity and response to a reputation crisis.

The authors also examine types of communication, underscoring that one of the most significant achievements of the strategy is the fact that direct communication by a judge has been envisaged, i.e., the Strategy provides every court should have at least one spokesperson – a judge. It is emphasized in the article that the Strategy allows, in certain situations, the reporting judge to provide comments about the case, although is not considered to be his or her mandatory duty. As the authors note, the court's spokesperson may provide comments to media in all situations. It is noted in the article that, even following the adoption of the Strategy, not every judge is willing to speak in public. The authors enumerate examples of successive active communication both by individual judges and various courts. In a survey conducted in 2017, regional and national mass media admitted that communication between courts and media had improved. The need for proactive communication is emphasized.

The final conclusion of the article is that in order to improve court communication even more, Communication Handbook should be developed and all measures envisaged in the Communication Guidelines of the Court System and the Strategy of Court Communication should be implemented, awareness of the importance of examples of positive active communication is needed, and discussions among the judges about the need for active court communication and the responsibility of every judge for it need to be continued.

The Role of Media in Public Awareness of Important Lawsuits

*Rita Ruduša*⁵⁷⁴

The article examines the impact of the quality of the relationship between courts and the press on the quality of presenting important

⁵⁷⁴ Experienced journalist.

lawsuits in Latvian mass media as well as the courts' image in public space. The author holds that the level of public awareness and reflection of lawsuits is closely connected to collaboration between courts and society, openness to communication and compliance with professional standards.

It is noted in the article that high-quality reflection of lawsuits in media helps to reinforce public trust in democratic institutions – society receives confirmation that the judicial power functions and that those who violate the law are justly punished. The author notes that publications, which have been prepared responsibly, allow reinforcing also the accountability of the judicial power since sometimes publications by media outlets reveal inefficiency or other drawbacks in the system or in the activities of some persons belonging to the court system. Undoubtedly, as stated in the article, analysis of deficiencies identified by the press allows improving practice and professional standards.

The author writes that, being aware of how significant the role of media in reflecting lawsuits is, both courts and media should contribute to improving meaningful communication. Two tasks for the media follow from this – to invest in the employees' legal knowledge; to improve the planning of the content linked to lawsuits to prevent fragmented or incomplete reporting; to reinforce the element of constructive journalism. It is underscored in the article that courts should invest in communication – operativeness, language, clear processes of communication. The author analyses best practice examples of communication between courts and the press in Europe, which could serve as “the golden standard” for developing these relationships in Latvia.

Part 2

Impact of Public Opinion and Media on the Fair Trial Fair Trial and Public Opinion

*Sanita Osipova*⁵⁷⁵

The article provides an overview of the historical development of the concept of a fair trial, focusing on the improvement in the understanding of a fair trial together with growing public awareness of justice. The author concludes that there are some demands set for a fair trial that have not changed in the course of history: the court's neutrality, collegiality, legality and public character of the proceedings.

A trial is a public tool for restoring justice. This means that justice is administered on behalf of society, i.e., it is legitimised by society and serves its interests. Public opinion is important for a court to enjoy public trust. At the same time, public opinion may not endanger the court's neutrality and legality. In contemporary society or "information society", the courts encounter new forms and types in the flow of information, in the ways how public opinion is shaped and expressed. In the article, the author characterises the ways, in which society communicates with the court, advancing the following central question: Is society, through communication, expressing an opinion or attempting to influence the court? Pre-requisites for a fair court, trusted by society, are knowledgeable and critically thinking society and a mature, competent, civically brave judge.

The Role of Public Opinion in Developing Policy for the Court System

*Irēna Kucina*⁵⁷⁶

In the article, the author presents her reflections on whether and how public opinion can shape the development of policy for the court system.

⁵⁷⁵ Professor, Dr.iur., Vice-president of the Constitutional Court of the Republic of Latvia, teaches at the Faculty of Law, the University of Latvia

⁵⁷⁶ Dr.iur., Assoc. prof. at the Faculty of Law, the University of Latvia. Head of the Office of the Presidential Advisers, Adviser to the President of Latvia on Issues of Rule of Law and EU Legal Policy.

Undeniably, public opinion is formed by media. Therefore, the media play a major role in communication. Media have to reflect events objectively and truthfully. In the age of fake news, one should be able to differentiate between public relations and activities by social media aimed at shaping a particular public opinion, often by manipulating information, and the genuine tasks of media – to create an environment for unbiased circulation of information and provide an opportunity to society to form an independent opinion about processes going on in the state, *inter alia*, about processes within the judicial system, and, in a way, help the system to develop and become more open.

As regards the development of the policy for courts, most often public or non-governmental organisations or an individual member of society contribute to development and assessment of policy initiatives.

The events reflected by media, opinions of non-governmental organisations, submissions by individual members of society often have been the grounds for introducing amendments to a particular regulatory enactment or even for initiating a disciplinary case.

However, the author believes that the development of society as such, including the changing economic situation and other factors, is closely linked to the development of the policy for the court system. Public demand for effective and high-quality operation of the judicial system has been and will remain a pre-requisite for making the court system more effective and for implementing judicial reforms. A couple of examples can be mentioned, which the author describes in her article, i.e., implementation of the territorial reform in court operations, introduction of modern technologies to promote accessibility of courts, establishing a site of e-communication, e-services, e-auctions, and creation of the channel “Tiesas” [Courts] in the portal of *Latvijas Vēstnesis*.

Impact of Public Opinion on Legal Proceedings in Latvia and in Foreign Countries

Aleksandrs Kuzņecovs⁵⁷⁷

The article examines the processes of forming the public opinion as well as the limits of court independence and the freedom of speech that must be complied with simultaneously to guarantee the independence of a court and unhindered exercise of a person's right to freedom of speech, within reasonable limits. The author writes that the development of information technologies and exchange of information as such has become faster, which, on the one hand, improves communication but also creates new possibilities for various manipulations and even influences courts' rulings.

The author notes that the independence of the judicial power is one of the mandatory requirements for a fair trial and supremacy of the law and rights. The freedom of speech, in turn, which comprises also the freedom of media, is one of the fundamental values of a democratic state governed by the rule of law. Even news items that are against the judicial power cannot be *a priori* perceived as being inadmissible; however, it can not only create a negative image of the judicial power in society but also influence the outcome of judicial proceedings. In contemporary society, media play the role of "a watchdog", as they exercise supervision over the bodies of the state power and serve as the informative mediator between the state and society. However, actions by the media may lead to restrictions on the courts' independence and, thus, jeopardise the legal outcome of judicial proceedings. In the cases examined in the article, the influence of media and society on judicial proceedings is discerned.

The author not only identifies the risks linked to information manipulated by the media but also points to attempts made by advocates and other persons involved in judicial proceedings to influence the formation of public opinion to create public pressure on the court.

⁵⁷⁷ Practising lawyer.

Public Opinion and Administration of Justice – Relevant Legal Aspects in Reciprocal Influence. The Meaning, Evolution and Problems of the Principles of Presumption of Innocence and the Court's Openness

*Kristīne Strada-Rozenberga*⁵⁷⁸

The article provides a general characterisation of the presumption of innocence as the basic principle of criminal procedure – its essence and significance in a democratic society. Special attention is paid to some manifestations of the presumption of innocence and, in particular, the presumption of innocence as an approach that determines attitude and the presumption of innocence as a tool protecting a person's reputation. The author outlines the controversial nature of the presumption of innocence, i.e., the need to consider someone as being innocent at the time when an assumption regarding his probable guilt has been expressed. The opinion is upheld that the presumption of innocence envisages presuming that a person is innocent of committing a criminal offence rather than taking of a neutral position, i.e., that it is equally probable that a person is and is not innocent. The possible threat to judicial proceedings by a premature impression regarding a person's guilt and treatment of this person as the guilty one before this fact has been properly established is outlined. The author insists that the presumption of innocence as an integral part of democratic criminal procedure must be maintained. The need to respect the presumption of innocence by journalists and other persons, who are not involved in particular proceedings and who publicly express their opinion about other persons, is also stressed.

The narrowing of the openness of courts (open legal proceedings) is focused on, as the possibilities for persons, who are not parties to the proceedings, to familiarise themselves with and comprehensively study all materials in the case are constantly decre-

⁵⁷⁸ Professor, Dr.iur., sworn advocate. Head of the Department of Criminal Law of the Faculty of Law, the University of Latvia. Director of the Centre of Continuing Legal Education and Professional Development of the Faculty of Law, the University of Latvia, Chairperson of the Council of the Institute of Legal Science.

asing. It is noted that journalists are not at all interested in studying comprehensively cases to be adjudicated in courts, calling for a greater sense of responsibility in reporting on judicial proceedings, taking a professional and knowledge-based approach.

7. Advocates' Independence as an Essential Element of a Fair Trial

*Jānis Kārklīns*⁵⁷⁹

Pursuant to Section 2 of the Advocacy Law, advocacy is an integral part of the judicial system of a state governed by the rule of law, hence, the issue whether and the extent to which an advocate should be impervious, *inter alia*, whether and how public opinion influences or could influence an advocate and his or her independence is essential. It is particularly important because advocacy has an important role in ensuring the right to a fair trial. In the article, the author proves the thesis that unfounded public pressure on advocates harms the rule of law in general. The author examines the role of advocacy in historical processes, analyses in-depth the historical functions of advocacy, from which the contemporary institute of advocacy evolved. Notwithstanding the long history of advocacy and the fact that the institute of advocates emerged in a prolonged, natural process and, most importantly, through public demand, in general, society's attitude towards advocates is not benevolent. The author notes that one of the most frequently heard and read opinions is that an advocate fights "for the client and not for the truth". In general, society places a higher value on general justice than on the interests of a single person. Since in all criminal cases the prosecutor represents the public interests but an advocate – the interests of an individual, a seemingly logical conclusion is made that the advocate, as it were, hinders public interests. Although this simplified view is incorrect, this opinion, based on this perception, historical-

⁵⁷⁹ Associate professor, Dr.iur., sworn advocate, Head of the Department of Civil Law of the Faculty of Law, the University of Latvia.

ly has taken root in society, which, in turn, leads to the conclusion that the profession of an advocate will never be prestigious since the average member of society sees it as an obstruction for justice. Public pressure on advocacy is needed but it should be aimed at ensuring that everything happens within the framework of law but, at the same time, this pressure should not transform into demands that advocates should not defend or represent persons, which, in the public perception, are “wrong”, “dishonest” or “suspicious”. The whole idea of advocacy is founded on having someone, who defends anyone, without prejudice, relying only on the law rather than emotions.

The author also analyses the principle of the inviolability of advocates' correspondence and protecting the client's secret and the reasons why this principle cannot be revoked and its effect limited. The author concludes that the whole institution of advocacy is based on the principle of an advocate's independence, i.e., not disclosing the client's secret, otherwise it would be declarative and redundant; this principle exists also in the interests of society in general and is an integral part of a state governed by the rule of law.

The author, although defends the idea of independent advocacy, notes that advocates' privileges should not be used to the detriment of justice. An advocate who uses his or her knowledge to undermine the rule of law cannot be justified. An important function of advocacy is to be an assistant to the court; i.e., to assist the court in establishing the facts of the case, to reveal them comprehensively, to the extent possible, assist in the interpretation of law, pointing to discrepancies between law and the actual needs. Therefore any activity that harms justice goes beyond the idea of advocacy and should be eradicated.

Impact of Pre-trial Publicity on Court Rulings, an Overview of an Experimental Study

*Veronika Leja*⁵⁸⁰

*Lauris Leja*⁵⁸¹

The authors describe the first interdisciplinary experimental study conducted in Latvia on the impact of pre-trial publicity. The significance of researching pre-trial publicity is linked to the tension between the freedom of speech and the right to a fair trial. The article characterises such important psychological aspects as attitude, attitude's impact on behaviour, change in attitude and the impact of publicity on attitude.

The authors note that because of growing media interest in judicial and investigative proceedings and the fact that journalists conduct "investigations" of their own, the issue of the potential impact of pre-trial publicity is gaining relevance.

In the experiment described in the article, it was determined, whether the attitude and judgement of a participant of the study, who took a judge's role, could be influenced by articles in the media. The experiment was conducted in co-operation with the Judicial Training Centre, the Faculty of Law and the Department of Psychology of the Faculty of Education, Psychology and Art of the University of Latvia. Both practising judges and prosecutors and students participated in the experiment.

The authors present the results of the experiment: in Latvia, irrespectively of education, there are statistically significant differences in judgements and attitude among those respondents who have access to negative pre-trial publicity and those who do not have this access, and the obtained legal education does not decrease the impact of the pre-trial publicity effect. The obtained results correspond to previous foreign studies in the area of pre-trial publicity, indicating that, also in Latvia, negative pre-trial publicity leaves an impact on persons' attitude and judgement.

⁵⁸⁰ Mag.iur., Mag.psych., PhD. student, Lecturer, doctoral student and researcher at the Department of Psychology, the Faculty of Pedagogy, Psychology and Arts, the University of Latvia.

⁵⁸¹ Dr.iur., sworn advocate.

Part 3

Scientific Conference Organised by the Research Institute of Law “The Impact of Public Opinion on Judges and the Court System in General”: most important presentations and debates

Brief Notes about the Truth

*Egils Levits*⁵⁸²

The article notes that a court administers justice on the basis of “the objective truth”. However, no unequivocal answer can be provided to the question what the truth is. The concept of the truth is not identical to and yet is closely related to the concept of actuality or reality. On the other hand, the truth is a construct that we construct in our mind. In this context, public opinion about the truth requires special attention. The public *considers this opinion to be the truth*. In general, public opinion is formed by opinion leaders who have at their disposal resources for convincing also other about the truthfulness of their ideas. People with such resources constitute only a small part of society – they are journalists, politicians, public figures, researchers, advertisers, “political technologists”, various celebrities (artists, athletes), and, recently, also a special group engaged, more or less, in influencing the public in social networks (*influencers*). The author believes that, in this context, targeted influencing of society – lobbying – is of particular importance, it is aimed not only at changing the preferred values of society but also at changing the opinion what the truth is. Lobbyism can be both legitimate and illegitimate, especially, if it is concealed. Lobbying is carried out in the commercial, political or ideological interests of certain persons or groups. Lobbying is part of the democratic political process; however, a distinction is needed between legitimate and illegitimate lobbying. In this regard, an appropriate law should be drafted also in Latvia.

⁵⁸² President of the Republic of Latvia (since 2019). From 2004 until 2019, Judge at the Court of Justice of the European Union.

The Limits to Criticism of Judges and the Court in the Case Law of the European Court of Human Rights

*Artūrs Kučš*⁵⁸³

Discussions about cases before the court, actions of courts and judges in performing the duties entrusted to them are customary in any democratic society. Courts often rule on matters that are important for society and society is entitled to being informed about the considerations that a court's ruling has been based on and also to criticising the court in the presence of valid suspicions that the court has failed to perform with due care the functions entrusted to it. However, sometimes criticism of a court is a tool chosen by one of the parties involved in the dispute to create prejudice and doubts about the court's objectivity in society. Often, criticism of legal but unpopular rulings in society is expressed not only by the press but also by representatives of the other branches of power. Slandering of judges and influence of other branches of the state power on the judicial power endangers public trust in courts and the ability of courts to perform duly the role entrusted to them in a democratic society. The article aims to present the arguments and to identify the criteria, in accordance with which the European Court of Human Rights balances independence of the judicial power with the right to the freedom of speech and freedom of the press.

In the article, the author analyses the judicature of the European Court of Human Rights related to criticism of the judicial power and judges expressed by journalists, parties to the dispute, politicians or judges themselves, and points to different principles in balancing independence of the judicial power and the right to the freedom of speech depending on the status that the critic has. The press has not only the right but also an obligation to inform society about processes within the judicial power. Moreover, through this many members of society become better informed about the work of courts. In preparing

⁵⁸³ Justice of the Constitutional Court of the Republic of Latvia, teaches at the Faculty of Law, the University of Latvia.

and making public information about the judicial power, journalists must act in good faith, must comply with the norms of professional ethics and be aware of the harm inflicted on the authority of the judicial power by unsubstantiated criticism of courts' work or one based on erroneous facts. The European Court of Human Rights has also recognised that persons belonging to the court system, for example, advocates, should abstain from slandering courts and making statements that decrease public trust in courts as the most appropriate institutions for resolving legal disputes. At the same time, also judges as representatives of the judicial power must exercise caution and comply with the norms of professional ethics when speaking in public and criticising their colleagues or representatives of other professions belonging to the court system. The European Court of Human Rights considers also public statements by representatives of the executive power or other high ranking officials about the way in which a case before the court should be heard as interference into the independence of the judicial power, irrespectively of whether these statements have influenced judges in hearing the case. The author explains the reasoning that follows from the judicature of the European Court of Human Rights for setting limits to unfounded criticism of courts and the need to distinguish between criticism of the judicial power, court rulings, and judges.

A Judge as a Person with Emotions: Impact of the Sub-consciousness on a Judge's Decisions

Artūrs Utināns⁵⁸⁴

The article examines a judge as a human being, able to experience a variety of emotions. The author characterises a judge's / a human being's system of thinking and provides a theoretical overview of emotions. Two systems of thinking are involved in thinking and decision making of all persons, including judges, – No.1 (quick, intuitive) and No.2 (slow, logical). Both cognitive systems operate

⁵⁸⁴ Dr.med., practising psychiatrist. Docent at the Department of Psychosomatic Medicine and Psychotherapy of Riga Stradins University, therapist.

in parallel in the daily and professional thinking and decision making of all persons, and one of these dominates. Like emotions of people, also those experienced by a judge – fear, anxiety, sense of guilt, anger, disgust or contempt – can be classified as adequate or inadequate to a particular situation. These intuitive expressions of emotions can facilitate inconsiderate or erroneous decisions in daily professional activities. The unconscious emotions and intuitive cognitive processes influence the decisions of all persons, whereas the unconscious emotions and intuitive cognitive processes influence also a judge's decisions at work and at home.

The author examines various situations, where judges experience cognitive illusions, sense of anger, anxiety, shame, sorrow and hurt. Judges are not even aware of the impact of some of these emotions on decisions. The author provides data that judges suffer from secondary traumatic stress and burnout syndrome.

The author notes that for judges, in their professional development, awareness of their emotions and empathy is important. These are seen as valuable skills for all persons working in the court system. A skill of similar importance for a judge is self-reflective critical thinking, which allows identifying one's own errors and illusions in thinking. Emotional awareness, increasing emotional intelligence and development of critical thinking about oneself differs from the moral and ethical approach that the panel of judicial ethics deals with.

A Judge within the Space of Legal Culture

*Veronika Krūmiņa*⁵⁸⁵

The article outlines reflections on communication as co-operation between courts and media in a democratic state governed by the rule of law.

Legal culture is an important element in communication between a court, media and society and also is a significant tool for increasing public trust in the state.

⁵⁸⁵ Senator of the Supreme Court, Chairperson of the Senate's Department of Administrative Cases.

The author notes that a judge, in adjudicating cases, has the task to establish justice and social accord as well as to increase trust in law and the state. Judges of all generations have been entrusted with the obligation to take care of society's shared values included in the constitution and to protect these values against those who want to change, undermine or even destroy these values. The author underscores that a judge's obligation is to uphold statehood. At present, democracy is challenged by such phenomena as populism, manipulations with public opinion, the disappearance of an individual's private sphere and a threat to autonomy, as well as the eroding idea of democracy. Considering challenges encountered by contemporary democracy, it should be kept in mind that often judges are the last link in a long chain of decision making. Thus, civic, decisive and courageous upholding of statehood is everyone's obligation since the strength of a chain is determined by its weakest link.

The media space, changed by globalisation, and social networks have replaced the rule of journalism – *check first then publish* – by the principle – *publish, amend later*, and have created several new dilemmas in journalism. Undoubtedly, unprofessional communication and one-sided presentation of information radicalises society.

It is noted that journalism as a profession is the guardian of the freedom of speech. A judge, in turn, is looking for the fairest solution in every case. Both professions share one aim: to establish the objective truth and increase trust in the state. This means both detecting violations of law and explaining the decisions that have been adopted. The author notes that the court aims to develop a dialogue. If in their mutual communication a judge or a journalist remains misunderstood, it is a great loss for the state in general. Whereas both are winners if the judge has explained the decision that has been adopted and the journalist has understood why, in the particular dispute, the judge has ruled like this. Genuine victories of a democratic law-ruled state are those that have no losers. This is a new communication strategy – to converse respectfully about matters of national importance.

A Judge's Financial Security and Public Opinion

*Laila Jurcēna*⁵⁸⁶

Public opinion about the court and judges not only serves as an indicator of the level of trust but also has an impact on various matters related to the court's independence, including some safeguards for the independence of an individual judge. Implementation of various safeguards may also leave an impact on the public opinion of the court. Therefore, in ensuring and implementing guarantees of a judge's independence, among others – the requirement regarding a judge's financial security, public opinion should be taken into account.

The article provides a general insight into the role and significance of an independent court in a democratic state governed by the rule of law, where a judge's independence is considered as being means for ensuring and reinforcing democracy and the rule of law as well as a mandatory pre-requisite for effective exercise of human rights. At present, the role of an independent court has increased significantly – it is viewed as the foundation for aligned economy, promoter of stability, progress and growth that ensures attraction of investment, economic growth, free trade, good governance and public order, national welfare and stability, sustainability of the state.

The author analyses the content and meaning of a judge's financial security as an integral part of a judge's independence. A judge's financial security comprises the setting of appropriate remuneration for judges, i.e., salary, social guarantees, including pension. It is a safeguard against external influence, serves as a guarantee for proper administration of justice, gives the grounds for setting high requirements for a judge, allows maintaining trust in his competence, independence and fairness, gives the possibility to attract the most competent lawyers. The author explains the meaning of public trust in the court in a democratic state governed by the rule of law. Public opinion about the court and judges demonstrates the level of public

⁵⁸⁶ Deputy Head of the Chancery of the President of Latvia.

trust in courts. Public trust in courts, in turn, is essential for a number of reasons. Firstly, public trust is related to a judge's independence. Secondly, public support is considered to be one of the sources of courts' legitimacy.

The article provides an assessment of the interaction between public opinion and a judge's financial security, examining the reciprocal influence of these factors, which can be both negative and positive, direct and indirect. The legislator finds the balance between a judge's financial security and public opinion by hearing and adequately responding to public opinion and by resolving the matters of a judge's financial security in a way that does not decrease the court's authority and prestige as perceived by society. The courts, in turn, to perform their functions effectively, must promote trust in courts, by shaping public opinion through high-quality and wise dialogue with society and co-operation with the other branches of the state power.

Public Opinion Study by the Research Centre SKDS on the Impact of Public Opinion on Judges and the Court System in General

*Ringolds Balodis*⁵⁸⁷

In 2017, while preparing for the conference "The Impact of Public Opinion on Judges and the Court System in General", organised by the Research Institute of Law (hereafter – RIL), a sociological survey was commissioned from the research centre SKDS to study the view of judges themselves as well as sworn advocates and citizens on the phenomenon of public opinion. In the study, which was conducted in co-operation with the Supreme Court, the Council of Sworn Advocates and the Court Administration, permanent residents of Latvia from all regions of the state (in total, 1003 respondents, 18 to 74 years old), judges (in total, 270 judges from 488 surveyed judges) and advocates (in total, 375 sworn advocates from 992 surveyed advocates) were surveyed.

⁵⁸⁷ Professor, Dr.iur., sworn advocate.

The respondents from the groups of judges and advocates were asked whether they, in their professional activities, had felt pressure exercised by anyone or had themselves used public opinion as a tool to achieve adoption of a desirable court's ruling. Citizens were asked their opinion about whether a court should take into account their views, i.e., those of the people, about the on-going processes and other questions. The research showed that slightly lower share of citizens trusted courts (39% respondents) compared to those who did not trust court (42% respondents), however, a rather large share of the population (19% respondents) had no opinion of its own on this matter. Judges admit that they feel the pressure coming from mass media (42% respondents) and citizens (35% respondents). Most often, pressure comes from mass media (indicated by 42% of judges) and society (indicated by 33% of judges), although they confirm almost unequivocally (indicated by 98% of judges) that, in adjudicating a case, they follow only the law, ignoring the public opinion. A part of judges (35% respondents) admits that they sometimes encounter pressure exerted by politicians or officials. More than half (55% respondents) of sworn advocates have stated in the survey that they have felt pressure on judges and the judicial power exerted by politicians, officials. Likewise, half of surveyed (51% respondents) advocates noted in their answers that, in Latvia, the judicial power was quite dependent on the executive power rather than independent. Moreover, it is worth noting that 51% of advocates believe that the adoption of court rulings is influenced by the pressure exerted by society (9% believe that this happens frequently, 42% – sometimes).

Interesting conclusions were made regarding the actions that a judge should take if the decision dictated by his or her internal sense of justice differed from the one that followed from the law. More than half of judges (57% respondents) noted that the case, nevertheless, had to be adjudicated in accordance with the law, even if the internal sense of justice differed, whereas 21% noted that they would base their decision on their internal sense of justice rather than the law. More than two thirds (69% respondents) of Latvia's inhabitants

believe that court ruling should be based on laws; however, almost half of inhabitants (46% respondents) also note that they would wish that their opinion is taken into account when a judge adopts a decision in a court. There is almost consensus among judges (98%) that all cases should be adjudicated in accordance with the law, ignoring public opinion. On the basis of the results obtained in the part of research involving judges, it was concluded that the majority of judges (94% respondents), in adopting a decision in legal proceedings, during the last seven years had not used opinions and facts from mass media, and more than half of judges (58% respondents) believe that they rather should not or definitely should not familiarise themselves with information about legal proceedings provided by mass media.

"Latvijas Vēstneša" grāmata

Iespiests SIA "Jelgavas tipogrāfija", Langervaldes iela 1A, Jelgava, LV-3002